

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
«АКАДЕМИК Е.А. БӨКЕТОВ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА: БИЗНЕСТІҢ ЖАҢА АРХИТЕКТОНИКАСЫ ЖӘНЕ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕР ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ

*Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
материалдар жинағы*

14 желтоқсан 2021 ж.

Ғылыми электрондық басылым

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА: НОВАЯ АРХИТЕКТОНИКА БИЗНЕСА И ТРАНСФОРМАЦИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ

Сборник материалов

Международной научно-практической конференции

14 декабря 2021 г.

Научное электронное издание

DIGITAL ECONOMY: NEW BUSINESS ARCHITECTONICS AND TRANSFORMATION OF COMPETENCIES

*Collection of materials
of the International scientific and practical conference*

December 14, 2021

Scientific electronic publication

Қарағанды
2021

ӘОЖ 338 (574)
КБЖ 65.9 (5Қаз)
Ц42

Басылымның электрондық аналогы — Электронный аналог печатного издания

Цифрлық экономика: бизнестің жаңа архитектурасы және құзыреттіліктер трансформациясы =
Цифровая экономика: новая архитектура бизнеса и трансформация компетенций = Digital
economy: new business architectonics and transformation of competencies: Халықарал. ғыл.-тәжір. конф.
материалдар жин. — Қарағанды: «Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды ун-ті» КЕАҚ баспасы, 2021. —
447 бет. — Қазақша – орысша – ағылшынша.

Ұйымдастыру комитеті – Организационный комитет

Тажбаев Е.М. (*председатель*), Хусаинова Ж.С. (*сопредседатель*),
Касымов С.С., Гордеева Е.А., Акбаев Е.Т., Жартай Ж.М., Мамбетова С.Ш.,
Мамраева Д.Г., Ламбекова А.Н.

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Хусаинова Ж.С., Гордеева Е.А., Ситенко Д.А., Торжанова Д.А.,
Ескерова З.А., Мыржыкбаева А.Б.

Ц42 **Цифрлық экономика: бизнестің жаңа архитектурасы және құзыреттіліктер трансформациясы = Цифровая экономика: новая архитектура бизнеса и трансформация компетенций = Digital economy: new business architectonics and transformation of competencies:** Халықарал. ғыл.-тәжір. конф. материалдар жин.: ғыл. электрон. басылым. — Қарағанды: «Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды ун-ті» КЕАҚ баспасы, 2021. — Баспа басылымы бойынша шығарылған. — PDF-файл. — Жүйеге қойылатын талаптар: Pentium 4; 1,3 ГГц және жоғары; Internet Explorer Acrobat Reader 4.0 немесе үлкен. — Қазақша – орысша – ағылшынша.

ISBN 978-9965-39-985-5

Жинаққа Қазақстан Республикасының және шетел ғалымдары, оқытушылары, жас зерттеушілердің кәсіпкерлік, экономиканы цифрлау, Индустрия 4.0 жағдайындағы менеджмент, туризм, Төртінші өндірістік революция жағдайындағы кәсіпкерлік іс-әрекетін бухгалтерлік және қаржылық қамтамасыз ету саласындағы ғылыми зерттеулерді қамтитын еңбектері енген.

В сборник вошли труды ученых, преподавателей, молодых исследователей Республики Казахстан и зарубежных стран, в которых отражены результаты научных исследований в области предпринимательства, цифровизации экономики, туризма, менеджмента в условиях Индустрии 4.0, финансового и бухгалтерского обеспечения предпринимательской деятельности в условиях Четвертой промышленной революции.

The collection includes the works of scientists, teachers, young researchers of the Republic of Kazakhstan and foreign countries, which reflect the results of scientific research in the field of entrepreneurship, digitalization of the economy, tourism, management in the context of Industry 4.0, financial and accounting support for entrepreneurship in the Fourth industrial revolution.

ӘОЖ 338 (574)
КБЖ 65.9 (5Қаз)

Материалдар жинағы авторлық басылымда жарияланады

Сборник материалов издается в авторской редакции

«Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті» КЕАҚ баспасы 100024,
Қарағанды қ., Университет к-сі, 28, Тел. (7212) 35-63-16. E-mail: izd_kargu@mail.ru

ISBN 978-9965-39-985-5

© Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды ун-ті, 2021

**Экономиканың цифрлық трансформациясы:
жаңа бизнес-модельдер, технологиялар және
күзыреттіліктер**

**Цифровая трансформация экономики: новые
бизнес-модели, технологии и компетенции**

**Digital transformation of the economy: new business
models, technologies and competencies**

Развитие информационных технологий

М.К. Асанова¹, Р.А.Рахимжанова², А.М.Сайлау³

¹к.э.н., доцент кафедры экономики и международного бизнеса,

² к.э.н., старший преподаватель кафедры экономики и международного бизнеса

³ магистрант 2-го года обучения

massanova@mail.ru, ogyzbekova.raushan@mail.ru, aibeksailau420@gmail.com

^{1,2,3} Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, г.Караганда

Аннотация: В данной статье рассматриваются некоторые вопросы становления и развития информационных технологий в Казахстане. Проанализированы основные этапы реализации государственных программ направленных на цифровизацию отраслей экономики. На основе изучения программных документов государства и научных трудов ученых-экономистов дается собственное видение на проблемные вопросы.

Ключевые слова: цифровизация, экономика, инновации, конкурентоспособность, послание, задача.

Современный этап развития цивилизованного общества характеризует процесс информатизации. Большое значение в жизни самого обычного человека имеют информационные технологии, с которыми никто не может спорить.

Человек нуждается в постоянном потоке информации для реализации своего социального поведения в обществе. Устойчивая информационная связь с внешним миром, социальной средой, в которой он функционирует, является одним из важнейших условий нормального существования.

Большое влияние на человека оказывает не только постоянная информационная связь с окружающей социальной средой или ее отсутствие, но и количество, объем, содержание и структура поступающей и обрабатываемой информации. Необходимую информацию человек получает из непосредственного опыта, личного общения, а также из различных источников информации (интернет, книги, радио, телевидение, журналы, газеты и другие источники символического характера). При этом закономерность общественного развития заключается в преобладании и резком росте доли информации, полученной из источников, а не из непосредственного опыта и личного общения.

Технология – это комплекс научных и инженерных знаний, реализуемых в методах труда, в совокупности материальных, технических, энергетических, трудовых факторов, в способах их включения для создания продукта или услуги, отвечающих определенным требованиям. Поэтому технология неразрывно связана с механизацией процесса управления, прежде всего производственного или непроизводственного. Технологии управления основаны на использовании компьютеров и телекоммуникационных технологий [1].

Согласно определению, информационная технология – это комплекс взаимосвязанных, научных, технологических, инженерных дисциплин, изучающих методы эффективной организации труда людей, занимающихся обработкой и хранением информации; вычислительная техника и методы взаимодействия и организации с людьми и производственным оборудованием, их практическое применение, а также связанные с этим социальные, экономические и культурные проблемы. Сами информационные технологии требуют сложной подготовки, больших затрат и высокотехнологичного оборудования. Их внедрение должно начинаться с создания математического обеспечения, формирования информационных потоков в системах подготовки специалистов.

Технический прогресс и непрерывное появление новых разработок требуют от специалистов в сфере информатизации постоянного совершенствования и развития. Процессы, связанные с автоматизацией предприятий, внедрением информационных систем, использованием информационно-коммуникационных технологий, сегодня наиболее перспективны и востребованы во всех сферах жизни. Развитие информационно-коммуникационных технологий является одним из важнейших факторов повышения конкурентоспособности экономики Казахстана.

Процесс глобализации, конвергенции и диффузии экономик разных стран требует от Казахстана перехода на качественно новый уровень развития, без которого невозможно занять достойное место в мировой экономической системе. Современная телекоммуникационная отрасль занимает особое место в экономике страны, так как близка к мировым стандартам по таким критериям, как темпы роста, конкурентоспособность предоставляемых услуг, уровень развития научно-технической базы, профессионализм менеджмента [2].

Развитие экономики Республики Казахстан, как и всех цивилизованных стран, в настоящее время напрямую зависит от успехов в области информатики и управления. Создание Национальных информационных ресурсов и информационной инфраструктуры РК с последующей интеграцией в мировое информационное пространство для ее полноценного использования в процессе социально-экономического развития республики – одна из важнейших задач информатики. Фундаментальные и прикладные проблемы в этой области связаны с развитием новейших информационных технологий, созданием локальных и глобальных информационных систем и сетей. Управленческие задачи: не ограничиваются управлением производственными процессами, а применяются к управлению информатизации РК и экономическими процессами в стране в целом.

Сегодня в Казахстане динамично развивается отрасль информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). Рост ИКТ был обусловлен, во-первых, устойчивым ростом экономики страны в течение последних нескольких лет. Во-вторых, Правительство Республики Казахстан, являясь в настоящее время крупнейшим заказчиком ИТ-услуг в стране, уделяет больше внимания ИКТ (государственная программа «электронного правительства» увеличила объем ИТ-рынка до 20% в год).

Государственная программа «Информационный Казахстан-2020» утвержденный Указом Президента Республики Казахстан от 8 января 2013 года №464 выполнил свою миссию [3]. Целью данной программы было создание условий для перехода к информационному обществу. Благодаря программе отрасль ИКТ Казахстана стала самостоятельным сектором экономики Казахстана. Он состоит из телекоммуникаций, почтовых услуг, информационных технологий и вещания телерадиосигнала. Такой подход основан на взаимном проникновении технологий связи, телерадиовещания и информационных технологий, что наблюдается в последние десятилетия во всем мире.

Основные мероприятия программы:

- создание нормативной правовой базы национальной информационной инфраструктуры Республики Казахстан;
- совершенствование механизмов государственного регулирования в сфере информатизации;
- внедрение новых информационных технологий и технических средств;
- обеспечение доступа широких слоев населения страны к сети интернет;
- создание системы управления государственными информационными ресурсами.

Источниками финансирования данной программы является средства, выделяемые из республиканского и местных бюджетов, частные инвестиции, поручители.

Сегодня действует Государственная программа «Цифровой Казахстан». Государственная программа имеет пять ключевых направлений, одним из них является цифровизация отраслей экономики. Цифровая экономика для Казахстана означает использование онлайн-возможностей и инновационных цифровых технологий от малого бизнеса до крупных предприятий [4].

Также, как все государственные программы, нацелены на конечный результат в виде:

- Формирование и развитие цивилизованного рынка информационных услуг.
- Создание единой нормативной правовой базы в сфере информатизации.
- Повышение эффективности государственного регулирования в сфере информатизации.
- Обеспечение совместимости информационных систем и сетей с учетом международных стандартов развития.
- Оптимизация бюджетных средств, выделяемых на создание и использование государственных информационных ресурсов.
- Создание условий для повышения конкурентоспособности отечественных средств телекоммуникационной техники, информационных продуктов и услуг.
- Привлечение частных инвестиций в проекты и программы.

Потенциал ИКТ уже входит в число государственных приоритетов. В стране растет производство информационной продукции и услуг. В XXI веке бизнес информационных технологий стал одним из самых процветающих. В Казахстане сфера информационных технологий ежегодно растет на 13-18%. Изменения в жизни казахстанского общества, вызванные распространением ИКТ, носят экономический, социально-политический и культурный характер.

Социокультурный характер влияния коммуникационной инфраструктуры на общество проявляется в повышении возможностей общения и сотрудничества, использовании различной информации и знаний для решения своих проблем. Телевизор, видеoinформация, компьютерные игры, компакт-диски, ноутбуки, банкоматы, мобильные телефоны, цифровые фотоаппараты, кинокамеры, пластиковые карточки, факсы, телексы, электронные устройства защиты и безопасности, пульты дистанционного управления, видеонаблюдение, различные мультимедийные продукты – все это наша сегодняшняя жизнь. «Включение» в мир ИКТ стало реальным фактором социальной мобильности, социальной защищенности и безопасности.

В настоящее время по всему миру насчитывается около 2,1 млрд. человек подключенных к интернету. 10 лет назад Facebook и Twitter просто не существовали, а сегодня их пользователями являются 1,5 миллиарда человек по всему миру [5].

Современный уровень развития государства во многом формируется на основе использования информационно-коммуникационных технологий, активного производства и использования информации. Не только природные ископаемые и материальные богатства, но и телекоммуникационная инфраструктура и информационные ресурсы составляют национальное богатство.

Для будущего отрасли и для государства в целом важно, чтобы национальные IT- проекты создавались отечественными компаниями, и это не только вопрос безопасности и престижа, это уникальная возможность роста большого количества высококвалифицированных специалистов, имеющих опыт создания крупных информационных систем. Эти специалисты впоследствии станут основой отрасли – одной из важнейших отраслей будущего, определяющей место и статус нашей республики в мире.

Для улучшения развития информационных технологий в Казахстане необходимо пройти следующие пути:

1. Повышение практического обучения населения.

2. Развитие интеллектуального потенциала молодого поколения, возможность самостоятельного получения знаний в условиях активного использования современных технологий информационного взаимодействия.

3. Поддержка отечественных IT-фирм при выходе на внешний рынок.

4. Изучить развитие, а также маркетинговые стратегии ведущих мировых компаний-производителей компьютерной техники и внедрить их на казахстанский рынок.

Информационные потоки проникают во все сферы жизни человечества и играют все возрастающую роль в условиях глобализации мирового сообщества. Развитие и распространение информационно-коммуникационных технологий, их проникновение во все сферы жизнедеятельности являются важнейшим фактором мировой интеграции, социального развития и экономического роста государства, а также мощным катализатором обмена информацией.

Подводя итог можно констатировать, информационные технологии прочно вошли в нашу жизнь. Использование компьютеров стало обычным делом, хотя в последнее время рабочее место, оборудованное компьютером, стало крайне редким. Информационные технологии открыли новые возможности для работы и отдыха, позволили значительно упростить работу человека. Современное общество невозможно представить без информационных технологий. Сегодня перспективы развития компьютерных технологий трудно представить даже специалистам. Однако очевидно, что в будущем нас ждет нечто большее.

С развитием информационных технологий повышается открытость мира, скорость и объем передачи информации между элементами мировой системы, появляется еще один интегрирующий мировой фактор. Это означает, что роль местных традиций, способствующих самодостаточному инерционному развитию отдельных элементов, ослабевает. При этом возрастает реакция элементов на сигналы с положительной обратной связью. Интеграцию можно приветствовать, если ее следствием не является эрозия региональных и культурно-исторических особенностей развития.

Список литературы

1. Автоматизированные информационные технологии в экономике: Учебник/ Под ред. Г. А. Титоренко. – Москва: ЮНИТИ, 1998.

2. Закон Республики Казахстан «Об информатизации» от 24.11.2015г. // adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418

3. Государственная программа «Информационный Казахстан – 2020» утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 8 января 2013 года №464 // adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000464

4. Программа «Цифровой Казахстан» [Электронный ресурс] // digitalkz.kz/

5. Жаманкарин М.М., Макенова М.Х. Развитие информационно-коммуникационных технологий в Казахстане // Молодой ученый. - 2015. - №4. - С. 175-176.

Виртуальные организации в экономике, основанной на знаниях

М. Bednarczyk¹, А. Szuszkiewicz-Idziaszek²

¹ PhD, Кафедра предпринимательства и инноваций,

² PhD, Кафедра финансового менеджмента
mbednarczyk@ajp.edu.pl, aszuszkiewicz-idziaszek@ajp.edu.pl

¹²Академия Якуб из Парадижа в Гожув-Велькопольском

Аннотация: В экономике, основанной на знаниях, важным фактором, влияющим на конкурентоспособность предприятий, являются знания и современные информационные технологии.

Цель статьи - представить сущность, особенности и столпы развития экономики, основанной на знаниях, которая является отправной точкой для обсуждения виртуальной организации как инновационной, основанной на знаниях организации, основанной на новых информационных и коммуникационных технологиях. Обсуждено определение виртуальной организации, указаны ее преимущества и недостатки, а также ее важнейшие столпы. Статья основана на литературе по данной теме.

Ключевые слова: виртуальные организации, экономика знаний, электронный бизнес.

В современном мире мы наблюдаем постоянные изменения, связанные с проблемами глобального характера, развитием нового общества - информационного общества, развитием новых цифровых технологий, появлением новых идей, оказывающих влияние на деятельность предприятий. Все эти изменения способствовали появлению новой экономики - цифровой экономики, киберэкономики, экономики, основанной на знаниях, в которой важнейшими элементами являются человеческие ресурсы и их знания, а также современные информационные и коммуникационные технологии [1]. В новой экономике все большее значение приобретают организации, основанные на знаниях, которые являются гибкими, инновационными, используют инновационные технологии и способны управлять знаниями особым образом, такая организация является виртуальной организацией.

Основная цель статьи - представить сущность новой экономики, основанной на знаниях, и ее влияние на функционирование современных виртуальных предприятий и электронного бизнеса.

1. Сущность экономики, основанной на знаниях

Экономика, основанная на знаниях, зародилась в девяностых годах двадцатого века. Согласно ОЭСР, это экономика, основанная на производстве, распространении и использовании знаний и информации [2]. Знания в новой экономике считаются фундаментальным ресурсом современных предприятий, который движет экономикой [3]. Это экономика, которая основывает свои конкурентные преимущества на знаниях [4].

В литературе по этому вопросу упоминаются важные столпы построения экономики, основанной на знаниях:

- инновационные системы - то есть поиск и внедрение современных решений, которые становятся важным фактором развития цифровой экономики,
- информационная и коммуникационная система - это инфраструктура экономики, основанной на знаниях, которая с помощью современных технологий способствует лучшему доступу, более быстрому распространению и обработке знаний и информации,
- экономические факторы - институциональные условия - т.е. создание среды, способствующей быстрому потоку знаний,
- управление знаниями на уровне организации - в экономике, основанной на знаниях, была создана концепция, которая поддерживает предприятия в приобретении, развитии, обмене, использовании и сохранении знаний. „Предприятия, которые сознательно и упорядоченно управляют знаниями, называются организациями, основанными на знаниях. Они также в значительной степени способствуют созданию экономики, основанной на знаниях, благодаря навыкам управления знаниями „[5].

По словам Б. Микулы, важным элементом экономики, основанной на знаниях, является ее сеть, особенно экономические, социальные и компьютерные сети. Экономические сети - это „серия связей между экономическими организациями”. Компьютерные сети, т.е. использование различных ИТ-инструментов. С другой стороны, социальные сети относятся к „сообществам знаний, социальным, клиентским и потребительским сообществам”. Все сети взаимосвязаны и зависят друг от друга, что положительно влияет на организации и окружающую среду [6].

Анализируя литературу по этому вопросу, он может заметить многие важные особенности экономики, основанной на знаниях: [7].

- большая роль знаний и интеллектуального капитала,
- быстрый рост технологических изменений,
- развитие информационного общества,
 - инвестирование в нематериальные активы,
- создание нового информационного общества,
- новые вызовы знания,
- глобализация предприятий,
- экономика, основанная на создании, генерации и распространении знаний,
- сотрудничество научного сектора со сферой бизнеса,
- конкурентоспособность предприятий на основе базы знаний.
- развитие новых наукоемких предприятий,
- высококвалифицированный сотрудник,
- более быстрое внедрение инноваций на предприятиях,
- практическое внедрение новых методов управления бизнесом.

2. Виртуальные организации в экономике, основанной на знаниях

В современном мире мы видим стремительные изменения в сфере ведения бизнеса. Широкое развитие информационных и коммуникационных технологий привело к повышению эффективности некоторых методов ведения бизнеса [8]. Вы можете видеть, как традиционный бизнес в значительной степени превращается в электронный бизнес. В литературе по данной теме электронный бизнес определяется как процесс обмена товарами и услугами с использованием электронных сетей [9]. Результатом современных технологий и виртуального бизнеса стала виртуальная организация.

Виртуальная организация была создана в девяностых годах, ее основателями были Уильям Х. Давидов и Майкл С. Мэлоун. Это организация, которая отклоняется от „традиционной интеграции внутренних процессов в организации в пользу независимых организаций” [10].

Виртуальная организация - это сеть независимых компаний, созданных с помощью Интернета. Их цель - осуществление различных видов деятельности с использованием современных систем ИКТ. Он географически обширен [11]. Его функционирование зависит от продолжительности данного проекта. Другое определение указывает на то, что это „сеть деловых партнеров, которые работают вместе благодаря новым информационным технологиям” [12].

Виртуальная организация - это инновационная, гибкая организация, где важным фактором являются знания, объединяющие все виртуальные организации. При анализе виртуальной организации следует учитывать пять важных элементов: [13].

- Сети ИКТ - безопасные и безотказные сети,
- ИТ-поддержка - быстрая помощь сотрудникам,
- основные задачи,

- доверие - чувство общности,
- компетенции сотрудников - знания, навыки и т. д.

Виртуальная организация как организация, основанная на знаниях, имеет множество преимуществ, но также и недостатки, которые будут представлены в таблице 1 ниже.

Таблица 1

Преимущества и недостатки виртуальной организации.

Преимущества	Дефекты
использование современных методик и методов управления	высокий риск включения в организацию непрофессиональных предприятий
более быстрые инновации, большая гибкость и скорость	потеря доверия и последствия краха компании
лучшее сотрудничество с деловыми партнерами	проблемы с распределением прибыли
профессиональные знания и их лучшее использование	неэффективность компьютерных устройств
более короткое время для вывода продукта или услуги на рынок	«Утрата знаний»
сокращение капитальных затрат и быстрое выполнение различных транзакций	зависимость от других партнеров в виртуальной организации
больше экспериментов и обучения	проблема с контролем результатов
развитие креативности и конкурентоспособности	исчезновение организационного климата
повышение мотивации сотрудников и их вовлеченность в различные проекты	требование к сотрудникам наличия межличностных и интеллектуальных навыков

Источник: собственное исследование на основе литературы [14].

В экономике, основанной на знаниях, важнейшим фактором, влияющим на конкурентоспособность предприятий, являются знания и современные информационные технологии. Новая экономика ставит перед современными предприятиями большие задачи, они должны научиться управлять иначе, чем раньше.

Это приводит к появлению новых концепций управления бизнесом и новых организационных форм - виртуальных организаций. Виртуальные организации - это реакция на изменения, которые постоянно наблюдаются в окружающей среде - социальные изменения, изменения в цифровых технологиях. Виртуальные организации, благодаря своей гибкости, более быстрой работе и высокому уровню инноваций, способны удовлетворить требования турбулентной, нестабильной среды.

Список литературы

1. Roszkowska P., Rewolucja w raportowaniu biznesowym. Interesariusze, konkurencyjność, społeczna odpowiedzialność. Wyd. Difin, Warszawa 2011, s. 7.
2. Breński W., Olesiuk A., Strategiczne szanse w kontekście globalizacji, Wyd. Difin, Warszawa 2008, s. 49.
3. Bogusz M., Organizacja oparta na wiedzy, Wyd. AE w Krakowie, s. 25.
4. Grudzewski W. M., Hejduk L. K., Zarządzanie wiedzą w przedsiębiorstwach, Wyd. Difin, Warszawa 2008, s. 16-19.

5. Bednarczyk M., Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw w gospodarce opartej na wiedzy [w:] Społeczna odpowiedzialność biznesu red. J. Rossa, Wyd. PWSZ w Gorzowie Wielkopolskim 2013, s. 13-17 cyt. za. Grudzewski W. M., Hejduk L. K., Zarządzanie wiedzą w przedsiębiorstwach, Wyd. Difin, Warszawa 2008, s. 16-19.
6. Bogusz M., Organizacja oparta na wiedzy, Wyd. AE w Krakowie, s. 25.
7. Bogusz M., Organizacja oparta na wiedzy, Wyd. AE w Krakowie, s. 2.
8. Soniewicki M., Zarządzanie wiedzą a przewaga konkurencyjna przedsiębiorstwa międzynarodowego. Ujęcie teoretyczne i praktyczne, Wyd. Difin, Warszawa 2017, s. 71.
9. Biniek Z., Informatyka w zarządzaniu, Wyd. Vizja Press&IT, Warszawa 2009, s. 304.
10. Godlewska M., Weiss E., Zarządzanie przedsiębiorstwem w dobie globalizacji, Vizja Press&IT, 2009, s. 253.
11. Bielecki W.T., Informatyzacja zarządzania, Wyd. PWE, Warszawa 2000, s. 187.
12. Janczak J., Informatyczne systemy wspomaganie zarządzania, Wyd. AON, Warszawa 2011, s. 87.
13. Janczak J., Informatyczne systemy wspomaganie zarządzania, Wyd. AON, Warszawa 2011, s. 87.
14. Mikuła B., Organizacje oparte na wiedzy, Wyd. AE. w Krakowie, Kraków 2006, s. 86., oraz Flaszewska S., Projektowanie organizacyjne w zarządzaniu wiedzą. Wyd. PWN, Warszawa 2017, s. 84.

Қазақстандағы жастар еңбек нарығындағы құрылымдық ерекшеліктері

М.Р.Газизова

«Экономика» мамандығы бойынша 2 курс докторанты
gazizova-maiya@mail.ru

академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Жастарды жұмыспен қамту және жұмысқа орналастыру саласындағы мәселелер қазіргі еңбек нарығының негізгі тақырыптар қатарына айналууда. Мақалада Қазақстан еңбек нарығындағы 15-28 жастағы адамдардың еңбек әлеуетін зерттеу қарастырылған. Ғылыми жұмыстың мақсаты жастар еңбек нарығындағы құрылымдық ерекшеліктерді айқындау болып табылады.

Түйінді сөздер: еңбек нарығы, жастардың жұмыспен қамтылуы, құрылымдық өзгерістер

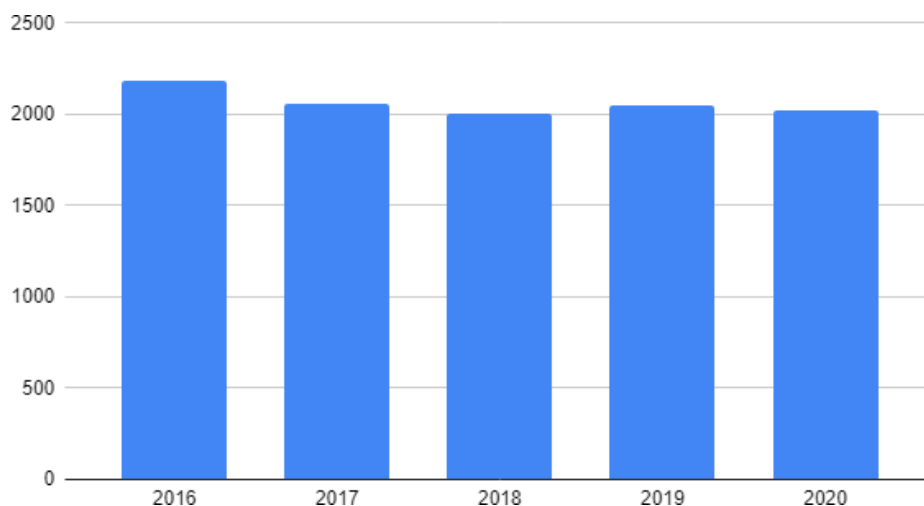
Еңбек нарығының қызмет етуі мен еңбек қатынастарын реттеудің қазіргі жағдайында жастарды жұмыспен қамту мәселелері ерекше өзектілікке ие. Жастар қазіргі және болашақтағы әлеуметтік-экономикалық дамудың негізгі көзі және айқындаушы қозғалтқышы болып табылады. Еңбек нарығындағы халықтың осы тобына, оның рөлі мен маңыздылығын бағалауға ерекше назар аудару жастарды жұмыспен қамтуға жәрдемдесу бойынша белсенді шараларды уақытында әзірлеуге және енгізуге, жұмыс берушілер, жұмыспен қамту қызметі және басқа да аймақтық мүдделі құрылымдар тарапынан өтемақы шараларының кешенін жүзеге асыруға мүмкіндік беретін саясатты жүргізуді талап етеді.

Еңбек нарығының жастар буыны экономикада болып жатқан өзгерістерді сезінетін экономикалық жүйенің бөлігі болып табылады. Негізгі мәселе қазіргі уақытта еңбек нарығы үшін өзекті болып табылатын жастарды жұмысқа орналастыру болып табылады [1].

Қазақстан халқының демографиялық құрылымында соңғы жылдары 29 жасқа дейінгі жастар санының азаюы байқалады. Қазақстанның жас тұрғындары санының қысқаруы-90-

шы жылдардағы «демографиялық шұңқырдың» нәтижесі [2]. 2000 жылдардың басынан бастап бала туудың тұрақты өсу трендінің нәтижесінде елдегі жастардың үлес салмағы едәуір артады деп күтілуде.

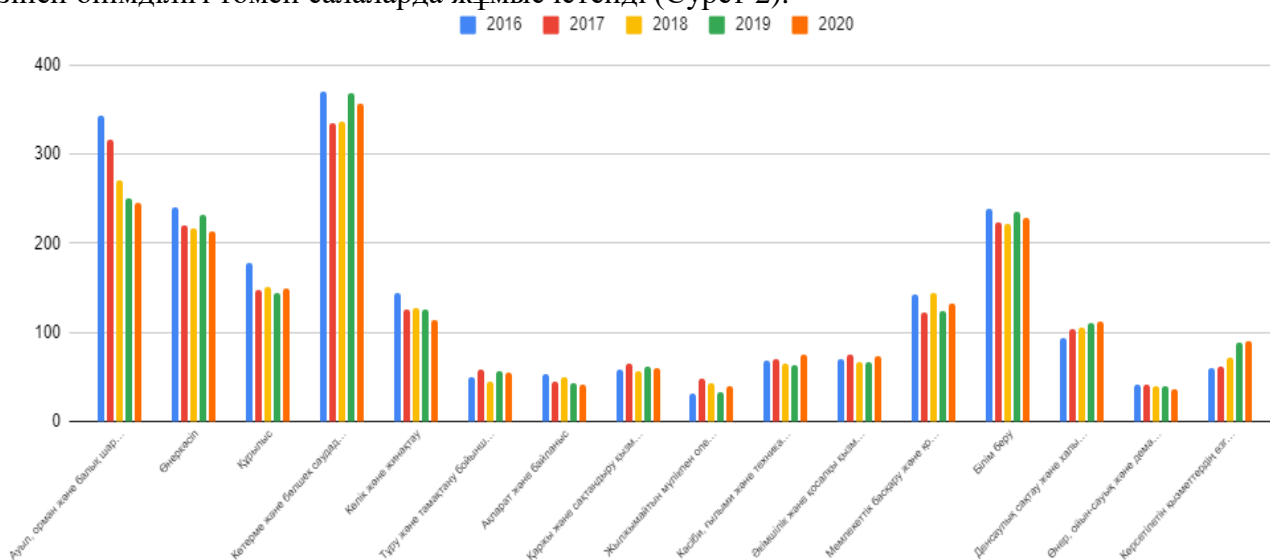
Қазақстан Республикасының Ұлттық статистика бюросының деректеріне сәйкес, соңғы жылдары халық санындағы жастар үлесінің төмендеуі аясында жұмыс күшіндегі жастардың жалпы үлесінің төмендеуі байқалады (Сурет 1).

Сурет 1. 15-28 жастағы жұмыспен қамтылған халық, мың адам

Е с к е р т у – [3] дереккөзі

2020 жылы жастар арасында экономикалық қызметтің неғұрлым танымал түрлері көтерме және бөлшек сауда (17,7%), білім беру (11,3%), ауыл, орман және балық шаруашылығы (12,2%), білім беру (11,3%), өнеркәсіп (10,6%) болып табылады. Демек, жас мамандар негізінен өнімділігі төмен салаларда жұмыс істейді (Сурет 2).

Сурет 2. Экономика қызмет түрлері бойынша 15-28 жастағы жұмыспен қамтылған халық, мың адам

Е с к е р т у – [3] дереккөзі

Жастардың жұмыспен қамтылу деңгейінің өсу әлеуеті жоғары салаларды анықтау үшін экономикалық қызмет түрлері бойынша жұмыспен қамту тұрғысынан экономикаға

құрылымдық талдау жүргізілді. Осы мақсат үшін құрылымдық өзгеріс массасы ағымдағы кезеңдегі құрылымдық көрсеткіштің (экономикалық қызметтің әрбір түрі бойынша жас қызметкерлердің үлесі) үлесіндегі және базалық кезеңдегі сол көрсеткіштің үлесіндегі айырма ретінде айқындалады [4].

Осылайша, жастардың жұмыспен қамтылу үлесінің өсу динамикасы байқалған топқа кәсіби, ғылыми-техникалық қызмет, мемлекеттік басқару және қорғаныс; міндетті әлеуметтік қамсыздандыру, білім беру, денсаулық сақтау және әлеуметтік жұмыс және басқа да қызмет түрлерімен байланысты салалар кірді.

Қаржы және сақтандыру қызметі, жылжымайтын мүлік қызметі, ауыл шаруашылығы, орман шаруашылығы және балық аулау, өнеркәсіп, тасымалдау және сақтау сияқты экономикалық қызмет түрлері жас жұмысшылар үлесінің теріс үрдісімен ерекшеленді.

Жұмыспен қамтылған жастардың үлесі іс жүзінде өзгермеген экономикалық қызметтің 5 түрінде: құрылыс, әкімшілік және қосалқы қызмет, орналастыру және тамақтану қызметтері, өнер, ойын-сауық және демалыс, ақпарат және байланыс.

Жастардың еңбек нарығының өзіндік ерекшеліктері бар. Ол сұраныс пен ұсыныстың тұрақсыздығымен сипатталады, бұл жастардың кәсіби бағдарларының өзгергіштігіне және әлеуметтік-кәсіби белгісіздікке байланысты. Жағдай жеке дамудың әлеуметтік-мәдени және саяси жағдайларының түбегейлі өзгеруімен байланысты жастардың әлеуметтік проблемаларының шиеленісуімен күрделене түседі, бұл жастардың кәсіби өзін-өзі анықтауының өсіп келе жатқан қиындықтарына әкеледі. Екіншіден, жастардың еңбек нарығы басқа жас топтарымен салыстырғанда бәсекеге қабілеттілігінің төмендігімен сипатталады. Жас адамдар ұшырайды анықтайтын тәуекел жоғалуы немесе табу емес, оның. Еңбек нарығына шығатын жаңа жұмыс күшін жұмысқа орналастыру мүмкіндіктері қысқаруда [5].

Еңбек нарығының жастар сегменті экономикада, атап айтқанда коронавирустық пандемия жағдайында болып жатқан өзгерістерді бастан кешіретін экономикалық жүйенің бөлігі болып табылады. COVID-19 салдарынан орын алған жағдайдың нәтижесінде жастарды жұмысқа орналастыру мәселелері күрделене түсті. Негізгі проблема жастарды жұмысқа орналастыру болып табылады, бұл қазіргі уақытта еңбек нарығы үшін өзекті, бірақ сұраныс пен ұсыныстың өсіп келе жатқан теңгерімсіздігі жағдайында олар әсіресе өткір болып отыр [6].

Коронавирустық пандемия өмірдің барлық жақтарын өзгертті. Covid-19 туындаған дағдарысқа дейін жастардың әлеуметтік және экономикалық белсенділігі маңызды мәселелердің қатарына кірді. Бүгінгі таңда жастарды еңбек қызметіне тартуға бағытталған шаралар қабылдау қажет, дегенмен жастардың жұмыспен қамтылуына пандемияның ауыр және ұзақ мерзімді салдары жағымсыз әсер етуіне мүмкін.

Әдебиеттер тізімі

1. Блинова Н.С., Соколов Д.В. Проблемы молодежной занятости на региональном рынке труда // Вестник Российского университета кооперации. 2016. - №2 (24). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-molodezhnoy-zanyatosti-na-regionalnom-rynke-truda> (дата обращения: 05.11.2021).

2. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика Министрлігі Статистика бюросының мәліметтері//<https://stat.gov.kz>

3. Национальный доклад «Молодежь Казахстана — 2020» (<https://eljastary.kz/upload/iblock/887/887f8cc33592605699c33a49096c91a2.pdf>)

4. Калабина Е. Г., Газизова М. Р., Хусаинова Ж. С. Структурная динамика занятости населения старшего возраста стран — участниц Евразийского экономического союза // Экономика региона. 2021. Т. 17, вып. 3. С. 842-854. <https://doi.org/10.17059/ekon.reg.2021-3-9>.

5. Лопаткин И.В. Молодежный сегмент рынка труда Саратовской области: адаптация к современным реалиям и стабильность // Изв. Сарат. ун-та Нов. сер. Сер. Социология. Политология. 2015. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/molodezhnyy-segmen-rynka-truda-saratovskoy-oblasti-adaptatsiya-k-sovremennym-realiyam-i-stabilnost> (дата обращения: 05.11.2021).

6. Оленченко В.О., Горчакова М.В. Особенности молодёжного сегмента рынка труда в субъектах Российской Федерации. Всероссийская научная конференция молодых исследователей с международным участием «Экономика сегодня: современное состояние и перспективы развития» (Вектор-2021): сборник материалов / Министерство науки и высшего образования Российской Федерации, Российский государственный университет им. А.Н. Косыгина (Технологии. Дизайн. Искусство). Часть 4 – М.: ФГБОУ ВО «РГУ им. А.Н. Косыгина», 2021. – С№63-65 (<https://kosygin-rgu.ru/filemanag/Uploads/news/24-05-2021/%D0%92%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80-2021%20%D0%A7%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C%204.pdf>)

Бизнес-планирование как фактор устойчивого развития предприятия в современных условиях

Н.Н.Гелашвили
к.э.н., ассоциированный профессор
denor1980@mail.ru

Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: Необходимость в структурных изменениях отечественной экономики является одной из основных причин все большего применения бизнес-планирования в рамках поиска путей увеличения эффективности стратегического развития казахстанских предприятий. Для того, чтобы в будущем лучше видеть свои возможности, руководству организаций необходимо использование на практике такого эффективного инструмента управления как бизнес-планирование. Это дает возможность более четко видеть критерии развития компании.

Само по себе бизнес-планирование позволяет на системной основе проводить анализ осуществления деятельности компании. Тем не менее, сегодня в отечественной практике управления применение такого эффективного инструмента как бизнес-план подчас используют не в полном объеме, не все его возможности работают на благо компании.

Ключевые слова: бизнес-план, стратегическое управление, моделирование, бизнес-процессы

Современные рыночные условия развития экономики обязательно опираются на принципы управления. Менеджмент и его инновационные инструменты являются залогом успешной деятельности предприятия.

Большинство руководителей и консалтинг менеджеров осуществляли свое обучение по бизнес планированию на зарубежных источниках, применяли полученные знания в отечественной экономической практике. И даже те учебники и пособия по написанию бизнес-планов, изданные отечественными учеными и практиками, в основном опираются на опыт зарубежных стран.

В тоже время необходимо отметить, что современное бизнес-планирование в Казахстане несет в себе особенности, которые присуще только отечественным предприятиям. И

опираться только лишь на зарубежные источники, используя их опыт, неправильно. Ведь они созданы при условии осуществления деятельности в развитой рыночной экономике. Но что бы не говорили отечественные ученые и государственные деятели, Казахстан пока еще имеет собственные особенности развития рыночных отношений, не присущих высокоразвитым странам [1].

Ситуация в экономике нашей страны, ее изменчивость, подчас не позволяет руководителям применять зарубежные методы бизнес-планирования на собственных предприятиях. Необходимо провести процедуру адаптации к отечественным условиям развития. Особенно это касается законодательной, правовой базы.

В тоже время, отказаться от планирования на предприятии невозможно. Ведь планирование позволяет создать и ценить систему собственных возможностей: производство, сбыт, конкуренцию, персонал, кредитно-денежную политику и т.д.

Это обусловлено тем, что в современных условиях происходит быстрое развитие технологий, увеличиваются объемы производства и продаж товаров и услуг, появляются новые предприятия и целые отрасли.

Потребители становятся более требовательны, цена на производимые товары снижается в силу конкуренции. Доступ к информации, появление новых путей к ее поиску – все это побуждает предпринимателей искать дополнительные возможности для повышения своей конкурентоспособности. Ведь наличие необходимой информации является конкурентным преимуществом компании. Важную роль в планирование играет и нестабильность окружающей среды, ее непостоянство, что заставляет руководителей проявлять инновационные подходы к управлению. Поэтому сегодня управление как процесс становится инициативным фактором успешности предприятия. И оно должно опираться на план действий. Это отмечают и современные исследователи системы менеджмента. Все большую роль несут в себе анализ прошлых и предстоящих событий, стратегическое планирование и управление, поиск и применение новых методов мотивирования сотрудников развивать свои внутренние способности (такие как понимание собственной ответственности за успешность деятельности предприятия, желание брать на себя ответственность, принимать решения в сложных и кризисных ситуациях), а также снижение степени концентрации управления в одних руках. Все этому способствует система бизнес планирования [2].

Организовать, развить, поддержать предприятие невозможно без таких экономических категорий как планирование, организация контроля, учета и анализа.

Все без исключения рыночные субъекты – продавцы, поставщики, покупатели – используют в своей работе принципы кратко-, средне- и долгосрочного планирования. Планирование – основа развития рынка.

Практика бизнес планирования давно и широко используется зарубежными предпринимателями. В отечественных реалиях развития рынка реализация управления предприятия на основе бизнес планирования имеет ряд отличительных черт, по сравнению с зарубежными аналогами.

Достижение успеха является последовательной работой элементов управления, которая осуществляется на стадии перед инвестированием анализ бизнес окружения. В настоящее время понятие «планирование» стало нести в себе несколько другое понятие, чем в начале 90-х годов XX века, когда рыночная среда в Казахстане только начала формироваться. Если раньше планирование было инструментом формирования направлений работы компании со стороны контролирующих органов, то сегодня планирование – это основа формирования стратегии предприятия, его развития как экономического субъекта [3].

В целом, современное бизнес-планирование деятельности предприятия можно охарактеризовать как ориентация на потребности покупателей к финансовым интересам предприятия и развитие компании опирается на стратегические планы.

Однако, реалии рыночной экономики показали, что планирование и реализации планов подчас не совпадают, т.е. границы предприятия и бизнес-процесса в целом по рынку далеки друг от друга.

По сути своей, бизнес является совокупностью активов, которыми располагает предприятие, и сделок, которые осуществляют представители этого предприятия. Предприятие же – это основной субъект проведения сделок. Они осуществляются при помощи бизнес-процессов. Бизнес-процесс – это совокупность действия, призванных удовлетворить потребности предприятия и потребителя на основе взаимных выгод.

В целом можно отметить, что планирование как инструмент успешной деятельности компании, в Казахстане находится на стадии развития. В зарубежных странах с рыночной экономикой система стратегического планирования формировалась последние 40-50 лет. Стратегическое планирование выделилось в отдельную отрасль менеджмента (по Портеру М.).

И сегодня бизнес-планирование как базовый элемента стратегического планирования стал признанной во всем мире методологией предпринимательской деятельности. Его используют во всех странах с рыночной экономикой.

Бизнес-планирование как элемент управления предприятием, стал важной и неотъемлемой частью предпринимательской деятельности. И это дает ряд преимуществ:

- определение существующих проблем;
- снижение вероятности наступления проблем в будущем за счет улучшения системы прогнозирования и координации деятельности. Это приводит к экономии ресурсов, их рациональному распределению.

На основе бизнес планирования руководство имеет четкое представление о том, к чему должна стремиться компания и каким должен быть ее долгосрочный курс, формирует не только его стратегическое видение будущего, но и проясняет текущие цели и задачи. Это так называемое стратегическое видение развития предприятия [4].

Сам бизнес-план как документ, регламентирующий развитие предприятия, появился в 90-х годах XX века. Поначалу многие предприниматели не придавали ему значения. Использовали только технико-экономический анализ и его результаты.

Весь опыт отечественных менеджеров по планированию опирается на зарубежный актив. Это опять- таки является особенностью развития рыночных отношений в Казахстане вконец XX века, когда пришла необходимость у предприятий в получении кредитных средств. И особенностью стало то, что имея большой опыт в плановом управлении, которое осуществлялось в условиях командной экономики, менеджеры стали использовать свои навыки в рыночных условиях [5]. Тем самым стала складываться специфическая система бизнес планирования, которая присуща только предприятиям на постсоветском пространстве:

- консалтинговые фирмы, которые осуществляли разработку бизнес-планов, располагали типовыми планами и шаблонами, которые не всегда учитывали специфику предприятия или отрасли;
- слабое законодательное регулирование предпринимательской деятельности;
- низкий уровень квалификации консалтинговых работников. Отсутствие опыта в продвижении и реализации бизнес-планов;
- не все аспекты бизнес планирования, применяемые за рубежом, применимы в отечественной экономике. Особенно это касается процесса финансирования [6].

Основными пределами бизнес планирования на современном этапе развития экономической ситуации, стали:

- неопределенность рыночной среды. Данная неопределенность выражается в том, что ни один из субъектов рынка не может с высокой степенью достоверности запланировать свое развитие, поведение конкурентов и государства. А также оценить на перспективу развития экономической ситуации в целом.

- издержки планирования. Сам по себе процесс планирования подразумевает несение затрат. Это требует вывод дополнительных средств, которые всегда ограничены у предпринимателя. Тем самым дополнительные затраты негативным образом сказываются на деятельности предпринимателя. Также к издержкам бизнес планирования можно отнести низкий профессиональный уровень менеджеров, которые осуществляют планирование внутри компании. Тем самым создается ситуация, которая провоцирует появление дополнительных рисков и приводит к не получению прибыли.

Сегодня бизнес-планирование несет в себе ряд положительных моментов развития предприятия:

- развитие предпринимательского потенциала: активизация, стимулирование и мотивирование для поиска контрагентов и заключения сделок;

- прогнозирование: будущее видение положения фирмы, которое опирается на анализ факторов развития компании и рынка;

- оптимизация: поиск и реализация наиболее эффективного пути развития компании;

- координация и интеграция: улучшение системы управления между всеми подразделениями компании;

- безопасность управления: предвидение будущих проблем на основе анализа рынка и разработки сценариев;

- упорядочение: налаживание единой системы управления бизнес-процессами в компании;

- контроль: возможность в реальном времени проводить мониторинг работ и вносить корректирующие действия;

- воспитание и обучение персонала: наличие четкого плана действий положительно сказывается на работе персонала [7].

Таким образом, основное преимущество, которое несет в себе бизнес-планирование – это использование комплексного подхода к планированию и осуществлению работы компании. В рамках такого планирования происходит увязывание всех аспектов деятельности компании: финансовые, производственные, социальные, маркетинговые, организационные. Все стороны бизнес проекта рассматриваются вместе, и на основе результатов анализа принимаются управленческие решения.

Как показала практика, бизнес-план является эффективным инструментом планирования. Сегодня большинство предприятий и кредитных учреждений разрабатывают и требуют предоставления бизнес-планов. Он является важным документом любого предпринимателя. Ни одна серьезная компания не может выразить цели своего создания или получить необходимо финансирование без бизнес-плана. Наличие бизнес-плана является признаком серьезности ваших бизнес намерений [8].

Результатом бизнес планирования является бизнес-план, как стратегический документ. Сам по себе бизнес-план является инструментом, который используется в предпринимательстве. Он призван описать весь процесс функционирования предприятия, какими путями будут достигнуты поставленные цели. Правильно разработанный бизнес- план позволяет осуществлять стратегическое планирование с целью изменения ситуации на рынке, концентрировать свои усилия в нужных областях, выбирать наиболее рациональные способы достижения положительных результатов.

Бизнес-план как стратегический документ, призван описать все ключевые аспекты будущего предприятия, представить видение будущих проблем, с которыми может столкнуться предприятие, и разработать пути решения этих проблем или предусмотреть возможность снижения рисков.

Исходя из этого, становится очевидным, что основная цель бизнес планирования – поиск разумного равновесия между тем чего хочет фирма и тем чего она может достичь. План показывает всем заинтересованным лицам, как будет развиваться предприятие.

Бизнес-планирование в современных условиях динамичного развития рынка дает возможность руководителям взглянуть со стороны на свой проект, определить его слабые и сильные стороны. Сам процесс бизнес планирования мобилизует все возможные ресурсы разработчиков плана, дает им возможность реализовать свой потенциал.

Таким образом, можно говорить о том, что бизнес-планирование является важнейшей частью любого бизнеса. Сама важность его выражена в известном изречении, что если сам не будешь планировать, что это за тебя сделают прочие. Смысл высказывания заключается в том, что фирма, которая не умеет или не считает нужным планировать свою деятельность, сама оказывается объектом планирования, т.е. конкуренты могут за счет ее неправильной работы занимать более выгодное положение на рынке. Серьезный подход к планированию создает основу для устойчивого и эффективного бизнеса.

Список литературы

1. Виханский О., Наумов А. Менеджмент: Человек, стратегия, организация, процесс. - М.: Высшая школа, 2012. – 722 с.
2. Галькович Р.С., Набоков В.И. Современный менеджмент. - М.: Пермь: Перм. гос. ун-т, 2011. – 156 с.
3. Герчикова И.Н. Менеджмент. - М.: Проспект, 2011. – 534 с.
4. Голубев Ю.Н. Стратегия и тактика совершенствования управления. - СПб.: Питер, 2011. – 366 с.
5. Виханский, О. С. Менеджмент : учебник / О. С. Виханский, А. И. Наумов. – 5-е изд., стер. – Москва : Магистр : ИНФРА-М, 2014. – 576 с.
6. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов. М.: Альпина Бизнес – Букс, 2005.
7. Гончарова Н.А. «Иновационный аутсорсинг в малом и среднем бизнесе»// «Экономическое возрождение России». – 2010. - №4 (26). – С.101-108
8. Грибов, В. Д. Иновационный менеджмент : учебное пособие / В. Д. Грибов, Л. П. Никитина. – Москва : ИНФРА-М, 2014. – 311 с. — (Высшее образование: Бакалавриат).

Роль интеллектуального анализа данных в страховой индустрии

Гелашвили Н.Н.¹, Силищев Д.А.²

¹ к.э.н., доцент кафедры экономики и международного бизнеса,

² магистрант 2-го года обучения по специальности

«IT-предпринимательство и цифровая экономика»

denor1980@mail.ru, silischschew@gmail.com

^{1,2} Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация: в данной публикации затрагивается тема роли Data mining в страховом бизнесе. Проведен краткий обзор данной технологии и предпосылок её становления. Особое

внимание было обращено на области страховой отрасли, в которых может использоваться Data mining. В статье приведен тщательный и детальный анализ преимуществ и недостатков данного метода, а также проблем его эксплуатации в страховых фирмах Казахстана.

Ключевые слова: Data mining, интеллектуальный анализ данных, страховые компании, бизнес-решение, данные, клиент, прогнозирование, сегментирование рынка

По мере того, как мир приближается к эре «Интернета вещей», страховые компании пытаются найти различные способы получения точной и эффективной информации в сфере страховых услуг. Раньше данные о прошлых клиентах плохо документировались на бумаге и хранились в папках и картотечных шкафах. Сегодня информация документируется в Интернете и содержится в базах данных или хранилищах данных для облегчения доступа и обработки. Технологические компании создали программное обеспечение, такое как инструменты интеллектуального анализа данных, которые позволяют страховым компаниям сортировать и анализировать информацию за довольно короткие сроки. Этот процесс позволит страховым компаниям повысить операционную эффективность.

Страховой сектор в первую очередь зависит от клиентской базы. Компании в страховой индустрии собрали огромное количество данных о клиентах. С помощью интеллектуального анализа полученные о клиентах данные могут быть обработаны эффективнее, чем с помощью стандартных методов анализа данных. Эффективное управление данными о клиентах оказывает существенное влияние на максимизацию прибыли и минимизацию потерь компании. Технология интеллектуального анализа данных может помочь специалистам страховых компаний в принятии важных бизнес-решений.

Интеллектуальный анализ данных (англ. Data Mining) – это собирательное название совокупности методов анализа данных, применяемых для извлечения ранее неизвестных, нетривиальных, практически полезных и доступных для понимания человеку знаний.

Для обнаружения закономерностей в данных недостаточно просто применить методы Data Mining, хотя, безусловно, этот этап является основным в процессе интеллектуального анализа. Весь процесс состоит из нескольких этапов.

Рассмотрим основные из них, чтобы продемонстрировать, что без специальной подготовки аналитика методы Data Mining сами по себе не решают существующих проблем.

Итак, весь процесс можно разбить на следующие этапы:

- 1) понимание и формулировка задачи анализа;
- 2) сбор, подготовка данных для автоматизированного анализа (препроцессинг) и их изучение;
- 3) применение методов Data Mining и построение моделей;
- 4) проверка построенных моделей;
- 5) интерпретация моделей человеком и их дальнейшая эксплуатация. [1]

Data mining - это достаточно новая мощная технология с отличным потенциалом, которая позволяет страховым компаниям сосредоточиться на важной информации в собранных ими данных о поведении своих клиентов, в том числе и потенциальных. Интеллектуальный анализ данных помогает страховому сектору в прогнозировании мошеннических происшествий и прогнозировании модели поведения покупателя. Например, с помощью методов Data Mining может быть решена типичная задача бинарной классификации: купит ли потенциальный покупатель новый полис или нет.

Компании, внедрившие Data Mining успешно, становятся намного конкурентоспособнее. Далее перечислены те области страховой отрасли, в которых может использоваться Data mining:

- Определение факторов риска, которые позволяют прогнозировать прибыль, претензии и убытки;

- Анализ на уровне клиентов;
- Маркетинг и анализ продаж;
- Разработка новых продуктовых линеек;
- Перестрахование;
- Финансовый анализ;
- Оценка резерва по неурегулированным претензиям;
- Обнаружение мошенничества

Интеллектуальный анализ данных становится обычным явлением в страховом секторе, так и в любой другой сфере деятельности. Данные клиентов - один из самых ценных активов любой фирмы. Традиционные методы, которые использовались для обработки огромных объемов данных, сгенерированных страховыми операциями, слишком сложны. Страховые компании используют методологии Data Mining для исследования поведения клиентов и увеличения продаж. Интеллектуальный анализ данных используется для различных задач в страховом секторе следующим образом:

1) Привлечение новых клиентов. Страховые компании заинтересованы как в привлечении новых клиентов, так и в сохранении существующих. Традиционно страховые фирмы пользовались услугами агентов для приобретения клиентов, но сегодня для этого применяются и другие способы. Кластерный анализ используется для выявления целевой группы покупателей. Он предполагает выявление и дальнейшее нацеливание на население, которое с наибольшей вероятностью станет покупателем или наиболее выгодно для компании.

2) Анализ на уровне клиента. Данный анализ подразумевает анализ моделей покупок и поведения клиентов. Используя технологию ассоциативных правил, большая часть страховых фирм точно выбирают, какие политики и услуги можно предложить определенным клиентам.

3) Сегментация клиентов. Концептуально сегментирование (кластеризация) основано на предпосылке, что все потребители — разные. У них разные потребности, разные требования к товару, они ведут себя по-разному: в процессе выбора товара, в процессе приобретения товара, в процессе использования товара, в процессе формирования реакции на товар.

В связи с этим необходимо по-разному подходить к работе с потребителями: предлагать им различные по своим характеристикам товары, по-разному продвигать и продавать товары. Для того чтобы определить, чем отличаются потребители друг от друга и как эти отличия отражаются на требованиях к товару, и производится сегментирование потребителей.

Data Mining можно использовать для сегментации клиентов, для продвижения кросс-продаж, а также для лучшего удержания клиентов. Сегментация рынка - ключевой вопрос для развития лояльных отношений между клиентами и страховой компанией.

4) Прогнозирование. Прогнозирование объема продаж страховых услуг. Страховщики могут определить более приоритетные для них продукты и в соответствии с этим выработать наиболее оптимальную маркетинговую политику.

Прогнозирование проблем в определенных страховых сегментах. Это относится к задаче классификации. На основании исторических данных об активностях клиента, таких как страхование автомобиля/жизни/дома, наличия страховых выплат возможно прогнозировать и сегментировать аудиторию. В результате с помощью полученных профилей можно будет корректировать условия страхования, и давать оценку «доверия» каждому клиенту.

5) Анализ мошеннических действий. Страховые компании могут снизить уровень мошенничества, выявляя определенные стереотипы в заявлениях, в документах о выплате

страхового возмещения, характеризующие взаимоотношения между субъектами страховых выплат.

6) Разработка новых продуктовых линеек. План разработки нового продукта или услуги зависит от потребности клиентов. Страховым компаниям необходимо использовать все доступные данные для более качественной разработки нового продукта и маркетинговой кампании.

7) Анализ риска. Путем выявления сочетаний факторов, связанных с поступлениями премий, страховщики могут уменьшить свои потери по обязательствам или пересмотреть стратегии своих управленческих решений.

8) Анализ эффективности информирования клиентов. С помощью исторических данных об использовании телефонной связи для техподдержки, использования смс-сервисов и онлайн-приложений, необходимо классифицировать клиентов на категории, склонные получать информацию через предпочтительный канал связи. Полученные результаты позволят адаптировать информирование и техподдержку клиентов, учитывая их предпочтения в способе получения информации, что качественно улучшит сервис. [2]

Преимущества интеллектуального анализа данных в страховой отрасли не только помогут сократить количество заявлений о мошенничестве, но также помогут выявлять новых клиентов, увеличивать продажи и улучшать человеческие отношения в компаниях. Инструменты интеллектуального анализа данных помогают идентифицировать политики, которые были выпущены на основе неверной или ложной информации. Страховые компании могут сканировать эту информацию, чтобы узнать, когда покупатели совершают покупки в часы пик, чтобы в эти часы выделить себе больше сотрудников, чтобы устранить чрезмерное количество невыполненных транзакций. Кроме того, с увеличением продаж страховые компании также смогут воспользоваться увеличением доходов, при этом предоставляя своим клиентам лучший продукт, на который они способны. [3]

В процессе применения Data Mining возникает множество проблем. Среди них высокие затраты, длительное время и низкое качество собранных данных.

Компании стремятся сократить расходы любым способом, поэтому инвестирование в новое программное обеспечение, не приносящее краткосрочной прибыли, с самого начала заставляет их колебаться. Программное обеспечение для интеллектуального анализа данных является дорогим и долгосрочным вложением, которое требует постоянного обновления. К сожалению, многие страховые фирмы в Казахстане не готовы рассматривать использование Data Mining в силу отсутствия свободных финансовых ресурсов и высококвалифицированного персонала.

В страховых организациях, обрабатывающих огромное количество данных, в процессе их сбора и обработки может возникнуть ряд проблем:

- Шумные (грязные) данные (выбросы, пропущенные значения, дубликаты);
- Большой объем и сложная структура данных;
- Поврежденные, искаженные данные.

Даже после того, как данные собраны, страховые компании по-прежнему сомневаются в собираемых данных из-за того, что данные могут быть названы «грязными». «Грязные данные» означают неполные или ошибочные данные, которые хранятся в базе данных, содержащей ошибки. Этот сбор «грязных данных» заставляет компании задуматься, был ли интеллектуальный анализ данных правильным выбором для их компании с самого начала.

Будущее развитие технологий создаст новые проблемы и возможности для Data Mining.

Передовые методы интеллектуального анализа данных могут быть также разработаны и использованы страховыми фирмами. Основные перспективы развития технологии Data Mining включают:

- Стандартизацию языка интеллектуального анализа данных;

- Прогностический анализ;
- Расширенный интеллектуальный анализ текста;
- Семантический анализ и анализ изображений.

В связи с быстрыми изменениями, происходящими в страховой отрасли, система поддержки принятия решений играет важную роль. Интеллектуальный анализ данных, используемый для поддержки контроля политик, решения административных и управленческих задач, необходим для эффективного использования организационных и финансовых данных.

Список литературы

1. Yehuda Kahane, Nissan Levin, Ronen Meiri, Jacob Zahavi. Applying Data Mining Technology for Insurance Rate Making: An Example of Automobile Insurance. – V.32. – P. 3 – 5
2. Ю.В.Грызенкова, З.Ф.Шарифьянова. Применение интеллектуального анализа данных (data mining) в управлении страховой компанией [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://wiseeconomist.ru/poleznoe/33849-primenenie-intellektualnogo-analizadannyx-data-mining-upravlenii>
3. Data Mining in the Insurance Industry [Электронный ресурс]: MIS Class Blog Internet and Technology Innovations. – 02.03.2017. – Режим доступа: <http://misclassblog.com/database-application/data-mining-in-the-insurance-industry/>

Внедрение современных информационно-инновационных технологий в аграрный бизнес

М.В. Дубинина¹, Д.К. Бытко²

¹д.э.н., профессор, заведующий кафедрой учета и налогообложения,

²студентка 2 курса специальности «Учет и налогообложение»

dubinina@mna.u.edu.ua, diana.bytko333@gmail.com

^{1,2} Николаевский национальный аграрный университет, г. Николаев, Украина

Анотация. На современном этапе развития экономики характерно повышение деловой активности субъектов хозяйствования через использование мобильных технологий. Это способствует росту производительности, увеличению объемов производства и реализации продукции. Разнообразные мобильные приложения достаточно актуальны и активно используются аграриями, для выполнения профессиональных задач.

Ключевые слова: информационное обеспечение, мобильные технологии, аграрные предприятия, функциональные возможности

В переходных условиях реформации инновационно-информационной экономики, глобальной гиперконкуренции на аграрных рынках, роста осведомленности и ожиданий потребителей относительно ассортимента и качества продукции, украинским фермерам особенно актуальными стали вопросы доступа к мировым информационным базам данных, использованию комплекса доступных информационных технологий и новшеств. Объективной необходимостью реформирования системы информационного обеспечения аграрных предприятий.

Одним из наиболее перспективных и активно развивающихся на сегодняшний день является рынок мобильных технологий. Именно они в сочетании с беспроводными сетями имеют значительный потенциал расширения времени, места и эффективности работы. Мобильные технологии открывают новые каналы связи и возможности для введения

бизнеса, потенциально предлагая более широкий доступ к общественной информации и основным услугам.

Все большую популярность в деятельности современных сельскохозяйственных производителей, повышении производительности труда в растениеводстве и животноводстве приобретают мобильные приложения.

На сегодняшний день существует несколько подходов технической реализации программ для мобильных устройств, среди которых [1]:

1. Мобильное native-приложение – это специально разработанное приложение под конкретную мобильную платформу (iOS, Android, Windows Phone), разрабатываемую на языке высокого уровня и компилируемую в т. ч. native-код операционной системы и обеспечивающую максимальную производительность. Главным недостатком мобильных приложений этого типа является низкая интеграция между мобильными платформами.

2. Мобильное web-приложение – специализированный web-сайт, адаптированный для просмотра и функционирования на мобильном устройстве. Такое приложение не зависит от платформы, но требует постоянного подключения к сети. Основные запоминающие устройства физически размещены не на мобильном устройстве, а на отдельном сервере.

Существуют два самых популярных типа мобильных приложений [2]:

1. Мобильные приложения для автоматизации процессов. К этой категории можно отнести передовые системы автоматизации ресторанов, гостиниц, торговых центров, которые позволяют снизить стоимость запуска и поддержки по сравнению с полноценными рабочими станциями на базе ПК.

2. Приложения для повышения производительности, коллаборации и совместной работы:

- системы общего доступа к файлам и совместной работы над ними;
- внутренняя коммуникация, мессенджеры, трекеры сообщений;
- электронные опросники, мобильные версии корпоративных социальных сетей;
- системы управления проектами и задачами, требующими постоянного сбора, уточнения и синхронизации информации.

Мобильные приложения разрабатываются специально под заданную платформу (Android, Windows Phone или iOS) и устанавливаются аналогично компьютерным приложениям. Мобильные программы распространяются через магазины приложений: Apple App Store, Google Play, Windows Phone Store и другие.

Мобильные приложения как основной элемент управления предприятием предоставляют: оперативный доступ к данным для работников любого уровня; беспроводная двусторонняя связь с технологическим оборудованием и информационной системой; получение информации в реальном времени; быстрое принятие обоснованных решений. Определенные функции реализуются на основе минималистических и функциональных, понятных пользователям интерфейсов, оптимального дизайна, что позволяет полностью сосредоточиться на технологическом процессе, исполнении должностных обязанностей и т.д.

Мобильные приложения для аграрных предприятий позволяют быстро и точно рассчитать количество препаратов, необходимых для приготовления комплексных средств защиты растений; дают возможность работать с картой полей; показывают точный прогноз погоды; каталоги семян и препаратов тех или иных производителей с полной информацией о них, включая стоимость; помогают настраивать технику, следить за ее работой и другие.

Учитывая функциональные возможности, все мобильные приложения для аграрных предприятий следует классифицировать на:

- информационно-справочные;
- торговые площадки;

- GPS-измерение, навигация;
- определение вредителей, защита растений;
- прогнозирование урожайности и оценка доходности;
- расчет внесения удобрений;
- машинотракторный парк;
- экономика аграрного сектора;
- ландшафтный дизайн и т.д.

Мобильные приложения активно используются аграрными предприятиями и значительно облегчают работу в вычислениях, характеристике полей, планировании работ и предоставляют полезную информацию о выращивании сельскохозяйственных культур.

Аграрный бизнес содержит высокие риски, большинство работ сезонные, поэтому быстрое реагирование на вызовы – необходимое условие для повышения урожайности. Анализ данных опроса, проведенного в США, констатирует – примерно каждый четвертый фермер пользуется одним или несколькими мобильными приложениями. Согласно проведенному в 2018 году опросу, 63% фермеров Франции считают необходимым иметь скоростной Интернет на поле или в рабочих помещениях и сельскохозяйственной технике [3].

Мобильная версия сайта имеет определенные недостатки: непредсказуемое отображение на разных устройствах и в разных браузерах (влияющих на удобство пользования), на сигнал влияют погодные условия и ландшафт. Среди основных преимуществ мобильного приложения перед десктопной и мобильной версиями сайта следует считать:

1. скорость – мгновенный доступ к нужной информации даже в офф-лайн, «в поле»;
2. предсказуемость – дизайн и удобство использования вне зависимости от устройств и браузеров. Потенциальный клиент увидит именно то, что планируется для «ключевого действия»;
3. интерактивность – максимальное использование аппаратного функционала смартфона, а именно: звонок в одно касание, фотокамера, геолокация;
4. уникальность пользователя – индивидуальное сочетание аккаунта и устройства;
5. лояльность клиента – справка по номенклатуре товаров, возможность быстрой коммуникации, короткое логистическое плечо в горячую пору является залогом максимальной лояльности к вашему бренду.

В июне 2018 года Министерство аграрной политики совместно с компанией «Киевстар» в рамках юбилейной XXX агропромышленной выставки «Агро-2018» запустили мобильное приложение для малых фермеров m-Agri. Бизнес-приложение, обеспечивает аграриев легким доступом к передовым практикам, базе знаний, отраслевым ценовым предложениям, новостям, ресурсам профессиональной подготовки и он-лайн консультациям. Он также выводит фермеров на новые рынки для продажи продукции и предоставляет им возможности для роста собственного бизнеса. На сегодняшний день m-Agri насчитывает 7 основных разделов: погода (информация о погоде сегодня, почасово, ежедневно); новости по разделам (общие, животноводство, растениеводство, технологии, правительство); цены (оптовые и розничные цены на рынке по продуктам, по регионам); база знаний (информация о болезнях животных и растений, пестицидах, вредителях, семях и растениях); консультации (квалифицированные эксперты отвечают на вопросы по аграрной отрасли); курсы валют и удобный конвертер; торговая площадка (торговля в режиме он-лайн, общая сумма, закупки B2B, доступность элеватора, оценки трейдера, партнеры по доставке); финансы (безналичные расчеты, банковские услуги, страховые услуги, факторинг, подсчет). Впрочем, функционал платформы развивается и в дальнейшем планируют дополненными востребованными финансовыми сервисами, площадкой для торговли и т.д.

Из года в год все большую популярность приобретает загрузка определенных мобильных программ украинскими агропроизводителями. Доступными для скачивания в Play Market являются:

1. «Агробаза» – популярное приложение для фермеров и агрономов (50000–100000 загрузок) [4]. Содержит базу данных вредителей, болезней, насекомых и сорняков (предложена наиболее простая идентификация); каталог зарегистрированных пестицидов в стране. Используется среди овощных, фруктовых и орехоплодных, садоводческих предприятий и животноводческих ферм, с целью повышения производительности производства, за счет уменьшения затрат на пестициды, фунгициды или гербициды, правильной идентификация сорняков, болезней, вредителей.

Приложение может пригодиться: советникам, фермерам, стажерам-агрономам и студентам-аграриям, агрономам, фермерам, дистрибьюторам или подрядчикам.

2. «AgroUA» – мобильная платформа для всех участников аграрного рынка Украины: сельхозпроизводителей, производителей товаров и услуг, поставщиков, дилеров, агентов, некоммерческих организаций, обслуживающих компаний.

3. Soft.Farm Eye – Агроном – мобильное приложение позволяет создать плановые полевые работы и отслеживать фактическое их выполнение на планшете [5]. Руководитель имеет возможность наблюдать за выполнением работ по своему рабочему месту в режиме on-line и принимать обоснованные управленческие решения. Агроном может загрузить с облака запланированные работы согласно технологической карте на мобильное устройство. Затем выйти в поле внести фактические данные и добавить фото в режиме off-line, а когда мобильное устройство подключится к сети Internet приложение загрузит объем выполненных полевых работ, расход топлива, фото и другую информацию в облако.

4. GPS Измерение площади полей – приложение для измерения площади, расстояния и периметра поля используя GPS или ручной режим.

5. iCropTrak – мобильное программное обеспечение для iPad, реализующее сразу массив функций даже без подключения к Интернету [6]. Дает возможность использовать и синхронизировать информацию GPS-устройств, координировать работы по опрыскиванию, составлять расписание работников.

Нами были проанализированы лидеры рынка ИТ-продукции для аграрных предприятий. Базовыми факторами был определен класс реализации программного обеспечения, преимущества над другими системами, ценовая политика и простота интерфейса, а также мобильные приложения.

Таким образом, обобщив результаты исследования, можно утверждать, что мобильные приложения достаточно актуальны и активно используются аграриями, для выполнения профессиональных задач.

Список литературы

1. Косинский В. И. Современные информационные технологии: учеб. пособие. / В. И. Косинский, О. Ф. Швец. – К. : Знание. 2011. – 318 с.

2. Кличук О. Роль современных информационных технологий в поиске оптимальных решений в экономике / О. Кличук // Новая педагогическая мысль. – 2015. – № 1. – С. 163-165.

3. Кухаренко В.М. Теория и практика смешанного обучения: монография / В.М. Кухаренко, С.М. Березенская, К.Л. Бугайчук, Н.Ю. Олейник, Т.А. Олейник, О.В. Рыбалко, Н.Г. Сиротенко, А.Л. Столяревская. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2016. – 284 с.

4. Садова И. Смартфон Вам в поле. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://agroportal.ua/ru/publishing/analitika/smartfon-vam-v-pole/>

5. Официальный сайт AgroUA [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://agro.wixsite.com/agroua>

6. Официальный сайт GPS Измерение площади полей [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://play.google.com/store/apps/details?id=lt.noframe.fieldsareame>

Қазақстан экономикасын цифрландыру процесіндегі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың экономикалық аспектілері

Н.Н. Ескендир¹, М.Н. Ақмолда², М.М.Маралов, А.Б. Нұралы⁴

¹Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының аға оқытушысы,

²Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының оқытушысы

³IT-11 тобының студенті

⁴МиИ-21-1 тобының студенті

esk_nesip@mail.ru, jannur_84@mail.ru

^{1,2,3,4} академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ

Түйіндеме: Мақалада Қазақстан экономикасын цифрландырудағы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың ағымдағы жағдайы талданып, мәселелер анықталып, оны шешу жолдары қарастырылған.

Түйінді сөздер: цифрлық экономика, ақпараттық экономика, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, сандық платформалар

Бүгінде әлем цифрлық жаһандану дәуіріне белсенді түрде кіреді. Ақпараттық технологиялар тауарлар мен қызметтердің әлемдік саудасының және деректермен алмасудың маңызды бөлігіне айналды.

Gartner мәліметтері бойынша, 2019 жылы әлемдік IT-нарығының көлемі \$ 3,5 трлн. құрады. немесе жаһандық ЖІӨ-ге 4,8% - ды құрады және сарапшылардың болжамдары бойынша бұл көрсеткіштер тек өсе береді.

Жалпы, ақпараттық технологиялар халықаралық мәмілелер мен транзакциялар бойынша шығындарды төмендетіп, мемлекеттік шекара арқылы бизнесті жүргізу экономикасын өзгертеді. Олар бизнеске әлеуетті клиенттердің үлкен базасын және оларға қол жеткізудің тиімді жолдарын ұсына отырып, жаһандық ауқымда тұтас нарықтар мен пайдаланушылардың қауымдастықтарын құрады.

Сандық платформаларды (eBay, Amazon, Facebook, Alibaba сияқты) пайдалана отырып, бүкіл әлемдегі шағын бизнес «микро-трансұлттық компанияларға» айналады. Стартаптардың 86% - ында резиденттік елден тыс Іскерлік қатынастар бар, яғни өздері үшін жаңа нарықтар ашады.

Әлемде IT саласы экономика саласы ретінде қарастырылмағанда, енді екінші экономика ретінде, өйткені барлық салалар IT арқасында тәуелді және дамиды.

Көптеген елдерде, инновациялық даму моделіне қарамастан, негізінен мемлекет инновацияларды дамытудың бастамашысы және катализаторы болып табылады және Қазақстан осы үрдісті алып тастамайды.

Алайда, қажетті бағытта дамыту үшін әрдайым АКТ секторының ағымдағы жай-күйіне талдау жүргізу және оның дамуына теріс әсер ететін проблемаларды айқындау қажет. Сондықтан да дипломдық жұмыстың тақырыбы қазіргі таңдағы маңызды бақырыптардың бірі болып табылады.

АКТ секторының дамуы экономиканың дамуымен тығыз байланысты - экономиканың даму деңгейі жоғары болған сайын, АКТ даму деңгейі соғұрлым жоғары. Бұл ретте кері

байланыс да бар, АКТ секторының өсуі жұмыс орындары санының ұлғаюынан басқа экономиканың басқа салаларының тиімділігін арттырады.

Әлемдік экономикалық дағдарыстар алдымызға жаңа сын-тегеуріндерді қойып, мемлекеттік саясаттың халықты қажетті әлеуметтік қорғаумен қамтамасыз етуге бағдарлануы салдарынан мемлекеттің экономикаға көбінесе қатысуына әкелуде. Мемлекеттің жоғары белсенділігінің кері әсері – халық пен бизнестің тәуекелдер мен қазіргі заманның сын-тегеуріндері жағдайларында экономикалық агенттер ретінде өз мінез-құлқын өзгерту қажеттілігіне дайын болмауы. Дегенмен, көз алдымызда болып жатқан цифрлық революция Қазақстанға цифрландыруды мемлекеттік саясат ретінде өзінің даму жоспарына енгізу қажет екендігіне әкелуде.

Соңғы жылдары АКТ саласының экономикалық көрсеткіштерінің көпшілігі өңірлік және халықаралық деңгейлерде АКТ-ның жеткілікті тұрақты дамуын көрсете отырып, оң динамиканы көрсетті.

Қазақстанның ІТ-нарығы барлық көрсеткіштер бойынша өсу үрдісін көрсетеді. Жыл сайын АКТ саласының тауарлары мен қызметтерін өндіру және сату көлемінің өсуі байқалады, онда салада өндіріс көлемі бойынша бұрынғысынша Алматы қаласы алдыңғы орында тұр. АКТ саласын одан әрі дамытуды қамтамасыз ету үшін 2018 жылы "Цифрлық Қазақстан" бағдарламасы шеңберінде бірқатар бастамалар іске асырылды [1].

Инновациялық қызметті дамыту және стартап-экожүйені жетілдіру мақсатында Қазақстанда «Astana Hub» ІТ-стартаптардың халықаралық технопаркі ашылды.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласы қазіргі уақытта әлемдегі ең серпінді дамып келе жатқан салалардың бірі болып табылады. Батыс елдеріндегі АКТ саласына инвестициялардың өсу қарқыны өңдеуші және өндіруші салаларға инвестициялардың өсу қарқынынан асып түседі. ЖІӨ құрамындағы акт саласынан түсетін табыстардың үлесі, сондай-ақ онда жұмыс істейтін қызметкерлердің саны үнемі өсуде.

АКТ секторының дамуы экономиканың дамуымен тығыз байланысты - экономиканың даму деңгейі жоғары болған сайын, АКТ даму деңгейі соғұрлым жоғары. Бұл ретте кері байланыс да бар, АКТ секторының өсуі жұмыс орындары санының ұлғаюынан басқа экономиканың басқа салаларының тиімділігін арттырады.

Қазақстандық телекоммуникация нарығын дамытудың қазіргі кезеңінде әртүрлі технологияларға негізделген байланыстың әртүрлі түрлерінің конвергенциясына ұмтылу байқалады. Конвергенттік сервистердің ұсынысына деген сұраныс негізінен нарықтың корпоративтік сегменті есебінен үнемі артып келеді, бірақ біртіндеп жеке секторға да ене бастайды.

ҚР экономикасындағы түбегейлі экономикалық реформалар қазақстандық телекоммуникациялардың ұйымдық-құқықтық кеңістігіне әсер етті, бұл сала кәсіпорындарын жекешелендіруде де, телекоммуникациялық қызметтердің кейбір нарықтарында табиғи монополияның бұзылуында да көрініс тапты. Алайда, экономиканың осы секторын толық ырықтандыру оның негізгі құрамдас бөліктерін жаңғырту шартымен ғана мүмкін болады.

Қазіргі уақытта республикада телекоммуникация жүйелерін дамытуға әлемдік қауымдастыққа интеграциялаудың маңызды факторы және шарты ретінде үлкен мән беріледі. Қазақстандық байланыс нарығы республика халық шаруашылығының неғұрлым серпінді дамып келе жатқан секторларының бірі болып табылады. Телекоммуникация саласының даму қарқыны елдің ЖІӨ-нің өсу қарқынынан асып түседі және жыл сайын орта есеппен 25-тен 30% - ға дейін құрайды.

Дүниежүзілік экономикалық форумның (ДЭФ) бағалауы бойынша цифрландыру бизнес пен қоғам үшін үлкен әлеуетке ие және таяу 10 жыл ішінде әлемдік экономика үшін қосымша \$30 трлн астам табыс әкеле алады. Сондай-ақ, IDC халықаралық зерттеу

компаниясының болжамдары бойынша жетекші компаниялардың 40% - ы нарыққа жаңадан келгендермен ығыстырылуы мүмкін.

Бұл ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (бұдан әрі – АКТ) дамыту экономиканы жаңғыртудың стратегиялық бағыттарының бірі болып табылатынын, ал телекоммуникациялық инфрақұрылымды дамытуға инвестициялар кез келген елдің ұзақ мерзімді перспективада стратегиялық жағдайын күшейтуге ықпал ететінін білдіреді.

Цифрлық даму, Қорғаныс және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің баспасөз қызметінің мәліметтері бойынша, Қазақстанда цифрландырудың жалпы экономикалық тиімділігі 578 млн. АҚШ.долл. ҚР премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы экономиканы цифрландыруды енгізу есебінен жыл сайын өнімділік 2-10% — ға, кен орындарында өндіру 3% — ға, өндірістік шығындар 10-20% — ға қысқарады, АӨК-де нақты егіншілікті қолдану есебінен өнімділік 25-50% - ға өседі деп күтілуде.

2019 жылы — "Цифрлық Қазақстан" бағдарламасын іске асырудың бірінші жылында Ақпарат және байланыс саласына инвестициялар айтарлықтай өсуді көрсетті: жылына +40,3%, 92,5 млрд теңгеге дейін. Алайда, ағымдағы жылдың тоғыз айының қорытындысы бойынша инвестиция 46 млрд теңгені құрады — өткен жылдың сәйкес кезеңіне қарағанда (51,3 млрд теңге) 10,2% - ға төмен. 2019 жылдың үшінші тоқсанының қорытындысы бойынша негізгі капиталға инвестициялардың негізгі бағыттары: ескі жабдықтарды ауыстыру (15%); абоненттер санын ұлғайту мақсатында өндірістік қуаттарды кеңейту (11%); жаңа технологияларды енгізуге инвестициялау (5%).

IDC мәліметтері бойынша, 2020 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңде сандық трансформацияға тікелей инвестициялар 7,4 трлн АҚШ долларын құрайды. АҚШ. Сондай-ақ 2023 жылға қарай цифрландыруға жұмсалатын шығыстардың үлес салмағы АКТ-ға салынған барлық инвестициялардың 50% - ына дейін өседі (ағымдағы сәтте үлес 36% - ды құрайды). Ең үлкен өсім деректерді талдау және аналитика саласында болжанады, себебі компаниялар ақпарат негізінде бәсекелестік артықшылықтар жасайды.

2019 жылы Қазақстанда ақпараттық-коммуникациялық технологияларға жалпы шығындар жылына 12,8% - ға төмендеп, 305,2 млрд теңгені құрады.

Елді цифрландыруда ақпараттық-коммуникациялық технологияларға жататын тауарлар импорты үлкен рөл атқарады. 2019 жылы АКТ-ға жататын тауарлардың жалпы импорты жылына 11,8% - ға артып, 2,3 млрд. АҚШ. Барлық импорттың 45,3% — ы телекоммуникациялық жабдыққа, 12,5% — ы — компьютерлер мен ілеспе жабдыққа, 11,7% - ы-электрондық компоненттерге, 30,5% - ы-басқа АКТ тауарларына тиесілі.

Тұтастай алғанда, Қазақстанда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамытудың және цифрлық мәдениетті қалыптастырудың мынадай үрдістерін атап көрсетуге болады:

- кәсіпорындарда ақпараттық-коммуникациялық технологияларға арналған шығыстардың өсуі. Мәселен, 2015 жылдан бастап орташа өсім 14% - ды құрады. Оң динамика кәсіпорындардың бағдарламалық қамтамасыз етулерді төлеуге жұмсалған шығындар үлесінің 2018 жылы жалпы шығын көлемінен 21% - ға дейін ұлғаюымен байланысты.

Осы шығындардың өсуі кәсіпорындардың операциялық және өндірістік қызметінде бағдарламалық қамтамасыз етуді жаңартуға сұраныстың артып келе жатқанын куәландырады. Басқаша айтқанда, бизнес орта Big data өңдеу технологиясын енгізуге, ішкі желілердің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және еңбек өнімділігін жақсартуға ұмтылады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар қызметтерінің көлемін ұлғайту. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар қызметтерінің жыл сайынғы орташа өсімі 2016-2019 жж. кезеңінде 6,6% құрады. Қызметтердің ұлғаюының басты драйвері ұйымдардың бөгде ұйымдар мен мамандардың қызметтерін көрсетуге ақы төлеуге арналған

елеулі шығындары болып табылады – кәсіпорындардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларға арналған шығындарының жалпы көлемінің 30% - ы.

Сонымен қатар, осы саладағы үкіметтің маңызды білім беру және өсіп келе жатқан реттеуші рөлін атап өткен жөн. Киберқауіпсіздікке жауап беретін министрліктер мақсатты іс-шаралар өткізеді, онда Қазақстан Республикасы азаматтарының білімі мен хабардарлығын арттырады. Мемлекеттік органдар халықаралық тәжірибені белсенді талдайды және киберкеңістіктегі қауіпсіздікті арттыру және өнеркәсіптік активтерді шабуылдардан қорғау үшін меншікті нормативтік базаны әзірлейді.

Қорытындылай келе, Қазақстанда экономиканы цифрландыруда АКТ секторына қолданыстағы "Қазақстан-2050 "Стратегиясы" және "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламаларында елеулі көңіл бөлінетінін атап өту қажет, олардың мақсаттарының бірі алдыңғы қатарлы ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы мемлекеттің дамуын ынталандыру болып табылады.

Соңғы жылдары осы жұмыста қарастырылған барлық көрсеткіштер өңірлік және халықаралық деңгейлерде АКТ-ның жеткілікті тұрақты дамуын көрсете отырып, оң динамиканы көрсетті, бұл халықаралық ұйымдардың бағаларымен де расталады.

Дегенмен, АКТ саласында импорттық тауарлар мен қызметтердің айтарлықтай басымдылығы, білікті жеке мамандардың тапшылығы, бөлшек сауданың жалпы көлемінде электрондық сауданың төмен үлесі байқалады, мұның бәрі сандық экономиканың дивидендтерін алуға кедергі жасайды.

Осыған байланысты, Қазақстанның АКТ секторын дамыту үшін қойылған мақсаттарға қол жеткізу АКТ секторы экожүйесінің барлық элементтерінің қатысуымен кешенді тәсілді талап етеді, оған мыналар кіреді: республикада барлық жерде Интернет желісіне қолжетімділікті қамтамасыз ету арқылы инфрақұрылымды дамыту, қосымша салықтық преференциялар арқылы бизнесті жүргізу шарттарын жақсарту, ішкі және сыртқы нарықтарда отандық АКТ тауарлары мен қызметтерін жылжыту арқылы сұраныс жасау, венчурлік қаржыландыруды дамыту және ынталандыру арқылы қаржыға қол, сондай-ақ, мектеп қабырғасынан бастап жұмыс орындарында біліктілігін арттыруға дейінгі сандық сауаттылыққа бағдарланумен адами капиталды дамыту.

Осы мақалада келтірілген талдау мен ұсынымдарды ескере отырып, мемлекет пен нарық қатысушыларына сектордағы ағымдағы жағдайды жақсарту үшін бірлескен күш-жігер жұмсау қажет деген қорытынды жасауға болады.

Қазақстан қысқа мерзімде барлық бастамашылық жобаларды аяқтауы және жаңа АКТ жобаларын серпінді қалыптастыруы қажет. Бұл сала өсу драйверлерінің бірі бола алады, ол елдің әлемнің неғұрлым дамыған елдерінің қатарына кіруі жөніндегі мақсаттарды іске асыруға жәрдемдесетін және Қазақстан Республикасында тұратын әрбір адам үшін өмірдің қолайлылығын қамтамасыз ететін болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Беликова, К. М. Цифровая интеллектуальная экономика: понятие и особенности правового регулирования (теоретический аспект) / К. М. Беликова // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. - 2018. - № 8 (99). С. - 82-85. – <https://elibrary.ru/item.asp?id=35330055>

2. Ratel.kz интернет порталының мәліметтері.- <http://ratel39.rssing.com/channel-63178428/latest.php>

Инновациялық компаниялардың даму кезеңдері және олардың типологиясы

Ж.М. Есполова

Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының оқытушысы, э.ғ.м.
zhuldyzmaratqyzy@mail.ru

академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Қазіргі жағдайда кез келген экономикалық жүйенің серпінді дамуының негізі оның бәсекеге қабілеттілігінің жоғары деңгейін қамтамасыз ететін инновациялық қызмет болып табылады. Қазіргі уақытта жетекші елдерде ЖІӨ-нің көп бөлігі жаңа немесе жетілдірілген технологиялардың, өнімдердің, жабдықтардың үлесіне келеді, ал әртүрлі бағалаулар бойынша өнеркәсіптік өндірістің өсімі 75-тен 100% - ға дейін инновацияларды пайдалану есебінен қамтамасыз етіледі. Сондықтан ұлттық инновациялық саланың даму дәрежесі орнықты экономикалық өсудің негізін қалыптастырады, елдің әлемдік еңбек бөлінісіне толық құқылы қатысуының қажетті шарты болып табылады. Инновациялық жүйе ғылыми-техникалық және инновациялық қызмет нәтижелерін алу, беру және шаруашылық практикада пайдаланудың тиімді тетіктерін пайдалану есебінен елдің экономикалық дамуының қарқындылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: инновация, стартап, бизнес-жоба, маркетингтік зерттеулер, инновациялық кәсіпкерлік, Pre STARTUP сатысы.

Инновациялық идеяның пайда болуынан бастап инновациялық өнім нарығына шығуға және оның ескіруіне дейінгі Инновация бірнеше кезеңнен өтеді. Инновацияның даму тәуекелі әр түрлі кезеңдерде әр түрлі. Бұл әр түрлі кезеңдерде әр түрлі инвесторлардың қаржыландырылуына әкеледі. Сондықтан кейде инновацияны дамыту кезеңдері оны қаржыландыру кезеңдері деп аталады (1 -кесте)

Кесте 1

Инновациялық компанияның даму кезеңдері

Атауы (орысш.)	Қысқаша сипаттамасы
Алдын ала қарау (Pre-Seed)	Инновациялық бизнес-идеялардың пайда болуы (көбінесе техникалық және технологиялық аспектілер). Бизнес-модельді пысықтау және өнімді әзірлеу белсенді жүріп жатыр, шешілетін мәселе және мақсатты аудитория неғұрлым нақты анықталады.
Бастапқы, «қарау» (Seed)	Компанияны қалыптастыру, басқару командасын құру процесі, ҒЗТКЖ жүргізу және маркетингтік зерттеулерді бастау.
Старт-ап (Start-up)	Компания құрылды. Бизнес-жоспар, тәжірибелік үлгілер бар, сериялық өндірісті ұйымдастыру, өнімді нарыққа шығару бойынша жұмыстар жүргізілуде.
Ерте өсу (Early stage, early growth)	Дайын өнімді шығару және коммерциялық сату жүргізілуде. Компанияда тұрақты пайда жоқ. Бұл сатыға "шығынсыздық нүктесіне" шығу керек.
Кеңейту (Expansion)	Компанияның нарықта белгілі бір позициямен айналысуы, тұрақты табыстылыққа шығу, өндіріс пен өткізуді кеңейту, қосымша маркетингтік зерттеулер жүргізу, негізгі қорлар мен капиталды ұлғайту.
Кейінгі кезең,	Мақсатты нарықтардағы берік ұстанымдар, тұрақты пайда және

тұрақты даму (Later stage)	дивидендтер төлеу. Жыл сайынғы өсу мәні-шағын. Компанияның акциялары биржада сатыла алады.
Е с к е р т у - дерек көздері негізінде автор жасаған [1-4]	

Инновациялық компанияның даму сатыларының кеңейтілген жіктелуі (әсіресе Ақпараттық жүйелер мен ақпараттық технологиялар, бағдарламалық қамтамасыз ету және IT-қызметтер саласындағы венчурлік жобаларға тән)):

1. Pre STARTUP сатысы

1) pre-seed сатысы (pre-seed stage) – нарық пен тұтынушыларға не қажет екендігі туралы бизнес идея бар, бірақ оны техникалық тұрғыдан қалай іске асыру керектігі туралы нақты түсінік жоқ және оны қалай дамыту керек, ол пайда әкелу үшін бизнес-жоспар да әлі жоқ. Венчурлік қаржыландырудың нөлдік кезеңі идеяның пайда болуымен және оның бастапқы дамуына арналған шығындармен байланысты. Әдетте, бұл шығындар Үлкен емес және осы идеяның басына келген өнертапқыш немесе кәсіпкер жабады.

Бастапқы шығындар идеяны ойлауға, оны талдауға, есептеулерді жүргізуге, эскиздерді жасауға кететін уақыт шығынымен байланысты. Инновациялық бизнестегі ең маңызды ресурстардың бірі-кәсіпкердің жеке уақыты. Өзінің шығармашылық идеясын талдап немесе оны өз көмекшілерімен талқылап, кәсіпкер оны жүзеге асыру туралы шешім қабылдайды. Инновациялық объектінің идеяларын іске асыру және негізгі сипаттамаларын анықтау мүмкіндігін дәлелдеу үшін инновацияны дамытудың бірінші кезеңіне өтеді;

2) seed сатысы (seed stage) – партиялық қаржыландыру сатысы немесе себу сатысы. Осы кезеңде ғылыми-зерттеу жұмыстары, әдетте, ғалымдар мен инженерлердің шағын ұжымдарымен жүргізіледі. Жұмыстың негізгі мақсаты инновациялық идеяның практикалық және коммерциялық маңыздылығын негіздеу, тауардың, технологияның немесе қызметтің зертханалық үлгісін жасау болып табылады. Мұнда кәсіпорынның негізгі басқару персоналы қалыптасады және бастапқы маркетингтік зерттеулер жүргізіледі. Қаржыландырудың осы сатысындағы негізгі инвесторлар бизнес періштелер болып табылады. Тәуекел дәрежесі жоғары. Осы кезеңде шешімдердің балама нұсқаларының негізінде барлық коммерциялық, техникалық, қаржылық, экономикалық, экологиялық алғышарттарды айқындау және сыни бағалау қажет. Мұндай бағалардың өлшемі пайда болып табылады;

3) прототип (prototype) - техникалық тапсырманы жасау және функционалды жобалау;

4) жұмыс істейтін прототип (working prototype) - ең жалпы функционалы бар жобаны немесе өнімді жасау;

5) жобаның немесе өнімнің альфа-нұсқасы (alpha) – жоба немесе өнім жасалған, бірақ әлі тексерілмеген;

6) жобаның немесе өнімнің жабық бета-нұсқасы (private beta) – жоба немесе өнім стартап негізін қалаушылардың көруіне жақын, жобаның алғашқы аздаған пайдаланушылары пайда болады;

7) жобаның немесе өнімнің көпшілік бета-нұсқасы (public beta) – жаңа пайдаланушыларды тарту басталады, бірінші клиенттермен толыққанды шарттарға қол қойылады [5].

2. STARTUP сатысы (бастапқы қаржыландыру сатысы) - жобаны пайдалануға немесе өнімді өндіріске іске қосу. Компания жақында құрылған, тәжірибелі үлгілерге ие, өнімді өндіру мен нарыққа шығаруды ұйымдастыруға тырысады, команда құру жүріп жатыр,

бәсекелестікті талдау жүргізіледі, нарықта бірінші клиенттерді іздеу және тарту жүзеге асырылады, прототиптен қолданыстағы масштабталатын өнімге көшу орындалады.

Бұл кезеңде инвестициялар өндірісті коммерциялық масштабта өрістетуге және өнімді сатуды ұйымдастыру үшін тартылады. Инвесторлар бизнес-періштелер және кейбір

венчурлық компаниялар болып табылады. Тәуекел дәрежесі әлі де жоғары. Бұл кезеңде инвесторлардың көпшілігі венчурлік жобаларға ақша салудан қауіптенеді.

- 1) бастау немесе ерте startup сатысы (launch or early startup stage);
 - 2) Startup сатысы (startup stage);
 - 3) кейінгі startup сатысы (late startup stage) – бірінші клиенттермен жұмыс.
3. Post STARTUP сатысы

1) ерте өсу сатысы (early stage, early growth) – компания дайын өнімді шығаруды және коммерциялық сатуды жүзеге асырады, әзірге тұрақты табысы жоқ, клиенттер саны ұлғаяды, компанияны дамытуға қаражат іздеу жүргізілуде, компанияның штаттық персоналы жинақталады. Бұл активтерді сатып алу үшін қажетті елеулі қаражатты талап ететін бастапқы кеңейту сатысы (early expansion). Осы кезеңде инновациялық жабдықтың бір бөлігі қатарға енгізіледі және оны пайдалану басталады. Жарнама дамуда, өткізу желілері құрылуда. Бастапқы кеңейту кезеңінде сатудан түскен пайда әлі де ағымдағы инвестициялық шығыстарды өтемейді, тәуекелдер жеткілікті жоғары болып табылады, сондықтан жұмыстарды венчурлік инвесторлар қаржыландырады. Бұл сатыға "шығынсыздық нүктесі" (BEP – break-even point) келеді.

2) кеңейту сатысы (expansion stage) – компания нарықта белгілі бір позицияны алады, пайда болады, оған өндірісті және өткізуді кеңейту, қосымша маркетингтік зерттеулер жүргізу, негізгі активтер мен капиталды ұлғайту талап етіледі. Expansion кезеңінде өнімді жаппай пайдаланушыға қайта бағдарлау және сатылымның экспоненциалды өсуі орын алады. Алдыңғы сатыда басталған бизнесті кеңейту бойынша жұмыстар жалғасуда. Бизнес пайда әкеле бастайды, тәуекел дәрежесі төмендейді. Капитал жіберіледі негізгі кеңейту компанияның (ғимараттар, құрылыстар, жабдықтар, машиналар және т. д.), бұл сату көлемін және тиісінше пайданы арттырады.

3) "аралық" кезең (mezzanine). Кейде "шығу" алдында компанияның қысқа мерзімді көрсеткіштерін жақсарту үшін қосымша инвестициялар тартылатын аралық "мезониндік" кезең бөлінеді, бұл оның капиталдандырылуының жалпы артуына әкеп соғады. Mezzanine кезеңінде компанияға салымдардың тез қайтарымын күтетін инвесторлар салады.

4) шығу сатысы (exit stage) – жария компания құру, инвестордың үлесін басқа стратегиялық инвесторға (M&A) сату, қор нарығында бастапқы орналастыру (IPO) немесе менеджменттің сатып алуы (MBO – Management Buy-Out – инвестордың үлесін инвестордың қанағаттандыратын бағасы бойынша инвестицияланған компанияның менеджерлері сатып алады) жүргізілетін инновациялық компанияның даму кезеңі. Әдетте, "exit" кезеңі венчурлік инвесторлардың шығу нүктесі болып табылады.

"Шығу" кезеңінде сату бастапқы салымдардан әлдеқайда асатын бағалар бойынша жүргізіледі, бұл инвесторларға айтарлықтай пайда көлемін тіркеуге мүмкіндік береді.

5) pre-IPO stage (өткізу арқылы шыққан кезде) – акциялардың бастапқы жария ұсынысын жүзеге асырғанға дейін акционерлік капиталға инвестициялау сатысы

6) IPO (IPO – Initial Public Offering немесе биржада акцияларды бастапқы орналастыру).

Early growth және expansion кезеңдерінде соңғы өнім туралы көбірек ақпарат пайда болады, салымдардың тәуекелі айтарлықтай төмендейді, бизнес жобаның әлеуетті табыстылығы айқын болады, жобаға қаражат салғысы келетіндер саны ұлғаяды, олардың арасында кәсіпорынды бақылауға бағытталған стратегиялық инвесторлар пайда болады, салымдардың рентабельділігі мұнда төмендейді, бірақ әлі де жоғары.

Mezzanine және exit кезеңдерінде технология әзірленді және нарықта сыналды- венчурлық компания жаңа өнімнің жаппай өндірісін игеруде. Бұл жерде венчурлік компанияның стратегиялық инвесторлардың бірі қосылу, қосылу немесе сатып алу ықтималдығы жоғары. Бірақ егер бұл болмаса да, венчурлық компания әлі де осындай болуды тоқтатады, оның ашық акционерлік қоғамға қайта ұйымдастырылуы жүреді,

кәсіпорынның мәртебесі жоғары тастан тұрақты жұмыс істейтін және өсіп келе жатқан болып өзгереді [5].

Инновациялық компания циклінің жалпы ұзақтығы" себүден "бастап" шығуға " дейін 5-10 жыл алады. Статистика бойынша, 91% жағдайда венчурлық жобалар "Өлім алқабында" топтың іскерлік дайындығының төмен деңгейі және менеджменттің әлсіз болуы себебінен, тек 9% жағдайда ғана ҒЗТКЖ – да (R&D-research and development) қателіктер салдарынан қаза болады [6].

Венчурлық компания нақты міндетті шешу үшін құрылады және осы жұмыс аяқталғаннан кейін ол өз қызметін таратады және тоқтатады, не ірі фирма (көбінесе құрылтайшылардың бірі) жұтады, не қолайлы коммерциялық конъюнктурада және жасалған өнімнің айқын бәсекеге қабілеттілігінде нарыққа шығады және коммерциялық әзірлемелерді сату арқылы өзінің қаржылық жағдайын нығайтады, өзінің өндірісін құрады және пысықталған жаңашылдықтар негізінде коммерциялық операцияларды ұйымдастырады. Бұл жағдайда бұрынғы венчурлік кәсіпорын бұйымдардың шағын партияларын өндіруді ұйымдастырады, оларды тиімді сатады, инвесторлар алдындағы өз міндеттемелерін орындайды және лицензияларды сату жолымен өз өндірісін ашу үшін қажетті қаражатты табады.

Сонымен инновацияларды дамытуда мемлекеттік қолдаудың мынадай экономикалық шаралары қабылдануы тиіс:

- 1) ғылыми-инновациялық жобаларға кредит беру көлемінің 70-85% - ын мемлекеттік кепілдендіру;
- 2) нысаналы технологиялық бағдарламаларды қабылдау;
- 3) инновациялық-белсенді кәсіпорындарға нарықта артықшылықтар беру;
- 4) жобаларды қаржыландырудың бастапқы кезеңдерінде бейресми венчурлік инвесторлардың инвестицияларын тарту;
- 5) технологиялардың екіжақты трансфертінің толыққанды жүйесін құру;
- 6) мемлекет қаржыландыратын ғылыми жобаларды іске асыру негізінде ғалымдар бизнеспен бірлесіп бизнес-құрылымдарды құруды ынталандыру;
- 7) мемлекеттік сатып алу жүйесінде инновацияларды қолдау критерийлерін белгілеу.

Әдебиеттер тізімі

1. Каширин А. И., Семенов А. С. В поисках бизнес-ангела. Российский опыт привлечения стартовых инвестиций. – М.: Вершина, 2008. – С. 21–22.
2. Бланк С., Дорф Б. Стартап: Настольная книга основателя / Пер. с англ. – М.: Альпина Паблицер, 2014. — 616 с.
3. Рис Э. Бизнес с нуля. Метод Lean Startup. – М.: Альпина Паблицер, 2018. – 256 с.
4. Dee N. et al. Startup support programmes. What the difference? // URL: https://www.nesta.org.uk/sites/default/files/whats_the_diff_wv.pdf
5. Леонов Е.Ф. МИП и стартап: синонимы или тесно связанные категории? // Актуальные направления научных исследований: от теории к практике : материалы IX Междунар. науч.–практ. конф. / Редкол.: О.Н. Широков [и др.] – Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2016. – С. 149-153.
6. Недзвецкий Н.С. Инновационный стартап как объект венчурного инвестирования: базовые и специфические характеристики // Экономика: вчера, сегодня, завтра. - 2017. - Том 7. - № 2. - С. 124-137.
- Вартанова Л.А. Источники финансирования малых инновационных компаний (стартапов) // Глобальные рынки и финансовый инжиниринг. – 2017. - № 2.

Влияние Brexit на цифровизацию в Великобритании и тенденции цифровой трансформации

С.Ф. Ерёмкина¹, Е.А. Гордеева²
Студентка 1 курса специальности «экономика»¹,
PhD, ассистент профессора²
sofaeremina@gmail.com¹, gordelena78@mail.ru²

Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: в статье рассматриваются вопросы влияния Brexit на цифровизацию в Великобритании и тенденции цифровой трансформации Великобритании после Brexit.

Ключевые слова: ЕС, Brexit, малый и средний бизнес, финансовые и профессиональные услуги, GXI.

31 декабря переходный период для Brexit подошел к концу, отметив конец почти полувекового членства Великобритании в Европейском союзе (ЕС). Хотя это означает, что Великобритания покинула единый рынок ЕС, торговое соглашение между ЕС и Великобританией, подписанное в конце декабря, поддерживает торговлю товарами между двумя территориями без тарифов или квот. С другой стороны, трансграничное предоставление услуг, таких как финансовые или профессиональные услуги, остается менее определенным, поскольку больше не будет автоматического признания профессиональной квалификации или лицензий.

Несмотря на эту неопределенность, есть несколько причин для оптимизма в отношении цифровой трансформации и инвестиций в технологии. Британские компании, особенно поставщики услуг и компании в сфере финансовых услуг, контента и цифровых медиа, здравоохранения и биологических наук, продолжают расширять свою цифровую инфраструктуру, стимулируя спрос на межсетевые соединения - прямой и частный обмен трафиком между ключевыми бизнес-партнерами.

В томе 4 Global Interconnection Index (GXI) прогнозируется, что пропускная способность межсоединений в Европе будет расти со среднегодовым темпом роста (CAGR) 45% с 2019 по 2023 год. В то время ожидается, что на один только Лондон будет приходиться 35%, или 1337 терабит в секунду (Тбит / с) от общей пропускной способности межсетевого взаимодействия в Европе (3782 Тбит / с). Это в три раза больше, чем в Париже, и более чем вдва раза больше, чем в Амстердаме, что свидетельствует о жизненно важной роли, которую Лондон будет продолжать играть в качестве стратегического центра межсетевого взаимодействия для цифрового бизнеса в европейском регионе.

Тенденции цифровой трансформации в Великобритании

Великобритания входит в десятку крупнейших мировых экономик и занимает третье место в Европе после Германии и Франции. Услуги, особенно банковское дело, страхование и бизнес-услуги, являются ключевыми факторами роста, составляя почти 80% экономики страны. Лондон является вторым по величине финансовым центром в мире и одним из трех центров управления мировой экономикой (наряду с Нью-Йорком и Токио). В этом случае неудивительно, что Великобритания также является ядром хаб для цифрового бизнеса. Некоторые из основных тенденций, способствующих цифровой трансформации в Великобритании, включают:

Сети и 5G: Один из самых технологически развитых и крупнейших рынков мобильной и телекоммуникационной связи в Европе, Великобритания планирует завершить переход на оптоволокно к 2033 году. Внедрение 5G также уже началось, и некоторые считают, что это

станет ключевым фактором. в конкурентоспособности и восстановлении экономики Великобритании. В конце прошлого года Великобритания пообещала выделить 250 миллионов фунтов стерлингов (около 340 миллионов долларов США) на диверсификацию цепочки поставок 5G, что должно открыть новые возможности для бизнеса.

Внедрение облака COVID-19: организации в Великобритании и других странах уже быстро переходят на облачные сервисы, чтобы помочь им автоматизировать бизнес-процессы. Когда пандемия усилила тенденцию к удаленной работе, компаниям внезапно потребовалось дать возможность десяткам тысяч сотрудников работать из дома. Это привело к переориентации инвестиций в коммуникационные и облачные технологии, а также к увеличению пропускной способности и решениям по обеспечению безопасности.

Искусственный интеллект (ИИ): Великобритания была пионером в области ИИ с самого начала, когда британский математик Алан Тьюринг запустил эту область. ИИ по-прежнему будет источником инвестиций в новые технологии, поскольку компании ищут способы получить конкурентное преимущество и достичь целей в области устойчивого развития. В университетах Оксфорда и Кембриджа также проводятся важные исследования в области управления ИИ, которые могут помочь обеспечить положительные результаты для проектов ИИ.

Нормативно-правовая среда: Brexit вызывает беспокойство предприятий по поводу изменения нормативных требований. Многие инвестируют, чтобы обеспечить плавный переход к организации, не входящей в ЕС, в том числе в соответствии с Общим регламентом защиты данных (GDPR). Законы об открытом банковском деле в Великобритании уже требуют, чтобы банки открывали API-интерфейсы сторонним разработчикам, что делает этот регион одним из самых быстрорастущих для финансовых технологий. Любое дальнейшее дерегулирование, вероятно, приведет к дополнительному росту цифровых услуг, таких как банковское дело как услуга.

Как межсетевое соединение может помочь обеспечить цифровое будущее Великобритании

Рисунок 1. Пример использования платформы Equinix

Эти тенденции вызывают быстрые изменения в Великобритании и побуждают организации быстрее внедрять цифровую инфраструктуру, особенно в крупнейших мегаполисах - Лондоне и Манчестере. Адаптация к этим изменениям требует гибкости, скорости и партнерства для инноваций. Глобальная взаимосвязанная платформа, такие как Платформа Equinix® расширяет возможности предприятий сотрудничать с организациями, которые могут помочь им сделать шаг к цифровому руководству. А услуги

межсетевого взаимодействия, такие как Equinix Fabric™, позволяют предприятиям мгновенно подключаться к своим партнерам по цепочке поставок, а также подключать свою собственную инфраструктуру и услуги для создания более гибких архитектур. Более 1400 компаний являются частью экосистемы Equinix UK в Лондоне и Манчестере, включая более 280 сетей, 400+ поставщиков облачных и ИТ-услуг, более 340 компаний, оказывающих финансовые услуги, и более 115 компаний, занимающихся контентом и цифровыми медиа.

Примеры британских компаний, использующих платформу Equinix для ускорения своего цифрового лидерства, включают:

- Red Bee Media, лондонская компания по предоставлению медиа-услуг, развернула гибридную мультиоблачную архитектуру на платформе Equinix, чтобы упростить рабочие процессы облачного контента между владельцами и дистрибьюторами контента, повысить близость к пользователям и получить гибкость, необходимую им для адаптации к быстро меняющемуся спросу.

- Three UK, ведущий поставщик телекоммуникационных и интернет-услуг, развертывает сетевые узлы в центрах обработки данных Equinix IBX по всей Великобритании для создания облачной сети 5G. Его новая полностью виртуализированная сеть 5G обеспечивает повышенную пропускную способность, безопасность, масштабируемость и гибкость. Обеспечивая необходимую скорость для передовых корпоративных и пограничных сценариев использования, это важный шаг в развитии цифровой инфраструктуры Великобритании и более широком развитии сетей 5G по всей стране.

Можно сделать простые выводы о том, что Британские компании, особенно поставщики услуг и компании в сфере финансовых услуг, контента и цифровых медиа, здравоохранения и биологических наук, продолжают расширять свою цифровую инфраструктуру, стимулируя спрос на межсетевые соединения.

Список литературы:

1. <https://equinix.app.box.com/s/teujxshsh154rfzir1ee4v0me8cpr10u>
2. <https://www.equinix.com/services/managed-services/uk/>
3. <https://www.cnbc.com/2020/05/25/oxford-cambridge-ai.html>
4. <https://www.mobileworldlive.com/featured-content/top-three/UK-pledges-250m-to-diversify-5g-supply-chain>
5. <https://cebr.com/wp-content/uploads/2020/12/WELT-2021-final-23.12.pdf>
6. <https://www.cfr.org/in-brief/whats-eu-uk-brexit-deal>
7. <https://blog.equinix.com/series/digital-corridors/>
8. <https://www.mscnotaries.com/impact-brexit-uk-businesses/>
9. Khussainova Zh.S., Zhartay Zh.M. Development of methodological bases for the foresight model of youth entrepreneurship development // Вестник Карагандинского университета. Серия Экономика. - 2020. - №1(97). - С.58-65
10. Khussainova Zh.S., Zhartai Zh.M., Abauova G.M., Lambekova A.N., Syzdykova D.I. Models of youth entrepreneurship encouraging in Kazakhstan: current state, systemic issues and long-term outlook // Вестник Карагандинского университета. Серия «Экономика». - 2020. - №3(99). - С.49-63. - DOI 10.31489/2020Ec3/49-63
11. <https://cyberleninka.ru/article/n/posledstviya-breksit-dlya-vneshneekonomicheskikh-svyazey-soedinennogo-korolevstva-velikobritanii-i-severnoy-irlandii>

Қазақстандағы білім беруді цифрландыру.

Ә.Ә.Жақсылық¹, С.Кулмаганбетов²

¹«Жобаларды басқару» мамандығы бойынша 2 курс магистранты

²«Жобаларды басқару» мамандығы бойынша 2 курс магистранты

samga.academy@gmail.com

kulmaganbetovsanzhar@yandex.kz

жетекші: э.ғ.к., доцент Асанова М. К.

massanova77@mail.ru

^{1,2}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: XXI ғасыр - ақпараттандыру ғасыры. Қазіргі таңда білім және ғылым жүйесінің алдында жаңа мақсаттар мен міндеттер бар. Оларды шешу үшін Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша бірқатар стратегиялық және бағдарламалық құжаттарға негізделген, білім мен ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған жаңа мемлекеттік бағдарламасы әзірленді. ҚР Білім және ғылым министрі Асхат Аймағамбетов жаңа мемлекеттік бағдарламаның негізгі бағыттары туралы баяндамасында «Бағдарлама жобасы педагогикалық ұжымдарда мұғалімдермен, Президент жанындағы Ұлттық кеңестің өкілдерімен, сарапшылармен және Парламент депутаттарымен талқыланды. Бұл жобаның ерекшелігі – PISA, TALIS, PIAAC, PIRLS, ISILS секілді 5 халықаралық зерттеудің нәтижелері бізге негізгі проблемаларды анықтауға және олардың шешімдерін табуға мүмкіндік берді. Жалпы, жаңа Мемлекеттік бағдарлама жобасында 2 мақсат, 11 міндет, 8 индикатор, 39 көрсеткіш қарастырылған, – деді. Қазіргі білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі дамыған цифрлық инфрақұрылым болып табылады. Сондықтан білім беру ұйымдарында IT-инфрақұрылымды, цифрлық білім беру ресурстарын, ашық онлайн-курстардың желілері мен платформаларын дамыту, мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді автоматтандыру қажет. Мектеп бойынша білім беруді цифрландыруды жүзеге асырудың жоспары әзірленіп, ауқымды жұмыстар атқарылуда, инфрақұрылымы дамуда.

Цифрландырудағы негізгі мақсат – бәсекеге қабілеттілікті арттыру, халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, оқу-тәрбие процесін жеделдету және жеңілдету, балаларға, ұстаздарға, ата-аналарға жүктемені азайту. Ең бастысы – білім беру сапасын арттыру. Біздің балаларымыз халықаралық деңгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде жасанды интеллект және «ауқымды деректер» жасау саласында бәсекеге қабілетті болуға тиіс. Елбасы атап көрсеткендей, «елді цифрландыру – бұл мақсат емес, бұл – Қазақстанның абсолюттік артықшылыққа қол жеткізу құралы». Тұтастай алғанда, бағдарламаның басты мақсаты – қазақстандықтардың өмір сапасын арттыру, әрі ұлттық экономиканы цифрландыру, ел экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттырып, халықтың әл-ауқатын көтеру болып табылады.

Бірыңғай білім беру кеңістігі тиісті ағымдармен қамтамасыз етіледі: адамдар, ақпарат, идеялар, қаржы, әдебиет және т.б. бұл ағымды тоқтату керек, ал білім беру кеңістігінің дизайны бір-бірімен байланысты емес компоненттерге бөлінеді. Байланыс ағымдарын күшейту, осы процестерді жеңілдету, көптеген іс-әрекеттерді, коммуникативті алмасуларды жүзеге асырудың тиісті шегін төмендету білім беру кеңістігін тұрақтандырады, тұрақтылықты, сондай-ақ қоғамның тұрақты дамуын тудырады. Сандық өзгерістер білім беру саласы мен жалпы қоғамның жаңа сапалық жағдайына әкеледі.

Заманауи ақпараттық технологиялар негізінде ақпараттық білім беру ортасын құру оқу процесіне жаңа мүмкіндіктер әкеледі: оқу процесінің жоғары экономикалық тиімділігі мен икемділігінің үйлесімі, ақпараттық ресурстарды кеңінен пайдалану, оқытудың дәстүрлі

нысандарының мүмкіндіктерін едәуір кеңейту, сондай-ақ оқытудың жаңа тиімді нысандарын құру мүмкіндігі.

Ақпараттық технологиялар студенттерге ақпаратты сақтау, іздеу және жеткізу мәселелерін оңай шешуге мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта жоғары оқу орындарында электрондық түрде ауқымды ақпараттық ресурстар жинақталған, алайда жоғары оқу орындарында ақпараттық технологияларды пайдаланудың қазіргі мысалдары үзінді түрде ұсынылған. Біріншіден, бұл ғылыми және әдіснамалық базаның жоқтығынан, техникалық және әдістемелік мәселелер туралы нақты түсініктен, білім беру процесінде ақпараттық технологияларды қолданудан туындайды. Ақпараттық технологияларды қолданудың жекелеген жетістіктеріне қарамастан, қол жеткізілген нәтижелер шашыраңқы, жеке шешімдерге ие, әртүрлі білім беру мекемелерінде көбейтуге және енгізуге болмайды. Сондықтан міндеттер бірінші орынға шығады:

- білім беру процесінде ақпараттық технологияларды қолданудың қол жеткізілген нәтижелерін жалпылау және дамыту негізінде ақпараттық-білім беру ортасын құрудың бірыңғай тұжырымдамасын құру;
- оқыту тиімділігін одан әрі арттыру, білім беру қызметтерінің экспорттық саласын кеңейту және білім өзгеруінің, әсіресе техникалық ғылымдар саласындағы өсу динамикасына барабар реакция жасау мақсатында оқу процесіне ақпараттық білім беру ортасын жобалау және енгізу әдістерін әзірлеу.

Осылайша, қазіргі уақытта білім беру жүйесіне қойылатын Ұлттық талаптарды ескеретін және әлемдік үрдістермен Үйлестірілген, білім беруге бағдарланған көп компонентті таратылған және интеграцияланған дерекқорлар мен білімдерді құрудың, таратудың және қолданудың жаңа мүмкіндіктерін толық ескеретін ақпараттық-білім беру ортасын құрудың бірыңғай тұжырымдамасы қажет.

Жоғары оқу орындарын басқаруда ақпараттық технологияларды пайдаланудың нақты жай-күйін зерделеу мақсатында біз Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің сайттарында, жоғары оқу орындарының сайттарында орналастырылған ресми ақпаратты, білім беруді ақпараттандыру проблемалары бойынша мерзімді баспасөз материалдары мен ғылыми конференцияларды, байқауды, салыстыруды, талдауды, жинақтауды және т. б. пайдаландық.

Қазіргі уақытта Қазақстанның жоғары оқу орындарының инфрақұрылымы компьютерлік және информатика кабинеттерімен, серверлік, интерактивті дәріс залдарымен, мультимедиялық лингафондық кабинеттермен, ғылыми виртуалды зертханалармен, технопарктермен, цифрлық оқу теледидарымен, электрондық оқу залдарымен, ресурстық орталықтармен, медиатекалармен және Интернет - кафелермен сипатталады. Қазақстандық жоғары оқу орындары электронды тақталармен, мультимедиялық проекторлармен, бейнекамералармен, теледидармен, бейнемагнитофондармен, фотоаппараттармен, DVD/VCD-плеерлермен жақсы жабдықталған.

ЖОО-лар техникалық жарақтандыруды Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 24 желтоқсандағы №1270 қаулысымен бекітілген Білім беру ұйымдарын мемлекеттік аттестаттау Ережесіне сәйкес дербес жүргізеді. Мемлекеттік аттестаттауды білім беру ұйымдары көрсететін білім беру қызметтерінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартының талаптарына сәйкестігін бақылау мақсатында уәкілетті орган жоспарлы түрде бес жылда бір рет жүзеге асырады.

Республикалық орташа көрсеткіш бойынша жоғары оқу орындарындағы бір компьютерге 10 студент келеді, бұл жоғарыда көрсетілген қағидаларға сәйкес келеді.

Жоғары оқу орындары мүмкіндігі шектеулі студенттердің білім алуына да жағдай жасайды. Бұл ретте барлық жоғары оқу орындары кейсік технологияларда оқу ақпаратын және цифрлық білім беру ресурстарын жеткізудің электрондық тәсілдерін пайдаланады.

Технологиялық инфрақұрылым әртүрлі байланыс арналары негізінде жоғары оқу орындарының Интернетке қол жетімділігімен сипатталады: Аналогты, бөлінген, сымсыз, спутниктік, мобильді және т. б.

Университеттік ақпараттық-білім беру ортасын құру мынадай нормативтік-құқықтық құжаттармен регламенттелген: ақпараттық білім беру ортасын дамыту тұжырымдамалары және білім беру порталдарының негізгі бағыттарын дамыту жоспарлары.

Қазақстанның барлық жоғары оқу орындарының өз порталдары мен сайттары бар. Олар ақпараттық, мониторингтік немесе білім беру сипатында болады. Жетекші университеттердің порталдарының ерекшелігі-олардың интерактивті дизайн ортасында жүзеге асырылатын қолданбалы бағдарламалық жүйелер ретінде жұмыс істеуі. Кейбір университеттерде кең электронды инфрақұрылым бар.

Ғылыми-педагогикалық зерттеулер дәлелдегендей, жоғары білім беруді ақпараттандыру процесінде жүйе құраушы профессор-оқытушылар құрамының оқу процесінде АКТ-ны қолдануға дайындығы болып табылады.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі стратегиясының дербес бағыттарының бірі педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру болып табылады, оның көрсеткіштерімен жыл сайын профессор-педагогикалық құрамның жалпы санының 6% және шетелде 0,5% шегінде мемлекеттік бюджет есебінен ел ішінде қайта даярлаудан өткен профессор-педагогикалық құрамның үлесі қаралады. Жыл сайын әрбір ұлттық жоғары оқу орнына тартылатын шетелдік оқытушылар мен консультанттардың үлесі 0,5% - ды құрайды.

Қазақстанда кейсік технологияларды қолдану саласында профессор-оқытушылар құрамының дайындығы басым байқалады. Жоғары оқу орындары біліміне кредиттік технологияны енгізу профессорлық-педагогикалық құрамның пәндер бойынша силлабустар құруға дайындығын едәуір ілгерілетті. Сонымен қатар, Қазақстанда профессор-оқытушылар құрамы мен студенттердің желілік өзара іс-қимылы және е-оқыту жеткіліксіз дамуда. Мұның бір себебі ғаламдық Интернет желісі жағдайында профессорлық-педагогикалық құрамның кәсіби-педагогикалық қызметке төмен дайындығы болып табылады. Осылайша, білім беруді ақпараттандыру саласындағы мемлекеттік саясат Қазақстан Республикасының Ұлттық білім беру моделін жетілдіруде айқындаушы болды. Болашақ мамандардың заманауи ақпараттық-коммуникациялық мәдениетін қалыптастыру ақпараттық және коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша жинақталған тәжірибе негізінде іске асырылатын қазақстандық жоғары білім беру жүйесінің маңызды әлеуметтік-педагогикалық міндеті болып табылады. Әлемдік ашық кеңістік жағдайында мемлекеттің стратегиялық ұстанымын айқындайтын Қазақстан Республикасының Технологиялық даму деңгейі бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау дәрежесіне байланысты болады.

Қарағанды облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институтының ғалымдары (Қарағанды, Қазақстан) ақпараттық білім беру ортасының мақсаты – ақпараттық және коммуникациялық технологиялар құралдарының педагогтердің біліктілігін арттыру процесіне интеграциялануын қамтамасыз ете отырып, институтта өтіп жатқан барлық ақпараттық процестерді заманауи технологиялық деңгейге көшіру деп санайды. Оқу орнының ақпараттық білім беру ортасы білім алушыға ақпаратты жедел жеткізуді, біліктілікті арттыру процесінің барлық қатысушылары арасындағы коммуникациялық функцияны қамтамасыз етуге; Педагогтің кәсіби дамуының жеке білім беру траекториясын қалыптастыруға арналған.

Институтта ақпараттық білім беру ортасын қалыптастыру шеңберінде келесі бағыттар іске асырылады::

1. Ақпараттық білім беру ресурстарын жүйелеу. Қысқа мерзімді курстарды курстық даярлаудың оқу-әдістемелік кешенін цифрлық форматқа көшіру, ақпараттық жүйеден проблемалық-белсенді, белсенді оқыту түріне көшуді қамтамасыз ететін біліктілікті арттыру

жүйесінің заманауи контентін құру іске асырылуда. Осы бағыт шеңберінде ақпараттық ресурстардың қолжетімділігін қамтамасыз ете отырып, кітапхана каталогына қолжетімділікті автоматтандыруға және қорларды цифрландыруға көңіл бөлінеді.

2. Технологиялық базаны дамыту. Білім беру процесінде мобильді құрылғыларды (ноутбуктер, планшеттер), тіркелген және мобильді қолжетімділік арқылы барлық компьютерлерден Интернетке кең жолақты қолжетімділікті қамтамасыз етеді. Технологиялық шешімдер білім алушылармен өзара іс-қимылдың ұйымдастыру нысандарына және біліктілікті арттыру нәтижелерінің мониторингіне (электрондық тіркеу, курстың даушыларының дерекқорын жүргізу, электрондық сауалнама жүргізу, электрондық тестілеу, тыңдаушылардың курстың оқу бағдарламасының модульдерін меңгеру нәтижелерін тіркеу) енгізілуде [1].

Г.Қ. Нұрғалиева мен А. И. Тәжіғұлова өз монографияларында оқу орнының ақпараттық білім беру ортасын контенттік қамтамасыз ету мәселесін зерттеді. Ғалымдардың пайымдауынша, "ақпараттық-білім беру ресурстары-бұл болашақта келесі ұрпаққа берілетін педагогикалық тәжірибе банкі ретінде сандық форматта білім беру контентінің жүйелі жинақталуын қамтамасыз ететін ұлттық қазына" [2].

Жекелеген мемлекеттерде (Норвегия, Сингапур, Қытай) білім беру мазмұнын цифрлық жеткізгіштерге толық ауқымды көшіру жүзеге асырылып жатыр, дәстүрлі қағаз жеткізгіштегі оқулықтарды шығару күрт қысқаруда немесе тіпті тоқтатылуда.

Әр түрлі елдерде сандық білім беру ресурстары қандай болуы керек деген бірыңғай тәсіл жоқ.

Сандық білім беру ресурстарына келетін болсақ, әртүрлі елдерде сандық білім беру ресурстары қандай болуы керек және тіпті осы Тұжырымдаманың өзінде бірыңғай тәсіл жоқ.

АҚШ-та сандық мазмұн дегеніміз-оқушыға бірлескен жұмыс барысында ақпаратты іздеуге және өндеуге, оқу процесіне қатысудың әртүрлі тәсілдерін дайындауға және пайдалануға мүмкіндік беретін мультимедиялық материал. Сандық мазмұнға қоңырау шалу бейнелері, CD-ROM, веб-беттер, электрондық пошта, интерактивті оқыту жүйелері, компьютерлік модельдеу, ағынды пікірталастар, деректер файлдары, мәліметтер базасы, аудио материалдар кіреді. Сандық мазмұнның артықшылықтары: қол жетімділік, сенімділік, уақтылық және сенімділік, көп деңгейлі пайдалану, басқарудың қарапайымдылығы, жедел қоңырау, шығармашылық [3].

Қазақстанда зерттеу процесінің логикасына сәйкес байытылған ақпараттық-оқыту және коммуникативтік орта жағдайында ашық педагогикалық жүйені құрудан тұратын болашақ мұғалімдердің зерттеу қызметін ақпараттандырудың педагогикалық технологиясы әзірленді. Электрондық зерттеу бағдарламасын құру технологиясы педагогикалық ақпараттың үнемі жетіспеушілігін жабу үшін ақпараттық-коммуникациялық кеңістік құруды қамтиды; зерттеу нәтижесінде алынған жарияланымдарға арналған орта; әр түрлі мектептерде жұмыс істейтін мұғалімдер арасында ағымдағы ақпаратпен алмасу құралы. Әріптестермен және әдіскерлермен үнемі жедел байланыс мұғалімдердің кәсіби қоғамын қалыптастыруға көмектеседі. Бұл "желілік кәсіби қоғамдастық" құруға ықпал етеді. Электрондық зерттеу бағдарламасының ерекшелігі-бағдарлама екі компоненттің интеграциясы болып табылады: инвариантты және ауыспалы. Инвариантты Бөлімге жалпы зерттеу алгоритмдерін анықтау, студенттердің белгілі бір ғылыми-зерттеу жұмысының өзгермелі компоненті кіреді, оны зерттеу әрекеттерінің алгоритмдеріне сәйкес орындайды. Электрондық зерттеу бағдарламасын пайдалану әр пәнге өзінің оқу траекториясын таңдауға мүмкіндік береді; оқу процесін персонализациялау сияқты компьютердің маңызды дидактикалық қасиеті негізінде ғылыми-зерттеу қызметін тиімді ұйымдастыру [4].

Университет қызметінің әртүрлі салаларында қолданылатын ақпараттандырудың шашыраңқы құралдарын бірыңғай ақпараттық білім беру ортасына біріктіру студенттерді

даярлауды күшейтуге, оқытуды көрнекі етуге, студенттердің оқуға деген ынтасын арттыруға, оқуға қосымша әдістер мен құралдарды тартуға, заманауи ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды пайдалана отырып, ЖОО педагогтері мен қызметкерлерін кәсіби қызметті жүргізуге тартуға, білім беру ресурстарының қолжетімділігі мен ашықтығын арттыруға мүмкіндік береді, бұл мұғалімдер даярлығының сапасын арттыруға, білім беруді ақпараттандырудың жүйелендірілген құралдарын пайдалана отырып, олардың мектеп оқушыларын оқытуға деген қажеттілігі мен дайындығын дамыту.

Жоғары білім беруді ақпараттандыру құралдарын бірыңғай ақпараттық білім беру ортасына біріздендіру ЖОО қызметінің әртүрлі салаларында ақпараттық технологияларды пайдалану ерекшелігін (оқу процесі, студенттер практикасын ұйымдастыру және өткізу, мамандар даярлау сапасын бақылау және өлшеу, ЖОО түлектерімен жұмыс, оқудан тыс, ғылыми-әдістемелік және ұйымдастыру-басқару қызметі) ескере отырып жүзеге асырылуға тиіс. Бұл университеттің көп компонентті ақпараттық білім беру ортасының құрылымында көрініс табуы керек.

Қоршаған ортаны құру оған мамандарды даярлау жүйесінің талаптары мен қажеттіліктеріне жауап беретін және қоршаған орта компоненттерін ұйымдастыру үшін қабылданған жіктеу жүйесінде біркелкі орналастырылған сапалы және тиімді ақпараттық ресурстарды қосу қағидатын ескере отырып жүзеге асырылуы керек. Ақпараттық ресурстардың сапасына қойылатын психологиялық-педагогикалық, технологиялық және басқа талаптардың анықталған кешені, сондай-ақ ұсынылған тестілеу және сараптама технологиялары университетте қолданылатын ақпараттық ресурстардың тиімділігін бағалауға, қоршаған ортаны құру туралы шешім қабылдауға, мазмұнды, әдістемелік, эргономикалық немесе технологиялық кемшіліктері бар ресурстарды қоршаған ортаға енгізуге жол бермеуге мүмкіндік береді.

ЖОО-ның ақпараттық білім беру ортасының ресурстары мен компоненттерін әзірлеу және қолдану оқу материалын барынша визуалдауды қамтамасыз ету, педагогтер мен студенттерге интерактивті өзара іс-қимыл құралдарын беру, ЖОО оқытушылары мен қызметкерлерінің көп санының ақпараттық ресурстарға қол жеткізу мүмкіндігін қамтамасыз ету мақсатында телекоммуникациялық, мультимедиа және гипермедиа технологияларын пайдалану негізінде мамандар даярлау жүйелерінің қажеттіліктерін ескере отырып жүзеге асырылуға тиіс.

Ақпараттық білім беру ортасын әзірлеуге және енгізуге негізделген педагогикалық жоғары оқу орындарының студенттерін даярлау әдістемесі ақпараттандыру құралдарының әртүрлі пәндерді оқытуға енуіне, әртүрлі пәндерге қатысты өзара байланысты ақпараттық ресурстарды интеграцияланған пайдалануға, оқу материалының бақылау-өлшеу материалдарының мазмұнымен байланысына, студенттердің ғылыми, әдістемелік және оқудан тыс іс-әрекеттерін жандандыруға, пәнаралық интеграцияны және пәнаралық ақпарат алмасуды дамытуға ықпал етеді, мектеп біліміне енгізілетін жаңа енгізілімдерді болашақ педагогтарды даярлау кезінде;

Әр түрлі білім беру мекемелерінің ақпараттық білім беру ортасын мүмкіндігінше кең және мазмұнды болуы керек аймақтық немесе федералды деңгейдегі ақпараттық білім беру кеңістігіне біріктірген жөн.

Әдебиеттер тізімі

1. Нургалиева Г.К., Тажигулова А.И. Индикаторы оценки внедрения ИКТ в организациях образования – НЦИ, Алматы. – 66 б. Основы открытого образования // Отв. Ред. В.И.Солдаткин. – Т. 1. – Российский государственный институт открытого образования. – М.: НИИЦ РАО, 2012. – 680 б.

2. Бектыбаева Г.Ш. Информационно-образовательная среда как условие обеспечения качества повышения квалификации педагогов – URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/104125/1Бектыбаева-35.pdf>

3. Белл Д., Грядущее индустриальное общество: Опыт социального прогнозирования/Даниел Белл, В.Л.Иноземцев.- М.: Academia, 1999. -783 б

4. Хеннер Е.К. Образование и наука. 2014. № 1 (110) URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/vysokorazvitaya-informatsionnoobrazovatel'naya-sreda-vuza-kak-uslovie-reformirovaniya-obrazovaniya>

Цифровая трансформация бизнеса в Республике Казахстан

Ж.М. Жартай¹, А.Б. Заркенов²
PhD, ассоциированный профессор¹
Магистрант 1 курса специальности «Экономика»
zhanibek862010@mail.ru, wiseboy456@gmail.com

Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, г. Караганда

Аннотация: На сегодняшний день в мире набирает свой шаг новая эра развития – цифровая. Применение цифровых технологий положительно начало влиять на экономику страны, об этом утверждают и эксперты, которые отмечают о ее влиянии на повышение уровня производительности труда, обеспечение безопасности труда, повышение эффективности производственных процессов, экономию ресурсов и экономическому росту страны. Исходя из этого видно, что цифровая трансформация стала решающей и неизбежной для многих компаний, которые стремятся адаптировать свой способ ведения бизнеса в новых условиях. Предприятия, которые не отвечают быстро меняющимся требованиям рынка, обречены на провал. Таким образом, новые условия диктуют новые правила, т.е. они открывают новые возможности и вызовы [1].

Понимая необходимость цифровой трансформации, Казахстан принимает этот вызов. С начала 2006 года правительство страны запустило портал электронного правительства для предоставления населению государственных услуг в цифровом виде. С этого момента правительство постоянно работает в этом направлении, расширяя и увеличивая государственные услуги. Было запущено много проектов, таких как электронная лицензия, налоговая служба, судебная служба, государственные закупки. Более того, правительство в конце 2017 года утвердило государственную программу «Цифровой Казахстан», которая призвана ускорить темпы экономического развития республики и улучшить качество жизни населения с использованием цифровых технологий в среднесрочной перспективе [2, 3].

Концепцию «цифровая экономика» 25 лет назад первым сформулировал американский информатик Николас Негропonte. Отмечая преимущества новой экономики, информатик говорил об отсутствии физического веса продукции, заменяемого информационным объемом, низких затратах ресурсов на производство электронных товаров, меньшей площади, занимаемой продукцией (электронными носителями), а также мгновенном перемещении через сеть Интернет [4]. В Казахстане это понятие раскрыто в Государственной программе «Цифровой Казахстан», о котором, мы говорили выше, утвержденной 12 декабря 2017 года, которая предполагает переход экономики на принципиально новую траекторию – цифровую экономику будущего.

Цифровая экономика – это использование онлайн-возможностей и инновационных цифровых технологий как для крупных предприятий, так и для малого и среднего бизнеса. «Цифровизация» окажет влияние на:

- 1) отрасли экономики, где произойдут преобразования, позволяющие повысить производительность труда и рост капитализации;
- 2) цифровое государство, которое изменит инфраструктуру предоставления услуг населению и бизнесу;
- 3) реализацию цифрового Шелкового пути, моделирующее развитие высокоскоростной и защищенной инфраструктуры передачи, хранения и обработки данных;
- 4) развитие человеческого капитала;
- 5) инновационную экосистему.

В рамках, указанных пяти направлений сформированы 17 инициатив и более 100 мероприятий. Экономический эффект от цифровизации в Казахстане составит \$578 млн. долларов США [2].

В мировом рейтинге ООН – ICT Development Index развития Информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), Казахстан в 2016 году занимал 52-ю строчку из 175. Реализация программы «Цифровой Казахстан» поднимет рейтинг до 30-го места к 2022 году, до 25-го места – к 2025 году и до 15-го места к 2050 году. На современном этапе Казахстан в рейтинге e-intensity международной консалтинговой компании The Boston Consulting Group является догоняющей страной по уровню цифровизации [5].

Цифровая трансформация - это процесс использования цифровых или информационных коммуникационных технологий для решения различных задач в различных сферах экономики, таких как нефтегазовая промышленность, медицина, сельское хозяйство, логистика [6, 7]. Компьютерные системы и устройства, Big Data, облачные сервисы, настольные и мобильные приложения, аналитика, ERP-системы, социальные сети и многое другое являются примерами цифровых технологий. Цифровая трансформация заключается не только в том, как использовать или интегрировать IT-технологии во все сферы бизнеса, но также в изменении в культуре, образовании, мировоззрений людей, поведении клиентов, операционных процессов, бизнес-моделей.

Кроме того, нам необходимо различать два определения: digitization и digitalization. Digitization означает процесс преобразования информации из аналоговой в цифровую. Ранее физические или напечатанные документы были основным ресурсом для хранения данных. Однако с использованием компьютеров цифровые файлы стали удобнее и проще, поэтому бизнес начал преобразовывать бумажные записи в цифровой формат. Digitalization означает процесс использования оцифрованной информации для упрощения ведения бизнеса и повышения его эффективности [7].

Цифровая трансформация имеет важное значение для компании. Доказательством которых являются исследования, основанные на рассказах американских финансовых учреждений, внедряющих цифровые технологии [8]. Облачные сервисы и виртуализация ресурсов - считаются более техническим аспектом цифровой трансформации предприятий. Эти две важные факторы могут повысить эффективность, скорость и снизить риски сбоя данных [9].

Одна из важных вещей в цифровой трансформации - как им управлять. Управление проектами играет жизненно важную роль в цифровой трансформации. Марк Лэнгли, президент и генеральный директор Института управления проектами, утверждает, что предприятия, применяющие эффективные процессы управления портфелями, программами и проектами в своих организационных стратегиях, скорее всего обречены на успех в своих стратегиях цифрового преобразования [10, 11, 12]. Исследователи из Массачусетского технологического института выделили три важнейших принципа цифровой трансформации

предприятий. Это клиентский опыт, операционные процессы и бизнес-модели. Все эти столбы разлагаются на девять элементов.

В Казахстане процесс цифровой трансформации на государственном уровне имеет хорошую динамику. Например, в настоящее время портал egov.kz предоставляет 190 миллионов различных услуг, и на этом портале зарегистрировано около 7 миллионов пользователей. Более 740 сервисов были переведены в электронную форму. Помимо этого, есть мобильное приложение портала с 3,3 миллионами пользователей и с 10 миллионами услуг, из которых более 80 переведены в цифровую форму. Кроме того, существует государственная программа «Цифровой Казахстан», утвержденная правительством в 2017 году и направленная на улучшение экономики, жизни людей и повышение конкурентоспособности нашей страны. Срок реализации программы – 2018-2022 годы, и она будет осуществляться, как мы говорили уже выше, по пяти направлениям:

1. Цифровизация отраслей экономики
2. Переход в цифровое состояние
3. Внедрение цифрового Шелкового Пути
4. Развитие человеческого капитала
5. Создание инновационной экосистемы [2, 3].

Рассмотрим события, которые происходили в этом направлении: в 2018 году в Казахстане стартовал третий этап индустриализации, предполагающий становление промышленности «цифровой эпохи», означающий все большую автоматизацию производственных процессов, освоение новейших технологий. Это будет способствовать уменьшению воздействия на экономику факторов незначительного внутреннего рынка и недостатка квалифицированного персонала [2].

Со времени первого упоминания термина «цифровое предприятие», изложения концептуальных положений касательно цифровой экономики и до практического воплощения обозначенной идеи благодаря новым технологиям прошло немало времени [16- 18] (Negroponte, 1995; Carlsson, 2004). В дальнейшем благодаря углублению концепции цифровой экономики уже как важнейшей компоненты системы взаимодействия различного рода технологий в деятельности хозяйствующего субъекта, улучшающих его бизнес-модели, подходы к пониманию значимости новейших промышленных технологий претерпели изменения. Внимание обращено на первоначальное применение новых технологий в решении накопившихся задач промышленности с последующим созданием более прогрессивных процессов и продуктов. На текущий момент тенденции глобальной экономики таковы, что готовые изделия, сохраняя лидерство в мировой торговле по объемам, уступают торговле услугами, особенно деловыми, компьютерными и информационными.

Движущей силой цифровизации Казахстана является государственный сектор. Речь идет о создании государством благоприятной среды для всемерного освоения новшеств, финансировании развития цифровой инфраструктуры, обеспечении правовой базы для цифровизации предпринимательской среды и адаптации промышленных предприятий к новейшим технологиям. В развитии новой технологической платформы важное место отведено формированию перспективных национальных кластеров, что ускорит развитие современных бизнес-компетенций, переход к генерации собственных знаний и технологий.

К 2022 г. за счет цифровизации ожидают рост производительности труда в горнодобывающей промышленности на 38,9%, в обрабатывающей – на 49,8%. Всего из бюджета на реализацию программы «Цифровой Казахстан» планируется более 141 млрд тенге, не считая инвестиций из частного сектора [2].

Цифровая трансформация является ключевым направлением технологического развития промышленности, это глобальный тренд конкурентоспособности промышленных

предприятий и важнейший драйвер их развития. Во многом благодаря применению цифровых технологий предприятия повышают производительность, снижают инвестиционные и эксплуатационные затраты, наращивают конкурентоспособность и приближаются к устойчивому развитию.

В действительности множество процессов, включающих проектирование, проверку и управление технологическим процессом, реализуются с использованием цифровой инфраструктуры.

Новые финансовые технологии кардинально меняют финансовый ландшафт. По сути, они разрушают наши традиционные представления о финансовой сфере. У людей появилась масса возможностей производить платежи в обход банков, и для этого созданы различные платформы. Наглядный пример развития FinTech в развивающейся стране.

Существует сервис платежных услуг M-Pesa в Кении, который позволил при отсутствии в стране сложившейся банковской инфраструктуры создать систему, основанную на мобильных платежах. Благодаря этому сервису любой гражданин Кении в самой отдаленной провинции, имея на руках сотовый телефон, получил возможность осуществлять любые финансовые транзакции. Система M-Pesa была также запущена в Танзании и ЮАР. Китайский мессенджер WeChat, который используется не только для передачи текстовых и голосовых сообщений, но и для проведения денежных транзакций, расчетов и покупок. Количество пользователей WeChat в Китае составляет 800 млн. человек. Такие системы дают удобство, но самое ключевое – не нужно открывать множество офисов и создавать юридические лица со всеми присущими им административными издержками. Еще одна модель, платежная система на базе криптовалюты Libra, разработанная компанией Facebook в ноябре 2019 года. Libra – это частная цифровая валюта и мощная платёжная система, которая действует в мировых масштабах без посредничества SWIFT, Fedwire, CHIPS и других платёжных систем.

Примечательным видом организации деловой среды стал блокчейн. Блокчейн – это технология распределенного реестра, которая позволяет защитить финансовые транзакции. Помимо замещения функции банков и традиционных финансовых институтов и без привязки к ставке рефинансирования, блокчейн в будущем сможет заменить суды и юристов. Казахская прокуратура закончила реализацию проекта «Единый реестр административных правонарушений» без привлечения третьих лиц.

Результатом внедрения блокчейн стало исключение возможности фальсификации данных, в том числе сведений об административных правонарушениях. В сфере госзакупок с помощью модели блокчейна предполагается работа по противодействию коррупции, где пользователям сразу будут выявляться изменения в исходной информации. Смарт-контракт представляет собой закодированный трудовой договор, по которому работнику выплачивается заработная плата и делается запись в публичный реестр.

Разработана открытая, защищённая система контроля и учёта всех операций участников ЖКХ. Проект медицинской системы EFMControl разработан отечественным стартапером. На основании сохраненных результатов лабораторных и клинических исследований система эффективно диагностирует и предотвращает болезни. Комитет государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан сообщил о внедрении технологии блокчейн в системе сбора налогов. Планируется использовать механизм отдельных платежей, при котором предусматривается отделить налог на добавленную стоимость от цен товаров, работ и услуг. Одновременно стоимость продукта зачисляется на расчетный счет поставщика, а сумма НДС – на специальный банковский счет.

Согласно госпрограмме «Цифровой Казахстан», республика все же не начинает свой путь с нуля в создании новых технологий. Так, еще в 90-е годы стартовала государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию, инициирована

программа международного образования «Болашак», в 2005 году начато формирование «электронного правительства».

Также в Казахстане уже создан ряд элементов инновационной экосистемы, функционируют СЭЗ «ПИТ «Алатау», АОО «Назарбаев университет», запущен международный технопарк Astana hub. 3/4 взрослого населения страны имеет базовый уровень цифровой грамотности, более 3/4 имеют доступ в интернет.

Одним из шагов к созданию условий для перехода к информационному обществу стала государственная программа «Информационный Казахстан-2020», утвержденная в 2013 году. В качестве фундамента для цифровой трансформации экономики страны данная программа способствовала развитию следующих факторов: перехода к информационному обществу, совершенствованию государственного управления, созданию институтов «открытого и мобильного правительства», росту доступности информационной инфраструктуры не только для корпоративных структур, но и для граждан страны.

Авторы госпрограммы отмечают, что без современной доступной телекоммуникационной инфраструктуры невозможно закрепление Казахстана в мировом экономическом и информационном пространстве. Доступность ИКТ является фундаментом для построения цифровой экономики.

Для обеспечения населения и бизнеса широкополосным доступом к Сети в городах и областях создана телекоммуникационная инфраструктура; однако на сегодняшний день она не удовлетворяет потребности сельских жителей. В целях снижения цифрового неравенства необходимо более качественно и всеохватно обеспечить сетями широкополосного доступа сельские населенные пункты.

К формированию экосистемы также относятся стимулирование доступа отечественных ИТ-компаний к венчурному финансированию, предоставление грантов на развитие и коммерциализацию перспективных отечественных инновационных технологий, налоговые и другие преференции.

Создание инновационной экосистемы – это создание условий для развития технологического предпринимательства и инноваций с устойчивыми горизонтальными связями между бизнесом, научной сферой и государством. Государство выступит в роли катализатора экосистемы, способного генерировать, адаптировать и внедрять в производство инновации.

Цифровизация имеет влияние на все сектора и приведет к изменению структуры экономики Казахстана в целом путем диверсификации и раскрытия потенциала несырьевых отраслей, стимулирования стартап-активности и открытия новых отраслей.

При этом степень влияния цифровых технологий в разных отраслях неоднородна – наибольший потенциал создания стоимости предполагается в рамках традиционных отраслей экономики Казахстана, в том числе сырьевого сектора, но также открываются принципиально новые возможности создания стоимости в электронной торговле, ИТ-секторе и финансовой индустрии.

Таким образом, цифровая трансформация бизнеса в Республике Казахстан, переход на цифровые технологии ведения бизнеса и совершенствование государственных услуг в стране повысит производительность, сократит производственные затраты, создаст дополнительные источники прибыли и конкурентные преимущества.

Список литературы

1. Омар А.Д., Шильдибеков Е.Ж. Цифровая трансформация Республики Казахстан: проблемы человеческого капитала //Вестник Казахстанско-Британского техн. ун-та. - № 3(50). - Алматы, 2019. – С.383 - 385.

2. Государственная программа “Цифровой Казахстан”: <https://digitalkz.kz/en/trends-of-the-program/>
3. Веб-сайт портала электронного правительства: <https://egov.kz/cms/en>
4. Negroponte N. Being Digital. – London: Hodder & Stoughton. – 1996. – 252 p. – URL: <http://governance40.com/wp-content/uploads/2018/12/Nicholas-Negroponte-Being-Digital-Vintage-1996.pdf> (дата обращения 01.08.2020).
5. Муминов А. Что ждет «Цифровой Казахстан»? [Электронный ресурс]. // Центр деловой информации Kapital.kz [web-сайт], 2019.-URL: <https://kapital.kz/tehnology/77003/cht-zh-det-tsi-frovo-ykazakhstan.html> (дата обращения 03.08.2020).
6. Определение цифровой трансформации, из Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_transformation
7. Определения Digitization, digitalization и цифровая трансформация и их различия: <https://www.salesforce.com/products/platform/what-is-digital-transformation/#>
8. Праманик Х.С., Киртания М., Пани А.К. Суть цифровой трансформации - проявления в крупных финансовых институтах Северной Америки //Компьютерные системы будущего поколения.- Том 95, 2019, С. 323-343.
9. Боранжиу Т., Трентесо Д., Томас А., Лейтау П., Барата Ж. Цифровая трансформация производства через облачные сервисы и виртуализацию ресурсов //Компьютеры в промышленности.- Том 108, 2019. – С.150-162.
10. Как максимально эффективно использовать управление проектами в эпоху цифровых технологий: <https://www.europeanceo.com/business-and-management/how-to-make-the-most-of-project-management-in-the-digital-age/>. Автор: Марк Лэнгли, президент и исполнительный директор, Институт управления проектами
11. Институт управления проектами: <https://www.pmi.org>
12. Руководство по совокупности знаний по управлению проектами (PMBOK® MANUAL), шестое издание.

Роль цифровых технологий в повышении инвестиционной активности

Н.Э. Жиянова
к.э.н., профессор кафедры Финансы
nargiza_omad@mail.ru

Ташкентский финансовый институт, Узбекистан

Аннотация: Рассмотрены роль и значение цифровых технологий в повышении инвестиционного потенциала государства, реформы направленные на развитие цифровых технологий, исследованы основные направления цифровизации региона и отраслей экономики, сформулированы основные направления развития цифровой экономики в повышении инвестиционной активности.

Ключевые слова: цифровые технологии , цифровая экономика , направления цифровизации, инвестиционный потенциал , инновационное сотрудничество.

Role of digital technologies in increasing investment activity

Abstract: The role and significance of digital technologies in increasing the investment potential of the state, reforms aimed at the development of digital technologies are considered, the main directions of digitalization of the region and sectors of the economy are investigated, the main

directions of the development of the digital economy in increasing investment activity are formulated.

Key words: digital technologies, digital economy, directions of digitalization, investment potential, innovative cooperation.

Развитие цифровых технологий оказывает ощутимое влияние на инвестиционный потенциал города, его инвестиционную привлекательность. Города и регионы Узбекистана, на территории которых реализуются технологические и инновационные проекты, имеют намного больше возможностей для увеличения деловой и инвестиционной активности, привлечения бизнеса. Инвестиции при этом играют важную роль для внедрения и развития цифровых технологий, а внедрение цифровых технологий на разных этапах инвестиционного процесса является залогом экономического роста страны. В Узбекистане в рамках государственной политики по созданию необходимых условий для развития информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) осуществляется реализация национальной стратегии «Цифровой Узбекистан 2030».

Основная цель этой стратегии — становление развитого цифрового общества; рост конкурентоспособности экономики страны, которые способствует для эффективного взаимодействия бизнеса, научно-образовательного сообщества, государства и граждан.

Во всем мире идут процессы цифровой трансформации. С учетом современных реалий и тенденций Узбекистан также начал переход к цифровой экономике. Так, в 2017 году запущена новая версия Единого портала интерактивных государственных услуг (my.gov.uz), создано Национальное агентство проектного управления при Президенте Республики Узбекистан. А в 2018-м образован Фонд поддержки развития цифровой экономики «Цифровое доверие» с целью привлечения и консолидации средств инвесторов для реализации проектов в сфере на условиях государственно-частного партнерства, в том числе связанных с внедрением технологии блокчейн.

Также и Государственная программа по реализации Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах в Год развития науки, просвещения и цифровой экономики предусматривала реализацию определенных Президентом масштабных задач и проектов в области развития цифровой экономики и электронного правительства.

С целью дальнейшего развития информационных технологий принято постановление Президента «О мерах по широкому внедрению цифровой экономики и электронного правительства» от 28 апреля 2020 года. В документе изложены комплексные меры по исполнению поставленных задач. Разработан проект Указа главы государства «О стратегии развития искусственного интеллекта в Республике Узбекистан в 2021-2022 годах» и размещен на СОВАЗ.

Новым этапом развития в сфере стало подписание Президентом Указа «Об утверждении Стратегии «Цифровой Узбекистан-2030» и мерах по ее эффективной реализации» от 5 октября 2020 года. Цель принятия документа - успешный переход на цифровую экономику с учетом современных реалий. Ведь сегодня доля цифровой экономики в ВВП в стране составляет 2,2 процента.

Таким образом, принятие Стратегии «Цифровой Узбекистан-2030» и «дорожной карты» по ее реализации в 2020-2022 годах создает прежде всего правовую базу для перехода на цифровую экономику. Документ включает такие приоритетные направления, как развитие цифровой инфраструктуры, электронного правительства, национального рынка цифровых технологий, образования и повышения квалификации в сфере информационных технологий.

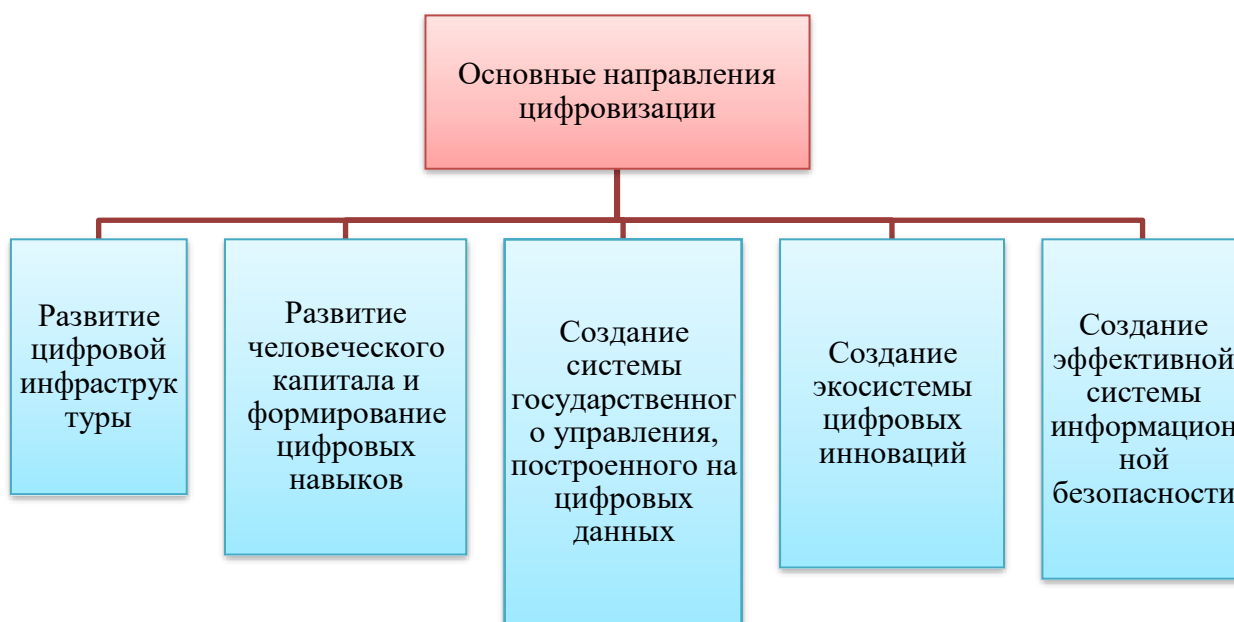

Рис. 1. Основные направления цифровизации

Стратегия предусматривает утверждение двух программ: цифровизация регионов и цифровизация отраслей. Тем самым предусмотрены два подхода - территориальный и отраслевой. Несомненно, это обеспечит наиболее полный охват и эффективную реализацию документа.

В методике оценки инвестиционной привлекательности стран для прямых иностранных инвестиций (GlobalforeigndirectinvestmentcountryattractivenessIndex) инвестиционный потенциал оценивается путем выявления прокси-факторов, определяющих выбор страны инвестирования: макроэкономическая и политическая стабильность, структура финансового сектора, деловая среда.

Факторы инвестиционного потенциала принято классифицировать по сферам проявления: финансовые, экономические, производственные, трудовые, потребительские, инфраструктурные, институциональные, инновационные, природноресурсные, туристические. При этом состав показателей, характеризующих факторы инвестиционного потенциала, вариативен.

Важно отметить, что большинство методик было разработано в конце XX в., в связи с чем необходимо обновление состава показателей в оценке инвестиционного потенциала. В частности, развитие цифровых технологий в сфере промышленного интернета, цифрового проектирования, высоких технологий, государственных услуг и др. приводит к тому, что цифровая трансформация затрагивает все отрасли экономики и, безусловно, влияет на процесс привлечения инвестиций. Следовательно, возникает необходимость учета в составе инвестиционного потенциала цифровых факторов.

Высокий уровень развития ИКТ повышает инвестиционную активность, положительно влияет на ВВП страны, оптимизирует государственные расходы, сокращает уровень безработицы.

Согласно данным исследования, проведенного консалтинговой компанией Accenture, увеличение инвестиций в информатизацию на 1% приводит к росту ВВП на 0,5% и приросту международной торговли на 1,9%. Также в исследовании отмечается, что перевод государственных услуг в электронный вид позволяет снизить издержки на государственное управление на 25–45%. По мимо этого, материалы исследований зарубежных ученых

свидетельствуют о том, что на сегодняшний день влияние ИКТ на макроэкономические показатели стран полностью не учтено.

В Узбекистане на настоящий момент финансирование научной и научно-технической деятельности осуществляется за счёт средств государственного и местных бюджетов и внебюджетных источников, таких как собственные или привлечённые средства и средства заказчиков работ.

В условиях Узбекистана основным источником финансирования инновационных предприятий является самофинансирование – собственные средства, нераспределенная прибыль и амортизационные отчисления, а финансирования науки – государственный бюджет.

Так вот, взаимосвязь науки – государства – производства происходит по следующей схеме:

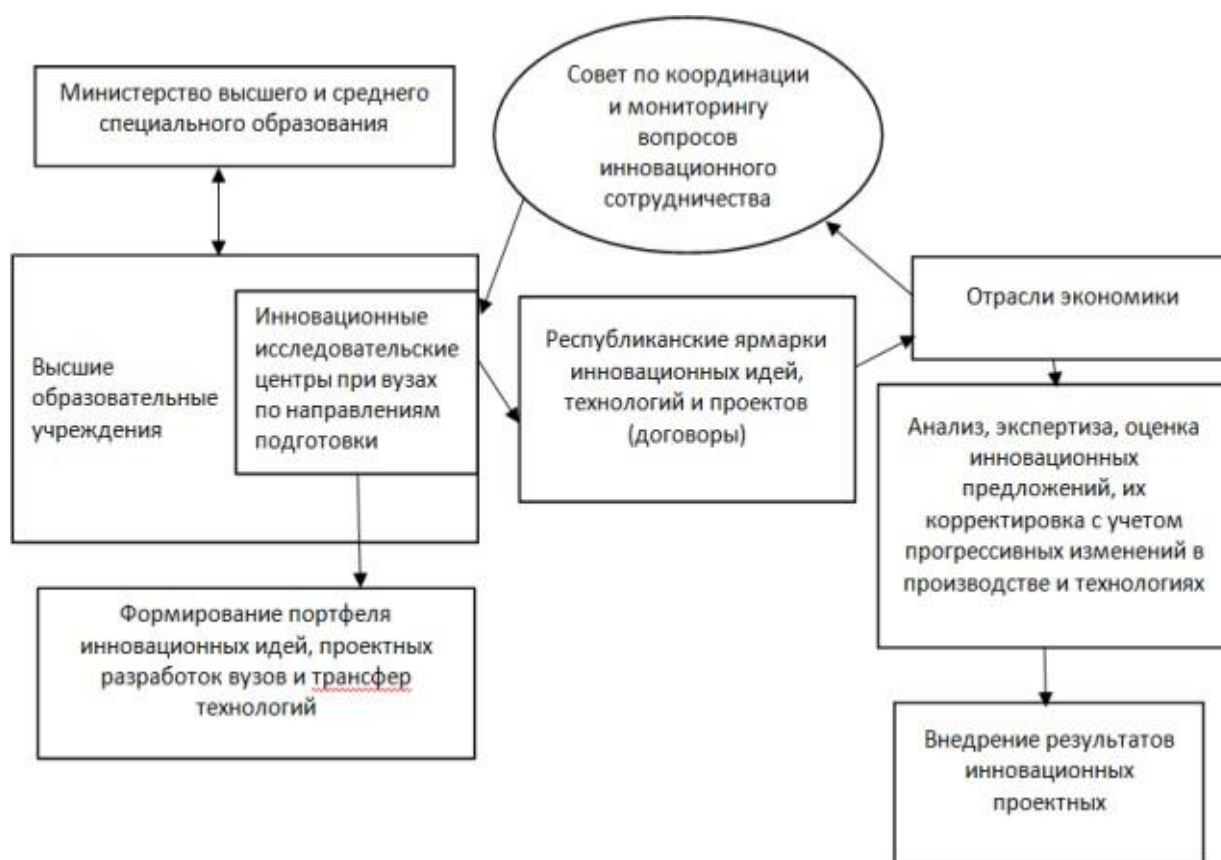

Рис. 2. Модель организации инновационного сотрудничества науки – государства – производства

Таким образом, в Республике Узбекистан будет осуществляться комплекс мер, направленный на дальнейшее повышение конкурентоспособности национальной экономики, с путём повышения инвестиционной активности.

В соответствии с этим основные направления развития цифровой экономики в повышении инвестиционной активности можно сформулировать следующим образом:

- проведение целенаправленной политики по углублению структурных преобразований;
- всемерная поддержка приоритетных отраслей с целью обеспечения высокой конкурентоспособности отечественной продукции на внутреннем и мировом рынках и повышение экспортного потенциала страны;
- осуществление государственного финансирования приоритетных инвестиционных проектов на конкурсной основе;

- развитие производственной и социальной инфраструктуры;
- совершенствование условий для активизации инвестиционно-инновационной деятельности как отечественных, так и иностранных инвесторов.

Список литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 5 октября 2020 года № УП-6079 «Об утверждении Стратегии «Цифровой Узбекистан — 2030» и мерах по ее эффективной реализации»
2. Постановление Президента Республики Узбекистан от 17 февраля 2021 года № ПП-4996 «О мерах по созданию условий для ускоренного внедрения технологий искусственного интеллекта»
3. Nargiza Jiyanova, Mashkhura Sharapova, Dilnoza Tadjibekova, Dildora Tashmuxeimedova Innovative Economy: Barriers And Prospects//International Journal of Advanced Science and Technology Vol.29, No.7, (2020), pp.2087-2092
<http://serisc.org/journals/index.php/IJAST/issue/view/283>
4. <https://review.uz/post/uzbekistan-otsifroviyvaetsya>

Экономиканың цифрлық трансформациясы: жаңа бизнес-модельдер, технологиялар және құзыреттіліктер

Ж.М. Куаныш, М.К. Асанова, Р.А. Рахимжанова

Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының доценты, э.ғ.к., Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.к., Экономикалық қауіпсіздік мамандығы бойынша 2 курс магистранты
jakuanysheva@mail.ru, massanova@mail.ru

академик Е.А. Букетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Digital transformation of the economy: new business models, technologies and competencies

Түйіндеме: Цифрлық трансформацияда жетістікке жеткен американдық компаниялардың стратегиялары

- Кәсіпорындардың цифрлық трансформациясы енді опция емес, бұл қажеттілік
- Табысты компаниялардың ортақ тұсы - олар тұтынушылардың тәжірибесі мен өзара әрекеттесуін жақсарту үшін өздерінің бар бизнестеріне сәйкес келетін стратегиялық технологияларды енгізді

Дүние жүзіндегі компаниялардың қазіргі талқылау тақырыбы – цифрлық трансформация, яғни цифрлық трансформация. Сонымен, цифрлық трансформация нақты нені білдіреді? IDC, нарықты зерттеу фирмасы цифрлық трансформацияны «жаңа бизнес үлгілерін, өнімдер мен қызметтерді жасау үшін олардың цифрлық мүмкіндіктерін пайдалана отырып, компаниялар өз тұтынушылары мен нарықтарында бұзатын өзгерістерді бейімдейтін немесе басқаратын үздіксіз процесс» деп анықтайды.

Кілтті сөздер: Интернет, цифрландыру, технология, тұтынушы, статистика, экономика, ақпарат, даму, электронды, нарық.

Abstract: Strategies of American companies that have succeeded in the digital transformation

- Digital transformation of enterprises is no longer an option, it is a need -
- The common denominator of successful companies is that they have introduced strategic

technologies that are relevant to their existing business to improve the customer experience and interaction

The current topic of discussion of companies around the world is the digital transformation, ie the digital transformation. So what exactly does digital transformation mean? IDC, a market research firm, defines digital transformation as "a continuous process by which companies adapt or manage changes that disrupt their customers and markets, using their digital capabilities to create new business models, products and services."

Keyword: Internet, digitalization, technology, consumer, statistics, economy, informational, development, electronic, market.

ROA Consulting - бұл «цифрлық трансформация» - бұл екі жақтан да, екі жақтан да әртүрлі өндірушілер-тұтынушылар дәстүрлі бизнестің қолданыстағы әдістерінен шығып, нақты уақыт режимінде деректерді жинау-талдау технологиясына негізделген жаңа құндылықтарға ие болатын құбылыс. өндіруші компаниялар және жаңа құндылықтарға ие болатын экожүйеге бағытталған платформа бизнесіне айналу. Ол сондай-ақ «әдетте» деп аталады. Компаниялар 4-ші өнеркәсіптік революциямен бірге жасанды интеллект, заттар интернеті, бұлт және толықтырылған шындық сияқты соңғы цифрлық технологияларды пайдаланып жатқан уақытта, сонымен қатар қолданыстағы өндірістердің құн тізбегіне өзгерістер енгізу үшін COVID-19 цифрлық трансформацияның катализаторы болды. . Цифрлық трансформация опция емес, қажеттілікке айналды, өйткені тұтынушылар желіге кіріп, бизнес ақылды бола бастайды. Осы өзгеріске жауап ретінде көптеген компаниялар цифрлық түрлендіруге әрекеттенуде, бірақ кейбіреулері ғана табысты. Цифрлық трансформацияға табысты жету үшін компанияларға қандай талаптар қажет? Төменде біз Америка Құрама Штаттарында цифрлық трансформацияда жетістікке жеткен американдық компаниялармен таныстырамыз және сол табыс тарихының салдарын талқылаймыз.

1. Авери Деннисон: Өнім жапсырмасын/жабымды материал өндірушісін Интернет заттары (IoT) технологиясына негізделген озық сандық идентификаторлық шешім провайдеріне айналдыру

Avery Dennison Corp. — 1935 жылы Рэй Стэнтон Авери негізін қалаған американдық компания, ол тауарларды коммерцияландыру тәсілі ретінде әлемдегі алғашқы жабысқақ жапсырманы ойлап тапты. Бұл желім материалдарын, жапсырмаларды, белгілерді және қолданылатын арнайы химиялық заттарды өндіруге маманданған компания. штрих-код билеттері, жарнама және жарнамалық белгілер сияқты әртүрлі салаларда. Эвери Деннисон қазіргі уақытта әлемнің 50-ден астам елінде 30 000-нан астам адамды жұмыс істейді және 2020 жылы 7 миллиард доллар сатылғанын хабарлады. Авери Деннисонның негізгі өнімдерінің бірі болып табылатын жабысқақ жапсырмалар мен орау өнімдері әртүрлі тұтыну тауарларына қолданылуы мүмкін және брендтің тұтынушыларға сенімділігін жеткізу үшін дамып келеді.

Avery Dennison өнімдері киім, электроника, тұтыну тауарлары, автомобильдер және ғимараттар сияқты әртүрлі салаларда қолданылады.

Эвери Деннисонның цифрлық трансформациясы «зияткерлік белгілерді» енгізу жаһандық жеткізу тізбегін заттарды Интернет (IoT) экожүйесіне айналдыра алатынын түсінуден басталды. Өйткені, егер біз барлық физикалық өнімдерге «интеллектуалды белгілерді» енгізетін болсақ, өнімдер туралы деректер этикалық және кепілді түрде бақыланады. Бұл төңкеріс 2018 жылдың наурыз айында Ник Колисто Бас ақпарат директоры (CIO) қызметіне кіріскен кезде басталды. Ник Каллисто – Авери Деннисонның цифрлық көшбасшысы, ол компанияның жалпы стратегиясын алға жылжыту, ұйымдағы тиімділікті арттыру және озық технологияны қолдайтын АТ қызметтері мен өнімдерін өз бизнесіне

жеткізу үшін соңғы ақпараттық технологиялар трендтерін қолданады. Бұл процесте жасалған өкілдік цифрлық шешімдер «Freshmarx» және «Janela» болып табылады.

Freshmarx – еңбек тиімділігін, азық-түлік қауіпсіздігін және тұрақтылығын арттыру үшін тамақ өнеркәсібінің жеткізу тізбегі бойынша ортақ деректердің қуатын пайдаланатын кірістірілген Радиожиілік сәйкестендіру (RFID) технологиясы бар интеллектуалды смарт белгілерді пайдаланатын тамақ өнеркәсібінің зияткерлік шешімі. Ол өнімділікті арттыру үшін оңтайландырылған тұтынушылық тәжірибе. Басқаша айтқанда, Avery Dennison қамтамасыз ету үшін RFID, QR кодтары және т.б. бар «интеллектуалды белгілерді» шығарады. Озық технологиямен біріктірілген интеллектуалды таңбалау арқылы барлық өнімдер «цифрланған» деп аталады және бұл цифрландырылған өнімдер Интернет заттарының (IoT) негізгі бірлігіне айналады. Басқаша айтқанда, тұтынушылардың тәжірибесі мен қатысуын арттыру цифрлық трансформацияны жоспарлайтын компаниялар үшін басты басымдық болып табылады және табысты цифрлық трансформацияның кілті тұтынушыларға тұтынушылар тәжірибесін беру немесе жақсарту болып табылады. Әр компанияның сипаттамаларына сәйкес келетін цифрлық технология егілгені айтылды. Басқаша айтқанда, компанияның бірегей қолданыстағы бизнес үлгісін сақтай отырып, ол тұтынушыларға бағытталған құндылықты жасау және тиімділікті арттыру үшін қолданыстағы модельдің күшті жақтарын пайдалануға жақсы сәйкес келетін заттар интернеті, бұлт және толықтырылған шындық сияқты сандық технологияларды енгізеді. ішкі ұйымдардың цифрлық трансформациясы жақсарады. KOTRA компаниясының Силикон алқабының сауда орталығына берген сұхбатында Global Consulting Company М компаниясында жұмыс істейтін дистрибьюторлар және тұтыну тауарлары саласының мамандары тобының сарапшысы Дж мырза: «Қазіргі цифрлық дәуірде тұтынушылардың үміттері бұрынғыдан да жоғары. Тұтынушылар компанияның өнімдерімен және қызметтерімен өзара әрекеттесу кезінде жекелендірілген тәжірибені талап етеді. Бұлт, заттар интернеті және жасанды интеллект сияқты технологиялар тұтынушыларға жаңа құндылық беретін инновация құралдары болып табылады. Цифрлық трансформацияға дайындалып жатқан компаниялар алдымен АКТ технологиясын толық пайдалану үшін ортаның бар-жоғын тексеруі керек. Біз компаниялар ERP, CRM және т.б. енгізгенімен ғана шектеліп қалмауымыз керек және бұл жүйе қазіргі трендке сәйкес келе ме, ол үздіксіз пайда әкелетін тиімді жүйе ме және нарықты түсіну керек пе, соны қарастыруымыз керек. шығаруға болады.» Ол жүйені тексеруге сыртқы және ішкі тұтынушылар тәжірибесін нығайтуға назар аудару керек деп кеңес берді. Біздің ШОБ субъектілері де тұтынушыларға бағытталған бизнес-ортаны құрса және негізгі бизнесіне қолайлы технологияларды енгізсе, цифрлық трансформацияға сәтті қол жеткізе алады.

Әдебиеттер тізімі

1. <https://www.averydennison.com/en/home/technologies.html>
2. АҚШ Сауда министрлігі (1998), «Жаңа цифрлық экономика» (1999а), «Жаңа цифрлық экономика II» (1999b), «Желі арқылы құлау: цифрлық бөліністерді анықтау» (2000), «Цифрлық экономика» 2000 ж.
3. <https://en.wikipedia.org/wiki/KOTRA>
4. Тапскотт, Дон (1999), Цифрлық экономика: желілік интеллект дәуіріндегі уәде және қауіп, МакГроу-Хилл, АҚШ. Санақ бюросы (1998), NAICS және АҚШ статистикасы

Формирование ключевых компетенций менеджера в эпоху диджитализации

Л.А. Корчевская

д.э.н., профессор кафедры менеджмента, маркетинга и туризма
lilkorchevska@gmail.com

Херсонский национальный технический университет, г. Херсон, Украина

Аннотация: изучены термины «диджитализация» и «компетенции». Рассмотрена эволюция формирования компетенций менеджера в контексте истории развития человечества, а также способностей человека. Также выделены компетенции менеджера в эпоху диджитализации на основе обобщения научных подходов и критического мышления.

Ключевые слова: компетенции, диджитализация, цифровая экономика, лидер, компания.

На сегодняшний день пандемия усилила диджитализацию всех сфер жизнедеятельности человека, в том числе, и экономики. Только те компании, которые постоянно продолжают обновлять свои услуги, продукты и бизнес-процессы, а также переходить из офлайн к онлайн-режиму, будут иметь долгосрочные конкурентные преимущества [1].

Целью исследования является изучение ключевых компетенций менеджера в эпоху диджитализации.

Прежде чем рассматривать сущность компетенций, целесообразным будет сначала изучить термин «диджитализация».

Согласно немецкому экономическому словарю, понятие «диджитализация» имеет несколько значений: цифровая трансформация любой информации или компьютеризация любых процессов [2].

Современные немецкие ученые Т. Окс и У. Римаан усматривают в диджитализации внедрение цифровых технологий в повседневную жизнь путем оцифровки всего того, что может быть диджитализировано [3].

По мнению В. Скуотто, Ф. Серравалле, М. Виасоне и А. Марей, диджитализация – это внедрение цифровых технологий для изменения бизнес-модели предприятия с целью создания дополнительной ценности от использования новых, передовых технологий и гигантского цифрового потока информации [4].

Турецкий ученый Х. Казан рассматривает диджитализацию не только в экономическом, но и в социальном контексте. Согласно его мнению, диджитальная трансформация как процесс внедрения и использования цифровых технологий не только влияет на вкус потребителей, но и изменяет их [5]. Еще один современный турецкий ученый Н. Серинкли считает, что именно диджитализация является современным катализатором изменений и превращений, которые происходят в мире в результате использования информационных и коммуникационных технологий [6].

Современные испанские ученые Д. Ботелла-Карруби и М. Тудела-Торрас описывают диджитализацию как процесс внедрения новых технологий, с помощью которых компании реорганизуют свои методы работы и стратегии с целью получения большей выгоды [7]. То, что диджитальная трансформация постепенно становится неотъемлемой частью мировой экономики, отмечают не только ученые, но и политические деятели. Так, например, министр финансов Арабских Эмиратов Ф. Абуботейн подчеркивает необходимость использования цифровых технологий для модернизации экономики страны и поддержания конкурентоспособности на мировой арене. Он также отмечает важность правительства в управлении этими процессами и создании государственных программ касательно регулирования инновационной деятельности [8].

Следует отметить, что на сегодня в эпоху диджитализации достижение устойчивого развития невозможно без применения цифровых технологий. Однако они требуют нового подхода к компетенциям.

Компетенция — неаддитивная, синергетическая система знаний, умений, навыков и способностей, объединенных ее ключевым системообразующим элементом (конфигуратором) и направленными на решение определенных задач деятельности [9].

Так, какие же компетенции лидера важны в эпоху диджитализации для обеспечения конкурентных преимуществ в будущем?

Важно взглянуть на формирование компетенций с точки зрения истории развития человечества и его способностей. И. Адизес рассуждает, что «Вначале мы были кочевниками, затем стали земледельцами, потом появился индустриальный мир. Сегодня мы живем в информационном обществе, но уже движемся дальше, в мир, который устроен иначе. Проследить происходящие изменения можно, взглянув на наше тело» [10].

Для кочевников и земледельцев главными были мускулы, которые определяли конкурентные преимущества. В эпоху индустриализации на смену мышцам пришел мозг, который вышел на первое место. Однако уже мышцы заменяет робототехника, а мозг заменяет искусственный интеллект.

Но ни роботы, ни искусственный интеллект не могут чувствовать и заменить сердце. Поэтому главным конкурентным преимуществом успешных компаний есть и будет, насколько сильно они любят своих клиентов, сотрудников, поставщиков, а также сообщество, в котором существуют.

По мнению И. Адизеса, лидерам будущего важно сначала чувствовать, а потом думать. Умение чувствовать, любить и заботиться о своих клиентах, поставщиках, сотрудниках, сообществе нужно тренировать как мышцы. Этот навык невозможно получить в одночасье. Он всегда под угрозой, его легко потерять. Недавно я получил почетную докторскую степень в университете им. Плеханова и сказал преподавателям: «Вы учите студентов только думать, я бы хотел, чтобы все учащиеся МВА развивали умение чувствовать, тренировали свои сердца» [10].

Также можно выделить следующие компетенции менеджера в эпоху диджитализации:

- соблюдать личную честность и порядочность во взаимодействии с подчиненными и клиентами, сохранять конфиденциальность информации;
- использовать осознанность и интуицию во благо заинтересованных сторон;
- развивать доверие и ощущение безопасности, демонстрировать открытость и прозрачность;
- сохранять присутствие, используя гибкий, аргументированный, эмпатичный и отзывчивый стиль общения;
- создавать пространство для тишины, пауз и рефлексии;
- быть толерантным к неизвестности, выдерживать фрустрацию;
- признавать и поддерживать автономию подчиненных при постановке целей и определении способов управления ответственностью;
- отмечать прогресс и успехи;
- лапидарно презентовать свою речь, и сжато выражать свои мысли;
- обладать сильным любопытством и веселым отношением к жизненным обстоятельствам, уметь пользоваться иронией, загадкой, парадоксом и юмором;
- быть открытым для различных возможностей, предпочитать эклектический взгляд догматичным воззрениям;
- развивать нетворкинг (полезные связи, которые помогают максимально быстро решать сложные жизненные задачи. В их основе выстраивание доверительных и долгосрочных отношений с людьми).

Каждый лидер в эпоху диджитализации проходит разные стадии и находит баланс компетенций в зависимости от личных качеств. Эта уникальная совокупность компетенций проявляется в неповторимом стиле руководителя.

Список литературы

1. Корчевская Л.А., Черевко И.Н., Сергеев Я.С. Концептуальные подходы к изучению инноваций на предприятии в эпоху диджитализации. *Zeszyty naukowe wyższej szkoły technicznej w Katowicach*. – 2019. – № 11. – С. 129-142. Режим доступа к журналу: http://www.wydawnictwo.wst.pl/oferta_wydawnicza_oraz_zakup_publicacji/zeszyty_naukowe/zeszyty_naukowe_wyszej_szkoy_techicznej_w_katowicach_nr_11/74

2. Gabler Wirtschaftslexikon. [Electronic resource] – Mode of access: <https://wirtschaftslexikon.gabler.de>

3. Thomas Ochs and Ute Anna Riemann: *Encyclopedia of Information Science and Technology, Fourth Edition*. 2019, Pages 8104. [Electronic resource] – Mode of access: <https://www.igi-global.com/chapter/it-strategy-follows-digitalization/183799>

4. Veronica Scuotto, Francesca Serravalle, Alan Murray and Milena Viassone: *Women Entrepreneurs and Strategic Decision Making in the Global Economy*. 2019, Pages 339 [Electronic resource] – Mode of access: <https://www.igi-global.com/chapter/the-shift-towards-a-digital-business-model/220028>

5. Hüseyin Kazan: *Handbook of Research on Multidisciplinary Approaches to Literacy in the Digital Age*. 2019, Pages 366. [Electronic resource] – Mode of access: <https://www.igi-global.com/chapter/cyber-bullying-and-violence-literacy-in-the-context-of-digitalization/240423>

6. Nilüfer Serinikli: *Handbook of Research on Strategic Fit and Design in Business Ecosystems*. 2020, Pages 669. [Electronic resource] – Mode of access: <https://www.igi-global.com/chapter/transformation-of-business-with-digital-processes/235568>

7. Dolores Botella-Carrubi and Marta Tudela-Torras: *Analyzing the Relationship Between Innovation, Value Creation, and Entrepreneurship*. 2020, Pages 306. [Electronic resource] – Mode of access: <https://www.igi-global.com/chapter/talent-revolution/240371>

8. Faisal Abubotain and Petros Chamakiotis: *Advanced MIS and Digital Transformation for Increased Creativity and Innovation in Business 2019*, Pages 208. [Electronic resource] – Mode of access: <https://www.igi-global.com/chapter/fintech-in-the-saudi-context/237267>

9. Карта слов и выражений русского языка. <https://kartaslov.ru/%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0/%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F>

10. Вагенлейтер А. «Сердце — это умение чувствовать». Ицхак Адизес о лидерах и конкурентном преимуществе компаний в будущем». Опубликовано 04.10.2020, обновлено 28.08.2021. Режим доступа к журналу: <https://algoritminfo.ru/serdce-eto-umenie-chuvstvovat-ickhak-adizes-o-liderah-i-konkurentnom-preimushchestve-kompanij-v-budushchem/>

Қазақстанның цифрлық экономикасы жағдайында банктердегі және компаниялардағы тәуекелдерді басқару жүйелері

Н.Б. Құттыбаева, Ш. Құсаинова

Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының PhD докторы,
«Жобаларды басқару» мамандығы бойынша 1 курс магистранты
nurg_78@mail.ru, sholpan.kusaynova.00@mail.ru

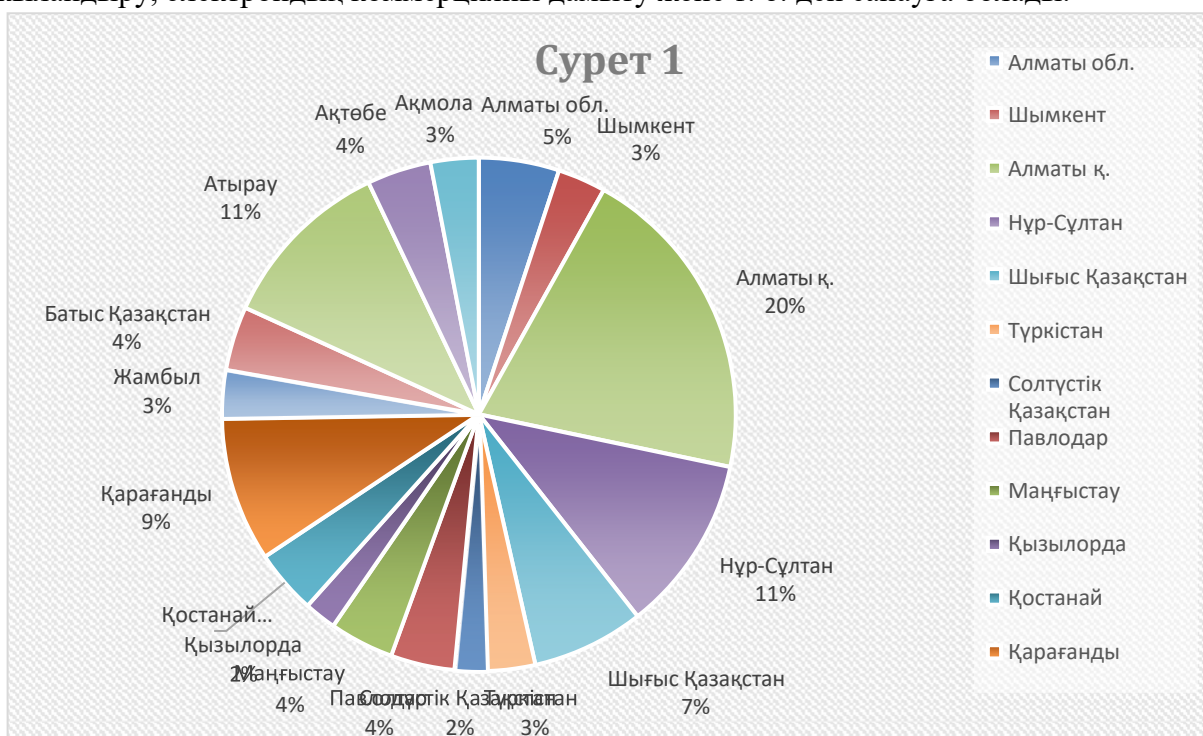
академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада цифрлық экономика қоғамдық өмірдің барлық салаларын қамтиды, оны жылжыту тетіктері өндірісте, әлеуметтік инфрақұрылымда және қоғамның экономикалық және ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету принциптерінде "ақылды технологияларды" қолдану жағдайлары негізделген. Қазіргі уақытта адам капиталын "Smart Nations" тұжырымдамасы шеңберінде оның физикалық және материалдық емес құрамдастарын қайта құру жолымен арттырудың парадигмасы қалыптастырылуда. Бұл аспектіде "ақылды қоғамның" барлық қатысушыларының интеграциялы қозғалысын платформалық модельдеудің әмбебап тәсілдерін, атап айтқанда "ақылды аймақ" ауқымында әзірлеу маңызды.

Түйінді сөздер: технологиялық интеграция, платформалық модельдеу, "Ақылды технологиялар".

Қазіргі ковидтік жағдай өтпелі кезеңдегі күрделі экономикалық жүйелерге тән ерекшеліктерге ие болды: біріншіден, негізгі шикізат нарықтарындағы құбылмалылық, көмірсутектер мен металдарға төлем қабілетті сұраныстың төмендеуі жалғасуда; екіншіден, салалардан, өңірлерден, елдерден тыс шығатын экономикалық қызметке қатысушылар арасында ескілердің бұзылуы және жаңа байланыстардың пайда болуы орындалуда; үшіншіден, қаржы секторында – әлемдік экономиканың көшбасшысында, инновациялық өнеркәсіптік кластерлерде және ғылыми-білім беру ортасында болып жатқан институционалдық өзгерістер жанданды.

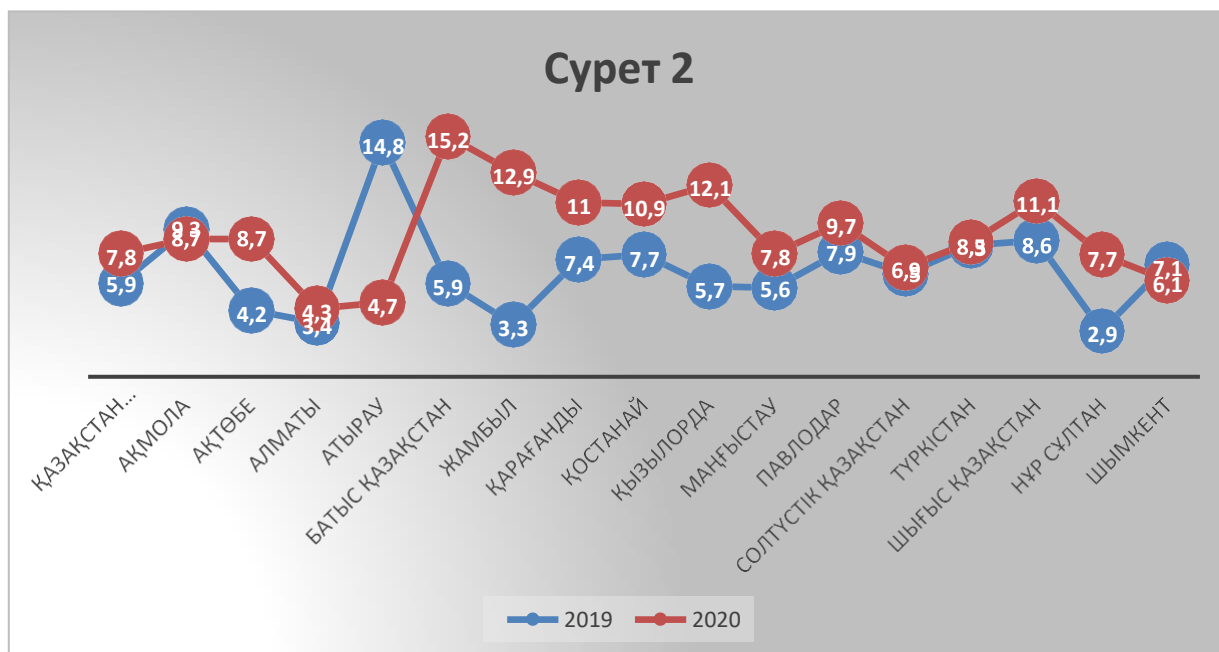
"Ақылды өңір" форматындағы табысты технологиялық дамудың алғышарттары өнеркәсіптік өндірістің даму деңгейі, шаруашылық субъектілерінің бизнес процестерін цифрландыру, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (бұдан әрі-ақт) секторын қаржыландыру, электрондық коммерцияны дамыту және т. б. деп санауға болады.

1 сурет. 2020 жылы елдің ЖІӨ-дегі ерекше мәртебесі бар Қазақстан Республикасының облыстары мен қалаларының жалпы өңірлік өнімінің үлес салмағы, пайызбен

Статистикаға сәйкес, қазақстандық өңірлер әлеуметтік-экономикалық процестерді зияткерлендіру бағытында әртүрлі қарқынмен қозғалуда. 2021 жылғы қаңтардан наурызға дейін қазақстандық ЖІӨ 5982,8 млрд.теңгені немесе 1051,5 құрады. Ресей рублі, 2020 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда өсуді көрсетті, бұл covid-2019 таралу шыңына және әлемдегі жалпы экономикалық жағдайдың нашарлауына сәйкескелді. Қазақстан Республикасының жалпы ішкі өнімі (бұдан әрі - ЖІӨ) ағымдағы бағаларда 2020 жылы 27 504,7 млрд теңге немесе 4825,4 млрд. ресей рублін құрады, бұл 2019 жылмен салыстырғанда 5,5% - ға өсті. Бұл ретте елдің ЖІӨ – нің негізгі үлесі ірі қалалар-Нұр-сұлтан және Алматы қалаларына, сондай-ақ Атырау облысына тиесілі болды (сурет. 1).

"Ақылды технологияларды" игерудің өзіне тән ерекшелігі өндірістік объектілерді технологияландыру деңгейі болды; тәжірибе көрсеткендей, "өндіру – шикізатты қайта өңдеу – дайын өнімді сату" кәсіпорындарының тізбегімен интеграцияланған шаруашылық кешендері орналасқан өңірлерде цифрлық технологиялар белсенді енгізілуде (сурет. 2).

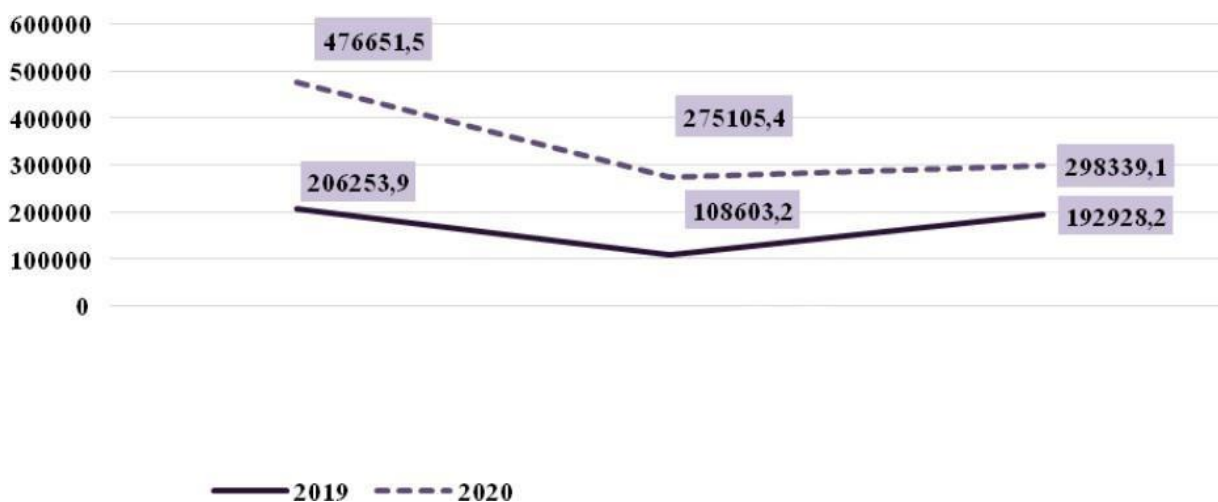

2 сурет. 2019-2020 жылдары цифрлық технологияларды пайдаланатын Қазақстан Республикасының облыстары мен қалалары өнеркәсібінің ірі және орта кәсіпорындары үлесінің зерттелген кәсіпорындардың жалпы жиынтығынан пайызбен өзгеру серпіні

"Ақылды технологияларға" жедел көшудің оң факторы экономиканың жаһандық тұрақсыздануына қарамастан АКТ секторының дамуына капитал ағынының ұлғаюы болып табылады (

Өндірістік қатынастар мен цифрлық технологиялардың үйлесімділігін айғақтайтын табиғи процесс цифрлық технологиялардың көмегімен электрондық алаңдарда ішкі және сыртқы сауда айналымының өсуі болып табылады

Пандемия және бөлшек сауда объектілерінің жұмыс істеуіне шектеулер енгізу кезеңінде "ақылды желілер", "ақылды банкинг", "ақылды логистика" артықшылықтарын көрсете отырып, айырбастау операцияларын цифрландырудың басымдығы артты. Электрондық сауда статистикасы нарық қатысушылары арасындағы өзара іс-қимыл тұғырнамасы Интернет пен және "smarttechnology" - мен тікелей байланысты, ал экономикалық қатынастарды цифрландыру процесі нормаға айналатынындағы да растады (сурет. 3).

Сурет 3. Қазақстан Республикасының электрондық саудасының 2019-2020 жылдардағы даму серпіні, млн. теңге

"Ақылды аймақты" қалыптастырудың тұжырымдамалық негіздері

Технологиялардың жан-жақты дамуына қарамастан, әрбір өңір өзінің табиғаты, қолданыстағы инфрақұрылымы, адами капиталдың сапалық және сандық құрамы бойынша бірегей. Осыған байланысты "ақылды аймақтың" қалыптасуы мен дамуының тұжырымдамалық негіздерін жалпылау қажет (кесте. 1).

Ұсынылған постулаттар	Іске асыру тетіктері	Зерттеуавторлары
"Ақылды қала" технологияларын енгізу адамдардың өмір сүру сапасын арттыру үшін зияткерлік ақпараттық талдамалық технологиялардың шекарасын кеңейтеді	"Ақылды қалаларды" келесі компоненттер арқылы индикативті бағалауды жүргізу: экономика; білім беру; энергетика; қоршаған орта; қаржы; төтенше жағдайлар мен өрттер; басқару; денсаулық сақтау; демалыс және ойын-сауық; қауіпсіздік; баспаналар; қатты тұрмыстық қалдықтар; телекоммуникациялар мен инновациялар; көлік; қалалық жоспарлау; су жүйелері мен санитария	Курчеева Г. И.
"Қонақ үй кәсіпорнын жобалау"	"Ақылды" қонақ үйлердің экологиялық мәселелерін шешу (Хаятт-Нуатт Hotels Corporation қонақ үй желісінің тұжырымдамасы)	Н.А.Зайцева
Экономикалық, әлеуметтік жаңа инновациялық тәсілдер негізінде " Ақылды қала " тұжырымдамасын кеңейту және экологиялық қауіпсіздік	Шеңберінде өзара іс-қимылдың негізгі нысандарын әзірлеу толып кету, энергияны тұтынудың өсуі, ресурстарды басқару және қоршаған ортаны қорғау мәселелерін шешуге арналған күрделі қалалық орта	Магомедов У. Ш.
Күрделі жүйелерді сандық басқару	Отын-энергетика кешені кәсіпорындарының экологиялық-экономикалық қызметін тұрақты даму тұрғысынан жүйелі бағалау жолымен пайдалану шығыстарын оңтайландыру Маслак О. В.	Л. Н. Руднева, В. В. Елгин, Гурьев М. А. Важенина Т. М., Ефремова В. В., Мезенцева О.

		Е.,Шевелева Н. П., Королева А. М.
Порт қалаларының зияткерлік және тұрақты логистикалық дамуы	Жинау, өңдеу негізінде порт логистикасының моделі, Туралы деректерді қадағалау және талдау, Порттық қалалардың экологиялық, әлеуметтік және технологиялық салаларында (Роттердам, Гамбург, Сингапур, Лос-Анджелес, Амстердам Cisco, IBM, Huawei және SAP технологиялық компанияларымен серіктестікте)	D'Amico G., Szopik-Depczynska K., Dembinska I., Ioppolo G
Сандық азаматтық тұжырымдамасы және сандық қауымдастық	Адами капиталдың цифрлық параметрлері ретінде қалалармен аудандарда кең жолақты байланысты пайдалану мүмкіндіктерімен нәтижелерін бағалау	Mossberger K., Tolbert C.J
Қалалық тарату парктерін электрлендіру жолымен пошта қызметтерінің тораптық орталықтарын сегменттеу (электромобильдер технологиясын уәжді шоғырландыру)	Пошта қызметтері тораптары арасында жүктемені бөлуді оңтайландыру үшін маршруттарды интеллектуалды жоспарлаушы	Martinez M., Moreno A., Angulo I., Mateo C., Masegosa A.D., Perallos A., Frias P.
"Ақылды келісім шарттар" және субсидиялаудың мақсатты дизайны	Ауылдық үй шаруашылықтарының тұрақты кірісін қамтамасыз ету есебінен дамушы елдердегі кедейлік деңгейін төмендету үшін смарт-келісім шарттардың құндылығын бағалау	Guo Q.Z., He Q.C., Chen Y.J., Huang W.

Жаңа буынның өнеркәсіптік революциясы цифрлық форматтағы экожүйенің қатысушылары арасындағы тұрақты байланыстар жүйесін дамытуға негізделеді, сонымен бірге Super Smart Society 5.0 цифрлық қоғамының қағидаттарына сәйкес келетін адами ресурстарды басқарудың жаңа ерекшеліктеріне ие болады, бұл "ақылды технологияларды" қолдана отырып, менеджменттің зияткерлік модельдеріне негізделген цифрлық экономиканы платформалық модельдеу тұжырымдамасын әзірлеуді көздейді. "Ақылды өңірді" қалыптастырудың ұсынылып отырған және практикада іске асырылатын ұйымдастырушылық-экономикалық тетіктері әлеуметтік-экономикалық процестерді технологияландыруды жүзеге асыру бойынша неғұрлым оңтайлы ұйымдастыру шараларын таңдау негізінде жеделдетілген зияткерлендіру міндеттеріне қол жеткізуге бағытталған.

Әдебиеттер тізімі

1. Давиденко Л.М. "Ақылды ұлттар" тұжырымдамасы аясында адами ресурстарды капиталдандыру // Үлкен Алтайдың ғылымы мен білімі. 2020. Вып. 1 (12). – Б. 54-62. - DOI: 10.25712 / ҚОЛӨНЕР.2410-485X.2020.01.006
2. Ұлттық шоттар статистикасы. 2020 жылы елдің ЖІӨ-дегі Қазақстан Республикасының облыстары мен қалаларының жалпы өңірлік өнімінің үлес салмағы. – <https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/7>
3. Стратегиялық даму жөніндегі агенттіктің ақпараттық-коммуникациялық технологиялар статистикасы

4. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жоспарлау және –
<https://stat.gov.kz/official/industry/29/statistic/7>; Батыс Қазақстан облысының 2020 жылғы әлеуметтік-экономикалық дамуы, 2021 жылғы қаңтар-мамыр. –
<https://www.gov.kz/memleket/entities/bko/documents/>
5. толығырақ / 180267?Ланг=ру; Атырау облысының 2020 жылғы әлеуметтік-экономикалық дамуы, 2021 жылғы қаңтар-мамыр. – <https://gurk.kz> .
6. [kz/news/o-soczialno-e-konomicheskom-razvitii-aty-rauskoj-oblasti-v-ramkah-poruchenij-glavy-gosudarstva](https://www.gov.kz/news/o-soczialno-e-konomicheskom-razvitii-aty-rauskoj-oblasti-v-ramkah-poruchenij-glavy-gosudarstva)
7. Стратегиялық даму жөніндегі агенттіктің ақпараттық-коммуникациялық технологиялар статистикасы
8. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жоспарлау және –
<https://stat.gov.kz/official/industry/29/statistic/7>
9. Стратегиялық даму жөніндегі агенттіктің ақпараттық-коммуникациялық технологиялар статистикасы
10. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жоспарлау және –
<https://stat.gov.kz/official/industry/29/statistic/7>
11. Курчеева Г.И. "Умный город" технологиялары негізінде қалалық ортаны дамыту // Сандық экономика мен кластерлік құрылымдардың тұрақты дамуы: теория және практика: монография. – СПб.: Политех-Пресс, 2020. –Б.234-262. – DOI: 10.18720/IEP/2020.8/9 - DOI: 10.18720/IEP/2020.8/9
12. Зайцева Н.а. инновациялық технологияларды қолдану негізінде Қонақ үйлерді концептуалды жобалау (Имер даңғылында
13. Решение экологических проблем" умных " гостиниц) // регионы России: взгляд в будущее. 2020. – Т.7, № 4. – Б. 56-72.
14. Магомедов У. Ш. особенности государственного внедрения и регулирования технологии "Умный город" в Российской Федерации// современная наука. 2021. - № 1-2. - С. 71-74.
15. Руднева Л. Н., Елгин В. В. Гурьева, А. Важенина Т. М., Ефремова В. В., Мезенцева О. Е., Шевелева Н.П., Королев А. М., Маслак о. в. современная индустриальная экономика: ресурсы эффективного развития нефтегазового комплекса: монография / Тюменский индустриальный университет. 2020. - 225
16. С.Д ' а Френд г., Шопик-Депчинская к., Дембинская и., Иопполо г. порт қалаларының зияткерлік және тұрақты логистикасы: негіз// тұрақты қалалар мен қоғам. 2021. – Көлемі 69. – DOI: 10.1016/j.scs.2021.102801
17. Моссбергер К., Толберт К. Дж. Сандық азаматтық және сандық қауымдастықтар: технология жеке адамдар үшін қаншалықты маңызды және қоғамдастықтар // электрондық жоспарлау саласындағы халықаралық зерттеулер журналы. 2021. – Көлемі 10, № 3. – Б.19-34. – DOI: 10.4018/IJEP.20210701.0a2
18. Мартинес М., Морено А., Корнер и., Матео с., Масегоса А. Д., Пераллос А., Фриас п. толық электрлендірілген әсерді бағалау пошта паркін қалалық жүк тасымалдарына / / Электр энергетикасы және энергетикалық жүйелердің Халықаралық журналы. 2021. – Көлемі 129. - дои:10.1016 / j.ижепес.2021.106770
19. Го К.з., Хе К. К., Чен Ю. Дж.. Хуан У. күн панельдерін енгізу арқылы кедейлікті азайту: ақылды келісімшарттар және мақсатты субсидияларды дамыту // Омега- халықаралық менеджмент ғылыми журналы, 2021 жыл. – Көлемі 102. - DOI: 10.1016 / j.омега.2020.102367

Ауыл шаруашылығындағы энергия үнемдеудің ұйымдастырушылық-экономикалық механизмнің мәні

А.К. Мазина

Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының 1 курс докторанты
mazina_ainur@mail.ru

академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Энергия үнемдеу-бұл материалдық-техникалық, отын-энергетикалық, қаржылық және басқа ресурстарды тиімді пайдалану процесі. Энергия үнемдеудің мақсаты-энергетикалық ресурстардың ең аз жиынтық шығындары мен экономикалық қайтарымды арттыру кезінде ең жақсы сапалы көрсеткіштері бар ауылшаруашылық өнімдерін өндіру. Соңғы жылдары энергия үнемдеудің ұйымдастырушылық-экономикалық механизмі мәселесі ерекше өзекті. Энергия үнемдеу тек отын мен электр энергиясын үнемдеуге ғана байланысты емес, негізгі бағыттар энергетикалық қуаттарға қажеттілікті азайту, өндірістің энергия сыйымдылығы және баламалы энергия көздерін пайдалану болып табылады.

Жұмыстың мақсаты - аймақтық және федералды деңгейлерде ауылшаруашылық кәсіпорындары үшін энергияны үнемдеудің ұйымдастырушылық-экономикалық механизмінің мәнін анықтау. Материалдық-техникалық базаның, техникалық жарақтандырудың жай-күйіне талдау және бағалау жүргізілді, оны жақсарту бойынша ұсыныстар әзірленді.

Түйінді сөздер: ауыл шаруашылығы экономикасы, энергия үнемдеу, материалдық-техникалық қамтамасыз ету, ұйымдастыру-экономикалық механизм.

Әлемдік экономика мен әлем халқының өсуімен энергия ресурстарына қажеттілік күрт өсті. Соңғы ширек ғасырда жалпы әлемдік энергия тұтыну 56% - ға артты деп айту жеткілікті.

Қазақстан экономикасының дамуымен энергия ресурстарына қажеттілік тек арта түсуде. Қазақстанда энергия ресурстарын негізгі тұтыну өнеркәсіп саласына тиесілі. Электр энергиясының 67% - ы ірі өнеркәсіптік тұтынушыларға тиесілі.

Қазіргі уақытта энергия тиімділігі - әлемдік экономиканың басты тренді, ол экономиканы технологиялық дамытудың, жаңғыртудың және әртараптандырудың барлық аспектілерін, ең бастысы-экономиканың бәсекеге қабілеттілігі мен тиімділігінің өсуін қамтиды. Біздің еліміз үшін энерготиімділіктің саяси тренді белгіленген.

Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарында Қазақстанның ЖІӨ энергия сыйымдылығын 2025 жылға қарай кемінде 25% - ға төмендету жөніндегі міндет айқындалған.

Бұл ретте, Тәуелсіздік кезеңінде әлемдік экономиканың энергия сыйымдылығы 21% - ға төмендеген кезде Қазақстанның ЖІӨ-нің энергия сыйымдылығы 52% - ға төмендеді.

Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының энергия үнемдеуінің ұйымдық-экономикалық тетігі энергетикалық ресурстардың тапшылығымен және отын-жағармай материалдары бағасының өсуімен негізделген. Техникалық және энергетикалық ресурстарды тиімсіз пайдалану ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін төмендетудің негізгі факторына айналууда. Энергия ресурстарын тұтынудың ұтымсыз азаюы, бұл жекелеген технологиялық операциялардың орындалмауына, механикаландырылған жұмыстардың орындалу мерзімдерінің ұлғаюына және тиісінше дақылдардың шығымдылығы мен мал өнімділігінің, сондай-ақ өнім сапасының төмендеуіне әкеледі.

Ауылшаруашылық өндірісіндегі энергияны үнемдеудің маңызы кәсіпорын шығындарының құрылымын талдауда айқын көрінеді.

Ауыл шаруашылығы салалары тұрғысынан энергетикалық ресурстарға қажеттілік айтарлықтай өзгереді, сондықтан өсімдік шаруашылығында энергия ресурстарына негізгі шығындар отын-жағармай материалдарынан, мал шаруашылығында электр энергиясына шығындар есебінен қалыптасады.

Энергетикалық ресурстарды ұтымды пайдалану және тиісінше өнім өндірудің өзіндік құнын төмендету, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының экономикалық қызметі техникалық, технологиялық және ұйымдастыру іс-шараларын енгізуге бағытталған [1].

1. Энергия көздері бағасының өсуі жағдайында ауыл шаруашылығының қарқынды дамуы өнім өндірудің энергия үнемдейтін технологияларын игеру кезінде мүмкін болады. Энергияны үнемдеуді басқарудың ұйымдастырушылық-экономикалық әдістері болған жағдайда ғана энергия тиімді ауыл шаруашылығын қалыптастыруға болады. Ауыл шаруашылығындағы энергия үнемдеу энергетикалық ресурстарды пайдалануды ұтымды етуге бағытталған ғылыми, ұйымдастырушылық, техникалық және технологиялық шараларды іске асыруды білдіреді.

2. Ауыл шаруашылығында энергетикалық ресурстардың үлкен тізбесі пайдаланылады: өздігінен жүретін техника, стационарлық энергетикалық қуаттар, электр энергиясы, отын-жағармай материалдары, отын, жаңартылатын энергия көздері. Зерттеу объектісі техникалық және энергетикалық ресурстар болып табылады.

3. Энергия үнемдейтін технологияларға отын-энергетика ресурстарын неғұрлым жоғары пайдалы пайдалану коэффициентімен сипатталатын жаңа немесе жетілдірілген технологиялық процестер жатады.

Энергия үнемдеу мынадай іс-шаралар блоктарын қамтиды:

техникалық - отын мен энергияны тұтынуды төмендетуге және оларды пайдалануды жақсартуға бағытталған жаңа және жаңғыртылатын техниканың техникалық параметрлерін жақсарту;

технологиялық - жаңа технологияларды, процестерді құру және енгізу және баламалы энергия көздерін игеру;

ұйымдастырушылық - энергетикалық ресурстарды үнемдеуге бағытталған өндірісті ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін әзірлеу және қолдану;

экономикалық - энергетикалық ресурстардың шығындары бойынша үрдістерді талдау және анықтау; қолда бар және перспективалы техникалық құралдарды, технологияларды және өндіріс тәсілдерін экономикалық бағалау; техника мен технологияларды ынталандыру әдістерін әзірлеу және енгізу және қолда бар резервтерді іске асыру.

Қазіргі уақытта энергия үнемдеудің техникалық және технологиялық бағыттары экономикалық бағыттардан әлдеқайда жақсы дамыған және нақты іс-шараларда көрсетілген [2].

4. Энергия үнемдеудің ұйымдастырушылық-экономикалық тетігі техникалық, отын-энергетикалық ресурстарды үнемдеуді пайдалану тиімділігін арттыруға және ынталандыруға, энергия үнемдеу іс-шараларын енгізуге, сондай-ақ ақшалай және заттай есептеудегі энергия ресурстарының ең аз шығынымен ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіруге бағытталған өзара байланысты іс-шаралар жүйесін білдіреді.

Ұйымдастырушылық-экономикалық механизм мыналарды қамтиды:

- ресурстарды тұтынуды есепке алу көрсеткіштерінің жүйесі, пайдалануды талдау және дамудың негізгі үрдістерін анықтау;

- озық отандық және шетелдік тәжірибені зерделеу;

- энергия үнемдеу техникасын, технологиялар мен өндіріс тәсілдерін экономикалық бағалау әдістерін жетілдіру және ресурстардың жаңа түрлерін пайдалануды негіздеу;

- басқарудың әртүрлі деңгейлеріндегі энергия үнемдеуді жоспарлау және болжау әдістері;

- ынталандырудың қаржылық-кредиттік шаралары;
- ресурстарды пайдалану жөніндегі ұйымдастыру іс-шаралары;
- энергия үнемдеуді реттейтін экономикалық нормативтер жүйесі [3].

5. Экономикалық механизмнің элементтері олардың рөлі мен функциялары бойынша ерекшеленеді. Бірінші топ – Талдамалық: ауыл шаруашылығында энергия үнемдеуді дамытудың негізгі бағыттарын айқындау және негіздеу және ықтимал үнемдеу деңгейлері (талдау, жоспарлау және болжау, есепке алу жағдайы, экономикалық тиімділікті есептеу). Екінші топ-энергия үнемдеуді реттеуші (ынталандырушы) процесс: қаржы-кредит шаралары және баға саясаты. Жеңілдіктер беруге және айыппұл санкцияларын орындауға бағытталған. Тиімділік жеке элементтерді емес, барлығын кешенде қолданғанда көрінеді.

6. Энергия үнемдеудің ұйымдастырушылық-экономикалық тетігінің тиімділігін бағалаудың негізгі көрсеткіштері өнім бірлігіне ақшалай (өзіндік құн) және заттай мәнде энергетикалық ресурстардың (ТСМ, электр энергиясы, техникалық, қаржылық) ең аз шығындары бар ауыл шаруашылығы өнімін өндіру болып табылады.

Экономикалық ынталандыруға жататын неғұрлым орынды іс-шараларды және экономикалық тетіктің ықтимал элементтерін белгілеу олардың халық шаруашылығы мен ауыл шаруашылығы өңдеуші және қызмет көрсетуші кәсіпорындар үшін тиімділігін және жылдық әсердің немесе шығындардың мөлшерін есептеу негізінде жүргізіледі.

Бағалаудың негізгі өлшемдері пайданың өсуі немесе өнімнің өзіндік құнының төмендеуі болып табылады.

7. Энергия үнемдеудің экономикалық тетігі мемлекеттің өңірлермен және ауыл шаруашылығы кәсіпорындарымен, сондай-ақ ҒЗИ, конструкторлық бюролар тұлғасында жаңа техника мен технологияларды әзірлеушілермен және өндіруші зауыттармен өзара қарым-қатынастарын және әрбір әріптес тетіктің барлық элементтері бойынша орындайтын жұмысты қамтиды. Сонымен қатар, ол ауылшаруашылық кәсіпорындарының өндірістік процестерді жүзеге асыруға тікелей қатысатын және кәсіпорындағы энергия үнемдеу нәтижелері көбіне байланысты болатын жұмысшыларымен қарым-қатынасын реттейді.

Энергетикалық тиімділікті арттырудың ұйымдастырушылық іс-шаралары:

- АӨК кәсіпорындарын энергетикалық паспорттауды ұйымдастыру;
- Кәсіпорындарға энергетикалық зерттеулер жүргізу;
- Энергия үнемдеу технологияларын енгізуге, отынның жергілікті түрлерін, биомассаны, жаңартылатын энергия ресурстарын қолдануға ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын экономикалық ынталандыру жөніндегі нормативтік құжаттарды әзірлеу, бекіту және қолданысқа енгізу;
- Энергия үнемдеу саласында кадрлар даярлау;
- Ауыл шаруашылығы кәсіпорындары үшін жылу және электр энергиясын өндіру кезінде туындайтын ысыраптардың, шығыстардың және қорлардың нормативтерін бекіту.

Егер іс-шара әсер беретін және жекелеген өңірлерде қолданылатын болса, онда оны іске асыруға және ынталандыруға республика, облыс және тіпті аудан жауапты болып табылады. Бұл, мысалы, орманды жерлерде жылыту, қайталама ресурстарды пайдалану үшін отынды кеңінен қолдануға қатысты.

Іске асыру мүмкіндігі шаруашылықтардың мамандары мен жұмысшыларына байланысты болатын іс-шаралардың үлкен тізбесін енгізу және ынталандыру тәртібі шаруашылықтардың өз есебінен әзірленуі және қаржыландырылуы тиіс. Көптеген шаруашылықтар үшін маңызы бар жаппай іс-шаралар бойынша ғылыми-зерттеу ұйымдары осы жұмыстарды бюджет есебінен қаржыландырған кезде жалпы ұсыныстар бере алады.

Осы міндеттерге қол жеткізу үшін мынадай іс-шаралар көзделген:

1. ауыл шаруашылығы дақылдарын өндіруге өнімділігі жоғары ауыл шаруашылығы техникасын қолдана отырып, ресурс үнемдеуші технологияларды енгізу;

2. қолданыстағы мал шаруашылығы кешендері мен үй-жайларын жаңғырту және реконструкциялау, қазіргі заманғы жоғары технологиялық;

3. өндірістік инфрақұрылым объектілерін (астық тазалау және кептіру кешендері, электр энергиясының балама көздері, жемшөп араластырғыштар мен таратушылар, көкөніс және катрофелехранилерге арналған жабдықтар) пайдалануға беру бойынша шығындардың бір бөлігін облыстық бюджеттен өтеу; дизель-генераторларды, астықты кептіруге және тазартуға, картоп пен көкөністерді сақтауға арналған машиналар мен жабдықтарды сатып алу, жұмсалған қаражаттың 50% - на дейін жемді ұнтақтау және араластыру кезінде; ауыл шаруашылығы техникасы мен жабдықтарын сатып алуға, ауыл шаруашылығы мақсатындағы объектілерді салуға және қайта жаңартуға бағытталатын инвестициялық және кредиттік ресурстарды пайдаланғаны үшін проценттер төлеуге [4].

Энергия үнемдеу жөніндегі іс-шараларды енгізу ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын техникалық қайта жарақтандыруды және ауыл шаруашылығында ресурс үнемдейтін технологияларды қолдану кезінде жаңа машиналар мен жабдықтар сатып алуды, газ моторлы отынды және энергияның баламалы түрлерін пайдалануды талап етеді. Бұл үшін кәсіпорындардың негізгі көпшілігінде жеткіліксіз болатын айтарлықтай қаржы қаражаты қажет. Ол үшін федералды бюджеттен көмек қажет. Қазіргі уақытта федералды деңгейде энергияны үнемдеуді ынталандырудың экономикалық әдістері нашар дамыған.

Берілген жеңілдіктердің белгілі бір әдісі мен мөлшерін қолданудың орындылығын негіздеудің негізі халық шаруашылығында энергияны үнемдеу шараларының тиімділігінен алынған экономикалық әсердің мөлшері болып табылады. Жеңілдіктер түрлері мен шамасы неғұрлым тапшы энергия ресурстарын: дизель отынын, бензинді, электр энергиясын және пеш отынын жинақтау іс-шаралары бойынша белгіленеді. Ресурстардың немесе іс-шаралардың түріне қарай жеңілдіктерді тұтастай ел бойынша немесе республикалық (облыстық) басқару органдары белгілейді.

Республикалық басқару органдары экономикалық тиімділік шамасы бойынша энергия үнемдеудің неғұрлым тиімді тәсілдерін айқындауға және техниканың, технологиялардың және отынның балама түрлерінің жаңа түрлерін жасау мен өндіру жөніндегі ғылыми әзірлемелерді қаржыландыруды жүзеге асыруға тиіс. Республикалық органдар қолдау шамасын айқындау үшін іс-шараларға ғылыми-әдістемелік басшылықты және экономикалық бағалауды жүзеге асыруы қажет.

Соңғы он жылда Қазақстанда энергия үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру саясатының негізгі құралдары құрылды, бұл ең алдымен:

- 2012 жылы қабылданған және қазіргі заманғы энергия үнемдеу жүйесінің негізі болып табылған түбегейлі жаңа заң;

- энергия үнемдеуге алғашқы қадам болған Қазақстан Республикасының 2012-2015 жылдарға арналған энергия тиімділігін арттырудың кешенді жоспары энергия сыйымдылығын төмендету бойынша алғашқы мақсаттарды айқындады;

- "Энергия үнемдеу-2020" мемлекеттік бағдарламасы, онда 9 бағыт бойынша экономиканың түрлі секторларында энергия үнемдеуді жеделдетуге және энергия тиімділігін арттыруға бағытталған қосымша шаралар көзделген;- региональные комплексные планы энергосбережения;

- энергия үнемдеуді дамытудың ұлттық институты анықталды;

- Жапонияның тәжірибесі бойынша Мемлекеттік энергетикалық тізілім құрылды, оның субъектілері 200 млрд. теңгеден астам мөлшерде үнемдеуге қол жеткізді;

- жыл сайын 2 млрд. теңгеге бағаланатын энергия аудитінің жаңа нарығы құрылды;

- "Бес институционалдық реформаны іске асыру жөніндегі 100 нақты қадам" Ұлт жоспарының 59-қадамын іске асыру шеңберінде энергия-сервистік қызметтер нарығы дамуда, оны іске асыру құралы энергия тиімділігі картасы болып табылады;

- Дүниежүзілік банк, БҰҰ Даму Бағдарламасы, Еуропалық Қайта Құру және даму банкі, Герман энергетикалық агенттігі және т. б. сияқты стратегиялық серіктестермен ынтымақтастық жолға қойылды [5].

Әдебиеттер тізімі

1. Полухин А.А., Алпатов А.В., Ставцев А.Н., Мирошников Г.А., Климова С.П., Парфенов А.С., Федотенкова О.А., Борхунов Н.А., Польшакова Н.В., Алтухов А.В., Алексеев К.И. Организационно-экономические основы энергосбережения в сельском хозяйстве // Монография. Орел, 2013.

2. Лисютченко Н.Н., Полухин А.А. Организационно-экономические основы энергосбережения в сельском хозяйстве // Russian Journal of Agricultural and Socio-Economic Sciences. 2012. No 4 (4). С. 20-26

3. Драгайцев В.И. Организационно-экономический механизм ресурсосбережения в сельском хозяйстве / В.И. Драгайцев // Техника и оборудование для села. 2009. No 3. С. 12–15.

4. Полухин А.А., Сорокин Н.С. Обоснование применения энергосберегающих технологий в сельском хозяйстве // Аграрная Россия. 2013. No 9. С. 14-20.

5. <https://www.gov.kz/memleket/entities/comprom/activities/2371?lang=ru>

Қазақстандағы әйелдер кәсіпкерлігі дамуының әлеуметтік-экономикалық ерекшеліктері

А.О. Мусабекова¹, Г.С. Ақыбаева²

¹«Экономика» мамандығы бойынша 1 курс докторанты,

²Менеджмент кафедрасының профессоры, э.ғ.к.

aynash.musabekova.82@mail.ru, akubaeva_g@mail.ru

^{1,2} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Еліміздің тұрақты дамуы мен халықтың әл-ауқатын қалыпқа келтірудің стратегиялық факторларының бірі заманауи өркениетті кәсіпкерлікті қалыптастыру болып табылады. Қазақстанда жаңа идеялар мен жаңа экономиканы әртараптандырудың кілті – кәсіпкерлікті дамыту. Әсіресе, әйелдер кәсіпкерлігін дамыту қоғам үшін маңызды. Әйелдер кәсіпкерлігі бәсекелес нарықтық ортаны құруға көмектеседі, нарықты тауарлармен және қызметтермен қанықтырады, сұраныстың өзгеруіне икемді жауап береді және тәуекелді жобалар мен инновацияларды жүзеге асырады, мамандардың, капиталдың және қосымша материалдардың көзі болып табылады.

Түйінді сөздер: кәсіпкерлік, жоба, әйелдер, экономика, стратегия, жетістік, аймақ, бизнес, институт, нарық, бәсекелестік, іскерлік.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына арнаған Жолдауында шағын бизнесті дамыту елдің саяси-экономикалық өмірінде елеулі рөл атқаратынын ерекше атап өтті. Бұл ретте шағын және орта бизнесті қолдау бағытындағы қаржыландыру жүйесін маңызды жобаларға іріктей отырып, қайта қарастыру қажет деген тапсырма жүктеді.

Әйелдер кәсіпкерлігін дамыту еңбекке қабілетті халықты жұмыспен қамту деңгейін арттыруға және олардың өмір сүру сапасын жақсартуға ықпал етеді. Әйелдер кәсіпкерлігін зерттейтін америкалық ғалымдар Р.Петерсон мен К.Вермайер бұл құбылысты «жаһандық ауқымдағы бейбіт революция» деп сипаттап, әйелдердің өзін-өзі жұмыспен қамтуға деген қызығушылығын қалыптастырды. Қазіргі бизнестегі әйелдер рөлінің өзгеруін талдай отырып, американдық ғалым Д.Насбит бұл құбылысты «жаңа мүмкіндіктердің жарылысы» деп атады [1].

Қазақстанда әйелдер кәсіпкерлігінің қалыптасуы мен дамуы қоғам үшін тиімді құбылыс. Еліміздегі әйелдер кәсіпкерлігінің жағдайы мен болашағын, жалпы әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерін анықтау үшін автор социологиялық зерттеу (сауалнама) жүргізген. Таңдамалы негізде қызмет көрсету, денсаулық сақтау, білім беру, сауда және тамақ өнеркәсібі салаларындағы әйелдер мен басшылармен сауалнама жүргізілді. Көптеген әлеуметтанушылар жыныстық кәсіпкерлікті гендерлік тұрғыдан зерттейді. Кәсіпкер әйелдер мен ерлердің салыстырмалы жағдайына қатысты көптеген зерттеулер еркіндік, мақсат, бастамашылық, өзгермелі экономикалық жағдайларға бейімделу дәрежесі сияқты бизнес сипаттамаларының негізгі критерийлерінің басында ерлердің тұрғанын көрсетеді. Дегенмен, бизнестегі әйелдердің мынадай артықшылықтары бар: оларда амбициялар көп емес, олар компанияның стратегиясын әзірлеуде үлкен жауапкершілік көрсетеді, олар сыпайы, адамдармен жақсы қарым-қатынаста болады, олардың интуициясын белсенді пайдаланады, үлкен әлеуметтік жауапкершілікке ие. Осы қасиеттердің арқасында компания тапсырмаларды орындау кезінде ер адамдарға қарағанда көптеген артықшылықтарға ие. Мұның барлығы әйелдер кәсіпкерлігінің айтарлықтай әлеуетін сипаттайды.

Әйелдер кәсіпкерлігі әйелдер бұрыннан жұмыс істеп келе жатқан салаларда, өздеріне қолайлы салаларда дамиды. Бұл салаларға тұрмыстық қызмет көрсету, қоғамдық тамақтандыру, сауда, білім беру, әлеуметтік көмек, денсаулық сақтау, қоғамдық тамақтандыру және т.б. Әйелдер үшін аз дамыған сала құрылыс, көлік және шикізат. Жоғарыда айтылғандай, әйелдер мен ерлер кәсіпкерлігі арасындағы айырмашылықтар зерттеулермен дәлелденген. Кәсіпорын құрылғаннан бері орын алған оң өзгерістерге тұрақты табыс, әлеуметтік және материалдық жағдайдың жақсаруы, отбасылық жағдайдың жақсаруы, еркін және өз бетінше шешім қабылдау, көлік сатып алу, шетелде демалу, өз жұмысының нәтижесін қарау, қызметкерлердің санын көбейту жатады, достары мен таныстары, белсенділігі артады, бос уақытты арттыру сияқты факторлар. Бұл баламалар кәсіпкер әйелдер көбінесе өз жұмыстарына қанағаттанатынын білдіреді. Зерттеулер де кәсіпкер әйелдердің қазіргі әлеуметтік көңіл-күйі мен мәртебесі оң екенін көрсетеді.

Заманауи өмір салты мен сапасына әйелдерге деген осындай алғыс пен құрмет адам табиғаты мен әлеуметтік оптимизм ұстанымдарының көрінісі. Ең бастысы, бұл елдегі тұрақтылық пен дамудың белгісі ретінде халықтың әлеуметтік көңіл-күйінің оң деңгейін көрсетеді. Көптеген экономикалық және социологиялық әдебиеттерде кәсіпкерліктің ғылыми түсіндірмесі белсенді түрде талқыланады, ол экономикалық анықтамадан басқа мәдениет феномені, әлеуметтік жаңғырту құралдары, моральдық-этикалық құндылықтар жүйесі сияқты сипаттамаларда көрініс табады. Әйелдер кәсіпкерлігі осы сипаттамаларға толық жауап береді. Себебі, кәсіпкер әйелдер осы іс-шаралар арқылы тек экономикалық ғана емес, рухани, әлеуметтік-мәдени игіліктерге қол жеткізуге ұмтылады. Мұны респонденттердің жауаптарынан көруге болады – әйелдер тек еңбек арқылы табыс пен байлыққа қол жеткізгісі келмейді. Олардың басты мақсаты қоғамда жақсы бала тәрбиелеу, жеке капитал есебінен берік отбасы құру болып шықты.

Кәсіпкер – әйелдің жеке бағытын анықтайды. Біздің менталитетіміз бен салт-дәстүріміз бойынша әйел затында адамгершілік, сыпайылық, инабаттылық сияқты ең жақсы адами қасиеттер, сондай-ақ нарықтық қағидатқа негізделген «шаруашылық еркектер» ұғымына

негізделген шаруашылық белсенділік, өзімшілдік, парасаттылық, мансаптық бейімділік дамыған, қазіргі жаһандану жағдайындағы қатынастар. Әйелдер байлық, денсаулық, отбасы, бақыт, махаббат және діни сенімдерді адам өміріндегі ең маңызды құндылықтар деп санайды. Дегенмен, қазақстандық кәсіпкер әйелдердің құндылықтары көбінесе прагматикалық және ұтымды болып келеді. Олар үшін негізгі қажеттіліктер – білім, ақша, мансап, яғни материалдық жағдай. Жұмысқа, еңбекке, мансапқа деген қажеттілік күннен күнге артып келеді. Өйткені жұмыс істеуге ынталану өмір сүруге деген ынтаның бір бөлігі.

Біздің елде әйелдердің шығыс икемділігі мен батыс тенденциясын қабылдауы бірдей. Ол екі өркениеттің барлық жаңалықтарын бір уақытта бойына сіңіре алады. Қазақстандық әйелдердің бойында өз күштерінде табысқа жету, қоғамға пайдалылық, қиындықтарға қарамастан шабыттану, жақсы өмір сүру және дамуға ұмтылу сияқты тамаша қасиеттер бар және бұл тұлға күннен-күнге күшейіп келеді. Әйелдер бизнесі жылдан-жылға әртараптандырылған және құрылымды болып келеді, бірақ Қазақстанда әйелдер кәсіпкерлігі шетелдегі кәсіпкерлік деңгейімен салыстырғанда қарқын алған жоқ, қазіргі уақытта дамып келеді.

Кәсіпкер әйелдердің қоғамның әлеуметтік құрылымындағы белсенді топ ретіндегі әлеуметтік портретін анықтағанда олардың білім деңгейіне, біліктілігіне, іскерлік қабілетіне назар аудару қажет. Сауалнамаға қатысқан кәсіпкерлердің басым бөлігі жоғары білімі бар мамандар – 64%. 4% докторлық дәрежесі бар. Ал респонденттердің 20 пайызы орта арнаулы білімі бар мамандар. Респонденттердің кәсіби мәртебесін анықтау кезінде олардың келесі мамандықтары бар екені көрсетіледі: техникалық – 26%, гуманитарлық – 18%, педагогикалық – 16%, медициналық – 12%, экономикалық – 14%, заңгерлік – 10%, ауыл шаруашылығы. - 4%. Бұл зерттеудің нәтижесі білікті мамандардың біліктілік пен мүмкіндіктермен қатар бизнеске үлкен жауапкершілікпен қарайтынын көрсетеді. Респонденттердің пікірінше, жоғары білім - өмірдегі табыстың кілті. Еңбек пен талпыныс табысқа жеткізеді деп есептейді. Материалдық әл-ауқат кәсіпкердің бизнесінің дамуының маңызды көрсеткіші, оның серіктестері мен тұтынушылары және қоршаған орта үшін оның қабілеттері мен іскерлік сипаттамаларының табыстылығы. Жоғары өмір сүру деңгейіне жетудің негізгі белгілері – білім мен ақша. Іскерлік ортада ақша нақты компания құру, жаңа идеяны жүзеге асыру сияқты мақсаттарға жетудің маңызды құралы болып табылады. Сонымен қатар нарықтық экономика мен бәсекелестік орта іскер әйелдерді әрқашан барлық нәрсені мүмкіндігінше көбірек білуге итермелейді. Демек, адамның білімі мен дағдылары стратификацияның ұтқырлығы болып табылатын негізгі құндылықтар және жоғары материалдық әл-ауқат пен игіліктерге жетудің маңызды және іргелі арнасы мен құралы болып табылады.

Кәсіпкер әйелдердің айтуынша, кәсіпкерліктің дамуына көбінесе этникалық және ұлттық факторлар әсер етеді. Сонымен қатар, еліміздегі кәсіпкерліктің дамуына аймақтық факторлар әсер етеді ме деген сауалға әйелдердің 40 пайызы оң, 54 пайызы жоқ деп жауап берді. Бұл көрсеткіштің пайда болу себебі келесі жауап нұсқалары болып табылады: бизнесті дамытудың әртүрлі мүмкіндіктері, әртүрлі бизнес климаты, тұтынушылар мен сатып алушылардың әлеует деңгейі, тауарлардың өтімділік деңгейі. Бұл жауаптар кәсіпкерлік әлеуеттің аймақтық деңгейіне (қалалық және ауылдық) байланысты елдегі кәсіпкерліктің қазіргі жағдайын көрсетеді. Алайда, кәсіпкерлер адамның коммерциялық құқыққа икемділігі оның ұлтына, дініне, орналасқан жеріне емес, оның жеке қабілеті мен ерекшеліктеріне байланысты деп есептейді. Бұл тұжырымды «экономикалық адам» моделі бойынша түсіндіруге болады В.В. Радаев. Адамның шаруашылық қызметі оның ұлтына, дініне, әлеуметтік ұстанымдарына, құндылықтарына және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан ұтымды және оның даралығын мойындайтын шығар. Бұл адам моделі жеке қалауларға негізделген тәуелсіз шешім қабылдайтын, ең алдымен өз мүдделерін ойлайтын және жеке

пайдаға ұмтылатын, мақсаттарына біртіндеп жетуге тырысатын, оларға жету үшін кез келген құралдарды таңдаудың салыстырмалы шығындарына назар аударатын атомизацияланған адамды білдіреді, өз мүдделері сияқты. өзінің қажеттіліктерін білу ғана емес, сонымен қатар оларды қанағаттандыру құралдары туралы қажетті ақпаратқа ие [3.]

Қазіргі жаһандану және экономикалық интеграция процесінде адамдарды, әсіресе экономикалық субъектілерді «экономикалық адамдар» деп атайды. Бұл процеске кәсіпкер әйелдердің қатысуы ғажап емес. Сондықтан іскер әйелдерді парасатты, тәуелсіз, өзімшіл және хабардар деп бағалау артық болмайды. Дегенмен, адамдардың өзара қарым-қатынасы кезінде және бір-бірінің қоғамдық өмірінде пайда болатын құбылыстар мен процестер әлеуметтік өзара әрекеттесуде әртүрлі тәсілдермен көрініс табады. М.Вебер экономикалық мінез-құлықты әлеуметтік мінез-құлықтың ең ұтымды түрі деп санайды. Әйелдер кәсіпкерлігін әлеуметтік зерттеу бұл құбылыстың әлеуметтік аспектілерін жан-жақты қарастыруды талап етеді. Кәсіпкерлердің әлеуметтік тобы – қазіргі қоғамда маңызды рөл атқаратын өзіндік ерекшеліктері мен артықшылықтары бар қоғамның қабаты. Заманауи нарықтық экономика жағдайында кәсіпкер әйелдер белсенді, олардың күш-қуаты экономикалық дамуға бағытталған, тіпті «басқалардан жақсы болу» қағидасына ұмтылады.

Еліміздегі әйелдер кәсіпкерлігінің әлеуметтік портретін жасау үшін олардың құндылықтарын, білімі мен зерделілігін, шығармашылығын, кәсіби қабілеттерін, іскерлік мотивтерін және басқа да әлеуметтік-мәдени және психологиялық ерекшеліктерін жан-жақты зерделеу қажет. Әлеуметтік портретті сипаттай отырып, мынадай нәтижелерді көрсетуге болады: еліміздегі кәсіпкер әйелдердің білімді, әлеуметтік жауапкершілігі жоғары және қоғам игілігіне қызмет ететіні, өз ісін аялап, үнемі жетілдіріп отыруға ұмтылатыны анық. Корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік өркениетті экономиканың, саясаттың, қоғамның негізгі құндылықтарының бірі, көптеген компаниялардың басымдығы болып табылады. Кәсіпкерлер бизнестің тұрақты және ұзақ мерзімді дамуы, компанияның мәртебесі, бизнестің инвестициялық тартымдылығын арттыру, компанияның мемлекет және қоғаммен өзара әрекеттесуі сияқты мәселелерді түсінетіндіктен, әлеуметтік жауапкершілік өз бизнесінің міндетті атрибуты екенін түсінеді. Зерттеу көрсеткендей, бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі кәсіпкер әйелдер үшін маңызды фактор болып табылады.

Елімізде экономикалық белсенді шағын және орта кәсіпкерлікті басқарып отырған әйелдер барынша әлеуметтік көмек көрсетуге ұмтылуда. Сауалнамаға қатысқан респонденттерге бизнестің әлеуметтік жауапкершілігінің 10 белгісі ұсынылды: 1). Компанияны сапалы тауарлар мен қызметтермен қамтамасыз ету; 2). салық төлеу; 3). Қоғамның әлеуметтік-экономикалық мәселелерін шешу үшін жұмыс орындарын құру; 4). Қоғамның дамуына ықпал ету; 5). Экологиялық саясатты қолдау; 6). Кадрлық этикалық саясатты сақтау; 7). Компанияның ішкі және сыртқы қатынастарында этикалық нормаларды сақтау; 8). Заңның барлық ережелерін сақтау; 9). Өнімнің ықтимал жанама әсерлері туралы нақты ақпарат беру; 10). Әлеуметтік бағдарламаларды жүзеге асыру (қайырымдылық шаралары мен қорларын қолдау, қайырымдылық, білім беру, мектептер, балаларға көмек, аз қамтылған және әлеуметтік көмекті қажет ететіндерге көмек). Респонденттердің пікірінше, жоғарыда аталған сипаттамалардың ең маңыздысы: 1. қоғамды сапалы тауарлар мен қызметтермен қамтамасыз ету; 2. Кадрларға қатысты моральдық саясат жүргізу. Қоғамның дамуына үлес қосу, салық төлеу, халық шаруашылығына және қоршаған ортаны қорғауға үлес қосу маңызды, бірақ екінші дәрежелі факторлар.

Бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі қоғам тұрақтылығының және өркениетті даму динамикасының негізгі көрсеткіші болып табылады, сондықтан әйелдер кәсіпкерлігі мемлекет тарапынан қолдау тауып, дамып, институтқа айналуда. Ендеше, елімізде баяу болса да, байыпты жаңа әлеуметтік құбылыс – әйелдер кәсіпкерлігінің прогрессивті және табысты дамуы деп айта аламыз. Жоғарыда айтылғандай, бұл үдеріске қоғам да, мемлекет те

мүдделі. Кәсіпкерлікті дамыта отырып, біз көптеген негізгі компаниялар үшін айтарлықтай жетістіктер мен жеңілдіктерге қол жеткізе аламыз. Осы идеяны жүзеге асыру негізінде халықты жұмыспен қамтуды арттыру, жұмыссыздықты азайту, әйелдердің үкіметтік емес ұйымдардағы белсенділігін арттыру, әлеуметтік жаңғырту, күшті орта тапты құру, бәсекеге қабілетті нарық құру, қоршаған орта және т.б. болып жатыр. Әйелдер кәсіпкерлігінің мынадай мүмкіндіктері бар: біріншіден, әйелдер қозғалысын дамытуда; екіншіден, әйелдер кәсіпкерлігін мемлекеттік-құқықтық қолдауда және кәсіпкер әйелдердің белсенді рөлін қамтамасыз етуде олар әйелдер қозғалысына және оның азаматтық қоғамды қалыптастыруға, экономиканы демократияландыру процесіне нығаюына қатысуда өздерін сезінеді [4]. «Кез келген елдің болашағы әйелдердің қоғамдағы орнына байланысты. Біз бұған үлкен мән береміз», – деді Елбасы, Экономикалық сектор өзінің біліктілігі мен қабілетін көрсете отырып.

Әдебиеттер тізімі

1. Состояние гендерных исследований в Казахстане: политика, образование, культура. – Алматы, «Қазақ университеті», 2010.
2. Қазақстан әйелдері мен ерлері. Статистикалық жинақ //Қазақстан Республикасы Статистика Агенттігі. – Астана, 2010.
3. Радаев В.В. Экономическая социология. – М.:Аспект Пресс, 1997. 202
4. Әлеуметтану. — Алматы, «Қазақ университеті» – 2004.

Влияние пандемии COVID-19 на миграционные процессы в Республике Казахстан

С.Т.Мусина

Докторант кафедры экономики и международного бизнеса
mussina.74@mail.ru

Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: в статье рассматривается ситуация в мировой экономике под влиянием пандемии COVID-19; изменение мирового валового продукта под воздействием пандемии; миграционные процессы в Республике Казахстан, испытывающие влияние пандемии COVID-19.

Ключевые слова: мировой валовой продукт, пандемия, миграция, эмиграция, иммиграция, сальдо миграции.

Экономика любой страны развивается циклически, что является следствием различных экстернальных и интернальных факторов. В настоящее время мировая экономика столкнулась с одним из таких факторов, которые можно отнести к экстернальным, то есть внешним факторам, воздействующим на экономику извне. Это пандемия COVID-19. Данная пандемия началась в 2019 году, откуда и получила свое название. В нашей стране данная пандемия стала проявляться в марте 2020 года, что привело к беспрецедентным действиям правительства – карантину, закрытию многих предприятий и организаций, переходу на онлайн работу, на дистанционное образование и ряд других мер. С начала таких мер население страны испытывало трудности по адаптации к новым условиям, но в настоящее время по прошествии больше года можно отметить, что многие граждане справились с необходимостью удаленной работы, учебы. Однако экономические последствия введения локдауна на сегодня можно только прогнозировать, так как точный ущерб подсчитать не

представляется возможным. Пандемия продолжается, карантин не снимается во многих странах, экономики не работают на полную мощность, фирмы терпят убытки, банкротства, работники испытывают сокращение доходов, вынужденные увольнения и т.д.

Пандемия пошатнула мировую экономику. Последствия пандемии ещё долгое время будут проявляться, что может привести к мощному кризису, сравнимому с Великой депрессией начала XX века, с послевоенной разрухой мировых войн. Можно отметить, что почти все страны мира испытывают на себе пандемию, ни одна страна не смогла избежать её. На март 2021 года общее число заразившихся более 120 млн. человек [1]

Некоторые страны оказали финансовую помощь гражданам своих стран, наиболее пострадавших от пандемии. Так, в нашей страны были произведены выплаты в размере минимальной заработной платы 42500 тенге всем, кто во время начала карантина вынуждено был в отпуске без содержания. Несмотря на поддержку не все фирмы смогли удержаться на плаву и обанкротились, работники потеряли работу. Пандемия особенно сильно ударила по такой сфере предпринимательской деятельности, как туризм. Многие страны закрыли границы для иностранных туристов, а также отечественные граждане не имеют право выезжать за пределы своих стран. Данная ситуация существенно сказывается на тех странах, доля туризма в ВВП которых довольно существенна. Закрытие границ негативно сказалось и продолжает сказываться на поставках импортных товаров. Фирмам, работающим на таких поставках, приходится нести определенные потери, находить отечественные источники поставок, которые не всегда соответствуют требуемому качеству.

Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) прогнозирует падение глобального ВВП в среднем на 4,5%, причем распределяться эта сумма будет неравномерно между странами. Так, большую долю на себя возьмут именно те страны, которые существенно зависят от мировых поставок, от мировой экономики. Также больше пострадают страны, которые не принимают эффективных мер по недопущению падения отечественной экономики (Рисунок 1).

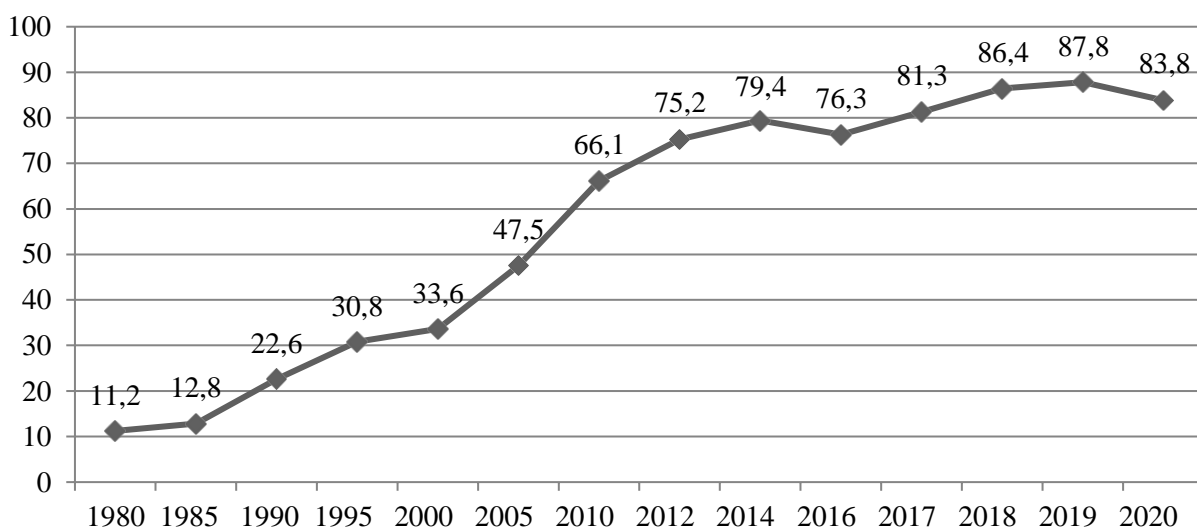

Рисунок 1. Динамика глобального ВВП за 1980-2020 гг., трлн. долларов США
Примечание – Составлено автором по источнику [1]

Данный график показывает, что глобальный ВВП за 2020 год сократился по сравнению с предыдущим годом на 4,5%.

Конференция ООН по торговле и развитию (ЮНКТАД) отмечает, что результатом пандемии станет увеличение числа бедных в мире, прогнозируя цифру 130 млн. человек,

которые добавят количество бедных на земле. В результате усилится социальное неравенство, несправедливое распределение доходов станет ещё более несправедливым.

Пандемия не была сдержана к концу ее первой волны, поскольку создать вакцину за такой короткий срок не реально. В результате страны столкнулись со второй волной эпидемии. Но здесь можно отметить, что мир был более подготовлен ко второй волне, учитывая весь опыт, приобретенный во время борьбы с первой волной. Несколько стран запатентовали свою вакцину от данной болезни, что может послужить определенным позитивным фактором для дальнейшего течения пандемии, а в итоге и для экономики.

Многие эксперты связывают выход из экономического кризиса именно с вакцинацией – чем быстрее, масштабнее, успешнее будет проходить вакцинация, тем быстрее закончится мировой кризис, вызванный пандемией.

С другой стороны кризисы оказывают на экономику как разрушительное воздействие, так и позитивное, поскольку кризис стимулирует поиск новых решений ведения бизнеса, поиска новых резервов роста, новых источников ресурсов, в первую очередь энергии и другое. Пандемия привела к угасанию одних сфер предпринимательской деятельности, которые пришли к своему логическому завершению и дала толчок к развитию новых сфер. Так, одной из самых прогрессивных направлений в условиях пандемии стала вся цифровая сфера деятельности. Как известно, деньги не пропадают в пустоте, они перераспределяются. В условиях пандемии денежная масса перераспределилась из отраслей, не способных работать в условиях пандемии, к отраслям более цифровизированным. Так же и рабочая сила перераспределяется в условиях кризиса, вызванного пандемией, между сферами, отраслями. Это довольно сложный процесс как для отдельных экономических субъектов, так и для национальной экономики в целом, но необходимый процесс. Мощная роль в этом процессе отводится государству, призванному оказывать всестороннюю помощь всем субъектам экономики – финансовую, правовую, образовательную, информационную и др.

Восстановление экономик после пандемии также рассматривается разными экспертами по-разному. Специалисты ЮНКТАД полагают, что полное восстановление маловероятно. Экономика стан ещё долго будут подвержены последствиям пандемии, в особенности бедные страны, а также социально уязвимые слои населения.

Можно отметить интересную дилемму: глобализация – пандемия. Глобализация, к которой стремились многие страны мира, особенно развитые страны, продемонстрировала слабое место с началом пандемии – границы между странами закрылись, экономические связи нарушились, интеграция ослабла.

Практически все эксперты сходятся во мнении, что сильные страны станут ещё сильнее в условиях пандемии, слабые – ещё слабее. Так, страна, в которой и началась пандемия, а, следовательно, которая раньше всех вышла из неё, по завершении первой волны во второй половине 2020 года испытала определенный подъем экономики.

Другую дилемму, которую можно выделить на фоне пандемии это дилемма рабочие – служащие. Офисные работники, основным орудием труда которых является компьютер, работают и во время пандемии без особых затруднений – дистанционно. В то же время рабочие не могут продолжать работать в условиях карантина по причине невозможности использования дистанционного формата. Например, официант не может выполнять работу дистанционно.

Все эти трудности во время пандемии вызывают необходимость рассмотрения проблемы миграции трудовых ресурсов в нашей стране.

В целом за годы независимости участниками эмиграционных процессов стали четвертая часть населения нашей страны. В результате эта часть населения не принимала участие в общественном воспроизводстве. Можно отметить, что миграционные процессы в нашей

стране были довольно существенными, следовательно, оказали значительное влияние на экономическую и политическую ситуацию.

С другой стороны иммиграция представлена в основном этническими казахами, прибывающими из близлежащих стран таких, как Узбекистан, Монголия, Китай, Туркменистан и другие.

По данным Международной организации по миграции наша страна относится к странам мира, где наблюдаются наиболее сильные миграционные процессы. Сопоставляя показатели демографии по данным МОМ, можно отметить, что в общей численности международных мигрантов на Казахстан приходится около 0,4%, а на численность населения приходится 0,003% от общей мировой численности населения. Эти цифры говорят о мощном миграционном потоке в нашей стране. Вся миграционная ситуация представлена в таблице 1.

Таблица 1

Показатели внешней миграции Казахстана в 1991-2020 гг. (тысяч человек)

Годы	Количество иммигрантов	Количество эмигрантов	Сальдо миграции
1991	170,8	228,5	-57,7
1992	161,5	317,8	-156,3
1993	111,1	330,1	-219,0
1994	70,4	447,1	-406,7
2001	34,4	104,3	-69,9
2004	68,3	65,5	+2,8
2005	74,3	52,2	+22,1
2006	67,4	33,9	+33,5
2007	53,4	42,4	+11,0
2008	47,6	45,2	+2,4
2009	42,2	34,3	+7,9
2010	41,9	26,5	+15,4
2011	38,0	32,9	+5,1
2012	28,3	29,7	-1,4
2013	24,1	24,4	-0,3
2014	16,8	28,9	-12,1
2105	16,6	30,0	-13,5
2016	13,7	34,9	-21,1
2017	15,6	37,7	-22,1
2018	12,7	41,9	-29,1
2019	12,2	45,1	-32,9
2020	11,4	29,1	-17,7
2021 январь-сентябрь	7,2	25,3	-18,1

Примечание – составлено автором на основе источника [2]

При обретении нашей страной независимости в основном наблюдалось отрицательное сальдо миграции. И уже с 2004 года ситуация с внешней миграцией в Казахстане изменилась.

Рассмотрим тенденции миграции именно после поворотного момента, когда сальдо миграции стало положительным (рисунок 2).

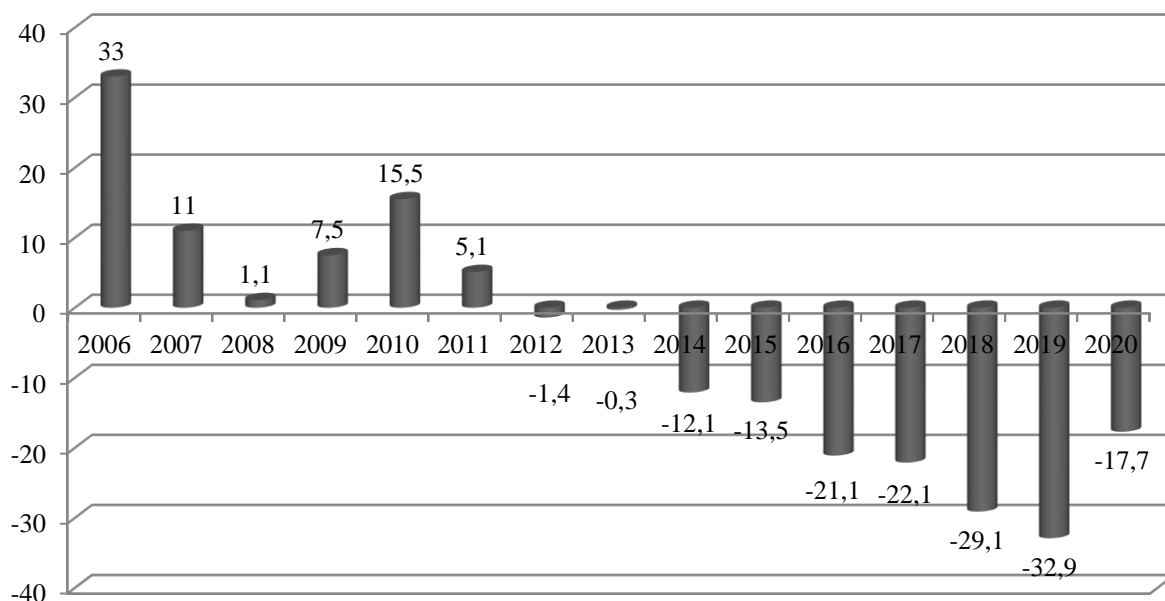

Рисунок 2. Сальдо внешней миграции Казахстана в 2006-2020 гг. (тыс. чел.)

Примечание – составлено автором на основе источника [2]

Данные диаграммы свидетельствуют о том, что в период с 2004 года по 2011 год в Республике Казахстан наблюдалось положительное сальдо миграции.

Такая ситуация сложилась по причине определенного экономического роста в нашей стране, улучшения ситуации в промышленном производстве, в области торговли, строительного бума в стране. В результате этого произошло улучшение показателей благосостояния населения.

Данные диаграммы показывают, что в указанный период наша страна была привлекающей мигрантов, поскольку количество въезжающих в страну было больше, чем количество выезжающих.

Разные потенциалы развития экономик разных стран приводят к увеличению миграционной активности, поэтому наибольшее количество положительного сальдо миграции в Казахстане наблюдалось в 2006 году, когда эта цифра составила 33 041 человек. Затем можно наблюдать снижение сальдо – к 2008 году до 1117 человек. В это время сказались последствия неустойчивости финансовой системы в мире. Поскольку Казахстан является открытой экономикой, то влияние мировой экономики также проникают в нашу страну, следствием чего явилось снижение положительного сальдо миграции.

Поворотным годом стал 2012, после которого сальдо миграции больше не было положительным. Начиная с 2014 года отрицательное сальдо миграции с другими странами, растет существенно. Здесь необходимо отметить, что, если в 90-е годы эмиграция наблюдалась как в страны дальнего зарубежья, так и ближнего, то в современном мире привлекающими наших граждан стало именно ближнее зарубежье – страны СНГ.

Наконец, последний год 2020 показывает существенное снижение сальдо миграции по сравнению с 2019 годом. Оно остаётся отрицательным, но сократилось практически в два раза по сравнению с предыдущим годом. Причина одна – пандемия COVID-19. Можно отметить, что иммиграция в 2020 году сократилась незначительно по сравнению с 2019 годом и составила 11,4 тысяч человек. Это говорит о том, что наша страна принимала

практически такое же количество въезжающих лиц, которые представлены в основном этническими казахами, возвращающимися на историческую родину.

В то же время количество выезжающих лиц сократилось существенно, именно число эмигрантов повлияло на сокращение отрицательного сальдо миграции в целом. Выезд с начала пандемии стал существенно затруднительным из-за закрытия границ для нераспространения данного заболевания. После разрешения выезда количество рейсов было довольно малым, а стоимость перелета стала существенно выше докартинного. Другие виды транспорта, кроме авиационного были запрещены, что существенно снизило конкуренцию для авиаперевозчиков, что также не способствовало увеличению эмиграции.

Несмотря на это данные за первые девять месяцев текущего 2021 года свидетельствуют об увеличении оттока населения из страны. Отрицательное сальдо на сентябрь месяц уже превысило показатель всего прошлого года.

На данный момент ситуация с транспортом сохраняется, что дает основания предположить, что после полного открытия границ для всех видов транспорта эмиграция вырастет в разы.

Все эти тенденции показывают вовлеченность Казахстана в мировую систему, подверженность нашей страны тенденциям, происходящим во всем мире, что в свою очередь налагает определенные на миграционную политику государства.

Список литературы

1. Сайт Всемирного банка // <https://data.worldbank.org>
2. Бюро Национальной статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан // <http://www.stat.gov.kz>

Қазақстанда электронды кәсіпкерліктің даму алғышарттары

М.Ә. Нұржан

Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының оқытушысы
Madina_adiletqyzy@mail.ru

академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Электрондық бизнес пайда табу мақсатында компьютерлік желілер, атап айтқанда, интернет арқылы халықаралық компаниялардың экономикалық қызметінің түрі ретінде анықталады. «Электрондық бизнес» деп ерекше экономикалық құбылыс, пайда алу және қойылған мақсаттарға қол жеткізу мақсатында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана отырып, кез келген транзакцияларды жүзеге асырумен байланысты кәсіпкерлік қызмет түрін түсіну ұсынылады. Қазақстан Республикасындағы электрондық бизнес нысандарын анықтау, олар өз қызметін жүзеге асыру кезінде компанияларды таңдайды. Біріншіден, Қазақстанда дамып келе жатқан интернет инфрақұрылымын атап өту қажет. Қазақстандықтардың саны барған сайын Бүкіләлемдік интернет желісіне қолжетімділік алуда, демек, қазақстандық серверлердің өткізу қабілеті ұлғаюда. Алайда, Интернетте сатып алуға мүмкіндік беретін интернет-ресурстарға келетін болсақ, олардың аз санына деген тенденция сақталуда. Қазақстандық ірі интернет компаниялардың көпшілігі Алматыда орналасқан: Chocolife, Satu.kz, Касса 24, Колеса, egov және басқалар. Олар негізінен С2С қызметтерін ұсынады, яғни клиенттерге сауда алаңдарын ұсыну. Chocolife-аңды тұлғалардың өкілдерімен Жеке тұлғаларға жеңілдіктер немесе арнайы

ұсыныстар беру туралы келіседі, содан кейін осы арнайы ұсыныстарды немесе жеке тұлғаларға жеңілдіктер жасайды.

Түйінді сөздер: электрондық бизнес, электрондық шот-фактура, электрондық сауда, электрондық төлемдер, электрондық ақша

БҰҰ-ның 2019 жылғы 18 қыркүйектегі "Global Broadband Progress" баяндамасына сәйкес жаңа технологиялардың дамуына және жер планетасы халқының 41,3% - ы (шамамен 3,58 миллиард адам) үшін "Интернет" ғаламдық желісінің қолжетімділігіне байланысты қазіргі заманның феномені ретінде электрондық кәсіпкерліктің өзектілігі барған сайын маңызды бола түсуде. Кәсіпкерліктің осы нысанын дамыту бүкіл әлемде жүреді және Қазақстан Республикасы да ерекшелік емес.

Біздің елімізде "Қазақстан 2050" Тұрақты Даму стратегиясы әзірленді, оның шеңберінде "жаңа бағыттың экономикалық саясатына" көшу іске асырылады, бұл әлемдік үрдістерді ұстануды және әлемнің дамыған елдерінің экономикалық модельдерін қабылдауды болжайды. Осындай жаңалықтардың бірі электрондық кәсіпкерлікті немесе электрондық коммерцияны дамыту болып табылады [1].

Қазақстанда электрондық кәсіпкерлік тұжырымдамасына көшу үшін оның дамуына ықпал ететін барлық алғышарттар бар: нормативтік - құқықтық база, институционалдық негіз құрылды, сондай-ақ ірі қазақстандық компаниялардың (Chocolife, Besmart, egov, Satu.kz, Касса 24, Колеса және т.б.) осы қызмет саласында.

Қазақстан-өте жас және жылдам дамып келе жатқан мемлекет, дамыған елдерден дамудың қазіргі заманғы үрдістерін қабылдауға тырысады. Электрондық кәсіпкерлікке келетін болсақ, мұнда өте күрделі жағдай бар. Біріншіден, жеткілікті түрде нақты пысықталмаған заңнамалық база. Қазақстанда электрондық кәсіпкерлік үшін жеке заң жоқ, оның орнына ҚР Ұлттық экономика министрінің м.а. 2015 жылғы 25 қарашадағы 720 нөмірімен бекітілген электрондық сауданы жүзеге асыру қағидаларының жинағы бар. Бұл ережелер нақты бағыттар мен процедураларды реттегеннен гөрі ақпараттық сипатта болады. Осы ережелерсіз электрондық сауданы жүргізудің мәні өзгеріссіз қалады. Шын мәнінде, Мен бұл ережелерді бизнесті дәстүрлі түрде жүргізуге қолдана аламын. Атап айтқанда, тізбеде мынадай тұжырымдар бар: "электрондық саудаға: электрондық саудаға сатып алушы, сатушы немесе делдал ретінде қатысатын жеке және заңды тұлғалар қатысады".

Ақпараттық жүйелер мен телекоммуникация желілерін пайдалана отырып, сатуға және сатып алуға ұсыныстары бар электрондық құжаттарды (электрондық хабарламаларды) алу, орналастыру, беру, сақтау бойынша қызметтер көрсететін заңды тұлғалар және дара кәсіпкерлер;

- тиісті тауарлардың әлеуетті сатып алушылары болып табылатын заңды тұлғалар, дара кәсіпкерлер және жеке тұлғалар;

- белгілі бір тауарларды сатуға ұсынатын тұлғалар;

- заңды тұлғалар, жеке кәсіпкерлер (коммерциялық Сатушы);

- кәсіпкерлік қызмет мақсатынсыз бір реттік тәртіппен тауарларды сатуға ұсынатын жеке тұлғалар.

Электрондық сауданы жүзеге асыру кезінде Офертаны өз атынан электрондық нысанда жіберетін коммерциялық сатушы:

1) офертаға шарттың елеулі талаптарын қосады немесе оларды айқындау тәртібін көрсетеді, сондай-ақ ҚР заңнамалық актілерінде белгіленген өзге де талаптарды қамтиды;

2) шарт жасасу тәртібі туралы ақпарат береді;

3) электрондық шот-фактураларды жазып береді, ҚР Салық заңнамасына сәйкес электрондық сауда арқылы өткізілген тауарлар бойынша салықтық есепке алуды жүргізеді,

сондай-ақ "бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы" ҚР Заңына сәйкес бастапқы есепке алу құжаттарының көшірмелерін ұсынады»;

4) ЕАЭО аумағына тауарларды әкелу кезінде ЕАЭО және Қазақстан Республикасының кеден заңнамасының сақталуын қамтамасыз етеді;

5) фискалдық жады бар бақылау - касса машиналарын және POS-терминалдарды қолдану тәртібінің сақталуын қамтамасыз етеді".

Алайда, бұл ережелер мемлекет аумағында шетелдік интернет-дүкендердің қызметіне байланысты салықтан қандай да бір пайда алады деп болжамайды. Мысал ретінде AliExpress әлеміндегі ең ірі интернет-дүкендердің бірін қарастыруға болады. AliExpress-тен өнімді сатып алғанда, пайдаланушы салықты "осы өнімді өндіруші елде төлеуге арналған салықтар салынған құрылымдағы құн бойынша төлейді". Бұл ретте сауда алаңдары қосылған құнға қатыспайды " [2]. Ұқсас жағдай steam интернет-платформасында туындайды. Ресейдің көрші мемлекетіндегідей, Steam пайдаланушылары steam алаңында ұсынылған өнімдерді салықпен сатып алғанда, мемлекеттік қазынаны байыта отырып, Қазақстаннан пайдаланушылар steam өнімдері үшін тек олардың нақты бағасын салықсыз төлейді.

Бір жағынан, қазақстандық тұтынушылар үшін бұл факт қуанышқа бөлейді, өйткені тауар үшін 12% артық төлеудің қажеті жоқ. Екінші жағынан, мемлекет бюджетті толықтырудың қосымша көзін елемейді. Мысалы, Қазақстанмен бірыңғай интеграциялық бірлестіктің қатысушысы болып табылатын Ресейде "Google-ге Салық" деп аталатын салық қабылданды, ол интернет арқылы ресейлік пайдаланушыларға электрондық өнімдерді сататын шетелдік интернет компанияларды ҚҚС-ты 18% мөлшерінде төлеуге міндеттейді. Ол үшін олар федералды салық қызметі жүйесінде тіркелуі керек. Қазақстан әлемдік үрдістерге сүйене отырып, Google және AliExpress-ке салық енгізу нұсқасын қарастыруда. Алайда, " Ұлттық экономика министрлігі Google-ге салық енгізу әлі де егжей-тегжейлі зерттеуді қажет етеді " деп мәлімдеді [31]. Бұл мәлімдеме Қазақстан Үкіметі салықты енгізу туралы ойланып жатқанын білдіреді, бірақ сонымен бірге Үкіметтің бұл мәселеге қатысты кейбір күмәндері бар, өйткені "тауарларды қазақстандық тұтынушыға нақты жеткізу кезінде импортқа ҚҚС сияқты салықтарды үшінші тұлға - сатушы төлейді. Бұл мәселе тұжырымдамалық сипатқа ие, халықаралық тәжірибені ескере отырып, егжей-тегжейлі зерделеуді және кейіннен барлық мүдделі тараптармен қарауды талап етеді" [3]. Нақты сандарға келетін болсақ, "Google-ге салынатын салықты" енгізуден, теория жүзінде, Мәжіліс депутаты Аманжан Жамаловтың деректері бойынша қазақстандықтар "2015 жылы онлайн - сатып алуға-шамамен \$3,5 млрд.жұмсады, оның тек \$60 миллионы ішкі нарыққа түсті", Қазақстан Үкіметі "жылына \$400 млн. астам сомаға (\$3,44 млрд. - тан 12%) салық түсімдерін ала алады [4].

Соған қарамастан, Қазақстан Үкіметі Елбасының "ақылды технологияларға" баса назар аударған Жолдауы аясында шағын және орта бизнесті, атап айтқанда, өз қызметін электрондық кәсіпкерлік арқылы жүзеге асыратын бизнесті қолдауға шешім қабылдады. Осылайша, 2018 жылы жаңа Салық кодексінің күшіне енуімен интернет-кәсіпкерлер 5 жылға салық төлеуден босатылды. Кодекстің 293-бабына сәйкес, "Тауарлармен электрондық сауданы жүзеге асыратын кәсіпкер бапқа сәйкес есептелген корпоративтік табыс салығын 100 пайызға азайтады" [5]. Егер тауарлармен электрондық сауданы жүзеге асырудан түсетін, осындай қызмет жөніндегі операциялар бойынша туындаған оң бағамдық айырма сомасының теріс бағамдық айырма сомасынан асып кетуі ескерілген кірістер жылдық жиынтық кірістің кемінде 90 пайызын құраған жағдайда, 293-тармақтың ережелері қолданылады. Осы шарт сақталмаған жағдайда кәсіпкер 293-баптың ережелерін қолдануға құқылы емес. Сондай-ақ, Кодекстің 636-бабының 2-тармағына сәйкес жеке кәсіпкерлер ретінде өз қызметін жүзеге асыратын интернет-сатушылар да белгілі бір жағдайларда салықтан босатылады. Сонымен қатар, электрондық сауда белгілі бір өлшемдерге сәйкес

келуі тиіс - интернет-дүкен және (немесе) интернет-алаң арқылы ақпараттық технологиялар арқылы жүзеге асырылатын, тауарларды жеке тұлғаларға өткізу жөніндегі кәсіпкерлік қызмет мынадай шарттарды бір мезгілде сақтай отырып: тауарларды өткізу жөніндегі мәмілелерді ресімдеу электрондық нысанда жүзеге асырылады; тауарларға ақы төлеу қолма-қол ақшасыз төлеммен жүргізіледі; тауарларды сатып алушыға (алушыға) меншікті жеткізу қызметінің болуы не жүктерді тасымалдау жөніндегі қызметтерді, курьерлік және (немесе) пошта қызметін жүзеге асыратын тұлғалармен шарттардың болуы. Интернет-кәсіпкерлерді салықтан босату ЖК немесе ЖШС тіркеу қажеттілігінен босатпайды.

Осылайша, Қазақстан Электрондық коммерция артықшылықты жағдайда тұрған әлемдегі аздаған елдердің біріне айналды. Бұл оны инвестициялар үшін одан да қызықты етеді, сонымен қатар Орта мерзімді перспективада сегменттің екі таңбалы өсу қарқынын қолдауға үде береді. Екінші жағынан, нарықтағы бәсекелестік айтарлықтай күшейе түсетіні анық.

Қарастыруға лайықты келесі мәселе-Қазақстан Республикасындағы электрондық бизнес нысандарын анықтау, олар өз қызметін жүзеге асыру кезінде компанияларды таңдайды.

Біріншіден, Қазақстанда дамып келе жатқан интернет инфрақұрылымын атап өту қажет. Қазақстандықтардың саны барған сайын Бүкіләлемдік интернет желісіне қолжетімділік алуда, демек, қазақстандық серверлердің өткізу қабілеті ұлғаюда. Алайда, Интернетте сатып алуға мүмкіндік беретін интернет-ресурстарға келетін болсақ, олардың аз санына деген тенденция сақталуда. Қазақстандық ірі интернет компаниялардың көпшілігі Алматыда орналасқан: Chocolife, Satu.kz, Касса 24, Колеса, egov және басқалар. Олар негізінен С2С қызметтерін ұсынады, яғни клиенттерге сауда алаңдарын ұсыну. Chocolifeзандытұлғалардың өкілдерімен Жеке тұлғаларға жеңілдіктер немесе арнайы ұсыныстар беру туралы келіседі, содан кейін осы арнайы ұсыныстарды немесе жеке тұлғаларға жеңілдіктер жасайды.

Satu.kz жүргізе отырып, өз қызметін әдісі бойынша С2С болып табылады қазақстан сауда алаңы, ол мүмкіндік береді интернетте іске асыру үшін тауарларды сатушы сатып алушыға функциясын орындай отырып делдал.

24 кассасы коммуналдық қызметтерді, интернет қызметтерін, ұялы байланысты, онлайн ойындарды, букмекерлік кеңселердегі шоттарды және т.б. төлеу үшін платформаны ұсына отырып, интернет төлемдер саласында жұмыс істейді.

Колесо kz сияқты Satu.kz, жұмыс істейді саласындағы С2С ұсына отырып, клиенттерге алаңы, онда олар выкладывать өз сату туралы хабарландырулар автомобиль, алайда, өз ерекшелігі. Сервис онлайн сатып алу қызметтерін ұсынбайды, тек әлеуетті сатып алушы мен сатушы арасындағы байланыс мүмкіндігі.

EGOV Үкіметінің сайты өзінің қызметін тұтынушыларға/азаматтарға G2C. мемлекет ретінде көрсетеді. Сервис анықтамалар беруден бастап мемлекеттік төлемдерге дейін әртүрлі қызметтер спектрін ұсынады. Шын мәнінде бұл сервис Қазақстанның үкіметке арналған жеке сайттары бар, онлайн социумға Мемлекеттік қызмет көрсететін дамыған елдердің үлгісімен жүруінің салдары болып табылады.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасы Экономикалық дамудың үлкен әлеуетіне ие және Қазақстанның орнықты даму стратегиясы-2050 әлемдік экономикалық үрдістерді ұстануды және дамыған елдердің тәжірибесін қабылдауды көздейтінін ескере отырып, Қазақстанда электрондық кәсіпкерлік нарығының жылдан жылға өсуі қисынды болады. Сонымен, Chocofamily холдингінің директоры Рамиль Мухоряповтың айтуынша: "электрондық коммерция нарығы 30% - ға өседі, ал нарықтың жалпы айналымы алғаш рет бір миллиард АҚШ долларынан асады" [5]. Бұл бекіту Қазақстанда электрондық кәсіпкерлік нарығы жыл сайын өсіп, барынша үлкен мақсатты аудиторияны қамтитынын білдіреді. LaModa интернет

дүкенінің бас директоры Никита Окуловтың айтуынша: "компанияда төменгі және жоғарғы баға сегментінің өсуі байқалады "[6].

Бүгінде Қазақстанда электрондық коммерцияны дамыту үшін қажетті барлық құралдар бар. Логистика айтарлықтай жақсы дамыған (100-ден астам жергілікті және шетелдік ойыншылар), 1700 — ден астам интернет-дүкен жұмыс істейді, Қазпочта АҚ Қытайдан және Еуропа елдерінен жеткізу мерзімін 60 күннен 18-25 күнге дейін 3 есеге, келесі жылға арналған жоспарда-10 күнге дейін қысқартты. Сондай-ақ, клиенттерге ыңғайлы болу үшін франчайзинг жүйесі, фулфилмент қызметтері және e-commerce орталықтары бойынша жұмыс істейтін посылкалар беру пункттерін іске қосу жоспарлануда. Жүргізілген жұмыстардың арқасында қазірдің өзінде Қазақстан бойынша 30 мыңнан астам адам жеткізілуде. ал 2020 жылға қарай нарық күніне 300 мың сәлемдемеге дейін өседі. Өткен жылдың 10 айында Қазақстан Республикасының азаматтары шетелдік интернет-дүкендерден 8 млн.сәлемдемеге тапсырыс берген.

Осыған байланысты Қазақстанның электрондық кәсіпкерлікті дамытуда зор әлеуеті бар екеніне күмән жоқ. Мемлекет қабылдаған шаралар оның одан әрі дамуына ықпал ететін болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы. <http://adilet.zan.kz>

2. Пелехата А.Г. Технологии электронного обмена данными в Интернете. Nbuв. [Электронный ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/hak_2018_37_25.pdf (дата обращения: 15.01.2018).

3. Сибирская Е.В., Старцева О.А. Электронная коммерция. / Учебное пособие. – М.: ФОРУМ, 2018. – 288 с.

4. Смирнов Н. Альтернатива бумаге // Директор информационной службы. – 2019. – № 1. – с. 62.

5. AndreasM. Antonopoulos. Mastering Bitcoin: Unlocking Digital Cryptocurrencies, 2014, 298 с. 16. Brian Halligan. Inbound Marketing. Attract, Engage, and Delight Customers Online. 2018.

6. China Cross-Border E-Commerce Opportunity Report, 2019. Ruben de Bie, EconomicPolicy Officer at Consulate General Guangzhou .

7. Қазақстан Республикасы Ұлттық Статистика бюросының материалдары

Әлеуметтік-экономикалық жүйелердегі цифрлық трансформациясының әдістемелік негізгі аспектілері

Г.А. Райханова¹, Н.Б. Құттыбаева², Қ.Т. Таттымбетова³

¹ э.ғ.к., қауымдастырылған профессор,

² PhD доктор., қауымдастырылған профессор,

³ э.ғ.м., аға оқытушы.

gulnurraihanova@mail.ru, nurg_78@mail.ru, t_k_t_77@mail.ru

академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Аннотация: Мақалада цифрлық түрлендірудің ғылыми білімінің әдістемесінің негізгі аспектілері қарастырылады. Цифрлық трансформацияның негізгі тәсілдері зерттелді: технологиялық, салалық және технологиялық. Бұл тәсілдердің мәні мен мазмұны жан-жақты талқыланып, әртүрлі дереккөздерде сипатталған. Зерттеу аясында біз аталған тәсілдердің

әрқайсысының мәні туралы қысқаша сипаттамамен және тезистермен шектелдік. Әлеуметтік-экономикалық жүйелерді цифрлық трансформациялау әдістемесін қалыптастыру шеңберінде сарапшылардың пікіріне сүйене отырып, негізгі бағыттар мен жобалар екі үлкен топқа бөлінді: жүйелік және көлденең жобалар.

Түйін сөздер: әдістеме, цифрлық трансформация, модельдер, ғылыми білім, жүйелік және көлденең жобалар.

«Әдістеме – зерттеудің мақсаты мен пәнін, оны жүргізудегі тәсілдер мен нұсқауларды анықтаудан, ең жақсы нәтижені анықтайтын құралдар мен әдістерді таңдаудан тұратын адам қызметінің логикалық ұйымы. Адамның кез келген әрекеті әдіснамамен сипатталады. Бірақ ғылыми-зерттеу қызметінде әдіснама табысқа жетуде шешуші рөл атқарады.» ғылыми танымның әдістері мен әдістері, жеке объектілерді де, жалпы әлеуметтік-экономикалық жүйені де. Алдыңғы зерттеу материалдарында көрсетілгендей, «цифрлық түрлендіру» түсінігінің мәнін түсінуге де, трансформациялық әсерлерді анықтауға да әртүрлі көзқарастар бар. Біздің ойымызша, цифрлық трансформацияның форматы, оның жылдамдығы мен әсерлері барлық экономикалық агенттер үшін бірдей болуы мүмкін емес, дегенмен, цифрлық трансформация арқылы әлеуметтік-экономикалық жүйелерді трансформациялаудың бірыңғай әдістемесі мен белгілі бір әмбебап ұсыныстар кешені цифрлық трансформацияның ғылыми негізін құрайды. цифрландырудың өсу тенденциясын ескере отырып, цифрлық экономикаға көшудің табыстылығы мен тиімділігі. Ғылыми таным әдістемесінің негізгі аспектілері зерттеу объектісі мен пәні, мақсаты мен міндеттері, принциптері мен ғылыми тәсілдері, зерттеудің құралдары мен әдістері болып табылады. Экономиканы цифрландыру контекстінде әлеуметтік-экономикалық жүйелердің цифрлық трансформациясын ғылыми танымның процестеріне қатысты біз цифрлық трансформация әдістемесінің келесі негізгі аспектілерін тұжырымдаймыз және ғылыми негіздеме береміз. Әлеуметтік-экономикалық жүйелердің цифрлық трансформациясының мақсаты.

Цифрлық трансформация, біздің түсінігіміз бойынша, әлеуметтік-экономикалық жүйенің, оның тұжырымдамасы мен қызмет ету формасының толық қайта құрылуын болжайды, бұл мақсат қоюды аса күрделі, ерекше назар аударуды және ғылыми негіздеуді қажет ететін аса маңызды және жауапты міндетке айналдырады. Бір жағынан, цифрлық трансформация мақсаты қоғам мен мемлекеттің цифрлық экономикадағы бар қажеттіліктерінің салдары ретінде пайда болатынын атап өткен жөн, екінші жағынан, цифрлық трансформация мақсатын таңдау таза болып табылады. субъективті және бұл мәселені шешу құзыретіне жататын адамдар немесе адамдар тобымен анықталады. Осыған сүйене отырып, белгілі бір әлеуметтік-экономикалық жүйенің (жалпы ел, аймақ немесе сала, фирма немесе фирмалар қауымдастығы) цифрлық трансформациясының мақсатын анықтау кезінде бизнес мүдделері мен стратегиялық даму бағдарлары, қоғамның қажеттіліктері мен мемлекет мүдделері.

Осыған байланысты цифрлық трансформацияның мақсатын анықтауда келесі тұжырымды қолдануды ұсынамыз: бұл адамның еңбек ету қабілетінің әртүрлі сапалық және сандық сипаттамаларын көрсететін әлеуметтік-экономикалық жүйелердің жұмыс істеу форматын жүйелі түрлендіру үшін жағдай жасау. (интеллектуалдық адами капитал, зияткерлік әлеует, зияткерлік ресурстар) және еңбек нарығында цифрлық экономикада еңбек нарығының тұрақты және тиімді жұмыс істеуін барынша қамтамасыз ететін кез келген деңгейдегі трансформацияланатын жүйені қамтамасыз ете алатын бірқатар бәсекелестік артықшылықтарға ие болу.[1] Цифрлық технологияларды кешенді енгізу және бірыңғай цифрлық кеңістікті қалыптастыру үшін әлеуетті пайдалану.

1. Цифрлық түрлендіру объектісі. Экономиканы цифрландыру жағдайында цифрлық трансформация объектісін анықтау ғылыми білім әдістемесінің келесі іргелі аспектісі болып

табылады. Біздің ойымызша, цифрлық трансформацияның объектісі болып қайта құрылымдалатын және қайта құрылатын кез келген деңгейдегі әлеуметтік-экономикалық жүйелер табылады. Бизнес-жүйенің элементтерін цифрлық кеңістікке және цифрлық өзара әрекеттесуге көшіру арқылы оның жұмыс істеу тұжырымдамасы мен форматын түрлендіру.

2. Цифрлық түрлендіру пәні. Зерттеу пәні ретінде белгілі бір мәселені, оның шешімін талап ететін бар нақты қайшылықты анықтау дәстүрлі түрде қабылданған.

Әлеуметтік-экономикалық жүйелерді цифрлық түрлендіру бойынша зерттеу әдістемесінің келесі элементі – мақсатқа қатысты зерттеу бағытын анықтайтын ғылыми танымның перспективасын білдіретін тәсілдер. Әдеби дереккөздерді талдауға сәйкес, цифрлық трансформацияның негізгі тәсілдері – процесстік, салалық және технологиялық. Бұл тәсілдердің мәні мен мазмұны жан-жақты талқыланып, әртүрлі дереккөздерде сипатталған. Зерттеуіміз аясында біз қысқаша сипаттамамен және мәні және аталған тәсілдердің әрқайсысы туралы тезистермен шектелеміз. Цифрлық трансформацияға процесстік көзқарас инновациялық өнімнің/қызметтің прототипін әзірлеу мен шығарудан оны өндіруге, сатуға және қызмет көрсетуге дейінгі кезеңдерді қамтитын күн тізбегі түріндегі әлеуметтік-экономикалық жүйені ұсынудан туындайды. Сонымен қатар, бұл - соңғы - қазіргі заманғы жағдайларда қызмет көрсету компоненті барған сайын маңызды бола түсуде.

Сурет 1.1. экономикалық секторлардың цифрлық трансформациясының моделі көрсетілген.

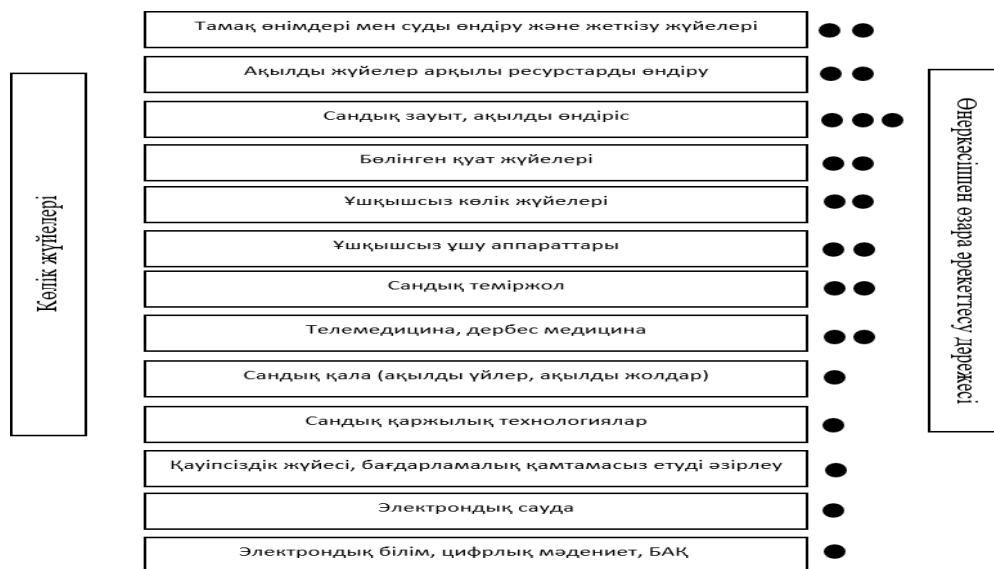
Сурет. 1.1. Экономика секторларының цифрлық трансформациясының моделі

Процесстік тәсіл өндірістік процестің ыдырауын қамтиды, нәтижесінде өндіріс тізбегінің кез келген (әрқайсысы) бөлек алынған элементі алынады.

Ықтимал және қолжетімді сандық құралдар арқылы цифрландырылған түрлендіру. Цифрландырудың нақты құралын таңдау экономикалық субъектінің ресурстық мүмкіндіктеріне байланысты. Цифрлық трансформацияның салалық тәсілі трансформацияланған жүйенің басқа секторлармен салааралық байланыстарын зерттеуге негізделген. Салалық тәсілге сәйкес келетін салалық цифрлық трансформация моделі 1.2-суретте көрсетілген. Бұл тәсіл әлемнің әртүрлі елдерінде және трансұлттық компанияларда кеңінен тарады.

Бұл тәсілді қолдану отандық экономиканың жаңа жоғары технологиялық секторларын дамыту мүддесінде мемлекеттің, бизнес құрылымдардың, ғылыми және білім беру қауымдастығының, халықаралық серіктестердің және бүкіл қоғамның күш-жігерін біріктіруге мүмкіндік береді. «TechNet (озық өндірістік технологиялар немесе TechNet) белгілеген ең маңызды бағыттардың бірі нарықаралық және салааралық бағыт болып табылады, оның мақсаты NTI нарықтарын және жоғары технологиялық өндірістерді қалыптастыру арқылы дамытуды технологиялық қолдау болып табылады. Болашақтың

цифрлық, ақылды, виртуалды фабрикалары (цифрлық, ақылды, виртуалды болашақ фабрикалары) [2], оның шеңберінде жоғары технологиялық құрылғыларды жобалау және модельдеу үшін цифрлық технологиялардың барлық жиынтығының өзара әрекеттесуін пысықтау жоспарлануда. өнеркәсіптік өндірістің технологиялық салалары. Цифрлық түрлендірудің технологиялық тәсілі, аты айтып тұрғандай, енгізу және енгізу трансформациялаушы жүйенің цифрлық кеңістікке өтуін қамтамасыз ететін технологиялар кешеніне негізделген.[3]

Сурет. 1.2. Экономика секторларында цифрлық трансформациясының моделі

Сонымен, Г.Л. Садовский элеуметтік-экономикалық жүйелерді цифрлық түрлендірудің келесі негізгі технологиялық тенденцияларын бөліп көрсетеді: «жабдықтар мен өндірістік желілерге смарт датчиктерді енгізуге негізделген заттардың өнеркәсіптік интернетінің технологиялары; ақпаратты сақтау жүйелерін бөлінген ресурстарға беруге және есептеулерді жүргізуге негізделген бұлттық технологиялар; аналитиканы қалыптастыру үшін әртүрлі көздерден алынған үлестірілген құрылымдық және құрылымданбаған ақпаратты пайдалануға негізделген үлкен деректер технологиялары; идеядан пайдалануға дейінгі өмірлік циклдің барлық кезеңдерінде технологиялық процестерді, объектілерді, өнімдерді компьютерлік жобалауға және модельдеуге негізделген цифрлық өндіріс технологиялары. Нарықтардың өзара іс-қимылы элеуметтік-экономикалық жүйелердің цифрлық трансформациясы кеңістігін қалыптастыруға ықпал етеді, онда заттардың интернеті, кең жолақты Интернет және заттардың өнеркәсіптік интернеті іргелі элементтерге айналады. Элеуметтік- экономикалық жүйелерді цифрлық трансформациялау әдістемесін қалыптастыру шеңберіндесарапшылардың пікіріне сүйене отырып, негізгі бағыттар мен жобалар екі үлкен топқа бөлінеді: жүйелік және салалық жобалар.

Жүйелік жобаларға экономиканың әртүрлі секторларының элеуметтік-экономикалық жүйелері цифрлық трансформациядан өтетін жобалар жатады, ал түпкілікті жобалар бірден бірнеше секторды қамтитын цифрлық трансформацияға бағытталған. Жүйелік трансформация жобаларына мыналар жатады: 1) цифрлық қала (ақылды қала); 2) цифрлық фабрика (ақылды өндіріс, болашақ фабрикасы, виртуалды фабрика); 3) цифрлық инфрақұрылым (цифрлық жол, цифрлық көлік, цифрлық энергия); 4) цифрлық (ақылды) үй және цифрлық (ақылды) тауарлар.

Жиынтықта және өзара байланыста әлеуметтік-экономикалық жүйелерді түрлендірудің санамаланған жүйелік жобалары цифрлық экономикалық ортаны құрайды, оның жеке элементтері олар тудыратын қызметтер ағындары арқылы бір-бірімен өзара әрекеттеседі. Әлеуметтік-экономикалық жүйелердің цифрлық трансформациясының тоғысқан жобалары келесі негізгі топтарға бөлінеді: 1) интеграцияланған ақпараттық жүйе шеңберінде цифрлық ресурстарды құру; 2) цифрлық платформаларды дамытуды қолдау тетіктерін әзірлеу; 3) цифрлық платформалар мен цифрлық қызметтер нарығын дамыту үшін жағдай жасау. [4]

Әлеуметтік-экономикалық жүйелердің цифрлық трансформациясының әдіснамасы контекстінде сондай-ақ әлеуметтік-экономикалық жүйелердің қызмет етуінің қолданыстағы тұжырымдамалары мен нысандарын трансформациялау және жаңа модельді қалыптастыру жүзеге асырылатын негізгі трансформация құралдарын тұжырымдау және қарастыру қажет. жүзеге асырылады. Осыған байланысты бизнес-процестер зерттеу мен талдаудың басымды субъектілерінің біріне айналуға, өйткені бизнес-процестің сипаттамасы әлеуметтік-экономикалық жүйенің болашақ жағдайын модельдеудің және оның енгізілгеннен кейін қалай жұмыс істейтінін елестетудің бірден-бір жолы болып табылады. трансформациялық технологиялар. Бизнесі бизнес-процестерді басқару жүйесі ретінде қарастырған жағдайда оның тиімділігі үйлестіру операцияларының құнына байланысты. Білім экономикасында сыртқы үйлестіру операцияларының құны тез төмендеу үрдісіне ие. Масштабты үнемдеу ұйымнан тыс жерде көрінеді. Коуз эффектісі бойынша, егер сыртқы және ішкі операциялардың құны тең болса, ішкі шығындар тиімсіз болады.

Бұл жағдай ұйымдар инсорсингті пайдаланған кезде мүмкін болады (ұйымның ішкі ресурстарын тарта отырып қызмет көрсету бөлімшесі ұйымдық бірлік). Осылайша, кішігірім ұйымдар үлкендерге қарағанда өнімдірек бола алады. Нәтижесінде аутсорсинг сыртқы транзакциялардың құны төмендеген жағдайда бұрын ішкі болған процестер үшін ең тиімді болады. Аутсорсингтің кең таралуы экономикаға қызмет көрсетудің бір көрінісі болып табылады. Сонымен қатар, бұл қызмет желісінің өзара әрекеттестігінің бұл түрі екенін атап өткен жөн фирмалардың даму деңгейіне, қолданылатын технологияларына, мақсатты нарықтардың жетілуіне және т.б. қарамастан, әртүрлі елдер мен салаларда таралуда. Осылайша, келесі логикалық қадам желі ішінде де, сыртқы агенттермен де өзара қызмет көрсету ағындары жүйесін ұйымдастыру негізінде жалпы тиімділікті сақтау және арттыру кезінде бір-біріне қызмет көрсетуді құруға қабілетті желілік құрылымдарды қалыптастыру процесі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Абдурахманов К.Х. Экономика труда: теория и практика. Учебник. Москва: ФГБОУ ВО «РЭУ им. Г.В. Плеханова», 2019. С. 540.
2. Асташкина И., Мишин В. Исследование систем управления. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.inventech.ru/lib/analisis/analisis0009/> (дата обращения: 18.02.2020).
3. По материалам Информационно-аналитического отчета Евразийской экономической комиссии. «Анализ мирового опыта развития промышленности и подходов к цифровой трансформации промышленности государств-членов Евразийского экономического союза». Департамент промышленной политики. Москва. Январь, 2017.
4. Репин Н.В., Руденко М.Н. Взаимосвязь стратегии проекта со стратегией компании // Теория и практика сервиса: экономика, социальная сфера, технологии, 2018. № 3 (37). С. 31-34.

Цифрлық трансформация жағдайындағы тұтыну теориялары

Г.К.Рахимжанова¹, А.Ж.Жарасбаева²

¹М.п.н., старший преподаватель кафедры экономики и международного бизнеса,

¹М.э.н., старший преподаватель кафедры экономики и международного бизнеса
rgk84@mail.ru, jar-aika84@mail.ru

академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Аннотация: Мақалада экономиканың цифрлық трансформациясының ұдайы өндіріс процесінің бір буыны болып саналатын тұтынуға әсері қарастырылады. Тұтыну экономикалық процестердің қозғалтқышы, сондықтан мақалада оның маржиналды және институционалды теорияларының модификациясына көңіл бөлінеді.

Тірек сөздер: цифрлық трансформация, тұтыну, тұтынушы тәртібі, тұтынушы таңдауы, маржиналды теория, институционалды теория.

Тұтыну - бұл адамның дамуын, оның физикалық, интеллектуалдық, рухани әлеуетін қамтамасыз етуге және қажеттіліктер жүйесін қанағаттандыруға бағытталған қоғам өмірінің маңызды саласы. Тұтыну маңызды ұдайы өндірістік функцияны орындайды, сондай-ақ экономикалық өсу мен циклдік ауытқулар үшін маңызды.

Біріншіден, қоғамның ресурстарын ағымдағы тұтыну, үнемдеу және инвестициялардың әр түрлі түрлері арасында бөлу экономиканың өсуіне әсер етеді және ұзақ мерзімді перспективада әл-ауқаттың өсуіне әсер етеді.

Екіншіден, тұтыну шығындары тауарлар мен қызметтерге сұраныстың басым көпшілігін құрайды, жалпы тұтытудағы ауытқулар экономикадағы өрлеу мен құлдыраудың маңызды элементтері болып табылады. Тұтынушылық сұраныстың динамикасы объективті және субъективті факторлардың алуан түрлілігімен анықталады және тұтыну саласындағы күрделі құбылыстар мен процестерді көрсетеді.

Үшіншіден, бүкіл халық белсенді немесе пассивті тұтынушылар болып табылады. Тауарлар мен қызметтерді сатып ала отырып, олар өндірістің өсуіне, бәсекелестікті қолдауға және бизнес-инновациялардың дамуына ықпал етеді.

Сол себепті экономикалық теорияның даму кезеңдерінде тұтынушы тәртібін зерттеуге арналған бірқатар теориялар бар. Осы мақалада маржиналды және институционалды теориялардың заманауи жағдайдағы ерекшеліктері атап өтіледі.

Экономиканың цифрлық трансформациясы ұдайы өндіріс процесінің барлық кезеңдеріндегі терең өзгерістерді анықтады. Экономикалық қызметтің қоршаған ортасы айтарлықтай өзгерді. Әлеуметтік-экономикалық дамуда болып жатқан түбегейлі өзгерістерді, қазіргі цифрлық технологиялар мен білім әлеміндегі түбегейлі жаңа рөлден туындаған іргелі өркениеттік процестерді жан-жақты талдау экономика мен өмірдің әртүрлі деңгейлеріндегі тұтынудың көп өлшемді сандық және сапалық өзгеруін терең ғылыми зерттеуді қажет етеді. Сол себепті тұтынудың маржиналды және институционалды теориялары жаңа көзқарастар тұрғысынан қарастыруды талап етеді.

Экономикалық теория дамуының барлық кезеңдерінде тұтыну процесін түрлі мектептер өкілдері теориялық негіздеуге тырысты. Тұтынушының оңтайлы таңдау моделін құруға экономикалық теорияның бір бөлімі арналған.

XIX ғасырдың 70-жылдарының «маржиналистік» революция тұтынушы тәртібі туралы түсініктерді өзгертті [1]. Айырбастау және еңбек құны теориясының назар тұтынушының қолданыстағы бюджет шектеулері мен тауарлардың нарықтық бағалары жағдайында қалыптасқан қалауына сәйкес қажеттіліктерді қанағаттандыру мүмкіндігін бағалауға көшті [2]. Содан бері пайдалылық пен шекті пайдалылық қазіргі заманғы экономикалық тұтыну

теориясындағы негізгі ұғымдар болып табылады, оған сәйкес ұтымды тұтынушы қолдағы кіріс мөлшерін ескере отырып, тұтынылатын тауарлар жиынтығынан жалпы қанағаттануды барынша арттыра отырып, өз таңдауын оңтайландырады. Тұтынушының сатып алу туралы шешіміне тауарлардың бағасы және олардың шекті пайдалылығы әсер етеді. Тұтынушының тепе-теңдігіне шекті пайдалылықтың тұтынуудағы барлық тауарлар үшін бағаларға қатынасы тең болған жағдайда қол жеткізіледі.

Цифрлық трансформация жағдайында тұтыну сапасын жақсарту қажеттіліктерді тауарлардың көмегімен қанағаттандыруды білдіреді, олардың таңдауы қатесіз, дәл, тез және ыңғайлы болады. Тауар нарығының әл-ауқат экономикасындағы толып кетуі көптеген ілеспе қызметтермен тұтынушының таңдау жасай отырып, ол қажетті артықшылықтарсыз қалады деп қорықпауына әкелді. Сонымен қатар, көптеген балама нұсқалар бар, олардың ішінен таңдау өте қажет және тұтынушының нақты қажеттіліктеріне сәйкес келеді.

Ұдайы өндірістік циклдің жоғары жылдамдығы негізгі құнды ресурс ретінде уақытты бөлуге әкеледі. Бұл тұтынушылық сұранысты қалыптастыру және оны жүзеге асыру процесінің мүмкін шығындарының өсуімен байланысты. Мұны цифрландыру жағдайында ұтымды тұтынушылық таңдаудың негіздемесі болып табылатын теория ескеруі керек.

Тұтынушының цифрлық қатынастарға қатысуы неғұрлым жоғары болса, жоғары жылдамдықты мүмкіндіктер мен процестердің ортасына түсуіне байланысты оны тұтыну үшін аз уақыт кетеді. Оның түпкілікті қанағаттануы тауарларды сатып алудың және түпкілікті алудың барлық сатыларының мүмкін жылдамдығына байланысты болады. Тұтыну кезіндегі уақыт шығындарының мәні неғұрлым жоғары болса, тұтынушы цифрлық әлемге көбірек қатысады.

Тұтынушымен цифрлық технологияларды қолдану үрдісі оның жеке басын қалыптастырудың көптеген факторларына байланысты. Факторларды сыртқы және ішкі деп бөлуге болады. Сыртқы факторларға мыналарды жатқызуға болады: интернет желісіне қолжетімділіктің болуы немесе болмауы, тұтынушылық таңдауды цифрландыру үшін қажетті дамыған инфрақұрылымның, техникалық жарақтандырудың болуы. Ішкі факторларға тұтынушының жеке басын тікелей сипаттайтын факторлар жатады: жынысы, жасы, ұлты, жеке тұлға түрі, психологиялық ерекшеліктері, кәсібі, білімі, өмір салты. Цифрландыру жаңа, оның ішінде тұтыну саласында қолданылатын технологияларды енгізумен байланысты, оларды игерудің табыстылығы адамдардың қалауы мен қабілеттеріне байланысты және олардың жеке ерекшеліктерімен (ішкі факторлармен) айқындалады.

Тауардың қосымша бірлігінен (шекте пайдалылық) оны сатып алу және тұтыну процесіне жұмсалған уақытқа қатысты пайдалылықтың өсуі тұтыну кезінде қанағаттану жылдамдығын көрсетеді. Барлық тауарлар үшін тұтыну жылдамдығы тең болған кезде тұтынушы тепе-теңдік күйіне түседі және тұтыну технологиясы мен тұтыну қоржынының құрылымын өзгертпейді. Тауарларды тұтыну жылдамдығы неғұрлым жоғары болса, тұтынушы сандық орта мен оған тән дамыған инфрақұрылым жағдайында тұтыну процесінде жоғары жылдамдықты технологиялардың белсенді пайдаланушысы болып табылады.

Содан кейін оңтайлы тұтынушылық таңдау тұтыну жалпы қанағаттануды барынша арттыратын және тұтынушы өзінің бөлінген кірісі мен бөлінген уақытын сатып алуға жұмсайтын тауарлар жиынтығын таңдау болып танылады. Тұтынушының тепе-теңдік шарты тауарлардың шекте пайдалылығы қатынасының теңдігін олардың бағаларының қатынасы мен оларды сатып алуға жұмсалған уақыт қатынасы жиынтығынан алады:

$$\frac{MU_x}{MU_y} = \frac{P_x}{P_y} = \frac{t_x}{t_y}$$

мұнда,

MU_x - х тауарының шекті пайдалылығы;
 MU_y - у тауарының шекті пайдалылығы;
 P_x – х тауарының бағасы;
 P_y – у тауарының бағасы;
 t_x - х тауарын сатып алуға жұмсалған уақыт;
 t_y - у тауарын сатып алуға жұмсалған уақыт.

Берілген үлгіде маржиналды теорияға сай рационалды таңдау жасау үшін біз табыс (I) шектілігін ескереміз. Алайда алдында айтып кеткенде й уақыттық (Y) шектеуді ескеруіміз керек. Бұл ретте бюджет пен уақыттың шектеулерін ескере отырып, ұтымды таңдауды жүзеге асыру шарттары орындалады:

$$I = P_x * X + P_y * Y$$

$$T = t_x + t_y$$

мұнда,

X және Y – х және у тауарларын тұтыну көлемі [3].

Ұсынылған қосымша маржиналистік көзқарастың қолданыстағы теориясына қайшы келмейді, алайда цифрлық трансформациялау жағдайында толықтыруға мүмкіндік береді.

Институционалды теорияның аналитикалық бірлігі - бұл әлеуметтік қатынастар, олар көбінесе таптық қатынастарды білдіреді (кейбіреулері гендерлік және этикалық қатынастарды қамтиды). Әлеуметтік тіршілік иелері әлеуметтік ортамен өзара байланысты. Демек, адамның қажеттіліктері тұрақты емес, олар өзгереді және дамиды. Осылайша, адамдардың таптық және мәртебелік жағдайы олардың қажеттіліктері мен қалауына әсер ететіндіктен, адамның қажеттіліктері оның әлеуметтік жағдайының өзгеруімен бірге өзгереді. Бұл жайында алғаш рет Т.Веблен өз еңбектерінде атап өткен. Оның негізгі ойлары сынға ұшырап, П.Бурдьё еңбектерінде толықтырылған.

П.Бурдьё тұтынуды билік қатынастарының өрісі ретінде түсінеді. Позициялардың көп өлшемді кеңістігі немесе субъектінің позициясы (координаттары) оның иелігіндегі әр түрлі «капиталдың» мөлшерімен анықталады. Ең маңыздылары - капиталдың экономикалық және мәдени формалары, ал экономикалық капитал – бұл экономикалық ресурстарға сәйкес келетін жалпы категория, ал мәдени факторларға білім, дағдылар, тәжірибе, тіл, ойлау тәсілдері, дүниетаным және т. б. факторлар кіреді.

Мәдени капиталдың маңызды элементтері бейсаналық түрде, отбасындағы әлеуметтену арқылы, әлеуметтік топтарда, субмәдениет аясында және т.б. сонымен қатар, мәдени капиталды институционалды күштер қолдайды (мысалы: мектеп, шіркеу, клубтар, армия және т. б.). Мұндай өріс жеке субъектілер мен әлеуметтік топтар капиталдың әртүрлі формаларын бөлуді сақтауға немесе өзгертуге тырысатын күрес орны ретінде әрекет етеді. Экономикалық және/немесе мәдени капиталы көп адамдар қоғамда «үстем» күш ретінде әрекет етеді, олар қоғамның қалған мүшелеріне, ең алдымен капиталдың аз түрлеріне ие адамдарға өздеріне пайдалы дәм мен артықшылық иерархиясын енгізуге тырысады.

Мәдени капитал айырмашылықтың ерекше қабілетін көрсетеді және көрнекі тұтынудан гөрі саралауды қамтамасыз ететін күшті құрал болып табылады. Бурдьё шығармаларында: талғам - бұл сын, бұл бір нәрседен саралау [4]. Талғам тек жоғары сыныпқа ғана тән емес. Әлеуметтік иерархияның төменгі позицияларын иеленетіндердің де өзіндік құндылықтары мен тәуелділіктері бар. Соңғылары төменгі сыныптардың талғамынан бас тарту және жоғары топтардың бағыты арқылы қалыптасады. Кейбір сыныптардың басқаларға еліктеуге деген тұрақты ұмтылысының арқасында әр сынып өзінің ерекше ерекшеліктерін сақтау үшін үнемі талғамын өзгертеді және, соның ішінде, әлеуметтік иерархияның негізіндегі сыныптардың практикасына жүгінеді. Сонымен, жоғарғы сыныптар көбінесе шаруа тағамдарын

қабылдайды, оларды «табиғатқа оралу» деп санайды. Бірақ мұнда бастысы-бұл дәмнің ерекшелігі орта тапқа тән емес. Осылайша, «ағып кету» жан-жақты немесе мүмкін дөңгелек.

Мәдени және экономикалық капиталдың комбинациясы таптық иерархияда тігінен орналастырылған позицияларды ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік иерархияның бір деңгейіндегі әлеуметтік дифференциацияға әсер етеді (көлденен), бұл әлеуметтік құрылымда шамамен бір деңгейлі позицияларды алатын әлеуметтік топтар арасындағы тұтыну модельдерінің айырмашылығын түсіндіруге мүмкіндік береді.

Цифрлық трансформация технологиялық, өндірістік, коммерциялық және басқа да процестерді жеделдетуге және тиімдірек етуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ ең аз инвестициялармен капиталды игеруге деген ұмтылысын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Мәдени капиталды қалыптастыруға цифрлық технологиялардың әсері елеулі. Көп жағдайларда тікелей адамдық қарым-қатынастан таппаған түсіністікті, тұтынушылар цифрлық ортада табуда.

Қазіргі уақытта тұтынушылық тәртіп дүкенде немесе цифрлық ортада жүзеге асырылатынына қарамастан, сатып алу жолының траекториясы цифрлық медиа арқылы құрылады және бұл тауарлар мен қызметтердің көптеген санаттарына қатысты. Нақты және виртуалды әлемге бөліну қазірдің өзінде физикалық қатысу әлемінің және интернет құрған әлемнің дихотомиясы бола бермейді. Цифрлық технологиялар адамның күнделікті өмірінің ландшафттарын түбегейлі өзгертеді, өмірдің көптеген салаларында жаңа әлеуметтік тәжірибелерді тудырады, экономикалық мінез-құлықтың жаңа модельдерін жасайды. Көбінесе бұл сандық технологиялардың көмегімен жасалған кеңістікке әсер ететін және әсер ететін жас ұрпақ.

Қорыта келе, цифрлық трансформация тұтынудың маржиналды және институционалды теорияларына жаңа көзқараспен қарауға мүмкіндік береді. Себебі цифрлық орта адам өмірінің ажырамас бөлігіне айналды.

Әдебиеттер тізімі

1. Исқалиев, М. Д. Экономикалық теория : оқулық. - толықт., өңделген және түзетілген 2-ші басылым. - Алматы : Қарасай, 2017. - 350 б.
2. Нұрманова Б. Экономикалық ілімдер тарихы : оқу құралы.: әл-Фараби атын. Қазақ ұлттық ун-ті. - Алматы : Қазақ ун-ті, 2013. - 221 б.
3. Рахматулина Д.К. Модификация маржиналистического подхода к теории потребления в условиях цифровизации. // Материалы международной научно-практической конференции «Новые импульсы развития: вопросы научных исследований» – Саратов: НОО «Цифровая наука». – 2020. – С. 81-86.
4. Бурдьё П. Формы капитала / Пер. с англ. М. С. Добряковой; Бурдьё П. Различение: социальная критика суждения (фрагменты книги) / пер. с фр. О. И. Кирчик // Западная экономическая социология: хрестоматия современной классики. — М.: РОССПЭН, 2004. — 680 с.

Место Казахстана в проекте «Экономический пояс Шелковый путь»

А.Н. Рахимова¹, Д.М. Темирбаева²

м.э.н., преподаватель кафедры экономики и международного бизнеса,
м.э.н., старший преподаватель кафедры экономики и международного бизнеса
rahimova12@mail.ru

Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: Республика Казахстан является страной, не имеющей выхода к морю, со значительными ресурсами, в основном в форме нефти, газа и минеральных ресурсов, которая имеет большой потенциал для ЭПШП в качестве транзитного моста для восточной и западной Евразии. По этой причине Казахстан должен возродить свою историческую значимость и стать крупнейшим деловым и транзитным узлом региона Центральной Азии, своеобразным мостом между Европой и Азией.

Ключевые слова: шелковый путь, экспортоориентированная экономика, основной экспортный товар, нефть, металл, направления экспорта

Казахстан – сырьевая экономика, одна из наиболее развитых в регионе, с высокими темпами роста. ВВП на душу населения составляет более 9 тыс. долларов (население – 18,3 млн человек). Инвестиционная активность в стране в первую очередь связана с осуществлением проектов в нефтедобывающей отрасли. В основном инвестиции осуществляются за счет основных средств, заемные средства становятся источником только для 15% всего объема инвестиций. Кредитная активность растет в основном за счет сектора потребительского кредитования, поэтому вряд ли можно ожидать роста корпоративной инвестиционной активности.

Казахстан первым из региона запустил программу структурных реформ в 1990-2000-е. Впоследствии процесс замедлился, однако с 2015 года возобновился. Основными целями структурных реформ стало снижение зависимости экономики от нефти, увеличение интеграции со странами Евразийского региона, в первую очередь с Китаем (в рамках «Экономического пояса Великого Шелкового пути»). Темп реализации запланированных изменений был невысок и до пандемии, которая окончательно затормозила модернизацию.

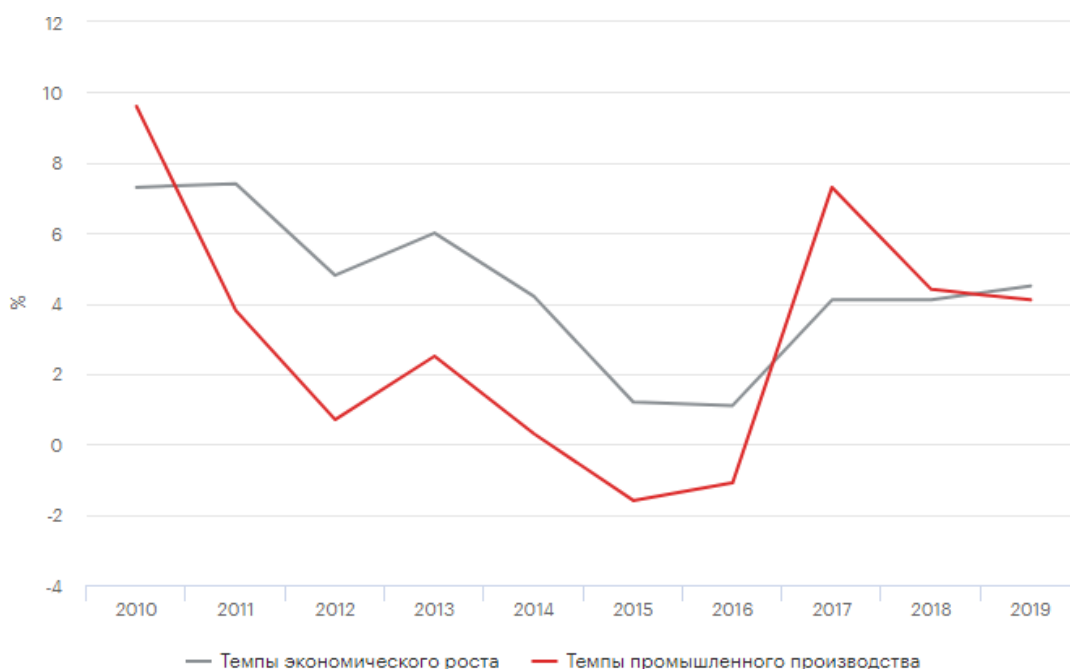

Рисунок 1 – Темпы экономического роста и промышленного производства в Казахстане
Примечание – Источник [5].

В 2020 году в результате экономического кризиса, спровоцированного пандемией COVID-19, страну будет ожидать рекордное падение роста ВВП до -2.7% (по данным МВФ). Национальный банк Казахстана успешно осуществляет политику инфляционного

таргетирования с целевым коридором в 5-7%, базовая ставка постепенно снижается с 2015 года – момента перехода к новой монетарной политике. Курс национальной валюты достаточно волатилен, с 2018 года происходит плавное обесценение казахского тенге.

Государственный бюджет Казахстана сводится с дефицитом на протяжении нескольких последних лет, в 2018-2019 годах существенная часть доходов бюджета обеспечивалась трансфертами из Национального фонда.

Государственный долг при этом невелик – даже на 2020 год, с учетом всех заимствований на борьбу с коронавирусом и сопутствующим экономическим кризисом, он составляет около 28% ВВП (180% от доходов бюджета). Внешняя часть долга состоит как из еврооблигаций, так и из займов банков развития.

Казахстан – экспортоориентированная экономика, основной экспортный товар – нефть, кроме того, экспортируются металлы. Направления экспорта – Евросоюз, Китай, Россия. Прямые иностранные инвестиции также направлены в основном в горнодобывающую отрасль[3].

Внешняя финансовая устойчивость не высокая из-за огромного внешнего долга, значительная часть которого является внутрифирменной задолженностью. Но внутренняя устойчивость хорошая, поэтому рисков кредитоспособности не прослеживается.

Пандемия COVID-19 ощутимо ударила по экономике Казахстана: падение ВВП оценивается на уровне -2,7%, инфляция по итогам 2020 года составила 7,4%, превысив верхнюю границу таргетируемого коридора.

Доходы государственного бюджета снизились, что одновременно с ростом расходов привело к увеличению государственного долга – в первую очередь рыночного, Министерство финансов Казахстана разместило государственных ценных бумаг на 7 млрд долларов. Объем фискальных мер поддержки составил около 9% от ВВП, кроме того, были введены меры поддержки бизнеса, социальные меры поддержки[1].

В 2013 Китай выступил с Инициативой «Один пояс, один путь» (ОПОП), цель которой состоит в улучшении связей и углублении сотрудничества на трансконтинентальном уровне. Масштабы этой Инициативы все еще являются предметом обсуждения, однако она содержит два основных компонента, каждый из которых предполагает значительные инвестиции в инфраструктуру: Экономический пояс Шелкового пути и новый Морской Шелковый путь[6].

Сухопутный «Пояс» связывает Китай с Центральной и Южной Азией и далее – с Европой. Морской «Путь» связывает Китай со странами Юго-Восточной Азии, странами

Залива, Восточной и Северной Африкой и далее – с Европой. Были определены шесть сухопутных экономических коридоров: Экономический коридор Китай-Монголия-Россия; Новый евразийский сухопутный мост; Экономический коридор Китай-Центральная Азия-Западная Азия; Экономический коридор Китай-полуостров Индокитай;

Экономический коридор Китай-Пакистан и Экономический коридор Бангладеш-Китай-Индия-Мьянма

«Один пояс и один путь» охватывает большую часть Евразии, соединяя развивающиеся страны, в том числе «новые экономики», и развитые страны. На территории проекта сосредоточены богатые запасы ресурсов, проживает 6 % населения планеты, а предположительный экономический масштаб оценивается в \$21 трлн.

В целях инвестиционной поддержки заявленных планов строительства «Пояса и пути», Китай инициировал создание двух крупных финансовых институтов. Один – в форме международной финансовой организации – Азиатский банк инфраструктурных инвестиций (Asian Infrastructure Investment Bank, далее – АБИИ) с капиталом 100 млрд. долл., другой – в форме суверенного инвестиционного Фонда Шёлкового пути (Silk Road Fund) с капиталом 40 млрд. долл[4].

Инициативу китайской стороны о создании АБИИ поддержало более 50 стран практически со всех континентов. Фонд также инвестировал 2 млрд. долл. в создание Китайско-казахстанского фонда сотрудничества в области производственных мощностей. Казахстан участвует в образовании коридора относительно хорошей железнодорожной инфраструктуры (рисунок 2).

Создание ФШП было однозначно воспринято как амбициозное стремление КНР повысить свое политическое влияние не только в восточноазиатском регионе, но и во всем мире. Программа развития зоны Шелкового пути продемонстрировала изменение стратегических приоритетов Китая, то есть, таким образом Пекин меняет свою предшествующую тридцатилетнюю политику «поглощения иностранных инвестиций» на политику наращивания собственных инвестиций в соседние страны. Предполагается, что Фонд будет осуществлять капиталовложения в строительство региональной инфраструктуры, разработку природных ресурсов и развивать многостороннее сотрудничество в сфере промышленности и финансов.

Очевидно, что на сегодня Казахстан создал необходимые инфраструктурные условия, способствующие в среднесрочной перспективе прочно увязать торговые маршруты Азии и Европы через Центральную Азию. Используя данные преимущества, Казахстан способен выступить в качестве связующего звена между остальными государствами региона в процессе взаимодействия со странами Юго-Восточной Азии. Таким образом, в настоящий момент в Казахстане существуют все предпосылки для соединения экономических отношений Азии и Европы.

Используя потенциал транспортно-логистического хаба «Хоргос», международную трассу «Западный Китай – Западная Европа», портовый терминал «Ляньюньгань» Казахстан может успешно реализовывать себя в качестве связующего звена между Европой и Азией, включая также страны АСЕАН. При соответствующем наращивании транспортно-логистического потенциала Казахстана, а также дальнейшем укреплении региональной интеграции в Центральной Азии можно предположить, что в среднесрочной перспективе страны региона смогут не только укрепить взаимное сотрудничество с быстрорастущим рынком АСЕАН, но и получить возможность интеграции в глобальную сеть международной торговли.

Список литературы

1. Science and Engineering Indicators. – Washington: National Science Board, 2012. – P.231
2. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың "Қазақстан-2050" Стратегиясы - қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты" атты Қазақстан халқына Жолдауы. - <http://www.akorda.kz>.
3. Кудашов В.И., Шоломицкая М.М. Генезис теории инновационного развития // Экономика и управление. – 2011 - №3. – С.17-29.
4. Завгородняя Е.А. Теория инноваций: проблемы развития и категориальной определенности // Официальный сайт Института экономики и прогнозирования Национальной академии наук Украины. - http://www.ieforg.ua/IEF_rus/ET/Zavgorod406.pdf
5. Ермак В. Д. Системы. Системные принципы. Системный подход. - <http://socionicasys.ru/biblioteka/statii/sistemnii-podhod>.
6. Кондратьева Е.В. Национальная инновационная система: теоретическая концепция // Информационный портал «Шумпетер». - <http://www.schumpeter.ru/>

Сандық экономика жағдайында компанияларды басқару

Д.А. Сабитова¹, Н.Б. Құттыбаева²
«Жобаларды басқару» мамандығы бойынша I курс магистранты,
Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының PhD докторы
diana.sabitovaa@mail.ru, nurg_78@mail.ru

академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Қазіргі экономикалық жағдайда цифрлық экономиканы дамыту мәселелері ерекше өзектілікке ие. Қазіргі заманғы жағдайларда цифрлық экономикаға қол жеткізу орасан зор ресурстарды босатуға, тиімсіз бизнес-процестерді оңтайландыруға, бизнес пен мемлекеттің ашықтығы мен басқарылуын арттыруға мүмкіндік береді. Мақалада цифрлық экономика жағдайында компанияларды стратегиялық басқарудың өзектілігі мен қажеттілігі ашылады. Қазіргі уақытта цифрлық экономиканы дамытудың проблемалық мәселелері сипатталған. Цифрлық экономиканы дамыта отырып, компанияларды стратегиялық басқаруда болған өзгерістерге ерекше назар аударылады. Сандық экономика жағдайында корпоративтік білімді стратегиялық басқару мәселелері қарастырылады.

Түйінді сөздер: стратегиялық басқару, цифрлық экономика, цифрландыру, төртінші өнеркәсіптік революция, индустрия 4.0, заттардың өнеркәсіптік интернеті, цифрлық кәсіпорын.

Қазіргі жағдайда стратегиялық басқару цифрлық экономика тұжырымдамасына негізделуі керек, бұл Президент қойған міндеттермен және үкімет әзірлеген тиісті цифрландыру бағдарламасымен расталады.

Бекітілген «Қазақстанның цифрлық экономикасы» бағдарламасы мақсаттар мен міндеттерді айқындайды: нормативтік реттеу, кадрлар мен білім беру, зерттеу құзыреттері мен техникалық негіздерді қалыптастыру, ақпараттық инфрақұрылым және ақпараттық қауіпсіздік.

Жаңартылған күйдегі бағдарлама алты жобаны қамтиды:

- сандық ортаны нормативтік реттеу;
- сандық экономикаға арналған кадрлар;
- сандық технологиялар және жобалар;
- ақпараттық инфрақұрылым;
- ақпараттық қауіпсіздік;
- сандық Мемлекет.

«Цифрлық экономика» терминін алғаш рет 1995 жылы Массачусетс университетінің американдық ғалымы Николас Негропonte енгізген. "Цифрлық экономика - бұл өндірістің негізгі факторы сандық түрде, үлкен көлемді өңдеу және басқарудың дәстүрлі формаларымен салыстырғанда талдау нәтижелерін пайдалану болып табылатын экономикалық қызмет.әр түрлі өндіріс түрлерінің, технологиялардың, жабдықтардың, сақтаудың, сатудың, тауарлар мен қызметтерді жеткізудің тиімділігін едәуір арттыруға мүмкіндік береді".

Цифрлық экономика - қазіргі уақытта іске асырылып жатқан «индустрия 4.0» бағдарламасының бір бөлігі. Давостағы Дүниежүзілік экономикалық форумның Президенті Клаус Шваб 2011 жылы Индустрия 4.0 тұжырымдамасын тұжырымдады, оның мәні киберфизикалық жүйелердің өндірістік процестеріне жедел интеграциядан тұрады, нәтижесінде өндірістің едәуір бөлігі адамның қатысуынсыз өтеді.

«Индустрия 4.0» бағдарламасы цифрлық кәсіпорындар деп аталатындардың жұмыс істеуі есебінен жүзеге асырылады. Цифрландыру жағдайында өндіріс инновациялық және ғылымды қажетсінетін бола түсуде. 4.0 индустриясы Қазақстанның жаһандық экономикалық бәсекелестіктегі рөлін өзгертуге, өндірістік процестерді жан - жақты автоматтандыруға, еңбек өнімділігінің өсуін қамтамасыз етуге, бәсекеге қабілеттілік пен тиімділікті арттыруға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта отандық экономика қолда бар әлеуетті толық көлемде пайдаланбайды.

«Индустрия 4.0» бағдарламасын іске асыруға үш өнеркәсіптік революция ұсынылды. Бірінші өнеркәсіптік революция бу қозғалтқышын ойлап тапқаннан кейін және қол еңбегінен машинаға ауысқаннан кейін орын алды. Екіншісі электр энергиясын пайдаланып, жаппай өндірістің басталуын атап өтті. Үшіншісі электроника және ақпараттық технологиялар арқылы өндірісті автоматтандырды.

Төртінші өнеркәсіптік революция - физикалық, сандық және биологиялық технологиялар арасындағы шекаралардың жойылуымен сипатталатын адамзат дамуының жаңа дәуірі. Бұл технологияға жасанды интеллект, заттар интернеті, ұшқышсыз көлік, 3D басып шығару, нанотехнология, биотехнология, кванттық компьютерлер кіреді. «Революция жүйелі өзгерістерге әкеледі. Олар бизнестің, қоғамның, саясаттың барлық салаларына қатысты болады және Үкімет пен жеке сектордың жұмысын ұйымдастырудың жаңа нысандарын талап етеді».

Деректердің үлкен ауқымына қол жеткізе алатын экономика салалары олардың негізінде қабылданатын шешімдердің, әсіресе кертартпа шешімдердің сапасын түбегейлі арттыруға мүмкіндік алады. Бұл банк, заң қызметтеріне, сақтандыруға, бухгалтерияға, басқаруға, консалтингке және аудитке, метрологиялық қамтамасыз етуге, денсаулық сақтауға қатысты.

Сандық негізделген жаңа әлем адамның жеке басын өзгерту, өйткені индустрия 4.0 этика мен эстетикаға жаңа принциптерді енгізу.

Адам өзіне тауарлар мен қызметшілерді бейімдей алады, сонымен қатар әлемнің жалғасын жасай алады, ол оған ерекше ұнайды.

Физикалық әлем сандықпен неғұрлым тығыз қиылысатын болса, сандық желілер арқылы бүкіл әлемдегі жағымсыз оқиғаларды бақылау және бақылау үшін көбірек мүмкіндіктер пайда болады.

Жаңа технологиялар азаматтарға өз мемлекетінің саяси өміріне әсер етуге мүмкіндік береді, бірақ 4.0 индустриясы қауіпсіздік мәселелерін ушықтырады, ал соғыстар болашақта мүлдем басқа сипатқа ие болады.

Клаус Швабтың пікірінше, болашақ қақтығыстар гибридті сипатқа ие болады және ұрыс алаңындағы тікелей әрекеттерді мемлекеттік емес құбылыстар мен элементтермен біріктіреді. Соғыс пен бейбітшілік, солдат пен азаматтық, тіпті зорлық-зомбылық пен зорлық-зомбылық (кибертерроризм) арасындағы шекара өте бұлыңғыр болып көрінеді. Әскери технологиялардың дамуымен, биологиялық және автономды қару-жарақтың пайда болуымен адамдардың мемлекеттік емес бірлестіктері мемлекеттердегідей өлім деңгейіне жетеді.

Клаус Шваб жаңа технологиялардың 12 тобын анықтайды. Олардың қатарында жасанды интеллект, робототехника, 3D-баспа, нейротехнология, Биотехнология, толықтырылған реалдылық бар. Төртінші өнеркәсіптік революция, ең алдымен, оның дәстүрлі логикасын мүлдем өзгертетін жаңа технологиялардың екі кешенін – киберфизикалық жүйелерді (заттардың өнеркәсіптік интернеті) және 3D басып шығаруды (қосымша өндіріс) өндіріске енгізумен байланысты. Киберфизикалық жүйелер (smart production systems), онда барлық элементтер (ресурстар, станоктар, құрастыру желілері, қойма, логистика, маркетинг және басқа модульдер) бір-бірімен алмасатындай бір коммуникациялық желіге біріктірілген. Қазіргі жағдайда цифрлық экономиканың дамуы барлық қызмет салаларында кеңінен

дамыды. Көптеген елдерде, соның ішінде Қазақстанда да цифрлық экономиканы қалыптастыру жөніндегі стратегиялар мен жоспарлар әзірленіп, белсенді енгізілуде.

Компанияларды стратегиялық басқаруда

А.А.Кунцманның пікірінше, цифрлық экономиканың дамуына байланысты айтарлықтай сапалы өзгерістер болды:

- ақпарат өндірістің толыққанды және аса маңызды факторына айналды;
- тиімді цифрлық технологиялардың пайда болуы транзакциялық шығындардың төмендеуіне алып келді;
- жалпы өндірістік шығындар өсті, өйткені өзекті ақпарат үшін ақы төлеу керек;
- тәуекелдер мен белгісіздіктердің жалпы деңгейі төмендеді, бұл басқарушылық ақпараттың қол жетімділігінің өсуіне және оны өңдеу әдістерінің тиімділігінің артуына байланысты;
- ақпараттық жүйелерге қызмет көрсетуде адам факторының рөлі артты.

Цифрлық экономика жағдайында әр түрлі салалардағы кәсіпорындардың өмір сүруі мен дамуын қамтамасыз ететін корпоративтік білімді стратегиялық басқаруға ерекше көңіл бөлінеді. Корпоративтік білімге кәсіпорын үшін құндылығы бар және онда жұмыс істейтін адамдарда болатын немесе өндірістік процестерден, жүйелерден немесе корпоративтік мәдениеттен туындайтын барлық нәрсе жатады.

Әдебиеттер тізімі

1. Кунцман А.А. Қазіргі заманғы компаниялардың сандық экономика жағдайларына бейімделу ерекшелігі // Инновациялар. 2017. № 9. С. 14-21.
2. Өнеркәсіптік революция 4.0. Жаңа дәуір қарсаңында.
URL: <https://korrespondent.net/business/web/3802445-өнеркәсіптік-revoluitsyia-40-шы-табалдырықта-жаңа-дәуір>.
3. Шваб К., Дэвис Н. Төртінші өнеркәсіптік революция технологиялары. М.: Бомбора, 2018.
4. Шваб К. Төртінші өнеркәсіптік революция. М.: Эксмо-Пресс, 2018.

Цифрландырудың кәсіпорынның персоналын басқару жүйесін трансформациялауға әсері

А. Сабыржан¹, Б.Х. Раимбеков²

¹э.ғ.д., экономика және халықаралық бизнес кафедрасының профессоры,

²э.ғ.к., экономика және халықаралық бизнес кафедрасының профессоры

alisher-aliev-79@mail.ru, rbh2006@yandex.ru

^{1,2}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Андатпа: мақалада экономиканы цифрландыру жағдайында кәсіпорын қызметінің тиімділігін арттыру үшін оның персоналын басқару жүйесінің ақпараттық-коммуникациялық технологияларын қайта құру қажеттілігі қарастырылған.

Түйінді сөздер: еңбек ресурстары, персоналды басқару, адами капитал, цифрландыру, зияткерлік ресурстар, бұлтты жүйе.

Мемлекеттің даму перспективалары оның табиғи, өнеркәсіптік, экономикалық және адами ресурстарымен айқындалады, ал жоғарыда аталған ресурстарды тиімді пайдалану мемлекеттік реттеудің маңызды міндетіне айналады. Бұл ретте экономиканы цифрландыру

жағдайында өндірістің, экономикалық өсудің және, сайып келгенде, мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігінің негізгі факторы, ең алдымен, адами ресурстар болып табылатынын ескеру қажет. Инновациялық-цифрлық экономикаға көшу кәсіпорынның персоналды басқару тәсілін өзгертуді талап етеді.

McKinsey & Company халықаралық консалтингтік компаниясы [1] жариялаған болжамдарға сәйкес, дамушы және дамыған экономикасы бар елдердің көпшілігі алдағы онжылдықта еңбек нарығының орташа және төмен білікті өкілдері арасында жұмыссыздар санының үлкен өсуін күтуде.

Егер сіз алыс болашаққа көз жүгіртсеңіз, келесі 20 жылда машиналар көптеген мамандықтардан адамдарды шығаратыны айқын болады. Ең алдымен, бұл кең таралған нарықтық экономикаға, бәсекелестікке және компаниялардан олардың тиімділігін үнемі арттыруды талап ететін басқа құрылымдық факторларға байланысты.

Дүниежүзілік экономикалық форум шеңберінде жарияланған The Future of Jobs [2] атты баяндамада ұсынылған ақпараттың негізінде өнеркәсіптің көптеген салаларын автоматтандыру талдаушылар, бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеушілер, инженерлер және біліктілігі жоғары басқа да мамандар сияқты кәсіптер үшін жаңа жұмыс орындарының (бүкіл әлем бойынша 2 миллионнан астам) пайда болуына әкеледі. Бірақ, сонымен бірге, ол жұмысын алдағы уақытта Роботтар орындайтын орташа білікті қызметкерлерді тартуды талап ететін 7 млн.жұмыс орнын қысқартуға әкеледі. Бір қызығы, ерлерге қарағанда әйелдер көп жұмыссыз қалады, өйткені техникалық салаларға соңғылары көбірек қатысады. Ал бағдарламашылар мен математиктер бүгінде танымал бола бастады.

Аналогтық экономикадан цифрлық экономикаға көшу кадрлық қамтамасыз ету сапасының проблемасына тап болады. Цифрлық экономиканың жаңа құзыреттіліктеріне ие кадрлық әлеуетті қалыптастыру қажеттілігі туындайды: бұл жаңа түлектер де, жаңа құзыреттерді игере алатын "ескі" кадрлар [3].

Цифрлық экономика - бұл техникалық прогрестің табиғи салдары, технологиялық инфрақұрылымның дамуы және ірі дерекқорларды қолдану қоғамның кең ауқымды цифрлық трансформациясын тудырды. Егер цифрландырудың бірінші кезеңі миллиондаған тұтынушылар үшін Интернетке қол жетімділікті кеңейту деп сипатталса, онда қазіргі кезең өндіріс пен басқару процесіне цифрлық сервистердің, өнімдер мен жүйелердің кең спектрін енгізумен ерекшеленеді. Бұл процесс сөзсіз экономиканың көптеген секторларының танылмауына әкеледі: технологиялық құрылым, өндірістік тізбектер, сұраныс пен өндірісті басқару өзгереді. Бизнес-процестерді оларға IT-инфрақұрылымды интеграциялау мақсатында қайта құру және модификациялау жүргізілуде, бұл бизнес-операциялардың жылдамдығын арттыруға, жаңа ақпараттық арналарды құруға, жаңа өнімдерді енгізу және әзірлеу рәсімдерін жеңілдетуге мүмкіндік береді. Сарапшылар жылдамдықты, ашықтықты және ақпаратты беру қауіпсіздігін қамтамасыз ету құралы ретінде блокчейн технологияларының мүмкіндіктерін жоғары бағалайды, бұл бизнес жүргізу моделін қайта құрылымдауға тікелей әсер етеді [2].

Инновациялық-цифрлық экономикаға көшу жағдайында адами капиталдың зияткерлік құрамдас бөлігінің маңызы едәуір артады. Цифрлық технологиялар коммуникация уақытын қысқартуға және барлық бизнес-процестерді жеделдетуге мүмкіндік береді, сондықтан адами капиталды дамытуға ерекше көңіл бөлінеді. Жаңа техника мен технологияны енгізбестен бұрын нарықта бәсекеге қабілетті болғысы келетін кәсіпорындар кәсіпорын персоналын ұйымдастыру және басқару әдістерін қайта құруды, кадр саясатын өзгертуді, Құзыретті персоналды дайындауды, яғни. кәсіпорын персоналын басқару жүйесін транс- формациялауды жүзеге асыру.

Инновациялық-цифрлық экономика жағдайында кәсіпорын персоналына мынадай жаңа талаптар қойылады:

- нарықтың тез өзгертін жағдайларына бейімделу мүмкіндігі;
- бастамашылық, процеске қатысу;
- өзін-өзі дамытуға дайындық;
- ақпараттық технологияларды білу;
- жоғары интеллект;
- тұрақты біліктілікті арттыру; жоғары еңбек өнімділігі.

Жұмыс берушілер үшін қазіргі жағдайларда "жұмсақ дағдылар" (soft skills) деп аталатындар басымдыққа ие болады: жеке қасиеттер мен әлеуметтік дағдылар, мысалы, командада жұмыс істей білу, білімқұмарлық, бастамашылық, сыни ойлау, күрделі міндеттерді шешу, әртүрлі адамдармен өзара іс-қимыл жасау және басымдықтарды дұрыс белгілеу қабілеті.

Сарапшылар алдағы бес жылда дамыған елдер цифрлық технологияларды енгізу және роботтандыру салдарынан 5 млн-ға дейін жұмыс орнын жоғалтады деп болжайды, бұл жаңа технологиялардың еңбек нарығына әсер ету салдарын жұмсартуға бағытталған шараларды әзірлеу қажеттілігін негіздейді.

Екінші жағынан, жақын болашақта экономика жағдайында жұмыс істей алатын, салада білімі бар жоғары білікті мамандарға сұраныстың табиғи өсуін күтуге болады.

Адами капитал жоғары кірістерді жинақтауға мүмкіндік беретін Инновациялық технологиялар мен шешімдерді құруға қабілетті басым ресурсқа айналады.

Егер 45 жасқа дейінгі жұмысшылардың көпшілігі цифрлық экономика технологияларын дамудың және мансаптық өсудің жаңа мүмкіндіктерін бере алатын фактор ретінде қарастырса, онда 45 жастан кейінгі жұмысшылар өзгертін жағдайларға бейімделе алмайды, өзгерістерге қарсы тұрады.

Бұл жағдайда қызметкерлерді компания ішінде оқытудың маңызы зор, өйткені көптеген кәсіпорындар қызметкерден жалпы біліммен қамтамасыз етілмейтін мамандандырылған Дағдылар мен білімді қажет етеді. Компания ішіндегі оқыту-бұл кәсіпорынның зияткерлік капиталын дамытудың жалпы саясатына енгізілген және кәсіпорын қызметінің тиімділігін арттыру үшін білім деңгейін арттыруға, қызметкердің дағдылары мен дағдыларын жетілдіруге бағытталған жүйелі процесс.

Фирмаішілік оқыту тікелей кәсіпорында немесе оның оқу орталығында жүзеге асырылады. Сырттай оқу орта арнаулы және жоғары оқу орындарының кешкі, сырттай, қашықтықтан оқыту бөлімдерінде жүзеге асырылады.

Инновациялық-цифрлық экономиканы дамыту кезеңіндегі инновациялық шешімдердің бірі-кәсіпорында адами капиталды басқарудың бұлтты жүйесін енгізу. Бұлтты кеңістік қызметкердің айналасында орналасқан :әр адамның әртүрлі әлеуметтік желілерде өз аккаунты бар [4]. Бұлт қызметтерін әртүрлі тәсілдермен сатып алуға болады: стационарлық интернет, мобильді құрылғы және т.б.

Адам капиталын басқарудың бұлтты жүйелері кадрлық процестерді автоматтандыруға, олардың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді; кадрларды іріктеуді едәуір жеңілдетеді (олар нақты уақыт режимінде сұхбаттасуға, бірнеше үміткерлермен бейне байланыс арқылы алғашқы бағалауды жүргізуге мүмкіндік береді); кадрлардың қалыптасуы мен даму процестеріне кепілдік береді және бақылайды, сонымен қатар олардың айналымын азайтады.

Бұлтты тұжырымдамалар келесі функцияларды орындайды: жұмысшылардың жұмыс тиімділігін басқару, қызметкерлердің жеке ақпаратын бақылау, жалақыны, жеңілдіктер мен салықтарды басқару, қызметкерлерді іздеу және жалдау, онымен жұмыс жасауды ұйымдастыру, оның дамуы мен алға жылжуы, сабақтастықты жоспарлау, кадрларды ауыстыру процестері, мансапты бейімдеу және қалыптастыру, қызметкерлерді жылжыту.

Бұлтта кәсіпорындардан қауымдастық құрылады, онда қызмет нәтижелерін статистикалық талдау мақсатында мәліметтер алмасуға болады. Бір сөзбен айтқанда, бұл

технология адамның зияткерлік мүмкіндіктерінің мультипликаторы және ақпаратты өңдеудің әмбебап әдісі ретінде қарастырылуы керек.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, прогрессивті кәсіби және басқарушылық құзыреттерді қалыптастыру инновациялық қызметті дамыту, құрылымдық дағдарысты еңсеру, жаңа өткізу нарықтарына қол жеткізу және жоғары технологиялық нарықтардағы мемлекеттің позициясын күшейту үшін басым мәселеге айналатынын атап өткен жөн.

Әдебиеттер тізімі

1. Жиленкова Е.П., Буданова М.В. Кадры в цифровой экономике: обзор аспектов развития // Статистика в цифровой экономике: обучение и использование: материалы международной научно-практической конференции. Санкт-Петербургский государственный экономический университет: Санкт-Петербург. - 2018. - С. 120-122
2. Цифровая трансформация экономики и промышленности: проблемы и перспективы / под ред. д-ра экон. наук, проф. А. В. Бабкина. - СПб. : Изд-во Политехн. ун-та. - 2017. - 807с.
3. Андреева Л.Ю., Джемаев О.Т. Влияние цифровой экономики на формирование новых трендов на российском рынке труда // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки СКАГС. - 2017. - № 3. - С. 31
4. Жиленкова Е.П. Облачная система как инновационный метод управления человеческим капиталом на предприятии// От синергии знаний к синергии бизнеса. Сборник материалов конференции. - Омск. - 2017г. - с. 443-446

Особенности формирования благоприятной институциональной среды для развития бизнес-активности молодежи в Казахстане

Д.Б. Сеитова¹, Ж.М. Жартай², Канкулов М.К.³
Студентка 1 курса специальности «Экономика»¹,
PhD, ассоциированный профессор²
dilnazhusainova2003@gmail.com¹, zhanibek862010@mail.ru², Marchelo.kz83@mail.ru³
Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда^{1,2}
ТОО Сары-Арка Жолдары³

Аннотация: в статье рассматриваются вопросы формирования модели благоприятной институциональной среды развития бизнес-активности молодежи в Казахстане, включая механизм формирования бизнес-компетенций и мотивации молодых людей к предпринимательской деятельности

Ключевые слова: молодежное предпринимательство, бизнес-активность молодежи, стартап, бизнес-компетенции.

В институциональном плане развитие молодежного предпринимательства в Казахстане имеет особенность в том, что законодательство нашей страны не выделяет молодежное предпринимательство в отдельную категорию и поэтому его функционирование и поддержка государством осуществляется на общих основаниях, что не всегда учитывает выявленную специфику молодежной бизнес-активности. Молодежное предпринимательство в Казахстане, находящееся на этапе институционализации, требует законодательного оформления и урегулирования. В этой связи необходимо дополнить Предпринимательский кодекс Республики Казахстан нормами, относящимися к молодежному предпринимательству, в частности: законодательно определить понятия «молодежное предпринимательство», «субъекты молодежного предпринимательства» и «молодой предприниматель» с

установлением возрастного ценза и субъектного состава; законодательно закрепить институциональные (в том числе инфраструктурные), финансовые, нефинансовые (информационные) и прочие меры поддержки молодежного предпринимательства; определить полномочия (права и обязанности) между органами государственной власти и субъектами молодежного предпринимательства; законодательно обеспечить ведение единого реестра субъектов молодежного предпринимательства и их статистического учета, а также формирование базы данных молодежных бизнес-идей и проектов. Таким, образом, становление институциональной основы молодежного предпринимательства в Казахстане связано с формированием правового блока, обеспечивающего законодательные рамки развития бизнес-активности молодежи, а также развитием конкретных форм институционального обеспечения: институтов и программ поддержки, которые способствуют как росту занятости молодежи, так и самостоятельному развитию традиционного и инновационного молодежного предпринимательства.

Первым шагом при выстраивании параметров благоприятного институционального ареала для активизации молодежного предпринимательства является выявление барьеров, как лимитирующих факторов. На базе кабинетного анализа, полевых исследований, социологических опросов, проведенных аналитическими группами (под эгидой Фонда Сороса, НПП «Атамекен», НИЦ «Молодежь» и др.) можно выделить ряд институциональных барьеров для становления молодежного предпринимательства в стране [1-4]. Их можно подразделить на две большие группы: внешние и внутренние барьеры.

К внешним барьерам относятся лимитирующие условия государственных институтов и институциональной среды; к внутренним – условия, собственно лимитирующие молодежные возможности, исходя из их поведенческих и ментальных особенностей.

Так, к внешним барьерам развития молодежного предпринимательства в Казахстане относятся:

- низкая заинтересованность сотрудников государственных органов в эффективной работе государственных программ поддержки предпринимателей;
- административные барьеры; коррупция;
- низкая организация людей, заинтересованных в инвестировании в бизнес, ограниченность площадок, где бы сводились потенциальные инвесторы и предприниматели, нуждающиеся в инвестировании;
- недостаток в Казнете ресурсов по ведению бизнеса для казахоговорящей аудитории;
- обилие бюрократических процедур при подаче документов/получении помощи для развития предпринимательской деятельности; низкая компетентность сотрудников в консультационных учреждениях;
- ненадежность инвесторов/партнеров по бизнесу;
- ненацеленность системы образования Казахстана на возвращение специалистов способных открывать свое дело, продвижение в системе образования системы ценностей, направленных на работу по найму;
- со стороны предпринимателей не уделяется должного внимания развитию компетенции самого руководителя, сотрудников;
- недостаток ярких имен, примеров успешного предпринимательского бизнеса, которые могли бы являться примером/стимулом образования/развития новых бизнесов и т.д.

К внутренним барьерам развития молодежного предпринимательства относятся:

- недостаточность знаний, нехватка информации о программах развития предпринимательства;
- личные барьеры: менталитет, страхи; личностные сложности индивидуума, низкая инициативность, инертность, завышенные ожидания от предпринимательской деятельности и др.

Таким образом, исходя из наличия данных барьеров необходимо выстраивание адекватных институтов и институций, которые привели бы к их минимизации.

Для преодоления барьеров и ориентации институциональной среды для активизации бизнес-активности молодежи необходим следующий инструментальный арсенал:

- сокращение административных барьеров путем высокого информационного уровня сопровождения бизнес-инициатив со стороны государственных органов;
- расширение участия молодежи в разделах государственных программ путем детализации адекватных для молодежного бизнеса инструментов;
- качественное системное предпринимательское образование молодежи, в т.ч. формирование в онлайн-режиме учебных бизнес-программ;
- развитие молодежных бизнес-инкубаторов, венчурных фондов и системы бизнес-ангелов, масштабирование системы первичного бизнес-консультирования и менторства;
- пропаганда молодежного предпринимательства и четкое информирование о программах поддержки, успехах молодых предпринимателей и тиражирование их опыта;
- активизация участия отечественных молодежных компаний в международных проектах и программах;
- создание специализированного отечественного интернет-портала по молодежному предпринимательству с аккумуляции всех программ, фондов, ассоциаций.

Помимо внешних (институциональных) условий успешного развития молодежного бизнеса, необходимо и формирование субъектных его оснований. К ним, в первую очередь, относится формирование бизнес-компетенций.

Сегодня фундаментальные твердые навыки (т.е. знания по своей специализации, умения достижения результата в своей нише, навыки в узкоспециализированном сегменте своей профессии) дополняются новыми характеристиками, которые аккумулируются в когнитивных компетенциях. К ним необходимо отнести:

- формирование информационного мышления, т. е. навыки обработки информации (текстовый и математический режимы);
- навыки решения проблем на основе сформированного профессионального и логического алгоритма; способность к созданию новых идей.

В то же время усиливается значимость некогнитивных компетенций, особенно в формате становления бизнеса. Причем, некоторые исследователи в рамках производственной функции считают именно некогнитивные компетенции предпринимательскими способностями.

Некогнитивные компетенции базируются на следующих качествах личности: сознательность, настойчивость, самоконтроль, доверие, самооценка, самоэффективность, устойчивость к сопротивлению, открытость к новому.

Помимо врожденных качеств человека некогнитивные навыки также могут быть тренированными, но базируются они таких личностных характеристиках, как:

- склонность к широким социальным контактам, т.е. коммуникабельность, общительность, концентрация внимания на внешних объектах – экстраверсия;
- доброжелательность (дружелюбие, способность достигать согласия);
- добросовестность (сознательность, включая ответственность, способность следовать намеченному плану, исполнительность);
- эмоциональная устойчивость (способность действовать рассудительно в стрессовых ситуациях); открытость новому опыту.

Эти личностные качества составляют современную основу для формирования предпринимательских навыков. Однако и их не следует переоценивать. Развитие когнитивных компетенций лежит в базе любой деятельности, в том числе и бизнесе. Ведь

аналитические исследования последнего десятилетия свидетельствуют о положительной динамике между эффектами когнитивных способностей и экономическим ростом [5-7].

Таким образом, и когнитивные, и некогнитивные компетенции являются общими элементами современного качества человеческого капитала. Потому следует иметь в виду их сложную, взаимопроникающую структуру.

Механизм формирования бизнес-компетенций и мотивации молодежи к предпринимательской деятельности должны включать 4 уровня (рисунок 1): институциональный макроуровень, региональный мезоуровень, микроуровень образовательных учреждений, индивидуальный уровень.

Рисунок 1 - Механизм формирования бизнес-компетенций и мотивации молодежи к предпринимательской деятельности

В то же время активизация всех бизнес-компетенций в наших условиях лимитируется как объективными, так и субъективными обстоятельствами.

К объективным факторам относится общая неопределенность рыночной экономики, которая усилилась в последние годы в мировом масштабе, и, следовательно, тормозит и устойчивое формирование адекватных бизнес-компетенций. Кроме того, в условиях растущей конкуренции появляются новые характеристики фирм, такие как «предприимчивая организация», «предприимчивый менеджер», «предприимчивое поведение в организации». Их стратегической задачей является инициирование общей модернизации процессов, продуктов, навыков, форм бизнеса каждым работником. А это требует расширения линейки универсальных компетенций не только для предпринимателей, но и для наемных работников [8-10].

Таким образом, к основным элементам механизма активизации бизнес-компетенций относятся:

- формирование, рост качества и измерение твердых навыков для профессиональной конкуренции;

- дополнение твердых навыков современными когнитивными навыками на основе всеобщей цифровизации экономики для поиска креативных решений, нахождения уникальных ниш в бизнесе;

- формирование некогнитивных компетенций, «мягких» навыков, психологической адаптивности через усиление дополнительного социально-личностного аспекта традиционного образования;

- формирование агентности как проактивности, предприимчивости, активной самостоятельности. При этом ключевым направлением формирования агентности как суммы предпринимательских навыков, в отечественных условиях является качественная модернизация образования, включающая развитие предпринимательского образования.

Список литературы

1. Барьеры в развитии молодежного предпринимательства. - Алматы - 2015 - 127 с.
2. Национальный доклад «Молодежь Казахстана - 2019». - Астана, 2019.- 420 с.
3. Хусаинова Ж.С., Жартай Ж.М., Адилова Ж.Г. Особенности социально-экономического портрета субъектов молодежного предпринимательства в национальной экономике // Вестник Карагандинского университета. Серия «Экономика». - 2019. - № 2 (94). - С. 182-195.
4. Хусанова Ж.С., Жартай Ж.М. Особенности институционализации молодежного предпринимательства и его субъектная специфика // Экономика и предпринимательство. - 2019. - №4. - С. 271 - 275.
5. Хусаинова Ж.С., Бектлеева Д.Е., Жартай Ж.М. Key determinants and trends of development of youth entrepreneurship // Вестник Карагандинского университета. Серия Экономика. - 2018. - № 3 (91). - С. 145-150.
6. Khussainova Zh.S., Abauova G.M., Bektleyeva D.Ye., Zhartay Zh.M. Institutional mechanisms to support of the youth entrepreneurship: domestic and foreign experience // Вестник Карагандинского университета. Серия «Экономика». - 2019. - № 2 (94). - С. 101-112.
7. Хусаинова Ж.С., Раимбеков Б.Х., Жартай Ж.М. Внедрение предпринимательского образования в Карагандинском государственном университете // Вопросы экономических наук. - 2018. - № 2. - С. 51-54.
9. Хусаинова Ж.С., Адилова Ж.Г., Бектлеева Д.Е. Молодежное предпринимательство как приоритетное направление производительной занятости молодежи // Экономика и предпринимательство. - 2018. - №10. - С. 679-684.
9. Khussainova Zh.S., Zhartay Zh.M. Development of methodological bases for the foresight model of youth entrepreneurship development // Вестник Карагандинского университета. Серия Экономика. - 2020. - №1(97). - С.58-65
10. Khussainova Zh.S., Zhartai Zh.M., Abauova G.M., Lambekova A.N., Syzdykova D.I. Models of youth entrepreneurship encouraging in Kazakhstan: current state, systemic issues and long-term outlook // Вестник Карагандинского университета. Серия «Экономика».-2020.- №3(99).-С.49-63.-DOI 10.31489/2020Ec3/49-63

Развитие предприятий в киберпространстве во время пандемии Covid-19

A. Szuszkiewicz-Idziaszek¹, M. Bednarczyk²

¹PhD, Кафедрафинансовогоменеджмента,

²PhD, Кафедрапредпринимательства и инноваций

aszuszkiewicz-idziaszek@ajp.edu.pl , mbednarczyk@ajp.edu.pl

Аннотация: Пандемия во многом заставила предпринимателей начать перевод своего бизнеса в Интернет. Эти возможности в Интернете все чаще и чаще используются организациями из сферы торговли и услуг. Такое поведение становится очень популярным, и предприниматели, которые не воспользуются этой возможностью, могут столкнуться с неудачей. Ведение бизнеса в киберпространстве способствует снижению операционных расходов.

Ключевые слова: развитие, предприятие, кибербизнес, пандемия.

Во время пандемии Covid-19 компании столкнулись с дилеммой, что делать дальше. Сам факт ведения бизнеса неразрывно связан с риском. Кризис означал, что многим компаниям пришлось изменить отрасль, метод или организацию управления и перенести свою деятельность в сеть. Вначале эти необходимые изменения не работали, но после того, как подрядчики убедились, они сначала привели к стабилизации и, как следствие, к развитию компаний и достижению ощутимой выгоды. Цель статьи - представить возможности развития предприятий в киберпространстве как пример преимуществ этой альтернативы.

1. Развитие предпринимательства и предпринимательства

В литературе по этой теме есть много определений предприятия. Компания в рыночной экономике - это субъект базового ранга, который сложно определить из-за большого разнообразия организационно-правовых форм, размеров, форм собственности или видов деятельности, а также постоянной изменчивости [5, стр. 11-12].

Предприятие - это хозяйствующий субъект, обособленный по экономическому, технологическому, организационному и правовому принципу, включающий одно или несколько производственных предприятий [3, стр. 11]. Другое определение указывает, что предприятие - это субъект, осуществляющий экономическую деятельность, стремящийся удовлетворить потребности других субъектов общественной жизни путем производства продуктов и / или предоставления услуг, в то время как эта деятельность мотивируется желанием получить финансовые выгоды и осуществляется независимо на риск собственника или собственников [3, стр. 12]. Предприятие - важнейший субъект рыночной экономики [4, стр. 37].

Согласно определению, предприниматель - это рискующий человек, который открывает новое предприятие и руководит им [5, стр. 15].

Со временем понятие предпринимательства стало отождествляться с ведением бизнеса или организацией крупных проектов [4, стр. 12].

Согласно Й. Стшелецу, предпринимательство означает одно из вышеперечисленных навыков, то есть [6, с. 169]:

- способность создавать инновации, то есть новый продукт или новый вид услуг, которые найдут покупателей на рынке,
- возможность найти новых покупателей на уже существующие товары,
- возможность изготавливать продукт по более низкой стоимости.

Предпринимательство - основной фактор социально-экономического развития страны. Под ним понимается склонность к ведению хозяйственной деятельности, а также способность запускать процессы развития на предприятии [1, стр. 230].

Для развития предприятия важны человеческие, технические и финансовые ресурсы, а также деятельность, создающая инновационную среду [4, стр. 41].

2. Кибербизнес в теории

Интернет играет все более важную роль в современной экономике. Помимо того, что благодаря Интернету устанавливаются межличностные контакты, получается различная

информация, это также облегчает использование многих сервисов. Все больше и больше компаний работают только через глобальную сеть. Это способствует снижению эксплуатационных расходов и быстрому выходу на клиента [2, стр. 373].

Электронный бизнес (то есть электронный бизнес или кибербизнес) существует в мире с 1995 года и был реализован концерном IBM. Под электронным бизнесом понимается [7, дата обращения: 13.11.2021]:

- общепринятый обмен информацией между предпринимателями и производителями, дистрибьюторы и получатели продуктов и услуг,
- подписание договоров,
- заключение договоров,
- отправка документов,
- проведение телеконференций,
- приобретение новых контактов, а также клиентов,
- поиск информации о новинках на рынке, а также о конкуренции.

Считается, что электронный бизнес - это так называемый ключ к успеху, чтобы данная транзакция принесла ожидаемый эффект [7, дата обращения: 13.11.2021].

В нашей стране слово «электронный бизнес» взаимозаменяемо с такими терминами, как электронная коммерция. Термин «электронный бизнес» имеет очень широкое значение, он связан с общими вопросами, такими как [7, дата обращения: 13.11.2021]:

- электронная коммерция (e-commerce),
- электронное предприятие (e-предприятие),
- электронная экономика (e-экономика),
- электронное общество,
- электронное правительство,
- электронный банкинг или электронное обучение.

3. Электронный бизнес и развитие предпринимательства

Пандемия Covid-19 способствовала возникновению кризиса во многих отраслях (например, в сфере транспорта, туризма и общественного питания). Однако не все отрасли убыточны. Во время пандемии электронная коммерция облегчает клиентам безопасный доступ к широкому спектру продуктов и позволяет предприятиям работать, несмотря на ограничения. Пребывание дома (изоляция) и связанная с этим невозможность делать покупки классическим способом способствовали тому, что гораздо больше покупок совершается в Интернете. По этой причине в области электронной коммерции был зарегистрирован очень большой рост количества и стоимости транзакций [8, дата обращения: 13.11.2021].

Стоит добавить, что в Германии 77% граждан покупают онлайн, а во Франции 67%. Даже в Чехии и Словакии он составляет по 59% [8, дата обращения: 13.11.2021].

Согласно отчету Global Ecommerce 2020, опубликованному в 2020 году (в июне) центром eMarketer, было зафиксировано динамическое развитие электронной торговли во время пандемии. Его мировая стоимость в этом году составит 4,1 триллиона долларов, что на 18,4 процента больше, чем в прошлом году [9, по состоянию на 13 ноября 2021 г.]

Размышляя о собственном бизнесе и его будущем, стоит укрепить его позиции в Интернете. В основном это касается сбытовых компаний. Если важность электронной коммерции становится все более популярной, отсутствие собственных возможностей продаж через этот канал может блокировать возможности развития компании. Тем более, что появляется все больше и больше инструментов, которые позволяют быстро и относительно дешево создать собственный веб-сайт в Интернете [9, дата обращения: 13 ноября 2021 г.]. Предприниматели должны эффективно пройти цифровую трансформацию, если они хотят остаться на рынке. В настоящее время даже небольшие местные магазины открывают свои

веб-сайты, чтобы таким образом привлечь новых клиентов или поддерживать связь со старыми покупателями, которые из-за пандемии перестали делать покупки традиционным способом [10, дата обращения: 13.11.2021] Исследование PwC «Перспективы развития рынка электронной коммерции в Польше» показывают, что в 2026 году объем польского рынка электронной коммерции достигнет 162 млрд злотых. Это доказывает, что каждый год его стоимость будет увеличиваться в среднем на 12 процентов [10, по состоянию на 13 ноября 2021 г.].

Для электронной коммерции ситуация, связанная с пандемией Covid-19, является, с одной стороны, возможностью, а с другой - проблемой [11, по состоянию на 13 ноября 2021 г.].

4. Развитие электронного бизнеса - собственные исследования

Исследование проводилось в декабре 2020 года среди 76 микро-, малых и средних предприятий Любушского воеводства. Метод исследования - анкета, рассылаемая в электронной форме случайно выбранным хозяйствующим субъектам. Целью исследования было получение информации о функционировании предприятий в условиях пандемии Covid-19. Их, в частности, спросили: несколько вопросов о возможности переноса бизнеса в киберпространство.

В таблице 1. представлены размеры опрошенных предприятий.

Таблица 1
Размер опрошенных предприятий

Порядковый номер	Размер предприятия	количество	Структура (%)
1.	микропредприятие	43	56,6
2.	малое предприятие	25	32,9
3.	среднее предприятие	8	10,5
4.	вместе	76	100

Источник: собственное исследование, основанное на опросе.

Как видно из данных таблицы 1, наибольшую группу опрошенных предприятий составили микропредприятия (56,6%). На втором месте малые предприятия (почти 33%), на третьем - средние предприятия (10,5%).

На рисунке 1 представлены размеры предприятий.

Рисунок 1. Размер предприятий

Источник: собственное исследование на основе данных таблицы 1.

Вначале респондентов спрашивали, рассматривают ли они возможность переноса своего бизнеса в Интернет. В таблице 2. представлены рекомендации по переносу вашего бизнеса в Интернет.

Таблица 2

Собираетесь ли вы перенести свой бизнес в Интернет?

Порядковый номер	Рекомендации по выводу вашего бизнеса в онлайн	количество	Структура (%)
1.	да	27	35,5
2.	только частично	26	34,2
3.	нет	23	30,3
4.	вместе	76	100

Источник: собственное исследование, основанное на опросе.

Как показывают данные таблицы 2, более 35% опрошенных предпринимателей рассматривают возможность переноса своего бизнеса в Интернет. О частичном переводе бизнеса в сеть заявили более 34% респондентов. Чуть более 30% респондентов не рассматривают возможность переноса своей деятельности в киберпространство. Предприниматели заметили необходимость работы в Интернете, и тот факт, что некоторые из них не рассматривают возможность переноса своего бизнеса в Интернет, может быть связан с тем, что не все организации готовы работать в киберпространстве. Лучше всего к продаже в Интернете были подготовлены сервисные компании (54,1%) и торговые компании (52,1%) [12, дата обращения: 13.11.2021].

В опросе также спрашивали, какие наиболее важные задачи стоят перед пандемией. В таблице 3. представлены важнейшие задачи компании в период пандемии.

Таблица 3

Важнейшие задачи компании в период пандемии.

Порядковый номер	Важнейшие задачи компании во время пандемии	количество
1.	оставаться на рынке	58
2.	удержание сотрудников	26
3.	перенос деятельности в киберпространство	21
4.	иные	18

Источник: собственное исследование, основанное на опросе.

Данные в таблице 3. показывают, что самая важная задача для компании во время пандемии - сохранить бизнес. Удержание сотрудников - тоже важная задача. Респонденты также отметили, что также будет важно перенести деятельность в киберпространство.

Во время пандемии электронная коммерция облегчает клиентам безопасный доступ к широкому спектру продуктов и позволяет предприятиям работать, несмотря на многие ограничения. Отрасли розничной торговли и услуг все чаще используют эти возможности в киберпространстве. В основном поставщики услуг соревнуются в методах поощрения использования их услуг. Многие организации организуют различные онлайн-тренинги, например, предлагая более низкие цены. Торговые компании же избавляются от складских площадей и продают свою продукцию прямо с производственных линий. Все приведенные выше примеры могут доказать, что изменение менталитета и использование киберпространства означало, что предприятия начали восстанавливаться после кризиса, восстанавливать свое состояние и, как следствие, развиваться.

Список литературы

1. Szuszkiewicz-Idziaszek A., Stymulowanie przedsiębiorczości poprzez instrumenty finansowe z Unii Europejskiej w nowej perspektywie [w:] Rozwój na peryferiach, pod red. J. Rossy, T. Marcinkowskiego, PWSZ, Gorzów Wielkopolski 2014.
2. Sala K., Rola Internetu w zachowaniach konsumentów w turystyce [w:] Rozwój na peryferiach, pod red. J. Rossy, T. Marcinkowskiego, PWSZ, Gorzów Wielkopolski 2014.
3. Kołosowska B., Finansowanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw poprzez rynek kapitałowy w Polsce, CeDeWu, Warszawa 2013.
4. Janasz K., Kaczmarska B., Wasilczuk J. E., Przedsiębiorczość i finansowanie innowacji, PWE, Warszawa 2020.
5. Szuszkiewicz-Idziaszek A., Fundusze Europejskie w finansowaniu małych i średnich przedsiębiorstw, Wyd. Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, 2019.
6. Strzelec J., Rola samorządu terytorialnego i innych partnerów społecznych w rozwoju przedsiębiorczości. Instytucjonalne otoczenie sektora małych i średnich przedsiębiorstw [w:] Bank a rozwój małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce, red. J. Sikorski, Kielce 2002.
7. <https://mfiles.pl/pl/index.php/E-biznes>.
8. <https://www.gov.pl/web/oecd/e-commerce-w-czasie-pandemii-covid-19>.
9. T. Kierniewicz, Jak rozwijać e-commerce? Koronawirus przyspiesza przenosiny handlu do Internetu, <https://bankomania.pkobp.pl/firma/sprzedaz-i-rozwoj/jak-rozwijac-ecommerce-koronawirus-przyspiesza-przenosiny-handlu-do-internetu/>.
10. Jarosz T., Zakupy przez Internet to codzienność epoki koronawirusa. Jak założyć e-sklep?, <https://bankomania.pkobp.pl/firma/sprzedaz-i-rozwoj/zakupy-przez-internet-to-codziennosc-epoki-koronawirusa-jak-zalozyc-esklep/>.
11. <https://eizba.pl/wp-content/uploads/2020/03/E-commerce-w-czasie-kryzysu-2020.pdf>
12. <https://www.money.pl/gielda/krd-62-5-malych-firm-chce-aktywniej-dzialac-online-w-najblizszym-czasie-6512471179191937a.html>

Влияние мировых вызовов Индустрии 4.0 и Covid-2019 на занятость в отраслях Казахстана

С.Г. Симонов¹, Т.П. Притворова², А.К. Атабаева³

¹ д.э.н., профессор кафедры экономики и организации производства,

² д.э.н., профессор кафедры экономики и международного бизнеса,

³ докторант 3-го года обучения по специальности «Экономика»

v.simonova.67@mail.ru, pritvorova_@mail.ru, atabaeva@list.ru

¹Тюменский индустриальный университет, г.Тюмень, Россия

^{2,3}Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, г.Караганда

Аннотация: в статье рассматриваются проблемные вопросы, связанные с современными тенденциями на рынке труда и занятости. Трансформационные процессы, происходящие в мире затрагивают практически все отрасли экономики Казахстана. Индустрия 4.0 и Covid-2019 усиливают эти процессы. В результате меняются не только условия и формы, но и характер труда.

Ключевые слова: рынок труда, занятость, временно неработающие, простой производства, формы занятости

В 2020 году весь мир столкнулся с кризисом пандемии, который затронул все сферы

жизнедеятельности и экономику стран. Особенно последствия Covid-2019 коснулись сферы труда и большинство людей ощутило это влияние в своей трудовой деятельности. Многие предприятия были вынуждены сократить штат или отправить сотрудников в бессрочные отпуска, сократить рабочее время или перевести работников на дистанционную работу.

В кризисные периоды промышленное производство подвержено конъюнктурным подъемам и спадам. Предприятия реагируют на них увеличением или сокращением количества используемой рабочей силы. В результате персонал делится на две части – на постоянных и на временных рабочих, которых нанимали при благоприятной экономической конъюнктуре и увольняли в период спада. Предприятия адаптировались к такой экономической ситуации путем высвобождения временных работников, сокращения рабочего времени, либо внутрипроизводственного перемещения рабочих.

Последствия пандемии и мировые кризисы коснулись практически всех предприятий Казахстана. Если рассмотреть отраслевой профиль работников, временно неработающих в связи с простоем производства в 2010, 2015 и 2020 гг, то можно выделить следующие сектора с высоким уровнем простоев (рисунок 1):

- в 2020 году по всем секторам, за исключением строительства, сельского хозяйства, информация и связь, государственное управление;
- в 2015 году в строительстве;
- 2010 году в сельском хозяйстве.

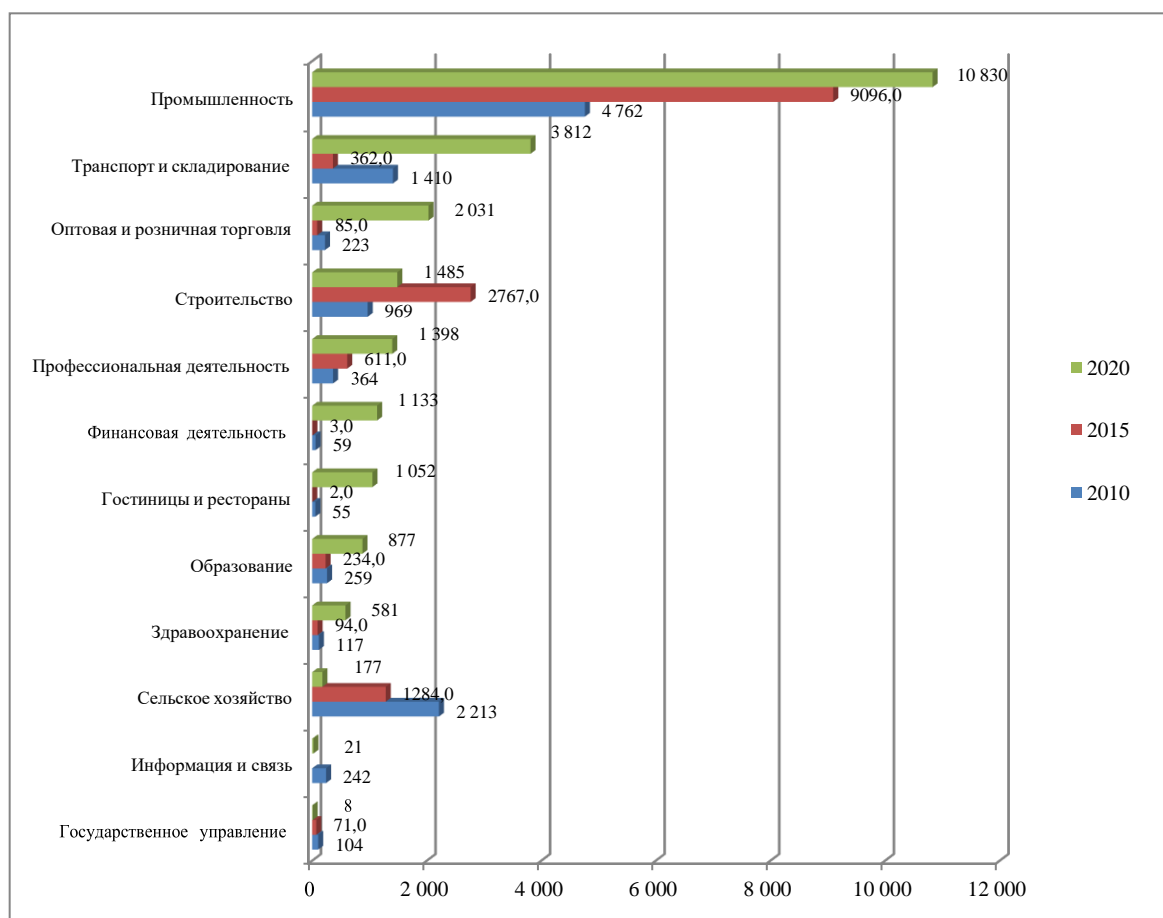

Рисунок 1. Численность работников, временно неработающих в связи с простоем производства в 2010, 2015, 2020 гг. (человек)

Примечание – составлено автором на основе stat.gov.kz

Максимальное количество временно неработающих в связи с простоем наблюдается в 2020 году в промышленности (10830 человек). Основная доля зафиксирована в обрабатывающей (5420 человек) и горнодобывающей (3820 человек). В 2015 и 2010 гг., также первенство держат отрасли промышленности (9096 и 4762 соответственно).

Таким образом, в 2020 году произошел значительный рост временно неработающих в связи с простоем производства в таких отраслях как промышленность, транспорт и складирование, оптовая и розничная торговля, ремонт автомобилей и мотоциклов. Вероятно, это связано с введением локдаунов и ограничениями в трудовой деятельности в связи с влиянием Covid-2019.

Выявленные тенденции в отраслях экономики, возможно, являются предпосылками формирования таких явлений как аутстаффинг, временная и частичная занятость, а также других форм нестандартной занятости.

Нестандартные формы занятости нередко рассматриваются как нечто новое, однако многие их разновидности существуют достаточно давно – такие, например, как арендный подряд, но, в силу ряда причин, были вытеснены на периферию стандартной моделью занятости, и поэтому сейчас воспринимаются как инновационные [1].

Следует отметить, что существовал и надомный труд, и временная работа, и неполная занятость, и самозанятость, а также практиковались нетипичные режимы рабочего времени (сменный график, вахтовый метод работы), но на современном этапе подобные формы трудоустройства занимают более значительную долю на рынке труда [2]. Таким образом, можно отметить, что «стандартная» занятость не была единственной формой занятости в эпоху индустриализации, уже присутствовала неоднородность рынка труда, существовали элементы, некоторые формы занятости отличающиеся от «стандартных» норм.

Временная занятость – трудовой контракт, заключенный на фиксированный срок или на выполнение конкретного объема работ, сезонная, случайная или разовая работа [3].

- Неполная занятость - трудовой контракт на неполное рабочее время или на работу, продолжительность рабочего времени которой меньше чем установленную законодательстве (30-35 часов в неделю).

- Недозанятость – фактическая продолжительность работы меньше контрактной. Работники трудятся меньше обычного времени по независящим от них причинам: отсутствие клиентов или заказов, вынужденные переводы на сокращенный график работы, отпуска по инициативе работодателя и др.

- Сверхзанятость – продолжительность рабочего времени больше установленной законом пороговой величины (больше 40 часов работы в неделю).

- Самостоятельная занятость – отсутствие трудового контракта, так как работник и работодатель существуют в одном лице (члены домохозяйств без оплаты, члены производственных кооперативов, работодатели и др.).

- Неформальная занятость – общим признаком является отсутствие контракта. В группу входят: а) занятые в неформальном секторе экономики; б) занятые по найму у физических лиц; в) занятые в домашних хозяйствах населения; г) занятые в формальном секторе на основе устной договоренности [4].

- занятость в домашних хозяйствах населения – отсутствие контракта. Данная категория охватывает тех, кто производит товары и услуги в домашних условиях либо для продажи на рынке, либо для собственного потребления [5].

Так можно отметить, что в XXI в. под влиянием четвертой промышленной революции и глобализации, гибкие формы занятости становятся обычным и распространенным явлением, а стандартные условия занятости в форме бессрочного контракта в рамках одной организации на полный рабочий день с гарантиями социальной защиты все более размыты.

Список литературы

- 1 Ванкевич Е.В. Нестандартная занятость: сущность, формы, масштабы, регулирование / Е.В.Ванкевич, О.В. Зайцева // Белорусский экономический журнал. – 2015. - №3. – С. 129-146.
- 2 Котляров И. Д. Проблемы регулирования нестандартных форм занятости / И. Д.Котляров // Вопросы регулирования экономики. – 2015. - № 1. – Т.6. - С. 55-66.
- 3 Тонких Н.В. Оценка распространенности нестандартной занятости на рынке труда Свердловской области по результатам опроса руководителей организаций // Научно-популярный журнал Метеор-Сити. – 2016. - №5. – С. 14-22. URL: <https://www.meteor-city.top/nfz-rukovoditeli> 20.04.2021
- 4 Бобков В.Н. Характеристики неустойчивости стандартной и нестандартной занятости в современной России / В.Н. Бобков // Мир новой экономики. - 2018. - № 12(3). – С. 128-139.
- 5 Капелюшников Р.И. Экономическая теория прав собственности (методология, основные понятия, круг проблем). М.: ИМЭМО, 1990. – 90 с.

Тренды цифровизации кооперативного сектора экономики в концепции инновационного развития

Я.Собонь¹, А.А. Степанов², М.В. Рыбин³, Р.В. Селезнева⁴

Доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой международной экономика¹,

Доктор экономических наук, профессор кафедры управления инновациями², Доктор технических наук, доцент, заведующий кафедрой управления инновациями³,
Кандидат технических наук, доцент кафедры информационных технологий⁴

sj@list.pl¹, step-916@yandex.ru², m.rybin@odin.mgimo.ru³, seleznevaruslana@gmail.com⁴

Академия имени Якуба с Парадижа в Гожуве Велькопольском, Польша¹,
Одинцовского филиала МГИМО МИД России, Россия²,
Одинцовского филиала МГИМО МИД России, Россия³,
Выща школа «Хуманитас», Польша⁴

Аннотация. Цель исследования – определить основные направления и тренды цифровизации и цифровой трансформации деятельности потребительских обществ. Методология исследования – системно-креативный анализ – совокупность принципов и методов поиска и обоснования инновационных концепций и методов решения нестандартных задач в ситуациях повышенной неопределенности. Применение системно- креативного анализа позволяет осуществить поиск адекватных и эффективных методов, техник и инструментов обоснования принципиально новых моделей, в том числе и в управлении процессами цифровизации и цифровой трансформации системы потребительской кооперации. Результаты: сформулированы предложения по организации и управлению освоением цифровой техники и цифровых технологий в практику деятельности современных отечественных потребительских обществ и их союзов. Раскрыты особенности применения системно-креативного подхода к исследованию ключевых вопросов организации процесса цифровой трансформации потребительской кооперации в условиях перехода к новому информационно-цифровому технологическому способу производства и потребления. Обоснована необходимость комплексного решения трех главных вопросов

процесса цифровизации и цифровой трансформации в потребительских обществах и их союзах: внедрение цифровой техники и технологий; освоение новых форм организации и управления, а также совершенствование методов управления деятельностью потребительских обществ и их союзов в новых условиях.

Ключевые слова: потребительская кооперация, потребительские общества, цифровизация, цифровая трансформация, формы организации, управление, методы, модели

Сегодня лидерами цифровизации социально-экономических процессов становятся крупные корпорации, холдинги, компании, способные контролировать целые отрасли и регионы. Часто не отстают от них предприятия малого и среднего бизнеса. Вместе с тем ряд отраслей и сфер народного хозяйства в силу разных причин отстают от мейнстрима цифровизации.

Потребительская кооперация Российской Федерации на этапе перехода к информационно-цифровому обществу остается одним из ключевых элементов в системе динамично развивающейся многоукладной экономики РФ. Вместе с тем, как показало множество исследований, одной из ключевых проблем развития потребительской кооперации является ее цифровизация и цифровая трансформация. [10]

2 Методология.

Как показывает обобщение отечественного и зарубежного опыта, применение традиционных методов и концепций в решении проблемы создания эффективных систем управления процессами цифровизации и цифровой трансформацией не дает возможности найти приемлемые эффективные решения.

В условиях цифровой трансформации современного технологического способа производства и потребления используемый в управленческой науке и практике инструментарий, основанный на императивах известных методологических постулатов уже не является эффективным. Научные исследования и практика показывают, что сегодня наиболее эффективные управленческие решения основаны в немалой степени на экспромте и интуитивном понимании ситуации. [11]

Теоретико-методологической основой проводимых исследований послужил системно-креативный анализ. Именно системно-креативный анализ является инструментом познания новых особенностей и специфики формирования эффективных систем управления процессами цифровизации и цифровой трансформации в инновационной экономике. [3]

Системно-креативный анализ – это система ценностных установок, норм, принципов и методов решения трудноразрешимых задач и проблем. Системно-креативный анализ, как показывает мировая практика, является адекватным инструментом при создании новых, оригинальных, высокоэффективных систем управления.

3 Результаты.

По информации компании PricewaterhouseCoopers (PwC), в 2018 г. лидером в развитии цифровизации и, в частности электронной коммерции, являлась Китайская Народная Республика (КНР), где продажи посредством интернета превысили 23% мирового рынка ретейла. За ней следует США с десятью процентами. Доля России на этом рынке составила лишь 4%. [7]

Разработка и реализация инновационных концепций и планов развития потребительских обществ на основе перестройки бизнес-процессов с использованием цифровой техники и технологий, цифровой трансформации управленческих моделей бизнес-процессами является стратегическим направлением совершенствования их деятельности.

Вместе с тем процессы цифровизации в потребительской кооперации РФ протекают неоднозначно. Главными причинами здесь являются низкий уровень компьютеризации,

информационной обеспеченности, применения современных способов интернет- и электронной торговли и др. [1]

Сегодня уже применение искусственного интеллекта в потребительской кооперации (торговля товарами) дает возможность проводить в режиме реального времени мониторинг сложившейся ситуации и разрабатывать прогноз поведенческих стратегий на будущее.

Использование в процессе деятельности потребительских обществ искусственного интеллекта, помимо прочего, дает возможность производителям эффективнее работать в процесс соблюдения экологических норм и реагировать на их отклонения от экологических норм.

Технология «цифровой двойник» также находит широкое применение в деятельности потребительских обществ и их союзов. Применение данной технологии дает возможность обеспечивать эффективную визуализацию и обмен всей имеющейся цифровой информации.

Цифровой двойник позволяет интегрировать информацию из самых различных источников, в том числе и из используемых информационных, аналитических моделей, моделей 3D-визуализации и др. Именно цифровой двойник является идеальным инструментом создания и управления бизнес-процессами, поскольку позволяет осуществлять:

- во-первых, организацию совместной работы при прогнозировании, планировании и осуществлении деятельности потребительских обществ;
- во-вторых, обмениваться необходимыми данными и информацией в режиме реального времени о состоянии всех бизнес-процессов потребительских обществ;
- в-третьих, контроль за обменом информации, ее обновлением между заинтересованными лицами.

Применение платформ для цифровых двойников дает возможность быстрого обмена и анализа различной документации и эксплуатационных данных, а также повышает эффективность и качество процессов управления деятельностью потребительских обществ.

Сегодня Центросоюз предлагает использовать сервис электронного идентификатора, с помощью которого осуществляется перевод в цифровой реестр данных клиентов в цифру и их идентификация. Внедряются платежные системы, базирующиеся на цифровых технологиях оплаты по расчету QR-кода и др.

Внедрение современной цифровой техники во все направления деятельности потребительских обществ создает не только объективные предпосылки для освоения качественно новых прогрессивных технологий в бизнес-процессы, но и обеспечивает цифровую трансформацию процессов организации и управления потребительскими обществами и их союзами.

Цифровая трансформация - это процесс перехода к новым, более совершенным формам и моделям организации и управления деятельностью потребительских обществ.

Внедрение цифровых технологий и цифровая трансформация деятельности потребительских обществ обеспечивают их основные конкурентные преимущества на качественно новом уровне (адресное обращение к покупателю; возможность использования социальных сетей для определения наиболее актуальных товаров в режиме реального времени и др.).

С помощью искусственного интеллекта успешно решается проблема рационального распределения товаров на полках в магазинах. Внедрение онлайн-касс в деятельность потребительских обществ и их союзов обеспечивает высокое качество обслуживания покупателей. Современные цифровые технологии позволяют внедрять электронные ценники, представляющие собой мини компьютеры взамен бумажных ценников.

Применение цифровых технологий и интернета принципиально меняют традиционные подходы к организации и управлению потребительским обществом. Их применение

позволяет дистанционно управлять деятельностью кооперативов, используя облачные сервисы; круглосуточно осуществлять разгрузочно-погрузочные работы; осуществлять адресные продажи, доставку и продажу товаров поминутно, а также в онлайн режиме передавать информацию о покупках в налоговые службы.

Цифровизация деятельности потребительских обществ принципиально изменяет место и роль работников в технологических и бизнес-процессах, а также поведение потребителей, модель их взаимодействия и взаимоотношений с потребительскими обществами.

Внедрение цифровых технологий и техники существенным образом влияет на трансформацию качественных изменений в управленческих и организационных механизмах деятельности потребительских обществ. Их внедрение обеспечивает возможность принятия эффективных управленческих решений с применением информационно-цифровых технологий и техники в режиме реального времени.

Создание современной концепции организации деятельности торговых предприятий потребительского общества должно основываться на принципах сетевой модели и широкого использования современной цифровой техники, технологий, компьютеров, развития автоматизации и комплексной механизации всех бизнес-процессов. При этом магистральным направлением должно быть внедрение современных информационных и цифровых технологий.

Широкое внедрение цифровой техники и технологий существенным образом повлияет на развитие новых наиболее эффективных форм организации взаимодействия потребительской кооперации с другими представителями бизнес-структур, взаимодействия потребительских обществ с потребителями посредством создания новых интернет-сообществ на базе разработанных платформ коллективных блогов, форумов, Web-конференций, соц. сетей и др.

Внедрение инновационных интернет-коммуникаций способно обеспечить эффективную цифровую трансформацию потребительских обществ, сформировать необходимые предпосылки для создания и функционирования новых интернет-сообществ на более высоком информационном и технологическом уровнях.

К принципиально новым формам взаимодействия субъектов деятельности потребительских обществ относятся аутсорсинг и краудсорсинг.

Аутсорсинг в потребительской кооперации основан на передаче потребителем обществом тех или иных функций, бизнес-процессов или видов деятельности другим организациям, предприятиям, компаниям или физическим лицам.

Применение аутсорсинга как эффективной формы взаимодействия и сотрудничества в деятельности потребительских обществ имеет широкие возможности. В частности, для решения таких вопросов, как приобретение услуг по организации определенных бизнес-процессов (финансовое и информационное обслуживание, логистика и т.п.); частично или полностью выносимые за пределы потребительских обществ производства в регионы и предприятия с дешевой рабочей силой; внутренние проблемы потребительских обществ (например, обучение персонала, кадровое обеспечение и пр.) на основе использования возможностей специализированных организаций и др.

Преимущества применения аутсорсинга в потребительской кооперации состоит в возможностях вынесения за пределы кооперативных формирований отдельных видов и функций деятельности и в частности привлечения высококвалифицированных специалистов и менеджеров для осуществления функций управления, повышения квалификации персонала, освоения прогрессивных технологий и пр.

Использование аутсорсинга в деятельности кооперативных формирований на основе применения цифровой техники и технологий обеспечивает высокую гибкость и быстроту

адаптацию деятельности потребительских обществ в условиях постоянного изменения потребительского спроса.

Другой эффективной формой взаимодействия субъектов деятельности в потребительской кооперации является краудсорсинг. Применение краудсорсинга на базе цифровых платформ позволяет, с одной стороны, реализовать ключевые принципы кооперативного движения (добровольность участия физических и юридических лиц), с другой, в значительной степени повысить эффективность их деятельности за счет применения высокопроизводительной цифровой техники и технологий.

Цифровизация деятельности потребительских обществ, цифровая трансформация обеспечивает системность их взаимодействия со всеми элементами реального сектора современной экономики. Эти процессы способствуют их эффективному инновационному развитию на всех стадиях осуществляемой деятельности

Процесс цифровизации и цифровой трансформации не следует рассматривать как универсальное, волшебное средство, способное обеспечить долгосрочную устойчивость и эффективное развитие потребительских обществ. Помимо насыщения потребительских обществ цифровой техникой и технологиями необходимо постоянно осуществлять совершенствование организационно-управленческих процессов и развивать цифровую культуру внутри потребительских обществ.

Цифровизация потребительских обществ является комплексным процессом, в основу которого должна быть положена новая концепция модели организации управления их деятельности.

Формирование эффективной модели управления цифровой трансформацией деятельности потребительских обществ должно быть направлено на разработку инновационных схем эффективного взаимодействия субъектов-участников кооперативного процесса.

Таким образом выбор методов управления цифровой трансформации потребительских обществ выступает в качестве ключевого методологического вопроса. Такие методы должны соответствовать требованиям простоты, надежности, адаптивности, оперативности, оптимальности, экономичности.

Формирование эффективных моделей управления процессами цифровой трансформации в потребительских обществах требует применения специфических методов, адекватных творческим процессам.

Список литературы

1. Воробьева Е.Г., Пониматкина Л.А. Проблемы развития потребительской кооперации в условиях формирования «Информационного общества» в Российской Федерации // Теория и практика общественного развития. 2014. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-razvitiya-potrebitelskoy-kooperatsii-v-usloviyah-formirovaniya-informatsionnogo-obschestva-v-rossiyskoy-federatsii> (дата обращения: 15.11.2020).

2. Губин В.В., Степанов А.А., Савина М.В. и др. Социально-экономическая трансформация системы потребительской кооперации и проблемы ее развития на этапе становления постиндустриальной экономики.- М.: ООО «Издательский дом Центросоюза», 2013.- С. 60-111.

3. Креативный менеджмент: / А. А. Степанов, М. В. Савина, Н. Л. Красюкова [и др.]; под редакцией А. А. Степанова и М. В. Савиной. — 2-е изд. — Москва: Дашков и К, 2018. — 252 с. — ISBN 978-5-394-02983-7. — Текст: электронный // Лань: электронно-библиотечная система. — URL: <https://e.lanbook.com/book/103772> (дата обращения: 03.05.2020). — Режим доступа: для авториз. пользователей.

4. Курлаев, А. М. Электронная кооперация как инновационное направление кооперативного движения / А. М. Курлаев. — Текст: непосредственный // Актуальные вопросы экономики и управления: материалы VII Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, апрель 2019 г.). — Санкт-Петербург: Свое издательство, 2019.- С. 1-3. URL: <https://moluch.ru/conf/econ/archive/329/14914/> (дата обращения: 05.11.2020).

5. Курочкина А.А., Муравьева К.А. Место инноваций в системе потребительской кооперации: сетевой подход // Научно-технические ведомости Санкт-Петербургского государственного политехнического университета. Экономические науки. 2011. №3 (125). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mesto-innovatsiy-v-sisteme-potrebitelskoy-kooperatsii-setevoj-podhod> (дата обращения: 08.11.2020);

6. Ткач А.В. Тенденции и перспективы развития сельскохозяйственной кооперации в России [Текст] = Trends and prospects of development of agricultural cooperation in Russia / А. В. Ткач, А. В. Черевко // АПК: экономика, управление. - 2017. - № 1. - С. 42-49 : табл. - (Формы хозяйствования в рыночной экономике).

7. «Умные» комбайны и дроны-геологи: как цифровизация меняет экономику. Подробнее на РБК: <https://trends.rbc.ru/trends/industry/cmrm/5efb5b0a9a79473caae9518c>
<https://trends.rbc.ru/trends/industry/cmrm/5efb5b0a9a79473caae9518c>.

8. Antonova L.I., Zolotareva A.F., Savina M.V., Stepanov I.A., Stepanov A.A., Концепция креативного менеджмента в парадигме теории управления информационным обществом (на англ. языке) //International Journal of Economic Research.- Volume 14. Number. 2017

9. Bitkina I.V. , Veselovsky M. Y., Izmailova M. A., Krasnyukova N.L., Stepanov A.A. ENHANCEMENT OF GOVERNMENT INNOVATION POLICY IN DIGITAL TRANSFORMATION OF RUSSIAN COMPANIES//REVISTA INCLUSIONES ISSN 0719-4706 VOLUMEN 7 – NÚMERO 3 – JULIO/SEPTIEMBRE 2020, pp. 306-319.

10. Stepanov A.A., Krasnyukova N.L., Veselovsky M. Y., Izmailova M. A., Bitkina I.V. ENHANCEMENT OF GOVERNMENT INNOVATION POLICY IN DIGITAL TRANSFORMATION OF RUSSIAN COMPANIES//REVISTA INCLUSIONES ISSN 0719-4706 VOLUMEN 7 – NÚMERO 3 – JULIO/SEPTIEMBRE 2020, pp. 306-319.

11. Stepanov I.A., Savina M.V., Stepanov A.A., Zolotareva A.F., Antonova L.I. Концепция креативного менеджмента в парадигме теории управления информационным обществом (на англ. языке) //International Journal of Economic Research.- Volume 14. Number. 2017

12. VESELOVSKY M.Y., KRASYUKOVA N.L., SAVENKO V.G., STEPANOV A.A. IMPROVEMENT OF THE MECHANISM OF TECHNOLOGY TRANSFER WITHIN THE CONTEXT OF THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE AGROINDUSTRIAL COMPLEX OF RUSSIA//Scientific Papers Series “Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development“, Volume 18, Issue 4/2018.- pages 411-422. PRINT ISSN 2284-7995, E-ISSN 2285-3952.

Туризм индустриясының даму тарихы, кезеңдері мен құрылымдық-ғылыми негіздері

Н.Б. Хасенханов¹, Ж.М. Жартай², А. Төлеуұлы³

¹"Экономика" мамандығы бойынша 1 курс докторанты,

²Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының PhD, қауымдастырылған профессоры,

³Маркетинг кафедрасының PhD, қауымдастырылған профессоры,

^{1,2,3}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Туризм көп өлшемді және сан қырлы ұғым ретінде қарастырылады, ол келесі анықтамада көрініс табады: "Туризм-бұл қызмет түрі, демалу нысаны, ұлттық экономика саласы, бос уақытты өткізу тәсілі, сонымен қатар өнер, ғылым және бизнес". Экономиканың қазіргі заманғы дамуы оқшауланған салалардың дамуымен ғана емес, әртүрлі салааралық кешендердің жұмыс істеуімен де сипатталады. Туризм индустриясына ұлттық экономиканың ірі тәуелсіз салааралық экономикалық кешені ретінде қарау керек, өйткені әртүрлі салаларды біріктіретін туризм саласы әдеттегі тік жазықтықта емес, әртүрлі салаларға жататын кәсіпорындар мен ұйымдарды қоса алғанда, белгілі бір көлденең кеңістікті қамтиды

Түйінді сөздер: Туризм, экономика, индустрия, тарих, саяхат.

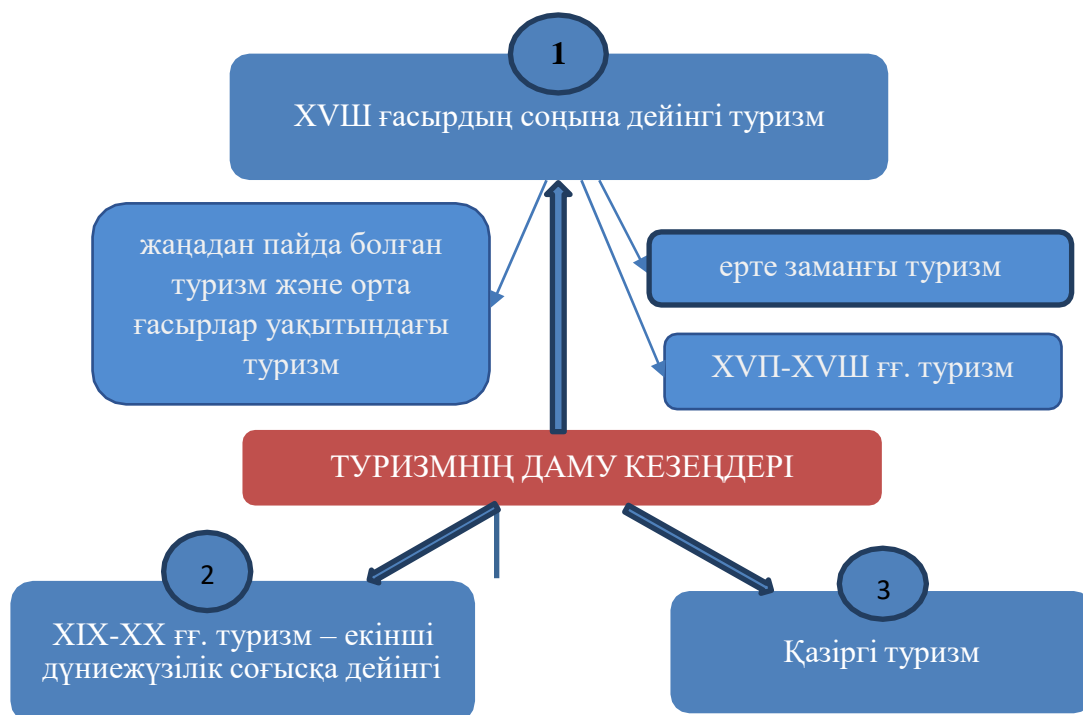
Уақыт көшіне ілесіп үздіксіз дамып отыратын ғылымның бірі тарих. Кез келген елдің, экономикалық салалардың өткенін білмей, қазіргісін ескермей болашақтағы даму үдерісін бағамдау қиын. Тарихты зерделеу арқылы барлық саланың артықшылықтары мен кемшіліктерін айқындауға болады. Тарих болып жатқан жағдайларды сан қырынан әрі тереңінен көре білу қасиетін дамытады және болашаққа дұрыс қадам жасауға жәрдемдеседі. Әлемдік экономикада өзіндік орыны бар туризм саласының да тарихы тереңде. Ежелгі кезде саяхатты негізінен сауда, білім беру, киелі орындарға бару, емделу мақсатында жасаған. Белгілі бір елмен экономикалық, саяси, әлеуметтік қатынасты орнату сауда -саттықты дамыту үшін аталмыш ел жайлы оның тыныс-тіршілігі, әдет-ғұрпы, діні жайлы сенімді ақпарат қажеттілігі туындады. Осы туризмнің дамуының алғышарттарының бірі болды. Адамдар елді кезіп тұрғылықты жерден шалғайға ұмтылды, жер-жерді керуендермен аралап, кемелермен ашық теңізге шыға бастады. Белгісіз аймақтарға жол салып, жаңа әлеммен танысты. Осылайша туризм де өз алдына кезең-кезеңімен дамып отырды. (Сурет 1)

Жаңа жерлер мен халықтарды зерттеу мақсатында ежелгі грек ғалымдары (Геродот - б.з. д. V ғасыр) және басқа елдердің зерттеушілері (Пифей - б. з. д. IV ғасыр) саяхат жасап ғылыми еңбектерін толықтырып отырған.

Түрлі елдер жайлы біздің дәуіріміздің басында жинақталған географиялық мәліметтерді Страбон (б. з. д.63 ж. 20 ж.) және Клавди Птоломей (б. з. д. 90-168 ж. ж.) толық сипаттаған.

Адамның қоршаған әлем туралы білімінің одан әрі кеңейуіне зор еңбегі VII-XI ғасырлардағы араб саяхатшыларына тиесілі, олардың арасында Қытайда, Үндістанда және басқа елдерде болған Басра Сүлейман көпесі ерекше орын алады.

Орта ғасырларда саяхаттың діни факторы басымдылыққа ие болды. Діни мақсаттағы саяхаттар б.д.д. төртінші мыңжылдықта Ежелгі Египетте бастау алды деген деректер бар. Египет ханшасы Хатшеспуттың тікелей бас көз болуымен б.д.д. 1501-1484 жж жүзеге асып Пунт деп аталатын теңіз аралына саяхат ұйымдастырылды. Ал, б.д.д. VI ғасырда үш жылдық саяхатын египеттік Фараон Нехао Африка төңірегінде жасаған. Тарихта қалған саяхат жайлы біраз деректерді аңғаруға болады бірақ адамзат тарихында жазылмаған көптеген ұлы саяхаттар да аз емес.

Сурет 1.Туризмнің негізгі даму кезеңдері

Ескерту - әдебиет негізінде автормен құрастырылған[1]

Отырықшы өмір салтын ұстанып белгілі бір ел аумағын игеріп тыныстап, қалыптасқан халықтар осындай саяхаттар жасап жатса. Аттың жалы, түйенің қомында жүрген көшпенділер туризмнің негізін қалаушылар десе артық болмас. Әрине ауыз әдебиеті дамып жазба әдебиетінің кенжелеп қалғаны да басқа салалардың соның ішінде туризм саласына өз әсерін тигізді. Әр тарихи сәтті қағаз бетіне түсіріп жүрген ағылшындар XVII-XVIII ғасырларда Англияда ең бірінші туристік саяхат пайда болған деп пайымдайды. Онда 1841 жылы Томас Кук 600 адамнан құрылған топты Лейстерден Лафбороға дейін апарып, темір жолмен саяхат жасаған деген дерек бар.

1882 жылы ең алғашқы әлемдік "Куктың жер шарын айналған" саяхаты болды. Олсапарға қажет жағдайларды жетілдіруге тырысты темір жол және су жолы көлік компанияларымен, тасмалдаудадан бөлек орналастырумен тамақтандыру: қонақ үй және мейрамханалармен келісім шарттар жасады. Томас Кук ең алғашқылардың бірі болып туристік "тур" деген сөзді қалыптастырды. Ол тұңғыш туристік маркетинг пен менеджментке жол көрсетті. Сол үшін Кук алғашқы туризм менеджері болып саналады.[1] Туризм саласына елеулі үлес қоса отырып Томас Кук туризм индустриясының өзара байланысының негізін қалыптастырған деуге болады. Туристік индустрия-туристік өнімді өндіруді, бөлуді, айырбастауды және тұтынуды, туристік ресурстарды игеру мен пайдалануды және туризмнің материалдық базасын құруды қамтамасыз ететін материалдық өндіріс пен өндірістік емес саланың кәсіпорындары, мекемелері мен ұйымдарының жиынтығы. Күрделі салааралық ұлттық экономикалық кешен бола отырып, туризм индустриясы келесі компоненттерді қамтиды:

- туризмді ұйымдастырушылар-туристік өнімді әзірлеу, жылжыту және өткізу жөніндегі туристік кәсіпорындар (туроператорлар мен турагенттер);

- орналастыру қызметтерін ұсынатын кәсіпорындар (қонақ үйлер, мотельдер, кемпингтер, пансионаттар, демалыс үйлері және т. б.);
- тамақтану кәсіпорындары (мейрамханалар, дәмханалар, барлар және т. б.);
- көлік кәсіпорындары (авто-және авиациялық кәсіпорындар, темір жол ведомстволары, теңіз және өзен көлігі кәсіпорындары және т. б.);
- экскурсиялық бюро;
- өндірістік туристік кәсіпорындар (туристік кәдесыйлар, қонақ үй жиһаздары, туристік жабдықтар өндірісі);
- сауда кәсіпорындары (туристік жабдықтар мен кәдесыйлар сататын дүкендер);
- демалыс және ойын-сауық саласындағы кәсіпорындар (тақырыптық парктер, киноконцерт залдары, қызығушылықтары бойынша клубтар, ойын автоматтары залдары және т. б.);
- өз бетінше әрекет ететін туризм мекемелері (туристік, альпинистік, велосипед клубтары);
- туризмді басқару органдары (мемлекеттік мекемелер, қоғамдық туристік ұйымдар);
- оқу, ғылыми және жобалау мекемелері.

Туризм индустриясы - бұл тиісті өндірістік кешен, оған туризмді дамытумен айналысатын және саяхат пен демалуға жағдай жасайтын көптеген салалар кіреді. Басқаша айтқанда, туризм индустриясы сыртқы және ішкі нарықта сұранысқа ие туристік өнімді шығарады.

Ол әртүрлі туристік агенттіктердің, турларды және экскурсиялық сапарларды сату жөніндегі агенттіктердің, авиабилеттерді сату жөніндегі дилерлердің, авиакомпаниялардың, жолаушылар тасымалдаумен айналысатын және туристік сапарлар кезіндегі қауіпсіздікке жауап беретін компаниялардың, санаторийлердің, емдеу-алдын алу орталықтары мен курорттық қалалардың, базалардың және туризм саласында жұмыс істейтін басқа да мекемелердің, қонақ үйлердің, пансионаттардың, тuroператорлардың, экскурсиялық бюролардың, гид бюроларының, туристік бизнесті реттейтін органдардың, туризм және курорттар министрлігінің, конгрестер, көрмелер мен жәрмеңкелер ұйымдарының кең ассортиментін қамтиды. Барлық аталған нысандарды туризм индустриясының қарапайым объектілеріне жатқызуға болады.

Туризм индустриясы мыналарды қамтиды:

1. Өндірістік саланың мемлекеттік және жеке меншік нысанындағы кәсіпорындар кешені.
2. Өндірістік емес саладағы мемлекеттік және жеке мекемелер кешені.

Екі кешен де туристік қызметтерді ұсынады және туристік сұранысқа ие тауарлар шығарады. Туризм индустриясы сонымен қатар аумақты дамытудың бір түрі болып табылады.

Туризм индустриясының басты міндеті-сапалы және сұранысқа ие туристік өнімді құру.[3]

Туризм индустриясын дербес салаға жатқызу мәселесін негіздеу кезінде оның өндірістік ерекшеліктерін қалыптастырудың негізгі факторларын, олардың ұлттық экономиканың тиісті саласының құрамына кіретін белгілі бір жіктеу белгілеріне сәйкестігін, олардың негізгі қызмет сипатына тәуелділігін ескеру қажет. Сонымен қатар, қол жеткізілген нәтижелерді, сондай-ақ олардың даму перспективаларын ескерген жөн. Жеке саланы құрайтын ұйымдардың жиынтығы келесі негізгі белгілермен сипатталады:

- біртекті қызмет түрі бар экономикалық тәуелсіз ұйымдардың жеткілікті саны;
- ұлттық экономиканың басқа салаларымен тұрақты экономикалық байланыстар;
- белгілі бір шаруашылық басқару органы.[4]

Осылайша, туризм индустриясының қазіргі жағдайы жоғарыда аталған барлық сипаттамаларға сәйкес келеді. Тиісінше, туризм саласы деп мамандандырылған материалдық-техникалық базасы бар және туристік қызметтер мен тауарларды өндіруге және сатуға мамандандырылған, басқару қызметінің бірлігімен біріктірілген тәуелсіз, аумақтық оқшауланған туристік экономикалық бірліктердің жиынтығын түсіну керек. Халық шаруашылығының кез-келген саласы сияқты туризм индустриясының өзінің артықшылығы мен кемшілігі қатар жүредігі проблемалық жағдайлары да қалыптасады. Осы тұрғыда кездескен мәселелерді шешуге білім мен тәжірибе қажет. Туризмді зерттеуге КСРО-да еркеше көңіл бөлген бұған дәлел 1970 жылдардың ортасында КСРО-да экономика, география және туризмді ұйымдастыру туралы алғашқы кітаптар пайда болды. Олардың авторлары Азар Уильям Ильич (1931 - 2008) және Ананьев Михаил Анисимович КСРО-дағы туристік процестің экономикалық және ұйымдастырушылық тетіктерін құрылымдық тұрғыдан ашып, халықаралық туризмнің даму заңдылықтарын ғылыми сипаттады. Путрик Юрий Степанович пен Свешников Виктор Владимирович туризм географиясының дамуына өз үлестерін қосты 1980 жылдары КСРО аумағын арнайы туристік аудандастыру ұсынылды, ол әлі күнге дейін әртүрлі мамандар мен ұйымдардың жіктеу негізі ретінде қолданылады, каталогтарда, статистикалық анықтамаларда және атластарда көрініс тапқан. Квартальнов Валерий Александрович (1942-2003) Ресей Федерациясындағы туризмді дамытудың әртүрлі аспектілері мен проблемалары туралы көптеген кітаптар мен мақалалар түрінде бай мұра қалдырды. Біздің елімізде әлеуметтік туризм жүйесін құру идеяларын дәйекті түрде жүргізді және негіздеді, Бүкілресейлік халықтық туристік қоғамды (ВНТО) ғылыми негіздеді және құрды, ТМД-ға қатысушы елдер үшін Біріккен туризм университетінің идеологы және ұйымдастырушысы болды, Ресей Халықаралық туризм академиясының (РМАТ) негізін қалаушы және алғашқы ректоры болды. Зорин Игорь Владимирович-туризмнің теориясы мен әдіснамасының дамуына айтарлықтай үлес қосты, бұл оның көптеген кітаптары мен монографияларында көрініс тапты. Оның "саяхат феноменологиясы" монографиясында алғаш рет саяхат, туризм, туристік бағыт құбылысын философиялық түсіну ұсынылған. Забаев Юрий Валентинович-көрнекті ғалым, халықаралық және ұлттық деңгейлерде, сондай-ақ нақты кәсіпорын деңгейінде туризм және қонақ үй ісі саласындағы ақпараттандыру, экономика, статистика және ұйымдастыру мәселелері мен ғылыми қамтамасыз ету бойынша бірегей тұжырымдамалық әзірлемелердің авторы. Алғашқылардың бірі болып туризмдегі жүйелердің математикалық модельдерін жасап, қолданды.[5] Еліміздегі туризм ғылымының дамуына үлес қосқан ғалымдарға келер болсақ бірінші кезекте спорттық жорықтар бойынша республикалық чемпионаттардың бірнеше дүркін жүлдегері. КСРО спорт шебері және спорттық туризм бойынша ҚР халықаралық дәрежедегі спорт шебері Владимир Николаевич Вуколов ойға келеді. Туризм бойынша республикалық санаттағы төреші. ҚР еңбек сіңірген туризм нұсқаушысы.

Туризм ҒЗИ директоры және "Тұран" университетінің "Педагогика" мамандығы бойынша профессоры, 14-разрядты жоғары санатты оқытушы. Аталмыш пәндер бойынша оқу бағдарламаларының авторы: Халықаралық Туризм тарихы; Мамандыққа кіріспе және туризмология негіздері; Туризмнің және туристік-өлкетану жұмысының белсенді түрлерінің техникасы мен тактикасының негіздері. Сонымен қатар отандық туризм саласында ерекше із қалдырған Станислав Рамазанұлы Ердаулетов - белгілі географ, ғалым, педагог, география ғылымдарының докторы, профессор, қоғам қайраткері, Халықаралық Қоғамдық туризм академиясының академигі, ғылыми туризмнің негізін қалаушы және Қазақстандағы алғашқы туризм факультетін қалыптастырушы болды. Ғалымдардың еңбегін жандандырып зерттеу жұмыстарын жалғасытырып жатқан ғалымдар аз емес және өз аттарын тарихта қалдыратындай еңбектер атқаратынына сенім зор.

Туризм индустриясының тиімді дамуы үшін тек заманауи технологияларды ғана емес, сонымен қатар осы саланы ғылыми даму моделінің теориялық құрылысын жасау қажет екені анық. Зерттеушілер атап өткендей, туризмнің қоғамның экономикалық, әлеуметтік және саяси өміріндегі рөлі бұл құбылысты теориялық тұрғыдан түсінуді қажет етеді. Дәл осындай әлеуметтік қажеттілік, қазіргі заманның шұғыл қажеттілігі туризм ғылымының қалыптасуына сәйкес келеді, оның көмегімен туристік қызметте туындайтын әртүрлі мәселелерді жалпылауға және жүйелеуге болады

Әдебиеттер тізімі

1. http://testent.ru/publ/studenty/kazak_tili_sabagi/turizmni_damu_tarikh/3-1-0-696
2. https://tourlib.net/statti_tourism/history.htm
3. <http://zsj.ru/industriya-turizma.html>
4. <http://holm-forum.ru/turizm/istoriya-razvitiya-turizma/industriya-turizma-v-sovremennyh-usloviyah-sostoyanie-problemy-i-perspektivy.html>
5. <https://turismbasics.ru/1-5-nauka-o-turizme-i-turizm-v-sisteme-nauchnyh-znaniy.html>
6. Квартальнов В.А., Зорин И.В. Экономика туризма. М.: Финансы и статистика, 2005 г.

Интернет-бизнес в современных экономических реалиях

E. Chomać-Pierzecka

Кандидат экономических наук, Кафедра Бухгалтерского Учета и Финансов
e.chomac-pierzecka@ajp.edu.pl

Академия Якуб из Парадижа в Гожув-Велькопольском, Гожув-Велькопольский

Аннотация: Состояние эпидемии коронавируса негативно повлияло на деятельность ряда секторов польской экономики. Традиционная форма деятельности в подавляющем большинстве случаев не срабатывала в ситуации, когда деятельность была заморожена. Прямой контакт с клиентом / кооператором стал заменяться онлайн-контактом. Принуждение к контакту в сети способствовало более широкому признанию этого аспекта сотрудничества. Был отмечен широкий спектр возможностей онлайн-бизнеса, и оценена эффективность данного вида деятельности. Интернет-бизнес стал не только ответом на эпидемические ограничения, но и перспективным решением, которое предлагает перспективу работы в долгосрочной перспективе - в соответствии с текущими рыночными ожиданиями и текущими социальными и экономическими условиями.

В статье рассматриваются вопросы электронного бизнеса в современных экономических условиях. В нем представлены атрибуты электронного бизнеса и направления его развития на уровне польской экономики.

Ключевые слова: оцифровка, электронный бизнес, онлайн-предпринимательство.

Интенсивные изменения в окружающей среде, прогрессивная цифровизация, автоматизация и роботизация меняют условия функционирования социально-экономических единиц. Новое, повышенное качество существования направляет усилия социально-экономической сферы на поиск решений, которые облегчат текущее функционирование.

Оцифровка увеличивает операционную эффективность и потенциальные возможности, но при этом ориентирована на затраты [1]. Вот почему тенденция цифровизации принимает все более сильный и сильный курс, интенсивно проникая в новые области бизнеса и

измерения сферы общественного существования, где внедряются, модернизируются или развиваются новые технологии. Эпоха оцифровки прогрессирует, и интерес к решениям и эффектам в этой области постоянно растет.

Повсеместная компьютеризация жизни приводит к повышенному интересу к бизнес-формуле, которая основана на универсальных компьютерных сетях [2] с широким универсальным доступом. Виртуальное предпринимательство начало набирать популярность, усиливая этот аспект захвата предпринимательства, поэтому основная цель исследования - представить атрибуты и направления развития бизнеса в сети в Польше.

Исследование было основано на обзоре и критической оценке доступной литературы, исследованиях и отраслевых отчетах, а также на собственных выводах.

Введение в вопросы онлайн-бизнеса.

Электронный бизнес использует формулы Интернет-приложений [3]. Это форма экономической деятельности, предназначенная для получателей, операционная модель которых во многом основана на решениях, предлагаемых сетью. Речь идет об электронной экономике, которая возникает из идеи виртуальной сферы деятельности на социальном (сетевое измерение общества - электронное общество) и экономическом уровне, объединяя предприятия и платформы экономической поддержки (электронное предприятие, электронная коммерция, электронный банкинг, электронное обучение), обогащенные аспектами электронного управления государством (электронное правительство) [4].

Идея электронного бизнеса заключается в ведении деятельности в сети и заключении сделок в электронной форме, что, как ожидается, значительно сократит рабочие процессы и снизит их затраты, а также обеспечит универсальную доступность и гибкость сотрудничества. В этом контексте следует согласиться с тем, что деятельность, основанная на электронной системе экономических процессов и сфере сетевых зависимостей, увеличивает потенциал эффективности бизнеса [5].

Виртуализация бизнеса - это также использование цифровых технологий для реализации некоторых процессов, связанных с ведением бизнеса, в частности.

Электронный бизнес на польском рынке.

Экономический шок, вызванный пандемией коронавируса и волной экономического замораживания, способствовал значительному уровню банкротств, зарегистрированных в Польше. В начале 2020 года предполагалось, что в результате ограничений как со стороны предложения, так и со стороны спроса из зафункционирования COVID-19 количество банкротств возрастет примерно на 25% по сравнению с 2019 годом [6]. Однако фактическое состояние банкротства предприятий в Польше во втором квартале 2020 года было на 46,5% ниже [7], чем за тот же период предыдущего года. Распределение банкротств польских предприятий в период с января 2019 г. по июнь 2021 г. представлено на Рисунке 1.

В противодействии банкротству ключевое значение имели:

- государственная помощь, которая, в зависимости от ситуации предприятий, определяемой их принадлежностью к отрасли, размером или видом деятельности, имела различные размеры, в частности, заключалась в финансовой поддержке, скидках или отсрочках в сфере обязательств перед государством, среди прочего,
- диверсификация деятельности, осуществляемой предприятиями, предмет деятельности которых давал возможность решать такие задачи,
- перенос экономических процессов в виртуальный мир - частично или целиком, по возможности предприятия, в силу специфики деятельности,
- открытие новых направлений деятельности по формуле электронного бизнеса.

Рисунок 1. Бизнес-банкротство в январе 2019 - июне 2021 года.

Разработка – источник [8]

Обзор бизнес-стратегий, принятых в период до пандемии коронавируса COVID-19, и модернизация бизнес-моделей, практиковавшаяся до этого периода, оказались необходимостью для очень значительной части польских предприятий, чтобы обеспечить возможность дальнейшего развития. Предприятия начали замечать преимущества сетевого бизнеса, в том числе в аспектах:

- моделирование организационных структур с точки зрения сети,
- построение формул сетевой коммуникации [9] - во внутреннем и внешнем плане, с широкой поддержкой современных ИКТ-решений,
- импорт экономических процессов в сеть (по возможности),
- открытие бизнеса для измерения интеллектуальных организаций.

За последний год спрос на сетевые услуги для компаний значительно вырос. Платформа поддержки бизнеса Biznses.com.pl в 2020 году зафиксировала рост интереса к цифровому рабочему процессу на 317%, наиболее важными из которых являются приложения для изменения данных компании в Центральном Реестре и Информация об Экономической Деятельности - CEIDG (рост более 50% из года в год), широкий спектр услуг в налоговой сфере, включая официальные справки об отсутствии налоговой задолженности [10]. Кроме того, стоит отметить рост на 71% доли заявок на открытие предпринимательской деятельности, подаваемых в Интернете [11].

Вышеизложенное подтверждает спрос и наблюдаемую тенденцию к объединению в сети значительного аспекта процессов администрирования предприятия. Стоит отметить, что электронное общение оценивается как удобное для бизнеса, эффективное и надежное [12].

Новые экономические реалии создали тенденцию перевода предприятий (особенно малых) в сеть и создания виртуальных бизнесов. Исследования показывают [13], что полностью перевести свою деятельность в сеть могут только 5% предприятий, а частично уже 46%, что особенно касается микропредприятий (более 48%). Что касается бизнес-профиля, намеченный курс действий в основном определяется обслуживающими подразделениями (54,1%) и коммерческими подразделениями (52,1%), при этом производственные и строительные компании оцениваются наихудшими с точки зрения возможности перехода к сети [14].

В июле этого года количество организаций, переместивших свою деятельность в измерение электронной коммерции, увеличилось в три раза по сравнению с периодом до

пандемии [15]. Вышеуказанная тенденция неудивительна, поскольку 30% хозяйствующих субъектов, действовавших во время пандемии в сети, указывают на рост рыночного интереса к своей деятельности, 25% - на привлечение новых клиентов, а 20% - на увеличение продаж [16]. Поэтому онлайн-бизнес - это не только рецепт выживания в тяжелые времена, но и возможность развития на основе новых технологий. Развитие польского рынка электронной коммерции идет очень динамично. Величине обороты через интернет-магазины или торговые площадки это 450 млрд злотых. в конце 2020 г. с прогнозом роста 40% в 2021 г., т.е. до ориентировочного уровня 637 млрд злотых [17]. Важным фактором вышеизложенного является изменение практики сотрудничества на уровне бизнеса, а также изменение практики закупок клиентов. С 2019 года покупательская активность поляков в сети выросла на уровне 31% населения [18].

Аргументом в пользу вышеуказанного поведения является отсутствие необходимости выходить из дома - особенно важно в эпоху пандемии коронавируса, своевременность и гибкость доставки. Последнее измерение поддерживается недавно интенсивно развивающейся логистикой для рынка электронной коммерции в Польше с полным спектром все более доступных и конкурентоспособных по стоимости решений (курьерские услуги, почтовые камеры, пункты выдачи и т. Д.), где наблюдается тенденция к снижению в традиционных решениях, в той области [19]. Увеличение продаж в сети было зафиксировано уже во время пандемии. Наилучших результатов в этот период достигли организации, занимающиеся продажей безрецептурных лекарств (+ 108%), продуктов питания (+ 103%) и БАД (+ 68%), а в 2020 году это направление было расширено о продажу одежды и аксессуаров, электроники и предложения от отдела развлечений [20] (игры, книги, и т. д.). Доля польских коммерческих предприятий в сети растет - в 2020 году было создано почти 12 тысяч новых интернет-магазинов, а с начало 2021 года общее количество интернет-магазинов в Польше составляет почти 44,5 тысячи [21]. Многие из них успешно нашли свое место на мировом рынке, создав мировые бренды.

Резюме

Новая экономическая реальность должна быть связана с онлайн-предпринимательством, хотя до недавнего времени оно представляло собой дополнительное измерение выполняемых бизнес-процессов. Цифровой бизнес укрепил ся и стал основой в процессе создания усиления преимущества на конкурентном рынке, открывая возможность сотрудничества в глобальном масштабе для каждой электронной деятельности.

Хотя онлайн-бизнес не привязан непосредственно ко всем областям экономики, он открывает возможность оцифровки по крайней мере некоторых процессов для каждого предприятия. Оцифровка деятельности - это атрибут сегодняшнего дня, характеризующий как социальную, так и экономическую сферу.

Список литературы

1. Chomać-Pierzecka E., *Inteligentne miasta – kapitał przyszłości* [w:] *Idea Smart City w miastach średniej wielkości*, red. W. Januskiewicz, M. Cywiński, M. Chojnacka, Wydawnictwo naukowe Akademii im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wlkp., Gorzów Wlkp. 2019, s. 47-64.
2. Niedzielski P., „E-Business (E-Biznes)”, [w:] Matusiak K. B. (red.), *Innowacje i transfer technologii. Słownik pojęć*, Warszawa 2011, s. 56.
3. <https://mfiles.pl/pl/index.php/E-biznes> [03.11.2021].
4. Ołpiński K., *E-Biznes – istota i zakres zastosowań*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług” 2011, nr 68 (651), s. 83; M. Kraski (red.), *Elektroniczna gospodarka w Polsce. Raport 2008*, Poznań 2009, s. 9.
5. Bober T., *E-Business Outsourcing – analiza wybranych przykładów*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług” 2011, nr 68 (651), s. 14.

6. <https://businessinsider.com.pl/firmy/zarzadzanie/koronawirus-liczba-upadlosci-firm-na-swiecie-w-2020-roku/twedt99> [20.10.2020]
7. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/podmioty-gospodarcze-wyniki-finansowe/przedsiębiorstwa-niefinansowe/rejestracje-i-upadlosci-przedsiębiorstw-w-ii-kwartale-2021-roku,29,10.html> [dostęp: 03.11.2021].
8. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/podmioty-gospodarcze-wyniki-finansowe/przedsiębiorstwa-niefinansowe/rejestracje-i-upadlosci-przedsiębiorstw-w-ii-kwartale-2021-roku,29,10.html> [03.11.2021].
9. Budziewicz – Guźlecka A., Zmiany w przedsiębiorstwach forma adaptacji do e-gospodarki, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług” 2011, nr 68 (651), s. 23.
10. <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologia/wzrosła-liczba-firm-zakładanych-online> [03.11.2021]
11. <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologia/wzrosła-liczba-firm-zakładanych-online> [03.11.2021]
12. Kuściński M., “Uwarunkowania rynkowe wpływające na politykę funkcjonowania narodowego operatora pocztowego w Polsce”, [w:] Klóska R. (red.), Infrastruktura transportowa i cyfrowa jako czynnik regionalnego i lokalnego rozwoju gospodarczego, Szczecin 2020, s. 121.
13. <https://biznes.newseria.pl/biuro-prasowe/gospodarka/male-firmy-ruszajana,b301808347> [03.11.2021].
14. <https://biznes.newseria.pl/biuro-prasowe/gospodarka/male-firmy-ruszajana,b301808347> [03.11.2021].
15. <https://www.wiadomoscihandlowe.pl/artykul/male-firmy-chetnie-przenoszadzialalnosc-do-sieci-pandemia-zmienila-wszystko> [03.11.2021].
16. <https://www.rp.pl/biznes/art18904911-cyfrowa-rewolucja-w-firmach-male-biznesy-przenosza-sie-do-sieci> [03.11.2021]
17. <https://inwestycje.pl/biznes/rynek-e-commerce-b2b-w-polsce-moze-wzrosnac-do-637-mld-zl-w-2021-roku/> [03.11.2021].
18. <https://www.ican.pl/a/e-commerce-w-czasach-koronawirusa/DjzGEH6BB> [10.11.2020].
19. Kuściński M., “Uwarunkowania rynkowe wpływające na politykę funkcjonowania narodowego operatora pocztowego w Polsce”, [w:] Klóska R. (red.), Infrastruktura transportowa i cyfrowa jako czynnik regionalnego i lokalnego rozwoju gospodarczego, Szczecin 2020, s. 119.
20. <https://businessinsider.com.pl/finanse/handel/pandemia-przyspieszyła-rozwoj-rynku-e-commerce/vkmt366> [03.11.2021].
21. <https://businessinsider.com.pl/finanse/handel/pandemia-przyspieszyła-rozwoj-rynku-e-commerce/vkmt366> [03.11.2021].

Digital marketing strategy for the future

T.K. Shuren

PhD вщслещк of speciality «Economics»

itoktar@gmail.com

Karaganda university named after E.A. Buketov., Karaganda

Abstract: In this article, the writer studies the nature and also the goals of digital marketing. The characteristic features of numerical network Internet management are revised according to the

relationship to classical management. The creators emphasize: the main thing in the representation of the integrity of communications on the Internet also in the numerical sphere is that they have an equal advertising focus and also bear an integrative look. The advantages and disadvantages of digital marketing are also revealed, the policy of forming this newest stage of management development is considered.

Keywords: marketing; digital marketing; marketing functions; commercial internet; customer; strategy.

In the very first edition of Kotler's 1967 basic textbook on marketing management, the marketing management was described as "... the study of how a business can best adapt resources and goals to external opportunities" [1]. Almost 55 years later, although the principles of this definition have remained largely unchanged, business resources, goals and external opportunities have little in common with those that were in the 60s: political, socio-demographic, economic, environmental, but mainly technological advances in the field of information and communications (ICT) have radically changed marketing practices, enterprises and consumers.

The emergence of the Internet trading network about Thirty years ago marked the basis for significant changes in the ways of marketing management, but also in the actions of buyers. The technique has become the main unrestrained condition in no way only due to the fact that the beloved gave the latest devices and methods for resolving various issues, however, in the main way due to the fact that the beloved has become ubiquitous and easily accessible in no way only for the purpose of advertisers, but also for the purpose of buyers.

The first wave of commercial Internet in the 90s, also known as Web 1.0 or "broadcast" Internet, provided customers with a number of unique advantages and opportunities: virtually unlimited information and access to alternative options on a global scale [2]. The second wave of the Internet at the beginning of the 21st century, also known as Web 2.0 or the "interactive" Internet, provided customers with new unlimited and ubiquitous connectivity through social networks and mobile computers; following this, the development of a new generation of applications provided consumers with access to new forms of information and new forms of interaction and transactions. A more fascinating result of the scientific and technical gap is also a simple admission to the village of buyers, the collapse of bargaining and advertising practices is also considered. To date, the consumer is an approved consumer, which controls the interactive Internet media, media content and communication movements. The influence of classical advertising devices is also significantly reduced.

The rapidly increasing amount of information about assistance with buyers, transactions, as well as public activity on the Internet determines the latest problems before advertisers. The rank of numerical Internet management is rapidly increasing together with the classical management domain. The difference between classical and numerical marketing is that classical management uses offline channels, in which case the period is the same as numerical management uses Internet channels. For example, classical advertising activity is able to apply marketing billboards, radio advertising and announcements, in this case, the period as well as numerical advertising activity is able to apply social ties, information in blogs is also electric to read for the purpose of promotion and prescriptions. Digital marketing matters today because it offers:

- multiple internet marketing strategies;
- cost-effective marketing solutions;
- a level playing field;
- advanced targeting and personalization features;
- accurate campaign tracking and evaluation;
- constant feedback on the effectiveness of the campaign.

The use of Internet marketing gives the company access to a number of strategies. You can choose the strategies that best match your business, goals and target market, which will help maximize the impact of online marketing on profits.

New knowledge, new skills and new approaches are required by today's and future marketers not only to understand the changing and technological marketing environment, but also to understand and communicate with a new client. Marketing is becoming increasingly digital, and continuous technological developments pose new challenges and opportunities for marketers: mobile marketing, the Internet of Things, analytics, big data, 3D printing, cloud computing, artificial intelligence.

List of literature

1. Kotler Philip. Fundamentals of marketing. A short course. Translated from English - Moscow. Publishing house "Williams", 2007 - 656 p.
2. Evolution of the Global Internet / Legal Information Center. URL: <http://bourabai.kz/dbt/web/evolution.htm> (accessed: 10/30/2021)
3. Rebrova, N. P. Digital Marketing: textbook. manual / N.P. Rebrova. - M.: Prometheus, 2021. - 164 p.: ill.

**Қаржы секторын цифрландыру трендтері:
цифрлық активтер, электрондық ақша және
криптовалюта**

**Тренды цифровизации финансового сектора:
цифровые активы, электронные деньги и
криптовалюты**

**Trends in the digitalization of the financial sector:
digital assets, electronic money and cryptocurrencies**

Cryptocurrency and Kazakhstan

Y.T. Akbayev¹, B.M. Abdirakhmanov²

¹Professor of the Department of Finance, ²Karaganda University, 2nd year master's student
erbolsyn.2011@mail.ru, bekzhanabdirakhmanov@gmail.com

^{1,2}Academician Y.A. Buketov Karaganda University, Karaganda city

Summary: The article analyses recent trends of cryptography and cryptocurrency in the world and Kazakhstan. Pros and cons are given in this paper.

Keywords: cryptocurrency, mining, Kazakhstan.

First type of exchange among ancient people was barter. You give me a sheep and I will give you an apple. Later human civilization evolved and started to use precious metals like gold and silver to make transactions. Now people can differentiate the value of things. One apple is 1 silver coin, one sheep is 10 silver coins. Since precious metal is hard to obtain, it was substituted with paper money. In the XXIst century another innovation is knocking the door. It is cryptocurrency. It has potential to replace the money we use today. Cryptocurrency is a type of digital currency, accounting for the internal settlement units of which provides a decentralized payment system (no internal or external administrator or analog), operating in fully automatic mode. In this paper we would like to analyze cryptocurrency and its application in Kazakhstan.

Let's dig into the history of cryptography. It had been used for the first time in the 1990's. The difference with modern types of currency is that it was a centralized one. Satoshi Nakamoto introduced us to the term "cryptocurrency" in 2009. Since then it has been widely accepted by the general public. There are ten types of cryptocurrency on the market. Namely Bitcoin, Ethereum, Litecoin, and etc. One might ask, where do we get these coins? [2]

Usually you need to solve math problems. If a computer succeeds, it is rewarded with one bitcoin. And the number of bitcoins is limited. Every following bitcoin is harder to get. At the beginning it was easy to obtain bitcoin. We heard stories when one man paid one bitcoin for a box of pizza. As of November, 2021, one bitcoin is 64 000 U.S dollars. The high price attracts entrepreneurs around the globe to "mine" bitcoin. Mining is a term used to describe obtaining cryptocurrency. Kazakhstan is no exception in this global trend.

According to researchers from Cambridge university our country takes the second place after the USA in mining cryptocurrency. It takes the lion's share in mining cryptocurrency, 18.2% to be exact. And this number continues to rise as mining farms increase in quantity. Mining cryptocurrency needs lots of electricity. Majority of them are located in the southern part of Kazakhstan. It is very intuitive to explain why they are located in the south. Kazakhstan has electricity surplus in the north, whereas south has deficiency. The rapid rise of mining is explained by the cost of 1 kw/h of electricity. It is one of the cheapest compared to other countries.

The dark mining of cryptocurrency is alarming. In Kazakhstan alone, around 250-400 megawatts are used to mine illegally. For the record, West Kazakhstan uses the same amount in one day. Only 50 out of 500 mining sites are registered. Other 450 sites are called "black" sites. Their work disturbs the electricity supply of the region. Also complicated the work of legal sites. Government is about to draft a law to prioritize the use of electricity during shocks. In these cases, miners had to shut down the site, in order for plants and the city to have access to electricity.

Situation in neighboring countries affects Kazakhstan's market. China, a bordering state with our country, outlawed mining sites last year. These nomad miners are luring to Kazakhstan. Why not? Simple registration and cheap electricity attract them most. Secondly, our cold climate allows mines to work without cooling. During the mining process computers tend to get really hot. The

high temperature affects the performance of the computer. These above-mentioned ideal conditions attract a lot of investment. Government officials estimate 300 million U.S dollars. From 2022, Kazakhstan is planning to tax miners for use of electricity [3].

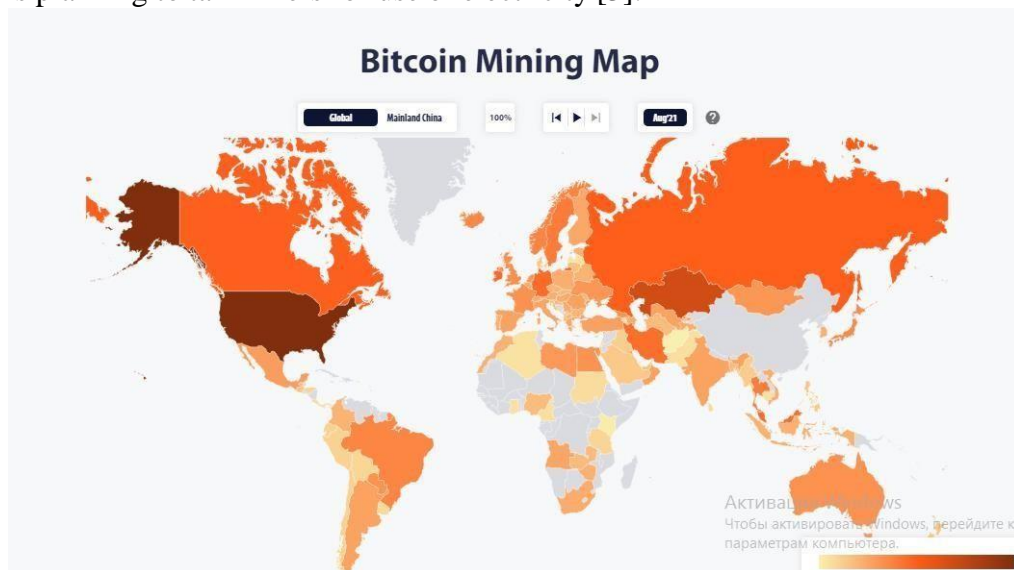

Figure 1. Cryptocurrency mining rating among countries

Note – source [1]

Regulation of cryptocurrency varies from country to country. And it is ever changing. Some countries allow it partially, while others ban it completely. For instance, recently it was banned in China, since the cryptocurrency is not backed by assets or commodities. The status of cryptocurrency is still vague. Let us compare two regions: the US and European Union. In States cryptocurrency is recognized as capital not currency. Hence it is taxed. Vice versa EU considers cryptocurrency as currency.

Cryptocurrency is not safe from fraud as well. In the early days of bitcoin Chinese traders lost 5 million U.S dollars, when trading platforms suddenly shut down. This is not just a single case. Most of the fraud remains unknown to the general public.

According to the FTC (Federal Trade Commission) of the United States, in 2021 alone more than 80 million dollars vanished from users of cryptocurrency. We can clearly see that these types of events could happen in Kazakhstan. To prevent fraud, Kazakhstan needs to develop safe technologies and procedures to fight fraudulent activities.

Main advantages are anonymity, security, and decentralization. But some people use anonymity in a bad manner. Since nobody knows who possesses bitcoin, it is a very convenient medium of exchange in black market. One notable occasion is the Silk Road. Through this black-market weapons, drugs and money laundering took place [2].

Without a doubt the future is behind cryptocurrency. But its status and legislation remains vague. Our country is not behind the worldwide trend. Favorable conditions for miners are attractive pros, which Kazakhstan has. To ensure security and flourishing of cryptocurrency, roadmap has to be implemented.

References

1. https://ccaf.io/cbeci/mining_map/ University of Cambridge. Bitcoin mining map. 2021.
2. https://forbes.kz/process/expertise/ob_osobennostyah_raboty_kriptoalyutnyih_birj_na_territorii_kazahstana/ Sholanov N. What is the peculiarity of working with cryptocurrency in Kazakhstan? 2020.

3. <https://24.kz/ru/news/economy/item/509265-dobycha-kriptovalyuty-privela-k-defitsitu-elektroenergii> Nakipov A. Cryptocurrency mining caused electricity shortage. 2021.

О концепции и перспективах внедрения цифровой валюты Банка России

В.В. Варзин

к.э.н., доцент кафедры экономики и менеджмента
varzin.vasily@yandex.ru

Российский государственный университет им. А. Н. Косыгина, г. Москва

Аннотация. Статья посвящена анализу концепции, предполагаемых этапов и перспектив внедрения цифрового рубля как третьей формы национальной валюты РФ. Рассмотрены предполагаемые преимущества внедрения данной цифровой инновации, а также ряд возможных способов нейтрализации сопутствующих рисков.

Ключевые слова: цифровая валюта, Банк России, концепция, платформа цифрового рубля, перспективы внедрения.

Развитие и повсеместное внедрение цифровых технологий в современном обществе неизбежно обуславливают необходимость актуальной трансформации финансового сектора. Центральные банки всё большего количества стран переходят от этапа обсуждения целесообразности к непосредственной реализации процесса внедрения национальных цифровых валют. Не является исключением и Банк России.

В контексте данной проблемы Центральный банк Российской Федерации в октябре 2020 года разработал и предоставил для общественного обсуждения доклад «Цифровой рубль» [1]. В данном документе отражены общие концептуальные подходы к разработке и представлены варианты практической реализации проекта цифровой валюты Банка России.

Проведённые с участием заинтересованных сторон многочисленные обсуждения, сбор и анализ разнообразных предложений и рекомендаций в определённой степени оказали влияние на следующий этап реализации проекта «Цифровой рубль» – официальную публикацию российским мегарегулятором в апреле 2021 года очередного документа под названием «Концепция цифрового рубля» [4].

В данной публикации находит отражение конкретизация базовых понятий реализуемого проекта, определяются основные преимущества цифрового рубля для основных субъектов национальной экономики, приводятся результаты опроса респондентов о целесообразности внедрения и предпочтительной модели реализации цифрового рубля. Также в указанном документе представлена принципиальная схема реализации и функционирования выбранной модели цифровой валюты Банка России, изложены концептуальные подходы к технологической реализации цифровой платформы, рассмотрено прогнозируемое воздействие данной инновации на национальную финансовую стабильность и монетарную политику государства. Кроме того, в публикации «Концепция цифрового рубля» рассмотрены планируемые последующие этапы реализации анализируемого проекта [2].

В декабре текущего года Банком России предполагается формирование прототипа платформы данной цифровой валюты, в январе 2022 года предусматривается подготовка необходимых изменений в национальном законодательстве, а в первом квартале 2022 года планируется осуществление тестирования формируемого Центральным банком Российской Федерации прототипа платформы цифрового рубля. Результаты данного тестирования

должны сформировать условия создания дорожной карты последующего внедрения создаваемой платформы национальной цифровой валюты [4].

Реализуемая концепция цифрового рубля отражает ряд преимуществ третьей формы отечественной национальной валюты. Среди данных преимуществ можно выделить ускорение скорости расчётов, ожидаемое существенное снижение издержек на проведение транзакций, предоставление клиентам актуальных инновационных сервисов, возможность получения доступа к цифровому кошельку клиента посредством всевозможных финансовых посредников, доступность офлайн и онлайн режима проведения транзакций с цифровым рублём [1; 2].

Данная концепция реализуется в рамках выбранной ЦБ РФ четвёртой модели цифрового рубля (модель D), которая, являясь двухуровневой розничной моделью, предусматривает эмиссию национальной цифровой валюты Банком России, открытие и ведение мегарегулятором специальных электронных кошельков для финансовых организаций-посредников, которые, в свою очередь, получают возможность на основе запросов клиентов открывать индивидуальные электронные кошельки и осуществлять между клиентами расчёты на единой платформе Банка России [2].

Реализуемая Центральным банком Российской Федерации концепция национальной цифровой валюты предполагает, помимо доступности онлайн режима транзакций с цифровым рублём, также возможность проведения офлайн-операций с отечественной цифровой валютой посредством использования дополнительного электронного кошелька клиента на мобильном устройстве.

Технологическая реализация создаваемой цифровой платформы предусматривает интегрирование специального программного модуля ЦБ РФ в действующие мобильные приложения финансовых организаций. Данный модуль позволит обеспечить необходимую связь платформы национальной цифровой валюты с каждым клиентом и выступит элементом гарантии осуществления транзакций с цифровым рублём только при условии подтверждения каждой операции непосредственным владельцем электронного кошелька [2;4].

В целях организации осуществления транзакций с цифровым рублём предполагается создание Удостоверяющего центра ЦБ РФ для сертификации и регистрации ключей финансовых организаций-посредников. Кроме того, планируется формирование Эмиссионного удостоверяющего центра сертификации и регистрации ключей ЦБ РФ для осуществления эмиссии национальной цифровой валюты [2].

Концепция цифрового рубля предусматривает использование гибридных технологий, которые включают элементы централизованной системы, так и децентрализованные реестры. Использование гибридных технологий, безусловно, сопряжено с определенным увеличением расходов на технологическое внедрение и обслуживание, но при этом позволяет существенно увеличить безопасность системы и расширить потенциал её возможностей [2;4].

Безусловно, реализуемый проект наряду с несомненными преимуществами несёт и ряд возможных рисков. В частности, это затрагивает аспект влияния внедрения национальной цифровой валюты на эффективность государственной монетарной политики и на финансово-экономическую стабильность в целом.

Проведённые Банком России исследования показывают наличие достаточно высокого уровня эффективности существующих инструментов государственного регулирования для нейтрализации указанных рисков [2;3;4].

В частности, по мнению специалистов Центрального банка Российской Федерации, воздействие процесса перехода на цифровой рубль не вызовет резких изменений в структуре балансов отечественных финансово-кредитных организаций [3]. Уже сейчас в рамках

актуальной национальной монетарной политики существуют необходимые возможности для компенсации прогнозируемого оттока ликвидности из банковского сектора. Коммерческие банки в случае значительного оттока денежных ресурсов в цифровую валюту имеют несколько направлений пополнения необходимой ликвидности.

Во-первых, это значительное сокращение излишне раздутых в настоящее время депозитов коммерческих банков в ЦБ РФ.

Во-вторых, это использование недельных аукционов репо по заимствованию у мегарегулятора необходимой ликвидности по ставке, близкой к ключевой. При этом Банк России по мере необходимости готов к расширению Ломбардного списка и существенному снижению уровня требований к обеспечению.

В-третьих, это значительное повышение (вплоть до рыночного уровня) ставок по высоколиквидным пассивам и существенное увеличение ставок по срочным депозитам для дополнительного стимулирования привлечения и удержания средств клиентов [3].

С точки зрения краткосрочной финансовой стабильности действующие в настоящий момент инструменты монетарного регулирования в достаточной степени позволяют Банку России максимально оперативно нейтрализовать возможные негативные тенденции.

В долгосрочном периоде внедрение национальной цифровой валюты, наоборот, может способствовать повышению финансово-экономической стабильности благодаря формированию альтернативной инновационной платежной инфраструктуры.

Список литературы

1. Цифровой рубль: доклад для общественных консультаций. М.: Банк России, 2020. 47с.
2. Концепция цифрового рубля. М.: Банк России, 2021. 11с.
3. Грищенко В., Морозов А., Петренева Е., Синяков А. Что изменится для банков и их клиентов с введением цифрового рубля: аналитическая записка. М.: Банк России, 2021. 18с.
4. Официальный сайт Центрального банка Российской Федерации. – URL: <https://cbr.ru> (дата обращения: 15.11.2021).

Цифровизация финансовой системы в условиях четвертой промышленной революции

М.Д. Исмоилова
младший научный сотрудник
malika_bazarova_94@mail.ru

Центр исследований Агентства по управлению государственными активами Республики Узбекистан, г. Ташкент

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы эволюции финансовой системы в рамках промышленных революций человечества. Проводится параллель между хронологическим развитием производственной промышленности и валютными отношениями. Изучаются научные открытия каждого промышленного переворота с появлением новых форм денежных отношений и связь между ними. Основной акцент направлен на изучение криптовалют. Рассматриваются их сходство и различие с фиатными валютами, преимущества, недостатки и возможные пути развития.

Ключевые слова: промышленные революции, финансовая система, фиатная валюта, криптовалюта, научные открытия, биржи.

Финансовая система развивается параллельно с перестройкой общества под влиянием инноваций, то есть вместе с промышленным переворотом. Поэтому происходящие в финансовой сфере изменения должны оцениваться с позиций трансформации промышленности.

В истории насчитывается 4 промышленных переворота.

Таблица 1

Хронология промышленных революций

Промышленный переворот	Период	Инновации	Результат
Первая ПР	Конец 18 – начало 19 века	Водяные и паровые двигатели, ткацкие станки, механические устройства, транспорт, металлургия	Переход аграрного производства к промышленному производству, развитие транспорта
Вторая ПР	Вторая половина 19 века - начало 20 века	Электрическая энергия высококачественная сталь, нефтяная и химическая промышленность, телефон, телеграф	Поточное производство, электрификация, железные дороги, разделение труда
Третья ПР	Конец 20 века - начало 21 века	Цифровизация, развитие электроники, применение в производстве ИКТ и ПО	Автоматизация и роботехника
Четвертая ПР	Введен в 2011 в рамках гос. Hi-Tech стратегии Германии	Глобальные промышленные сети, 3D принтеры, вертикальные фермы, нейросети, биотехнологии, ИИ	Распределенная энергетика, сетевой коллективный доступ, прямой доступ производителя к потребителю, экономика совместного использования
Примечание – Составлено автором на основе [10, 12, 14, 15]			

Первая промышленная революция.

1784 – создание механического ткацкого станка, парового двигателя [12]. Характеризуется аграрным переворотом, изобретением механизмов, которые заменили ручной труд. В результате увеличилась производительность труда. В разных отраслях промышленности происходили научные открытия и изобретения. Все это способствовало строительству механизированных заводов и фабрик, урбанизация и становление капитализма. Все эти события повлияли на финансовую систему. Увеличилась эмиссия денежных средств и скорость денежных обращений. Банковская система модернизировалась, начал развиваться фондовый рынок. Промышленная революция берет начало в Европе и, в связи с этим, центрами фондовых биржевых отношений стали Лондонская и Франкфуртская фондовые биржи [8]. Научно-технический прогресс требовал привлечение инвестиций в развитие производства. Инвестиции представляли собой значительные объемы капитала, которые привлекались через выпуск и размещение ценных бумаг на фондовых биржах.

Вторая промышленная революция.

1870 – создание первой производственной линии, массового производства с использованием электроэнергии [14].

Характеризуется значительными успехами в области физики, химии, внедрением научно-технического прогресса в производство. Появилось электричество, изобрели метод создания высокопрочной стали. Электрификация и высокопрочная сталь способствовали развитию и использованию конвейера в поточно-массовом производстве.

В финансовой системе впервые сформировалась мировая валютная система, которая базировалась на золотовалютном стандарте. В 1867 г. на Парижской конференции золотовалютный стандарт был юридически оформлен межгосударственным соглашением [8].

Создание и строительство крупных заводов и мануфактур требовало значительных капиталов. В связи с этим, начинают развиваться акционерные общества и акционерные формы собственности. Акции стали преобладающим видом ценных бумаг на фондовых биржах.

Третья промышленная революция.

1969 – создан первый программируемый логистический контроллер [15].

Характеризуется автоматизацией производства. Инновации начали внедряться после разработки компанией «General Electric» автоматического электромеханического манипулятора «Хэнди Мэн» [15]. Данное устройство облегчало работу оператора тем, что копировало движения оператора и давало обратную связь от предмета манипуляций. Начали совершенствоваться логические контроллеры, создавались сети персональных компьютеров и появились телефоны.

Появление компьютерных технологий и систем телекоммуникаций приводит к глобализации мировой экономики. Ямайская реформа валютной системы (1976 г.) [2] привела к введению плавающего валютного курса и свободной конвертации. Развитие мировой экономики способствовало увеличению денежных потоков по всему миру. Увеличился спрос на кредиты на международном уровне. Появились крупные игроки рынка транснациональные корпорации, которые начали вытеснять акционерные компании и оказывали существенное влияние на производство и потребление, экспорт и импорт. Торговля между странами вызвала необходимость использования денежных и финансовых средств безналичным способом.

Начали зарождаться платежные системы VISA, Eurocard/MasterCard, American Express, которые начинают осуществлять расчеты с помощью банковских пластиковых карт.

В развитых странах в торговых и коммерческих сделках все чаще стали использоваться кредиты, чеки и сделки с электронными денежными средствами. Стали появляться цифровые банки (онлайн-банкинг), интернет-трейдинг (FOREX, 1995 г.) [13], интернет-аукционы (e-Bay, 1995 г.) [11].

Распространение производных финансовых инструментов (деривативов), доступных через специализированные торговые системы – форварды, фьючерсы, опционы, варранты, конвертируемые облигации, депозитарные расписки, свопы, соглашения о будущей процентной ставке, кредитные производные, структурированные продукты и др. Производные финансовые инструменты дали новые виды финансовых услуг и стали одной из основных причин финансовой глобализации, открыли возможность для спекуляций на изменении курсов валют, акций, других видов финансовых активов.

Четвертая промышленная революция.

2010 – создаются киберфизические системы, адаптивные системы, зеленое производство, сетевые информационные системы [10].

Характеризуется широким использованием интернета. Происходит в настоящее время и активно развивается. Появились 3D принтеры, повсеместно используется искусственный

интеллект, роботизированная техника. Происходит цифровизация промышленности и экономики. Все больше потребителей желают не приобретать физические объекты, а платить за предоставление услуг, к которым они получают доступ через цифровую платформу. Начали появляться абсолютно новые формы денежных инструментов – криптовалюты. Они выпускаются децентрализованно, независимо от государства и их стоимость обеспечивается спросом людей.

В 2018 году резко вырос спрос на криптовалюту, в результате произошел скачок их стоимости. Ниже приведена статистика общей рыночной капитализации криптовалют с 01.01.2016 года по 01.11.2021 в млрд. долл. США [17].

Примечание – источник [17]

Криптовалюты, как и обычные деньги выполняют схожие функции: выражают стоимость, являются средством обмена, накопления и сбережения. Но у них есть свои особенности, которые привлекают пользователей.

Криптовалюты децентрализованы, что предполагает их дефляционную природу. Правительства и центральные банки крупных стран не могут контролировать эмиссию, обращение и соответственно стоимость криптовалют. Криптовалюта не повержена инфляции и подчиняется закону спроса и предложения среди пользователей и «майнеров» (люди, занимающиеся добычей криптовалют). Более того, предложение первой криптовалюты биткоина ограничена объемом в размере 21 млн. монет [18]. То есть монета всегда будет дорожать, что является преимуществом перед обычными деньгами.

Криптовалюты обладают высокой степенью защиты. Развитие криптографии в настоящее время обеспечивает максимальное шифрование и конфиденциальность информации.

Транзакции с использованием криптовалют проводятся без посредников, что обеспечивает низкую стоимость и высокую скорость проводимых операций.

Высокая волатильность криптовалют привлекает спекулятивных инвесторов. Многие люди желают увеличить свой капитал в виде фиатных валют, занимаясь покупкой и продажей криптовалют на криптовалютных биржах.

Однако, у криптовалюты есть и недостатки, которые затрудняют их использование или используются в криминальных целях.

Анонимность участников сделок с помощью криптовалют позволяет некоторым пользователям покупать запрещенные товары, оплачивать или заказывать преступления.

Сделки с криптовалютами необратимы. Операции не могут быть отменены, заблокированы, возвращены.

Несмотря на низкие комиссионные, выводить и обналчивать криптовалюты либо очень сложно, либо дорого. Вывод биткоинов предполагает выплаты комиссий от 2% до 5% (в некоторых случаях проценты еще выше) контрагентам [18].

Таблица 2

Преимущества и недостатки криптовалют

Преимущества	Недостатки
Децентрализация	Высокая волатильность
Высокая степень защиты от фальсификации и кражи	Участники сделок анонимны
Дефляционная природа	Необратимость сделок
Транзакции проводятся без посредников, поэтому операции быстрые и бесплатные	Высокие комиссии на вывод средств
Примечание – Составлено автором на основе [6]	

Криптовалюты обретают все больше популярность, но также сталкиваются с критикой.

В интервью радио «Голос России» финансовый эксперт и американский предприниматель Карл Деннингер заявил, что биткойн никогда не был валютой, потому что для этого необходимо выполнение двух условий: «Первое — необходимо быть средством обмена, чтобы вы и я могли совершать операции с различными товарами и услугами. А это требует повсеместного признания. Второе — необходимо быть стабильным средством сохранения стоимости, таким, чтобы я мог вложить в данную валюту определённую стоимость, созданную моими усилиями в сфере экономики, и получить её обратно через некоторое время» [3].

Уоррен Баффет считает, что биткойн не является долговечным средством обмена: «Это не валюта. Я бы не удивился, если бы он исчез в ближайшие 10-20 лет» [7].

Как уже было сказано, криптовалюты не имеют единого эмиссионного центра. Они не используются в качестве расчетного и платежного средства. Криптовалюты востребованы, но вызывают интерес в основном у майнеров и спекулятивных инвесторов. Однако, есть возможность развития криптовалют в эпоху Пятой промышленной революции. В настоящее время, криптовалюты не участвуют в производстве добавленной стоимости и не могут служить его мерилем. Добавленная стоимость денег возникает при производстве товаров и услуг. Например, фермер, который выращивает овощи, мясо, хлеб, создает добавленную стоимость. Работник на заводе, делающий комплектующие части для производства машин, техники, оборудования, также создает добавленную стоимость. Майнер, занимаясь производством биктойна и расходуя электроэнергию, не создает добавленную стоимость. Возможно, что именно в Пятой промышленной революции произойдет трансформация криптовалют и они станут участвовать в создании добавленной стоимости. Этот скачок сможет привести к повсеместному использованию и легитимности электронной валюты.

Список литературы

1. Брайен Батлер, Брайен Джонсон, Грэм Сидуэлл и др. Валютный рынок // Финансы. Толковый словарь. 2-е изд. — М.: «ИНФРА-М», Издательство «Весь Мир». — 2000.
2. Красавина Л. Н. и другие. Валютные рынки и валютные операции // Международные валютно-кредитные и финансовые отношения. — 3-е изд. — М.: Финансы и статистика, 2005. — 576 с.
3. Карл Деннингер «Bitcoin не валюта» // Интервью «Голос России» 21.02.2014.
4. Майкл Кейси, Пол Винья. Эпоха криптовалют. — М.: Манн, Иванов и Фербер — 2017. — 432 с.

5. Р.И. Каюмов, А.Р. Валижонов, И.С. Хотамов, Ф.У. Мадаминов. Развитие конкуренции на финансовых рынках Узбекистана. Монография / под ред. Р.И. Каюмова. – Т.: «Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи», 2021. – 284 с.
6. Тихонов А., Голод А., Цифровизация финансовой системы: глобальные тенденции, институциональный аспект. Статья в рамках выполнения темы НИР «Трансформация системы монетарного регулирования России и Беларуси в условиях цифровизации экономики», № Г20Р-015, грант БРФФИ – 2021 – 8 с.
7. Уоррен Баффет «I'm Buying Stocks If They Fall Today, And Bitcoin Is Not A Currency» Архивная копия от 26 октября 2014 на Wayback Machine (англ.)
8. Хватов Ю. Ю. Парижская денежная (валютная) конференция 1867 г.: Мифы и реальность // Академічний огляд, № 2 (35) – 2011.
9. Хорунжин М. Г. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения. Учебное пособие. Рубцовский индустриальный институт – 2015.
10. Четвертая промышленная революция: Целевые ориентиры развития промышленных технологий и инноваций. Всемирный экономический форум – 2019.
11. E-Bay Enterprise Business Taken Private, Broken Up// Fortune. – 2015.
12. Eric Bond, Sheena Gingerich, Oliver Archer-Antonsen, Liam Purcell, Elizabeth Macklem. The Industrial Revolution – Innovations. Industrial revolution. – 2003.
13. History of The Stock Market// Be Businessed – 2015.
14. James Hull, «The Second Industrial Revolution: The History of a Concept», Storia Della Storiografia, 1999, Issue 36, pp 81-90
15. Jeremy Rifkin, Nicolas Easley. «Jeremy Rifkin and The Third Industrial Revolution». thethirdindustrialrevolution.com.
16. Springer Handbook of Automation / Ed. by S. Y. Nof. — Berlin: Springer Verlag, 2009. – P. 450.
17. <https://coinmarketcap.com/ru/charts/>
18. <https://rbc.ru/crypto/news/>

Цифрлық ипотека: цифровизация саласындағы жаңа тренд

А.Қ. Карибаева

«Қаржы» мамандығы бойынша 2 курс магистранты

asel_22.04@mail.ru

академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Бұл мақалада «Цифрлық экономика» ұғымы қарастырылады, қазіргі уақытта оның дамуына әлемнің көптеген мемлекеттері қызығушылық танытуда. Бұндай экономиканың сипаттамасы нақтыланды, оның негізі интернет арқылы сауда болып табылады. Қазіргі Қазақстанның цифрлық экономикасын дамытуға ерекше назар аударылды. Қазақстанның цифрлық экономиканы дамытуға деген көзқарастары анықталды, оны Қазақстанда құру жолдары талданды. Жыл сайынғы халықаралық рейтингтердің көрсеткіштеріне сәйкес Қазақстанды цифрландырудың қазіргі жай-күйінің көрсеткіштерін зерттеуге көп көңіл бөлінді.

Түйінді сөздер: цифрлық экономика, ақпараттық және коммуникациялық ресурстар (АКТ), цифрлық технологиялар, веб-экономика, диджитализация, Қазақстанның цифрлық экономикасы.

Жылжымайтын мүлік-қымбат сатып алу, сондықтан ипотека сияқты қаржы құралы қазақстандықтарға қажет. Қазақстан қаржыгерлер қауымдастығының мәліметтері бойынша, ағымдағы жылдың қаңтар-мамыр айларында ипотека беру көлемі 2020 жылдың осы кезеңіндегі 216,3 млрд теңгеге қарағанда 592 млрд теңгені құрады.

Сонымен қатар, ипотека алған немесе осы мәселені зерттей бастаған адамдар оны тіркеудің көптеген әрекеттер мен қозғалыстармен байланысты көп сатылы процесс екенін атап өтті. Коронавирус пандемиясымен байланысты карантиндік шектеулер Қазақстанда цифрлық ипотеканы енгізуге және дамытуға ықпал етті.

Экономика салаларын цифрландыру дегеніміз бұл еңбек өнімділігін арттыратын және капиталдандырудың өсуіне әкелетін серпінді технологиялар мен мүмкіндіктерді пайдалана отырып, ҚР экономикасының дәстүрлі салаларын қайта құру.

«Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы шеңберінде іске асырылған барлық іс-шаралар мен жобалар мемлекеттік басқарудың тиімділігі мен ашықтығын арттыруға, халықтың жұмыспен қамтылуын қамтамасыз етуге, білім беру мен денсаулық сақтау сапасын арттыруға, сондай-ақ инвестициялық ахуалды жақсартуға, еңбек өнімділігін және ЖІӨ құрылымында шағын және орта бизнес үлесінің өсуін арттыруға көмектеседі [1].

Цифрлық ипотека-бұл бірнеше немесе барлық кезеңдері қашықтан форматта өтетін ипотекалық қарызды рәсімдеу бойынша банктік қызмет.

Қазақстан тұрғындарының жеткілікті санының тұрғын үйді нақ несиеге сатып алатынын және бұл процесс кейде банк филиалына жиі барумен қатар жүретінін ескере отырып, бұл қызмет айтарлықтай танымалдылыққа ие болуда.

Цифрлық ипотеканың айырмашылығы-тұрғын үйді танысып, таңдағаннан кейін ипотекалық қарызды рәсімдеуге арналған құжаттармен банктің филиалына емес, оның ресми порталына онлайн-өтінім беруге және қашықтан қандай да бір іс-қимыл жасауға болады [2].

Бұл ретте банктің қосымша мүмкіндіктері, бағалау жүйелері, мемлекеттік дерекқорлармен интеграциясы және т.б. болуы тиіс.

Freedom Holding Corp бас атқарушы директоры Тимур Турлов цифрландыру жөніндегі халықаралық форумында Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевқа цифрлық ипотека жобасын бірінші болып ұсынды.

Ипотекалық нарықты цифрландырудың өткір қажеттілігі бұрыннан пайда болды, әсіресе қазіргі пандемия салдарынан айтарлықтай өзектілікке ие. Сатып алушы өтініш берген сәттен бастап сатушы ақшаны алғанға дейін төрт аптаға дейін өтетін. Елдегі цифрлық инфрақұрылымның жақсару жылдамдығын ескере отырып, мұндай мерзім негізсіз ұзақ. Бұл орайда Freedom Finance Bank Kazakhstan ипотекалық қарыз алуды оңтайландырып, цифрландырды және ипотеканы алу мерзімін бір тәулікке дейін қысқартты. Бұл өнімнің аналогы Қазақстанда да, үкіметі ең цифрландырылған дамыған елдерде де (Ұлыбритания, Жаңа Зеландия, Эстония және т.б.) жоқ.

Қазіргі уақытта «Цифрлық ипотека» қызметін екі қазақстандық банктің ресми сайттарынан табуға болады. Олардың әрқайсысының ипотекалық қарызды қашықтан форматта рәсімдеудің өзіндік шарттары бар.

Алтын банк. Әлі салынбаған пәтерді онлайн сатып алу, яғни үлестік құрылысқа қаражат салу онлайн режимінде де мүмкін. Себебі, кем дегенде, егер тұрғын үй кешені енді салынып жатқан болса, оны алдын-ала бағалайтын объект жоқ.

Алтын банкте, оның ресми сайтындағы ақпаратқа қарағанда, жаңа және ескі клиенттерге құрылыс салушы-серіктесінен салынып жатқан тұрғын үй үшін цифрлық ипотеканы рәсімдеу ұсынылады.

Ол үшін Нұр-Сұлтан, Алматы және еліміздің басқа да қалаларындағы кейбір тұрғын үй кешендерінде құрылыс салушының сайтынан пәтер таңдау қажет. Сол жерде таңдалған

тұрғын үй карточкасындағы "ипотекаға сатып алу" батырмасын басу арқылы өтінім беруге болады.

Банк ипотеканы мақұлдау туралы шешімді 30 минут ішінде қабылдауға уәде береді. Егер ол оң болса, онда құрылыс салушының өкілдері клиентпен байланысып, одан арғы іс-әрекеттер туралы айтып береді.

Freedom Finance Bank. Осы банктің ресми сайтындағы ақпаратқа сәйкес, цифрлық ипотеканы салынған жылы кемінде 1965 жылы салынған көп пәтерлі тұрғын үйлерде ауданы кемінде 29 шаршы метр пәтер сатып алған кезде ресімдеуге болады. Цифрлық ипотека шарттары кредиттің ең төменгі сомасы-3 млн теңгеден бастап, мерзімі – 3 жылдан 15 жылға дейін, бастапқы жарна – 20%, мөлшерлеме – жылдық 13%-дан бастап. Қарыз алушы: 21 жастан 63 жасқа дейінгі Қазақстан азаматы болуы тиіс.

Сатып алушы өзіне қолайлы пәтерді тауып, сатушымен баға туралы келіскеннен кейін, ол банк сайтындағы ипотекалық калькуляторды қолдана алады, несие берудің ыңғайлы шарттарын таңдай алады және жеке тұлғаның бейне сәйкестендіруінен өтіп, онлайн өтініш бере алады.

Жылжымайтын мүлікті бағалау онлайн режимінде өтеді. Ол үшін өтініш беруші сатып алынған тұрғын үй туралы мәліметтерді толтыруы керек, ал банк ішкі бағалау процесінің өзіндік жүйесінің нәтижелері бойынша шешім шығарады.

Қазақстанда цифрлық ипотеканы толық ауқымда тек Freedom Finance Bank іске қосты-бұл осы жылдың шілде айында болды. Сервисті құру кезінде банкте цифрландыру деңгейі бойынша топ-10 елдің тәжірибесі талданды.

«Цифрлық ипотека» іске қосылғаннан бері қызмет мыңдаған өтінімдерді өңдеді. 4 млрд теңгеден астам сомаға 200-ден астам мәміле қаржыландырылды. Сервис әзірге тек ірі қалаларда ғана қолжетімді. Қазір Freedom Finance Bank Қазақстанның басқа да қалаларында сервисті іске қосу бойынша белсенді жұмыс істеуде.

Қазіргі сәттегі статистикаға көз аударсақ:

Алматыдағы орташа көрсеткіштер:

ипотека сомасы - 18,1 млн теңге,

сатып алынатын тұрғын үйдің квадратурасы - 60 м²,

құны 1 м² – 433 мың теңге.

Нұр-Сұлтандағы орташа көрсеткіштер:

ипотека сомасы - 14,4 млн теңге,

сатып алынатын тұрғын үйдің квадратурасы - 55 м²,

құны 1 м² – 346 мың теңге [3].

Қазақстандық басқа банктер «цифрлық ипотека» сервисіне қосыла ма деген мәселе әлі де бар. Бірақ, мүмкін, болашақта ипотекалық несие онлайн режимінде ұйымдастыру кепілсіз несие алу немесе интернет-банкинг дүкендерінен тауарларды бөліп төлеу сияқты оңай болуы мүмкін. Сондай-ақ, Қазақстан ипотеканы цифрландыру бойынша топ-11 елдің рейтингінде бірінші орынға ие болғанын атап өткен жөн. Зерттеуге сәйкес, Freedom Finance Bank Kazakhstan компаниясы ипотекалық қарыз алуды 90% - ға цифрландыруға қол жеткізді.

Сонымен қатар, Финляндия, Оңтүстік Корея, Швеция, АҚШ сияқты озық елдерде ипотекалық өнімдерді цифрландыру деңгейі 30%-дан сәл ғана асады, ал Ұлыбританияда- 55%.

БҰҰ-ның 2020 жылғы зерттеуінде оларда электрондық үкіметтің (E-Government Development Index) даму дәрежесі бойынша 193 ел қаралды. Бұл индекс орташа арифметикалық үш көрсеткіштен тұрады: онлайн-қызметтердің кеңдігі мен сапасы, телекоммуникациялық инфрақұрылымның даму деңгейі және адами капиталдың көлемі.

Ең цифрланған мемлекеттер рейтингінде Дания, Оңтүстік Корея, Эстония, Финляндия, Австралия, Швеция, Ұлыбритания, Жаңа Зеландия, АҚШ және Нидерланды көш бастап тұр. Қазақстан 29-шы орынға жайғасты, бұл ретте ТМД елдері арасында бірінші орынға ие болды.

Ипотекалық қарыз алу процесін цифрландыру деңгейін түсіну үшін жоғарыда аталған елдерде диджитализация бойынша үздік банктер зерттелді. Ипотека алудың келесі кезеңдері қаралып, сыналды: өтінім – алдын ала мақұлдау – тұрғын үйді бағалау – шешім – мәмілені рәсімдеу – құжаттарға қол қою – кепілді тіркеу – қазіргі уақытта беру – кейінгі қызмет көрсету. Талдау көрсеткендей, халықаралық мысалдарда гибридті схема қолданылады – онлайн процестер офлайн режимімен біріктірілген кездегі схема.

Қазақстандық цифрлық ипотекада сатып алу-сату шартына қол қою үшін нотариуспен кездесу қажет болғаннан басқа барлық кезеңдер цифрландырылған. Мұны Қазақстан заңнамасына сәйкес қашықтан жасауға болмайды. Бірақ соңғы қадаммен де ипотеканы рәсімдеу бір күнді алады. Қағаз құжаттар талап етілмейді-жүйенің өзі оларды мемлекеттік базалардан жинайды, жылжымайтын мүлікті бағалау онлайн жүргізіледі, кепіл қашықтан тіркеледі, ал электрондық-цифрлық қолтаңбаны осы процесте шығаруға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. <https://digitalkz.kz/o-programme/>, «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы туралы.
2. Карпович О.Г., Карипов Б.Н., Ногмова А.Ш. Қазақстанның цифрлық экономикасының дамуы. Посткеңестік кеңістіктегі мәселелер. - Алм., ҚазҰУ хабаршысы, 2020.
3. <https://bankffin.kz/ipoteka/>, Freedom Finance Bank ресми статистикасы.

Банк саласындағы цифрландыру үрдісінің қазіргі жағдайы

Л.С. Комекбаева¹, Е.Т. Акбаев², Д.Е. Тусупова³

¹Қаржы кафедрасының профессоры, э.ғ.к., ²Қаржы кафедрасының профессоры, э.ғ.к.,

³Қаржы мамандығы бойынша 1 курс магистранты

l.komekbaeva@mail.ru, erbolsyn.2011@mail.ru, diana8_98@mail.ru

^{1,2,3} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Бұл мақалада «Банк саласындағы цифрландыру» ұғымы қарастырылады, сонымен қатар қазіргі уақытта екінші деңгейлі банктердің цифрландыру үрдісі бойынша атқарып жатқан қызметтері ескерілген. Қазақстан Республикасы банк жүйесін акпараттандыру жұмыстарына сараптама жүргізілген.

Түйінді сөздер: цифрландыру, цифрландыру көздері, цифрлық технологиялар, веб-экономика, автоматтандыру, интернет-банкинг.

Бүгінгі таңда банктік қана емес, кез — келген сала үшін негізгі үрдіс - бұл цифрландыру. Бұл ретте екі ұғымды қарастырған жөн: яғни, автоматтандыру мен цифрландырудың арасындағы айырмашылықты барлығы бірдей нақты мағынаны білдіре бермейді. Автоматтандыру - бұл жаңа технологияларды енгізу арқылы қол еңбегін жеңілдету, бірақ қол еңбегі әлі де қалады. Автоматтандырудың жарқын мысалы - конвейер: адам әлі де құрастыру кезінде станоктардағы басқара алады. Ал цифрландыру адамды белгілі бір бизнес-үрдістен толығымен алып тастауды көздейді.

Мысалы, кез келген адам таксиді бағдарлама арқылы шақырдыңыз, көлікке отырдыңыз, жету керек жерді көрсетіп, шығып, есіктен қағып, әрі қарай жүрдіңіз. Сіз қалтаңыздан әмиян

немесе банк картасын алған жоқсыз. Такси қызметін көрсетуші тұлға ұялы телефондағы қосымша сіз үшін маршруттың ұзақтығын есептеді, тарифті анықтады және сол қызметті ұсынған компанияның орналасқан жерне сіздің шотыңыздан қажетті соманы есептен шығару операциясын автоматты түрде қалыптастырды. Бұл кезең немесе құбылыс цифрландыру деп аталады.

Бұл үрдісті бүгінгі таңда тек банк секторында ғана көріп отырған жоқпыз, өйткені барлық экономика саласы цифрлық экономика ғасырына аяқ басты. Тоңазытқыш азық-түлік қорын толықтыруға автоматты түрде тапсырыс бере алатындығы жаңалық емес. Тапсырысты төлеу операциясы бойынша сол тоңазытқышта орналасқан арнайы бағдарлама жасай алады, бұл тек басқа қосымшада жасалынады. Бұл кезеңді - тұрмыстық деңгейдегі цифрландыру деп айтуға болады.

Егер негізгі үрдіс болашақта — цифрландыру болса, онда екінші деңгейлі банктердің барлығы, ең алдымен, цифрлық болып табылады. Бұл дегеніміз, біріншіден, банк көптеген транзакцияларды өңдей алады, өйткені цифрландыруға байланысты барлық операциялар, тіпті ең кішкентайлары да қолма-қол ақшасыз ұшаққа түседі және бүгінде барлық банктер нақты уақыт режимінде өңдеуге дайын емес үлкен, экспоненциалды түрде өсіп келе жатқан транзакциялар ағыны қалыптасады.

Екіншіден, болашақ банкі өзінің әрбір клиентінің сандық портретін қалыптастыратын болады. Бұл цифрландыру бағдарламасы бойынша әрбір банк өзінің өнімін ұсынады. Кейбіреулер үшін бұл ең төменгі комиссиямен ақшалай есеп айырысу, ал біреу үшін арнайы шарттармен несие беру болады. Банк жеке тұлғалар жасаған тұрақты операцияларды өз мойнына алуы мүмкін.

Бүгінгі таңда банктердегі цифрландыру жұмыстарының басты мәселелері қандай, ол үшін осы сұрақтың жауабын зерттейік.

Қазіргі жағдайда банктер әрбір жаңа міндетті жаңа IT-өнімнің көмегімен шешуге тырысты. Мұндай өнімдер көп пайда болды және олардың арасында өзара әрекеттесуді ұйымдастыру қажет болды. Деректер кешені мен қызмет кешендері арасында көптеген басқа байланыстар пайда болды. Сондықтан ақпараттың барлығын жинақтау және сақтау тәуекелдің болуына септігін тигізеді. Сондықтан бұл үдеріс өзгеруі мүмкін. Сонымен қатар, мұның бәрі моральдық және сәулеттік тұрғыдан банктегі жаңалықтар орталығындағы — транзакциялық жүктеменің өсіп келе жатқан көлемін растайды. Бұл барлық деректер бойынша арнайы бас кітапқа негізделген. Оны өзгерту, шын мәнінде, бәрін өзгерту керек дегенді білдіреді. Бұл бүгінде банктер үшін негізгі сын-тегеуріндердің бірі болып табылады.

Әрине, банктер бұл мәселелерді шешуге тырысуда. Кейбіреулер тіпті өздерінің Core жүйесін жазуға тырысады, өз даму жолында қозғалады, сараптама беруге шығады. Кейбір шет елдік басылымдарға сүйенсек мынадай ақпарат жинауға болады. Монолитті жүйені бизнес бағыттары бойынша бөлшектеуге, бір бөлігін корпоративтік клиенттерге қызмет көрсету үшін, екіншісін бөлшек сауда үшін бөлуге тырысады.

Ал банк саласындағы қызметкерлер транзакциялық Core жүйесі деп санайды және монолитті болуы керек. Өйткені, бүгінде танымал микросервистерде оны құру мүмкін емес, өйткені бұл жүйе, ең алдымен, транзакциялық компонентті білдіреді. Сіз клиент туралы, оның шоттары туралы барлық ақпаратты көріп, барлығын нақты уақытта көруіңіз керек.

Яғни, мұндай жүйе бастапқыда үлкен көлемдегі деректермен жұмыс істеу, үлкен онлайн-жүктемемен жұмыс істеу үшін жобалануы тиіс. Әрине, ол заманауи техникалық талаптарға сай болуы керек: экспоненциалды жағдайда банкті шектемеу үшін кластерлік құрылымдарда жұмыс істей білу

Цифрлық өнімдер мен шешімдер қаржы қызметтерін тез әрі ыңғайлы алуға көмектеседі, қолжетімді және қолдануға оңай сервистер қаржы институттарының ажырамас бөлігіне

айналады. Жақын арада екінші деңгейлі банк қызметтерін қашықтықтан және биометриялық технологияларды пайдалана отырып алуға болады.

Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, қазіргі таңда Қазақстанда клиенттерге қашықтықтан банктік қызмет көрсету — интернет-банкинг, мобильді банктік қосымшалар қызметі қарқынды дамып келеді, олар арқылы төлемдерді қашықтан жүргізуге, Қызметтерді төлеуге және банктердің сұранысқа ие өзге де өнімдеріне қол жеткізуге болады. Бұл жүйелерде 11 млн-нан астам пайдаланушы тіркелген, олардың шамамен 45%-ы операцияларды тұрақты жүргізеді. Интернет және мобильді банкинг жүйелері арқылы жасалатын операциялардың көлемі қазірдің өзінде POS-терминалдар арқылы жасалатын қолма-қол ақшасыз төлемдердің көлемінен асып түседі. Күн сайын елімізде цифрлық банкинг жүйесі арқылы халықтың шамамен 7 млрд. теңге сомасына 400 мыңнан астам қолма-қол ақшасыз транзакциялары жүргізіледі.

Қазақстанда белсенді қолданылатын тағы бір технология-мобильді қаржылық сервистер. Бұл бағытты дамыту үшін Ұлттық Банк, Үкімет және екінші деңгейдегі банктер белсенді түрде бірігіп жұмыс атқаруда. Мысалы, Ұлттық Банк қызметкерлерінің айтуынша жаңа буын платформасын құру мәселесі қаралып жатқанын айтты: төлемдерді нақты уақытта мобильді құрылғыны, оның ішінде азаматтар арасындағы ұялы телефон нөмірі (P2P-аударымдар) бойынша жүргізуге болады.

Мұндай қызметтің артықшылықтарын пайдаланушылар да, қаржы институттары да бағалайды. Біріншісі ыңғайлы және жылдам төлем әдісін алады, екіншісі қымбат физикалық инфрақұрылымды үнемдей алады.

Аталған технологияны арқасында төлемдер QR-кодтардың көмегімен жүзеге асырылады, яғни дүкендердегі POS-терминалдардың орнына QR-код тұр қолданылады.

Жалпы қазақстандықтар қолма-қол ақшамен есеп айырыса бастады: бір жыл ішінде қолма-қол ақшасыз төлемдердің өсуі 70%-ды құрады. Соның нәтижесінде электрондық ақшаның танымалдығы артып келеді.

Банк жүйесіндегі цифрландыру жүйесі қазіргі таңда қандай оңтайлы нәтиже бергендігін келесі тұжырымдамадан айтуға болады.

Коммерциялық банктер бірнеше жылдан бері цифрлық трансформация үрдісінде. Осы уақыт ішінде технологияға айтарлықтай сома инвестицияланды, клиенттер жаңа өнімдерді, коммуникациялардың сапасы мен қызмет көрсету деңгейін жоғарылатты. Әлемді жаулап алған COVID-19 пандемиясы кезінде банктердің белсенділігін басып озды және оларға құрмет көрсету керек, нарыққа қатысушылардың көпшілігі цифрландырудың артықшылықтарын іс жүзінде жүзеге асыру мүмкіндігін сәтті пайдаланды.

Клиенттердің сандық қаржы қызметтерін пайдалануға дайындығы-банктердің есебінде ғана емес. Адамдар сан алуан түрлі бизнестермен өзара әрекеттесу арқылы өмірдің өзгеруі туралы білді. Осылайша жаңа клиенттік тәжірибе қалыптасты, енді клиенттер банктерден олардың цифрға деген ұмтылысын қолдайтындарын күтуде.

Бірақ банктердің өзі клиенттік тәжірибені одан да көп нәрсеге айналдыратын кез келді. Олар бұл санды клиенттермен жұмысты жақсарту үшін ғана емес, сонымен қатар өздерінің қайта құрылуы үшін де қолдануы керек. Цифрлық бизнес-тәжірибені жүзеге асыру әсіресе өзекті. Банктер тәуекелге барады: олар цифрландырудың арқасында өздерінің жеке басын жоғалтуы мүмкін. Ал Business Experience өнімдердегі және қызмет көрсету деңгейіндегі айырмашылық шамалы болған кезде өз бетіңізді сақтауға көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі

1. <https://digital.kz/o-programme/> «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы туралы.
2. Ж.Мусрепова Почему банкам стоит активизировать цифровое развитие. // Капитал Центр деловой информации

3. Ежегодный форум «Digital Almaty»: как прошло обсуждение вопросов цифровой трансформации на уровне глав правительств // Источник: <https://primeminister.kz/> 05.02.2021г.

Цифровизация экономики: развитие системы электронных денег в Республике Казахстан

Л.С. Комекбаева¹, Н.А. Лисова²

¹к.э.н., профессор кафедры «Финансы», ²к.э.н., ассоциированный профессор кафедры «Финансы»

l.komekbaeva@mail.ru, Lisova_n@inbox.ru

^{1, 2} Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация: Электронные деньги – одна из финансовых технологий, которая активно развивается в Казахстане. В статье рассматривается сущность электронных денег, анализируются их преимущества и недостатки по сравнению с традиционными финансовыми системами, анализируются мероприятия по введению электронных денег Национальным банком РК.

Ключевые слова: традиционная финансовая система, электронные деньги, фиатные и нефитатные деньги, смарт-карта, сетевой ресурс, е-тенге

Традиционная финансовая система, получившая свое развитие во всех странах мира, вступила в фазу активного совершенствования и трансформации. Это развитие, по большому счету, не прекращается с момента появления первых банковских долговых обязательств в конце XIX века, но темпы изменений в последнее время настолько выросли, что мы подчас не в состоянии следить за появлением новых финансовых инструментов.

Пандемия коронавируса и массовый карантин в настоящее время способствовали становлению безналичных платежей сверхактуальными и популярными. Поэтому понятно, что в таких условиях повысился и интерес национальных банков к цифровым валютам. Национальный банк РК сейчас работает над совершенствованием электронного тенге. Пока наш финансовый сектор обсуждает запуск, другие страны мира уже всю экспериментируют с национальными цифровыми валютами. По мнению экономистов, оцифрованные деньги станут настоящим спасением в вопросе прозрачности, выполняя определенные функции. Считается, что они обеспечат прозрачность при формировании и распределении государственного бюджета, усилят борьбу с коррупцией, будут способствовать проведению цифрового контроля и отслеживанию расходования целевых средств, выделенных государством на те или иные цели, и станут дополнительным платежным инструментом.

«Создание национальной цифровой валюты требует предварительного изучения влияния на денежно-кредитную политику, выбора и тестирования технологии, создания инфраструктуры повсеместного приема цифровой валюты, законодательного обеспечения ее использования и так далее», – сообщили в Национальном банке РК [1].

Что из себя представляют электронные деньги, и каковы их преимущества и недостатки по сравнению с традиционной финансовой системой? Представляется, что неправильным приводить принципы работы электронных денег, не имея четкого представления о том, что именно следует понимать под термином «электронные деньги». В силу отсутствия единой принятой в мире дефиниции этого термина выделяют различные определения, но я бы

остановился на таковом, данном в директиве Совета Европейских Сообществ № 2009/110/ЕС от 16 сентября 2009 года, так как оно исключает упоминание электронного устройства, на котором должна размещаться денежная стоимость и, следовательно, является одним из наиболее общих.

Электронные деньги – денежная стоимость, хранящаяся в электронной форме в качестве заявки эмитенту, которая выдаётся по получении денежных средств для проведения платёжных операций и принимается физическим или юридическим лицом, отличным от эмитента электронных денег [2].

Валюта, с помощью которой можно работать исключительно в интернете – электронные деньги. Их эмиссией, распределением, оборотом занимаются электронные платёжные системы (ЭПС). В основном электронные деньги привязаны к фактическим счетам, которые хранятся на банковских счетах. Есть ЭПС, которые самостоятельно выпускают электронные деньги, примером служит WebMoney. Но в целом все электронные валюты частично или полностью привязаны к традиционной финансовой системе.

Каковы же преимущества электронных денег?

1. С их помощью можно оплатить покупки в интернете, не используя банковские карты или бумажные деньги.

2. Электронные платёжные сервисы осуществляют моментальные переводы по всему миру.

3. Электронные деньги оказали огромное влияние на развитие рынка труда в интернете и сферы e-commerce.

4. Работа с виртуальной валютой не предполагает деление сумм транзакций на номиналы.

5. Все финансовые транзакции и расчеты производятся автоматически виртуальными системами, работающими на основе математических алгоритмов.

6. Эмиссия электронных титульных знаков крайне дешёвая по сравнению с печатью фиатных денег. Безопасность электронных денег и операций с их участием на порядок выше, чем фиатных.

7. Виртуальная валюта, как бы это банально не звучало, лишена физического веса.

8. Деньги хранятся на удалённых, хорошо защищённых серверах электронных платёжных систем.

9. Расширенные возможности аудита финансовой истории. Информация обо всех транзакциях фиксируется и сохраняется в базах данных. Это открывает больше возможностей для контроля и анализа финансовых операций.

10. Электронные деньги не нуждаются в физических хранилищах, как в случае с фиатными валютами, которые нужно где-то хранить и как-то перевозить.

11. Виртуальные деньги не могут испортиться в отличие от бумажных. Защита от подделок.

12. Электронные деньги практически невозможно подделать. То есть, подделать можно, но встроить подделки в денежную массу не получится.

13. Работать с электронными валютами намного проще, быстрее и надёжнее, чем с фиатными деньгами. [2]

Недостатки электронных денег.

1. Отсутствие четкой законодательной базы ведения электронных денег.

2. Пользователь виртуальной валютой должен хорошо разбираться в интернете быть продвинутым компьютерным пользователем.

3. Некоторые ЭПС часто блокируют компьютерные кошельки своих клиентов и для разблокировки приходится долго общаться со службой поддержки ЭПС, зачастую предоставляя документы, подтверждающие проведение финансовых транзакций.

4. Посредством мобильного телефона работают практически все электронные платежные системы. Потеря его вызывает большие трудности для восстановления доступа к аккаунту.

5. Для полноценной работы с электронными деньгами (снятие лимитов) в большинстве случаев требуется верификация пользователя – предоставление электронных копий личных документов

6. Электронные платежные системы берут комиссии за все финансовые транзакции. Но их размер практически всегда выше, чем в случае проведения операций с банковской картой

Поэтому электронные платежные системы следует рассматривать в качестве дополнения к традиционной финансовой системе, так как они практически всегда имеют эквивалент в фиатах на реальных банковских счетах.

По типу технического устройства электронные деньги бывают двух типов: на базе смарт-карт (card-based) (одними из наиболее известных проектов, использующих смарт-карты, являются Mondex и Visa Cash. и на базе сетей (network-based). Этот вид электронных денег представляет собой программу или сетевой ресурс и используется большинством коммерческих сервисов (WebMoney, Яндекс.Деньги, E-gold, E-port, PayCash).

По государственному регулированию статуса электронных денег различают фиатные и нефитные электронные деньги.

Фиатными называют денежные средства, выраженные в государственной валюте. Выпуск электронных фиатных денег происходит по правилам национальных центральных банков. Государство на законодательном уровне обязывает всех граждан принимать к оплате фиатные электронные деньги. Примером фиатных электронных денег является небезызвестная система PayPal.

Нефиатные электронные деньги относятся к негосударственным платёжным системам и выпускаются частными платёжными ассоциациями. Государство не гарантирует их надежность, хоть часто они и привязываются к курсу национальных валют. Распространены нефитные электронные деньги на базе сетей (WebMoney, QIWI, EasyPay).

В каждом из описанных типов может как требоваться идентификация пользователя (персонифицированные системы), так и не требоваться (анонимные или неперсонифицированные системы) [1].

По данным Всемирного банка, 39 центральных банков мира уже экспериментируют с технологиями электронных денег. Еще 9 – реализуют пилотные проекты. Среди лидеров: совместный проект “Stella” – центральных банков Европы и Японии, проект DC/EP – банка Китая, канадский “Jasper”, сингапурский “Ubin” и e-Hryvnia Украины. Они все начали свои проекты еще в 2016–2017 годах и готовы на сегодняшний день перейти на регулярное использование электронных денег. Центробанк России пока опубликовал только концепцию цифрового рубля. Тестирование прототипа платформы может начаться в 2022 году. Багамы и Камбоджа уже перешли к использованию цифровых денег.

Основная идея всех этих планов – рост конкурентоспособности национальной экономики, уменьшение оборота наличных денег и финансовая инклюзия (равный доступ к финансовым инструментам всех граждан и участников рынка).

Национальный банк РК предполагает, что внедрение электронного тенге позволит обеспечить возможность создания новых платежных сервисов участниками рынка с применением механизма “смарт-контрактов”. Что приведет к росту предложения на рынке платежных услуг, способствуя открытию значительные возможности для отечественного финтех-рынка и стимулируя качественный и количественный рост конкуренции.

Выпускать третью форму денег будет Национальный банк РК. Поэтому обращаться валюта будет внутри Казахстана.

В е-тенге будет применяться технология “смарт-контрактов”, что позволит поднять эффективность системы электронных государственных закупок и эффективнее использовать механизмы фискального стимулирования экономики.

Одним из сценариев использования цифрового тенге становится цифровой “социальный кошелек”, который обеспечит оперативную выплату социальных обязательств государства или контроль адресности расходов в рамках социальных выплат.

Цифровой тенге позволит повысить прозрачность целевого расходования бюджетных средств, так как будет придавать уникальные признаки цифровому тенге, эмитированному для финансирования бюджетных расходов.

Все это будет способствовать резкому сокращению сектора теневой экономики. Так как по данным официальных источников размеры теневой экономики составляют четверть официальной экономики Казахстана, то можно говорить об увеличении ВВП страны. А это позволит увеличить и налогооблагаемую базу.

Кроме того, на территории Казахстана активно действуют электронные деньги платежных систем Webmoney, Olwi, PayPal, Яндекс Деньги.

Итак, «Конкретные характеристики национальной цифровой валюты (операционная модель, технологическая платформа и т.д.) зависят от целей ее выпуска и требований к ней. Технологически для выпуска розничной цифровой валюты рассматриваются способы «на основе счета» и «на основе токенов/предоплаченной стоимости». Национальные цифровые деньги на «основе токенов» могут находиться на различных электронных устройствах хранения стоимости (кошельках). При использовании токенов может поддерживаться функция офлайн-платежей. Выбор технологии зависит от предпочтений в дизайне, функциональных и нефункциональных требований», – считают в Национальном банке РК [4].

Национальный регулятор подчеркнул, что курс цифровой валюты по отношению тенге предполагается равноценный – 1:1. Вместе с тем некоторые зарубежные центральные банки рассматривают дополнительно вопрос начисления процентов на цифровую валюту.

Список литературы

1. <https://guidecrypto.ru/preimushhestva-i-nedostatki-elektronnyh-deneg/>
2. <https://opartnerke.ru/plyusy-i-minusy-elektronnyh-deneg>
3. Закон Республики Казахстан от 21 июля 2011 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам электронных денег».
4. Правила выпуска, использования и погашения электронных денег в РК, утвержденные Постановлением Правления Национального банка РК от 28 августа 2011 года.

Инфраструктурные особенности и влияние цифровой валюты на архитектуру мировой финансовой системы

А.Б. Мыржыкбаева
к.э.н., ассистент профессора кафедры «Финансы»
ainurm2000@mail.ru

Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация: Новейшим трендом цифровизации финансового сектора на сегодняшний день можно назвать внедрение и проектирование центральными банками практически всех стран мира цифровой валюты (CBDC – Central Bank Digital Currency). Бесспорно, подобные

цифровые технологии изменяют структуру финансовой системы в целом и природу денег в частности, поэтому определение влияния цифровой валюты на архитектуру мировой финансовой системы является своевременным и крайне актуальным вопросом.

Ключевые слова: цифровая валюта, CBDC, цифровой тенге, криптовалюта, стейблкоин.

Глобальная цифровизация и, как следствие, распространение цифровых технологий и появление цифровых платформ, предлагающих свои услуги десяткам и сотням миллионов пользователей, продиктовали необходимость системных трансформаций в финансовом секторе. Основным трендом этого глобального процесса является выпуск цифровой валюты центробанками. По данным Банка международных расчетов (Bank for International Settlements, BIS), к началу 2020 года 80% центробанков мира изучали CBDC, а 40% из них уже экспериментировали с цифровыми валютами [1]. В ноябре 2020 года Национальный Банк Республики Казахстан (НБРК) объявил о начале реализации исследовательского проекта по внедрению цифровой валюты.

Согласно отчету PwC «Глобальный индекс CBDC» (апрель 2021 г.), лидером по розничным CBDC являются Багамские острова, которые уже в октябре 2020 г. запустили цифровую валюту Sand Dollar. Второе место принадлежит Камбодже, третье – Китаю [1].

В 2021 году, по данным BIS, из 65 центральных банков, участвовавших в опросе, 86% исследуют CBDC, 60% находятся на стадии экспериментирования технологии, 14% реализуют пилотные проекты.

Рисунок 1. Степень распространения CBDC в мире

Примечание – составлено автором по данным НБРК по состоянию на апрель 2021 г.

К странам, внедрившим промышленную эксплуатацию CBDC, относятся государства Карибского бассейна, Гонконг и Сингапур реализуют проекты по оптовой валюте, Ямайка – на стадии пилотирования розничной валюты [2]. Таким образом, модели цифровой валюты различны, поэтому финрегуляторы изучают возможные варианты с целью улучшения конкурентоспособности и эффективности платежей внутри экономики, развития трансграничных платежных систем, а также уменьшения оборота наличных денег.

DLT – выпуск валюты на базе технологии децентрализованной сети с использованием распределенных реестров; CLT – выпуск валюты на основе централизованной системы.

Рисунок 2. Таксономия архитектурных подходов цифровых валют центральных банков
Примечание – составлено автором по данным НБРК

Целью исследовательского проекта по внедрению цифровой валюты в Казахстане является дальнейшее развитие и модернизация Национальной платежной системы страны. По данным НБРК в Казахстане функционирует 19 платежных систем. Участниками платежного рынка РК являются 23 банка второго уровня и 81 платежная организация.

Рисунок 3. Национальная платежная система РК

Примечание – источник [2]

По данным НБРК по состоянию на 01.08.2021 г. в Казахстане в обращении находилось 55,3 млн единиц платежных карточек. Наиболее распространенными являются дебетовые карточки, их доля составляет 71,3%, доля кредитных карточек – 25,8%. Доля онлайн операций в общем объеме безналичных транзакций, проведенных с использованием платежных карточек по состоянию на январь-июль 2021 г. составил 83,1%. За январь-июнь 2021 года объём безналичных платежей в Казахстане составил 29,6 трлн тенге, что в 2,4 раза больше, чем в соответствующем периоде прошлого года (12,4 трлн тенге).

Основная доля безналичных операций в Казахстане совершена посредством интернета/мобильного банкинга (67,2% от общего количестве операций и 83,1% от общего объема безналичных платежей и переводов денег) и POS-терминалов (32,7% и 16,4% от общего количества и объема безналичных платежей и переводов денег). Операции по выдаче наличных денег в основном совершались посредством банкоматов (98,7% и 87,8% от общего количества и объема операций по выдаче наличных денег). Держателями платежных карточек было проведено 137,1 млн операций по снятию наличных денег на сумму 9 816,3

млрд тенге. Наблюдается уменьшение количества операций по снятию наличных денег в сравнении с январем-июнем 2020 года на 8,6%. При этом объем операций по снятию наличных денег вырос на 30,6% [2].

За последние 5 лет объем безналичных платежей в Казахстане растёт в среднем в 2,2 раза в год, что свидетельствует о стремительном развитии этого финансового инструмента.

Следует отметить, что CBDC представляет собой эволюционную форму существующей денежной системы и фокусируется на скорости и эффективности транзакций, обладает большей широтой охвата и надежностью. Она решает прежде всего внутренние потребности страны, но подразумевает возможность вовлечения участников из других стран, что позволит использовать ее и для международных расчетов.

Отсюда вытекают основополагающие принципы внедрения цифрового тенге:

- Не должен влиять на монетарную или финансовую стабильность.
- Должен дополнять существующие формы денег – наличные, резервные или расчетные счета.
- Должен повысить эффективность платежей и способствовать инновации.

Также важно отметить существенные различия между цифровым тенге и электронными деньгами, поскольку цифровой тенге интегрирует денежные свойства фиатных денег и платежные возможности криптовалют. Цифровой тенге – дополнительная форма денег, эмитируемая НБРК, созданная специально для цифрового мира и дополняющая имеющиеся формы физических и электронных денег. Электронные деньги существуют только в рамках инфраструктуры конкретной платежной системы и могут быть эмитированы, в том числе частными организациями. Иными словами, электронные деньги выполняют свои функции в рамках одной платежной системы и являются обязательством владельца этой системы.

Таблица 1

Характеристика денежных и платежных свойств традиционных, цифровых денег и криптовалют

Свойства		наличные деньги	цифровой тенге	безналичные деньги	криптовалюта
ДЕНЕЖНЫЕ	средство обращения	✓	✓	✓	☑
	стабильная стоимость	✓	✓	✓	✗
	форма фиатных денег	✓	✓	✓	✗
	законное платежное средство	✓	✓	✓	✗
ПЛАТЕЖНЫЕ	надежность и доступность	☑	✓	✗	✓
	интероперабельность	✗	✓	☑	✓
	высокий уровень безопасности	✗	✓	✗	✓
	масштабируемость	✗	✓	☑	✓
	конфиденциальность	☑	✓	☑	✓
	программируемость	✗	✓	✗	✓
мгновенность	☑	✓	☑	✓	

Примечание – Составлено автором по данным НБРК [2]

Таким образом, преимущества цифрового тенге сводятся к следующему:

1. Цифровые деньги, как и физические, несут в себе реальную стоимость и не являются «долговой распиской» коммерческих банков.

2. Обеспеченные непосредственно государством цифровые деньги не могут быть подделаны и легко проходят проверку на подлинность. В случае мошенничества при проведении офлайн-платежа инициатор нелегальной операции может быть однозначно определен.

3. Платежная система на базе DLT работает независимо от других платежных систем и в силу отсутствия встроенных кредитных рисков не подвержена кризисам доверия и ликвидности.

4. Цифровая природа валюты дает максимальные возможности для внедрения инновационных сервисов, способствуя усилению здоровой конкуренции. Все возможности программируемости пока не изучены.

5. Цифровая валюта не требует многоступенчатого учета одних и тех же средств, не требует клиринга и реконсильации. Платеж между двумя контрагентами, как и в наличных, проходит в один шаг – напрямую и без посредников.

В связи с широким распространением криптовалют и стейблкоинов, цифровой тенге может быть ошибочно причислен к этому классу цифровых активов. Несмотря на схожие технологические подходы, криптовалюты и стейблкоины не являются деньгами, так как не могут обеспечивать устойчивое исполнение всех функций денег. Данные активы не могут использоваться для повсеместной и безусловной оплаты товаров и услуг, а также не могут употребляться в качестве полноценной меры стоимости и средства обращения ввиду нестабильной стоимости, выраженной в официальных денежных расчетных единицах. В свою очередь, эмитируемая в цифровом виде национальная валюта (цифровой тенге) имеет единого эмитента в лице государства, которое обеспечивает ее устойчивое функционирование в интересах всех участников платежного оборота [2].

Рисунок 4. Дизайн казахстанской цифровой валюты в рамках пилотного проекта
Примечание – источник [2]

Таким образом, в рамках пилотного проекта ожидается разработка розничной цифровой валюты в соотношении 1 токен:1 наличный/безналичный тенге и с использованием комбинации, децентрализованной и централизованной систем на основе двухуровневой архитектуры платежной системы.

Предполагается, что цифровая валюта создаст ряд преимуществ для мировой экономики. Однако есть опасение, что ее внедрение вызовет фундаментальный сдвиг в архитектуре финансовой системы. Не последнюю роль в этом вопросе играет выпуск цифрового доллара, поскольку эта валюта является основной резервной валютой мира.

Исследовательский отдел Федеральной резервной системы (ФРС) США в сотрудничестве с университетами Пенсильвании и Чикаго изучил последствия выпуска

цифровой валюты центробанка и опубликовал документ «Цифровая валюта центрального банка: центральный банк для всех?». Основное внимание специалисты ФРС уделили потенциальной конкуренции цифрового доллара с традиционной ролью коммерческих банков в кредитной системе. Эксперты ФРС пришли к выводу, что выпуск цифрового доллара может подорвать привычную деятельность коммерческих банков.

В числе угроз CBDC для финансовой системы можно выделить следующие:

- Цифровая валюта центробанков может оказаться менее рискованной по сравнению с депозитами БВУ, что будет способствовать оттоку средств населения и бизнеса в CBDC с беспрецедентной скоростью и масштабом;
- Фискальное субсидирование депозитов может привести к монополизации банковского рынка фингулятором в лице центробанка.
- Использование CBDC может привести к макроэкономическому риску – замещению национальной валюты в странах со слабой системой управления, высокой инфляцией и слабой национальной валютой.
- Применение цифровой валюты может спровоцировать репутационный риск для центробанка, если в результате технического сбоя, кибератаки или человеческой ошибки цифровая валюта окажется уязвимой;
- Цифровые деньги, в частности цифровой юань, может подорвать международный статус доллара в качестве резервной валюты.

Эксперты Федеральной резервной системы США опасаются, что в сочетании инициативы «Один пояс и один путь» с зоной свободной торговли на востоке, цифровая валюта Китая может поколебать положение доллара на мировом рынке. США лишь в мае 2021 г. запустили пять пилотных проектов для проверки потенциальных возможностей использования цифровой валюты центрального банка США. По данным Digital Dollar Project (DDP) первые результаты пилотных проектов должны были появиться в третьем квартале 2021 года, остальные - в 2022 году. В связи с чем, член Совета управляющих ФРС США Л. Брейнард во время выступления в Группе по экономической стратегии Института Аспена указала на отставание США от других стран в разработке собственной цифровой валюты и призвала ускорить разработку цифрового доллара [3]. В то время как Народный банк Китая в ноябре 2021 г. заявил, что число пользователей цифрового юаня выросло до 140 млн человек, при этом было создано 10 миллионов корпоративных счетов. Объем операций с электронным юанем достиг 62 млрд юаней (\$9,7 млрд) [4]. Иностранцы смогут использовать цифровой юань без открытия счетов в китайских банках во время зимних Олимпийских игр, которые пройдут в Пекине в 2022 году. В середине июня жители Пекина получили возможность конвертировать цифровой юань в наличные. Промышленный и коммерческий банк Китая разрешил обналчивать цифровую валюту в более чем 3 тыс. банкоматах китайской столицы [5].

Наряду с прогнозируемыми негативными последствиями использования CBDC, стоит отметить и очевидные преимущества цифровой валюты. Во-первых, цифровая валюта центробанка способна обеспечить конкурентные преимущества на финансовом рынке путем создания новых платежных сервисов с использованием механизма «смарт-контрактов» и бесшовной интеграции с другими цифровыми платформами; во-вторых, она обладает значительным потенциалом для удешевления и повышения скорости трансграничных транзакций; в-третьих, позволяет повысить эффективность государственных платежей, системы электронных госзакупок и механизмов фискального стимулирования экономики, обеспечивая прозрачность целевого расходования бюджетных средств; в-четвертых, способствует росту безналичных платежей благодаря возможности оплаты без подключения к интернету; в-пятых, способствует борьбе с отмыванием денег и финансированием терроризма; в-шестых, препятствует выводу средств в офшоры и т.д.

Таким образом, интеграция цифровых технологий в ближайшей перспективе совершенно очевидно изменит характер валютной конкуренции, архитектуру международной валютной системы и роль денег, выпускаемых государствами.

Список литературы

1. https://forbes.kz/finances/finance/natsbank_rk_navodit_mostyi_v_blokcheyn/?utm_source=forbes&utm_medium=mlt_articles
2. <https://nationalbank.kz/ru/page/cifrovoy-tenge-pilotnyy-proekt>
3. <https://www.reuters.com/>
4. https://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%AD%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B6%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D1%8B_%D0%B2_%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B5
5. <https://www.rbc.ru/crypto/news/6107da429a79477d58a3e6d6>

Экономический потенциал криптовалюты в эпоху глобальной цифровизации

А.Б. Мыржыкбаева¹, К.А. Грачева², Л.М. Айтбаева³

¹к.э.н., ассистент профессора кафедры "Финансы"

^{2, 3} Студенты 1-го года обучения по специальности "Финансы"

ainurm2000@mail.ru, gracheva.kseniya.22@gmail.com, ajtbaeva.lejla@mail.ru

^{1, 2, 3} Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация: Эпоха глобализации достигла высокого уровня и не собирается останавливаться на достигнутом. Все вокруг поддается процессу цифровизации: во всех сферах жизни наблюдается внедрение цифровых технологий. На этом фоне криптовалюта набирает популярность, увеличивая спрос. В данной статье будут рассмотрены основные аспекты природы криптовалюты и какое место она занимает на мировой арене. Также статья предусматривает объяснение понятий "блокчейн" и "токен", которые являются связующими и ключевыми в сфере цифровых валют и платежей.

Ключевые слова: криптовалюта, биткоин, электронные деньги, фиатные деньги, блокчейн.

Мир вступил в эпоху всеобщей цифровизации благодаря технологии блокчейн. Это технология децентрализованного, т.е. распределённого, никому не принадлежащего, надёжно зашифрованного хранилища информации. Иначе говоря, блокчейн является реестром записи, которые хранятся в блоках. Например, в этих блоках могут храниться списки транзакций, а когда один блок заполняется, создается новый и присоединяется к старым - так образуется цепочка блоков или же блокчейн. Записи в данном реестре очень сложно подделать потому, как реестр хранится на множестве устройств и если у кого-то какая-то запись не совпадает с остальными, то она считается недействительной. Потому получается, что фактически блокчейн является базой данных, которые не имеют единого центра хранения информации, а вся информация хранится на миллионах компьютерах пользователей, интегрированных в сеть. Более того, все записи шифруются при помощи безопасной и надёжной криптографии высокого уровня. Такую систему невозможно повредить или обмануть. Технология блокчейн уже используется передовыми банками,

финансовыми организациями и т. д. для того, чтобы сохранить и защитить данные или для наведения порядков в сфере прав собственности [1].

Таким образом, можно сказать, что блокчейн представляет из себя новую интернет-ценность, так как благодаря ей сохраняется конфиденциальность и практически отсутствует возможность мошенничества и подделки.

По сути, блокчейн является основой, на которой можно "строить". Но также там можно хранить и другие данные, к примеру – токен. Токен является единицей учета, некий набор цифр, записанный в блокчейн. Он нужен для отображения цифрового баланса о некоем активе, т.е. является записью о том, что вам принадлежит и в каком именно количестве. Иными словами, токен – это некий аналог ценных бумаг в цифровом мире. Схема, примерно следующая: токен – это документ, заверенный нотариусом, только вместо документа мы получаем запись в ячейке блокчейна, а в роли нотариуса выступает смарт-контракт. Но что же из себя представляет смарт-контракт? Рассмотрим значение данного понятия на примере. В жизни, для того, чтобы заключить какую-либо сделку, нужно составить договор, проверить его юристом, затем, убедившись в выполнении договора, подписать его; в случае же невыполнения – решать по закону в судебном порядке. В блокчейне же за эти функции отвечают протоколы, или же иначе называют компьютерный код, определённый алгоритм. Программа выполняет проверку действительно ли продавцом и покупателем были выполнены условия и затем совершается сделка. В таком случае, подобным образом при помощи токенов и смарт-контрактов можно произвести цифровое кодирование любых ценностей материального мира и торговать ими в криптовалюте. Например, можно токенизировать искусство; для этого используются невзаимозаменяемые токены, известные как NFT - non- fungible token. Даже можно токенизировать собственные твиты в социальной сети Twitter, как это сделал один из основателей данной компании. По данным Forbes, первый твит в истории Twitter, принадлежащий основателю соцсети Джеку Дорси, был продан в виде NFT- токена за \$2,9 млн. Сделка зафиксирована на аукцион-платформе Valuables. Покупателем стал генеральный директор компании Bridge Oracle Хакан Эстави [4].

Поэтому, не удивительно, что впервые блокчейн стали использовать для одного из важных и ценных ресурсов на сегодняшний день – денег. Таким образом, появилась первая криптовалюта [1].

Криптовалюта – это электронная цифровая монета, которая ничем не подкреплена в реальности. Данная валюта выглядит в виде зашифрованной информации, построенной по определенному алгоритму, в результате, такую денежную единицу невозможно подделать. Основным отличием таких монет является то, что они не имеют физического воплощения. Каждая монета добывается и хранится исключительно в сети. Все транзакции отслеживаются и фиксируются. Приставка "CRYPTO" означает технологичное шифрование, благодаря которому, подделать или украсть монету практически недостижимо. В системе обращения криптовалют отсутствуют посредники и бюрократия. Одним из основных преимуществ, является абсолютная независимость, они не принадлежат ни одному из правительств или финансовых институтов [2].

Однако, возникает резонный вопрос: является ли криптовалюта деньгами и почему их стоимость так высока? Для этого вспомним чем являются деньги? Деньги бывают разных видов: на текущий момент самым распространенным видом являются фиатные деньги, или фидуциарные, бумажные, символические. Все это привычные нам доллары, евро, тенге и пр. банкноты, выпускаемые Центробанками в разных странах. Также данную категорию денег называют необеспеченными, так как они не обеспечены золотом или другими драгоценными металлами. Их стоимость устанавливается государством, а поддерживается за счёт веры людей в то, что они смогут без проблем обменять их на что-либо ценное, а обесценивание пройдет мимо них. Иными словами, можно сказать, что стоимость денег обусловлена верой

людей в государство, в экономику страны. Ну и, конечно же, следует напомнить, что стоимость фиатных денег регулируется Центробанком, который контролирует эмиссию денег, т.е. их печать, которые сам же и вводит в оборот [1].

Таким образом, исходя из вышесказанного, можно сделать вывод о том, что криптовалюта - это альтернатива фиатным деньгам, но в отличие от них ее стоимость напрямую не зависит от политики конкретного государства, а правила эмиссии доступны и понятны всем. Поэтому, с учетом того, что вера в государственные институты в мире достаточно неустойчива, люди начинают вкладываться в криптовалюту. Также, в отличие от обычных денег, криптовалюта является еще и платежной системой, как Visa и Mastercard. Поэтому, для осуществления перевода средств в крипте не требуется посредник, что бывает очень выгодно, в особенности, в международных переводах, которые сейчас монополизированы достаточно старой системой SWIFT. Тем не менее, стоимость криптовалюты сейчас в большей степени спекулятивна, и она не отражает реального положения дела, но, отвечая на вопрос "криптовалюта – это деньги?", можно сказать да. Однако, это распространяется лишь на те страны, в которых она, в первую очередь, легализована и также, не менее важно, на нее можно покупать различные товары и услуги на законодательном уровне. К таким странам сейчас относятся Швейцария, Дания, Швеция, Германия, Чехия, США и Япония.

Что касается эмиссии криптовалюты, то, в большинстве случаев она осуществляется за счёт майнинга – способа заработка на криптовалюте, который зависит от себестоимости «извлечения» очередной монеты. Говоря простым языком, то устройство, которое быстрее всех решит криптографическую задачу и создаст новый блок, получит в награду определенное количество крипты. Так называемые майнеры соревнуются между собой в этом. За счёт этого и поддерживается работоспособность и стабильность сети [1].

У криптовалюты имеются свои достоинства и недостатки, которые приведены ниже.

Таблица 1

Преимущества и недостатки криптовалюты

Достоинства криптовалюты	Недостатки криптовалюты
+ Гарантия анонимности	- Нестабильный курс валюты
+ Отсутствие инфляции	- Отсутствие идентификации клиента
+ Максимальная защита от взлома	- Ограниченная эмиссия
+ Прозрачность переводов	- Невозможность заморозки счетов
+ Открытый ход алгоритма позволяет добывать ее каждому желающему	- При утере доступа к кошельку теряются все денежные средства
+ Контроль и безопасность	- Высокие затраты на электричество
+ Нулевые/ низкие комиссии	- Невозможность отозвать отправленный платеж
Примечание – составлено авторами по данным источника [5]	

Всего в мире насчитывается больше 3000 разновидностей криптовалют. И это количество постоянно растет. По оценкам экспертов криптовалютного рынка, самыми популярными, помимо Биткоина (BTC), являются Ethereum (ETH) и Tether (USDT). О собственных криптовалютах заговорили правительства многих стран. Например, Япония 1 апреля 2017 года признала на законодательном уровне криптовалюту как законное платежное средство. В перечень вошли Биткоин, Ripple, Litecoin и др. В Германии Биткоин

является расчетной денежной единицей. В Швейцарии криптовалюта приравнена к иностранным деньгам. Динамика роста или падения курса криптовалют зависит от многих факторов, основными из которых являются: рост числа продавцов и покупателей принимающих криптовалюту к расчетам, готовность инвесторов вкладывать в них деньги и т.д.

Ниже в таблице представлены ТОП-5 наиболее популярных и пользующихся спросом видов криптовалют.

Таблица 2

ТОП-5 криптовалют в настоящее время

Наименование криптовалюты	Характеристики
1. Bitcoin (BTC)	<ul style="list-style-type: none"> • Самый первый • Самый дорогой • Востребованный
2. Ethereum (ETH)	<ul style="list-style-type: none"> • Популярность и востребованность • Высокая капитализация • Широкая сфера применения
3. Litecoin (LTC)	<ul style="list-style-type: none"> • Высокая скорость транзакции • Экономическая эффективность
4. Tronix (TRX)	<ul style="list-style-type: none"> • Быстрые транзакции • Популярность среди пользователей
5. Dogecoin (DOGE)	<ul style="list-style-type: none"> • Для инвестирования криптовалют
Примечание – источник [3]	

На сегодняшний день существует масса разных видов криптовалюты со своими плюсами и минусами, но важно понимать, что у каждой криптовалюты должен быть собственный блокчейн. Иными словами, недопустимо и невозможно выпускать собственную крипту на чужом блокчейне, или же несколько крипт разного вида на одном и том же блокчейне.

В следующей диаграмме представлена сравнительная характеристика стоимости каждого вида криптовалюты:

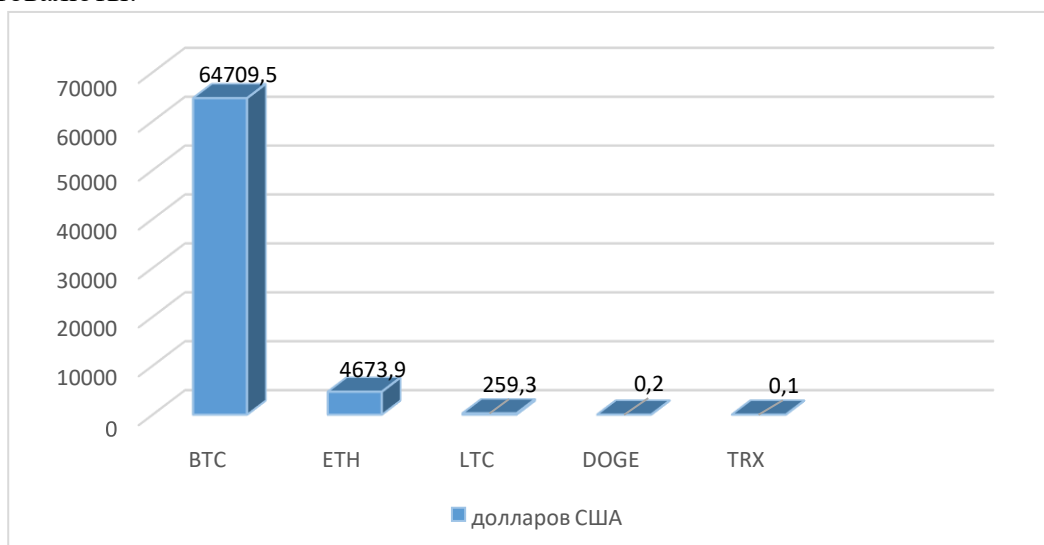

Рисунок 1. Сравнительная диаграмма стоимости криптовалют

Примечание - источник [6]

Очевидно, что наиболее значимой криптовалютой на сегодняшний день является Биткоин, который обладает революционным потенциалом в сфере электронной торговли, и противостоящий государственной монополии на деньги. Его создателем считается японец Сатоши Накамото, который активно развивал Биткоин с 2007-2010 года, но потом просто исчез. Но даже без него Биткоин проделал большой и тяжелый путь к успеху. Важно также отметить, что Биткоин не контролируется государственными органами, формируется и регулируется действиями самих пользователей внутри сети, что обеспечивает ей надежность. Все транзакции с сети производятся без участия посредников, поэтому дополнительные затраты на перевод средств отсутствуют.

Подводя итог, следует сказать, что криптовалюта с каждым днем все больше и больше становится новой экономической реальностью, категорией, порождающей новые экономические отношения и имеющей собственный экономический смысл.

Список литературы

1. <https://youtu.be/EadeOYFAzJ4>
2. <https://safe-crypto.me>
3. <https://ru.investing.com>
4. <https://ua-rating.com>
5. <https://myslide.ru>
6. <https://myfin.by>

Цифрлық экономика жағдайындағы салықтық әкімшілендіру

А.Ж. Тиштықбаева

Қаржы кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.
arnagul0707@mail.ru

академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Цифрлық экономика жағдайындағы салықтық әкімшілендіру және салықтық әкімшілендірудің негізгі функциялары мен әдістері қарастырылды. Салықтық басқару мен салықтық бақылау арасындағы айырмашылықтар, сонымен қатар салықтық әкімшілендіру процесінде қолданылатын қазіргі заманғы цифрлық технологияларды енгізудің артықшылықтарын айқындау, экономиканы цифрландырудың жаңа жағдайларында оның тиімділігін арттыру бағыттарын айқындау болып табылады.

Түйінді сөздер: салықтық әкімшілендіру, салықтық бақылау, салық органдары, салық саясаты, салық жүйесін басқару.

Мемлекет Басшысының 2018 жылғы 10 қаңтардағы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру шеңберінде экономикалық дамуды цифрландыру бағыттары жүзеге асырылуда. Экономикалық дамуды цифрландыру салық салу және салықтық әкімшілендіру саласында жаңа мүмкіндіктер ашылды. Қаржы министрлігі салықтық және кедендік әкімшілендіруді цифрландыруға бағытталған бірқатар жобаларды іске асыруда. Олардың негізгісі қаржы министрлігі көрсететін отырған электрондық мемлекеттік қызметтер болып табылады.

Жыл сайын бюджеттік сыныптама кодтарын қысқарту, салық есептілігі нысандарын оңтайландыру бойынша жұмыс жоспарлы түрде жүргізіліп келеді. 2018 жылдан бастап

бюджеттік сыныптама кодтарының саны 2,5 есеге қысқарды, салық декларациясының нысандары 30% - ға оңтайландырылды. Негізгі кіріс бөлігі салықтардан тұратын мемлекеттік бюджет елдегі маңызды экономикалық және әлеуметтік мәселелерді шешудің негізгі қаржы көзі болып табылады. Жалпы, елдің серпінді әлеуметтік-экономикалық дамуының басты шарттарының бірі мемлекеттік бюджеттің кіріс және шығыс бөліктері арасындағы теңгерімге қол жеткізу болып табылады. Сондықтан қазіргі жағдайда Қазақстанда салықтық әкімшілендірудің тиімділігін арттырудың, қазақстандық салық заңнамасында көзделген төлемдердің мемлекеттік бюджетке толық және уақтылы түсуін қамтамасыз етудің стратегиялық міндетін шешуге баса назар аударылады. Ал ол міндет салықтық әкімшілендіру арқылы жүзеге асырылуда.

Салықтық әкімшілендіру - салықтар мен бюджетке төлемдерді жинау үшін салық органдары мен басқа да уәкілетті мемлекеттік органдар іске асыратын шаралар мен әдістер жүйесі (кешені). Оның негізгі мақсаты салықтық бақылауды жүзеге асыру, мерзімінде орындалмаған салықтық міндеттемелерді орындауды қамтамасыз ету әдістерін және салықтық берешекті мәжбүрлеп өндіріп алу жөніндегі шараларды қолдану, сондай-ақ мемлекеттік қызметтерді және Қазақстан Республикасының қолданыстағы салық кодексінде белгіленген салықтық әкімшілендірудің басқа да нысандарын ұсыну болып табылады [1]. Салық салуға қатысты әдебиеттерді оқи отырып, адамдар салық әкімшілігінің мәнін түсінуге тырысады. Бұл термин ресми құжаттарда қолданылады, мұнда салық салуды басқару салықтық әкімшілендіруді білдіреді. С.Н. Абиева мен М.М. Алиеваның пікірінше, салықтық әкімшілендіру - бұл басқару органдары (оның ішінде барлық деңгейдегі салықтық әкімшілендіру) салық механизмінің жұмыс істеуін қамтамасыз ететін және экономика мен саясатта айтарлықтай өзгерістер болған жағдайда салықтық әрекеттерді үйлестіретін ақпараттық қамтамасыз етудің тәсілдері, әдістері мен құралдарының жиынтығы [2].

Н. В. Александрова салықтық әкімшілендіру - бұл нарықтық экономика жағдайында салық органдарының қызметін үйлестіретін салықтық қатынастарды басқарудың қарқынды дамып келе жатқан жүйесі. Қазақстанның салық жүйесі қалыптасқаннан бері 30 жылдан астам уақыт өтті, қазір азаматтар тиімді салық жүйесі ғана мемлекет мүддесіне сай келетінін ұғына бастады. Жүйенің тиімді болуы үшін ел экономикасына әсер ететін салықтық әкімшілендіру қолданылады. Мемлекеттің табысты дамуы, мемлекеттік қызметшілердің жалақы деңгейі, әлеуметтік төлемдер және басқа да жеңілдіктер мемлекеттік бюджеттің және басқа да деңгейдегі бюджеттердің толықтырылуына байланысты [3].

Салықтық әкімшілендіру салық органдары тарапынан тиісті бақылауды қолдана отырып, салық төлеушілерге ақылға қонымды жүктемені қамтамасыз ете алады. Бұл салық салудағы ашықтық пен тәртіпке кепілдік береді. Салық төлеушілер үшін салықтың барлық түрлерін адал төлеп, салық салуды оңтайландырған жөн. Салықтық басқару - бұл мемлекеттік деңгейде жүзеге асырылатын салық салуды басқару, яғни әкімшілік ұйымды салық жүйесінің тиімді жұмыс істеуіне кедергі келтіретін жағдайларды анықтауға көмектесетін заңнамалық және нормативтік актілердің орындалуын қамтамасыз етеді.

Салықтық әкімшілендіру салық заңнамасын жетілдірумен де байланысты, осыған байланысты Қазақстан Республикасының Салық кодексіне үнемі өзгерістер мен толықтырулар енгізіліп отырады. Салықтық әкімшілендіру әдістері салық заңнамасының орындалуын бақылау әдістерін қамтиды, атап айтқанда: салық төлеушілер мен алым төлеушілерді есепке алу; салық заңнамасының қолданылуын бақылау; салықтарды есептеу мен төлеудің дұрыстығын тексеру; салық төлеушілерге жауапкершілік шараларын қолдану; салық органдарының қызметін тексеру. Салықтық әкімшілендірудің маңызды әдістері салық төлеушілерді салықтық тексеру болып табылады. Салық органдарын ұстауға жұмсалатын шығындарды азайту үшін салық органдарының салық төлеушілермен өзара іс-қимылының тиімділігін арттыруға бағытталған оңтайландыру жұмыстары жүргізілуде [3].

Адал салық төлеушілер жергілікті жерлердегі тексерулерден босатылғанға дейін барынша қолайлылық режиміне түседі. Салық төлеушілердің бухгалтерлік құжаттарды электрондық тасығыштарда беруі енгізілді. Көп еңбекті қажет етпейтін басқа көздерден ақпарат алу тәжірибесі бар. Оларды іздеу мен өңдеуді жеңілдету үшін құжаттарды сақтаудың оңтайлы жүйелерін қолдану енгізілді.

Салық органдары қызметкерлерінің кәсіби деңгейі үнемі артып келеді, стандарттау және автоматтандыру, яғни салықтық әкімшілендіруді цифрландыру жұмыстары енгізілуде. Салықтық әкімшілендірудің мақсаты салық төлеушілер мен алымдарды төлеушілерді салықтар мен алымдарды төлеу бойынша өз міндеттемелерін адал орындауға ынталандыру болып табылады. Салықтық әкімшілендіру өзінің тәжірибелік қызметінде мынадай шараларды қолданады: айыппұлдар (өсімақылар, төлемақылар және т.б.); салық төлеушілерге олар үшін оңтайлы салық салу жүйесін таңдау құқығын беру; салықтық кеңес беру қажет. Салықтық басқару әртүрлі деңгейлерде белгілі бір функцияларды орындайды. Мысалы, мемлекеттік биліктің атқарушы органдары деңгейінде салық саясатының негізгі бағыттары бойынша шешімдер қабылданады. Бұл орган салық түрлері бойынша негізгі көрсеткіштердің мәнін белгілейді, салық түсімдерінің перспективаларын талдайды және болжайды. Бұл деңгейде салықтық әкімшілендіру алынған ақпаратты өңдеу, салық заңнамасын жетілдіру бойынша ұсыныстар дайындау және салық саясатының перспективаларын бекіту түрінде көрінеді.

Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің деңгейінде салықтық әкімшілендіру салықтық рәсімдерді, әдіснамалар мен есептілікті әзірлеумен, сондай-ақ салық төлеушілерге қажетті кеңестер берумен сипатталады. Бұл деңгейде бұл әдіснама мен нақты салық рәсімдерінің барабар өзгеруі түрінде көрінеді. Келесі деңгейде салықтық әкімшілендіруді Қазақстанның республикалық салық қызметі жүзеге асырады. Оның қызметкерлері салық төлеушілермен тікелей өзара іс-қимыл жасайды және салықтар мен алымдар туралы заңнаманың сақталуына, салықтардың, алымдардың және сақтандыру жарналарының, тиісті өсімпұлдардың, айыппұлдардың дұрыс есептелуіне, Қазақстан Республикасының бюджет жүйесіне толық және уақтылы төленуіне (аударылуына) салықтық бақылауды жүзеге асырады. Бұл деңгейде бұл салық төлеушілермен өзара әрекеттесудегі өзгерістер, сондай-ақ тиімді бақылау шараларын іздеу, салық заңнамасын бұзу схемаларын анықтау және оларды кесіп өту түрінде көрінеді [4].

Бұдан басқа, салық әкімшілігі салық саясатының бағыттарын айқындау, салық төлеушілердің есебін ұйымдастыру, есептілік нысандарын әзірлеу, салық заңнамасының орындалуын бақылау, салық түсімдерінің көлемін болжау және талдау, салық төлеуден жалтару схемаларын анықтау жөніндегі қызметті жүзеге асырады. Салықтық әкімшілендіруді жүзеге асыру кезінде кейбір функциялар бір-біріне сәйкес келетініне күмән жоқ. Осылайша, салықтық әкімшілендіру салықтық бақылау тұжырымдамасынан әлдеқайда кең, дегенмен салықтық әкімшілендіру салық заңнамасының сақталуын, салықты есептеу мен төлеудің дұрыстығын бақылауға негізделген. Алайда, бұл әлі де жоғары тұрған салық органдарының төмен тұрған салық органдарының тексеру рәсімін қоса алғанда, салықтық әкімшілендірудің ажырамас бөлігі ретінде тексерулер жүргізу әдіснамасын әзірлеуді көздейді. Кінәлілерді салық заңнамасын бұзғаны үшін жауапкершілікке тарту да салықтық әкімшілендіру функцияларының ажырамас бөлігі болып табылады [4].

Салық әкімшілігінің маңызды функциясы - ақпарат жинау және оны өңдеу. Оларға салықтарды есептеу және оларды алу тәртібі туралы деректер жатады. Бұл салық төлеуден жалтару жолдарын анықтау, тексеру әдіснамасын қамтиды. Салық әкімшілігі салық және алымдар туралы заңнамаға өзгерістер мен толықтырулар енгізу жөнінде ұсыныстар әзірлейді, салық саясатының бағыттарын түзетеді. Демек, салықтық әкімшілендіру

функциялары салықтық бақылау (олар бақылау функцияларынан кең болғандықтан) мен Қазақстан Республикасының салық жүйесін басқару арасында аралық орынды алады.

Салықтық әкімшілендіру арқылы салықтық қатынастарды реттеу жүргізіледі, сондай-ақ салық төлеушілер мен салық әкімшілігі органдарының өзара іс-қимылы процесінде туындайтын өзекті мәселелер шешіледі. Институционалдық теория салықтық әкімшілендіруді салық қатынастарынан, мемлекеттік саясаттан, тиісті органдардың өкілеттіктерінен және салық жүйесін реттеу мен бақылау тетіктерінен құралған көп қырлы күрделі институт ретінде қарастырады.

Қазіргі уақытта салық органдарының күнделікті жұмысына АТ-ны белсенді енгізбестен бірде-бір салықтық әкімшілендіру рәсімін іске асыру мүмкін емес. Салықтық әкімшілендіруде жаңа АТ-ды қолдану салық ауыртпалығын арттырмай салық салу базасын кеңейтудің және ҚР бюджет жүйесінің кірістерін арттырудың маңызды әлеуетін айқын көрсетеді. Қазіргі заманғы технологиялар экономиканы цифрландыру жағдайында салықтық әкімшілендіруді сапалы өзгерту үшін үлкен әлеуетке ие: әлемдік тәжірибенің үздігі – мобильді технологиялар, жасанды интеллект, ақылды порталдар және үлкен деректер технологиялары – жаһандық бақылау-талдау жүйесін құра отырып, ел тәжірибесінде қолданылуда.

Салықтық әкімшілендіру процестерін автоматтандырудың негізгі артықшылықтары:

- салықтық әкімшілендіруге шығындарды төмендету
- салық төлеуден жалтару схемаларын анықтауды жеделдету және салық міндеттемелерін барынша азайту
- салық төлеушілерге әкімшілік жүктемені және әкімшілік кедергілерді төмендету
- салықтық тексерулердегі тәуекелдерін төмендету
- бизнес жүргізу және салықтық әкімшілендіру географиясын кеңейту болып табылады.

Қорыта келе, цифрлық экономика жағдайындағы салықтық әкімшілендіру - бұл Қазақстан Республикасының салық саясатының мақсаттарын және салық заңнамасындағы өзгерістерді жүзеге асырудағы маңызды ұғым. Ол мемлекеттің толыққанды жұмыс істеуі үшін қажетті маңызды қаржылық міндеттерді шешеді. Жалпы салық әкімшілігі Қазақстанның салық жүйесін басқарады, сондықтан ол ел экономикасы дамуының маңызды бөлігі болып табылады. Заманауи цифрлық технологияларды қолдану негізінде салықтық әкімшілендіруді дамытудың әлеуетті мүмкіндіктері мен жаңа бағыттарын белгіледі. Осы технологиялар салық саласындағы тәуекел-менеджменттің тиімділігін арттыруға, операциялардың ашықтығын арттыруға және салық төлеушілердің салық заңнамасын сақтауы барынша ыңғайлы, әрі тиімді болатын орта құруға ықпал етуі тиіс. Заманауи ақпараттық технологияларды пайдалану салықтық әкімшілендіру міндеттерінің кең ауқымын шешеді және салықтық әкімшілендірудің парадигмасын тұжырымдамалық түрде өзгертуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» (Салық Кодексі) 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI Қазақстан Республикасының Кодексі (01.04.2021 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен).
2. Абиева С.Н. Салық әкімшілігі: Оқу құралы/Абиева С. Н., Алиева М.М. - Алматы: 2019-312 бет.
3. Александров, Н.В. Өңірдегі салықтық әкімшілендірудің тиімділігі мен сапасын арттыру. Экономиканың инновациялық дамуы. — № 2(38), 2019.
4. Гончаренко Л.И. Салық әкімшілігі: Оқулық, - Алматы: 2018.

Криптовалюта цифрлық валютаның құралы ретінде

А.Ж.Тиштыкбаева¹, С.Б. Жеңісбай², Д.А. Курманали³

¹Қаржы кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

^{2,3}«Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша 3-ші курс студенттері
arnagul0707@mail.ru, zhenisbais@mail.ru , kurmanalidilnaz@gmail.ru

^{1,2,3} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Зерттеу нысанында салыстырмалы түрде қаржы нарығы – криптовалюта жаңа құрал болып табылады. Мақалада салыстырмалы талдау, логикалық әдістер қолданылады, криптовалюталардың сипаттамаларын және оларды реттеу механизмдерін бағалауға мүмкіндік берген зерттеулер.

Түйінді сөздер: криптовалюта, биткоин, цифрлық валюта, майнинг.

Бүгінгі таңда криптовалютамен, атап айтқанда, оның ең көп таралған түрі биткоинмен жасалатын операциялар көптеген елдерде тұрғындарының назарын аударды. Көптеген авторлар криптовалютаның әртүрлі анықтамаларын ұсынады. Кейбіреулер криптовалютаны «цифрлық валюта» деп анықтайды; басқаша – "...операцияларды есепке алу алдын ала белгіленген ережелер негізінде орталықтандырылмаған электрондық төлем құралдары" ретінде; үшінші - электрондық ақшаның жаңа нысаны ретінде; төртіншісі - "жаңа" ақшаның ең жарқын түрлерінің бірі. Белгілі инвестор Уоррен Баффет сұхбатында биткоин "мираж" екенін айтты [1].

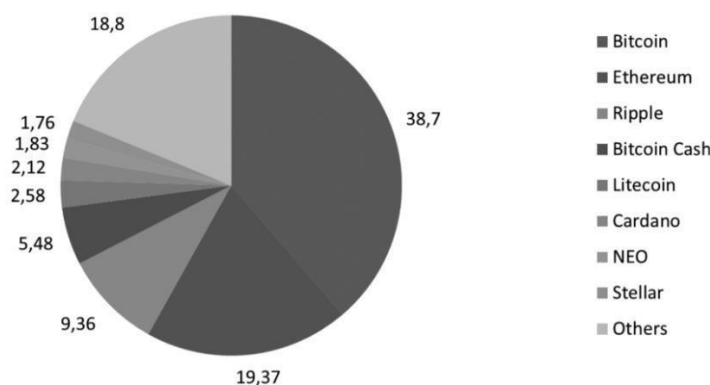
Криптовалютаның негізгі ерекшеліктері:

1) Криптовалюта кез-келген банк шығармайды және кез-келген елдің экономикасына байланысты емес. Криптовалюта шығарылымы мен шығарылымын біреу бақыламайды;

2) Әдетте, Криптовалюта жұмыс жасырын болып табылады. Банкпен және төлем жүйелерімен жұмыс істеу үшін жеке деректердің ең болмағанда бір бөлігін көрсету қажет. Бұл Криптовалюта қажет емес. Барлық ақпарат – әмиян мекенжайындағы белгілер жиынтығы. Айта кету керек, кейбір криптовалюта биржалары биржадағы шотты тексеру аяқталғанға дейін суртосуртенсу-пен жұмыс істеу мүмкіндігін айтарлықтай шектейді;

3) Желі қатысушылары арасында активтерді тікелей беру.

Анықтамалар мен пікірлердің алуан түрлілігіне қарамастан, криптовалюта қаржы нарығының жаңа құралы екені анық.

Сурет 1. Криптовалютаның дамуы

Берілген суретте биткоин қазіргі таңда криптовалюталардың арасындағы ең көп таралған түрі екені анық. Биткоин криптовалюта нарығында 40%-ға жуық нарықтың үлесін құрайды. Басқа криптовалюталар биткоиннан кейін шықса да, олардың өздерінің ерекшеліктері оларды нарықтың ажырамас бөлігі ретінде саналады [2].

Кесте 1

Биткоин пайдаланушылар қауымдастығының құрылымы

қаржылық қызметтер, инвестициялық қызметтер	26,29 %
бағдарламалық жасақтама / дизайн	12,02 %
қаржылық, банктік қызметтер	10,66 %
жұмыспен қамту орталығы	8,91 %
тұтынушылық электроника / ұялы телефондар	8,72 %
компьютерлер мен перифериялық құрылғылар	8,56 %
танысу қызметі	6,91 %
саяхат / қонақ үйлер	6,85 %
жылжымайтын мүлік / тұрғын үй	5,56 %
бағдарламалық жасақтама / бизнес	5,52 %

Биткоин пайдаланушылар арасында Гендерлік компоненті тұрғысынан ерлер үлесі басым және 96,57% құрайды, ал әйелдер үлесі – небәрі 3,43%. Сонымен қатар, кестенің мәліметіне сүйенетін болсақ, биткоинды пайдаланушылардың ішінде үлесі ең көп келесі қызметкерлер: қаржылық қызметтер, инвестициялық қызметтер, бағдарламалық жасақтама, дизайн қызметкерлері мен қаржылық, банктік қызметтер. Егер біз криптовалютаны қолданушылардың жас категорияларын қарастыратын болсақ, келесідей нәтижелер шықты:

Кесте 2

Криптовалюта пайдаланушыларының жас құрылымы

Жасы	Үлесі, %
18-24	8,36
24-34	45,71
35-44	30,62
45-54	12,30
55-64	1,83
65+	1,19
Барлығы	100,0

Кесте бойынша қарастырсақ, жас ерекшеліктеріне бойынша 24-тен 34 жасқа дейін және 35-тен 44 жасқа дейінгі екі топтың үлесі 76,33% құрайды. Бұл бізге криптовалюта нарығының бейнесін суреттейді, яғни басты қолданушылар 24-44 жасқа дейінгі қызметкерлер [3].

Егер браузерді пайдалану тұрғысынан криптовалюталарды қарастырсақ, бөлу келесідей болды:

- Chrome (62,43%);
- Firefox (17,86%);
- Safari (14,54%);
- Internet Explorer – 1,77%;
- Opera – 1,31%;

Қалған браузерлердің үлесі (Edge, Ybrowser, Android browser, Blackberry) жалпы – шамамен 2% .

Егер қатысушылар қандай құрылғы түрлерін қолданатынын қарастыратын болсақ, онда криптовалюта операциялары негізінен компьютерлерден жүзеге асырылады, олардың device-типтерінің жалпы массасындағы үлесі 66,75% - ды құрайды, ұялы телефондардан жүргізілетін операциялардың көлемі 28% - ды және тек 5,25% - ды құрайды.

Мемлекеттер арасындағы криптовалютаның даму деңгейін келесідей қарастыруға болады:

Америка Құрама Штаттары биткоин желісіндегі есептеу қуаты бойынша көшбасшы позициясында. Кембридж университетінің баламалы қаржы орталығының (CCAF) мәліметтері бойынша, 2021 жылдың мамыр айынан бастап АҚШ-тың жалпы хэштегі үлесі (кеншілердің жалпы есептеу қуаты) тамыз айында 17,8% - дан 35,4% - ға дейін өсті

.Сонымен қатар, соңғы уақытқа дейін ең ірі тау-кен орталығы болған Қытайдың үлесі нөлге дейін төмендеді [3].

Екінші орынды Қазақстан алады, оның әлемдік майнингтегі үлесі — 18,1%. Ресей биткоин өндіру бойынша үшінші орынға шықты, кеншілердің жалпы есептеу қуаттарындағы елдің үлесі 11,2% — ға, Канадада-9,6% - ға жетті. Дәл осы елдер, АҚШ-пен қатар, сарапшылар қытайлық криптовалюталарды өндіру қуаттарының көші-қонының негізгі бағыттары ретінде атап өтті. САФ мәліметтері бойынша, Қытай тау-кен биткоинінде үстемдігін 2021 жылдың наурыз айында жоғалтты, оның хэштегі алғаш рет жалпы жартысынан аз болды.

Әлемдік масштабта біздің елімізде электр энергиясы салыстырмалы түрде арзан болып саналады. Сондықтан, атап айтқанда, криптовалюта өндіру бизнесі бізде қарқын алуда. Бұл өте көп электр энергиясын қажет етеді. Дәл осы фермалардың басым бөлігі Қарағанды, Павлодар және Алматы облыстарында орналасқан. Өткен жылдың маусым айында ел Үкіметі криптовалютаны өндіруді заңдастырды және электр энергиясын сатудан өте жақсы табыс тапты. Тек 2020 жылы ғана криптобизнеске 60 млрд теңге тартылды. Бірақ мұнда бір нюанс бар: криптовалютаны өндіру бойынша Қазақстанның барлық жетістіктеріне қарамастан, Қазақстанда онымен қаржы операцияларын жүргізу бұрынғысынша мүмкін емес. Сонда добывать болады, ал жұмсауға болмайды. Криptomonет алу үшін сейфтен шифр таңдау керек. Өндірістің сәттілігіне жабдықтың тиімділігі, желінің күрделілігі және жұмсалған электр энергиясының мөлшері әсер етеді, және ол көп нәрсені қажет етеді. Бір биткоин алу үшін орташа есеппен 78 мың кВт сағат электр энергиясы пайдаланылады. Ал бұл шамамен 1,5 млн теңге. Енді назар аударыңыз: Біздің елде он үш осындай крипто- фермалар бар, тағы төртеуі салынуда.

Тау-кен қызметін қолайсыз деп танудың салдарынан Қытайдың криптовалюта өндіру саласындағы үлесінің қысқаруы Қазақстанға әлемдік өндіру нарығында үшінші орын алуға мүмкіндік берді. Қазақстан үкіметі бұл индустрияны отандық ойыншыларға да, шетелдік инвесторларға да жайлы климат жасауға тырысып, келешегі зор индустрияның бірі ретінде бөліп көрсеткен болатын. Алайда, кейбір іс-шаралар, қаңтар 2022 жылғы электр энергиясын кеншілер үшін қосымша тарифті енгізу сияқты, сондай-ақ әлі жетілмеген заңнама барлық күш-жігерін нөлге дейін төмендетуі мүмкін.

2021 жылдың 26 қазанынан бастап бөлшек инвесторлар АХҚО платформасында тіркелген биржалар арқылы суртосигенсу сатып алғанда, шектеулердің екі түрі қолданылады. Бұл туралы Forbes.kz бұл туралы "Астана"халықаралық қаржы орталығы хабарлады.

Осылайша, бір ай ішінде кірістер мен активтерді растаусыз сандық активтерді сатып алу үшін \$1000 жалпы лимит белгіленген.

Осы лимиттен асатын сомаға cryptocurrency сатып алу үшін кірістер мен активтерді растау қажет. Сандық активтердің жиынтық құны жылдық кірістің 10% - ынан немесе бөлшек инвестордың барлық активтері құнының 5% - ынан аспауы тиіс (негізгі тұрғын үй құнын қоспағанда), бірақ \$100 мыңнан аспауы тиіс [4].

"Бұл шектеулер бөлшек инвесторлардың мүдделерін қорғау мақсатында қабылданды, өйткені криптовалютамен байланысты операциялар жоғары тәуекелдерге ұшырайды және инвестордың салған қаражатының толық жоғалуына әкелуі мүмкін", - деп түсіндірді АХҚО-дағы шешім.

Сонымен қатар, қазіргі уақытта криптовалюта нарығын дамыту бойынша Жол картасын орындау бойынша жұмыстар жүргізілуде. Бұл жоба Қазақстанның криптоиндустриясын дамытуды көздейді және ағымдағы жылдың соңына қарай ХҚК-да криптобирж іске қосу жоспарлануда. Бұл аландар 2022 жыл бойы тестілік режимде жұмыс істейтін болады.

Қорытындылай келе, криптовалюта – жаңа және келешегі зор дамып келе жатқан қаржы құралы, оның кең таралуы әлемдік экономикада қайтымсыз өзгерістерге әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, 2020 жылдан бастап криптовалюта нарығының дамуы коронавирустық пандемиядан туындаған жаһандық экономикалық дағдарыс аясында криптоиндустрияны дамыту мүмкіндіктерін қамтиды.

Әдебиеттер тізімі

1. Глухов В.В., Шмырева А. И. Дәстүрлі қаржы теориясы криптовалюталардың дамуына кедергі ретінде / В.В. Глухов, А. И. Шмырева - Сібір қаржы мектебі, 2018, № 6.

2. Кузнецов В.А, Якубов А.В. Жеке шетелдік юрисдикциялардағы криптовалюталарды (Биткойнді) халықаралық реттеудегі тәсілдер туралы,- Ақша, несие және қаржы, 2019, № 3.

3. Марамыгин М., Прокофиева Е., Маркова А. Виртуалды ақша (cryptocurrency) экономикалық табиғаты және пайдалану мәселелері, - Орал мемлекеттік экономикалық университетінің хабаршысы, 2018, № 2.

4. Криптоактивтердің тұрақтылығын бағалау теориясы.-Қаржылық аналитика: мәселелер мен шешімдер – қаржылық аналитика: ғылым және тәжірибе, 2019.

Міндетті медициналық сақтандыру жүйесіндегі инновациялар

А.Ж.Тиштыкбаева¹, А.М. Мейрман², Д.Е. Ундикерова³

¹Қаржы кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

^{2,3} «Экономика» мамандығының бойынша 3 курс студенттері
arnagul0707@mail.ru, aluamejrman@gmail.com, undikerova2002@icloud.com

^{1,2,3} академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Ел экономикасын дамытудағы қаржы секторын дамыту саясатының ең өзекті мәселелерінің бірі, қаржы нарығының маңызды құрамдас бөлігі ретінде Қазақстан Республикасы экономикасының сақтандыру секторының жай-күйін және экономиканың дамуын қамтамасыз ететін медициналық сақтандыру саласындағы инновацияларды және сәйкесінше қаржы нарығының тұрақтылығын нығайту және халықты қорғау үшін жағдай жасауға бағытталған дамудың жаңа бағыттарын әзірлеу; міндетті медициналық сақтандырудың жаңа жүйесін талдау.

Түйінді сөздер: сақтандыру секторы; міндетті медициналық сақтандыру; медициналық сақтандыру қоры (МӘМСҚ); МӘМС қорына аударымдар.

Әлемдік және ұлттық экономикадағы қарқынды өзгерістер қаржы нарығының сегменттерінде сөзсіз өзгерістерді тудырады. Бұл үрдіс сақтандыру нарығында көрініс бермеуі мүмкін емес. Қазақстанның қаржы нарығының сақтандыру сегменті, әрине, серпінді дамуда және жақсы нәтижелер көрсетуде, бірақ бәсекелестігі аз немесе мүлдем жоқ ортада дамып, «өз шырынына» қайнап, сапалы жаңа деңгейге жете алмайды. Көптеген мәселелерді шешуге арналған міндетті медициналық сақтандыруды енгізуді реформалауға келетін болсақ, бұл бағытта алғашқы қадамдар жасалып, жетілдірілуде.

Елімізде 2017 жылдың 1 шілдесінен бастап денсаулық сақтау саласына міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру жүйесі енгізіліп, алғашқы жарнаны жұмыс берушілер мен жеке кәсіпкерлер төлей бастады. Сала министрлігінің мәліметтері бойынша, 2017 жылы 23 млрд теңге көлемінде міндетті сақтандыру жарнасы түсіп, оның 95 пайызы – кәсіпкерлердің аударымдары болса, 5 пайызы жарналарға тиесілі болған. Сонымен, денсаулық сақтау саласына нарықтық экономиканың талаптарын мықтап енгізе бастаған жүйе Қазақстанның медицинасын тек бюджет қаражаттарына қарап отырмай, сақтандыру қорына түсетін жарна арқылы өзін-өзі қаржыландыруды мақсат тұтып отыр [1].

Міндетті медициналық сақтандыру жүйесін әлемнің көптеген елі қолданады. Әсіресе, дамыған мемлекеттер осы жүйеге ерте көшіп алған. Тарихқа үңілсек, медициналық сақтандыру ең алғаш Германияда XIX ғасырдың аяғында канцлер Отто фон Бисмарктің бастамасымен енгізіліпті. Бастапқыда жұмысшыларды жазатайым жағдайдан сақтайтын әлеуметтік сақтандыру қолданылса, кейін медициналық көмек жұмыс берушілер мен жұмысшылардың міндетті төлемдері арқылы қаржыландырыла бастаған. Бұл жүйе тарихта «Бисмарк моделі» атауымен қалды. Кейін оны дүние жүзінің бірталай елінде енгізіле бастаған.

Жалпы, әлемде медицина саласын дамытуға бағытталған үш модель бар:

Оның біріншісі – нарықтық экономика принциптеріне негізделген жекеменшік жүйе. Медициналық сақтандырудың бұл түрі Америкада қолданылады. Қазіргі күні «Обамакэр» атауына ие болып, қоғамның қызу талқысына ұшырап жатқан реформа осы, себебі Обама негізін салып кеткен бұл жүйені АҚШ-тың қазіргі президенті Дональд Трамп өзгертеуде, өйткені осы жүйе енгізілгелі елдің медицина саласы шығынға ұшырап, халықтың 15 пайызға жуығы денсаулығын сақтандыра алмай қалған екен.

Медицина саласының екінші моделі – мемлекеттік сақтандыру жүйесі, яғни медицина бюджет есебінен қаржыландырылады. Қазіргі нарықтық жағдайда бұл жүйе тиімсіз. Себебі, медицина жүйесін түгел мемлекет қаржыландырса, бюджетке салмақ түседі. Қаржы қанша жеткілікті бөлінгенімен, медицинаның емдеу тәсілдері мен технологиясы күннен күнге қымбаттап барады. Ғимараттарды ұстап тұру, оларды заманауи құрылғылармен жабдықтау, ескісін ауыстыру, жаңасын алу және жүрек, бауыр ауыстыру секілді қымбат операциялардың құнын төлеу – үлкен шығын. Сондықтан, бюджетке қарап отырған медицинамен сапаны жақсарту мүмкін емес, сол себепті де денсаулыққа дем беретін қосымша қаражат керек болды.

Медицина саласын дамытудың үшінші моделі – қоғамдық сақтандыру жүйесі. Қазақстан сақтандырудың осы түрін таңдап алды. Оның ерекшелігі, әлеуметтік жағдайы әлжуаз топтарды мемлекет өз қамқорлығына алып, олар үшін жарна төлейді. Мұндай азаматтар 14 санатқа бөлінген. Олардың жалпы саны 10 миллионнан асады, яғни Қазақстан халқының жартысынан астамын құрайды. Мемлекет жарнадан босатылған азаматтар үшін 2018 жылдың 1 қаңтарынан жарна төлей бастайды. Олар: балалар, жұмыссыз ретінде тіркелген тұлғалар, жұмыс істемейтін жүкті әйелдер, үш жасқа толмаған бала тәрбиелеп отырған және жаңа туған сәбиді асырап алғандар, баласы үш жасқа толғанша демалыс алған тұлғалар, 18 жасқа дейінгі мүгедек баласының күтімімен отырғандар, зейнеткерлер мен Ұлы Отан соғысына қатысушылар, қылмыстық-түзету колониясында жазасын өтеп жатқандар, тергеу

изоляторында отырғандар және жұмыссыз оралмандар. Сондай-ақ, «Алтын алқа», «Күміс алқа» төсбелгілерімен марапатталған немесе бұрын «Батыр ана» атағын алғандар, I және II дәрежелі «Ана даңқы» ордендерімен марапатталған көп балалы аналар, мүгедектер, студенттер мен ЖОО-дан кейінгі білім беру мекемелерінде оқып жатқандар да осы санатқа кіреді [2].

Қазақстан таңдаған әлеуметтік медициналық сақтандыру жүйесі – қоғамға бейімделген, ұзақ жылдар бойы сұрыптаудан өтіп, тиімділігін дәлелдеген жүйе. Сақтандырудың дәл осындай нұсқасы Германия, Франция, Бельгия, Литва секілді елдерде қолданылады.

Жалпы, медициналық сақтандыру жүйесі елімізге таңсық емес. Өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдары да осы жүйе Қазақстанда енгізілген. Бірақ елімізде болған экономикалық дағдарысқа байланысты енгізілген сақтандыру қоры екі жылдан кейін жұмысын тоқтатты. Оның сәтсіз аяқталуын мамандар қорға тиісті қаржы аударылмағанымен байланыстырады. Дегенмен де, сол кездегі жүйе медицина саласын нарық талаптарына бейімдеуге ықпал еткен. Соған қарамастан халқтың көкейінде медициналық сақтандыру жүйесіне деген сенімсіздік пен күдік пайда болды. Биылғы шілде айынан енгізіле бастаған жаңа сақтандыру қорына көпшіліктің күмәнмен қарағаны да сондықтан деп айтуға болады.

Жалпы денсаулықты сақтандырудың тиімділігі:

Медицинасы дамыған елдердің тәжірибесіне сүйенсек, онда елдің дені сау ұлт болып қалыптасуына үш топ жауапты. Оның біріншісі – мемлекет болса, екіншісі – жұмыс берушілер, ал үшіншісі – халық. Осы үш топтың күші біріккенде ғана денсаулық саласындағы мәселелерді оңынан шешіп, саланы дамытуға болады. Мысалы, әрбір мемлекет өзінің азаматтарына қол ұшын беріп, денсаулығын сақтандыруға кепілдік береді. Жұмыс берушілер немесе кәсіпкерлер қол астындағы еңбеккерлерді жазатайым жағдайлардан сақтандыруға мүдделі болса, қарапайым халық өз денсаулығына өзі ұқыптылықпен қарап, дер кезінде дәрігерге қаралуы тиіс. «Ауырып ем іздегенше, ауырмаудың жолын ізде» дейді. Демек, сырқат бастапқы сатысында анықталса, оны емдеу де жеңіл, яғни мемлекетке онша салмақ түспейді. Ал артылған қаражат медицинаның басқа өзекті саласына жұмсалар еді.

Қазақстан міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесін енгізу арқылы ең алдымен медицина саласына бөлінетін қаржыны көбейтуді көздеп отыр. Қаржы көбейсе, денсаулық саласындағы бірталай мәселе шешіліп, қызмет көрсетудің сапасы артады деген үміт бар. Айталық, қазіргі таңда мемлекеттік медициналық мекемелерде кезек мәселесі, дәрігерлердің жетіспеушілігі, мамандардың кәсіби деңгейінің төмендігі мен олардың науқастарға деген дөрекі қарым-қатынасы жиі сынға ұшырап жатады. Медициналық сақтандыру жүйесі осындай мәселелерді шешуге өзек болмақ. «Әлеуметтік медициналық сақтандыру қоры» сақтандыру жүйесі дәрігерлердің арасында, емдеу ұйымдарының ортасында бәсекелестік туғызады, себебі қай маманға адам көп қаралса немесе қай емхана мен ауруханаға халық көбірек жүгінсе, соған аударылатын қаражат көлемі де ұлғаяды. Әлеуметтік медициналық сақтандыру қоры өздерімен келісімшарт жасасқан ауруханалар мен емханаларға тиісті қаржыны аударады да оның мақсатты жұмсалуды қадағалап отырады. Өйткені сақтандыру қоры мемлекеттік мекеме емес, өз алдына дербес ұйым болғандықтан оның әрі дамуы қордағы жинақталған қаражатқа тікелей байланысты.

Аталған үрдістердің барлығы онлайн форматта өткізіледі. Сақтандыруға тіркелу мен оның қай аурухана немесе емханаға тіркелгенін онлайн қарауға болады. Осындай өзгерістер медицина саласындағы жаңа технологиялардың уақытты үнемдеуге және халыққа ыңғайлату мақсатындағы қолданысын ұлғайтады.

Статистикалық мәліметтерге сүйенетін болсақ, 2020 жылға сақтандыру сыйлықақыларының жиналуы 568 млрд теңгені құрады, бұл 2019 жылмен салыстырғанда 12%-ға артық. Аннуитеттік сақтандыру есебінен ерікті жеке сақтандыру бойынша 10%-ға,

міндетті сақтандыруда 3%-ға, ерікті мүліктік сақтандыру бойынша сыйлықақылар 19%-ға өсті [3].

Кесте 1

Қазақстан Республикасының сақтандыру ұйымдарының жиынтық сақтандыру сыйақылары

Сақтандыру классы	01.01.2021	Бөлінді	Өзгеріс	01.01.2020	Бөлінді	Өзгеріс	01.01.2019	Бөлінді
Міндетті сақтандыру	126 787 999	22%	3%	122 934 706	24%	20%	102 165 222	27%
Ерікті жеке сақтандыру	227 209 922	40%	10%	205 995 327	41%	57%	131 302 630	34%
Ерікті меншікті сақтандыру	214 136 582	38%	19%	179 582 234	35%	19%	151 378 074	39%
Барлығы	568 134 503	100%	12%	508 512 267	100%	32%	384 845 926	100%

Сақтандыру төлемдері 2020 жылы ерікті мүліктік сақтандыру есебінен 41%-ға азайып, 130 млрд теңгені құрады. Міндетті сақтандыру бойынша төлемдер үлесі 16%-дан 27%-ға, ерікті жеке сақтандыру бойынша 19%-дан 33%-ға өсті. Сәйкес сыныптар, 2018 жылғы деңгейлерге қайтарылған төлемдер үлесі. Ерікті мүліктік сақтандыру үлесі 64%-дан 40%-ға дейін төмендеді біржолғы емес, мүлікті сақтандыру және әуе көлігін сақтандыру төлемдерінің айтарлықтай төмендеуінің есебінен жүйелік сипаты. Ерікті жеке сақтандыру төлемдері 2019 жылғы деңгейде 43 млрд теңгені құрады.

Сақтандырудың міндетті сыныптары бойынша төлемдер 4%-ға азайып, 34,6 млрд теңгені құрады. Сынып бойынша ерікті мүлікті сақтандыру төлемдері 64%-ға төмендеді.

Кесте 2

Қазақстан Республикасының сақтандыру ұйымдарының жиынтық сақтандыру төлемдері

Сақтандыру классы	01.01.2021	Бөлінді	Өзгеріс	01.01.2020	Бөлінді	Өзгеріс	01.01.2019	Бөлінді
Міндетті сақтандыру	34 661 691	27%	-4%	36 135 630	16%	29%	27 931 212	29%
Ерікті жеке сақтандыру	42 974 987	33%	1%	42 653 090	19%	37%	31 147 612	33%
Ерікті меншік сақтандыру	52 070 555	40%	-64%	142 709 797	6%	295%	36 097 946	38%
Барлығы	129 707 233	100%	-41%	221 498 517	100%	133%	95 176 770	100%
Пайдасыздық	23%			44%			25%	

2020 жылы сақтандыру компаниялары қайта сақтандыруға 94 млрд теңге аударды, ал олардың меншікті ұстауы бұрынғы деңгейде қалды - 83%. Таза сыйлықақылар 474 млрд теңгені құрап, 2019 жылмен салыстырғанда 12%-ға өсті, бұл сыйлықақылардың жалпы өсуімен байланысты. Бұл ретте резиденттерге қайта сақтандыруға 8 млрд теңге аударылды, бұл аударылған сыйлықақылардың жалпы көлемінің 9%-ын құрайды, сәйкесінше 91%-ы

немесе 86 млрд теңгесі резидент еместерге аударылған. Тұтастай алғанда, ішкі қайта сақтандыру нарығында төмендеу үрдісі жалғасуда, бұл реттеуші стандарттармен де, компаниялардың капиталдандыруының біртіндеп ұлғаюымен де байланысты.

Жинақталған қаражат – ортақ игілік болып табылады. Медициналық сақтандыру жүйесінің басты қағидаты – жинақталған қаражатты қазақстандықтардың ортақ игілігіне айналдыру.

Сонымен, 2018 жылы қорға жарна құюды жұмыс берушілер, жеке кәсіпкерлер, адвокаттар мен нотариустар, кәсіби медиаторлар бастады. Келесі жылдың 1 қаңтарынан жарна төлеушілер қатарына мемлекет пен өзін-өзі жұмыспен қамтып жүргендер қосылады. Ал жұмыс істеп жүрген азаматтар жарнаны 2019 жылдың бірінші қаңтарынан бастап төлей бастайды. Жарна мөлшері: 2019 жылы – жалақының 1 пайызын, 2020-1,5 пайыз, 2021 жыл – 2 пайызын құрайды.

Сақтандырылған азаматтар МӘМС пакеті шеңберіндегі медициналық көмекті 2018 жылдан бастап пайдалануда. Себебі жекеменшік клиникалар мен емханалармен және ауруханалармен медициналық қызмет көрсету туралы келісімшарттар осы кезеңде бекітілді.

Сонымен Азаматтардың МӘМС жүйесіне кіруінің бірінші кезеңі болып емханаларға тіркелуі табылады. Әр азамат емхананың тіркеу бөліміне немесе call-орталығына қоңырау шалып, өзінің сол жерге тіркелгендігін біле алады, сондай-ақ МӘМС жүйесіндегі өз мәртебесін анықтай алады. Емханаға тіркелу науқанының барысында еліміздің әр тұрғыны өзінің бастапқы медициналық ұйымға тиесілігін тексеріп қана қоймай, өзінің санатын да мәлімдеуі тиіс: жалдамалы жұмыскер, жеке кәсіпкер, өзін-өзі қамтушы азамат, ресми табыстары жоқ азамат немесе тіркелмеген жұмыссыз азамат

Қазақстан Республикасының Заңында келесі ұғым бекітілген: Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру – әлеуметтік медициналық сақтандыру қорының қаражаты есебінен медициналық қызметтерді тұтынушыларға медициналық көмек көрсету жөніндегі құқықтық, экономикалық және ұйымдастырушылық шаралар кешені.

Міндетті медициналық сақтандыру – бұл тегін ұсынылатын кепілдендірілген медициналық қызметтердің белгілі бір заңмен қамтамасыз етілген тізбесі, бұл ретте тұтынушы халықтың әлеуметтік қорғалмаған топтарын қоспағанда, қосымша қызметтер үшін тұрақты төлемдерге жауап береді. Белгілі бір шарттарда және осы қызметтерді алушылардың қаражаты (шегерімдері) жинақталатын белгілі бір қорға сенуге болатын қызметтер жиынтығы болжанады.

Жалпы міндетті әлеуметтік медициналық сақтандырудың негізгі мақсаты:

1. Өз денсаулығын нығайту және халықтың денсаулығын қорғау ауыртпалығын бөлісу арқылы қоғамдық ынтымақтастыққа жету.

2. Жүйенің сыртқы факторларға және шығындардың ұлғаюына қаржылық тұрақтылығын, сондай-ақ жүйенің айқындығы мен әділдігін қамтамасыз ету.

3. Жүйенің жоғары құзыреті мен бәсекеге қабілеттігін қамтамасыз ету арқылы жүйенің тиімділігін арттыру, медициналық қызметтердің қолжетімділігін, толықтығының және сапасының кесімді нәтижелеріне жету.

Медициналық сақтандыру азаматқа сақтандыру медициналық ұйымымен тиісті келісім болған жағдайда сақтандыру жағдайы денсаулығына байланысты мәселелер туындаған кезде медициналық қызметтердің белгілі бір көлемін тегін көрсетуге кепілдік береді, өйткені медициналық мекеме төлем шығындарын өз мойнына алады. Қазіргі уақытта мемлекеттің, жұмыс берушінің және денсаулық сақтау қызметін тұтынушының қатысуы тұрғысынан денсаулық сақтау жүйесінің үш негізгі экономикалық моделі бар:

- жеке медициналық сақтандыруды пайдалана отырып, нарықтық қағидаттарға негізделген ақылы дәрі-дәрмек;
- бюджеттік қаржыландыру жүйесі бар мемлекеттік медицина;

- көп арналы қаржыландыру жүйесімен нарықты реттеу принциптері жұмыс істейтін денсаулық сақтау жүйесі.

Сондықтан денсаулық сақтау саласындағы реформалар бюджеттік қаржыландыру жүйесі бар мемлекеттік медицина моделінен мемлекеттің қатысуы жұмыс беруші мен сақтанушының жауапкершілігімен синтезделетін интеграцияланған модельге көшуді ұсынады. Бұл модельді әлеуметтік сақтандыру немесе біріктірілген медициналық сақтандыру жүйесі ретінде анықтауға болады. Оны интеграцияланған экономика қағидатына негізделген жүйе ретінде сипаттауға болады, мұнда медициналық қызметтер нарығы әлеуметтік кепілдіктерді қамтамасыз етумен мемлекеттік реттеу синтезіне, сондай-ақ халықтың барлық сегменттері үшін медициналық көмектің қолжетімділігіне негізделген.

Медициналық қызметтер нарығының қызметі – медициналық қызметтерді тұтынушыларға таңдау еркіндігін бере отырып, халықтың мемлекет кепілдік берген тізбеден тыс қажеттіліктерін қамтамасыз ету. Сақтандыру ұйымдарының жинақталған қаражатынан, еңбекақыдан аударымдардан, мемлекеттік бюджет шығыстарынан тұратын бұл (біріктірілген) медициналық сақтандыруды қаржыландыру жүйесі әлеуметтік сақтандыру медицинасының қаржылық базасының қажетті икемділігі мен тұрақтылығын жасайды.

Әлеуметтік сақтандыру моделі мемлекеттік және нарықтық үлгілердің синтезінің белгілерін қамтиды. Бұл жағдайда екпін бір бағытта да, басқа бағытта да болуы мүмкін. Осылайша, нарықтық модель сапаны жақсартуға, инновациялық шешімдерді іздеуге және енгізуге, тиімді жолдарды табиғи таңдауға, қызметтерді көрсетудегі басқару инновацияларына жағдай туғызатын бәсекені дамытады. Әрине тандалған жүйенің өзіндік кемшіліктері де бар, ол медициналық қызметтерді тұтынушылар үшін елеулі алаңдаушылықтар: денсаулық сақтау шығындарының шамадан тыс өсуі, мемлекеттік бақылаудың күрделілігі, артық өндіріс дағдарысының қаупі, қызметтерді таңу, әділетсіз емдеу әдістерінің алғышарттары, аурудың алдын алуға жеткіліксіз көңіл бөлу және ең бастысы, медицинаға қол жеткізудің теңсіздігі.

Осы қолданыстағы шаралардың барлығы қазақстандық денсаулық сақтау жүйесінің беделін арттыруға көмектесті және медициналық қызмет көрсетудің жаңа моделіне көшуге негіз болды. Медицинаға (жан басына шаққандағы) жалпы шығыстардың көрсеткіші 100-500 АҚШ долларын құрайтын болса, орташа өмір сүру ұзақтығы 47-67 жасты құрайтындай үлесті есептеу әдетке айналған. Егер бұл көрсеткіш 1000 долларға дейін өссе, онда орташа өмір сүру ұзақтығы 70-75 жасқа дейін артады, ал 1000 доллардан 3000 долларға дейінгі шығындар нақты орташа өмір сүру ұзақтығын 75-85 жылға дейін арттырады.

Сонымен қорытындылай келе, міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыруды (бұдан әрі - МӘМС) қолдану – бұл дамыған, сондай-ақ дамушы елдерде сәтті қолданып келе жатқан жалпы әлемдік тәжірибе. Осыған байланысты адамдардың денсаулыққа деген құқығын жүзеге асырудың жаңа механизмі әзірленді және енгізіледі. Бұл шара ынтымақтасқан жауапкершілік қағидатын жүзеге асыруға, қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге, экономиканы жаңғырту жағдайында денсаулық сақтаудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін жаңа заңнамалық актілердің нормаларымен ілеседі және осындай жаңа ғылыми жетістіктер мен технологтарға, инновациялық тәсілдерге негізделген заманауи денсаулық сақтау жүйесін Қазақстанның әлемнің дамыған 30 елінің қатарына енуінің негізгі факторы болып табылады деп айқындауға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру (ақпараттық-түсіндіру материалы) [Электронды ресурс]// Астана-2017
2. Бельгибаев А. К., Рахимбаев А. Б. Теория и практика страхования: учеб. пособие для вузов. Алматы: Интрепресс, 2018.

Цифрлық экономикаға арналған инфокоммуникациялық технологиялар

А.Ж. Тиштықбаева¹, У.Н. Шакмурат², Қ.А. Сеитова³

¹ Қаржы кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

^{2,3} «Қаржы» мамандығы бойынша 2 курс студенттері
arnagul@mail.ru, ushakhmurat@mail.ru, qundyzaika.sk@mail.ru

^{1,2,3} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақала "цифрлық экономика" ұғымын және оның 21 ғасырдағы ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен байланысын экономикалық теория мен мемлекеттік басқару тәжірибесі тұрғысынан қарастырады. Цифрлық экономиканың мазмұны мен құрылымдық құрамы, аспаптық база және ақпараттық мазмұны сипатталған. Қазақстанда цифрлық экономиканы енгізудің қазіргі жағдайы және одан әрі пайдалану перспективалары: өнеркәсіпте, мемлекеттік және әлеуметтік қызметтер саласында; Қазақстан экономикасын цифрландырудың артықшылықтарын сипаттайтын нақты объектілердің мысалдары келтірілген.

Түйінді сөздер: цифрлық экономика, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, цифрлық компания, экожүйе, цифрландыру стратегиясы.

Бүгінде цифрландыру процесі әлемдегі барлық елдерге әсер етеді. Сонымен қатар әрбір ел цифрлық дамудың басымдықтарын өзі айқындайды. Мемлекет басшысы 2017 жылғы 31 қаңтардағы Қазақстан халқына жолдауында цифрландыру арқауы болып табылатын Үшінші жаңғыру туралы, цифрлық технологияны қолдану арқылы құрылатын жаңа индустрияларды өркендету қажеттілігін, және "коммуникацияның дамуы мен оптикалық-талшықты инфрақұрылымға жаппай қолжетімділікті қамтамасыз ету керек. Цифрлық индустрияны дамыту басқа барлық салаларға серпін береді" деп жариялады. Мемлекет басшысының 2017 жылғы 31 қаңтардағы Қазақстан халқына жолдауын іске асыру жөніндегі Жалпыұлттық жоспарда мемлекеттің Үшінші жаңғыруын іске асыру мақсаттарына қол жеткізудің критерийі айқындалып жүзеге асырылуда және Қазақстан 2050 жылға қарай әлемдегі ең алдыңғы қатарлы 30 мемлекеттің қатарына қосылады. Ол үшін экономиканың жылдық орташа өсу қарқыны 4,5-5% деңгейде болуға тиіс. Өсудің жаңа моделінде негізгі драйвері ЖІӨ 70%-ға өсуін, халықтың жұмыспен қамтылуын, экспортты ұлғайтуды және инвестицияларды тартуды қамтамасыз етуге қабілетті экономика секторлары болуы тиіс. Осыған байланысты, Үшінші жаңғырудың алдыңғы қатарында тұратын басым бағыттар бекітілген. Өсімнің қалған 30% қысқа мерзімді перспективада әлеуметтік салаларды (денсаулық сақтау, білім беру, жұмыспен қамту) және АКТ салаларын қамтамасыз ету де жүзеге асырылуы қажет [1].

Цифрлық технологиялар дәуірінің басталуы көптеген технологиялық және қаржылық инновациялардың пайда болуымен және әлемдік сауда шекараларын қайта қараумен жаһандық экономикадағы іргелі өзгерістер туындады. Цифрлық технологиялардың (және қаржылық инновациялардың) қарқынды дамуы аясында алдыңғы 5 жылда жаһандық экономикадағы ақпараттық коммуникациялық технологиялар (АКТ) саласының үлесі 3% - ға (1,3% - дан) дейін өсті және ұлғаюда. Мұндай елеулі өзгерістер көп жағдайда мемлекет пен жеке сектордың күш-жігерімен қолайлы жағдай жасау есебінен технологиялық кәсіпкерлікті дамытудың арқасында мүмкін болды. Жетекші индустриялық елдер жинақтаған озық

тәжірибені инновацияларды реттеу және енгізу мәселелері бойынша халықаралық диалогты дамытуға ықпал ететін ұқсас экономикалық тиімділік алғысы келетін дамушы елдер пайдалануға тырысады.

Шикізатқа тәуелді экономикасы бар елдер қарқынды дамып келе жатқан цифрлық экономикаға қатысудың меншікті үлесін ұлғайтуды қалайды, құрылымдық экономиканы өзгертуге және бәсекеге қабілетті технологиялық кәсіпкерлікті дамытудың қолайлы ахуалын жасауға тырысады. Құра алмаған мемлекеттер цифрландыруды дамытудың қажетті қолайлы климаты, сондай-ақ білім беру мен басқарудың ауқымды реформаларын жүзеге асыру экожүйені қалыптастырудың және инвесторлар тарапынан қызығушылық тартудың маңыздылығын ескере отырып, үмітсіз артта қалуы мүмкін.

Орта және ұзақ мерзімді перспективада цифрлық экономиканы дамытудың маңыздылығы бірінші тұлғалар деңгейінде және елімізде атап көрсетіледі, (соның ішінде) ол туралы Үкімет қабылдаған нормативтік - құқықтық актілер көрсетеді. Мұндай бастамалардың бірі 2017-2030 жылдардағы ақпараттық қоғамды дамыту стратегиясын іске асыруға бағытталған "Қазақстанның сандық экономикасы" бағдарламасы болып табылады. "Цифрлық экономика" бағдарламасына сәйкес елдің цифрлық экономикасының дамуына жағдай жасау үшін қажетті толассыз сандық технологиялар анықталады: нейротехнологиялар және жасанды интеллект; үлкен деректер; таратылған тізілімдер; кванттық технологиялар; жаңа өндірістік технологиялар; өнеркәсіптік интернет; робототехника компоненттері, виртуалды және толықтырылған нақты технологиялар, шектік тізілімдер; кванттық технологиялар; жаңа өндірістік технологиялар; қаржы инновациялары арқылы жүзеге асырылатын инновациялық шешімдерге сұранысты арттыру, соның ішінде ядросы цифрландыру болып табылатын қаржыларды қоса алғанда [2].

Цифрлік экономика мемлекеттік басқару жүйесін дамыту үшін кең мүмкіндіктер ұсынады. Қазіргі заманғы технологиялар таяу уақытта адами факторды және оған ілеспе сыбайлас жемқорлық пен қателерді азайтуды қамтамасыз ететін, статистикалық, салықтық және өзге де есептілікті жинауды автоматтандыратын, нақты жағдайды талдау негізінде шешімдер қабылдауды қамтамасыз ететін мемлекеттік басқарудың жоғары технологиялық цифрлық платформасының ортасын құруға мүмкіндік береді. Мемлекеттік қызметтер көрсету машинааралық өзара іс-қимылдың ашық интерфейстері бар және оның ішінде тәуелсіз жеткізушілерге азаматтардың мемлекетпен өзара іс-қимыл жасау мүмкіндігін олардың осы платформа базасында жұмыс істейтін жеке қосымшаларды құру жолымен кеңейтуге мүмкіндік беретін бірыңғай цифрлық бұлтты платформа базасында құрылатын болады (қауіпсіздік және заңнамалық нормаларды сақтау жөніндегі міндетті сертификаттаумен).

Жоғарыда көрсетілген трендтерді іске асыру нәтижесінде жаңа буын экономикасының тиімділігін келесілер арқылы арттыруға болады:

- әкімшілік жүйедегі адам факторын азайту және өзара іс-қимылдың "адамсыз" схемасын құру есебінен сыбайлас жемқорлық құрамдастарын азайту;
- зияткерлік агенттерді "субъектілікке беру" оларға салық салу, жауапкершілік, сәйкестендіру және т. б.;
- салықтық жүктемені жеке есептей отырып, "ақылды келісім-шарттар" қағидаты бойынша жұмыс істейтін зияткерлік агенттерді пайдалану есебінен салық салуды оңтайландыру;
- бюджеттік шығыстардың бір бөлігін автоматтандырылған приоритизациялаудың бейімдеу моделін енгізу;
- партисипаторлық бюджеттің үлгілерін, оның ішінде саяси шешімдерге ықпал ету тәсілі ретінде кеңінен пайдалану.

- машинааралық әрекеттестіктің ашық интерфейстері бар бірыңғай сандық платформа арқылы мемлекеттік қызметтерді ұсыну.

Мемлекет шетелдік кәсіпкерлерді цифрлық экономиканың юрисдикциясына тарту мақсатында ұлттық цифрлық ортаның бәсекелестігін арттыру үшін қолайлы жағдайлар жасауға ұмтылуға тиіс. Бизнеске қаржыландырудың жеңілдетілген шарттарын ұсыну, инновациялық әзірлемелерді сынақтан өткізуге және енгізуге жәрдем көрсету, дарынды кәсіпкерлер мен ғалымдар үшін гранттар бөлу қажет. Цифрлық экономиканы дамыту үшін мемлекеттік-жеке меншік әріптестіктің форматы мемлекет пен бизнестің өзара іс-қимылының перспективалық бағыты болып табылады. Мемлекеттік МЖӘ институттары үшін ғылыми-зерттеу және инновациялық саясатты жаңартудың өзгермелі сипатына, сондай-ақ әлеуметтік және жаһандық сын-қатерлерге неғұрлым сезімтал етуге көмектесетін құрал болып табылады. МЖӘ бизнесі үшін жаңа нарықтарды дамытуға және ынтымақтастық пен бірлескен өндіріс арқылы құндылық жасауға мүмкіндік береді. Ұлттық және өңірлік үкіметтер сондай-ақ "ақылды мамандану" стратегияларын ілгерілету арқылы компаниялар мен кластерлердің бәсекеге қабілеттілігін арттыра алады. Азаматтық қоғамға мемлекет жеке басының әлеуетін іске асырудың және өз өмірін басқарудың жаңа мүмкіндіктерін ұсынуы тиіс. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін мемлекетке мемлекеттік басқару жүйесін жаңғыртуды қамтамасыз ету, пайдаланушыларға ыңғайлы электрондық үкімет қызметтерін әзірлеу, мемлекеттік органдармен қарапайым және қауіпсіз тәсілмен байланыс мүмкіндігін қамтамасыз ету қажет [3].

Сандық экономика жағдайында деректер капитал нысанына айналады. Мұндай капиталды қалыптастыру, жинақтау және пайдалану мемлекет пен бизнестің, мемлекет пен азаматтық қоғамның, бизнес пен азаматтық қоғамның тығыз ынтымақтастығын талап етеді. Алайда, экономикалық артықшылықтарды деректерге ғана қол жеткізе алмайтын, сондай-ақ оларды өндеудің тиімді технологиялары бар мемлекеттер мен шаруашылық жүргізуші субъектілер алады. Экономиканың сапалы өсуі нарықтар мен салалардың ағымдағы жай-күйін барынша нақты бағалауға, сондай-ақ олардың дамуын тиімді болжауды жүзеге асыруға және ұлттық және әлемдік нарықтардың конъюктурасындағы өзгерістерге тез ден қоюға мүмкіндік беретін технологиялар болған кезде мүмкін болады.

Өнеркәсіптік кәсіпорындар деңгейінде де, мемлекет деңгейінде де басқарудың негізгі қағидаттары келесілер болып табылады:

- Нақты уақытта деректер алу;
- Үлкен деректерді автоматтандырылған талдауға негізделген экономикалық процестерді басқару;
- Шешім қабылдаудың жоғары жылдамдығы, нақты уақытта ережелерді өзгерту – ортаның өзгерістеріне және интерактивтілігіне жылдам әрекет ету;
- Нақты пайдаланушыға бағдарлану, клиенттердің бизнес-процесс ретіндегі өмірлік жағдайлары (пайдаланушы ұялы құрылғылар мен интернет заттардың арқасында жақын болады);
- Бір түрге салу шешімі;
- сандық экожүйе мемлекеттің, бизнестің және азаматтардың синергия орталығы ретінде түсініледі.

Цифрлық экономикадағы, жоғары бәсекеге қабілетті және трансшекаралық табыстылықтың негізгі факторы технологиялар емес, мемлекеттер, бизнес және азаматтық қоғам үшін болашақ шақырулар мен проблемаларды жедел ден қою мен үлгілеуді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін технологиялар мен деректерді басқарудың жаңа модельдері болып табылады. Өнеркәсіптік интернет; робототехника компоненттері, виртуалды және толықтырылған нақты технологиялар [4].

Сонымен, цифрлық экономика бұл ірі кәсіпорындарға да, кіші және орта бизнес үшін де онлайн-мүмкіндіктер мен инновациялық цифрлық технологияларды қолдану мүмкіндіктері, яғни мемлекеттік басқару жүйесін дамыту үшін кең мүмкіндіктер ұсынады. Қазіргі заманғы технологиялар таяу уақытта адами факторды және оған ілеспе сыбайлас жемқорлық пен қателерді азайтуды қамтамасыз ететін, статистикалық, салықтық және өзге де есептілікті жинауды автоматтандыратын, нақты жағдайды талдау негізінде шешімдер қабылдауды қамтамасыз ететін мемлекеттік басқарудың жоғары технологиялық цифрлық платформасының ортасын құруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы.
2. Л.М. Гохберг. Что такое цифровая экономика? Тренды, компетенции, измерение. Издательский дом, Высшей школы экономики. - Москва, 2019.
3. Б. Паншин, Цифровая экономика: особенности и тенденции развития научной статьи по специальности «Экономика и бизнес», 2018.
4. Ходжаниязов Ж.Т. Нарықтық экономика негіздері: Оқулық. 2-басылым. - Астана: Фолиант, 2018. - 168 б.

Қазақстан Республикасында сақтандыру ісін цифрландырудың даму бағыттары

Топшахова Г.Р.¹, Галымова М.Е.², Айтпекова А.М.³,
Кулбаракова С.К.⁴, Дәулетов М.Б.⁵

¹ Қаржы кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.
^{2,3,4,5} «Қаржы» мамандығының 3,4 курс студенттері
mg.suyundykov@mail.ru

^{1,2,3,4,5} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада еліміздегі сақтандыру саласындағы цифрлық технологиялардың мүмкіндіктеріне кешенді талдау жасалған. Мақалада сақтандыру үрдісіне қатысатын әртүрлі тараптардың қажеттіліктері мен артықшылықтары, олардың әрқайсысының белгілі бір сандық технологияларды енгізудегі рөлі, сондай-ақ әр тарап үшін оңтайлы шешімдер қарастырылған.

Түйінді сөздер: Insurtech, RegTech, SupTech, БСДБ, Онлайн-сақтандыру, Телематика, "Ақылды" технологиялар, Сақтандыру омбудсмены, Open API.

Сақтандыру - сақтандыру қызметтерін көрсетудегі келешегі зор сала. Сол себепті оның келешекте лайықты деңгейде дамуын қамтамасыз еткен жөн. Сақтандыруды дамытуға қатысты айтар болсақ, оны дамыту және ынталандыру бөлігінде бірқатар мәселелер бар. Сондықтан отандық сақтандыру нарығын дамыту сапалы реформаны қажет етеді. Сақтандыру ұйымының, сонымен қатар азаматтардың қаржы қаражатымен байланысы бар кез келген ұйымның қызметі ең бірінші кезекте халықтың сенімінің деңгейімен, сақтандыру мәдениетімен және экономикалық тұрақтылықпен байланысты [2].

Цифрлық сақтандыруды сатудың әлеуеті орасан зор, сақтандыру бизнесінің операциялық процестерін цифрландыру ісі қарқын алуда. Негізгі заманауи әлемдік трендтердің қатарына стандартталған сақтандыру өнімдерін әзірлеуден әлеуметтік

желілердің, медициналық ұйымдар мен кәсіпорындардың қолжетімді ақпаратын пайдалана отырып, жеке сақтандыру бағдарламаларын құруға көшуді жатқызуға болады.

Бүкіл әлемде тұтынушылық артықшылық түрленіп келеді, ал сақтандырушылар өсудің жаңа нүктелерін іздейді. Мысалы, Еуропа мен АҚШ – та Телематика немесе "ақылды" сақтандыру механизмін пайдалану тәсілі бар, бұл ұқыпты автоәуесқойларға сақтандыруда үнемдеуге, ал сақтандырушыларға-тәуекелдерді жақсы басқаруға мүмкіндік береді. Шетелде "Ақылды" технологиялар тек моторлы сақтандыруда ғана емес, жылжымайтын мүлікті сақтандыруда ("ақылды" үй), клиенттің денсаулық жағдайын қашықтықтан бағалау үшін гаджеттерді пайдалана отырып жеке сақтандыруда да қолданылады. Сондай –ақ әлемде келесі бағыттар қарқынды дамуда, олар: Insurtech-сақтандыру қызметтерін көрсету кезінде сақтандыру компанияларының өз клиенттерімен тиімді өзара іс-қимыл жасауына жағдай жасау, бұл екі тараптың уақытша және қаржы ресурстарын ұтымды пайдалануға мүмкіндік береді, RegTech-сақтандыру нарығына қатысушылар қызметінің тиімділігін арттыруға арналған, SupTech-сақтандыру компанияларының реттеушілік талаптарды орындауын қадағалауды автоматтандыру [3].

Қазір елімізде де сақтандыру дербес экономикалық құрал ретінде белсенді дамып келеді. Дегенмен, еліміздің экономикасының дамуының қазіргі таңдағы кезеңі және жаһандандыру процестері сақтандыру институтының алдында жаңа міндеттер қояды.

Осылайша, жеке тұлғалардың сақтандыру қызметтерін жеткізушілерге деген сенімін арттыруға ықпал ететін көрсетілетін қаржылық қызметтерді тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың икемді тетігін құру бүгінде сақтандыру институтының басты мақсаты болып табылады. Алғашқы нәтижелерге төмендегідей баға беруге болады.

Сақтандыру саласын цифрландыру бағытында онлайн-сақтандыру ең оңтайлы шешім. Онлай-сақтандыру ең алдымен сақтанушының уақыты мен қаражатын үнемдеуге бағытталған. Онлайн-сақтандыруды енгізген жағдайда азаматтар сақтандырушыныңофистеріне бармай-ақ және агенттің қатысуынсыз, сақтандыру компанияларының интернет- ресурстары арқылы электрондық нысанда сақтандыру шарттарын жасау мүмкіндігіне ие болады. Бұл шалғай орналасқан елді-мекендерде тұратын азаматтар үшін ыңғайлы. Ал делдалдардың болмауы болашақта сақтандыру құнын төмендететіндігі анық.

Онлайн-сақтандыру тек қана заңнамалық өзгерістерді ғана емес, сонымен қатар үлкен жұмыс пен мемлекеттік органдардың бірлескен іс-әрекеттерін талап етеді. Қазірдің өзінде министрліктерде дерек қорларын интеграциялау жұмыстары тездетілген. Қадағалаушы органдарды техникалық жабдықтау да қажет болады. Сақтандыру бойынша деректер қорында азаматтардың барлық деректерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету керек.

Онлайн сақтандырудың негізгі элементі Бірыңғай сақтандыру дерекқоры болып табылады. Мәселен, көлік жүргізуші сақтандыру полисін сақтандыру компаниясының сайтынан онлайн режимде сатып ала алады. Осыдан кейін клиент сақтандыру шартына меншіктелген бірегей нөмірді алады. Нөмір Бірыңғай сақтандыру дерекқорымен беріледі. Барлық деректер осы дерекқорда сақталады. Жол полициясы Бірыңғай сақтандыру дерекқорында тәулік бойы кез келген уақытта автожүргізушіде сақтандырудың бар екендігін тексере алады. Яғни, қағаз полисті сұрауды қажет етпейді. Мысалы, іске асырылған онлайн-автосақтандыру 24/7 сақтандыру шарттарын қашықтықтан жасасуды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Мемлекеттік деректер қорын БСДБ – мен интеграциялау автокөлік иесінің жеке деректерін ҚР Әділет министрлігінің базасынан, автомобиль бойынша-ҚР Ішкі істер министрлігінің базасынан синхрондауға мүмкіндік берді. 2020 жылы шамамен 5 млн шарт жасалды және сақтандыру сыйлықақылары түрінде 81 млрд теңге жиналды. Сарапшылардың пікірінше, 2024 жылға дейін нарықтың жыл сайынғы өсуі шамамен 10% құрайды.

Сақтандыру жағдайларын Онлайн-реттеу сақтандыру қызметтерін тұтынушылардың құқықтарын қорғауға бағытталған және сақтандыру төлемін алудың транспарентті рәсімін айтарлықтай жеңілдетуге және жасауға мүмкіндік береді.

Сақтандыру оқиғасы орын алған жағдайда, клиент сақтандыру компаниясының сайтында төлемді алу үшін сақтандырушының кеңсесіне бармай-ақ өтініш беру мүмкіндігіне ие болады. Сақтандыру жағдайын реттеу процесінің барлық кезеңдері, құжаттар пакетін қалыптастырудан бастап, сақтандырушының шешімін төлеуге немесе шағымдануға дейін, БСДБ-да тіркелетін болады.

Сонымен қатар цифрландыру сақтандыру қызметтерінің бүкіл спектрінің ұсынысы бойынша электрондық алаң - маркетплейстер құруға мүмкіндік береді, бұл клиенттердің сақтандыру өнімдері туралы хабардарлығын арттырады, ал сақтандыру компанияларына бәсекелестік процесінде клиенттердің жеке мүдделерін ескеретін сақтандыру өнімдерінің желісін кеңейтуге мүмкіндік береді.

Қазақстанның туристерін қорғау мақсатында заң жобасында шетелге шығатын туристің өзінің мүліктік мүддесін міндетті сақтандыруға көшу көзделеді. Біздің көптеген азаматтарымыз қазіргі уақытта өз демалыстарын туристік жолдама бойынша шетелде өткізеді. Әрине, ол жақта жүргенде әртүрлі жағдайлар болуы ықтимал. Ауырып қалады немесе басқа жайттар болуы әбден мүмкін. Бірақ та, ең бастысы - туристік жолдама бойынша шетелде жүрген азаматтарымызды осы кезеңде толықтай сақтандыру қажет. Бұл туроператордың жауапкершілігін сақтандырудан шетелге шығушы туристің өзін сақтандыруға өтуді білдіреді. Қазіргі кезде туроператордың жауапкершілігін сақтандыру кезінде сақтандыру тек туроператордың кінәсі дәлелденген кезде ғана жұмыс істейді. Бұл өтесірек кездесетін жағдай. Турист, әдетте, денсаулығына келтірілген зиянды өтеуге байланысты өз мәселелерімен жалғыз қалады. Заң жобасы шетелге шығушы туристерді сақтандыру тәртібін өзгертуді қарастырады. Туроператор жолдаманы сатқан кезде туристке сақтандыру куәлігін беруге міндетті болады. Сақтандыру куәлігінде шетелде тәулік бойы медициналық көмек көрсететін халықаралық компаниялардың телефондары көрсетіледі. Оның айтуынша, шетелде сақтандыру жағдайы орын алған кезде, турист медициналық қызмет көрсетуге, жедел медициналық көмекке және репатриация бойынша шығындалмайды. Бұл шығындарды халықаралық компанияға сақтандыру компаниясы төлеп береді [1].

Бұл норма әрине қажет, әрі орынды, қазақстандық азаматтың мүддесін қорғауға бағытталған. Бірақ, міндетті сақтандыру туризм саласында ғана емес, медицина және білім беру саласына да қажет.

Осылайша, өз бетімен шет елге емделуге, оқуға шығып бара жатқан азаматтарды қорғау тетіктерін қарастыру қажет деп есептеймін.

Міндеттелген сақтандыру енгізілді. Міндеттелген сақтандыру дегеніміз белгілі бір мамандықтар бойынша міндетті болып табылатын сақтандыру. Бірақ оның шарттары тікелей заңмен емес сақтандыру компаниясы мен оның клиентінің арасындағы шартпен анықталады. Міндеттелген сақтандыру бойынша сақтандырудың барлық шарттары, тарифтер мен төлемдер тікелей жекелеген заңдарда белгіленеді. Мұндай тәсіл, стандартты және жаппай сақтандыру түрлерінде негізделген. Алайда сақтандырудың жекелеген түрлерінде клиенттің тәуекеліне байланысты жекелей көзқарас пен икемділік қажет. Міндеттелген сақтандыруды енгізу сақтандыру компаниясына және оның клиентіне келісімшартпен икемді сақтандыру шарттарын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Тәуекелдердің нақты тізімін анықтау арқылы клиенттерге дұрыс тарифтер белгілеуге болады. Клиентке деген жеке көзқарас осы міндеттелген сақтандырудың негізгі артықшылығын көрсетеді.

Сақтандыру омбудсманының қызметі кеңейтілді. Сотқа жіберілген даулардың сомалары - 10 мың айлық есептік көрсеткішке немесе 24 млн теңгеге дейінгі мөлшерді құрайды.

Мұндай шығындардың ақталуы да екі талай. Дауларды сотқа дейінгі реттеу институтын дамыту үшін жасалған сақтандыру омбудсманының қызметін кеңейтуді көздейді. Бүгінгі күні сотқа дейінгі реттеу институты сақтандыру омбудсманымен ұсынылған. Оның өкілетіліктері тек автокөлік иелерінің жауапкершілігін сақтандыруға ғана таралады. Бірақ, оның өкілетіліктерін сақтандырудың басқа түрлеріне қатысты қазір кеңейтуге болады. Бұдан былай сақтандыру компанияның клиенті сақтандыру төлемінің мөлшерімен келіспеген жағдайда сақтандырудың кез келген түрі бойынша өз мүдделерін қорғау үшін сақтандыру омбудсманына жүгіне алады. Ол жеке тұлғалар мен шағын кәсіпорындардың шағымдарын қарастыратын болады.

Әлеуметтік маңызы зор өмірді сақтандырудың өнімдері бойынша сақтандыру төлемдеріне қосымша кепілдік беру мәселесі шешімін табуы тиіс. Осы орайда, өндірістегі жазатайым оқиғалардан қызметкерді міндетті сақтандыру заңнамасына өзгерістер енгізілген. Жәбірленушілердің жоғалған табысын мемлекет, жұмыс беруші және сақтандыру компаниясы тарапынан өтеу мәселесі бойынша оңтайлы шешім қабылданды. Зейнетақы аннуитеттері мен өндірістегі жазатайым жағдайлардың салдарынан жұмыс қабілеттілігін жоғалтқан қызметкерлердің аннуитеттері бойынша төлемдердің үздіксіздігі мен уақытылы болуы маңызды. Кепілдік транзитті кезеңде, яғни сақтандыру компаниясының таратылу мерзімінен бастап барлық міндеттемелерді басқа сақтандыру компаниясына бергенге дейін жұмыс істейді. Бұл түзетулер зейнеткерлер мен еңбекке жарамсыз адамдарға сақтандыру компанияның таратылуына қарамастан Сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру қорынан уақытылы өз ақшаларын алуға мүмкіндік береді [4].

Реттеуші үшін сақтандыру қызметтерін тұтынушылардың құқықтары мен мүдделерін қорғауды, сақтандыру секторының тиісті деңгейде тұрақтылығын қамтамасыз ету маңызды. Ол үшін сақтандырушылардың қызметі туралы құрылымдалған деректерді уақтылы алу қажет. БСДБ толтыру бұл міндетті де шешуге мүмкіндік береді. Open API сияқты жаңа цифрлық технологияларды қолдану Қаржы реттеушіге компаниялар бойынша қажетті ақпаратты лезде алуға мүмкіндік береді, бұл сақтандыру компанияларының жай-күйін жедел бағалауды, уақтылы ден қоюды және сақтандыру нарығында жосықсыз практикаларды қолдану тәуекелдерін төмендетуді қамтамасыз етеді [5].

Бұдан басқа, осы іс-шаралар сақтандыру секторына және оның инфрақұрылымына жүктемені азайтуды, оның ішінде реттеуші алдындағы есептілікті қысқарту есебінен қамтамасыз етеді және сақтандырушылар қызметінің ашықтығын арттырады.

Цифрландыру көрсетілетін қызметтердің сапасын жақсартумен қатар, көрсетілетін сақтандыру қызметтерінің спектрін кеңейтуге, елдің сақтандыру нарығының сыртқы және ішкі киберқауіптер алдындағы осалдығы дәрежесін арттыруға әкелетінін ескерген жөн.

Деректердің таралып кету мүмкіндігі, кибершабуылдар нәтижесінде жосықсыз және алаяқтық әрекеттер осы жүйенің осалдығының мысалы. Бірақ, барлық тәуекелдерге қарамастан, цифрландырудың болашағы зор. Технологиялар клиенттердің қалауын өзгертеді және жаңа сақтандыру мәдениетін қалыптастырады.

Әдебиеттер тізімі

1. ҚР «Сақтандыру қызметі жөніндегі» Заңы 18.12.2000 ж., №287-IV 01.01.2020 қызмет етеді.
2. Страхование: Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальностям: «Финансы и кредит»/ Под ред. В. В. Шахов, Ю. Т. Ахвледиани. – 2-е изд., перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2015. - 511 с. б) дополнительная литература.
3. Цыганова А.А Современные тенденции совершенствования технологий реализаций страховой защиты. Монография / Финансовый университет.: «КНОРУС», 2021.-253с.
4. <https://senate.parlam.kz/kk-KZ/blog/524/news/details/11096>

Цифрландыру табысқа салық салу жүйесін дамыту факторы ретінде

Топшахова Г.Р.¹, Мансурова И.А.²

¹ Қаржы кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

² Қаржы мамандығының 2 курс магистранты
mr.suyundykov@mail.ru, inabat2299@gmail.com

^{1,2} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада салық салу мақсатынан бастап салықтық әкімшілендірудің нақты құралдарына дейін цифрлық технологиялардың мүмкіндіктеріне кешенді талдау жасалған. Мақалада салық салу үрдісіне қатысатын әртүрлі тараптардың қажеттіліктері мен артықшылықтары, олардың әрқайсысының белгілі бір сандық технологияларды енгізудегі рөлі, сондай-ақ әр тарап үшін оңтайлы шешімдер қарастырылған.

Түйінді сөздер: табысқа салықтар, АЕК, онлайн-БКМ, жеңілдетілген декларация, жалпыға бірдей декларациялау.

Цифрлық революция біздің өміріміздің барлық салаларына еніп, қоғамды, экономиканы және басқару үрдістерін өзгертеді. Интернет, әлеуметтік желілер, күрделі деректер және процестерді автоматтандыру сияқты маңызды факторлар дамудың әдеттегі модельдерін өзгертеді. Салық салу жүйелері де осы үрдістерге бейім, алайда көптеген елдерде салық процестерін цифрландыру өте баяу жүруде. Салық салуға әсер ететін күрделі, көбінесе көп бағытты факторлар салық органдарына заманауи технологиялардың артықшылықтарын толық пайдалануға мүмкіндік бермейді.

Қолда бар әдебиеттерді мұқият зерттеу негізінде бірнеше негізгі тұжырымдар анықталды. Олар:

- Салық декларациясын автоматты түрде толтыру процесті айтарлықтай жеңілдетуі мүмкін, бірақ үшінші тұлғалармен тығыз өзара іс-қимылды талап етеді және агент/салық ведомствосы мен салық төлеуші арасындағы өзара қарым-қатынастың сипатын өзгертеді.

- Қарапайымдылық-сәттіліктің кепілі: салық жүйесі неғұрлым үлкен және күрделі болса, түсінікті және сенімді сандық аналогты жасау соғұрлым қиын болады.

- Сандық кедергіні жоққа шығаруға және бағаламауға болмайды: сандық әдістерді қолдануға мүмкіндігі жоқ немесе пайдаланбайтындарды да ескеру қажет.

- Әртүрлі салық жүйелерін цифрландырудың тиімділігіне әсер ететін негізгі факторлардың белгілі бір жиынтығы бар. Мысалы, салық декларацияларының әмбебап нысандарының болуы, салық мәдениетінің жоғары деңгейі, "сұр" экономикаға қарсы батыл шаралар қабылдаудың өткір қажеттілігі сияқты факторлар цифрлық трансформацияны дамытуға ықпал етеді.

Елбасы бизнес үшін салық ауыртпалығын төмендету арқылы экономикаға салықтық жеңілдіктер тетігін енгізуді ұсынды. Салықты оңтайландырудың негізгі міндеті - салық жүктемесін азайту [1]. Осы мақсатта біз заңды әдістер мен әдістерді қолданамыз. Міне, олардың кейбіреулері.

Салық жеңілдіктерін қолдану.

Мәселен, Қазақстанда медицина, білім және ғылым саласында жұмыс істейтін ұйымдар корпоративті табыс салығы (КТС) және қосымша құн салығы (ҚҚС) төлеуден босатылған.

Сонымен қатар, КТС немесе ҚҚС төлемейтін ұйымдар мүгедектер санының 51% немесе олардың еңбек ақыларына төлейді [3].

Демек, егер компанияның қызметі осы қызмет түрлерімен байланысты болса немесе кәсіп оған мүгедектердің жұмысын пайдалануға мүмкіндік берсе, ол салық жеңілдіктеріне сене алады.

Келісімшарттарды салықтық келісім шарттарына бейімдеу.

Бүгінгі таңда Қазақстан 50-ден астам елмен қосарланған салық салу туралы конвенциялар жасады және осы елдердің резиденттері үшін айна салықтық жеңілдіктер орнатты.

Алайда, барлық кірістер салық салудан толық босатылмайды. Дивидендтер, роялти және пайыздар сияқты кірістің тек төмендетілген ставкалары қолданылады.

Мысалы, роялти, басқалармен қатар, зияткерлік меншікті, жабдықты пайдалану құқығына төлем, мысалы, лицензиялық келісім бойынша. Резидент еместерге салық салуды оңтайландыру аясында салық келісімін қолдану мақсатында лицензиялық келісімді қызмет келісімімен ауыстыру ұсынылады.

Оффшорлық контрагентті оффшорға алмастыру.

Қазақстандық салық заңнамасы оффшорлық юрисдикцияларға өте маңызды және салықтың ең жоғары мөлшерлемесін оффшорлық компаниялардың барлық кірістеріне қолданылады. Жалпы, оффшорлық компаниялармен мәміле жасамауға кеңес береміз.

Мысал келтіреміз. Қазақстан мен Біріккен Араб Әмірліктері (БАӘ) арасында салық конвенциясы жасалды. Осылайша, жалпы ереже бойынша, араб компаниясының Қазақстандағы қызметтен алған табысы Қазақстанда салықтан босатылады.

Салық режимін ұтымды таңдау.

Салықты жоспарлаудың бір бөлігі ретінде біз қандай салықтарды және компания қанша төлейтінін анықтаймыз. Қызмет түріне, салықтық жоспарлау шеңберіндегі кірістер мен шығыстардың арақатынасына байланысты біз тиісті салық режимін тандай аламыз.

Шағын бизнес үшін жалпы бекітілген және арнайы салық режимдері бар. Маржалары аз қызмет үшін, яғни кірістер компания шығындарынан сәл асып кеткен кезде, жалпы белгіленген салық режимін қолданған жөн. Өз кезегінде, жоғары маржалы қызметке арнайы салық режимдерін қолдану орынды.

Арнайы экономикалық аймақтардың артықшылықтарын қолдану.

Егер қызмет ел үшін басым бағыттарды дамытумен байланысты болса, кәсіпкер арнайы экономикалық аймақтарға назар аудара алады. Қазақстанда түрлі салық түрлері бойынша онға жуық арнайы экономикалық аймақтар құрылды, олар бірқатар салықтардан толықтай босатуды қарастырады [4].

"Бүгінде Қазақстанда қолданылатын фискалдық жады бар бақылау-касса машиналары 1995 жылдан бастап қолданылады және технологиялардың дамуын ескере отырып, техникалық жағынан ескірген болып табылады. Жаңа технологияларды енгізу, оның ішінде елдің онлайн- бақылау-касса машиналарын (БКМ) қолдануға көшуі ЭЫДҰ елдерінің салық әкімшіліктерін цифрландырудың ажырамас бөлігі болып табылады.

Осы орайда, 2020 жылдың 1 қаңтарынан бастап патент негізінде арнайы салық режимі шеңберінде қызметін жүзеге асыратын тұлғалар БКМ онлайн қолдануға міндетті. Онлайн бақылау-касса машиналарын қолдану тауарларды импорттан (өндірістен) оларды түпкілікті өткізуге дейін бақылап отыру жүйесіндегі соңғы буын болып табылады.

2020 жылдың 1 қаңтарынан ақшалай есеп айырысуды жүзеге асыру кезінде БКМ қолданбау тек қана келесілер үшін:

- 1) жеке тұлғалар;
- 2) адвокаттар мен медиаторлар;

3) Халыққа билет бере отырып, қалалық қоғамдық көлікте тасымалдау бойынша қызмет көрсету;

4) Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі;

5) Екінші деңгейдегі банктер.

Осылайша, болашақта барлық дерлік қолданатын болады БКМ қызмет түріне қарамастан салық салу режимін.

БКМ жаңа тәртібіне көшу рәсімін өту үшін:

- техникалық қызмет көрсету орталығынан ФПД БКМ сатып алу;

- веб-ресурс порталынан - www.oofd.kz ҚПО-мен жасалған шартқа жүктеу, басып шығару, қол қою және мөрмен растау;

- қызметті жүзеге асыру орны бойынша Мемлекеттік кірістер органдарында БКМ тіркеу картасын алу және өтініш беру;

- БКМ тіркелгеннен кейін порталда БКМ ID және белгіні алу және авторландыру қажет.

"Онлайн-БКМ енгізу өз нәтижесін берді. Осылайша, фокус-топқа 1 700 кәсіпкерлік субъектісі таңдалды, олар күніне бір чек қағып немесе күн сайын бірдей түсім сомасын көрсетті, хабарлама жібергеннен кейін екінші тоқсандағы түсімді 3 есеге арттырды (68,4 млн теңгеден 171,1 млн теңгеге дейін). Осы бастаманың арқасында екінші жартыжылдықтың қорытындысы бойынша бюджетке қосымша 895 млн. теңгеден астам қаражат түсті [2].

Жалпыға бірдей декларациялауға көшудің мақсаты көлеңкелі экономика мен сыбайлас жемқорлық көріністеріне қарсы күрес үшін жеке тұлғалардың кірістері мен мүлкін тиімді бақылау жүйесін құру, сондай-ақ салықтар мен бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді жинауды қамтамасыз етудегі мемлекеттің рөлін күшейту болып табылады. Жалпыға бірдей декларациялауға көшуді қамтамасыз ету жөніндегі негізгі міндеттер:

- жалпыға бірдей декларациялауды енгізудің әдіснамалық негіздерін әзірлеу және оларды заңнамалық қамтамасыз ету;

- жеке тұлғалардың декларацияларын қабылдау және өңдеуге мемлекеттік органдарды дайындау бойынша іс-шараларды өткізу;

- халық үшін барынша қолайлы кірістер мен мүлікті декларациялау рәсімін құру;

- жалпыға бірдей декларациялауға көшу мәселелері бойынша халықты кең ауқымды ақпараттандыру;

- мемлекет тарапынан халыққа декларация жасау және ұсыну бойынша әдістемелік көмек көрсету;

- жеке тұлғалардың декларацияларын камералдық реттеудің тиімді жүйесін құру.

Табысты декларациялауды жүзеге асырудың көздеп отырған мақсаттары:

- көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимыл;

- мемлекеттік органдарда сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету;

- салық базасын кеңейту және жеке табыс салығының бюджетке түсімдерін ұлғайту;

- қылмыстық тергеудің тиімділігін арттыру;

- Республика салық төлеушілерінің салық мәдениетін арттыру.

Жеке тұлғалардың кірістері мен шығыстарын жалпыға бірдей декларациялауды кезең-кезеңмен енгізуді көздейтін қаржы нарығын реттеу мен дамыту, микроқаржылық қызмет және салық салу мәселелері бойынша Заңға қол қойылды:

– бірінші кезеңде 2021 жылғы 1 қаңтардан бастап жалпыға бірдей декларациялау шеңберінде декларацияны мемлекеттік қызметшілер мен оларға теңестірілген адамдар және олардың жұбайлары тапсырады;

– екінші кезеңде 2023 жылғы 1 қаңтардан бастап мемлекеттік мекемелер мен квазимемлекеттік сектор қызметкерлері және олардың жұбайлары үшін декларациялау;

– үшінші кезеңде 2024 жылғы 1 қаңтардан бастап заңды тұлғалардың басшыларын, құрылтайшыларын және жеке кәсіпкерлерді және олардың жұбайларын декларациялау;

– төртінші кезеңде 2025 жылғы 1 қаңтардан бастап қалған санаттағы азаматтарды декларациялау.

Шағын және орта бизнес үшін қолданыстағы арнаулы салық режимдері сақталды.

Патент мөлшерлемесі 2%-тен 1%-ке дейін төмендетілді. «Жеңілдетілген декларация» бойынша режимде дара кәсіпкерлер мен заңды тұлғалар үшін бірыңғай талаптар енгізілді [5].

Режимді таңдау құқығы бар жаңа тіркелген шегерім режимі енгізілді. Бұл режимде өлшемшарттар ұлғайтылды. Мәселен, бір жылғы ең жоғарғы кіріс 347 млн.теңгені құрайды және жалдамалы қызметкерлер саны 50 адамды құрауы мүмкін. Өз пайдасының 30 %-ын растамай шегеруге болады.

Қазақстан билігі коронавируспен байланысты құлдырау кезеңінде экономиканы қолдау үшін бірқатар салықтық жеңілдіктер мен бизнесті кредиттік қолдау шараларын енгізеді.

Мемлекет басшысының бизнесті қолдау және еңбек нарығындағы тұрақтылықты қамтамасыз етуге қатысты тапсырмасын орындау үшін шұғыл шаралар қоржыны әзірленуде, ол жеті негізгі бағытты қамтиды: қолжетімді қаржыландыру, кепілдіктер беру, салықтық ынталандыру, бизнесті тексеруді төмендету және жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету.

Қорытындылай келе еліміздегі салықтық цифрландырудың жетістіктері біршама алдыңғы қатарлы елдерден кем емес екені анықталып отыр. Келесідей шаралардың жүзеге асырылуы: экспорттаушылар мен импорттаушылардың кедендік рәсімдерден өту кезінде "бірыңғай терезе" қағидатын енгізу; электрондық декларациялау жүйесін дамыту (тауарларды кедендік тазартудың автоматтандырылған жүйесін енгізу); экспорт пен импорт үшін құжаттар санын және оларды өңдеу уақытын қысқарту; кеден және салық жүйелерін интеграциялау; импортер тауарды Қазақстан аумағына әкелген сәттен бастап оны сатуға дейін салық салу мақсатында қадағаланатын болады; мүлікті және ақшаны жария ету рәсімдерін оңайлату; бірыңғай декларациялауды енгізу; салық декларацияларын қабылдау және өңдеу үшін орталықтар желісін құру, осының бәрі аз жетістік емес, алайда заман талабына сай одан әрі жетілдірудің нәтижелерін күтуге болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Үмбеталиев А.Д., Керімбек Ғ.Е.Салық және салық салу: Оқулық.- Алматы: Экономика, 2017.-864 бет.
2. Горлецкий Г.Д. Налоговый кодекс об индивидуальном подоходном налоге. // Файл бухгалтера, 2020 год.-22-26с.
3. Кодекс Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)»:-Алматы: ТОО «Изд-во Норма-К»«, 2021.829с.
4. Интернет көзі: www.kgd.gov.kz
5. Интернет көзі: www.minfin.kz

**Цифрлық және инклюзивті даму
экономикасындағы басқарудың жаңа парадигмасы**

**Новая парадигма управления в экономике
цифрового и инклюзивного развития**

**New paradigm of management in the economy of
digital and inclusive development**

Аймақтық деңгейде денсаулық сақтау саласын басқару жүйесі

Г.С. Акыбаева¹, Д.Д. Бекжан²

¹Менеджмент кафедрасының доценті, профессор

²«Менеджмент» мамандығы бойынша 1 курс магистранты
bekzhandiana@mail.ru

^{1,2} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада Қазақстан Республикасындағы денсаулық сақтау жүйесіне қатысты пандемия кезіндегі мәселелер ашылған. Мәселелер субъектілерді басқару және жүйе субъектілерін қаржыландыру тұрғысынан берілген. Денсаулық сақтау жүйесіндегі оң үрдістер анықталды. Денсаулық сақтауды басқару жүйесін жетілдіру бойынша қажетті шаралар қарастырылған. Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына сәйкес 2025 жылға дейін негізгі міндеттер талқыланған.

Түйінді сөздер: денсаулық сақтау, медицина, инфекция, емхана, жұқпалы аурулар, пандемия.

Денсаулық сақтау – бұл халықтың денсаулығының деңгейін сақтауға және жақсартуға бағытталған әлеуметтік-экономикалық және медициналық шаралар жүйесі, оның жұмыс істеуі кадрлардың, материалдық-техникалық базаның, белгілі бір ұйымдық құрылымның, тиісті технологиялардың болуымен қамтамасыз етіледі.

Қазіргі жағдайда Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласындағы өңірлік деңгейде тиімді саясаты жалпы елдің де, оның аймақтарының да әлеуметтік-экономикалық жүйесінің тиімді жұмыс істеуіне қол жеткізудің міндетті шарты болып табылады.

Ұлт денсаулығын жақсарту – еліміздің және оның аймақтарының саясатының басым бағыттарының бірі. Қазақстан – әлеуметтік мемлекет, оның саясаты адамның лайықты өмір сүруін және еркін дамуын қамтамасыз ететін жағдайлар жасауға бағытталған, сондай-ақ халықтың денсаулығын сақтау және нығайту қажеттігі жарияланған.

Қоғамдық денсаулық – бұл әлеуметтік, физикалық, психикалық, функционалдық белсенділіктің төмендеуіне немесе ауырсынуға байланысты өмір сүру сапасын шектеуден босату [1].

Мемлекеттік және аймақтық саясатты қалыптастыруда денсаулық тұжырымдамасы денсаулық сақтау жүйесін және оның ерекшеліктерін зерттеу аясында қарастырылуы керек.

Денсаулық сақтау – бұл:

- денсаулықты сақтау, аурулардың алдын алу және емдеу және адам өмірін ұзарту жөніндегі мемлекеттік және қоғамдық шаралар жүйесі;
- денсаулық пен ауру мәселелеріне жауапты мәдени үлгілер мен әлеуметтік қатынастардың кең ауқымды желісін қамтамасыз ететін жеке әлеуметтік институт;
- халыққа медициналық қызмет көрсететін халық шаруашылығы саласы (секторы);
- бала асырап алу процесі жүзеге асырылатын аймақтың ішкі жүйесі
- басқару шешімдері және әлеуметтік-экономикалық даму деңгейіне әсер ету.

Денсаулық өмір сүру деңгейіне байланысты. Өмір сүру деңгейі неғұрлым жоғары болса, денсаулық деңгейі соғұрлым жоғары болады және керісінше. Денсаулықты нығайту – өмір сүру деңгейін жақсарту тәсілі. Денсаулық сақтау жүйесі мүдделі тараптардың әрқайсысының қажеттіліктерін ескеріп, сонымен қатар олардың қанағаттану деңгейін үнемі қадағалап отырса ғана тиімді және тиімді болуы мүмкін. Соңғы жылдары облыста денсаулық сақтау

саласын жаңғырту белсенді жүргізілуде – бұл жүйеде пациент шынымен де басты нәрсеге айналып, қызметкерлер нәтижеге ынталанады.

Аймақтық деңгейде денсаулық сақтау жүйесіне материалдық құндылықтар(ауруханалар), әлеуметтік құрамдас бөліктер (дәрігер мен науқастың қарым-қатынасы), рухани құрамдас (ауру адамның дүниетанымын өзгертеді) және басқару механизмі кіреді.

Денсаулық сақтау жүйесі ресурстардың әртүрлі түрлерін, мысалы, қаржылық, еңбек, өндірісті алады және оларды әлеуметтік-экономикалық дамудың теңгерімді моделін құруға пайдаланады.

Денсаулық сақтау жүйесіндегі менеджменттің де өзіндік ерекшеліктері бар. Аймақтық дамудың жалпы стратегиясын жасау кезінде шешім қабылдау процесінде туындайтын аймақтық әсерді ғана емес, жеке әсерді де ескеру қажет. Жеке әсер денсаулық сақтау жүйесіне қатысатын кішігірім ұйым ретінде белгілі бір кәсіпорын деңгейінде есептеледі. Мемлекеттік емес медициналық ұйымдарда медициналық көмек көрсету деңгейі мен қызмет көрсету ауқымы өсу мен дамудың үлкен әлеуетіне ие, ал жекеменшік медициналық ұйымдардың шешілмеген мәселелері мен проблемаларына байланысты мемлекеттік ұйымдармен бәсекелесуі қиын.

Денсаулық сақтауды дамытудың бас жоспарын әзірлеу стратегиялық талдау және бақылау жүйесін пайдалана отырып жүзеге асырылады. Талдау облыстағы қазіргі денсаулық сақтау жүйесін сараптауды, оның қызметіндегі проблемаларды анықтауды қарастырады.

Контроллинг – өзгермелі әлеуметтік-экономикалық шындық аясында денсаулық сақтау жүйесін тұрақты бақылау және өзгерту бойынша әзірленген іс-шаралар жоспары.

«Қарағанды облысының денсаулық сақтау басқармасы» мемлекеттік мекемесінің миссиясы: денсаулық сақтау саласындағы мемлекеттік саясатты жүзеге асыру.

Тапсырмалар:

- денсаулық сақтау, медицина ғылымы және білім беру саласындағы мемлекеттік саясатты жүргізу;
- азаматтардың мемлекет кепілдік берген көлемде тегін медициналық көмек алуын заңнамаға сәйкес қамтамасыз етуді ұйымдастыру;
- халықты және емдеу-алдын алу ұйымдарын қауіпсіз, тиімді және сапалы дәрілік заттармен қамтамасыз етуді ұйымдастыру;
- денсаулық сақтау, оның ішінде медицина ғылымы мен медициналық білім беру саласында халықаралық ынтымақтастықты жүзеге асыру.

Функциялары:

- тиісті әкімшілік-аумақтық бірлікте денсаулық сақтау саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыру;
- Қазақстан Республикасы азаматтарының және оралмандардың тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлеміне құқығын жүзеге асыруын қамтамасыз ету;
- адамдарды уақытша бейімдеу және детоксикация орталықтарында ұстауға бақылауды жүзеге асыру;
- жергілікті бюджеттен қаржыландырылатын мемлекеттік денсаулық сақтау ұйымдарының қызметінің тұрақтылығын және бюджет қаражатын тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлеміне жұмсалуды қамтамасыз ету;
- салауатты өмір салтын ынталандыру бойынша іс-шаралар кешенін ұйымдастыру;
- тұрмыстық және жол-көлік жарақаттарының алдын алу шараларын қабылдау;
- денсаулық сақтау ресурстарын тиімді жоспарлау мен пайдалануды қамтамасыз ету;
- медициналық қызмет көрсету сапасын арттыру бойынша шаралар қабылдау;
- халықтың денсаулық сақтау мәселелері бойынша ақпаратқа қолжетімділігін қамтамасыз ету;

- қан мен оның компоненттерінің ерікті өтеусіз донорлығын дамыту жөніндегі іс-шаралардың орындалуын қамтамасыз етуге;

- мемлекеттік денсаулық сақтау ұйымдарының кадрлық қамтамасыз етілуіне бақылауды ұйымдастыру;

- мемлекеттік денсаулық сақтау ұйымдарын кадрлармен қамтамасыз ету, оның ішінде жас мамандарды әлеуметтік қолдау және ұстау шараларын қабылдау.

Осылайша, аймақтық денсаулық сақтау жүйесінің келесі ерекшеліктерін бөліп көрсетуге болады:

1) Денсаулық сақтау – мемлекеттің және оның тұрғындарының мүдделерін жүзеге асыруға бағытталған біртұтас жүйе. Аймақтық денсаулық қол жетімді мүмкіндіктер мен ресурстардың шектеулерін пайдалана отырып, қажеттіліктерді қанағаттандыруға ұмтылады.

2) Денсаулық сақтау ұлттық байлыққа жетудің негізгі факторы ретінде адамдардың әлеуметтік-экономикалық өмірінің барлық салаларымен өзара байланысты. Өңірлік денсаулық сақтау – басқа жүйелер аясында да, өз алдына, әрқашанда әлеуметтік-экономикалық тепе-теңдікке қол жеткізуге бағытталған энергетиканың аясында да әрқашан биікке ұмтылатын ерекше жүйе.

3) Аймақтық денсаулық сақтаудың даму деңгейі жоғары әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштерге қол жеткізудің кепілі болып табылады. Денсаулық сақтау елдегі әл-ауқат өндірісінің және демографиялық параметрлердің дамуының көрсеткіші ретінде қызмет етеді.

4) Денсаулық сақтауды дамытудың өңірлік тұжырымдамасын ұйымдастыру аймақтық мәселелерді шешудің тиімді жолы болып табылады. Денсаулық сақтау саласы белгілі бағалау, үйлестіру және бақылау тетіктерін пайдалана отырып, аймақтық даму процестерін бақылайды және реттейді.

5) Аймақтық денсаулық сақтауды дамыту әлеуметтік-экономикалық процестерді зерттеудегі мүмкіндіктерді арттыруға көмектеседі.

Денсаулық сақтау жүйесінің макродеңгейдегі тұрақтылығының маңызды факторы аймақтардағы денсаулық сақтау жүйесінің жұмыс істеуінің тиімділігін қамтамасыз ету болып табылады.

Денсаулық сақтау Қарағанды облысының аумағын дамыту бағдарламасының маңызды басымдықтарының бірі болып табылады. Денсаулық сақтау жүйесіне қатысты ГОТ негізгі мақсаты «Денсаулық сақтау жүйесін дамыту және халықтың денсаулық жағдайын жақсарту» болып табылады [2].

Осылайша, Қазақстан Республикасында денсаулық сақтау саласындағы объективті мәселелерді шешудің өзектілігі постпандемиядан кейінгі кезеңде денсаулық сақтаудың серпінді тұрақты дамуын қамтамасыз ету бойынша практикалық ұсыныстар әзірлеу мақсатында денсаулық сақтау жүйесін мемлекеттік басқаруды кешенді зерттеуді қажет етті.

Құрылымдағы немесе жұмыс істеудің негізгі принциптеріндегі ықтимал айырмашылықтарға қарамастан, бүкіл әлемдегі денсаулық сақтау жүйелерін ортақ мақсат біріктіреді - жалпы қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ете отырып, жоғары сапалы және қолжетімді медициналық қызметтерді көрсету арқылы халықтың денсаулығын жақсарту. Тұтынушылардың сұраныстары сияқты денсаулық сақтау шығындары да тез өсуде, бұл мақсатқа жетуді бұрынғыдан да қиындатады. Сапаны, қолжетімділікті және қаржылық тұрақтылықты бір уақытта қамтамасыз ету денсаулық сақтау жүйелерінің көпшілігі үшін оңай міндет емес, олар тіпті осы компоненттердің екеуін де сирек қамтамасыз ете алады.

Әдебиеттер тізімі

1. <https://gtmarket.ru/concepts/6867>

2. <http://www.rcrz.kz/index.php/ru/2017-03-12-10-51-14/korporativnoe-upravlenie-i->

menedzhment

Возможности использования дизайн-мышления в проектной работе государственных органов

А.А. Әбіл¹, Г.С. Акыбаева²

¹Магистрант 1 курса специальности «Государственное и местное управление»,

²Профессор кафедры менеджмента, к.э.н

ayko-abil@mail.ru, akubaeva_g@mail.ru

^{1,2}Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда.

Аннотация: Статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме внедрения проектного управления в государственных органах. Автором предложена идея использования дизайн-мышления в проектной работе государственных органов как подхода к решению проблем, обладающего уникальным набором характеристик: антропоцентричностью, ориентированностью на новые возможности и выбор вариантов, итеративностью, а также привлечения экспертного сообщества к разработке проекта на стадии планирования, что отвечает принципу «слушающего государства». В статье раскрыта сущность дизайн-мышления в совокупности его характеристик и адаптивности работы с проектной командой государственных органов.

Ключевые слова и фразы: проект, дизайн-мышление, государственные органы, слушающее государство, креативность, эксперт, антропоцентричность, стейкхолдер, коммуникации.

Развитие цифровых технологий стимулирует высочайший темп изменения экономики, ставит все более сложные цели и многомерные задачи перед государством и обществом, приводит к глобальной реструктуризации отраслей. Мы вступили в новое время, когда готовые решения невозможно найти в готовых изданиях, учебниках, знания устаревают, внешний рынок меняется постоянно, а также в рамках глобализации цифровые технологии заменяют многие процессы. Как и бизнесу, государственным органам также нужны нетривиальные идеи, в решении глобальных проблем, связанных с такими проблемами как борьба с голодом и бедностью, поддержка устойчивого развития, так и тех, что кажутся очень простыми, и на первый взгляд не самыми актуальными, например, своевременная уборка мусора, популяризация вакцинации, сокращение времени, проводимого гражданами при получении государственных услуг. Однако, все вопросы актуальны для устойчивого развития и улучшения благоприятных условий общества. Для быстрого принятия решений возрастает потребность в создании высокоэффективных проектных команд государственного аппарата.

Успешные примеры внедрения проектного подхода привел Глава государства Токаев К.К. перед участниками кадрового резерва 18 января 2020 года: «Норвегия, Новая Зеландия, США активно изучают перспективы внедрения в деятельность госаппарата принципов Agile, то есть разумной гибкости, маневренности. Во многих странах по опыту Великобритании переходят на Project Management, создавая при правительствах проектные офисы. У нас тоже предпринимаются подобные усилия. Их эффективность предстоит внимательно изучить, но мы, естественно, поддерживаем подобную практику. Общая цель всех этих нововведений – быть ближе к людям. По сути, речь идет о сервисной модели деятельности государства».[1]

Уже 1 сентября 2021 года с высокой трибуны прозвучало, что «в целях определения среднесрочной экономической политики и систематизации государственных инициатив мы приняли Национальный план развития до 2025 года и перешли к новой системе государственного планирования. Будут утверждены национальные проекты.» (послание

Главы государства Токаева К. К. народу Казахстана, 1 сентября 2021 года). Постановлениями Правительства Республики Казахстан утверждены и опубликованы 10 Национальных проектов, для реализации которых будет внедрен полный цикл проектного управления. [2]

Национальный проект стал документом, обеспечивающим всестороннее межведомственное взаимодействие и приоритетное бюджетное финансирование реализации комплекса мероприятий, направленных на достижение Общенациональных приоритетов. Министерством национальной экономики РК и Агентством по стратегическому планированию и реформам РК были закреплены основные критерии национальных проектов:

Конкретность – направленность на получение конкретного, измеримого результата при условии выделения достаточных ресурсов;

Достижимость – возможность конечного достижения ожидаемого результата в установленные ограниченные сроки;

Значимость – обеспечение социально-экономического эффекта в масштабах страны с оказанием существенного положительного изменения качества жизни и безопасности населения или условий ведения бизнеса;

Соотнесение ответственности и возможностей – закрепление персональной ответственности с одновременным предоставлением полномочий, необходимых для успешной и своевременной реализации проекта.

При разработке национального проекта разработчиком совместно с государственными органами – соисполнителями обеспечивается декомпозиция задач и показателей результатов на уровень центральных государственных и местных исполнительных органов, субъектов квазигосударственного сектора, подведомственных организаций, структурных подразделений, ответственных за их достижение. При декомпозиции разработчиком национального проекта определяются нижестоящие документы СГП, посредством которых будут решаться, и достигаться соответствующие задачи и показатели результатов национального проекта, и ответственные за их достижение. [3]

В 2022 году определяются пулы проектов, необходимых для достижения каждого декомпозированного показателя в отрасли, регионе, районе, сельском округе. Вся проектная деятельность уже начала осуществляться в Информационной системе, что позволит обеспечить контроль выполнения каждой задачи и оперативный мониторинг расхода денежных средств по каждому проекту. Также Правилами осуществления проектного управления предусматривается формирование общественных групп для мониторинга хода реализации проектов.

При этом, как показывает практика внедрения проектного менеджмента в местных исполнительных органах, эффективность проектного подхода сдерживается недостаточным уровнем компетентности управленцев в области формирования и развития проектных команд. Традиционно жесткий операционный менеджмент, для которого характерны строгая иерархическая вертикаль власти, стандартизированный подход к реализации выполнения операций, отсутствие реальной прозрачности работы органов власти, а также различия в терминологии проектного менеджмента и государственного управления, организации документооборота, итоговых показателей результативности — все это тормозит процесс внедрения проектного управления в государственном секторе. [4]

Одними из барьеров на пути к успешной реализации проектов является формальный подход к планированию проектов, недостаточное понимание целей и задач проекта, отсутствие практики привлечения экспертного сообщества и общественности к планированию, реализации и мониторингу проектной деятельности.

Для снятия этих барьеров предлагается применение элементов дизайн-мышления на уровне планирования и постановки задач, что позволит нивелировать стереотипы в обществе о «глухом» государстве и поменяет систему рабочего диалога между государством и обществом.

Как известно, до внедрения проектного управления во всех сферах экономики, термин «проект» использовался преимущественно в инженерной терминологии при строительстве объектов инфраструктуры. На Западе для обозначения этого процесса используется термин «дизайн» (designing). А методология решения инженерных, деловых и государственных задач, основанная на творческом, а не аналитическом подходе называется дизайн-мышлением. Главная особенность дизайн-мышления и его отличие от аналитического – это не критический анализ, а творческий процесс, в котором даже самые неожиданные идеи ведут к лучшему решению проблемы.

Из приема дизайнеров он превратился в универсальный инструмент, который помогает специалистам в самых разных сферах понимать потребности пользователей и изобретать новое. Например, Google, Procter&Gamble и Pepsi используют дизайн-мышление при разработке новых решений, Ernst&Young при консультации клиентов, а правительства Дубаи и Сингапура – при создании антропоцентрированных инновационных городов.

Основополагающий принцип дизайн-мышления – эмпатия, то есть умение поставить себя на место потребителя продукта или услуги. Герберт Саймон озвучил идею дизайн-мышления в 1969 году в книге «Науки об искусственном» (The Sciences of the Artificial). Позже этот подход, основанный на наблюдениях, экспериментах и быстрых изменениях, проникает в менеджмент. Основоположником метода считается учёный Дэвид Келли, основатель IDEO. Именно с его подачи по методу дизайн-мышления в своё время была создана компьютерная мышь.[5]

В фокусе любого проекта всегда находится человек. Можно быть программистом, который понятно переводит со своего языка на язык клиента техническое задание, делает креативные презентации для руководства и предлагает идеи по улучшению услуг компании. А можно быть чиновником, который на практике реализует концепцию «слушающего государства», то есть принципы открытости, справедливости, принцип равенства, народовластие, когда во главу угла ставится человек.

К примеру, Томас Эдисон придумал электрическую лампочку, а потом сотворил вокруг нее целую индустрию — энергетику. Ему удалось предугадать, как люди будут пользоваться его изобретениями, и он работал в соответствии с этим предвидением. Иногда он ошибался (например, думал поначалу, что фонограф понадобится главным образом учреждениям для записи и воспроизведения диктовки), но он был невероятно внимателен к потребностям и предпочтениям людей. Подход Эдисона к делу — один из первых примеров того, что сейчас называют дизайнерским мышлением, которое предполагает, что всякая работа создателя нового ориентирована на человека. То есть можно сказать, что инновации замешаны на глубоком знании людей, понимании того, чего они хотят, что им нравится или не нравится в конкретных продуктах и услугах, понимании, которое приходит только в результате непосредственного наблюдения за реальной жизнью.

Считается, что величайшим изобретением Эдисона стала исследовательская лаборатория нового типа и система технических экспериментов и испытаний. Эдисон не замыкался на какой-то узкой научной специальности; он был изобретателем широкого профиля — и с хорошей деловой смекалкой. В своей лаборатории он собрал специалистов, так называемых «быстрых разумом Невтонов». Таким образом, он сломал стереотип гениального изобретателя-одиночки, придумав коллективный способ создания инноваций. Эта компания совершала бесконечные круги проб и ошибок, выделяя те самые «99% пота».[6] Знаменитое эдисоновское определение гениальности: «Гений — это 1%

вдохновения и 99% пота» является по сути описанием творческого подхода к разработке любой проектной идеи.

Дизайн-мышление — это подход к решению проблем, обладающий уникальным набором характеристик: антропоцентричностью, ориентированностью на новые возможности и выбор вариантов, итеративностью.[7] Авторы книги «Дизайн-мышление. Способ изменить мир» Джин Лидтка, Рэнди Зальцман и Дейзи Эйзер предлагают начинать с антропоцентричности — с реальных людей, а не с демографических сегментов. Дизайн-мышление подчеркивает необходимость внимательно изучить жизнь и проблемы тех людей, чью жизнь необходимо улучшить, до начала генерации идей. Дизайн-мышление использует качественные и эмпатические маркетинговые технологии. Оно принимает любой новый взгляд на проблему и вовлечение стейкхолдеров в совместное творчество. Поэтому задача проектных менеджеров государственного аппарата привлекать экспертные группы и стейкхолдеров, предлагать на выбор набор возможностей и спрашивать, что им подходит. Таким образом, управляя портфолио новых идей, обеспечивать реализацию «слышащего государства» и прозрачность намерений.

Кроме того, дизайн-мышление ориентировано на возможности. Начиная формулировать свои идеи, мы задаем вопрос: «А что если возможно все?» Мы сосредоточиваемся на генерации многочисленных вариантов и стараемся не складывать все яйца в корзину с одним решением. Мы стараемся угадать желания и потребности своих стейкхолдеров, но при этом осознаем, что иногда можем ошибиться. Поэтому мы предлагаем стейкхолдерам целый набор возможностей и спрашиваем, что им подходит. Мы хотим управлять портфолио новых идей. И наконец, это итеративный процесс. Дизайн-мышление не проводит анализ прошлых данных, а организует для проверки идей несколько циклов экспериментов в реальной жизни. Мы не рассчитываем на то, что с первого раза все поймем, а предполагаем, что итерации приведут нас к успеху.[7]

В силу того, что акимы, министры, руководители управлений и департаментов обосновались в своих кабинетах, они зачастую имеют искаженное представление о собственном продукте, в то время как сотрудникам, которые выходят “в поле”, есть что рассказать. Чтобы организовать такой обмен, в государственных органах нужна доверительная атмосфера, чтобы каждый сотрудник мог делиться своими идеями, не боясь экспериментировать и ошибаться. Ориентированное на человека дизайнерское мышление — особенно если оно основано на непосредственных наблюдениях за жизнью людей, может предложить самые неожиданные решения, лучше соответствующие нуждам граждан.

На площадке филиала Академии государственного управления при Президенте РК по Карагандинской области запланирована разработка образовательного курса по дизайн-мышлению для его применения в разработке проектов на уровне местных исполнительных органов, отраслевых управлений и отделов. На базе Проектного офиса Карагандинской области планируется создать экспертные советы по направлениям Национальных проектов для регулярного и позитивного взаимодействия проектных групп с экспертным сообществом в рамках реализации проектов. Совместное изучение проблемы предполагает применение инструментов эмпатии, проведение интервью со стейкхолдерами, кабинетных и выездных исследований, брейншторминг, эксперименты и деловые игры.

Как показывает опыт крупных компаний, чаще всего идеи и инсайты идут снизу-вверх, поэтому в состав экспертных советов необходимо включать специалистов разного уровня. Налаживание подобных внутренних и внешних коммуникаций в режиме профессионального диалога позволит создать живой, непрерывный, естественный процесс сотрудничества, сопричастности, повысит взаимный интерес и ответственность за конечный результат.

В целом, внедрение механизмов дизайн-мышления позволит решить три задачи:

1. Изменить идеологию государственных служащих с разворотом в сторону интересов населения.
2. Предоставить проектным группам инструменты для проведения изменений.
3. Оказать региональным служащим административную, методологическую и информационную поддержку.

Предполагается, что прошедшие обучение проектные менеджеры станут лидерами изменений в региональных органах власти. На основе предложений активных последователей новой модели взаимодействия бизнеса и власти планируется провести ревизию традиционных подходов и методов работы госслужб.

Список литературы

1. Выступление Президента Касым-Жомарта Токаева на встрече с участниками Президентского молодежного кадрового резерва [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/vystupleniye-prezidenta-kasym-zhomarta-tokaeva-na-vstreche-s-uchastnikami-prezidentskogo-molodezhnogo-kadrovogo-rezerva
2. Сайт Правительства Республики Казахстан [Электронный ресурс].— Режим доступа: <https://government.kz/ru/documents/national-projects>
3. О некоторых вопросах национальных проектов/ Совместный приказ Министра национальной экономики Республики Казахстан от 11 августа 2021 года № 79 и Председателя Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан от 12 августа 2021 года № 1. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 12 августа 2021 года № 23968 [Электронный ресурс].- Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100023968>
4. Исенова, Г.К. Проблемы внедрения проектного менеджмента в государственном секторе постсоветских стран [Электронный ресурс]. URI: <http://repository.ara.kz/xmlui/handle/123456789/80>
5. Презентация лаборатории Wonderfull для EdCrunch, 2015. URI: <https://prezi.com/hpjc-nkvl5es/presentation/>
6. Браун Т. Дизайн-мышление в бизнесе. От разработки новых продуктов до проектирования бизнес-моделей. /пер. с англ. Под ред. Кутеневой И. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2019 г.- 256 с.
7. Джин Лидтка, Рэнди Зальцман, Дейзи Эйзер. Дизайн-мышление. Способ изменить мир. Инновации в социальных проектах. / Пер.с англ. Т. Эйдельман.— М.: АНО «Портал «Такие дела», 2020. — 438 с.

The digital economy as the global trend that defines a new paradigm of development

R.A. Abramov¹, D.R. Batkeeva², Z. Tengebekova³

¹ Doctor of Economics, Professor of the Department of State and Municipal Administration

² Master of Economic Sciences, Senior Lecturer of the Department of Management

³ 3rd year student majoring in Management

oef08@mail.ru, diko_18@mail.ru, tengebekova02@mail.ru

¹ Plekhanov G.V. Russian University of Economics, Moscow

^{2,3} Karaganda University named after E.A. Buketov, Karaganda

Annotation: The article outlines the goals and objectives of the digital economy. The role of the digital segment of the economy in the activities of a modern enterprise is determined. It is concluded that the main reason for the expansion of the digital segment of the economy is the growth of the transactional sector (public administration, information services, consulting, finance, wholesale and retail trade, services, etc.). The problems of the development of the digital economy in Kazakhstan are identified.

Keywords: digital economy, development strategy, digital segment of the economy, new technological structure.

Recently, the concept of "digital economy" has appeared both in economic theory and in practice in a number of countries. The beginning of the XXI century was marked by the breakthrough development of digital technologies, a revolution in the information space, and the acceleration of the processes of economic globalization. Information has acquired the characteristics of a resource in social and economic processes. Its use is being transformed into knowledge measured by increased productivity, and socio-economic relations are increasingly moving into the network space. The key factor of digital transformation in the activities of market entities is the development of digital culture. After the course on the digital economy was announced by the President of the country N.A. Nazarbayev in 2016, the question arose for many what it is. For a deep understanding and full awareness of the process of transformation of the economy into a digital segment, it is still necessary to determine the phenomenon of the "digital economy". Many scientists agree that the very concept of "digital economy" arose in the 90s of the twentieth century. Nicholas Negroponte was the best one to identify the ideology of the concept under study in 1995. An American computer scientist described the digital economy in the form of the following metaphor: "the transition from the movement of atoms to the movements of bits" [7]. It is fair to note that a single term has not yet developed. So, along with the concept of "digital economy", such as "electronic economy", "application economy", "new technological way of the world", "creative economy", "API economy", etc. are often used. At the same time, it is important to emphasize that the European part of the scientific community is increasingly using the term "digital economy". In turn, the American is inclined to a more technological name - "API economy". Thus, it is fair to assume that today the very concept of "digital economy" has not yet been finally established. "Today, anything can be included in this concept, including such areas as high-tech manufacturing, software, computer technology, as well as many other modern things, including the provision of electronic services and various Internet services together with Internet messengers" [5].

Another hobby. The "digital economy" was invented not in Kazakhstan, but in the USA. Not only "economic futurologists", but also American special services had a hand in this project. Meanwhile, the euphoria on the topic "the digital industry will pull Kazakhstan out of the systemic economic crisis" is not too justified [2]. However, as we see it, the "digital economy" is a global trend that sets a new paradigm for the development of Kazakhstan. All possible transition to the rails of digitalization is today one of the key priorities of the development of our state. As experts rightly emphasize, the competitiveness of the country in the strategic future, and specifically, we are talking about a new technological way, will directly determine the level of digitalization. The digital economy is the so-called "oil" of the future here. The formation of the digital economy is a serious issue of national security and independence. The latter was stated by N. Nazarbayev during a meeting of the Strategic Development Council. According to the President of the country, the development of the digital economy can be compared with the construction of railways in the XIX century or electrification in the XX century. "The digital economy is not a separate industry, in fact, it is the basis that allows you to create qualitatively new models of business, trade, logistics, production, changes the format of education, healthcare, public administration, communications

between people, and therefore sets a new paradigm for the development of the state, the economy and the whole society," the head of state said [5]. Of course, we should agree with the president's opinion that there is no international regulation in this area, but we must understand that the main problem of the digital economy is the question of where it begins and where it ends. Achieving sustainable economic development has always been and continues to be a rather complex and difficult-to-formalize process. Currently, three official strategies for the development of the Kazakheconomy for the period 2017-2035 are being widely discussed.

As it was noted earlier in Kazakhstan, the starting point for the development of the digital economy can be considered the Message of the President of the Republic of Kazakhstan to the assembly dated 01.12.2016: "... it is necessary to launch a large-scale system program for the development of the economy of a new technological generation, the so-called digital economy" [1]. The program "Digital Economy" (developed by the Expert Council under the Government on the Digital Economy identifies the following main goals:

- increasing involvement of citizens and business entities in working in the digital space;
- creation of an infrastructure that ensures the interaction of subjects in the digital space;
- formation of sustainable digital ecosystems for economic entities;
- reducing the costs of economic entities and citizens in interaction with the state and among themselves;
- improving the competitiveness of the economy, business entities and citizens through digital transformations in all spheres of society. Along with the goals, the targets for the development of the digital economy are defined: * the share of e-commerce in GDP (at least 5%);
- the share of the digital economy in GDP (at least 20%);
- the share of employed in the high-tech digital segment of the economy;
- total capitalization of companies belonging to the digital technology sector;
- the share of exports of digital goods and services, as well as exports of traditional goods and services through digital channels in total exports.

The topic of the digital segment of the economy has become relevant due to the qualitative changes that have taken place in the economy and society. New technologies and platforms allow the management of enterprises and individuals to reduce transaction costs of interaction on an increasing scale and to make closer contact with economic entities and government agencies. As a result, an economy based on network services is being formed, that is, digital or electronic [1]. The very concept of "digitalization" indicates a new stage of improving the management of production of goods and services and production itself based on the "end-to-end" application of modern IT, ranging from the Internet of Things to e-government technologies. The basic reason for the expansion of the digital segment of the economy is the growth of the transaction sector, which in developed countries accounts for over 70% of national GDP. This sector includes: public administration, consulting and information services, finance, wholesale and retail trade, as well as the provision of various public, personal and social services. The greater the degree of diversification and dynamics of the economy, the greater the volume of unique data circulating inside and outside the country and, accordingly, the more information traffic generated within national economies. Therefore, the digital economy functions most effectively in markets with a large number of participants and a high level of ICT penetration. First of all, this concerns "Internet-dependent" industries (transport, trade, logistics, etc.), in which the share of the e-segment is approximately about 10% of GDP, over 4% of employment, and these indicators have a clear upward trend.

Instagram facet of the digital economy is defined by four trends: mobile technologies, business analytics, cloud computing and social media; globally, social networks such as Facebook, YouTube, Twitter, LinkedIn, Instagram, etc. This means that when forming a national segment, it is important to use their capabilities. At the same time, in order to effectively return investments in the

national digital economy and receive dividends from it, it is necessary to develop not only ICT infrastructure in the context of global networks, but also "analog additions": a favorable business climate, significant human capital, proper management. The latter are the foundation of economic growth, therefore, their concretization in terms of determining priorities and a set of measures, assessing the required investments and the risks of their maximum return is a complex and urgent problem for specialists and government officials responsible for the formation of the digital segment of the Belarusian economy. The main prerequisites of the digital economy As predicted in IDC, by 2018 a third of the companies that are now among the top twenty in most industries will begin to experience serious competition from 143 applicants and rebuilt "old" companies using e- platforms to create new services and business models.

It is assumed that in 2018-2020 the industrial phase of global economic growth will end, and its further development will be carried out under the increasing influence of cognitive factors and productions based on the principles of "lean production", additive, nano - and biotechnologies. Accordingly, the amount of information required for the development and adoption of management decisions will increase; the structure of production management for the production of goods and services will be reformatted; changes will occur in the system of interaction between the population and business with government agencies. The main factors for the phase transition to a positive trajectory of social and economic development are the following:

- implementation of the e-government concept;
- implementation of the idea of a "digital city", which is due to the complex and informatization and transport, housing and communal services, etc.;
- mass appearance of new technological generation products on the market (for example, the production of self-driving cars, etc.);
- increased use of 3B printers;
- implementation of the idea of building a "smart" and extremely eco-friendly house, which will require a large amount of new finishing and construction materials;
- growing demand for innovative pharmaceuticals related to rejuvenation of the body, treatment;
- distribution of various alternative and free forms of employment, including outsourcing (accounting services, programming, creative activities, etc.);
- creation of numerous professional networks where a potential employer places orders.

These factors are related to the reduction of costs in production and management through the use of digital economy platforms, which can be considered as a combination of goods and electronic services. First of all, we are talking about such platforms as ordering services, sharing resources, selecting counterparties, e-commerce, payments, etc. [3]. According to various estimates, the digital economy brings huge changes for more than 50% of different industries. This is due to the fact that information technologies and platforms are radically changing business models, increasing their efficiency by eliminating intermediaries and optimizing. As the experts of the World Bank found out, an increase in the number of high-speed Internet users by 10% can increase the annual GDP growth from 0.4 to 1.4% [8]. The recognition of the importance of the role of the e-economy is the annual increase in its share in the GDP of states by almost 20%, in developed countries this figure averages 7%. In 2010, the Boston Consulting Group estimated the size of digitalization at \$2.3 trillion. for the group of 20 countries, or about 4.1% of their GDP. With continued growth rates in 10-15 years, the share of such an economy in world GDP will reach, according to various forecasts, 30-40%. In developing countries, the ICT sector accounts for about 1% of workers, a relatively small number of jobs are created directly in it, but the number of people employed in other sectors whose development is facilitated by high technologies will increase (4.9 jobs per 1 in the ICT sector) [6]. In the digital economy, new opportunities for entrepreneurship and self-employment are rapidly expanding. In many cases, investments in the development of

information technologies have allowed us to receive dividends in the form of economic growth, the creation of new jobs, the emergence of new types of services for the population and business, and the reduction of public administration costs within the framework of e-government projects.

Problems of development and implementation of the digital economy in Kazakhstan. Among the significant number of problems, we will highlight the main ones:

- lack of legislative and regulatory framework;
- lack of institutional infrastructure;
- significant gap in the level of technology development in various sectors of the economy (digital inequality);
- insufficient information security/of the state/business / citizens;
- consequences of structural changes in the internal and external labor markets;
- shortcomings of the system of training qualified personnel (higher school, secondary school).

List of literature

1. Babkin A.V., Burkaltseva D.D., Kosten D.G., Vorobyev Yu.N. Formation of the digital economy in Russia: essence, features, technical normalization, development problems // Scientific and technical bulletin of St. Petersburg GPU. Economic sciences. 2017. Vol. 10. No. 3. pp. 9-25.

2. Katasonov V. Kolpak. Putin called the "digital economy" a way of life and a new basis for the whole society. URL: http://ruskline.ru/opp/2017/iyul/07/kolpak_putin_nazval_cifrovuyu_ekonomiku_ukladom_zhizni_i_novoj_osnova_dlya_vsego_obwestva/ (accessed 09.07.2017).

3. Panshin B. Digital economy: features and trends of development // Science and innovation. 2016. Vol. 3, No. 157. pp. 17-20.

4. Prasolov V. I. Digital economy as a response to the challenges of the XXI century // Economy and society. 2017. URL: <http://scipress.ru/economy/article/cifrovaya-ekonomika-kak-otvet-na-vyzovy-xxi-veka>.

5. Sikorsky D. In search of growth drivers: Russia relies on the digital economy. URL: <https://rueconomics.ru/259694-v-poiskah-draiverov-rosta-rossiya-delaet-stavku-na-cifrovuyu-ekonomiku> (accessed: 09.07.2017).

6. Digital dividends. World Bank. Overview and table of contents of the World Development Report "Digital Dividends". URL: <https://wds.worldbank.org/WorldDevelopment0dividends0overview.pdf>.

7. International Journal of Open Information Technologies. 2016. Volume 4. No. 1. pp.23-25.

8. The Economics of Modern Manufacturing: Technology, Strategy, and Organization, Paul Milgrom and John Roberts, The American Economic Review, June 1990.

Қазақстан Республикасында пандемия кезіндегі денсаулық сақтауды дамыту

Г.С. Акыбаева¹, Д.Д. Бекжан²

¹Менеджмент кафедрасының профессоры, э.ғ.к.

²«Менеджмент» мамандығы бойынша 1 курс магистранты
sagynysh.2012@mail.ru

^{1,2} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Мақалада Қазақстан Республикасындағы денсаулық сақтау жүйесіне қатысты пандемия кезіндегі мәселелер ашылған. Мәселелер субъектілерді басқару және жүйе субъектілерін қаржыландыру тұрғысынан берілген. Денсаулық сақтау жүйесіндегі оң үрдістер анықталды.

Денсаулық сақтауды басқару жүйесін жетілдіру бойынша қажетті шаралар қарастырылған. Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына сәйкес 2025 жылға дейін негізгі міндеттер талқыланған.

Түйінді сөздер: денсаулық сақтау, медицина, инфекция, емхана, жұқпалы аурулар, пандемия.

Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына сәйкес сапалы және қолжетімді медициналық көмекті қамтамасыз ету басты мақсат болып табылады. Міндеттері – халықтың салауатты өмір салтын ұстануын қалыптастыру және денсаулық сақтау саласын дамыту; медициналық көмек көрсету сапасын арттыру; денсаулық сақтау жүйесінің тұрақты дамуы.

Бұл ретте, мәні 2025 жылға дейінгі қажеттілік болып табылатын мынадай негізгі міндеттер қойылды:

- азаматтардың өмір сүру ұзақтығын 75 жасқа дейін ұзарту;
- жүрек-қан тамыр, онкологиялық, созылмалы респираторлық аурулар мен қант диабетінен 30 жастан 70 жасқа дейінгі мезгілсіз өлім қаупін 15,43%-ға дейін төмендету;
- ана өлімін 100 мың тірі туғандарға шаққанда 14,5-ке дейін төмендету (күпия аудит мәліметтері бойынша);
- нәрестелер өлімін 1000 тірі туылғандарға шаққанда 8,3-ке дейін төмендету (күпия аудит мәліметтері бойынша) [2].

2020 жыл коронавирусы инфекциясы пандемиясына қарсы іс-қимыл аясында өтті. Сондықтан 2020 жылы денсаулық сақтау министрлігі қызметінің негізгі басымдықтары: коронавирус инфекциясына қарсы іс-қимыл жөніндегі шаралар; санитарлық-эпидемиологиялық қызметті күшейту; коронавирус инфекциясына қарсы вакцинация; медициналық қызметтердің сапасын арттыру; медицина қызметкерлерінің жалақысын көтеру; тарифтік саясатты жетілдіру; денсаулық сақтау жүйесіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес болды. 2020 жыл өмірдің барлық салаларында бетбұрыс болды. Пандемияны тудырған коронавирустық инфекция адамдардың өмір сүру тәсілін өзгертті. Ол денсаулық - үнемі назар аударуды, қамқорлық пен нығайтуды қажет ететін ең үлкен құндылық екенін көрсетті. Барлық үкіметтер COVID-19-мен күресу үшін жиналды. Қазақстанда денсаулық сақтау саласын қолдау және қалпына келтіру бойынша ауқымды жұмыстар жүргізілді.

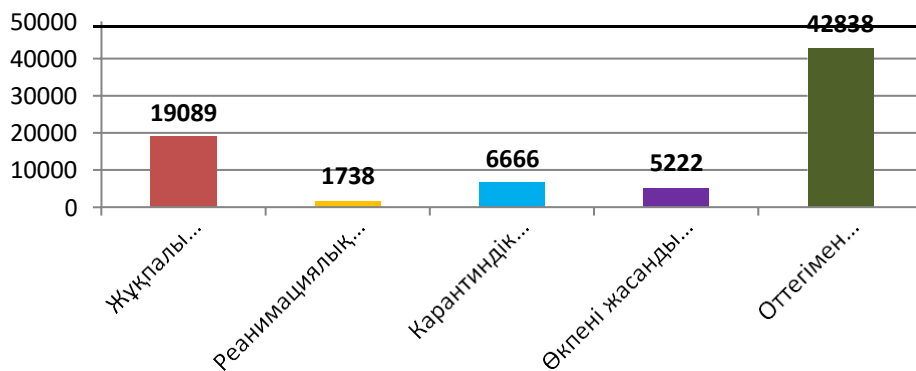
Әлемдегі және елдегі коронавирустық инфекцияның күрделі эпидемиологиялық жағдайы отандық денсаулық сақтау саласын материалдық-техникалық және кадрлық қамтамасыз етуді нығайту бойынша түбегейлі шаралар қабылдауды талап етеді. Қазіргі таңда коронавирус инфекциясы бар науқастарға медициналық көмек көрсету үшін 51 126 төсек-орындық резерв бар, өңірлерге 100 жылжымалы медициналық кешен жеткізілді. Өткен жылы республикада 16 дайын жұқпалы аурулар ауруханасы салынды және 3 жұқпалы аурулар ауруханасы қайта профиліндеу арқылы қайта жаңғыртылды. Медициналық ұйымдар 3264 бірлік өкпені жасанды желдету құралдарымен қамтамасыз етілді, оның ішінде 1500 отандық өндіріс.

Дер кезінде диагноз қою үшін облыстық ауруханалар 53 рентген аппаратымен жабдықталған, оның 49-ы отандық «Актиобрентген» өндірушісінен сатып алынған. Жедел жәрдем қызметі 1167 бірлік жедел жәрдем көлігін сатып алу арқылы күшейтілді. Мемлекет басшысы Қ.Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру мақсатында алғашқы медициналық-санитарлық көмекті ұйымдастыруға тәсілдер қайта қаралып, шалғайдағы ауылдық елді мекендерге көліктік медицинаны жандандыру шаралары қабылданды. . Бұл ретте эпидемиологиялық жағдай кезеңінде медициналық көмек көрсету

форматы қайта қаралды. Осылайша, 259 денсаулық сақтау ұйымы қосылған ұлттық телемедицина желісі арқылы консультациялық қызмет көрсету белсенді түрде дами бастады.

Бұл ретте облыстық ауруханаларда ем қабылдап жатқан науқастарға республикалық емхана мамандары кеңес береді. Алғашқы медициналық-санитарлық көмектің қолжетімділігін қамтамасыз ету мақсатында 2020 жылы 44 амбулаториялық-емханалық көмек көрсету нысаны салынып, пайдалануға берілді, оның ішінде 30 нысан ауылдық жерлерде. 2020 жылы дәрігерлердің орташа жалақысы 30%-ға, медбикелердің орташа жалақысы 20%-ға өсті. Сондай-ақ өткен жылы өңірлердегі денсаулық сақтау инфрақұрылымын жаңарту, медициналық ұйымдарды материалдық-техникалық қамтамасыз ету шаралары қолға алынды. Бұл шаралар медициналық қызметтердің сапасы мен қолжетімділігін арттыруға бағытталған [3].

2021 жылғы қаңтардағы жағдай бойынша республикада барлығы 19 089 жұқпалы аурулар төсек-орындары орналастырылды, жұмыспен қамту 28% (5 367 төсек) құрайды. Жұқпалы аурулар ауруханаларындағы реанимациялық төсек саны 1738, жұмыспен қамту 21% (362 төсек). Карантиндік стационарлардың төсек-орындық сыйымдылығы 6 666 төсек, республикадағы жұмыспен қамту 6,2% (464 төсек). Жұқпалы аурулар ауруханаларында 2021 жылғы қаңтардағы жағдай бойынша өкпені жасанды желдету аппараты 5222, оттегімен 42838 төсек қамтамасыз етілген (сурет 1).

Сурет 1. COVID-19 дайындалу іс-шаралары

Облыстық денсаулық сақтау басқармаларының мәліметінше, денсаулық сақтауды дамытудың мемлекеттік және үкіметтік бағдарламаларын іске асыру аясында 2020 жылдың 1 желтоқсанына медицина қызметкерлері үшін 15 373 жаңа жұмыс орны ашылған, оның 5 274-і тұрақты, 10 099-ы уақытша. Жұмыс орындарының басым бөлігі Нұр-Сұлтан қаласында (3614, оның 807-і тұрақты және 2807-сі уақытша) және Ақтөбе облысында (1480 жаңа уақытша жұмыс орындары) ашылды. Айта кетерлігі, дәл осы өңірлер жаңа жұмыс орындарын ашу жоспарын асыра орындаған. Ағымдағы жылдың жоспарының орындалу пайызы бойынша ең төменгі көрсеткіш Жамбыл облысында (75%) және Шығыс Қазақстан облысында (77%) белгіленді. Медицина қызметкерлеріне арналған жаңа жұмыс орындарының үлесі жалпы жұмыс орындарының 26%-ын немесе 3996 жұмыс орнын құрайды, оның ішінде дәрігерлерге – 780, орта буын медицина қызметкерлеріне – 1893 және басқа қызметкерлерге – 1323 жұмыс орны. Медицина қызметкерлері үшін ең көп жаңа жұмыс орындары елордада (620), Солтүстік Қазақстан (473), Түркістан (452) және Жамбыл (438) облыстарында ашылды.

Мемлекет басшысының тапсырмасын орындау аясында 2021 жылдың 1 қаңтарынан бастап медицина қызметкерлерінің жалақысы: дәрігерлердің – орта есеппен 30%-ға, медбикелердің – 20%-ға өсті. Дәрігердің барлық ынталандырушы төлемдерін есепке алғанда

орташа жалақы: 2021 жылы 320 мың теңге (2020 жылы 246 мың теңге) және 2021 жылы медбикелер – 173 мың теңге болады.

Халыққа, әсіресе ауылдық жерлерге медициналық көмек көрсету сапасын одан әрі арттыру мақсатында 2021-2023 жылдарға арналған шаралар кешені қабылданатын болады. амбулаториялық-емханалық көмектің қолжетімділігін арттыру, сондай-ақ диагностика мен емдеудің заманауи әдістерін пайдалана отырып, аудандық ауруханаларда мамандандырылған медициналық көмекті дамыту және нығайту. Сонымен қатар, 2025 жылы денсаулық сақтау жүйесінің алдында келесі міндеттер тұр:

- биологиялық қауіпсіздіктің нормативтік-құқықтық базасын әзірлеу;
- 10 миллион халықты СВИ-ға қарсы вакцинациямен қамтамасыз ету;
- 200-ден астам жаңа МСАК нысандарының құрылысы;
- медицина қызметкерлерінің жалақысын арттыру;
- экстракорпоралды ұрықтандыруға 7000 квота бөлу [1].

Тұтастай алғанда, денсаулық сақтау жүйесіндегі тізбеленген міндеттер жүзеге асырылып, медициналық қызметтерді көрсетуді басқару жүйесінде түбегейлі өзгерістерге әкеліп соғады және Қазақстандағы денсаулық сақтаудың қолданыстағы үлгісін толығымен өзгертеді деп қорытынды жасауға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. <https://www.primeminister.kz/ru/news/reviews/obzor-kazahstanskoy-sistemy-zdravoohraneniya-itogi-2020-goda-i-plany-na-2021-y-271128>

2. <https://articlekz.com/article/27623>

3. Об утверждении Государственной программы развития здравоохранения Республики Казахстан на 2020-2025 годы Постановление Правительства Республики Казахстан от 26 декабря 2019 года № 982.

Еңбекақы есебін ұйымдастырудың теориялық негіздері

Н.Б.Давлетбаева¹, А.Елдос²

¹Менеджмент кафедрасының профессоры

²«Менеджмент» мамандығы бойынша 1 курс магистранты
yeldosova@mail.ru

^{1,2} академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ

Мақалада нарықтық экономикадағы еңбекақының теориялық негіздерін аша отырып, еңбек қатынастарын реттеу жолдарын көрсету арқылы еңбекақыны ұйымдастырудың тиімді жолдары ашылған.

Түйінді сөздері: еңбекақы, жұмыс күші, еңбек қатынастары, еңбекақыны тиімді ұйымдастыру, жалақынының қызметтері

Нарықтық экономика жағдайында еңбекақы жұмыс күшінің тауар ретіндегі бағасы болып саналады да, еңбек нарығында жұмыс берушілер мен еңбеккерлердің мүдделерінің үйлестіруін қамтамасыз ету негізінде қалыптасады, жұмыс күшін белгілі бір уақыт - сағат, күндерді пайдаланғаны үшін төлейді.

Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексіне сәйкес, еңбекке ақы төлеу - Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік-құқықтық актілеріне, сондай-ақ келісімдерге, еңбек, ұжымдық шарттарға және жұмыс берушінің актілеріне сәйкес жұмыскерге еңбегі үшін

берілетін сыйақының міндетті төлемін жұмыс берушінің қамтамасыз етуіне байланысты қатынастар жүйесі. Еңбек дегеніміз – адам мен қоғамның өмір сүру және қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қажетті материалдық, рухани және басқа да құндылықтарды жасауға бағытталған адам қызметі.

Еңбекақы дегеніміз – салықтар мен басқа да ұсталымдарды шегермей жалданушы жұмысшыға орындаған жұмыстары үшін ақшалай немесе натуралдық түрде төленетін сыйақы. Әрбір жұмысшының жалақысы орындалған жұмыстың санына, сапасына және күрделілігіне байланысты болады. Жұмыс берушіге әрбір жұмысшы үшін еңбекақы көлемін тағайындауға құқық беріледі. Бірақ ол Қазақстан Республикасының заңында көрсетілген ең төменгі жалақы көлемінен төмен болмауы керек.

Кәсіпорын жұмысшысының табысына өндіріс шығындарына кіретін жалақы, еңбек және әлеуметтік ақшалай төлемдер, пайдадан алынатын сыйақылар, сонымен қатар, кәсіпорын мүлкіне қосқан үлесі мен акцияларына алатын дивидендтер, заттай алатын өнімдер және т.б. табыстар кіреді. Жалақы – материалдық игіліктер мен көрсетілетін қызметтерді тұтыну қорының бір бөлігі болып табылады. Ол жұмысшыларға еңбектерінің саны мен сапасына және нәтижелілігіне байланысты төленеді [1].

ҚР жүргізілген экономикалық реформалар денсаулық сақтау жүйесіндегі қызметкерлерді әлеуметтік қолдау және қорғау, еңбекті төлеу саласындағы саясатты біршама өзгертті. Оларды жүзеге асыру бойынша көптеген функциялар тікелей кәсіпорындарға (фирмаларға) берілді, олар штаттық кестені, ҚР заңдылық актілеріне сәйкес қызметкерлердің еңбегін төлеу мөлшері мен жүйесін, формасын және де материалды дем беруді өздігінен анықтайды, белгілейді.

Медициналық қызметкерлерге еңбекақы төлеудің шарттары көрсетілетін медициналық көмектің көлеміне, сапасына қарай денсаулық сақтау саласындағы уәкілетті орталық мемлекеттік орган айқындайтын тәртіппен белгіленеді;

Тұрғындардың экономикалық жағдайының өсуі бір жағынан, дәріхана ұйымдарының саны мен сапалы, қауіпсіз, тиімді дәрілік заттардың санының өсуі екінші жағынан – тұрғындар мен емдеу алдын алу ұйымдарын дәрімен қамтамасыз ету сапасыни жақсартуға мүмкіндік берді. Бұл өзгерістер дәріхана ұйымының қызметкерлерінің санын және жалақы қорын дұрыс жоспарлауды, сонымен бірге қолда бар еңбек ресурстарын тиімді қолдануды және ҚР денсаулық сақтау жүйесінің фармацевтикалық секторының қызметкерлерін дұрыс төлеуді талап етеді, бұл нәтижесінде дәріхана ұйымдарының қызметкерлерінің еңбек өкпінділігіне және олардың табысының ұлғаюына маңызды әсерін тигізеді.

Сенімді және сапалы дәрілік қамтамасыз ету көп жағдайда фармацевтикалық кадрлардың болуына, оларды дұрыс таңдау, орналастыру, пайдалану және дұрыс қолдануға, сонымен бірге олардың еңбегіне адекватты төлемнің болуына байланысты болады.

Мемлекет кәсіпорындағы (фирмадағы) еңбек қатынастарын реттейді:

а) ҚР конституциясы арқылы, ол еңбек заңдылығының негізгі принциптері мен қағидаларын белгілейді (жеке еңбек келісімін бекіту жолымен жүзеге асырылатын еңбек еркіндігіне құқының болуы, қызметті және еңбегін қолдану сферасын таңдау еркіндігі, өзінің еңбекке деген қабілетін жұмсау құқы). Еңбек етуге деген құқымен бірге, әрбір азаматтың мемлекет белгілеген минимальды мөлшерден төмен емес мөлшерде еңбегінің мөлшеріне және сапасына сәйкес төлемді алуға құқы бар.

б) Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексімен, ол Қазақстан Республикасындағы еңбек еркіндігіне деген конституциялық құқын жүзеге асыруда пайда болатын еңбек қатынастарын реттейді [2].

Нарықтық экономика жағдайында жалақының мәні төмендегі аспектілерден құралады:

- жалақы - еңбек нарығындағы жұмыс күшінің бағасы;

- жұмыс күші бағасының материалдық, заттық көрінісі болып тұтыну заттарының бағалары (азық-түліктік және азық-түліктік емес тауарлардың, көрсетілетін қызметтердің, салықтардың және басқа төлемдердің бағалары); олар жұмыс күшінің ұдайы өндірісін, олардың физикалық және рухани қажеттіліктерін қамтамасыз етеді (жұмыс күшінің өзінің және оның асырауындағы адамдардың жұмыс қабілетін қалпына келтіреді);

- жалақы еңбектің саны, сапасы және нәтижесіне байланысты;

- жалақы ұжымдық еңбектің нәтижесіне де байланысты;

Қазіргі кезде еңбекақыны ұйымдастыру төмендегі қағидаларға сәйкес жүргізіледі:

- еңбекке қарай бөлу қағидасы (еңбек ақыны, сыйлықтарды және т.б. уақтылы төлеу);

- өндіріс тиімділігінің артуы негізінде еңбек ақының деңгейін, жағдайын көтеру;

- еңбек ақыны еңбек нәтижесіне және шығындарына қарай төлеу;

- жұмысшыларды еңбек тиімділігін арттыруға материалдық жағынан ынталандыру;

- еңбек өнімділігінің өсу қарқыны жалақының өсуіне қарағанда артық болуы [3].

Сонымен бірге еңбекке ақы төлеу мөлшері барлық жағдайларда Қазақстан Республикасында белгіленген ағымдағы жылдың мемлекеттік бюджеті туралы заңмен белгіленетін минимумнан төмен болмауы керек.

Еңбекке ақы төлеуді құқықтық реттеу екі әдіспен: орталықтандырылған және жергілікті әдіспен жүзеге асырылады.

Жалақыны реттеудің мемлекеттік орталықтандырылған әдісі қызметкерлер тобының біліктілігін жіктеудің разряд аралық тарифтік коэффициенттерін, барлық қызметкерлердің еңбегіне төлеудің «Бірыңғай тарифтік кестесін», жалақы тарифтерін енгізу арқылы жүргізіледі. Еңбекке ақы төлеудің орталықтандырылған әдісі мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылатын ұйымдар мен кәсіпорындарда қолданылады.

Еңбек және еңбекақы есебінің негізгі міндеттері болып мыналар саналады:

- жеке құрамның және жұмыс уақытын пайдалану есебі;

- жұмысшы-қызметкерлердің еңбек өнімділігінің есебі;

- еңбекақы есебі және еңбекақы қорын пайдалану есебі;

- жұмысшы қызметкерлермен еңбекақы бойынша есеп айрысу есебі.

Кәсіпорындағы еңбекақының жалпы деңгейі төмендегі негізгі факторларға байланысты:

-кәсіпорындардың шаруашылық қызметінің нәтижесі, оның рентабельділік деңгейіне;

-кәсіпорындардың кадр саясатына;

-аймақтағы, облыстағы жұмыссыздық деңгейіне, қажетті мамандықтардағы жұмысшыларға;

-кәсіподақ, бәсекелестер және мемлекеттің ықпалы;

-кәсіпорынның қоғаммен байланыс саясаты.

Еңбекақы - еңбек келісім шарты негізінде, әрбір қызметкер жұмсаған еңбектің саны мен сапасына қарай бөлініп, олардың жеке тұтынуына берілетін табыстың ақша түріндегі бөлігі. Еңбекақы экономикалық категория ретінде екі жақты сипатта болады, бір жағынан ол жалданған адам үшін - табыс, ал кәсіпорын үшін - өндіріс шығыны болып табылады.

Еңбекақыны тиімді ұйымдастырудың мақсаты – кәсіпорынның шаруашылық қызметінің жалпы нәтижелері мен жұмысшының еңбек үлесінің арасындағы үйлестікті қамтамасыз ету, яғни еңбек өлшемі мен тұтыну өлшемі арасындағы сәйкестікті қамтамасыз ету.

Кәсіпорындар қазіргі жағдайда, өзінің ұйымдастырушылық – құқықтық формасына назар аудармастан, еңбекақының түрлерін, жүйесін және мөлшерін өзі анықтайды. Бірақ, жұмысшылардың жұмсаған еңбегі мен олардың санаттылық біліктілігін толық есепке алатындай нарықтық механизмдер әлі құрылған жоқ. Сондықтан, мемлекет еңбекақының ең төменгі мөлшерін заңды түрде белгілеу арқылы, кәсіпорынның еңбекақыға бағытталған

қаражаттарын салық салу арқылы реттеп, аудандық коэффициенттер мен пайыздарды бекіту арқылы, мемлекеттік кепілді еңбекақыны бекітеді [4].

Еңбекақыны ұйымдастыру ұжымдық келісім-шарттар негізінде құрылады, бұл келісім-шарттар, әдетте, жұмыс беруші мен жұмысшының арасында, кәсіподақтың араласуымен бір мен үш жыл аралығында жасалады.

Келісім-шарттарда мынадай сұрақтар реттеледі: еңбекақының мөлшері мен жүйелері, сыйақылар, төлемдер, қосымша төлеулер мөлшері және бағаның өсуі мен инфляция деңгейіне байланысты еңбекақының өзгеру механизмі, ұжымдық келісім-шарт көрсеткіштерінің орындалуы, жұмыспен қамту, қайта оқыту, жұмысшыларды жұмыстан босату талаптары, жұмыс уақыты мен демалыс уақытының ұзақтығы, жұмысшылардың еңбегін қорғау, жұмыс жағдайын жақсарту, денсаулық сақтау, еңбек қауіпсіздігін сақтау және жұмысшыларға берілетін жеңілдіктер.

Кесте 1

Жалақының атқаратын қызметтері

Қызметтердің атауы	Қызметтердің мазмұны
Ұдайы өндірістік	Жұмыс күшінің ұдайы өндірісін қамтамасыз ету, жұмыс күшінің ұдайы өндірісіне ықпалын тигізетін еңбекақының минималды деңгейін бекіту.
Ынталандыру	Өндірістің дамуына ынтаны арттыру, жұмысшының қосқан еңбек үлесіне сәйкес жалақы деңгейін қою.
Өндірістік - есептік	Өнім бағасының құрылу үдерісінде тірі еңбектің қатысу өлшемін сипаттайды, оның жиынтық өндіріс шығындарындағы үлесін көрсетеді.
Реттеушілік	Жұмысшының тауарлар мен қызметтерді, ал жұмыс берушілердің өндіріс құрал – жабдықтарын сатып алу қабілетін қалыптастырады, яғни тауар ұсынысы мен сұранысы арасындағы пропорцияның қалыптасуына ықпал етеді.
Әлеуметтік	Тауарлар мен көрсетілетін қызметтерге төлем қабілеті бар сұранысты қалыптастырады. Әлеуметтік әділеттілік қағидасын жүзеге асыруға ықпал етеді.
Мотивациялық	Еңбекте шығармашылық пен моральдық-өнегелі жағдайды дамытады, жұмысшының адамгершілік қасиетін және оның еңбек моралін қалыптастырады.
Ескерту – [5]	

Сонымен, жалақы экономикалық категория ретінде, жұмыс күшін ұдайы өндіру және еңбекті ынталандыру қызметтерін аз орындай бастады. Бұл жағдайдан шығудың бірден – бір жолы – мемлекеттің реттеуші ролін күшейту, жалақының негізгі, ұдайы - өндірістік, ынталандыру және реттеуші қызметтерін қалпына келтіру.

Әдебиеттер тізімі

1. О.М.Жакупова,. Бухгалтерлік есеп принциптері 2. Оқу-тәжірибелік құралы.- Қарағанды, 2011ж. 199 б.
2. Қ.К.Кеулімжаев, З.Н.Әжібаева, Н.А.Құдацбергенова, А.Н.Жантаева. Қаржылық есеп. Оқу құралы.-Алматы: Экономика, 2011.-195 б.
3. Ержанов М.С., Ержанова А.М. «Основы бухгалтерского учета и корреспонденция счетов» Учебное пособие. Алматы «Ержанова и К» 2009г.
4. В.Л.Назарова.Шаруашылық субъектідегі бухгалтерлік есеп.2012 ж.-260б.
5. Әдбімананов Ә.Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есеп принциптері.2014 ж.-360 б.

Әлеуметтік қызмет көрсету ұйымдарында персоналды қалыптастыру

Б.Қ. Джазықбаева
«Менеджмент және инновациялар» кафедрасының доценті, PhD
baldirgan_keu@mail.ru

Қазтұтынуодағының Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада кәсіпорындарда инновациялық қызметті басқару мәселелері қарастырылады. Қазіргі заманғы кәсіпорындардың орнықты экономикалық дамуға ұмтылуы инновациялық міндеттер кешенін бірінші кезекте шешу қажеттігі негізгі проблема екенін дәлелдейді. Инновациялар өндірісті дамытудың, сапаны арттырудың және жаңа тауарлар мен қызметтердің пайда болу санын арттырудың қажетті шарты болып табылады, ал нарықтық экономика жағдайында олар бәсекелестіктің қозғаушы күші болып табылады, соның арқасында өндірістің заманауи технологиясы мен ұйымдастырылуын пайдалана алады, кәсіпорын қызметінің табысы мен тиімділігін қамтамасыз етеді.

Түйінді сөздер: инновация, инновациялық қызмет, инновациялық қызметті басқару.

Қызметкерлерді қабылдаудың мәні барлық лауазымдар мен мамандықтарға үміткерлердің қажетті резервін құру болып табылады, оның ішінен компания оған ең қолайлы қызметкерлерді таңдайды. Жұмысқа қабылдау үшін қажетті жұмыс көлемі көбінесе қолма-қол ақша мен болашақ қажеттілік арасындағы айырмашылықпен анықталады.

Кез-келген ұйымның қызметі қызметкерлер штатын жасақтау қажеттілігімен байланысты. Адами ресурстардың сапасы, олардың ұйымның мақсаттарына қол жеткізуге қосқан үлесі және өндірілетін өнімнің немесе көрсетілетін қызметтердің сапасы персоналды қабылдау және іріктеу жөніндегі жұмыстың қаншалықты тиімді қойылғанына байланысты.

Дамыған мемлекеттерде мемлекеттік арнаулы қызмет көрсету жүйесі шаруашылық жүргізудің нарықтық жағдайларын имитациялау үшін ұйымдастырылған. Мемлекеттік ұйымдарға барынша мүмкін шаруашылық дербестік дәрежесі берілген жеке және коммерциялық емес сектормен клиент үшін бәсекелеседі, яғни шығындарды қысқартуға және қызмет көрсету сапасын арттыруға ұмтылады.

Нарық жағдайына жақын шаруашылық дербестік көріністерінің бірі әлемнің дамыған елдеріндегі әлеуметтік қызмет көрсету ұйымдарындағы штат бірліктерінің құрылымын жоспарлау жүйесі болып табылады. Арнайы әлеуметтік қызметтер жүйесінде мекемелер штаттарын қалыптастырудың әлемдік тәжірибесін зерттеу кезінде біз Ұлыбритания, АҚШ, Дания, Канада, Литва, Ресей Федерациясы, Беларусь сияқты елдердің тәжірибесін зерттейміз. Нәтижесінде штаттық бірліктерді жоспарлау клиенттердің қызметтерге қажеттілігінің саны мен көлемін ескере отырып, әлеуметтік қызмет көрсету ұйымдарында жүзеге асырылады және оның ішкі ісі болып табылады, ал қызметкерлер штатының бекітілген нормативі көптеген елдерде жоқ. Клиенттердің әрбір нақты уақыт сәтіндегі қажеттілігінің көлемі олардың құрылымына байланысты болғандықтан (яғни топтар санының әртүрлі қажеттіліктермен арақатынасы), штаттарды жоспарлау ұйымның өзінің шешіміне берілген, ал тек қызметтердің сапасы ғана бақыланады. Көптеген қызметтер батыс елдерінің арнайы қызмет көрсету жүйесінде ақылы негізде көрсетіледі, бұл клиенттер тарапынан сұраныс көлеміне әсер етеді және тиісінше әлеуметтік қызметкерге жүктемені азайтады немесе арттырады.

Персоналды іріктеу кезеңінде ұйым басшылығы үміткерлерді қабылдау барысында құрылған резервтен неғұрлым сай келетін үміткерді іріктейді. Көп жағдайда жоғарылатуға қолайлырақ үміткерді емес, атқаратын қызметке нақты жұмысты орындайтын біліктілігі

жақсы адамды таңдаған дұрыс. Таңдау туралы объективті шешім үміткердің біліміне, оның кәсіби дағдыларының деңгейіне, алдыңғы жұмыс тәжірибесіне, жеке қасиеттеріне және т.б. негізделуі мүмкін, егер лауазым белгілі бір білімнің болуы маңызды фактор болып табылатын адамдар санатына жатса, онда білім беру және мамандық бойынша алдыңғы қызмет маңызды болады. Басшылық лауазымдар үшін, әсіресе жоғары деңгейде, аймақаралық қатынастарды құру дағдылары, сондай-ақ кандидаттың жоғары басшылармен және оның бағыныштыларымен үйлесімділігі маңызды.

Қызметкерлерді тиімді іріктеу адам ресурстарының сапасын алдын ала бақылау нысандарының бірі болып табылады.

Қазақстанда әлі күнге дейін персоналдың жеткілікті қатаң штаттық нормативтері сақталуда, онда негізгі ғана емес, сонымен қатар қосалқы және қызмет көрсетуші персоналдың саны регламенттеледі. Қызметкерлердің санын есептеу клиенттер санына жүргізіледі. Қызметтер тегін көрсетіледі, ал қарттар мен мүгедектерге арналған мекемелерге тегін қызметтер алуға құқығы жоқ, бірақ оларды ақылы түрде алғысы келетін клиенттерді нарықтан қабылдауға рұқсат етілмейді. Нормативтік-құқықтық құжаттарда клиенттер санаттары қажеттілік көлемі бойынша айырмашылығы жоқ.

Қазақстандық арнаулы әлеуметтік қызметтердің стандартына сәйкес, персоналдың ең аз штаттық нормативтері стационарлық үлгідегі ұйымдар үшін қарттар мен мүгедектерді қамтиды.

Қазақстандық және әлемдік тәжірибені Талдамалық салыстыру үшін біз дамыған елдерде арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсететін ұйымдардағы әлеуметтік қызметкерге жүктемені айқындау өлшемдерін анықтадық. Мұндай өлшемдер:

1. Арнайы әлеуметтік қызметтер көрсетуді реттейтін нормативтік-құқықтық базаға сәйкес клиенттер үшін көрсетілетін қызметтер тізімі.
2. Клиенттердің күтім сағаттарында көрсетілген күтімге қажеттілігінің көлемі, яғни осы қызметтерді көрсетуге арналған әлеуметтік қызметкердің нақты уақыт шығындарына сәйкес.
3. Әлеуметтік қызметкердің жұмыс уақытының ұзақтығы және олардың қажеттіліктерінің көлемі бойынша қызмет көрсететін клиенттердің құрылымы.

Бұдан әрі біз Қазақстандық нормативтік-құқықтық құжаттарды және осыған ұқсас заңдар мен Литва Республикасының заңға тәуелді актілерін салыстырдық, онда әлеуметтік қызмет көрсету жүйесі Еуропалық Одақтың нормалары бойынша айтарлықтай өзгеріске ұшырады, бірақ ресми нормативтік құжаттарды сақтайды.

Мүгедектер мен қарттарға қызмет көрсететін стационарлар бойынша нормативтік құжаттарды салыстыру тәсілдердегі айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік берді:

- Әлеуметтік қызметкер мен оның Литвадағы көмекшісіне жүктеме қызметкердің толық ставкасынан 40 сағат үлесінде анықталады, себебі нақты санаттағы 1 клиентке есептеледі.

- Жүктеме интервал түрінде беріледі, оның шегінде әрбір мекеме жоспарлау үшін нақты мәнді таңдай алады. Әр түрлі қажеттіліктері бар клиенттер топтары есепке алынады: ересек мүгедектер, егде адамдар, қарттар мен қажеттілік деңгейі жоғары мүгедектер.

- Норматив жасау кезінде бірінші кезекте клиент үшін қызмет көрсету және қызметтер кешенін көрсетуге уақыт шығындары, содан кейін қызметкерлер штаты бағдар болып табылады.

- Тек қызметі клиентке қызмет көрсетумен байланысты лауазымдар ғана нормаланады: әлеуметтік қызметкер, әлеуметтік қызметкердің көмекшісі, дәрігер, медбике, жұмыспен қамту мәселелері жөніндегі маман (мүгедектерге арналған еңбек терапиясы қызметтері), кинезитерапевтер, массажистер, эрготерапевтер, психолог. Нәтижесінде, штат нормативтері мамандықтың тар шеңберін білдіреді, бірақ олардың барлығы мекеменің директорын (және оның орынбасарын) қоспағанда, клиентке қызмет көрсетумен тікелей байланысты.

Қазақстанда қазіргі уақытта арнайы әлеуметтік қызметтер нарығындағы теңгерімсіздік проблемасы бар. Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер МӘМ (медициналық-әлеуметтік мекемелерде (ұйымдарда) қарттар мен мүгедектерге арналған қол жетімді емес, халық үшін құқығы жоқ, оларды алу үшін, тіпті ақылы негізде, т. қ. МӘМ-де құқығы жоқ қызмет көрсетуге клиенттердің нарық. Бірақ баға осы қызмет ретінде біз жоғарыда көрсетілгендей 63470 теңге, тыйым салу жоғары халық үшін жоқ басқа да табыс көздерін, сонымен пенсии. Екінші жағынан мүгедектер мен қарттарға арналған жеке үйлер нарықта қызметті арзанырақ ұсынады, бірақ бұл қызметтің сапасы төмен (антисанитарияға және т. б. дейін). Мұндай үйлердің даму үшін ресурстары жоқ, өйткені неғұрлым қамтамасыз етілген клиенттер осы үйлерге бармайды.

Біздің ойымызша, штаттық қызметкерлердің нормативін оңайлату мемлекеттік МӘМ-нің рұқсатымен қатар клиенттерді ақылы негізде тартуға, шын мәнінде жалпы халыққа қызмет көрсету сапасын көтеруге мүмкіндік берер еді.

Осыны негізге ала отырып, Батыс практикада енгізілген нәтижелер бойынша басқару әдіснамасын игеру қажет деп санаймыз, онда мемлекеттік, коммерциялық емес және жеке сектор арасында қызмет көрсету, оның ішінде ақылы негізде бәсекелестікке баса назар аударылады. Нәтижесінде қызмет көрсету сапасын жанама бақылау құралы болып табылатын және ұйымдарға ұсынылатын қызмет көрсету бағасын демпингілеуге мүмкіндік бермейтін ұйым қызметкерлерінің штатын ең аз реттеу қолданылады. Екінші жағынан, ұйымның еркіндік дәрежесі өсуде және онда штаттың қолайлы нұсқасын таңдау және тиісінше ұйымды ұстауға жұмсалатын шығындарды оңтайландыру мүмкіндігі пайда болады. Қызмет сапасын арттыру және шығындарды барабар жоспарлау үшін клиенттердің қажеттіліктері деңгейі және осы қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін тиісінше персоналдың жұмыс сағаты бойынша санаттары енгізіледі.

Бұл ережелерді Қазақстан Республикасының тәжірибесінде мынадай түрде қолдануға болады:

1) клиенттердің қажеттіліктерін бағалау және клиентке тікелей қызмет көрсету үшін тартылатын әлеуметтік қызметкердің (немесе 40 сағат ставкадан үлеспен) және басқа қызметкерлердің жұмыс уақытының сағаттарында клиентке күтім деңгейін тиісті анықтау негізінде олардың санаттарын енгізу.

2) қызметкерлердің еңбегін егжей-тегжейлі нормалауға персоналдың негізгі ұстанымдары бойынша ғана көшу: әлеуметтік қызметкерлер, әлеуметтік қызметкердің көмекшілері (күтім жөніндегі әлеуметтік қызметкерлер, палаталық санитарлар және т.б.), әлеуметтік педагогтар, клиенттерге базалық қызмет көрсететін медбике көмекшілері (санатсыз медбике). Бір адамға арналған уақыт шығындарының нормативтерін 40 сағат ставкасының үлесінде интервал түрінде белгілеу керек. Бұл клиент үшін қызмет құнын жоспарлау мен есептеуді жеңілдетеді, егер ол оны ақылы алғысы келсе (мысалы, қарттар үйінде қызмет көрсетуге ресми құқығы жоқ қарт адам оны қысқа мерзімде де, ұзақ мерзімді уақытта да ақылы ала алады).

3) персоналдың басқа ұстанымдары бойынша тек батыс елдерінде ғана емес, мысалы, Беларусьте жасалғандай ірілендірілген жоспарлауға көшу. Яғни, жалпы саны анықталады ставкаларын, мысалы, дәрігер немесе медбике, ал ұйым дербес шешеді – қандай бейіндегі мамандар оған қажет. Біздің жүйеде кинезитерапевт және эрготерапевт сияқты дәрігерлердің типтік санаттары жоқ екенін атап өту қажет.

4) штаттың клиент үшін тікелей қызметтермен байланысты емес және нормативтерде аталмаған басқа барлық позициялары бойынша ұйымның өзінің штаттық бірліктерін еркін қалыптастыру құқығын беруге міндетті.

Осылайша әзірленген нормативтер әлемдік тәжірибеде пайдаланылатын персоналды нормалау қағидаттарына барабар болады:

- клиент үшін қызметтерді жекелендіру және тек базалық қызметтер үшін штатты нормалау;

- нақты клиент үшін қызмет бағасын немесе қызмет пакетін анықтау үшін үлестік шығындарды есептеу және олар үшін қажетті персоналды сақтау;

- қалған персоналды аутсорсингке ауыстыру.

Персоналды қалыптастырудың осы қағидаттарын енгізу клиенттердің көрсетілетін қызметтердің сапасына қанағаттануын арттыру кезінде медициналық-әлеуметтік ұйымдар мен басқа да ұқсас мекемелердің жұмыс істеуіне арналған шығындарды қысқартуға, яғни олардың экономикалық және әлеуметтік тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1 Фредериксон Г.Дж. Путь к новому государственному управлению / Классики теории государственного управления: американская школа. Под ред. Дж.Шафритца, А.Хайда. М., 2003. – 430с.

2 Минева, О.К. Управление персоналом организации: технологии управления развитием персонала: Учебник / О.К. Минева, И.Н. Ахунжанова, Т.А. Мордасова . - М.: Инфра-М, 2017. - 539 с.

3 Стандарт оказания специальных социальных услуг в области социальной защиты населения. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 октября 2011 года № 1222. – Режим доступа: www.enbek.kz

4 Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. Lapkričio 30 d. Įsakymo nr. A1-317 „Dėl socialinę globą teikiančių darbuotojų darbo laiko sąnaudų normatyvų patvirtinimo“ pakeitimo. – <https://www.e-tar.lt/portal/forms/legalAct.html?documentId=TAR.V1F8E532965E>.

Особенности развития экономической безопасности предприятий малого и среднего бизнеса в постковидный период

С.С. Дарибеков¹, Е.В. Нестеренко²

¹к.э.н., доцент, профессор кафедры менеджмента,

²магистрант 1-го года обучения по специальности «Менеджмент»

seka28@mail.ru, honey.klub@bk.ru

^{1,2} Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: Развитие малого и среднего бизнеса во многом определяет уровень развития экономики государства. Исходя из теоретического анализа, малый и средний бизнес играет главную роль в социально-экономическом развитии государства, формируя значительную долю объема ВВП, что характерно для экономически развитых стран. Для Казахстана малый и средний бизнес (МСБ) остается перспективной национальной политики в качестве фактора, ускоряющего экономическое развитие государства.

Ключевые слова: управление, экономическая безопасность, малый и средний бизнес, цифровизация

Переход в экономике от обмена физическими объектами к системам информационного взаимодействия, трансформация интеллектуального потенциала в реальный экономический ресурс, организационная перестройка управления со сменой иерархических структур на сетевые с высокой скоростью адаптации к меняющейся реальности, возникновение

качественно новых требований к управлению экономикой предприятий и обеспечению ее безопасности – вот основные тренды современности, характеризующие период цифровизации.

Повышение уровня открытости коммуникаций вследствие перевода информации на цифровые носители не только создает новые возможности во всех областях социальной практики, но и обуславливает необходимость разработки новых подходов к обеспечению требуемого уровня безопасности субъектов экономической деятельности: как частных лиц, так и субъектов МСБ, государственных корпораций, разноуровневых структур, независимо от их организационно-правовых форм функционирования [1].

По данным Бюро национальной статистики мы видим ежегодный прирост показателей в малом и среднем бизнесе, так число зарегистрированных субъектов МСБ в Казахстане за 2020 год составило 1 610 496 единиц, что на 4% больше, чем в 2019 году (рисунок 1).

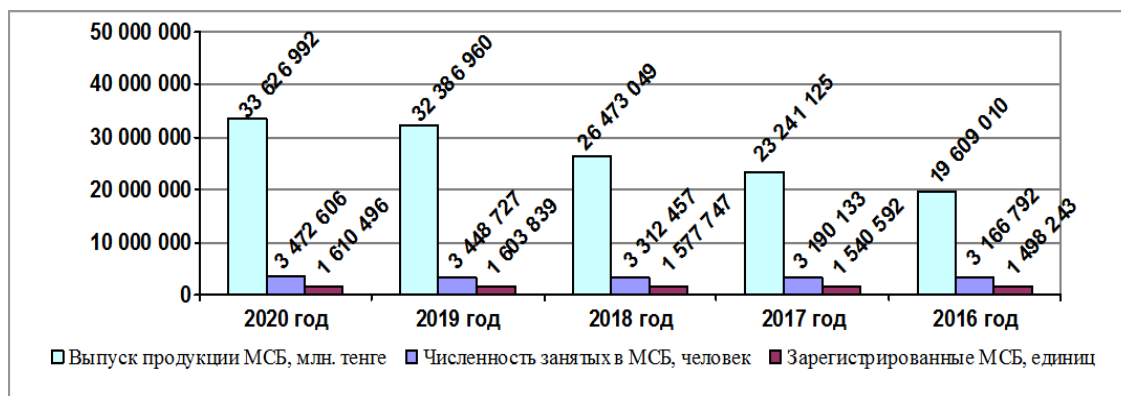

Рисунок 1. Развитие малого и среднего бизнеса в Казахстане

Примечание – источник [2]

Из рисунка 1 видно, что выпуск продукции субъектами МСБ за 2020 год равен 33 626 992, млн. тенге, что на 4% больше 2019 года. Численность занятых в малом и среднем бизнесе в 2020 году составила 3 472 606 человек, что на 7% превышает 2019 год [2].

В условиях цифровизации экономики актуальность развития МСБ лишь только растет, так как именно он, по мнению многих исследователей, гарантируют подходящие условия для формирования цифровой среды. Предприятия МСБ обладают большей маневренностью и готовы легко перестраиваться в соответствии с новыми условиями экономики, они могут выступать в качестве экспериментальной площадки для апробации в поиске подходящих управленческих решений, для оптимизации бизнес-процессов при помощи инструментов цифровой экономики.

Одной из ключевых особенностей 2020 года стала активная цифровизация всевозможных секторов экономики в период пандемии коронавируса. Ввиду сложной эпидемиологической ситуации и перехода большинства организаций на удаленную форму работы уровень цифровой трансформации компаний становится наиболее актуальным. К новым условиям ограничительных мер пришлось адаптироваться и предприятиям МСБ бизнеса. Результатом стал существенный рост требований к скорости передачи данных, качеству предоставляемых цифровых услуг, их доступности для населения. Ослабление ограничительных мер не повлекло за собой отказа от последующей цифровой трансформации бизнеса, намеченные тенденции сохраняются.

Ещё одной важной особенностью периода пандемии коронавируса выступает трансформация на рынке труда. Можно отметить изменение формата производственной

деятельности, т.е переход на удаленную работу. Период пандемии выявил, что при оснащенности надлежащей цифровой инфраструктурой издержки, связанные с отдельными элементами рабочего процесса, имеют вероятность быть значительно снижены.

Тотальная цифровая трансформация малых и средних предприятий в период пандемии помогла выявить следующие положительные моменты. Во-первых, наблюдается увеличение числа организаций МСБ, использующих цифровые технологии (цифровые каналы передачи данных, технологии искусственного интеллекта в производстве, электронную торговлю и т.д.), во-вторых компании все больше внимания уделяют развитию цифровых компетенций у сотрудников.

Наряду с названными положительными моментами цифровизации также следует отметить возможные отрицательные последствия. Во-первых, повышается информационная открытость организаций, что неизбежно увеличивает ее уязвимость от вредоносных воздействий и кибератак и выступает дополнительным источником угроз экономической безопасности. Во-вторых, во многих отраслях народного хозяйства цифровая трансформация диктует весомое изменение бизнес-моделей организаций, что требует значительных затрат и влечет за собой определенные финансовые и предпринимательские риски.

Экономический эффект от перехода в цифровой формат должен обеспечить значительный прирост дополнительной добавленной стоимости. Для этого целесообразно сформировать надлежащие современным запросам общества условия, внедряя системы искусственного интеллекта, интернет вещей, технологии «больших данных» и др. Поэтому представляется целесообразным разработка организационно-экономических аспектов и механизмов обеспечения экономической безопасности МСБ в условиях цифровой трансформации.

В период стремительного роста цифровизации социально-экономических систем происходят значительные изменения в организации управления и обеспечения экономической безопасности предприятий. На сегодняшний день такие изменения не в полной мере изучены и требуют серьезного теоретико-методологического осмысления.

Представляется обоснованным тот факт, что органы государственного управления должны задействовать имеющиеся инструменты и формировать надлежащие меры поддержки МСБ как в вопросах ускорения развития цифровизации их деятельности, так и в вопросах обеспечения экономической безопасности. Участие государства крайне важно для определения общей политики в сфере цифровой трансформации и экономической безопасности для предприятий МСБ.

Ускорившаяся цифровизация в период пандемии коронавируса, как качественно новая парадигма развития экономики, диктует необходимость создания соответствующих критериев оценки безопасности бизнес-среды на всех уровнях. Она влечет за собой новые вызовы и угрозы предприятиям МСБ, связанные с цифровой трансформацией. Поэтому разработка организационно-экономических аспектов и механизмов обеспечения экономической безопасности МСБ в современных условиях является весьма актуальной задачей для теории и практики [3].

По мнению многих исследователей, приоритетным фактором экономической безопасности страны является поддержание МСБ. В частности, необходимость развития механизмов налогового стимулирования МСБ, включая использование льготных ставок налогообложения для предприятий приоритетных секторов экономики, систему налоговых льгот и преференций, налоговые «каникулы» и т.д.

Меры поддержания бизнеса, принятые в 2020 году в период пандемии коронавируса COVID-19, представленные в виде налоговых льгот, согласно оценки Министерства национальной экономики Республики Казахстан, составили 1 трлн тенге, которыми воспользовались более 700 тысяч субъектов МСБ.

Основные меры поддержки, принятые государством, следующие:

- С 1 января 2020 года в срок на три года субъекты микро и малого бизнеса освобождены от уплаты налогов на доходы.

В целях снижения административной нагрузки на бизнес:

- С 1 января 2020 года в срок на три года введен мораторий на проведение проверок малого и микропредпринимательства.

В 2021 году для поддержки бизнеса разработаны следующие меры:

- Внедрение специального режима розничного налога;

- Предусмотрена отсрочка на оплату банковских займов и микрокредитов субъектами МСБ в пострадавших, от пандемии коронавируса, отраслях;

- Продление периода субсидирования процентных ставок по кредитам для МСБ в пострадавших сферах экономики;

- Распространение инструмента гарантирования АО «ФРП «Даму» на Программу льготного кредитования Национального Банка для субъектов предпринимательства [4].

- В 2021 году на реализацию «Дорожная карта бизнеса 2025» в бюджете Карагандинской области предусмотрено 7 млрд тенге, что в 2,5 раза больше прошлого года.

Пандемия дала толчок развитию электронной торговли. Предприниматели быстро перестроились на эту нишу, в результате по итогам 2020 года товарооборот интернет торговли вырос в 4 раза и составил 32,5 млрд тенге [5].

Переход к цифровой экономике диктует необходимость выбора качественно новых подходов к управлению системой экономической безопасности предприятия (и рисками в том числе), с акцентом на развитие сетевых способов передачи информации. В настоящее время данные уже стали определённой формой капитала, а их накопление, формирование и грамотное использование требует взаимного сотрудничества государственных институтов, бизнеса и гражданского общества.

Список литературы

1 Борок, И.Г. Экономико-правовое обеспечение экономической безопасности предпринимательства в условиях цифровой трансформации: монография / И.Г. Борок, Л.П. Васильева, А.П. Соколов. – Курск: Изд-во ЗАО «Университетская книга», 2020. – 243 с.

2 Бюро национальной статистики агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://stat.gov.kz> (Дата обращения: 19.10.2021).

3. Борок, И.Г. Внешние механизмы обеспечения экономической безопасности сектора малого и среднего бизнеса / И.Г. Борок // Экономическая безопасность России: проблемы и перспективы: сб. матер. IX Междунар. научно-практич. конф. – НГТУ: Н. Новгород, 2021. – С. 24-28.

4. Национальная палата предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://atameken.kz/ru> (Дата обращения: 19.10.2021).

5. Аппарат акима города Караганды [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/akimat-karagandy?lang=ru> (Дата обращения: 20.10.2021).

Электрондық сауданы мемлекеттік реттеу

З.А.Ескерова¹, А.А.Дәріғұл²

¹Менеджмент кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м

²«Менеджмент» мамандығы бойынша 1 курс студенті

^{1,2} академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

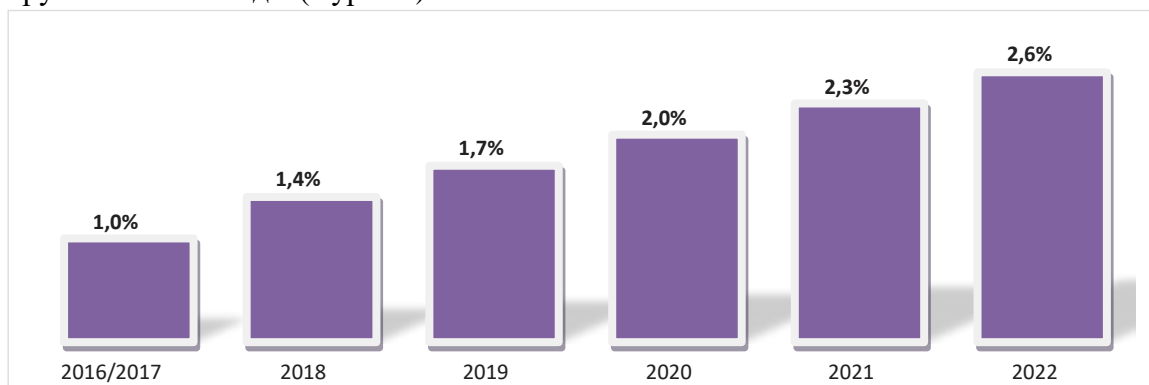
Түйіндеме:Мақалада қазіргі уақытта мемлекеттің әлеуметтік – экономикалық дамуындағы маңызды тиімді құралы ретінде электрондық сауданың рөлі туралы заманауи түсіндірмелер және оның динамикалық дамуы талданған. Сондай-ақ осы электрондық сауданың дамыту және қолдау бойынша мемлекеттік жүзеге сырылып жатқан шаралары қарастырылған. Жалпы, әлемдік нарықта электрондық коммерцияға деген сұраныс көп. Сондықтанда барлық мемлекеттер осы нарықта өз орындарын алуға және жаңа мүмкіндіктерді пайдалануға тырысуда. Электрондық коммерция бөлшек сауданы жандандыруға, бәсекеге қабілеттілікті арттыруға, сайып келгенде бүкіл экономиканы дамытуға мүмкіндік беретін драйверлердің бірі болып табылады.

Түйінді сөздер: электрондық сауда, мемлекет, мемлекеттік басқару, цифрлық экономика

Цифрлық экономика адамдардың өмір сүру жағдайларын және олардың экономикалық мінез-құлқын өзгертеді. Яғни ол бизнес субъектілердің іскерлік мінез-құлқына және ортаның жаңа мүмкіндіктеріне басты назар аударады.

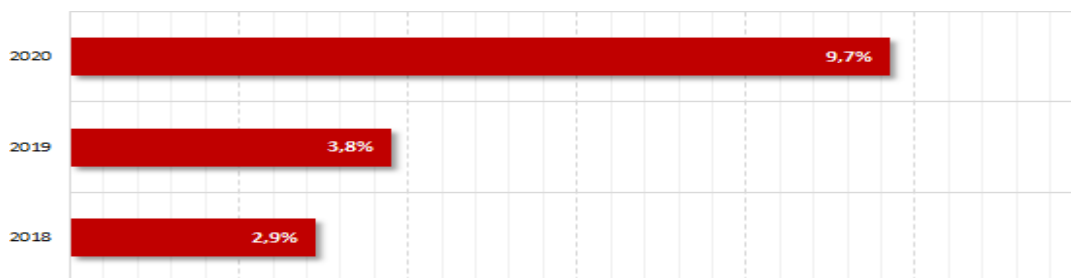
Мемлекеттің дамуын және оның бәсекелестік ортасын қамтамасыз ететін маңызды салалардың бірі ол – кәсіпкерлік, оның ішінде электрондық сауда екенін бізге мәлім. Электрондық сауда бүгінгі күні кәсіпкерліктің ең белсенді дамып келе жатқан форматтарының бірі болып табылады. Өйткені ол елдегі экономикалық өсуге ықпал етеді, сондай-ақ бәсекелестіктік ортаны қалыптастырады, инновациялық қызметті дамытуға, көптеген әлеуметтік мәселелерді шешуге көмектеді. Жалпы статистикалық мәліметтерге сүйенсек, әлемдік экономиканы жаһандық цифрландыру электрондық сауда нарығының жылсайын 11% - дан астам өсуін қамтамасыз етеді. Сондықтанда мемлекет электронды сауданың дамуын және қолдауын қамтамасыз ету үшін көптеген бағдарламаларды жүзеге асыруда. Оларды атап өтетін болсақ «Қазақстан - 2050» стратегиясы, «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы, «Бизнестің жол картасы-2025» бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасы, ҚР сауданы дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы және т.б.

«Цифрлық Қазақстан» Бағдарламасына сәйкес нысаналы индикаторларының бірі 2022 жылға дейін бөлшек сауданың жалпы көлемінде электрондық сауда үлесін 2,6-ға дейін арттыру болып табылады (Сурет 1).

Сурет 1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының мақсатты индекстері
Ескерту - Қазақстандық интернет-бизнес ассоциациясының деректері негізінде құрастырылды

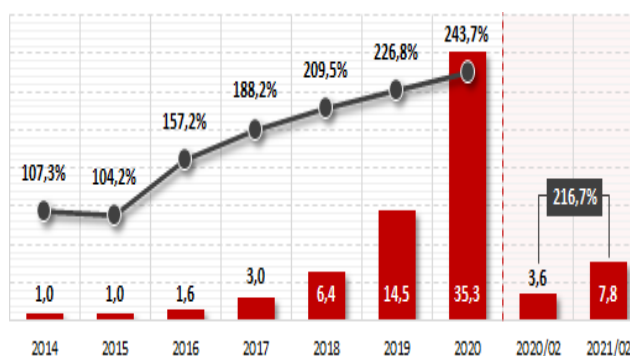
Осыған сәйкес, Қазақстанда электрондық сауда нарығының даму қарқыны жоғары. Соңғы үш жылда COVID-19 пандемиясының әсерінен бөлшек сауданың жалпы көлеміндегі e-trading үлесі айтарлықтай өсті. Мәселен, егер 2018-2019 жылдары электрондық сауданың үлесі тиісінше 2,9% - ды және 3,8% - ды құраса, 2020 жылы ол 3 есе дерлік өсіп, 9,7% - ға жетті (Сурет 2) .

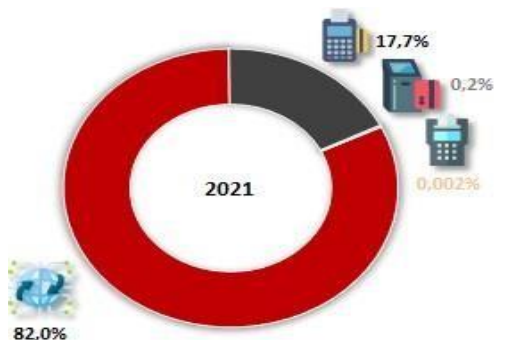
Ranking.kz Digital Almaty 2021 және ҚР сауданы дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының деректері негізінде

Сурет 2. ҚР - дағы бөлшек сауданың жалпы көлемінен электрондық сауданың үлесі

Қазақстандағы электрондық сауда ішкі және сыртқы сауданың, қолма-қол ақшасыз төлемдердің дамуы мен көлемінің ұлғаюына, бизнес шығындарын қысқартуға және көлеңкелі айналымды барынша азайтуға ықпал етеді. Жалпы шағын және орта бизнес қолма-қол ақшасыз төлем режиміне көшуде. Мысалы, MasterCard — tap on Phone халықаралық төлем жүйесінің сервисі-шағын және орта бизнес кәсіпорындарына смартфон арқылы терминал ретінде пайдалана отырып, онлайн төлемдер қабылдауға мүмкіндік береді. Қолма- қол ақшасыз төлем динамикалық дамуын келесі суреттерде көрсетілген.

Сурет 3. Қолма-қол ақшасыз төлемдер / трлн тг

Сурет 4. Операцияны жүргізудегі қолма-қол ақшасыз төлемдер. Қаңтар-ақпан

Ескерту – Ranking.kz деректер бойынша

Жоғарыда көрсетілген деректерге сәйкес, мемлекеттің әлеуметтік – экономикалық дамуында электрондық сауданың мағыздылығы өте зор. Сондықтанда мемлекет өз тарапынан бұл саланы дамытуда көптеген қолдаушылық шаралар жүзеге асырылып жатыр.

Мысалы, 2019 жылы бизнес ортаны дамыту және сауда қызметін реттеу мәселелері бойынша заң қабылданған. Онда электрондық сауданы одан әрі дамыту жөніндегі жүйелі шаралар қарастырылған. Атап айтқанда, электрондық сауда ұғымы заңнамалық деңгейде бекітілген. Ол тауарлар мен қызметтер саудасын қамтиды. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау институты күшейтілді. Енді сатып алушы электрондық саудада әдеттегі саудадағыдай шамада қорғалған. Тауарларды экспортқа декларациялау тәртібі оңайлатылды. Яғни, электрондық саудаға қатысушылардың құқықтары мен міндеттерінің шектері айқындалды.

Сондай-ақ, Қазақстанда 2018 жылдың 1 қаңтарынан бастап интернет-дүкендердің иелері «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде табыс салығы мен корпоративтік салықты төлеуден босатылды. Салық жеңілдігін алу үшін кәсіпкерге төмендегідей шарттарды сақтау қажет:

- тауар үшін есеп айырысу қолма-қол ақшасыз тәсілмен жүргізілуі тиіс;
- келісімшарт онлайн-режимде жасалуы тиіс;
- жеке жеткізу қызметі немесе тауарды тасымалдауды, жіберуді жүзеге асыратын тұлғамен жасалған шарт болуы қажет.

Бұл ретте, тауарлардың электрондық саудасын жүзеге асырудан түскен табыстар заңды тұлғаның жылдық жиынтық табысының немесе жеке кәсіпкердің салық кезеңінде жиынтық алынған табысының кемінде 90% құрауы маңызды.

Қорытындылай келе, электрондық сауда экономиканың одан әрі өсуіне серпін береді және біз оның біртұтас экожүйе ретінде дамуы үшін бар күшімізді салуымыз керек. Отандық нарықтың әлеуетін арттыра отырып, транзиттік мүмкіндіктерді тиімді пайдалану керек.

Әдебиеттер тізімі

1. "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы.

2. www.ranking.kz

Қазақстанның көлік-логистикалық жүйесін дамытудағы экономикалық басқару

С.К.Ержанова¹, Б.Е.Айғожин²

¹ Менеджмент кафедрасының доценті, э.ғ.к.

² «Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша 1 курс магистранты
salta_27@mail.ru, aigozhin90@mail.ru

^{1,2} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Қазақстандағы көлік-логистикалық жүйесінің қазіргі ахуалы, дамытудың жолдары және экономикалық көрсеткіштері ұсынылған. Дамытуға қатысты жауапты орындаушылар мен орындау мерзімдері қарастырылған.

Түйінді сөздер: көлік-логистикалық жүйе, экономика, инфрақұрылым, тасымалдау көрсеткіштері, тиімділік.

Көлік саласының қызметтері шикізат пен ресурстарды өндіру мен қайта өңдеуден бастап, дайын өнімді түпкілікті тұтынушыға, оның ішінде сыртқы нарықтарға жеткізуге дейін өнім өндіру мен тұтынудың әрбір кезеңінде қажет.

Көлік қосылған құн мен өндірістік шығындар тізбегін қалыптастыруға үлкен үлес қосады және осылайша өнімнің бәсекеге қабілеттілігіне және тұтастай алғанда мемлекет экономикасына айтарлықтай әсер етеді. Бұл ретте көлік саласының жұмыс істеуі халық пен

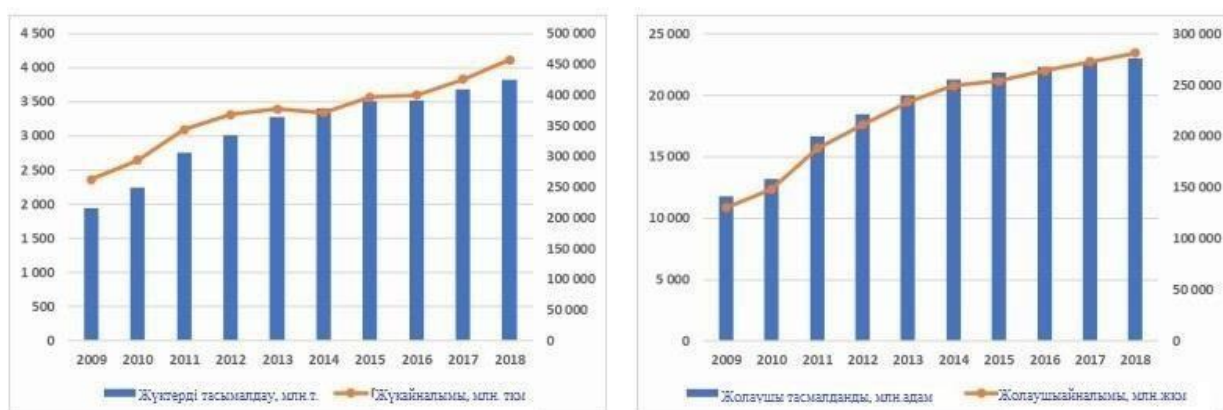
бизнесті ортақ пайдаланудағы тиімді және жеткілікті көлік инфрақұрылымымен қамтамасыз етусіз мүмкін емес, бұл мемлекеттің тікелей міндеті мен функциясы болып табылады.

Көлік саласы Қазақстан экономикасының маңызды секторларының бірі болып табылады, оның ЖІӨ құрылымындағы үлесі 2017 жылы 7,4% - ды құрады, бұл ретте Көлік қызметтерінің жалпы қосылған құны жылдық мәнде іс жүзінде 4 трлн теңгеге жетті.

Соңғы 10 жылда көліктің барлық түрлерімен тасымалданған жүк көлемі 2007 жылғы 2,1 млрд.тоннадан 2018 жылы 4,1 млрд. тоннаға дейін 1,9 есе өсті. Осыған ұқсас кезеңде жүк айналымы 1,7 есе 350 453,6 млн.ткм-ден 609 533,2 млн. ткм-ге дейін өсті, жыл сайын орта есеппен 5,3% - ға ұлғайды.

Жолаушылар тасымалының өсуі 2009 жылғы 11 807 млн.адамнан 2018 жылы 23 013 млн. адамға дейін 1,9 есе құрады. Осы кезеңде жолаушылар айналымы 130 834 млн.жкм-ден 281 484,1 млн. жкм-ге дейін 2,2 есе өсті.

Халық пен бизнес тарапынан көлік қызметтеріне сұраныстың тұрақты өсіп келе жатқанынан көлік саласының Қазақстан Республикасының дамуындағы маңызды әлеуметтік-экономикалық рөлін айғақтайды. [2]

Сурет 1. 2009-2018 жылдардағы көлік қызметтері көлемінің динамикасы

Өз кезегінде, бәсекеге қабілетті көлік саласының дамуы, әдетте, ірі трансұлттық ойыншылар мен дамыған экономикалар белгілейтін көптеген сыртқы және ішкі факторлардың жиынтығымен анықталады.

Қазақстанның көлік саласының жұмыс істеуі мен дамуына әсер ететін сыртқы ортаның саяси (P), экономикалық (E), әлеуметтік (S), технологиялық (T), экологиялық (E) және құқықтық (L) аспектілерін анықтау үшін осы бағдарламада PESTEL-талдау пайдаланылды, оның нәтижелері тұтастай алғанда көлік саласын және атап айтқанда көлік инфрақұрылымын дамыту бағыттарын айқындау кезінде назарға алынды. Бұл жерде экономикалық дамыту бағыты бойынша жұмыс атқарылды.

Жүктерді транзиттік тасымалдау Қазақстанның көлік жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Көлік логистикасының кең аумағы, едәуір қашықтығы және технологиялық ерекшеліктері 2018 жылы транзиттің жалпы көлемінде темір жол транзиттік тасымалдарының үстемдігін (90%) қамтамасыз етті. Бұл ретте транзиттің негізгі жүк базасы басты жүктерді, кенді, ауыл шаруашылығы өнімдерін, металдарды, мұнай мен мұнай өнімдерін тасымалдау есебінен қалыптасқан.

1990-жылдардың басында бұрынғы КСРО-ның өнеркәсіптік және сауда кәсіпорындары арасындағы қалыптасқан жеткізу тізбектерінің үзілуі теміржол транзиті көлемінің 1989 жылғы 104,1 млн.тоннадан 1999 жылы 4,9 млн. тоннаға дейін 20 еседен астам төмендеуіне әкелді.

Қазақстанның, ТМД мен Балтық жағалауы елдерінің халықаралық сауда қатынастарын дамытудың арқасында теміржол транзиті жылына 5,6 млн. тоннаға жеткен 2001 жылы ғана

жағдай тұрақтанды. Белсенді көлік және инвестициялық саясат 2012-2014 жылдары Қазақстан Республикасының аумағы бойынша жүктерді транзитпен тасымалдау көлемін 16 млн.тоннаға дейін арттыруды қамтамасыз етті. 2018 жылы Қазақстан Республикасы арқылы көліктің барлық түрлерімен транзит 19,2 млн.тоннаны құрады, оның 17,6 млн. тоннасы теміржол көлігінің үлесіне тиді.

Контейнерлік транзиттік тасымалдарға өсіп келе жатқан сұраныс басты жүктер үшін ғана қолданылатын практикадан кезең-кезеңімен кете отырып, тасымалдарды ұйымдастыру технологиясына және инфрақұрылымдық өткізу қабілетін қамтамасыз етуге жаңа тәсілдерді талап етеді.

Халықаралық сарапшылардың болжамы бойынша Қытай мен Еуразия өңіріндегі негізгі нарықтар арасындағы сауда көлемі таяудағы 4-5 жылда 1,5 есе өсіп, 1 трлн АҚШ долларынан асады, оның ішінде 850 млрд. АҚШ доллары Қытай – ЕО, Ресей, Орталық Азия елдері, Түркия және Иран бағыттарына тиесілі. Оң динамика Қытайдың сыртқы сауда көлемінің 9,7% - ға өсуі бойынша 2018 жылдың қорытындыларымен расталады, бұл 4,5 трлн АҚШ долларына жетеді (2010 жылы – 2,97 трлн. АҚШ долл.). Осы тасымалдардың 90% - данастамы интермодальдық контейнерлерді қолдана отырып, теңіз көлігінің үлесіне келеді. [1]

Кесте 1

Көлік инфрақұрылымы субъектілерінің және тасымалдаушылардың экономикалық тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру көрсеткіштері

№	Тікелей нәтижелер көрсеткіштері	Дерек теркөзі	Өлшем бірлігі	Жауапты орындаушылар	2018 нақты	2019 (бағалау)	2020	2021	2022	2023	2024	2025
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Автожол инфрақұрылымы												
1	Республикалық маңызы бар ақылы өзін-өзі ақтайтын автомобиль жолдарының жалпы ұзақтығындағы үлесі	ИИДМ	%	ҚАЖ (келісім бойынша), ИИДМ	1	3	11	19	27	33	39	45
Автомобиль көлігі												
2	Автокөлік қызметтерінің халықаралық нарығындағы қазақстандық жүк тасымалдаушылардың үлесі	ИИДМ	%	ИИДМ	45	47	49	51	53	55	57	59
3	Жалпы пайдаланымдағы автомобиль көлігінің жолаушылар айналымы	ҰЭМ СК	Млн. жкм	ИИДМ	247931,2	251748,8	266738	277296	288272	299682	311545	232876
4	Жалпы пайдаланымдағы автомобиль көлігінің жүк айналымы	ҰЭМ СК	Млн.ткм	ИИДМ	185197,3	176132	185199	191796	198627	205702	213029	220617

5	Тұрақты халықаралық жолаушылар автомобиль маршруттарының саны	ИИДМ	Бірл.	ИИДМ	114	114	115	116	117	118	119	120
---	---	------	-------	------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Кесте 1 жалғасы

Теміржол инфрақұрылымы және теміржол көлігі												
6	Пайдалану мерзімі 25 жылдан астам жылжымалы темір жол құрамы үшін:											
6.1	жолаушы локомотивтері	ҚТЖ	%	ҚТЖ	57,7	57,7	53,2	52,7	50,9	39,4	31,7	22,7
6.2	жолаушы вагондары	ҚТЖ	%	ҚТЖ	42	42	44	37	27	23	20	15
7	Жалпы пайдаланудағы темір жол көлігінің жолаушылар айналымы	ҰЭМ СК	Млн.жкм	ИИДМ, ҚТЖ	18562	19117	19743	20390	21059	21750	22463	23200
8	Темір жол көлігімен жүк тасымалдаудың жалпы көлеміндегі контейнерлік тасымалдар үлесі	ИИДМ	%	ҚТЖ	2,1	2,8	3,3	3,7	3,9	4,1	4,3	4,4

Жоғарыдағы кестеде еліміздегі көлік-логистикалық жүйеде басым орын алатын авто және темір жол көліктері қарастырылған. Ал, басқа көлік түрлерінің үлес салмағы аз болғандықтан ұсынылмады.

"Бір белдеу – бір жол" бастамасын іске асыру есебінен ҚХР-ның батыс және Орталық провинцияларынан экспорттың одан да қарқынды өсуі болжанып отыр. 2018 жылдан бастап 2023 жылға дейінгі кезеңде нысаналы елдерге Жалпы экспорт 3,7% - ға ұлғаяды деп күтілуде, бұл ретте тауарларды нарықтарға жеткізу үшін негізінен жерүсті көлік шешімдері пайдаланылатын болады. [1]

Елдің әлеуметтік-экономикалық даму көрсеткіштеріне қол жеткізу көбінесе көлік-инфрақұрылымдық кешеннің жұмыс істеу тиімділігіне және соның салдарынан түпкілікті тұтынушы үшін өнімдер мен қызметтердің құнын қалыптастыруға тікелей әсер ететін экономиканың көлік сыйымдылығының шамасына байланысты болады.

Мемлекет тарапынан күш жұмсаудың негізгі бағыттары мемлекеттік қолдауды қамтамасыз ету, сондай-ақ көлік және көлік инфрақұрылымы субъектілерін дамыту, олардың бәсекеге қабілеттілігін, экономикалық және технологиялық тиімділігін арттыру үшін институционалдық жағдайлар жасау қажет.

Осы бастаманы іске асыру шеңберінде МЖӘ тетіктерін қолдана отырып, көлік инфрақұрылымы объектілерін дамыту бағытында мемлекеттік қолдауды қамтамасыз ету, сондай-ақ кредиттер мен лизинг бойынша пайыздық мөлшерлемені субсидиялау және жолаушыларды әлеуметтік маңызы бар тасымалдауды жүзеге асыру кезінде шығыстарды

жабуға атаулы субсидиялар бөлу сияқты қаржы құралдарын пайдалана отырып, жылжымалы құрам паркін жаңарту жөніндегі іс-шаралар кешені әзірленіп, іске асыру қажет.

Атап айтқанда, мемлекеттің, қаржыландыратын ұйымдардың және отандық өндірушілердің белсенді қатысуымен көлік құралдары паркін жаңарту процесінде субсидиялау тетіктерін кеңейту және жетілдіру, сондай-ақ Қаржы-шаруашылық қатынастардың қазіргі заманғы нысандарын ескере отырып, тасымалдау саласындағы тарифтік реттеу тәсілдері мен қағидаттарын жетілдіруге негізге алу керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Государственная программа инфраструктурного развития Республики Казахстан на 2020-2025 гг., Нур-Султан, 2019.

2. Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года, утвержденный Указом Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636

Қазақстандағы персоналды жалдау ерекшеліктері

З.А.Ескерова¹, С.Б.Жеңісбай²

¹Менеджмент кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м

²«Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша 3 курс студенті
zamirra_e@mail.ru, zhenisbais@mail.ru

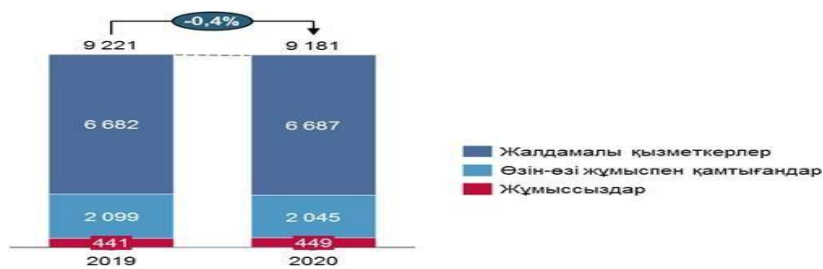
^{1,2} академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада мемлекетіміздегі персоналды жалдау моделі қарастырылған. Оларды атап өтетін болсақ, жұмысқа қабылдау кезінде кандидаттарды талдау, лауазымдарға үміткерлердің іскерлік қасиеттерін бағалаудың негізгі әдістері. Әрбір көрсетілген бағалау әдістерінің негізгі ерекшеліктері көрсетілген.

Түйінді сөздер: персонал, персоналды жалдау, бағалау әдістері, нарық

Мемлекет басшысы Қазақстан халқына «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты жолдауында «Цифрландыру – сәнге айналған үрдіске ілесу емес, ұлттың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі құралы» деп атаған. Бұл құрал әсіресе коронавирус індетінің салдарынан дүниежүзіндегі барлық үдерістер қашықтықтан жүзеге асырылып жатқандықтан үлкен сұранысқа ие. Сондықтан да шетелдік, отандық топ менеджерлер персоналды басқаруда осы құралды қолданылады. Ал бұл өз кезегінде әлемде болып жатқан дағдарыс жағдайында персоналды басқару жүйесінің тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Персоналды – бұл кез - келген ұйымның сәтті қызмет етуінің негізі болып келеді.

Қазақстан Республикасының еңбек нарығын қарастыратын болсақ, 2020 жылдың қорытындысы бойынша жұмыс күшінің негізгі өзгеруі өзін-өзі жұмыспен қамтыған халық санының азаюы есебінен 2019 жылғы 8,78 млн. адамнан 2020 жылы 8,73 млн. адамға дейін 0,6% - ға азаюына байланысты болды. Мәселен, бір жыл ішінде олардың саны 2,6% - ға азайып, 2 045 мың адамды құрады. Өзін-өзі жұмыспен қамтыған халықтың құрылымында жылдық мәнде өнімді өзін-өзі жұмыспен қамтығандар санының 3,4% - ға қысқаруы байқалды, ал өнімсіз өзін-өзі жұмыспен қамтығандар саны 5,8% - ға өсті (Сурет 1).

Сурет 1. ҚР жұмыс күшінің құрылымы, мың адам
Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

Кез келген ұйымның жұмысы бұл сөзсіз HR жалдау қажеттілігімен байланысты. Жаңа жұмысшыларды жалдау қалыпты жұмыс режимін қамтамасыз етіп қана қоймайды, сонымен бірге, ұйымның болашақ табыстың негізін қалайды. Кез келген мемлекеттің HR-ді жалдау өзіндік бір ерекшеліктері бар. Жалпы, Қазақстандық модель бойынша персоналды жалдау келесі критерийлерге ие.

1. Жұмысқа қабылдау кезінде кандидаттарды талдау. Қызметкерлердің іскерлік қасиеттерін талдау-бұл қызметкерлердің параметрлерінің (қабілеттері, уәждері, қасиеттері) лауазымның немесе жұмыс орнының талаптарына сәйкестігін белгілеудің мақсатты қызметі. Талдаудың екі негізгі деңгейін қарастырады:

- Бірінші деңгей, бос лауазымдарға кандидаттардың іскерлік қасиеттерін бағалау.
- Екінші деңгей, қызметкерлердің іскерлік сапасын ағымдағы бағалау.

Талдау процесінде үміткер сипаттамаларының жұмыс беруші белгілеген лауазымға қойылатын талаптарға сәйкестік дәрежесін бағалауға мүмкіндік беретін өлшемдер мен көрсеткіштердің тізбесін пайдалану қажет. Мазмұны бойынша бос лауазымға үміткердің жеке басын талдаудың келесі критерийлерін бөліп көрсетуге болады:

- Қоғамдық-азаматтық жетілу;
- жұмысқа деген көзқарас;
- құжаттармен және ақпаратпен жұмыс істей білу;
- ұйымдастырушылық қабілеттер;
- білім деңгейі және жұмыс тәжірибесі адамдармен жұмыс істей білу;
- шешімдерді уақтылы қабылдау және іске асыру мүмкіндігі;
- жаңа, озық, заманауи, моральдық және этикалық мінез-құлық ерекшеліктерін көру және қолдау. Талдау жүргізу үшін комиссия құрылады.

2. Бос лауазымдарға үміткерлердің іскерлік қасиеттерін бағалаудың негізгі әдістерін қарастырайық. Ол келесі суретте көрсетілген.

Сурет 2. Бос лауазымдарға үміткерлердің іскерлік қасиеттерін бағалаудың негізгі әдістері

HR-ді жалдау-бұл компанияның қажеттіліктеріне сәйкес штатты уақтылы және сапалы жинақтау мақсатында кандидаттарды тартуға бағытталған белгілі бір іс-шаралар жиынтығы. HR-ді жалдау рекрутинг процесі арқылы жүзеге асырылады. Қызметкерлерді іріктеу немесе рекрутинг (ағылш. recruiting) — бизнес-процесс, рекуртерлер және HR-менеджерлердің ең басты міндеті болып табылады. Арнайы жұмыс іздеуге арналған интернет-сайттармен бірге, кадрлық агенттіктердің ең басты ұсынатын қызметтерінің бірі-қызметкерлерді іріктеп алу. Қызметкерлерді іріктеудің заманауи әдістері: белсенді, белсенді емес рекрутинг, хэдхантинг, эксклюзивті іздеу және прелиминаринг. Оларды жеке қарастрайық.

Белсенді жалдау (тікелей іздеу) - басшылық лауазымға бос орынға эксклюзивті маман қажет болған жағдайда қолданылады. Бұл әдістің негізгі ерекшелігі ол жұмыс іздеушілердің, сондай-ақ жұмыс істейтін адамдардың арасында болашақ жұмыскерді іздеу.

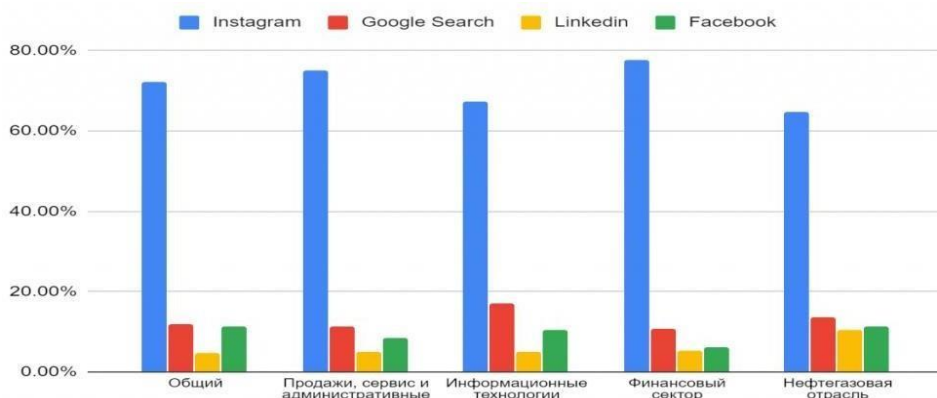
Белсенді емес жалдау - бұл жұмысшыларды іздеудің классикалық тәсілі. Ол БАҚ-та, job-сайттарда, хабарландыру тақталарында, әлеуметтік желілердегі мамандандырылған топтарда және т. б. бос жұмыс орындары туралы хабарландырулар жариялауды көздейді.

Хэдхантинг-бұл белсенді жалдаудың бір түрі, онда жұмыс беруші құнды кадрларды өз бетінше іздейді.

Эксклюзивті іздеу – нақты құнды қызметкерлерді тарту.

Прелиминаринг – бұл әдіс қызметкерлерді оқытуға дайын адамдар үшін қолайлы. Қызметкерлерді іріктеу әдістемесі прелиминаринг ЖОО студенттерін, жас мамандарды кейінен жұмысқа орналастыра отырып, оқуға тартуды білдіреді. Мысалы, HeadHunter компаниясының зерттеу қызметі Қазақстан төрт мыңға жуық отандастардан сауалнама жүргізіп, олардың 67% ЖОО-дағы жұмысы мен оқуын біріктіретінін, бұл ретте олардың жартысына жуығы (47%) мамандығы бойынша жұмыс істейтінін анықтады.

Жалпы біз рекрутингті екі нарықта қарастырамыз, ол суық және жылы нарық. Суық нарық дегеніміз ол барлық ықтимал ресурстарда (әсіресе әлеуметтік желілер арқылы) сіздің талаптарыңызға сәйкес, кандидаттарды іздеу. Ал жылы нарық дегеніміз ол таныс адамдардың ішінен іздеу. Қазіргі пандемияға байланысты Қазақстан нарығында жұмыс іздеу көбінесе әлеуметтік желілер арқылы жүзеге асырылады (Сурет 3).

Сурет 3. Жұмысты іздеу бойынша әлеуметтік желілер көрсеткіштері

Жалпы, қорытындылай келе, адам капиталы кез-келген саланың негізгі кілті болып келеді. Сондықтан да қазіргі заманға сай, сауатты және бәсекеге қабілетті HR-ді дамытуымыз қажет. Ол әрине компанияның топ менеджерлері тиімді персоналды басқару жүйесінің қолданылуына байланысты.

Әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысы Қазақстан халқына «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Жолдауы, Ақорда, 2020
2. www.gov.kz
3. www.HeadHunter.kz

Теоретико- методологические аспекты управления инновационного потенциала предприятия

С.К. Ержанова¹, Ж. Хустыи², В.Д. Макридов³

¹к.э.н., профессор кафедры менеджмента

²PhD, профессор института регионального развития

³Магистрант 1-го курса обучения по специальности «Менеджмент»

salta_27@mail.ru, husztizs@mail.ru, makridov.vlad99@gmail.com

¹Печский университет, г. Печь, Венгрия

^{2,3}Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: В настоящее время инновационная система Казахстана совершенствуется и дополняется новыми инструментами индустриально – инновационной поддержки. Государство предложило механизм анализа эффективности промышленной и инновационной политики при создании системы технологического планирования страны, предоставило новые механизмы поддержки и поощрения инноваций и усовершенствовало существующие механизмы поддержки инноваций.

Ключевые слова: инновация, продукт, малые и средние предприятия, объект, проект.

В последние десятилетия рост темпов научно–технического прогресса, стремительное развитие наукоемких производств придали новый импульс интенсивным научным исследованиям о сущности инноваций и инновационного развития [1].

Стремительное развитие научно-технического прогресса определяет инновационную направленность развития экономических субъектов на всех уровнях управления: государственном, отраслевом и корпоративном.

Инновационное развитие-это системный и структурный подход, определяющий развитие экономики, весь объем инновационных процессов и их взаимосвязь. Они основаны на инновациях, инновационных продуктах (инновационное производство) и инновационной форме деятельности (Управление, продвижение и применение инновационного продукта).

Важнейшими направлениями экономического роста и инновационного развития государства являются: применение в экономике научно–технических достижений; формирование, функционирование и реализация инновационного развития и всего национального экономического комплекса страны; развитие цифровой инфраструктуры, использование информационных, ресурсосберегающих технологий.

В условиях ускоренной модернизации и развития инноваций в отраслях экономики ведущую роль занимают индустриальные отрасли, инновационный тип которых - производственная сфера, основанная, с одной стороны, на непосредственной активизации инновационной деятельности, с другой - о формировании и внедрении эффективных инновационных механизмов в системе.

Для экономики предприятий, которые до сих пор сохраняют значительный потенциал инновационного развития, но стремительно сокращаются, это единственный приемлемый путь к переходу на инновационный путь.

Инновационное развитие предприятия и его производственной деятельности включает разработку и обоснование идеи, материально–техническое и финансовое обеспечение инвестиционного проекта, управление деятельностью создаваемого при этом объекта, в том числе его ликвидацию или репрофилирование в соответствии с меняющимися внешними условиями и возможностью достижения целей, поставленных инвестором [2].

Малое и среднее предпринимательство играет важную роль в инновационном развитии государственной экономики. Малые и средние предприятия не могут выпускать научные и инновационные разработки. Это возможно только при привлечении государственных и частных инвестиций. Однако в условиях высокой конкуренции необходимо учитывать большой реализационный потенциал малого и среднего предпринимательства, обладающего высокой способностью к внедрению инноваций и инноваций.

Малое предприятие – это экономический субъект, характеризующийся своим поведением, стремлением раскрыть различные возможности получения прибыли в условиях высокой рыночной конкуренции.

Малое предпринимательство следует рассматривать как предприятия с долей рынка, создаваемые одним или несколькими инвесторами, работающие в географически ограниченных регионах и управляемые учредителями, принимающими все основные стратегические решения; характер управления гибкий, отсутствие формализма в принятии решений; высокая взаимозаменяемость работников в области управления и производства.

Следует отметить, что крупные корпорации, которые наряду с малыми и средними предприятиями имеют безусловный приоритет в возможностях привлечения финансовых, материальных и трудовых ресурсов для реализации крупных инновационных проектов, имеют неоспоримые преимущества в ряде отраслей и сфер деятельности.

По мнению классиков, крупные фирмы оказывают негативное влияние на экономическое развитие, в том числе, по мнению классиков, крупные фирмы оказывают негативное влияние на экономическое развитие, в том числе на инновационную деятельность. Так, А. Смит писал: "монополия, кроме того, является большим врагом хорошей экономики: последнее получает всеобщее распространение только в результате свободной и всеобщей конкуренции, которая заставляет всех прибегать к лучшему управлению экономикой в интересах самообороны» [3]. Эта точка зрения господствовала долгое время.

Начиная с работ Й.Шумпетера, изменился подход к роли крупных фирм в инновациях. Он считал, что прибыль монополиста–это «эффективный способ сбора средств для финансирования дополнительных инвестиций». Кроме того, крупные фирмы могут проводить научно–исследовательскую и инновационную работу с меньшими затратами, используя экономию положительного эффекта масштаба. А наличие института патентов позволяет монополисту получать длительную ренту от инноваций, что создает стимулы для инновационной деятельности [4].

Микро-и маломерные компании играют важную роль в продвижении инноваций для фирм в Казахстане, так как организационная негибкость является важным фактором для улучшения индикаторов инновационной деятельности. Кроме того, вовлечение маркетинга в процессы разработки или внедрения новых продуктов или технологий может способствовать успешному продвижению инноваций, что невозможно без государственного регулирования и установления обратной связи с потребителями для малых компаний и невозможно без участия государственных субсидий для малых компаний.

На сегодняшний день практически любое предприятие осуществляет множество дел и выполняет множество задач, что позволяет выделить различные виды деятельности. Производственно–хозяйственная деятельность организации (предприятия) может быть связана с изготовлением продукции, выполнением работ и оказанием услуг. С этой целью

предприятие нанимает рабочих, закупает машины и оборудование, сырье и материалы, организует производственный процесс, реализует готовую продукцию, осуществляет ремонт и модернизацию основных средств.

Таким образом, первичным элементом в системе общественного производства является предприятие.

В экономической литературе под предприятием понимается система, представляющая собой совокупность элементов, взаимосвязанных между собой, подчиняющихся единому направлению развития и направленных на достижение общих целей. Предприятие является производственным звеном любой отрасли материального производства и сферы услуг, а группы предприятий, объединенных на основе произведенной продукции или технологии производства, образуют отрасли.

Производственное предприятие можно охарактеризовать как производственно-техническое, организационное, экономическое и социальное единство (рисунок 1).

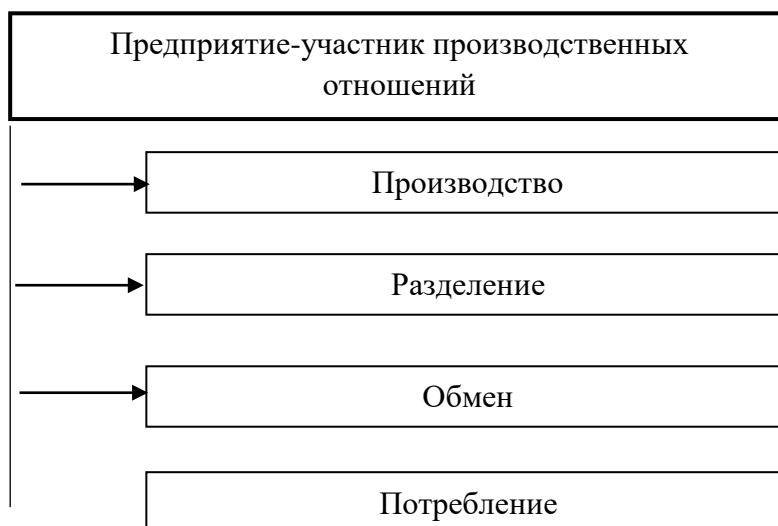

Рисунок 1. Роль предприятия в системе производственных отношений

Инновационная услуга должна быть на любом производственном предприятии. Объясняется это тем, что без современных технологий, увеличения ассортимента и улучшения качества продукции предприятие не может повысить конкурентоспособность на рынках. Кроме того, для сохранения конкурентоспособности инновационная деятельность должна быть постоянным процессом, а не разовым мероприятием [4].

Понятие инновационной деятельности предприятия характеризуется его способностью воспринимать и использовать научный, научно-технический и интеллектуальный потенциал, накопленный в данной области на государственном и международном уровнях. Основу инновационной деятельности предприятия составляет перевод производства на создание принципиально новой техники, применение новых технологий, оказание новых видов услуг.

Перед предприятиями поставлена очень сложная задача-одновременно снизить социально-экологические последствия своей производственной деятельности-внедрять инновации для устойчивого развития, повышая ценность продукции и бизнеса. Проблема оценки эффективности таких инноваций возникает из-за отсутствия общепринятых подходов и систем измерения производительности, а также общепринятых параметров, по которым можно оценить эффективность использования ресурсов. Во многих работах авторы исследуют связь инноваций и стабильности с эффективностью бизнеса только

концептуально. Кроме того, аналитические и эмпирические исследования по данному вопросу до сих пор ограничены в количестве и глубине анализа.

Другими словами, суть инноваций заключается в поиске новых идей в области техники, технологий и организации производства.

В странах с высоким уровнем дохода также существует высокая конкурентоспособность в области инновационных исследований и разработок, которую необходимо поддерживать на постоянном уровне путем повышения уровня инноваций.

В современной науке существует несколько подходов к определению понятия «инновационная деятельность». Одни авторы определяют ее как целенаправленную и творческую деятельность, состоящую из совокупности различных видов работ, взаимосвязанных в едином процессе создания и производства инноваций, другие считают инновационную деятельность процессом получения прибыли, использования инноваций в коммерческих целях, предпринимательская деятельность, третьи рассматривают инновационную деятельность как коммерческую деятельность, связанную с получением новых знаний и осуществлением ее другими участниками рынка.

В современных отечественных условиях эта деятельность-совокупность инновационных процессов, реализуемых (последовательных или параллельных) на основе инновационных проектов, выбранных для повышения эффективности ее развития. При этом последовательность или параллельность реализации проектов выбирается в зависимости от возможностей системы (инновационности потенциала), возможностей системы управления системой, характера инноваций и динамики внешней среды.

Применение концепции стратегической организации инновационной деятельности позволяет предприятию повысить качество принятых управленческих решений и обеспечивает повышение эффективности инноваций в целом и каждой инновации за счет сокращения времени на разработку и внедрение инноваций и, следовательно, снижения затрат материальных и финансовых ресурсов.

В итоге результатом инновационной деятельности являются новые товары и услуги или товары и услуги нового качества, а также новые способы производства и организации существующих товаров и услуг, а также качественные изменения экономической системы, приобретение новых системных свойств. Иными словами, в настоящее время инновационная деятельность представляет собой особую систему мероприятий по использованию научно-технического и интеллектуального потенциала с целью получения нового качества продукции за счет нового или обновленного способа производства.

Материальную основу экономики любого государства составляет процесс производства товаров-производство. Производя продукцию, воздействуют на объекты природы, где придается форма, пригодная для удовлетворения материальных потребностей.

В современной экономической литературе термин «сфера производства «трактуются в разных аспектах, в частности, как» сфера материального производства», но они принципиально мало отличаются (рисунок 2).

Горнодобывающее предприятие—основное звено горнодобывающей промышленности, создаваемое с целью добычи и обогащения полезных ископаемых. В зависимости от горно-геологических условий добыча может производиться открытым или подземным способом. Горное предприятие характеризуется производственно-технической единицей, которая определяется общими целями производимой продукции или процессами ее производства.

Горно-обогатительный комбинат (горно-обогатительный комбинат) — горное предприятие, осуществляющее добычу (открытым или подземным способом) и обогащение руды. Конечный продукт-концентрат.

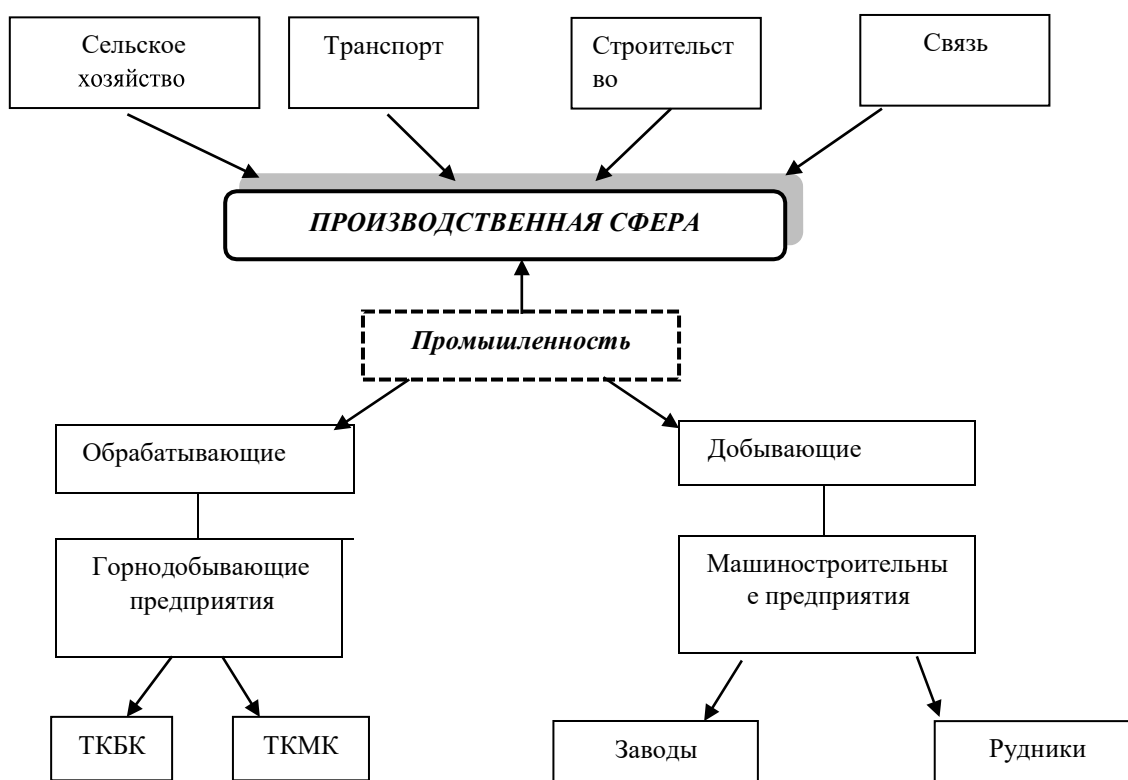

Рисунок 2. Структура производственной сферы

Металлургический комбинат это металлургическое предприятие (Комбинат), завод с полным циклом металлургического производства. Горно-металлургический комбинат (ГМК) – предприятие по добыче и переработке горных выработок [5].

Машиностроительное предприятие представляет собой комплекс различных взаимосвязанных производственных подразделений-мастерских, участков, обслуживающих хозяйств. Все цеха и сооружения машиностроительного предприятия выполняют определенные функции; конечная цель их деятельности – осуществление выпуска готовой продукции. В зависимости от различных экономических факторов машиностроительное предприятие включает в себя различные подразделения (цеха).

Состав цехов предприятия можно определить на основе следующих производственных подразделений:

1. машиностроительные заводы с полным производственным циклом, включая все этапы машиностроения; такие фабрики имеют три основные группы: закупочные, обрабатывающие и сборочные.

2. машиностроительные заводы, производят только заготовки для различных деталей машин, отливают, забивают, штампуют т. е. они обеспечивают другие машиностроительные заводы. Основными цехами являются крупные литейные и кузнечные цеха, а также в некоторых случаях на таких предприятиях проводится предварительная механическая обработка (молния) для выявления поверхностных дефектов, а также для уменьшения объема транспортируемого металла.

3. заводы по механической обработке заготовок и сборке машин с других предприятий, а также заводы по сборке машин из деталей, узлов и агрегатов с других заводов («сборка шуруповерта»– чаще всего используется при начале продвижения продукции на новом

рынке). В состав таких заводов входят обрабатывающие (механические) и сборочные цеха, во втором случае – только сборочные.

Из разных источников можно по-разному встретить общие определения понятия «производственная сфера», которые не противоречат друг другу, а, наоборот, дополняют.

Список литературы

1 Богомолова И.П., Кривенко Е.И., Стряпчих Е.С., Шевалдова Т.В. Инновационное развитие как эффективная стратегия организации // Вестник ВГУИТ.- 2018.- Т. 80., № 1.- С. 398–412. <https://www.vestnik-vsuet.ru/vguit/article/view/1706/2127> 20.12.2020

2 Ярных Э.А. Роль малого и среднего бизнеса в инновационном развитии общества // Россия: тенденции и перспективы развития. Ежегодник. Вып.13.– М., 2017. –Ч. 1. С. 457 – 461. <https://www.academia.edu/36509309> 20.12.2020

3 Лямкин И.И. Влияние размера фирмы на их инновационную активность // Экономика: вчера, сегодня, завтра. -2016. № 3.- С. 209-216.

4 Сагиева Р.К., Жупарова А.С., Жайсанова Д.С. Оценка эффективности инновационной активности предприятий с использованием концепции маркетинга-микс // Central Asian Economic Review. 2020;(4). P.116-126.

5 Чалдаева Л.А. Экономика предприятия: учебник и практикум для вузов 5-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2019. –435 с.

Цифровые технологии в государственном управлении природоохранной деятельности Республики Казахстан

С.К.Ержанова¹, А.О.Захарченко²

¹ к.э.н., профессор кафедры менеджмента

² магистрант 1-го года обучения по специальности «Государственное и местное управление»

salta_27@mail.ru, aikido_99@bk.ru

^{1,2} Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: Статья посвящена изучению роли цифровых технологий в государственном управлении деятельности направленной на охрану природы. В статье рассматриваются конкретные примеры применения государством инновационных технологий способствующие сохранению равновесия экосистем. Научная новизна заключается в анализе диджитализации государственных органов задействованных в управлении природоохранной деятельности. В результате определена и охарактеризована роль введения новшеств технологического процесса в защите природы под управлением государства.

Ключевые слова: охрана, природа, государство, управление, экология.

Природоохранная деятельность представляет собой совокупность мер, основной задачей которых является сохранение, рациональное использование, восстановление и преумножение богатства природных ресурсов в государстве.

Природная среда Республики Казахстан в связи с огромным промышленным и сельскохозяйственным потенциалом находится в уязвимом положении. Ежегодно сотни тысяч гектар земельных ресурсов и десятки тысяч кубометров водных бассейнов подвергаются деградации от развития аграрного сектора экономики и исторического ремесла граждан – животноводства. Помимо выращивания скота и сельскохозяйственных культур,

окружающая среда Казахстана стремительно увядает от горнодобывающей, нефтяной промышленности, металлургии и непосредственной прямого антропогенного воздействия.

Для отслеживания управления природоохранной деятельностью в Казахстане разработана программа космического мониторинга. АО НК «ГарышСапары» в коллаборации с Министерством экологии, геологии и природных ресурсов ведут контроль за сохранением экосистем и соблюдением установленных природоохранных мероприятий природопользователями. Национальной компанией «ҚазақстанҒарышСапары», оператором космической системы дистанционного зондирования Земли и системы высокоточной спутниковой навигации Республики Казахстан, разработаны открытый геопортал и мобильное приложение по фиксации населением нарушений и мониторингу вырубке леса, пожаров и несанкционированных свалок твердых бытовых отходов.

Данное мобильное приложение для защиты окружающей среды предлагается на бесплатной основе для использования всеми жителями Казахстана по принципу краудсорсинга в целях улучшения экологической ситуации. Оно предназначено для всех, кому небезразлична природа и ее загрязнение.

Как пример ситуация, вы выехали за город и стали свидетелем поваленных деревьев, несанкционированных свалок, пожара и т.д., можете через это приложение произвести фото и видео фиксацию нарушения, заполнить краткую форму и отправить в общую базу данных. Все факты нарушений, собранные общественностью, незамедлительно появляются в свободном доступе на вышеуказанном геопортале, и на эти заявления будут реагировать представители Министерства[1].

Для сохранения целостности земельных ресурсов и препятствования незаконной добычи полезных ископаемых в каждом регионе Республики Казахстан местным уполномоченным государственным органом в области охраны окружающей среды посредством портала NedroGarysh через космическую съемку и дистанционное зондирование ведется отслеживание изменений покрова земной поверхности с дальнейшим интерполирующим анализом[1].

В крупных по населению городах страны и в городах с промышленной направленностью современная экологическая обстановка находится в неудовлетворительном положении, в связи с этим Республиканское государственное предприятие «Казгидромет» создало приложение для отслеживания качества атмосферного воздуха «AirKZ». Данное приложение отображает информацию с поста наблюдения загрязнения атмосферного воздуха: силу и направление ветра, атмосферное давление, температуру воздуха, показания по содержанию загрязняющего вещества в воздухе отображаемое в 4 уровнях (зеленый, желтый, оранжевый и красный).

К примеру, при превышении предельной допустимой концентрации загрязняющих веществ в трехкратном размере (оранжевый уровень опасности), приложение информирует пользователя о необходимости нахождения в закрытых помещениях, а при превышении норматива в пятикратном размере, данные поста наблюдения с указанием точного времени и геолокации направляются в региональный Департамент экологии для выяснения причины превышения и принятия соответствующих природоохранных мер[2].

Для заинтересованной части населения в вопросах экологии и охраны природы, ежеквартально каждое промышленное предприятие представляет информацию о выполнении плана природоохранных мероприятий и о стадии реализации целевых мер Дорожной карты по решению экологических проблем открытым способом непосредственно через СМИ и на медиа-портале проводятся общественные слушания с возможностью участия каждого человека, внесение коррективов и выражение недовольств.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что на сегодняшний день цифровые технологии играют немаловажную роль в управлении природоохранной деятельностью в Казахстане.

Государство в лице Министерства экологии, геологии и природных ресурсов ведет постоянный контроль над деятельностью направленной на охрану природы в тесном сотрудничестве с Национальными компаниями, чья деятельность нацелена на удаленное управление процессами связанными с действиями нарушающие равновесие природных экосистем и посредством компьютерных технологий предоставляет возможность населению моментально реагировать на причинение вреда природе, а также оказывать помощь в менеджменте природоохранной деятельности, тем самым сооружая «управленческий мост» в виде цифровых технологий между населением и государством.

Список литературы

1. Официальный сайт НК АО «Казахстан ГарышСапары» [Электронный ресурс]. Режим доступа:<https://www.gharysh.kz/>(дата обращения 24.11.2021г.)
2. О мобильном приложении «AirKZ». [Электронный ресурс]. Режим доступа:<https://pavlodarnews.kz/novosti/mobilnoe-prilozhenie-airkz-pokazhet-kachestvo-vozdukhav-gorodakh-rk/> (дата обращения 24.11.2021г.)

Development of human capital in innovative economic systems

Jazykbayeva B.K.¹, Kalykova K.B.²

¹PhD Associate Professor, Karagandy University of Kazpotrebsoyuz

²1st year master's student, major "Management"
baldirgan_keu@mail.ru , kalykovak@mail.ru

^{1,2} Karagandy University of Kazpotrebsoyuz, Karagandy city

Annotation. The growth dynamics of the modern innovation and information economy, both global and national, is determined not by a simple increase in production volumes in all sectors, but by that part of it that is generated by various innovative and qualitative shifts in the production of goods and services. Further activation of the innovation process in recent decades is associated with the formation of a new type of economic development based on a continuous change in the production base and the nature of products, on the continuous creation of fundamentally new technologies and new types of goods and services.

Key Words: human capital, labor force, production, national economy, scientific theory.

In the context of globalization, which has toughened competition in world markets, and the problem of novelty and quality competition, which is actualizing the problem, innovation has become the main vector of economic development [1].

The innovative nature of development has changed the nature of the flow of production processes. The main part of innovation shifts is generated in the processes of human activity, outside the sphere of mass production, either in the development of an idea for a product and service, or in the implementation of a product on the market. Mass production processes are becoming more transparent, optimized, and available for copying. Scientists and practitioners have already realized that the role of material factors is becoming more and more mediated, dependent on the creation of new ideas of an organizational, scientific, and technical nature by man organically included in the national economic structure.

For the first time the idea of a new role of man in economic development was expressed by T. Schultz, based on the research of E. Denison. The latter proved on a large statistical body of data that only half of the increase in the gross national product received by the United States in the twentieth century was due to technical innovations and production equipment. The understanding by the world scientific community of the new role of man in the production process and the theoretical generalization of this new socio-economic form of realizing a person's ability to work has introduced the category of "human capital" into world science.

The application of the term capital to the human factor of production was justified by the fact that:

- Both of them are the main factors of social reproduction and in a market economy are able to deliver income;
 - Their interaction with each other takes place as part of the aggregate productive capital that brings profit;
 - Formation of both requires significant costs and occurs at the expense of current consumption.
- It follows from this thesis with implacable logic that, like investment in physical capital, investment in human capital can take place and should be considered as a subject of research;
- Investments in both types of capital can provide a long-term effect;
 - Both types of capital can accumulate and act as a stock;
 - Each of them has a monetary value, and the result of their use can be measured in kind and in monetary terms;
 - Both types of capital are subject to physical and moral deterioration.

The skill and acquired abilities of a person increase their quality as productive units (which was already pointed out by Karl Marx). therefore, the skill and ability of a person are integral qualities of the employee and it is hardly advisable to talk about them separately from the individual.

It should be noted that scientific thought in previous eras, one way or another, recognized the importance of the level of professional training of the labor force for the production process.

The origins of this concept can be traced in the works of the classics of economic science, since the idea that labor is one of the factors of production, and the reproduction process in a broad aspect includes not only the reproduction of goods, but also labor power is revealed in the works of A. Smith, K. Marx, J. Stuart Mill and many other theorists.

Of particular importance in considering the economic category of human capital, the process of its reproduction, are the views and theoretical positions of Karl Marx, which are outlined by him in many works.

Considering the views of Karl Marx, it is impossible not to notice that he considers the category of "labor", and not the category of "human capital", considering, as you know, this difference is fundamental.

Moreover, he conducts a discussion with some representatives of the classical school who equated labor and capital, which in their interpretation brings interest in the form of wages. In the third volume of Capital, he gives two arguments in favor of his point of view:

- The worker must work to get his "interest," and he cannot convert the capital value of his labor into hard currency for transferring to another.
- The annual value of his labor power is equal to his average annual wage, and with his labor he must replace for the buyer of his labor power precisely this value plus surplus value, that is, its increase.

In fact, Karl Marx believed that the employee owns his labor force, which, being a commodity, is alienated from the employee through purchase and sale, acquiring the form of variable capital belonging to the employer.

From this point of view, the category "human capital" is eclectic in nature, based on a mechanical combination of the concepts of "labor" and "capital". This point of view views capital and wealth as a basic concept outside of any specific social relations. In the modern economic encyclopedia, published under the editorship of LI Abalkin, capital is what is capable of generating income. R.M. Nureev, in his works gives the meaning of capital in the broad sense of the word - it is any resource created for the purpose of producing a large number of economic benefits (Table 1).

Table 1
Economic categories describing the role of a person in the production process

Category	Content	Characteristic	Scientists
Capital	Any resource created for the purpose of producing more economic goods. It has two forms: material and human, which are combined for the production process.	The most general category outside of specific socio-economic relations. Capital is considered only as a technical factor of production, but does not express social relations	Category of neoclassical economics
Labor force	The totality of the physical and spiritual abilities of the worker, which the human body possesses and which are used by people to produce certain consumer goods, his ability to work	The category of Marxism from the perspective of social relations	K. Marx
Human capital	Knowledge, skills, motivations and energies that human beings are endowed with and which can be used as a factor in the production of goods and services over time	The category of capital as a factor of production	G. Becker, T. Schultz, J. Mintser, L. Throw, E. Denison, etc.
Human capital	The scientific and educational potential accumulated by the employee in conjunction with his health and quality of life	Category of social reproduction	G. Myrdal and others.
* Compiled by the author			

These are the most general concepts that consider capital as a technical factor from the point of view of its role in the production process, and not capital as a category of social relations.

If, nevertheless, we argue in the mainstream of political economy, that is, in the context of social economic relations, then it is obvious that in fact labor, not being capital when it is sold, becomes such at the disposal of the entrepreneur when it is used in the production process. Labor power, being a commodity, has a value and a use-value. The value of labor power is reduced to the value of the welfare of the worker and his family. Naturally, the worker is interested in such a level of wages that would allow him to acquire the necessary amount of living goods. So the worker is interested in the price of his ability to work - wages.

At the same time, it should be noted that scientific thought, agreeing with the interpretation of "human capital", focused on education and investment in education, as the main factor that determines the value of human capital in market conditions. The classics of the direction E. Denison, T. Schultz, G. Becker, L. Throw, J. Mintser, I. Higuchi focused in their research programs precisely on establishing the relationship between the level of education of an individual worker and the benefits received from it, both by himself and the whole society.

J. Kendrick proposed his own method for assessing the accumulation of human capital at the macro level, which is based on the method of "continuous inventory", counting the costs of the family and society in the following types:

- keeping children until they reach working age and receive a certain specialty;

- retraining;
- training;
- labor migration;
- healthcare, etc.

The national economic level substantiates the macro-effect of investments in human capital. According to G. Myrdal, economists have long been "inclined to ignore the instrumental value of such investments, for the reason that the effect obtained from improving the quality of the population is too scattered, manifests itself a long time later and is difficult to measure."

However, at the end of the 20th century, a group of experts from the World Bank substantiated an expansive concept of national wealth, highlighting three main components in it: human capital; natural capital; reproducible capital (fixed and non-productive assets, working capital, household property) [2].

According to these calculations, the share of human capital in the structure of national wealth in regions that differ significantly in terms of economic development is greater than the other two types of capital. In the most developed regions and corresponding countries (North America, Western Europe, East Asia) the share is the highest at 75-76%.

Such results of the analysis of national wealth, based on theoretical studies and discoveries by T. Schultz, E. Denison and others, reflected the process that has been going on in economic systems since the middle of the 20th century - the formation of a new role for human capital in the modern economy. The growing role of human capital was a reaction to changes in technological processes, which began to be renewed more than once every 35-40 years, as before, on average after 10-8 years. At the beginning of the 21st century, the average period of renewal of technologies and equipment was reduced to 4-5 years, and in the most developed industries, to 2-3 years. The innovative type of development determined the features of the formation and functioning of the human resource in the modern economy:

- Continuous connection of education with production activities throughout the entire working life - continuous retraining;

- Significant creative element in labor processes, i.e. not just the accumulation of new knowledge and skills in the process of labor activity, but also the ability to apply them creatively, to develop new methods and techniques in daily work;

- The requirement of continuing education and the activation of creative opportunities applies not only to individual employees, but also to the team as a whole. That is, we are talking about the formation of the intellectual capital of the company as part of its intangible assets. (Such assets include two structural parts: the body of knowledge and skills of employees, coupled with their creativity and culture of the firm, and the structural capital of the firm: its information bases, organizational system, patents and trademarks belonging to it.)

- The basic principle of managing the innovation process, both at the firm level and at the state level, is becoming the principle of synergy, which is implemented in knowledge management: managing the flow of information of a technological, patent, market nature, which makes specific requirements for both employees and managers.

The intellectual capital of a firm and the country as a whole becomes a necessary prerequisite for the inclusion of firms and countries in the global economic space with the greatest benefit for the country and the standard of living of its citizens. Among the four main determinants included by M. Porter in the "national diamond" of competitiveness, the factor of human capital is an obligatory part of it, which determines the country's competitiveness in the world economic system. Full and productive participation of the country in the new economy, which is growing on a global scale, is impossible without the modern quality of human capital. The effective implementation of human capital in the context of globalization of economic life is unthinkable without inclusion in

innovation networks, which are a feature of the global system of division of labor. For the modern economy, the phenomenon is divided into four main types of labor:

- Production of high-value products related to high technologies;
- Production of mass products, the competitiveness of which in the world market is determined by low labor costs;
- Production of raw materials;
- Labor unclaimed in modern conditions.
- The rapid pace of production of high-tech goods (HTT) and the growth of employment in these sectors of the economy indicate an increase in intellectual capital in the world economy.

The productive potential of the latest technology depends on the quality of training systems and the skill level they provide. In fact, mastering high-quality professional skills and competencies and their creative improvement becomes a necessary response to changes in production technology, dynamically changing requirements for quality and labor productivity.

At the same time, the significance of the educational system, scientific base, information networks, institutions and culture that have developed in the country is growing sharply. M. Porter writes about this phenomenon as follows: "Globalization leads to a paradox. It is tempting to assume that the home country no longer plays a role in ensuring the international success of its firms. At first glance, firms have become more important than the country. But in fact, the competitiveness of advanced industries is increasingly determined by specific knowledge, skills and the level of innovation, which are increasingly embodied in a skilled workforce and organizational mechanisms [3].

In this regard, the state has serious responsibilities in connection with the provision of the economy and competitive clusters with human resources of appropriate quality. The emergence of high-tech industries and a modern level of service dictates a high level of education, professional skills, knowledge and culture, and the ability to handle modern technology. A high level of education and the formation of the ability to develop one's potential is a necessary prerequisite for the adaptation of an employee to the permanent process of improving production processes. In order to carry out such a complex activity, a person needs not only creative education, but also high-quality healthcare, the possibility of labor mobility, the availability of information fields and the ability to work with them, and other conditions. Therefore, education, health care, vocational training, the search for economically significant information, labor mobility, upbringing and childcare are considered by Western economists to be the main areas of "investment in human capital."

It is necessary to make a qualitative shift in the standard of living of the population on the basis of the development of human resources and ensuring the modern quality of social infrastructure services.

Investment flows of the state into human capital pass through the social sphere, the importance of which in this regard, firstly, has increased, and secondly, has acquired a new content. Previously, the social sphere was seen rather as a need for state paternalism for socially vulnerable members of society, since all other layers of society can use private education, health care, etc. At the present stage, it is necessary to ensure a high level of social infrastructure for all, to make it accessible to every member of society in order to ensure a high quality of human potential for the nation as a whole, and not only for its individual groups.

Summarizing all of the above, we can draw the following conclusions. The core of the development of modern competitive countries is the availability of innovative systems and human potential capable of supporting and developing these systems. Despite the conceptual incompleteness of the theory of human capital, the causal relationship between the level of education, health and mobility of human resources and the level of competitiveness of the national economy is scientifically substantiated and recognized by the world community. Accordingly, the

fact remains that the improvement of the country's human potential takes place in the social sphere, for the functioning of which the state is fully responsible.

Bibliography

1. N. Ivanov. Human capital and globalization. // ME and MO, no. 9, pp. 19-31.
2. Kunte A., Hamilton K., Dixon J., Clements M. Estimating National Wealth. Methodology and Results. Oct. 1998.
3. Porter M. Competition. - St. Petersburg: Williams Publishing House, 2002. - 495s

Влияние цифровизации на качество государственного управления в Республике Казахстан

А.М Иманбекова¹, Е.А. Ставбуник²

¹Докторант Карагандинского университета Казпотребсоюза
imanbekova2006@mail.ru

^{1,2} Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда

Аннотация: Данная статья посвящена вопросам государственного управления в условиях цифровой экономики в Республике Казахстан. Рассмотрено влияние цифровизации на степень эффективности реализации таких функций, как выработка государственной политики, регулирующие функции и функции прямого государственного управления. Исследовано влияние структурных трансформаций административной системы Казахстана на формирование сервисного государства как стадию эволюции системы государственного управления. Определены направления модернизации государственного управления с учетом перехода к информационному обществу.

Ключевые слова: «Цифровизация», государство, государственное управление, интернет, технология, инновации, управление.

Процесс цифровизации государственного управления является частью стратегии, направленной на улучшение доступа к товарам и услугам по всей Республике как для граждан, так и для бизнеса, но также направлен на использование потенциала ИКТ- технологий для продвижения инноваций, устойчивости экономического роста и развития прогресса.

Благодаря продвижению прав на цифровое гражданство и принятию модели открытого правительства цифровые технологии предлагают бесчисленные возможности как для организации управления, так и для отношений между гражданами, предприятиями и администрациями.

«Цифровое гражданство», набор прав и обязанностей, связанных с цифровой сферой, направлено на упрощение отношений между гражданами, бизнесом и государственным управлением с помощью цифровых технологий. Цифровое гражданство обеспечивает право граждан и предприятий на доступ ко всем интересующим их данным, документам и услугам в цифровом режиме, чтобы гарантировать упрощение доступа к услугам.

Модернизация системы государственного управления в Казахстане проводится с момента обретения суверенитета и продолжается по сей день. В 2017 году конституционная Реформа проводилась с целью перераспределения полномочий между ветвями государственной власти. Роль парламента и его контроль над правительством были усилены.

Существуют серьезные пробелы в исследованиях цифровой трансформации государственного управления с точки зрения предоставления услуг местным органам власти, административных процедур на переднем крае и воздействия на сотрудников. Эта статья способствует заполнению этих пробелов, анализируя текущее состояние цифровизации на уровне местных органов власти в Германии, препятствия на пути внедрения, а также ее влияние на сотрудников местных органов власти и граждан. Наше внимание сосредоточено на местных немецких универсальных магазинах, и мы отвечаем на следующие вопросы:

Какие институциональные изменения произошли в результате внедрения новых цифровых инструментов и какой уровень цифровой зрелости был достигнут?

Как цифровизация до сих пор повлияла на сотрудников и граждан (включая возрастную стратификацию)?

Каковы основные факторы, объясняющие достигнутые результаты?

Цифровизация стала мировым трендом. С развитием и освоением цифровых технологий связываются возможности достижения ключевых целей социально-экономического развития Казахстана. Для их реализации принципиальное значение имеет адекватная цифровизация госуправления. В зарубежной литературе и практике сформированы и реализуются различные версии повесток дня цифровизации государственного управления, в том числе его цифровой трансформации, представлены версии эволюции цифровизации госуправления, подготовлены и реализуются стандарты (модели) зрелости цифрового госуправления.

Сравнительные данные показали, что состояние цифрового управления в государственном секторе и темпы цифровой трансформации неодинаковы в разных странах. В то время как одни страны достаточно продвинуты, другие продемонстрировали меньший прогресс или даже сопротивление движению за реформу цифровизации. Сравнивая статус-кво цифровых государственных услуг в Европе, Германия занимает только 21-е место из 28 стран. Отсутствующие, неподходящие и / или неизвестные электронные услуги привели к сравнительно низкому количеству пользователей в Германии: например, использование предложений электронного правительства не получает значительного прогресса, 48% граждан использовали электронные услуги в 2020 году по сравнению с 45% в 2012 году. В Германии состояние цифровизации государственного сектора значительно отстает от далеко идущих надежд, связанных с этой темой модернизации.

Рационализировать и консолидировать существующие цифровые инфраструктуры для оцифровки государственного управления, облачных вычислений и кибербезопасности с помощью особое внимание к гармонизации и интероперабельности платформ и данных

Сервисы. Кроме того, гарантия для всех цифровых государственных услуг повышает уровень наличие, эффективность и доступность, повышение уровня принятия и уровня удовлетворенности граждан / предприятий (с прямым влиянием на цифровые государственные службы) также благодаря ориентированному на пользователя и открытому подходу к дизайну услуг.

Цифровое гражданство отмечает следующие элементы:

цифровой доступ: в первую очередь, для цифрового гражданства необходима поддержка свободного доступа к технологиям цифровые права и обязанности: с одной стороны, есть права, связанные, в частности, с конфиденциальностью, обработкой данных и свободой выражения мнений, с другой стороны, есть обязанности и ответственность, которые включают надлежащее использование технологии в соответствии с законодательством;

цифровые навыки: технологии постоянно развиваются, и рынок труда все больше требует инновационных цифровых навыков цифровая коммуникация: благодаря новым технологиям у каждого есть возможность общаться и сотрудничать с кем угодно, в любом месте и в любое время;

цифровая коммерция: сейчас рынок цифровой, и онлайн-покупки становятся все более распространенными, поэтому необходимо установить правила для защиты цифровых потребителей

цифровое здоровье и благополучие: новые технологии могут принести пользу и в секторе здравоохранения (например, электронная карта пациента или электронное рецепт)

Для достижения цифрового гражданства необходима компьютеризация государственного управления, которая называется электронным правительством (что означает цифровое управление).

В настоящее время научное обоснование и разработка подходов к цифровой трансформации институтов государственного управления базируются на изменении фундаментального понимания сущности государства. В последние два десятилетия проблемы повышения эффективности государственного управления выступают важнейшим направлением исследований, результаты которых определяют принципы формирования новых моделей управления. В первую очередь, это парадигма Нового государственного управления (от англ. *new public management*, далее NPM), которая рассматривает государство как систему сервисных функций, соответственно, деятельность государственных служащих сводится к оказанию услуг. И более поздняя — «Достойное управление» (от англ. *good governance*, далее GG), предлагающая переход от понимания управления как исполнения функций к управлению как сети взаимосвязей государства и граждан: граждане участвуют в принятии управленческих решений, их организации и объединения представлены в системе управления.

В последнее десятилетие происходит трансформация государственного управления в направлении его приспособления к требованиям информационного общества и информационной эры. На основе информационных технологий ускоряется процесс принятия решений и их воплощение, высвобождается часть рабочего времени; появляется механизм эффективного консультирования общественности о проведении государственной политики, определяются новые каналы предоставления гражданам информации и услуг; этот процесс проявляется в изменении подходов к механизмам управления и постепенной переориентации базовых принципов с акцентом на обеспечение широкого участия граждан в обсуждении и принятии государственных решений [4].

Основными направлениями общественных потребностей и запросов субъектов электронного управления, которые формируют его объект, являются:

- создание, отправка, передача, получения, обработка, использование, контроль выполнения и хранения электронных документов;

- технологическое объединение функционально связанных составляющих системы электронного взаимодействия и комплексная система защиты информации;

- доступ и обеспечение с помощью средств информационнокоммуникационных технологий к загрузке, заполнению, представлению в электронной форме заявлений и других документов, обращение к дистанционной оплате за предоставление государственной услуги, в электронной форме, а также получение субъектами обращения информации о ходе рассмотрения их заявлений и результатов предоставления административных услуг;

- непосредственное удовлетворение потребностей и запросов физических и юридических лиц в сфере финансов (налоги, страхование, финансовые услуги), социальной защиты (пенсионное, социальное обеспечение), регистрации (физических лиц-предпринимателей, юридических лиц и т.п.), нотариальной деятельности, гражданства и миграции, образования и культуры, семьи, безопасности и защиты, связи и информатизации, внешнеэкономической деятельности, недвижимого имущества и строительства, сельского хозяйства, природных ресурсов и экологии, транспорта, интеллектуальной собственности.

Процесс предоставления электронных услуг должен осуществляться следующим образом:

1) происходит подготовка и размещение информации о публичной услуге соответствующим органом публичной администрации на официальном вебсайте и / или в Едином государственном портале административных услуг;

2) осуществляется информирование физических и юридических лиц о порядке предоставления публичных услуг;

3) обеспечивается прием, и регистрация электронного заявления от лица о получении публичной услуги с использованием информационнокоммуникационных технологий;

4) происходит передача принятого электронного заявления лица к ведомственным информационным ресурсам с использованием информационнокоммуникационных технологий;

5) завершается предоставление электронной услуги путем получения лицом электронного документа или его получения в бумажном виде в установленное в электронной очереди время [2].

По мере нарастания уровня зрелости в процессе трансформации формируются ключевые принципы цифрового правительства:

- приверженность принципу «цифровой от начала до конца» (digitalendto-end);
- проектирование клиенто-центрических услуг;
- платформонезависимость внедряемых услуг;
- реализация стратегии, основанной на использовании данных;
- содействие использованию открытых данных;
- открытость для инноваций и «подрывных» технологий.

Цифровизация государственного управления предполагает следующие направления:

- развитие электронного правительства;
- повышение качества государственного управления за счет создания и внедрения современных информационных технологий;
- оказание услуг на базе информационных технологий в области медицины, здравоохранения и социального обеспечения;
- развитие сервисов на основе информационных технологий в области образования, науки и культуры;
- поддержка региональных проектов в сфере информационных технологий [7].

Трансформация государственного управления относится к важнейшим проблемам Казахстана на текущий момент. Не подлежит сомнению, что непосредственно с системой государственного управления и компетентностью занятых в ней работников связано экономическое реформирование, общественная демократизация, позиции страны на международном рынке.

Концепция развития государственного управления до 2025 года сконцентрирована на роли правительства и парламента [2]. Согласно конституционному реформированию 2017 года, порядка 35 полномочий, ранее определенных президенту, были переданы в парламент или правительство. С того времени президент самостоятельно назначает министров, премьер-министр представляет главе государства кандидатуры оставшихся членов правительства. С целью принятия во внимание плюрализма решений принципиальных государственных задач, достижения преемственности реформирования и результативности коллективных действий с парламентскими палатами вводится пятилетний должностной срок членам правительства. Будет трансформирована парламентская работа с учетом его ключевой значимости в создании правительства. Предвыборные президентские программы и проекты парламентских партий предполагается представлять в виде одного из важнейших ориентиров будущего общественного прогресса. Маслихаты как представительные местные

органы будут усилены вводом освобожденных должностей председателей комитетов и обязательным отчетом по исполнению бюджета региональными руководителями.

Государственное управление является ключевой частью успешной имплементации новых подходов к системе государственного планирования. Так, с целью успешного внедрения новых подходов к системе государственного планирования крайне важное значение будет иметь реформированию системы государственного управления на основе «корневых систем».

Согласно концепции, при формировании и реализации государственных политик госаппарат и госслужащие будут руководствоваться 5 фундаментальными принципами государственного управления. «Наше государство должно быть: «слышащим», эффективным, подотчетным обществу, профессиональным и прагматичным. Для перехода на сервисную модель госуправления перед госаппаратом поставлены 9 основных задач. Вместе с тем, практическая реализация Концепции государственного управления потребует большую работу реализационного характера.

Как показывает мировая практика, электронное правительство вносит значительный вклад в повышение эффективности государственного управления.

Современные институты государственного управления трансформируются вслед за меняющимся миром. В 2017 году цифровая революция в глобальном масштабе преодолела знаменательный рубеж — к интернету подключился каждый второй житель Земли. Правительства по всему миру ощущают двойное давление. С одной стороны, требования граждан к качеству услуг постоянно растут, и они хотят взаимодействовать с государственными органами через интернет так же легко, как с банками и интернет-магазинами. С другой стороны, правительствам необходимо сокращать административные расходы и повышать эффективность реализуемых программ. Цифровизация сегодня — это механизм для решения подобных задач. Создание современной цифровой системы государственного управления позволит в режиме онлайн отслеживать возникающие проблемы и участвовать в их решении.

В казахстанской экономике цифровые подходы и технологии в сфере государственного управления находятся на этапе активного развития и осмысления первого практического опыта применения. Проведенное исследование позволяет сделать вывод, что организация единых цифровых информационных платформ, использование сквозных цифровых технологий формирует условия для достижения нового качества государственного управления на основе горизонтальной интеграции и эффективного взаимодействия государственных органов управления.

В целом развитие цифровых технологий создает базовые предпосылки для перехода от модели «сервисного управления» к модели «объединенного правительства», более соответствующей глобальным вызовам и рискам развития казахстанской экономики. В этой связи стратегической целью цифровой трансформации институтов государственного управления должно стать не только фрагментарное внедрение технологий совершенствования деятельности институтов управления (что, несомненно, важно), а повышение качества государственного управления для эффективной реализации национальных проектов (программ), обеспечивающих устойчивый рост и конкурентоспособность экономики нашей страны.

С начала 2000-х годов в мире начала распространяться новая модель управления в центре которой находятся цифровые технологии. Переход от NPM к модели цифрового правительства - это не простое изменение, а скорее радикальный поворот в общих границах социальной модернизации, который стал возможен вместе с развитием Интернета и качественным погружением социальных процессов в интернет-пространство.

Следует отметить, что внедрение модели цифрового правительства на практике во многих странах отражает не только необходимость адаптации государства к быстро меняющейся цифровой среде, но и долгосрочную тенденцию повышения цифровой открытости в работе государственных учреждений и механизмов повышения качества государственных услуг, предоставляемых в соответствии с растущими ожиданиями общества. Важно учитывать, что модель цифрового правительства заменила предыдущие модели правительства не только из-за общественного давления и распространения интернет-культуры, а также из-за необходимости решения наиболее острых проблем государственного управления в условиях нарастающего мирового финансово-экономического кризиса на современном этапе, касающихся образования и культуры, здравоохранения, транспорта, реагирования на чрезвычайные ситуации и т.д.

Оценка цифровизации взаимодействия государства и граждан требует учета различных показателей, отражающих непосредственные, промежуточные и конечные результаты такого взаимодействия, а также риски, связанные с переходом к «цифре». В части оказания государственных услуг для такой оценки целесообразно использовать индекс цифровизации взаимодействия государства и граждан. Дальнейшие перспективные направления исследований в сфере оценки цифровизации взаимодействия государства и граждан связаны с изучением влияния доверия граждан к органам государственного управления на уровень цифровизации взаимодействия государства и граждан, а также с учетом взаимодействия граждан и государства в рамках иных видов государственных функций (выработки и реализации государственной политики, регулирования, контрольно-надзорной деятельности). Реализация этих направлений потребует расширения имеющейся в настоящее время информационной базы.

Особое внимание обеспечению широкополосного доступа в Интернет следует уделять сельской местности. Это необходимо предоставить регионам новые возможности (образование детей, современные медицинские услуги, электронная торговля) и передать преимущества города селу. Интернет создает новые возможности для сельских сообществ в экономическом и социальном развитии. Реализация интегрированных инструменты цифровизации сократят цифровой разрыв в районах, удаленных от центров экономической жизни и дать дополнительный импульс развитию и благосостоянию сельских жителей. Цифровизация деревень также поддержит развитие сельского хозяйства и занятость. Это снизит миграцию сельских жителей в города.

Работая с этими факторами, государство может поддержать предприятия и ускорить внедрение цифровых технологий, поскольку с ними связано до 60% всего имеющегося потенциала повышения производительности труда предприятий.

Наличие внутренних возможностей и дополнительных стимулов для цифровизации дает предприятиям возможность начать движение по пути трансформации. Однако даже имея необходимые ресурсы, компании сталкиваются с внутренним сопротивлением, нежеланием менять бизнес-процессы и трудностями интеграции с «традиционными» решениями. Важно помнить, что цифровая трансформация предприятий - это не замена всех сотрудников роботами, а расширение возможностей менеджеров и сотрудников за счет новых технологий. Более 70% из них руководители промышленных предприятий считают, что цифровизация создаст дополнительные рабочие места, а не сократит их количество.

Список литературы

1. Смолян, Г. Л. Человек и компьютер / Смолян. – М.: Политиздат, 1981. –192 с.
2. Бачило, И.Л. Информационные технологии и система органов государственной власти / И. Л. Бачило // Информац. о-во. – 2000. –Вып.1. – С. 47-52.

3. Крючков, Э. Н. Информационные технологии для мегаполиса / Э. Н. Крючков // Информац. о-во. – 2003. – Вып. 1. – С. 79-80.

4. Гаврилов, Л.П. Информационные технологии в коммерции: Учебное пособие / Л.П. Гаврилов. - М.: НИЦ ИНФРА-М, 2013. - 238 с.

5. Гаврилов, М.В. Информатика и информационные технологии: Учебник для бакалавров / М.В. Гаврилов, В.А. Климов; Рецензент Л.В. Кальянов, Н.М. Рыскин. - М.: Юрайт, 2013. - 378 с.

Human resource management during the COVID-19 pandemic

E.Kultanova¹, O.Denissova¹

^{1,2} 2nd year Master students in the "Management"
elmira-kultanova@mail.ru, denissovaov@gmail.com

^{1,2} Karaganda Buketov University, Karaganda

Abstract: COVID-19 has dramatically changed the organization's operations, creating a complex and complex environment for managers and human resource managers. In order to solve the problems of the organizations during a pandemic, it was necessary to find original solutions to ensure operations and to help their staff cope with that unusual situation. We have described the main challenges and opportunities that the pandemic has created.

Key words: Human resource management, COVID-19, staff

The COVID-19 pandemic has emerged as an unprecedented public health crisis that has shaken the world. Combined with an epidemiological measures, the COVID-19 outbreak led to a significant slowdown in global economic activity, triggering furloughs, layoffs and the closure of many companies [1]. However, for trying to recover from the pandemic crisis, companies have started reopening taking into account all preventive measures.

Thus, the COVID-19 pandemic created a complex environment for managers and human resources managers who needed to find original solutions to support their company's business. Human resources management offices were not sufficiently prepared to deal with crises when they occurred. Thus, the main objective of this study is to examine the impact of COVID-19 on human resources management, to identify the main challenges and opportunities, and to provide insights into future directions.

The strategic management of human resources is intended for the efficient use of human resources to meet the strategic needs of companies. During a pandemic, companies must allocate their resources, agree on mechanisms and make the right use of organizational resources and knowledge. Strategic planning and implementation in a pandemic is a challenge for managers and human resources managers.

The COVID-19 crisis has fundamentally changed the working environment in the organizations. To ensure business continuity, many organizations have moved to remote work. For example, Google announced that its employees would continue working remotely until at least summer 2021, while Twitter employees were given the opportunity to work remotely indefinitely [2]. However, not all organizations were able to afford to move to dysfunctional work. For large industries where the physical presence of employees was necessary, all protective measures against coronavirus infection or dismissal were proposed [3]. This situation strongly recommends that human resources managers identify posts that can be performed remotely, those that can be performed in the physical workplace and those that require dismissal from the postfor situations

caused by a pandemic. Thus, these unexpected and radical organizational changes pose serious challenges for managers and human resource managers. In addition, they can have serious implications for the mental health of staff members, their experience in work planning, working space and interaction with them.

On the implementation of remote work, the main problem was to provide employees with the necessary tools, such as Zoom, Microsoft's remote desktop, viewing tool for groups and the Microsoft command, which all organizations cannot afford, bearing in mind that financial possibilities vary from one organization to another [4]. Home-based staff should also be provided with effective communication, monitoring, support, performance management and changes in their fees. It should be borne in mind that long-distance work can lead to the isolation of staff because of a lack of communication between staff members, a lack of peer advice and personal communication, which can be a source of stress that can undermine the mental health of staff members. It can also be psychologically demanding for these staff, given the potential for family distraction and the many roles they have to play when working from home [5].

Many human resource managers have implemented some activities to support their staff, such as the creation of virtual socialization events such as virtual dinners or coffee breaks [6]. Undoubtedly, these methods help to support staff in this severe crisis when they are far apart and away from their places of work.

COVID-19 is not only a risk to physical health, but also a significant risk to mental health [7]. This can be psychologically difficult for staff who work from home, who may feel isolated and torn between their work and their personal lives. Moreover, staff members who should be physically present at the workplace may return to work for fear of contracting the virus or passing it on to their family, which may increase their stress. In this context, the main challenge for HRM managers and practitioners is to identify risk factors and take appropriate preventive measures in the workplace, including for staff working at home.

Finally, the organizational culture needs to be restructured to facilitate the adoption of flexible working arrangements and the transition to a hybrid working model. Moreover, it is necessary to develop and maintain a cohesive culture that supports staff communication and interaction in order to promote social support and cooperation among staff, especially those who work remotely. In fact, virtual interactions can affect socialization, tacit knowledge associated with organizational culture.

References

1. World Economic Forum. COVID-19's Workforce Impact //Strategic Intelligence. – 2020.
2. Leonardi P. M. COVID-19 and the new technologies of organizing: digital exhaust, digital footprints, and artificial intelligence in the wake of remote work //Journal of Management Studies. – 2020.
3. Gourinchas P. O. Flattening the pandemic and recession curves //Mitigating the COVID Economic Crisis: Act Fast and Do Whatever. – 2020. – T. 31. – C.57-62.
4. Prasad K., Vaidya R. W. Association among Covid-19 parameters, occupational stress and employee performance: An empirical study with reference to Agricultural Research Sector in Hyderabad Metro //Sustainable Humanosphere. – 2020. – T. 16. – №. 2. – C. 235-253.
5. Hecker S. Hazard pay for COVID-19? Yes, but it's not a substitute for a living wage and enforceable worker protections //New Solutions: A Journal of Environmental and Occupational Health Policy. – 2020. – T. 30. – №. 2. – C. 95-101.
6. Quaedackers J. S. L. T. et al. Clinical and surgical consequences of the COVID-19 pandemic for patients with pediatric urological problems: statement of the EAU guidelines panel for paediatric urology, March 30 2020 //Journal of pediatric urology. – 2020. – T. 16. – №. 3. – C. 284- 287.

7. Hamouche S. COVID-19 and employees' mental health: stressors, moderators and agenda for organizational actions //Emerald Open Research. – 2020. – Т. 2.

Предпосылки создания специальных экономических и промышленных зон в Республике Казахстан

¹Т.Б. Казбеков, ²Е.С. Туkenov

¹к.э.н., доцент кафедры менеджмент

²студент 1-го курса экономического факультета
anuarbek.kazbekov@mail.ru, tukenov_99@bk.ru

^{1,2} Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: в статье отмечается, что повышение экономической роли инноваций, изменение темпов, направлений и механизмов развития инновационных процессов являются одним из ключевых факторов, обусловивших радикальные структурные сдвиги в экономике. Установлено, что в Казахстане ныне действующие законодательства направлены на развитие специальных экономических зон. Обосновано, что в Казахстане приняты все необходимые меры для функционирования специальных экономических и промышленных зон.

Ключевые слова: инновация, промышленные зоны, государственная программа промышленно-инновационного развития.

Повышение экономической роли инноваций, изменение темпов, направлений и механизмов развития инновационных процессов являются одним из ключевых факторов, обусловивших радикальные структурные сдвиги в экономике промышленно развитых и многих развивающихся стран, что актуально для всех стран Евразийского экономического союза, и в том числе для Казахстана, который поставил перед собой задачу вхождения в число 30 наиболее развитых стран ОЭСР (Организация экономического сотрудничества и развития) к 2050 году. Данные тенденции в первую очередь проявляются:

- в активизации инвестиций в сферу образования и науки, технологические и организационные инновации;
- в повышении роли высокотехнологичных секторов экономики в условиях сохранения и повышения технологической компоненты традиционных сфер деятельности;
- создании и развитии новых сфер и видов экономической деятельности.

В Казахстане целевых государственных программ по развитию наукоемкого высокотехнологичного сектора не реализуется, и данное направление фрагментарно осуществляется через целевые государственные программы инновационного развития. Подходы к промышленно-инновационному развитию Республики Казахстан были сформированы в 2003 году в рамках Стратегии промышленно-инновационного развития Республики Казахстан на 2003-2015 годы (СИИР), однако последующий кризис 2007-2009 годов приостановил ее реализацию. Возврат к активной промышленно-инновационной политике произошел в 2010-м году в рамках Государственной программы по форсированному промышленно-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010- 2014 годы (ГПФИИР), которая во многом основывалась на принципах и подходах СИИР 2003-2015. Оба документа отличались широким фокусом и охватывали практически весь сектор экономики, отражая экономическую политику государства. В Государственной программе промышленно-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019

годы (ГПИИР) были установлены более узкие приоритеты из 14 секторов в 6 отраслях обрабатывающей промышленности. С 2020 года началась реализация 3-й программы индустриально-инновационного развития. В соответствии с посланием Главы Государства от 1 сентября 2020 года данная Концепция закладывает идеологический фундамент, принципы и подходы к разработке Государственной программы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2020-2025 (ГПИИР 2020-2025) с учетом становления промышленности “цифровой экономики”. Третья программа индустриально-инновационного развития реализуется по следующим принципам:

- преемственность индустриально-инновационной политики;
- поддержка эффективных производителей;
- развитие “экономики простых вещей”;
- сопряжение индустриально-инновационного и пространственного развития;
- синергия индустриально-инновационного развития и технологий.

Дальнейшая политика индустриально-инновационного развития будет реализовываться в условиях синхронизированной системы государственного планирования. Программа индустриально-инновационного развития будет учитывать долгосрочные цели и направления развития страны, заданные Стратегией “Казахстан-2050” и базироваться на инициативах Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2025 года в рамках политики “Конкурентоспособность отраслей экономики” и реформы “Технологическое обновление и цифровизация”. Политика индустриально-инновационного развития сохранит преемственность и будет сфокусирована на решении задач обрабатывающей промышленности. Она будет сопряжена с принятыми программами по развитию инвестиционного климата, привлечению и удержанию иностранных инвестиций, продвижению общей инфраструктуры, цифровой инфраструктуры, а также регионов. Индустриально-инновационное развитие будет учитывать политики по развитию других секторов, реализуемых Государственной программой поддержки и развития бизнеса, программами развития АПК, сферы услуг.

Конечный результат политики индустриально-инновационного развития Казахстана – конкурентоспособность предприятий обрабатывающей промышленности на внутреннем и внешнем рынках. Достижение такого результата будет подтверждаться освоением новой, расширением и «усложнением» существующей номенклатуры производимой продукции, в т.ч. товаров народного потребления и продукции, пользующейся спросом на внешних рынках.

Необходимость развития высокотехнологичной научно-инновационной сферы является неизменным приоритетным направлением реформирования национальной экономической системы Республики Казахстан. В данном направлении начиная с начала 2000 гг. был создан первоначальная нормативно-правовая база и государственный программно-целевой инструментарий, который к текущему моменту сформировался в соответствующий современным международным требованиям нормативно-правовой институт. Организационное обеспечение национальной инновационной системы, осуществлялся в рамках уполномоченных государственных организаций, курируемых профильными министерствами, а также в рамках специализированных институтов развития, объединяющих соответствующие квазигосударственные организации, в частности можно отметить Национальный управляющий холдинг «Байтерек» и входящий в его структуру АО «Национальное Агентство по технологическому развитию» (АО «НАТР»), который в феврале 2019 года преобразован в АО «QazTech Ventures». При непосредственном участии АО «НАТР» и в его ведении созданы и функционируют: 8 региональных технопарков, специальная зона «Парк инновационных технологий», 4 конструкторских бюро, 15 офисов коммерциализации, 6 отечественных венчурных фондов и т.д.

Кроме того, в Казахстане действуют 8 технопарков с участием АО «НАТР», которые имеют программу технологического бизнес-инкубирования, однако, они охватывают всего 6 регионов. Также в 12 регионах насчитывается порядка 20 бизнес-инкубаторов в различных формах собственности, из них только единицы наиболее успешны. При этом их основная деятельность связана с арендой помещений, не осуществляется инкубация стартап-компаний, отсутствует текущая программа государственной поддержки со стороны региональных органов управления.

В рамках текущей политики приватизация в Казахстане, региональные технопарки выставлены на торги и их функции начали передавать создаваемым в регионах аналогичным специализированным организациям поддержки инновационной деятельности. В Карагандинской области подобная организация именуется Региональный офис инновации, создан как структурное подразделение Социально-предпринимательской корпорации «Сарыарка», а по функционалу ничем не отличается от выставленного на приватизацию регионального технопарка.

Целью промышленной политики государства, как основы диверсификации всей экономики, является создание условий для развития обрабатывающей промышленности основным драйвером экономики страны. Стабильный рост и конкурентоспособность обрабатывающего сектора будут достигаться путем создания технологически прогрессивной промышленности, трансформации и цифровизации основных фондов действующих предприятий, ориентированных на создание технологичной продукции с последующим выходом на глобальные рынки. Для качественного индустриального рывка и создания конкурентоспособной обрабатывающей промышленности, особенно в условиях преодоления последствий пандемии, требуется проведение последовательной и взвешенной государственной политики с учетом соблюдения баланса интересов бизнеса и государства и улучшения социально-экономического развития страны.

В настоящее время в Республике Казахстан реализуется Государственная программа индустриально-инновационного развития на 2020 – 2025 годы, которая является логическим продолжением долгосрочного курса по диверсификации экономики. Приток инвестиций в основной капитал обрабатывающей отрасли в разрезе всей экономики и промышленности сопоставим со вкладом обрабатывающей промышленности в валовый внутренний продукт страны и промышленности, в целом, за анализируемый период. Так, за январь-сентябрь 2021 года по сравнению с аналогичным периодом 2020 года инвестиции в основной капитал (в текущих ценах) по всей экономике и промышленности кумулятивно выросли на 124,8 % и 137,7%, соответственно. Из них 19,6 п.п. и 39,7 п.п. приходятся на обрабатывающую промышленность.

Для привлечения инвестиций и продвижения экспорта в Казахстане созданы специальные экономические зоны и индустриальные зоны, составляющие инфраструктуру индустриально-инновационной системы страны. На сегодняшний день в стране функционирует 13 специальных экономических зон и 23 индустриальные зоны. Наибольшее количество действующих индустриальных зон (7) сосредоточено в Туркестанской области. Основные причины, характеризующие низкие темпы развития и слабую эффективность деятельности отечественных специальных экономических зон:

1. неравномерное институциональное развитие специальных экономических зон;
2. отсутствие четкого видения кластерной отраслевой политики развития в специальных экономических зон;
3. недостаточное финансирование и несвоевременное завершение строительства объектов инфраструктуры.

3 апреля 2019 года подписан новый Закон Республики Казахстан "О специальных экономических и индустриальных зонах", которым предусмотрены упрощение процедуры

получения государственных мер, предоставление налоговых льгот в соответствии с налоговым законодательством Республики Казахстан и др. Новый Закон направлен на решение основных проблем функционирования специальных экономических и промышленных зон, в частности, устранение проблем с их наполнением, в том числе проектами, относящимися к приоритетным видам деятельности той или иной специальной экономической зоны, проектами по выпуску продукции с высокой добавленной стоимостью; затягиванием выделения земельных участков и строительства инфраструктурных сооружений; привлечением иностранных инвесторов в зоны; слабым менеджментом специальных экономических и промышленных зон.

Список литературы

1. Послание главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. 1 сентября 2021г. “Казахстан в новой реальности: время действий”
2. Закон РК “О специальных экономических и промышленных зонах” от 3 апреля 2019 года.
3. Удальцова Н.Л. Цифровизация экономических процессов в контексте промышленной революции 4.0.-//Креативная экономика.-2019.-Т.13.-№1.- с. 9-14.

Қазақстан Республикасының азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің ұйымдастырушылық мәселелері

С.Ш.Мамбетова¹, Т.Б.Казбеков², Н.С.Жүніс³

¹Менеджмент кафедрасының меңгерушісі, профессор, э.ғ.к.,

²Менеджмент кафедрасының профессоры, э.ғ.к.,

³ «Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша 1 курс магистранты
sagynysh.2012@mail.ru, turlybek.kazbekov@mail.ru, nurshat_s@inbox.ru

^{1,2,3} академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада әкімшілік, құқықтық, әлеуметтік-экономикалық мемлекеттік реттеу арқылы азық-түлік қауіпсіздігін толыққанды түрде қамтамасыз ету саясаты қарастырылған. Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде халықтың денсаулығына оң әсерін тигізетін өнімдермен қамтамасыз ету үшін отандық бекітілген нормаларды халықаралық стандарттарға лайықтап қайта қарау, азық-түлік өнімдеріне баға бақылауын жүргізуге көңіл бөлінген. Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде туындаған мәселелер мен еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін шешу жолдары және іс-шаралары баяндалған.

Түйінді сөздер: азық-түлік қауіпсіздігі, агроөнеркәсіптік кешен, ұлттық қауіпсіздік, мемлекеттік реттеу, мемлекеттік қолдау.

Азық-түлік қауіпсіздігі ұлттық қауіпсіздіктің ажырамас бөлігі болып табылады. Халықты сапалы, жақсартылған азық-түлік өнімдерімен қамтамасыз ету кез-келген мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық басым міндеттерінің бірі. Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етіп, бір қалыпқа келтіру еліміздің өркендеп дамуы үшін үлкен маңызға ие[1].

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету дегеніміз, халықтың барлық азық-түлік тауарларына қолжетімділігін қамтамасыз ету, сырттан келетін тауарларға мейлінше тәуелді болмай, ішкі нарықты отандық өнімдермен толықтыру. Біздің мемлекетіміз үшін ең алғаш рет «азық-түлік қауіпсіздігі» ұғымы Қазақстан Республикасының «Астық туралы» заңында баяндалып, көрініс тапқан болатын. Астық туралы заңда «азық-түлік қауіпсіздігі» ұғымы

тұтынудың физиологиялық үлгілері мен демографиялық өсімді қанағаттандыруда және халықты сапалы азық-түлік өнімдерімен экономикалық және нақты қол жеткізуіне мемлекеттің қабілетті екендігін білдіретін экономиканың жай-күйі ретінде жазылған болатын.

Қазіргі таңда, Қазақстан Республикасының азық-түлік нарығы сырттан әкелінетін азық-түлік тауарларына тәуелді. Себебі, отандық ауыл шаруашылығы өндірісі халық тұтынуы қажетті азық-түлік өнімдерінің аз бөлігін ғана қамтамасыз етіп отыр. Тек қана, біздің елімізде ғана емес сонымен қатар, әлемнің бірқатар елдерінде орын алып жатқан азық-түлік қауіпсіздігінің жаһандық жайы өз кезегінде адамзат өміріне күрделі қауіп төндіріп отырғаны жасырын емес. Азық-түлік нарығындағы тұтынушылар үшін орын алып жатқан өзгерістердің орнауына әкеліп соғатын факторлар мен шарттар азық-түлік қауіпсіздігіне ықпалын тигізеді. Тұтынушылардың өміріне зияның тигізетін азық-түлік өнімдерінің зиянды әсерлерінен қорғап, алдын-алу мақсатында, ең бірінші кезекте азық-түлік өнімдерінің қауіпсіздігі мен сапасына назар аударылуы тиіс. Соңғы жылдары, отандық нарыққа азық-түлік тауарларының адам денсаулығының қауіпсіздігіне жауап бере алмайтын, түрлендірілген, генетикалық шикізаттардан жасалынған өнімдер мен сақтау мерзімі мен сапасының белгіленген талаптарына сай келмейтін импортты өнімдерінің келіп түсуі байқалуда. Бұл өнімдердің өз кезегінде, халқымыздың денсаулығына теріс әсерін тигізбей қоймайтыны анық. Мұндай жағдайлар, тамақ өнімдерін тексеру және өнімінің құрамына зерттеу жұмыстарын жүйелі түрде жүргізілуінен орын алып отыр. Сондықтан да, азық-түлік қауіпсіздігі аса маңыздылыққа ие өзекті мәселелердің қатарында.

Қазақстан Республикасының азық-түлік қауіпсіздігі ұлттық қауіпсіздікті қалыптастырудың негізгі алғышарты болып табылады. Ұлттық қауіпсіздікті қалыптастыра отырып, біз қуатты мемлекет қалыптастырып, ұзақ мерзімді дамудың табысты жолына түсіп, ел экономикасының қарыштап өсуіне қол жеткізе аламыз. Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету қай елдің болса да стратегиялық дамуының басты міндеттерінің бірі екендігі белгілі. Себебі, тамақ өнімдеріне деген халықтың қолжетімділігін арттыру мемлекет қабылдауы қажетті негізгі басты шаралардың қатарында. Қазақстан Республикасының азық-түлік қауіпсіздік көрсеткіші яғни, тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі, экономикалық және физикалық қолжетімділігі дамушы және дамыған елдердің көрсеткіштерімен деңгейлес. Еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде Қазақстан Республикасының «Тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі туралы» 2007 жылғы 21 шілдедегі қабылданған заңы, Қазақстан Республикасының «Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету» туралы 2009 жылғы 11 желтоқсандағы заңы және Қазақстан Республикасының «Ұлттық қауіпсіздігі» туралы 1998 жылғы 26 маусымдағы заңы үлкен рөл атқарады[2].

Азық-түлік өнімдерінің қауіпсіздігін мемлекеттік реттеудің басты мақсаттарына ұлттық және экологиялық қауіпсіздікті сақтау, тұтынушы халықтың заңды мүдделерін қорғау, қоршаған орта мен адам денсаулығына, өміріне, отандық азық-түлік өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, мемлекетаралық сауда саттықты дамыту жатады.

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде, азық-түлік өнімдерінің қауіпсіздік көрсеткіштеріне, жарамдылық мерзімдеріне, қауіпті азық-түлік өнімдері болған жағдайда оларды жою шараларына, азық-түлік өнімдерін буып-түюге, әзірлеуге, таңбалауға Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген техникалық регламенттерге сәйкес талаптар қойылады. Азық-түлік өнімдеріне қойылатын талаптарды, уәкілетті жауапты органдар Қазақстан Республикасының заңдарында көрсетілген өздерінің құзіреті аясында бақылау және қадалағалау шараларын жүзеге асырады. Егер, өнім санитарлық-эпидемиологиялық қерзелер мен нормаларға, техникалық регламенттерге, гигиеналық нормативтерге сай келмейтін болса, онда ол өнім заңда белгіленген талаптарға сай өзге мақсатта кәдеге жаратылып жойылуы қажет[3].

Еліміздің агроөнеркәсіптік кешені азық-түлік қауіпсіздігін қалыптастыруда, ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге қатысатын экономиканың маңызды секторы болып табылады. Қазақстан Республикасы азық-түлік тәуелсіздігіне қол жеткізуі үшін әлеуметтік азық-түлік өнімдерінің жекелеген түрлерін өндіруге мамандануы, аталған азық-түлік түрлерінің экспорты міндетті түрде сыртқы сауда теңгерімінің оң сальдосын алуға мүмкіншілік беруі керек. Қазақстанның ауыл шаруашылығы өндірісінің азық-түлік өнімдерін өндіру мен тұтынуы бір-бірінен өз алдына ерекшеленеді. Сол себептен де , азық-түлік қауіпсіздігінің элементіне орын алған ахуалға байланысты әр өнімге жете сараланған тәсілдеме қажет.

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету міндеттеріне Қазақстан Республикасының барлық аумағында азық-түліктің физикалық қолжетімділігін қамтамасыз ету, еліміздің әрбір тұрғыны үшін азық-түлікті тұтынудың белгіленген нормаларына сай келетін көлем мен ассортиментте қауіпсіз тамақ өнімдерінің экономикалық қолжетімді болуы және агроөнеркәсіптік кешенді толыққанды түрде дамыту жолдарымен қамтамасыз ету жатады.

Жоғарыда аталған міндеттерге қол жеткізу үшін іс-шаралар кешені бірнеше бағыттар бойынша жүзеге асырылады. Ең бірінші бағыт, елдің азық-түлік өнімдеріне деген тәуелсіздігін қалыптастырып, өндірілетін өнім көлемін арттыра отырып, өндірілетін өнімнің өзіндік құнын түсіру болып табылады. Ал, екінші бағытқа ауыл шаруашылығы дақылдарынан тұрақты, сапалы әрі жоғары өнім алу мақсатында егіс алаңдарының құрылымын ары қарай әртараптандыруды жүргізіп, азық-түліктің оңтайлы физикалық қолжетімділігіне қол жеткізу мақсатында Қазақстан халқының сумен жабдықтау жөніндегі қызметтерін жақсартуға жағдайлар жасау жатады. Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің үшінші бағыты азық-түліктің экономикалық қолжетімділігін негізге ала отырып жүзеге асырылады. Экономикалық қолжетімділікке жету үшін ел халқының кірісін және елдің экономикалық дамуы, тамақ өнімдерінің ассортименті мен энергетикалық құндылығы баса назарға алынуы керек. Азық-түлік өнімдерінің жай-күйіне мониторинг жұмыстарын жүргізіп, қадағалау арқылы азық-түлік қауіпсіздігінің төртінші бағытын орындай аламыз. Ол үшін өңдеуші кәсіпорындардың техникалық және технологиялық жарықтануын одан ары қарай арттыру мақсатында инвестициялық субсидиялау шаралары іске асырылуы қажет[4].

Еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету азық-түлік қауіпсіздігіне төнетін қауіптер мен қатерлердің алдын алуға бағытталған әкімшілік, әлеуметтік-экономикалық, ғылыми техникалық шараларды әзірлеп, оларды іске асыру арқылы жүзеге асырылады. Халықтың денсаулығына қауіпті әрі сапасыз азық-түлік тауарларының ішкі нарыққа енуіне ықпалын тигізетін шешімдер қабылдауға жол бермеу, азық-түлік өнімдерінің бағасын бақылауға алу шараларын қабылдау, ел территориясының аумағынан азық-түлік тауарларының заңсыз тұрғыда шығарылуының алдын алу, бәсекеге қабілетті азық-түлік нарығын құру мақсатында тең ортаны ұстану, қолайсыз орын алатын ішкі және сыртқы жағдайларға қарамастан азық-түлік тауарларының мемлекеттік ресурстарын қалыптастыру арқылы Қазақстан Республикасының азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ете аламыз[5].

Әдебиеттер тізімі

1. Т.В.Ускова, Р.Ю.Селименков, А.Н.Анищенко, А.Н.Чекавинский. Продовольственная безопасность региона.-Вологда:ИСЭРТ РАН, 2014.-3 с.
2. Қ.С.Исаева, А.К.Султумбаева. Азық-түлік шикізаты мен өнімдердің сапасын бақылау және бағалау:оқу құралы.-Павлодар:Кереку, 2016.-3-6.
3. «Тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі» туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 21 шілдедегі Қазақстан Республикасының №301 Заңы// https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000301_

4. «Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 12 шілдедегі №423 қаулысы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000423>

5. «Азық-түлік өауіпсіздігі» туралы Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 11 желтоқсандағы №229-IV Заңы// https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z090000229_

Actual problems of the staff of specialists in the oil and gas industry of Kazakhstan

R. Magda¹, Zh. G. Shugaipova², M. Nabiyeva³

¹ PhD, associate professor SzentIstván University

² PhD, associate professor of the Department of Management

³ 1st year student of the Department of Management

zhanna.shugaipova@mail.ru, rmagda72@gmail.com, banieva.muslima@icloud.com

SzentIstván University, Gödöllő, Hungary

Academician Y.A. Buketov Karaganda University, Karaganda

Summary: The implementation of the most significant social programs on a regional and national scale is associated with the work of oil and gas enterprises. Human resource management should be considered as an integral system aimed at solving such problems as the prompt and comprehensive satisfaction of the needs of the enterprise for personnel with the necessary level of education, qualifications, experience and work experience for more highly productive and efficient work.

Keywords: oil industry, personnel shortage, Kazakhstani specialists, personnel aging, enterprise potential, competitiveness.

The oil industry today is a large national economic complex that lives and develops according to its own laws. Oil for the national economy:

- raw materials for petrochemicals in the production of synthetic rubber, alcohols, polyethylene, polypropylene, a wide range of various plastics and finished products from them, artificial fabrics;
- a source for the production of motor fuels (gasoline, kerosene, diesel and jet fuels), oils and lubricants, as well as boiler - heating oil (fuel oil), building materials (bitumen, tar, asphalt);
- raw materials for obtaining a number of protein preparations used as additives in livestock feed to stimulate its growth [1].

Unlike other types of fossil fuels, oil is relatively easy to extract, transported (through oil pipelines) and quite simply processed into a wide range of products for various purposes. Therefore, it is not surprising that in most countries of the world oil accounts for more than half of the fuel and energy complex.

The economies of states depend on oil more than on any other product. Therefore, from the beginning of its industrial production to the present day, oil has been a subject of intense competition, the cause of many international conflicts and wars.

In the conditions when oil has become the main type of energy raw material, its economic and political importance in the world has increased. The availability of their own oil resources, the ability to organize the export of oil and oil products allow various states to achieve significant success in economic and social development. At the same time, fluctuations in world oil prices and

the situation on the oil market lead to serious changes in the economic policy of both oil-producing countries and states whose industry is based on imported oil.

It should be noted that the cost of oil production largely depends on the method of operation, which, in turn, is determined by the stage of development of a particular field or oil region as a whole. Most of the old oil regions have now entered the late stages of development, when oil production is stabilizing or even declining. There is a decrease in technical and economic indicators compared to the previous time and even a decrease in oil production. In this regard, one of the most important problems is maintaining the high productivity of old oil regions. With the "aging" of a number of oil regions, the creation of new oil bases acquires a huge role [2].

In this case, the Mangyshlak Peninsula (fields Uzen, Zhetybai, Tengiz), as well as the sea shelves of the Caspian Sea, are promising. With the intensification of exploration and development of new sources of oil, the industrial development of deep-lying oil fields in the Caspian lowland and in the Fergana Valley has begun.

An increase in oil and liquid fuel production is planned. The importance of Kazakhstan is growing, the search and exploration of oil fields is increasing, especially in the Asian countries of the CIS and on the continental shelf of the country [3].

The situation in the oil and gas industry in the CIS cannot be considered in isolation from the trends emerging at the global level:

- The economies of developing countries are recovering faster than the economies of industrialized countries.
- Compared to the planned growth in the pre-crisis period, prices are again subject to sharp changes.
- Competition from national oil and gas companies (NOCs) is increasing.
- Unconventional sources of hydrocarbons such as shale gas are gaining strategic importance.
- Government structures in oil and gas exporting countries aim to create a more competitive operating environment in the industry.

Of course, the above tendencies to one degree or another affect the development of the oil and gas industry in the CIS. However, in the first place, the respondents put the need to attract foreign investment in the development of deposits on the continental shelf of the Russian Federation. This will require a qualitative rethinking of the incentive function of the sectoral taxation system.

The economic reforms carried out in Kazakhstan have significantly changed the status of the enterprise as the main link in the economy. The market places the enterprise in a fundamentally new relationship with government agencies, with production and other partners, with competitors. In this regard, the relationship between the heads of enterprises, between managers and subordinates, between the employees themselves has changed. Therefore, in modern conditions, to solve production and social problems, to achieve the strategic goals of an enterprise, to increase production efficiency, the role of human resources is increasing. Their importance is increasing for realizing the potential of an enterprise and ensuring its competitiveness. The government is taking measures to solve problems in the oil and gas sector of the Republic of Kazakhstan. These include the change in the legislation of the Republic, in the part related to the oil and gas industry, this is investment directed to oil refining centers and projects related to geological and technical activities [4].

The main problems in the field of production and processing of oil and gas raw materials today include a shortage of Kazakhstani specialized personnel, a small number of processing enterprises for hydrocarbons and a relatively low coefficient of hydrocarbon recovery.

This problem is directly interconnected with the problems of the education system of the Republic of Kazakhstan. Elimination of errors in the education system is necessary not only to improve the functioning of the Kazakhstani oil and gas industry, it is necessary to achieve the set

state strategic goals, one of which is Kazakhstan's entry into the thirty most competitive states in the world.

The personnel shortage of oil workers, immigrants from Kazakhstan, was felt almost at all times. Now, as before, this problem is solved by inviting specialists from abroad to leading positions. There are not so many local workers with specialized education and knowledge at the proper level. HR experts explain this by the fact that newly minted Kazakhstani specialists who graduated from the relevant universities are not competent in many issues. These include the knowledge of the English language, which is necessary for specialists of this level, in connection with the many Kazakhstani oil and gas organizations cooperating with American or European companies. If a potential employee, a native of the Republic of Kazakhstan, has all the necessary knowledge, then his salary expectations turn out to be higher than real possibilities.

According to some Kazakh workers employed in the oil and gas and oil refining industries, their wages are significantly lower than those of a foreigner holding a similar position. The management explains this state of affairs by the fact that the invited specialists have higher professional training, have the knowledge and experience gained at facilities using innovative production methods, more technically advanced and equipped with the latest technological equipment.

In addition to personnel problems directly related to the Kazakh oil and gas sector, this production sector is not devoid of problems associated with the lack of qualified specialists common to the global oil and gas industry. Thus, statistical surveys conducted around the world have identified the main reasons leading to staff shortages. It is an aging skilled workforce - half of the senior management in the oil and gas industry is over 40 years of age [5].

Thus, in 10-15 years, 50% of employees will be at retirement age or retired. In addition, the conditions for oil production are becoming more complicated every year, and with this the technological devices, design solutions and their management. The salaries of oil workers are increasing, therefore, the costs of providing oil and gas production with specialists are also growing. The solution to this problem can be the attraction of freelancers for work of medium complexity and the release, thereby, of qualified personnel for more specific work that requires special knowledge and skills.

Another solution to the problem with a shortage of personnel can be the automation of oil production and oil refining industries. Technologies are now available to minimize the need for a human presence in production. These installations include the so-called "smart wells", equipped with instruments that independently manage and monitor the production process. Similar equipment has been installed on some of the artificial islands of the Kashagan field.

The human resource management process is a complex technological, economic, social, psychological, physiological phenomenon. It is complicated by the fact that any enterprise appears as a system of cooperative labor of tens, hundreds and thousands of workers, whose labor efforts need to be planned, coordinated, stimulated, that is, it is necessary to manage human resources. Ensuring competitiveness and increasing the efficiency of the company lies in the rational and efficient use of human resources.

In modern conditions, a new employee management system is needed, in which the abilities of each individual employee would be fully used and would be aimed at the development of the enterprise. The existing system of human resource management at the mining enterprises of Kazakhstan is poorly focused on the effective use of labor potential. It is necessary to develop a new system of enterprise management, management of its human resources.

Human resource management should be considered as an integral system aimed at solving such problems as the prompt and comprehensive satisfaction of the needs of the enterprise for personnel with the necessary level of education, qualifications, experience and work experience for more highly productive and efficient work. At this stage of development of our society, enterprises are

successfully functioning and developing, which develop a company's strategy aimed at long-term and successful survival, high-performance work, successful labor rivalry and ensuring the competitiveness of the enterprise.

References

1. Sikhimbayev, M.R. (2013). Neftianaia renta: kontseptsii i sistemy nalohooblazheniia [Petroleum rent: concepts and systems of taxation]. Saabruken: Izdatelskii dom «Palmarium Akademik» [in Russian].
2. Koshanov, A., & Khusainov, B. (1998). Reforma i makroekonomicheskie preobrazovaniia v Kazakhstane [Reform and macroeconomic transformations in Kazakhstan]. Obshchestvo i ekonomika – Society and economy, 8-9, 56–80 [in Russian].
3. Zaritsky, B. (1997). Liudviih Erkhhard: sekrety «ekonomicheskoho chuda» [Ludwig Erhard: Secrets of the «economic miracle»]. Moscow: Izdatelstvo BEK [in Russian].
4. Ganitsky V.I. and others. Organization and management of mining production. –М.: Nedra, 1997. – p.368.
5. Karpuzov A.F., Rundqvist D.V., Cherkasov S.V. Global trends in the development of the mineral resource sector of the economy. - // Mineral Resources of Russia: Economics and Management. - 2006. - № 6. - p. 84-88.
6. Galiyev A.Kh. Economic models in the strategy of renewal and development of the production potential of an enterprise in conditions of uncertainty // Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. — 2003. - №6. - p. 27-30.
7. Gabdullin, T.G., Galiyeva, A.Kh. Strategic planning of the production of mineral resources // Industry of Kazakhstan. - №6. - December 9 - 2001. - The Republic of Kazakhstan, Almaty - p. 36-39.
8. Khaikin MM, Knysh V.A., Podolyanets L.A. Industrial raw economy: problems of regulation and management. -/Monograph. - St. Petersburg, 2017. - 148 p.
9. Kosolapov G.V., Bayakhmetova A.T. Corporate business and the development of financial and industrial groups in Kazakhstan. - Almaty: Ulym, 2002. - 259 p.
10. Kenzheguzin, MB, Kosmambetov, R.I., Sidorets, G.P. etc. Large economic structures in the conditions of Kazakhstan's transition to the market (organization and management). - Almaty: Gylym, 1997. 232 p.

Білім беру менеджменті бойынша Қазақстан және шет елдер тәжірибелеріндегі инновациялық қызмет

С.Ш. Мамбетова¹, Б.С. Серікбол²

¹Э.ғ.к., менеджмент кафедрасының профессоры

²«Менеджмент» мамандығы бойынша 1-курс магистранты

sagynysh.2012@mail.ru, baljan0999@mail.ru

^{1,2} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақала мәні жоғарғы оқу орнында берілетін күрделі білімнің маңыздылығын айқындау, шетелдік білім сапасын бақылап, өз елімізде қолданысқа енгізу, сондай-ақ заман ағымына сай жаңа тенденцияларды білім беру жүйесіне енгізу болып табылады.

Кілт сөздер: Білім беру менеджменті, білім алушы, жаңа тенденциялар, білім беру саласын цифрландыру, оқу орындары, шетелдік тәжірибе, сапаны басқару.

Қазақстанда білімнің рөлі ерекше және Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына енуі үшін стратегиялық маңызды. Сондықтан Қазақстанға жаңа технологиялар заманына тән қажетті білім мен дағдысы бар жоғары білікті мамандар қажет. Дегенмен, кез келген мемлекеттің білім деңгейі ондағы университеттердің санына емес, білім сапасына байланысты.

Назарбаев Университетінде сөйлеген сөзінде Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев заман талабына сай қазақстандық ғылым мен білім беру жүйесінің бағыттарын айқындап берді. Н.Ә.Назарбаев еліміздің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін шешуі қажет бес стратегиялық міндетті белгіледі:

1) Қазақстанға сауатты шешімдер қабылдауға және жүзеге асыруға қабілетті заманауи білімді мамандар қажет. 1992 жылдан бері Қазақстан Республикасы Президентінің бастамасымен құрылған «Болашақ» бағдарламасы бойынша жыл сайын жүздеген жас қазақстандықтар шетелдік жоғары оқу орындарына жіберіледі. Қазіргі таңда 20 мыңнан астам жас маман даярланды. Бүгінде Қазақстанға өз бетінше халықаралық деңгейдегі мамандарды дайындайтын ғылым мен білімнің өзіндік индустриясы қажет.

2) Қазақстандық білім беру жүйесіне ХХІ ғасыр стандартына сай келетін университет қажет. Өткен жылдары мемлекет бүкіл білім беру жүйесін дамыту үшін көп жұмыс атқарды. Елбасының тапсырмасы бойынша балаларды мектепке дейінгі тәрбиемен толық қамтуға бағытталған «Балапан» бағдарламасы қабылданып, 650-ден астам жаңа орта мектеп салынды. Республика бойынша жаратылыстану-математикалық цикл бойынша пәндерді тереңдетіп оқытатын дарынды балаларға арналған Болашақтың 20 Зияткерлік мектебін құру бағдарламасы жүзеге асырылуда. Бірнеше жылдан бері қазақстандық білім беруді қаржыландыру елдің жалпы ішкі өнімінің 4 пайызын құрап отыр. Жаңа университеттің құрылуы қазақстандық жоғары оқу орындарының әлемдік білім беру кеңістігіне интеграциялануындағы жаңа қадам болып табылады.

3) Қазақстанға ғалымдар ғана емес, болашағы зор инновациялық салаларда жаңа технологияларды жасайтын ғылыми орталық қажет.

4) Қазіргі әлемде білім беру қызметі экономиканың қарқынды дамып келе жатқан сегменті болып табылады. Қазақстан әлемдік тәжірибені пайдаланып, аймақтағы, ТМД және жалпы Еуразиядағы білім мен ғылыми жаңалықтарды экспорттаушы орталыққа айналуы керек.

5) Жаңа университет Астананы Еуразияның ірі ғылыми және білім орталығына айналдырады. Бұл оқу орнын құру – елорданың, бүкіл мемлекет пен қоғамның дамуына жүйелі әсер ету үшін жасалған аса маңызды ұлттық жоба [1].

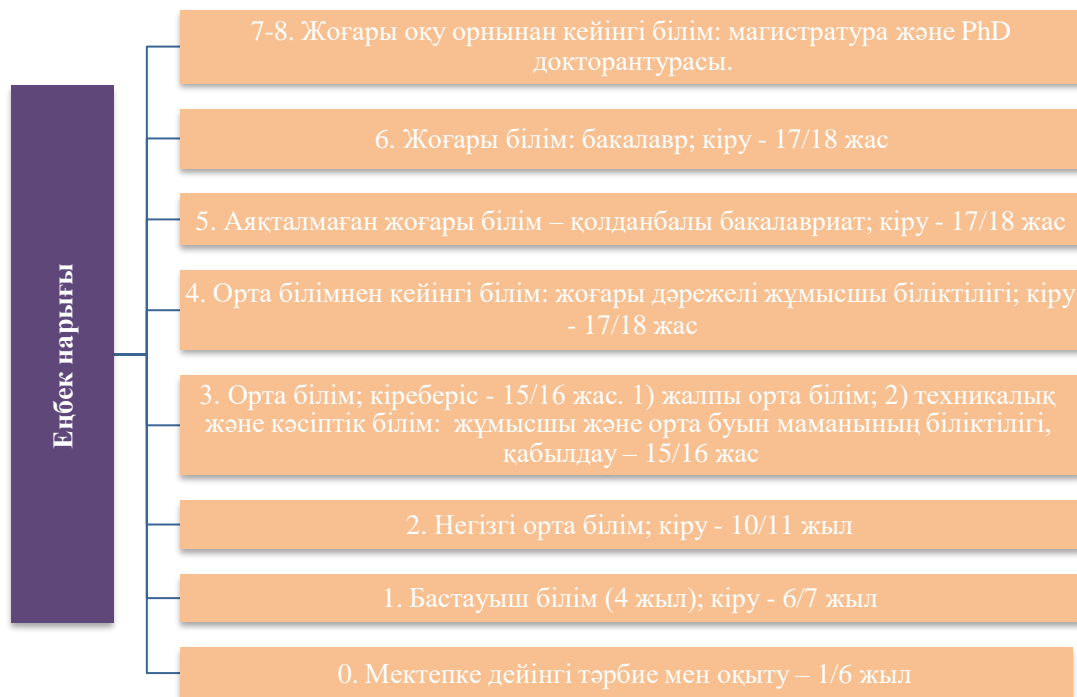
Университеттерді дамыту арқылы заманауи ғылым дамуының бірнеше перспективалы салаларын қамтуға болады:

Біріншіден, бұл жоғары энергия физикасы, энергия үнемдеу технологиялары және жаңартылатын энергия ресурстары саласындағы энергетикалық зерттеулер орталығы. Қазақстан үшін жел, күн, жылу және геотермалдық, сондай-ақ биоэнергетика саласындағы ең перспективалы әзірлемелер. Сондай-ақ соңғы үлгідегі отын элементтерін, энергияны үнемдейтін жарық көздерін, асқын өткізгіштерді жасауға болады.

Екіншіден, Жаңа университетте Өмір туралы ғылымдар орталығы құрылады. Оның аясында трансплантация, жасанды жүрек пен өкпенің соңғы технологияларын енгізу бағытында зерттеулер жүргізілмек. Адам геномын зерттеу, ағзаны жасарту, адамның тірі ұлпаларын өндіру, гендік препараттарды жасау жөніндегі зерттеулердің маңызы зор. Жаңа медициналық технологияларды енгізу алаңы бүкіл қазақстандық денсаулық сақтау жүйесін дамытудың локомотиві – «Болашақ ауруханасы» болмақ. Ол Қазақстанда емдеудің озық әдістері мен соңғы медициналық технологияларды енгізудің үлгісіне айналмақ.

Үшіншіден, Жаңа университетте халықаралық пәнаралық аспаптық орталық құрылды. Бұл инновацияның негізгі негізі. Оның бірегей жабдықталуы мен интеллектуалдық әлеуеті ғылыми кадрларды дайындауды принципті жаңа негізде ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесі көпдеңгейлі және сабақтастықпен сипатталады және білім берудің келесі деңгейлерін қамтиды:

Кесте 1. ҚР білім беру жүйесінің кезеңдері

Қазақстан Республикасындағы жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің құрылымы «Білім туралы» Заңымен (2007 жылғы 27 шілдеде) реттеледі. 2010 жылдың наурыз айында Қазақстан Болон декларациясына ресми түрде қосылып, Еуропалық жоғары білім кеңістігінің 47-ші мүшесі және Еуропалық білім беру кеңістігінің толыққанды мүшесі ретінде танылған алғашқы Орталық Азия мемлекеті болды. Содан кейін елімізде жоғары білім берудің үш деңгейлі «бакалавр-магистр-доктор PhD» жүйесі енгізілді.

Болон декларациясына сәйкес кредиттер немесе кредиттер жүйесін енгізу білім беру бағдарламаларының танылуын қамтамасыз етеді. Кредиттік оқыту технологиясын енгізу ұлттық білім беру бағдарламаларын халықаралық деңгейде тануға, студенттер мен оқытушылардың ұтқырлығын қамтамасыз етуге, сондай-ақ білім сапасын арттыруға және жоғары оқу орындарының барлық деңгейлері мен сатыларының сабақтастығын қамтамасыз етуге қосылған елеулі үлес болып табылады. және жоғары оқу орнынан кейінгі білім. Демек, еліміздің барлық жоғары оқу орындары ECTS түріне сәйкес әзірленген қазақстандық кредиттік трансферт моделін пайдаланады. ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System) – білім беру бағдарламасын немесе жеке курсты меңгеру кезінде студенттің оқу жүктемесін өлшеуге арналған әмбебап жүйе [2].

Бакалавриат болашақ мамандығын терең меңгеруге бағытталса, магистратура тар, нақты анықталған бағытта болады. Келесі курсқа өту алдыңғы курс сәтті аяқталған жағдайда ғана мүмкін болады. Студенттердің бір мамандық бойынша бакалавр дәрежесін бітіруге, ал басқа мамандық бойынша магистр дәрежесін алу мүмкіндігі бар, бұл екінші университеттік білім алудағы уақыт пен қаржылық шығындарды азайтады. Қазақстан Республикасындағы жоғары

білім құрылымында жекеменшік университеттер басым, бірақ студенттердің жартысынан көбі мемлекеттік мекемелерде оқиды.

Қазақстанда университеттік оқытудың келесі түрлері бар: Күндізгі бөлім. Ең танымал, ол студенттің дәрістер мен семинарларға міндетті түрде қатысуын белгілейді. Сырттай бөлім. Студент жылына екі рет интенсивті сабақтарға қатысады - бір айлық бағдарлау сессиялары деп аталады, оның соңында емтихандар алынады. Қашықтан оқу. Сабақтар ғаламтор байланыстары арқылы ұйымдастырылады: барлық қажетті материалдар ғаламторда орналастырылған, өздігінен оқуға арналған тапсырмалар, онлайн консультациялар өткізіледі. Студенттер дипломдық жұмыстарын университет қабырғасында қорғайды. Қазақстан Республикасында жоғары білім беру үнемі жетілдірілуде, бұл жас мамандарды даярлау деңгейінің ұдайы өсуіне ықпал етеді.

Жоғарғы оқу орнында арнайы мемлекеттік тапсырыспен тегін түрде білім алатын студенттер оқу орнын аяқтаған соң қаржы орталығы мен жұмыспен қамтамыз ету орталықтары арқылы мамандық бойынша жұмысқа орналасуға міндеттеледі. Себебі, ЖОО мәліметіне сүйенсек, бакалавр дәрежесін алған түлектер бірден оқыған мамандық бағытында жұмысқа орналаспайды. Әрине, бұл мәселеде тек қана студент тарапынан ғана емес, мемлекеттік бағдарламалар бойынша да кінәраттар жетерлік.

Саралап оқыту әлемнің көптеген елдерінде жүзеге асырылады және білім беру сапасы бойынша әлемдегі ең үздік деп саналатын елдердің білім беру жүйесі мысалында шетелдік білім беру жүйелерін қарастырған жөн.

Канаданың екі ресми тілі бар: ағылшын және француз тілдері, бірақ кейбір провинцияларда ағылшын тілі көбірек сөйлейді. Шетелдік азаматтардың ағылшын және француз тілдерінде оқуға мүмкіндігі бар. Мектепке дейінгі тәрбие балалар үшін 3-4 жастан басталады (елдің провинциясына байланысты), бірақ міндетті емес. Көптеген дамыған елдерден айырмашылығы, Канадада білім беруді басқаратын біртұтас мемлекеттік орган жоқ. Елдің әр провинциясындағы білім беру жүйесі де әртүрлі және олар дербес басқарады.

Германияда білім беру мектепке дейінгі тәрбиеден басталады, мұнда 3 жастан 6 жасқа дейінгі балалар балабақшаларға қабылданады. Бұл мекемелердің кейбірі мектептерде орналасқан. Жекеменшік балабақшалар желісі де бар. Балаларды мектепке дейінгі білім беру міндетті емес, сабаққа қатысу да міндетті емес. Елдердің көпшілігінде ерекшелік - дамуында артта қалған тиісті жастағы балаларды оқыту. Германиядағы балалардың мектепке дейінгі мекемелерге баруы жергілікті биліктің жәрдемақысы есебінен төленеді, мекеменің жеке қаражаты да пайдаланылады, бірақ ата-аналардың инвестициясы да қажет. Бұл инвестициялардың мөлшері отбасылардың табысына, бала санына немесе отбасы мүшелерінің санына байланысты.

Германиядағы мектептегі білім берудің ерекшелігі сол, Германиядағы әрбір мектеп өз жерінің үкіметіне бағынады. Сондықтан еліміздің әртүрлі аймақтарындағы бағдарламалар, ережелер, тіпті оқу ұзақтығы да әртүрлі. Германияда оқудың жалпы ұзақтығы 13 жыл.

Германиядағы жоғары білім классикалық жоғары білім берудің көп ғасырлық дәстүріне ие. Бүгінгі таңда Германиядағы жоғары білім беру жүйесі 383 оқу орнын біріктіреді.

Жапонияда мектепке дейінгі тәрбие отбасынан басталады. Балабақшаларда кішкентай жапондар топтарға жиналып, өздерінің «жұмыс орындарын» бөледі. Осылайша олар бала кезінен топта жұмыс істеуге үйренеді. Бұл топтарды құрудың белгілі бір жүйесі бар (олардың саны 8 адамға дейін). Топтар топтың әрбір оқушысы бүкіл топты толықтыруы керек деген әсермен құрылады.

Жапонияда мектептегі білім 12 жылға созылады, оның жартысы ана тілін үйренудің қиындығынан бастауыш мектепке барады. Жапон сыныптарында 45 балаға дейін оқи алады. Жапонияда оқу жылы ұзақ – 240 күн. Ол 1 сәуірде басталып, келесі жылдың 1 наурызында аяқталады. Тоқсандарға бөлінеді: сәуір-шілде, қыркүйек-желтоқсан және қаңтар-наурыз.

Жапонияның Білім, ғылым және мәдениет министрлігінің ережесіне сәйкес екінші кезеңдегі орта мектепте білімді бағалаудың университеттік жүйесі қолданылады: әр студент бітіру сертификатын алу үшін кемінде 80 кредиттік ұпай жинауы керек. Жапониядағы кәсіптік білім бағытталған техникалық білім алғысы келетіндерге бағытталған. Оқу мерзімі 3 жылдан аспайды.

Жапониядағы жоғары білім бірыңғай кәсіптік білім беру жүйесінің бөлігі болып табылады және міндетті болып саналады. Ең беделді мемлекеттік университеттер – Токио, Киото университеті және Осака университеті. Рейтинге олардан кейін Хоккайдо және Тохоку университеттері келеді. Ең танымал жеке университеттер - Чуо, Нихон, Васеда, Мэйдзи, Токай және Осакадағы Кансай университеттері. Сондай-ақ 1-2 факультеті, 200-300 студенті бар «ергежейлі» университеттер көп.

Ұлыбританияда білім алу 5 пен 16 жас аралығындағы барлық азаматтар үшін міндетті және мемлекеттік (тегін білім беру) және жеке (ақылы оқу орындары) болып бөлінеді.

Бір қызығы, Ұлыбританияда әкімшілік бөлініс пен қалыптасқан дәстүрге сәйкес үш білім беру жүйесі қатар өмір сүреді:

- Англия және Уэльс
- Солтүстік Ирландия
- Шотландия

Ұлыбританияда кәсіптік білімді орта деңгейде де және жоғары білім деңгейінде алуға болады. Жалпы, бұл сегмент қосымша білім беру деп аталады. Ұлыбританиядағы жоғары білім классикалық еуропалық үлгі бойынша құрылған: Бірінші дәреже: бакалавриат (UG) бағдарламасы әдетте үш жылға есептелген. Оқудың төртінші жылы студенттерге үздік бакалавр дәрежесін алуға мүмкіндік береді. Ерекшелік - Шотландия университеттері, онда оқыту 4 жылға созылады. Сонымен бірге, Ұлыбританиядағы UG бағдарламасында оқудың бірінші жылы АҚШ университетіндегі екінші оқу жылына тең.

Екінші дәреже: магистр. Ұлыбритания университеттерінің көпшілігінде магистр дәрежесі бір жылға созылады. Кейбір университеттер екі жыл бойы американдық оқыту стандартын үлгі етіп алды.

Үшінші дәрежелі: философия ғылымдарының докторы (PhD). Дайындық жеке болып табылады және зерттеу саласына байланысты әдетте үш жарым жылдан төрт жылға дейін созылады. Ғылыми дәреже ғылыми зерттеулердің нәтижесі болып табылатын диссертацияны жазып, сәтті қорғағаннан кейін беріледі[3].

Білім беру жүйесінде уақыт кезеңі ғана емес технологиялық қолдау да өте маңызды. Себебі, заман ағымына сай жастарды еліктіру, қызығушылықтарын ояту цифрлық тұрғыда аса оңтайлы әдіс ретінде саналады. Цифрландыру жаһандық трендке айналды. Дүние жүзінде 35 миллиард құрылғы жұмыс істейді, бұл деректерді үздіксіз генерациялауға және алмасуға мүмкіндік береді. Бұл көрсеткіш әлем халқының санынан 5 есе көп. Мұның барлығы цифрландыру процестеріне жаһандық қатысуды көрсетеді және ең алдымен бұл жастарға қатысты.

Мақаланы қорытындылай келе, мемлекеттік стандартық жүйені қысқартып, әр аймақ бойынша жоғарғы оқу орындарына дербес ішкі жүйені қалыптастыру, еркіндік беру арқылы әр түрлі тәжірибелер жасау ертеңгі күні айқын нәтижеге қол жеткізуге тиімді мүмкіндік береді. Сонымен қатар, түрлі нәтижелерді салыстыра отырып, облыстардың арасында тәжірибе алмасу жұмыстарын өткізіп тұру, талдаудан өткен шетелдік жүйені де бірыңғай отандық білім жүйесіне енгізбей, аймақтар бойынша арнайы уақыт белгілеп уақытша қолданысқа енгізу керек.

Әдебиеттер тізімі

1. <http://www.uchi.kz/novosti-obrazovaniya-kazakhstan/5-zadach-dlya-razvitiya-sistemy-obrazovaniya-v-kazakhstane>
2. <https://iqaa.kz/ru/vysshee-obrazovanie/vysshee-obrazovanie-v-kazakhstane>
3. Загвязинский В.И. Стратегические ориентиры и реальная политика развития образования //Педагогика.- 2005.-№ 6.- С. 10-14.

Шағын кәсіпкерлікті дамытудың экономикалық тетігін жетілдіру жолдары

Ш.У. Ниязбекова¹, А.К. Манасбаева², С.С. Дарибеков³, А.С. Муканова⁴

¹Қаржы және несие кафедрасының доценты, э.ғ.к.

²Менеджмент мамандығы бойынша 2 курс магистранты

³Менеджмент кафедрасының профессоры, э.ғ.к.

⁴Менеджмент кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

alima230998@mail.ru, shakizada.niyazbekova@gmail.com, seka28@mail.ru,
as_ardashka_89@mail.ru

^{1,3,4}академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

²С.Ю. Витта атындағы Мәскеу университеті, Мәскеу

Түйіндеме: Мақалада кәсіпкерлікті дамытудың экономикалық тетігін жетілдіру жолдары қарастырылған. Қазақстанда белсенді кәсіпкерлер саны жеткілікті, бірақ оларға экспорттық әлеуеті бар бәсекеге қабілетті өнім шығаруға қабілетті жаңа технологияларды игеру үшін ұзақ мерзімді кредиттер мен инвестициялар тартуға нақты көмек көрсету қажет. Бірінші кезекте, соңғы қарыз алушы үшін, оның ішінде мемлекеттік бюджеттен пайыздық ставканы төмендету жолымен ұзақ мерзімді кредиттік ресурстардың қолжетімділігін қамтамасыз ету қажет.

Түйінді сөздер: кәсіпкер, субъект, бизнес, шағын кәсіпкерлік, инвестиция, кадр, реформа, жеңіл өнеркәсіп, пайыз, ресурс, несие, тауар, сауда, қарыз, сату,

Шағын кәсіпкерлікті дамытуға кедергі келтіретін неғұрлым күрделі проблемалардың бірі субъектілердің басым бөлігінде меншікті инвестициялық және айналым қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін жеткілікті қаржы ресурстарының болмауы болып табылады. Банкер шағын кәсіпкерліктің кепіл қабілеттілігінің төмен болуына байланысты қарыздар бойынша пайыздық ставканы ұлғайту жолымен тәуекелдің құнын кредиттерге ауыстыруға мәжбүр.

Сонымен қатар, шағын бизнес кәсіпорындарының қормен жарактануының жеткіліксіз деңгейі оның еңбек өнімділігінің төмендігінен шағын кәсіпкерлік секторының экономикалық тиімділігін арттыруға ықпал етпейді және негізгі құралдардың кепілдігімен шағын кәсіпкерлікті несиелендіруді тежейді.

Осы себепті бірнеше жыл бойы кәсіпкерлер үшін сауда-делдалдық қызмет жеке қаржы қаражатын жинақтаудың жалғыз қолжетімді әдісі болып қала береді. Шағын кәсіпкерлік субъектілерінің сауда саласындағы тауарларды, қызметтерді сатудан түсетін табысы өздері алған табыстың жалпы көлемінің 60% - нан астамын құрайды [1].

Шағын кәсіпкерлікті дамытуға теріс әсер ететін басқа фактор шағын кәсіпкерлік қызметін реттейтін елдің заңнамасында бар нормалардың жетілмегендігі немесе нақты нормалардың болмауы болып табылады, бұл әкімшілік кедергілердің ұлғаюына әкеп соғады. Шағын кәсіпкерлікті қолдау инфрақұрылымының жеткіліксіз үйлестірілуі нарыққа кіру

кезінде сыртқы және ішкі ортадағы барлық контрагенттермен қарым-қатынасты жолға қою және қолдау қажеттігіне байланысты кәсіпкер үлкен шығындарға алып келді. Сыртқы – бұл мемлекеттік органдармен, қаржы-несие ұйымдарымен, жеткізушілермен, тұтынушылармен және бәсекелестермен өзара қарым-қатынас; ішкі-қызмет түрін және ұйымдық-құқықтық нысанын таңдау; қажетті мөлшерде жарғылық капиталды қалыптастыру; кадрларды іріктеу және персоналды басқару; әріптестер командасын іздеу және нарықты білу [2].

Көптеген өңірлерде кәсіпкерлердің біліктілігі мен оларды оқыту проблемалары шешілмей келе жатыр. Инженерлік-техникалық және жұмысшы мамандықтар саласында шағын бизнес үшін білікті кадрлардың тапшылығы байқалады. Осыған байланысты алдыңғы жылдардың тәжірибесі негізінде шағын кәсіпкерлікті қолдау жөніндегі жұмысты жүйелеу жолымен экономикалық, құқықтық және институционалдық-құрылымдық реформаларды тереңдету қажеттігі неғұрлым өзекті болып табылады.

2017 жылдың екінші жарты жылдығында "Business Resource" медиа-холдингінің талдау департаменті Қазақстан Республикасы Сауда-Өнеркәсіп палатасының тапсырысы бойынша және Еуропалық даму Қайта Құру банкінің BAS бағдарламасының қаржылық қолдауымен Шағын және орта бизнестің қазақстандық секторының ағымдағы жағдайын зерттеуге арналған кешенді әлеуметтік зерттеу жүргізді.

Зерттеу екі кезеңде жүргізілді. Бірінші кезеңде Қазақстанның 14 облыс орталығында және Алматы мен Нұрсұлтан қалаларында шағын және орта бизнестің 2 000 өкіліне телефон арқылы сауалнама жүргізілді.

Зерттеудің екінші кезеңі шеңберінде сараптамалық сауалнама жүргізілді, оған 20 респондент қатысты. Сарапшылар әлеуметтік-экономикалық үдерістерді зерттеумен айналысатын зерттеу құрылымдарының, мемлекеттік мекемелердің, кәсіпкерлік қоғамдастықтың мүдделерін білдіретін қоғамдық ұйымдардың өкілдері, шағын, орта және ірі бизнес компанияларының басшылары мен иелері арасынан іріктелді. Сарапшыларға алынған мәліметтерді талқылау ұсынылды.

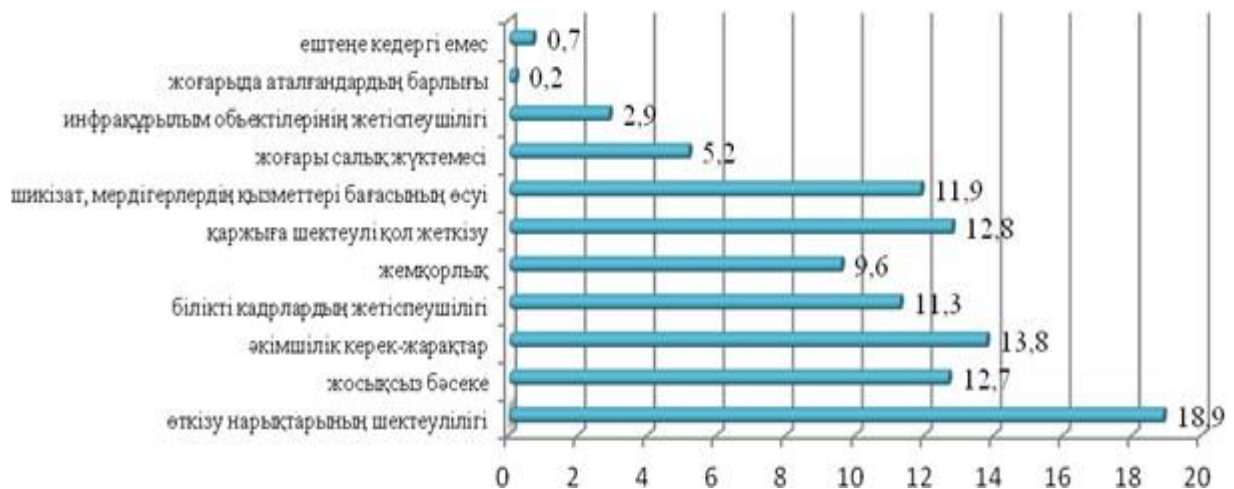
Зерттеудің бірінші кезеңінде келесі деректер алынды. Зерттеуге қатысушылардың көпшілігі (73%) өңірдегі жалпы экономикалық жағдайды оң бағалайды. Кәсіпкерлердің басым көпшілігі (89%) өз бизнесінің жағдайына қанағаттанады. Алматы қаласындағы әрбір бесінші бизнесмен (22%) өз бизнесінің жағдайын қанағаттандырмайды деп санайды.

Сауалнамаға қатысушылардың 1% - дан кем бизнес жағдайын сыни деп санайды. Салалар бөлінісінде жеңіл өнеркәсіп (6%) және жылжымайтын мүлік саласындағы операциялар (4%) сияқты салаларда өз бизнесінің жай-күйін сыни деп санайтын кәсіпкерлердің үлесі анағұрлым жоғары.

Сарапшылардың пікірінше, экономикалық жағдайды жоғары бағалау үшін республика Үкіметінің қаржы-экономикалық дағдарыстың салдарын болдырмау жөніндегі белсенді қызметі, макроэкономикалық көрсеткіштердің ұлғаюы, шикізат салаларындағы қалпына келтіру процестеріне ықпал ететін мұнайға, металдарға және астыққа әлемдік конъюнктураның жақсаруы алғышарттар болып табылады [3].

Зерттеудің әрбір бесінші қатысушысы бизнесті дамытудың негізгі мәселесі ретінде өткізу нарықтарының шектеулігін атады. Оған сауда компаниялары мен қоғамдық тамақтану кәсіпорындары (39%), шаруа қожалықтары (36%), қызмет көрсету саласы (37%) және медициналық мекемелер (37%) басшылары көрсетеді. Дағдарыс салдарынан халықтың сатып алу қабілетінің бір мезгілде төмендеуі кезінде жергілікті нарықтарда импорттық өндіріс тауарларының жоғары шоғырлануы осы проблеманы өзектендіру себептерінің мәнері (сурет

1).

Сурет 1 . Кәсіпкерліктің дамуына кедергі келтіретін проблемалардың рейтингі, %
Е с к е р т у – Дереккөзі [3]

Сауалнама көрсеткендей, отандық кәсіпкерліктің аса өзекті проблемаларының рейтингіне жосықсыз бәсекелестік (12,7%), әкімшілік кедергілер (13,8%), білікті кадрлардың жетіспеушілігі (11,3%) және сыбайлас жемқорлық (9,6%) кірді.

Сарапшылар жақын болашақта бәсекелестікті күшейту отандық бизнестің басты проблемаларының бірі болады деп келіседі.

Сондай-ақ, шағын және орта бизнестің төмен қаржылық тартымдылығының басты іргелі себебі қаржылық сауаттылықтың әлсіздігі және тиісінше инвестициялық ұсыныстардың төмен сапасы (жобалардың пысықталмауы, стратегиялық жоспарлаудың және ұзақ мерзімді жобаларды іске асырудың нашар тәжірибесі) болып табылады [4].

Жоғарыда аталған проблемаларды шешу үшін Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы іске асырылуда. Осы бағдарлама шеңберінде ЕДБ жаңа және қолданыстағы кредиттері бойынша пайыздық мөлшерлемені субсидиялау түрінде қолдау көрсету, ЕДБ банктерінің кредиттеріне кепілдік беру, қажетті өндірістік инфрақұрылымды дамыту, сервистік қызметтер көрсету және кадрларды даярлау және қайта даярлау қарастырылған, сондай-ақ ісін жаңа бастаған кәсіпкерлерге қаржылық және қаржылық емес қолдау көрсетіледі.

Бүгінгі таңда шағын және орта бизнес Қазақстан экономикасын дамытуда негізгі позицияға ие болғанын атап өтуге болады: ол халықты жұмыспен қамту проблемасын шешуге, нарықты отандық тауарлармен және қызметтермен толтыруға, бәсекелестік ортаны қалыптастыруға ықпал етеді. Шағын және орта кәсіпкерлік Қазақстанның экономикалық дамуы мен өркендеуінің тірегі болды.

Қазақстандағы шағын кәсіпкерліктің экономикалық, әлеуметтік, ғылыми-техникалық мәселерді шешудегі өсу қарқынына қарағанда оның артықшылықтары мен кемшіліктері де бар (кесте).

Сонымен қатар, елдегі шағын бизнестің тиімді дамуын тежейтін белгілі бір проблемалар әлі де орын алып отырғанын атап өту қажет:

- бизнесті құру және жүргізу кезінде кәсіпкерлер ұстануға тиіс күрделі және ашық емес рәсімдер;

- заңнамалық базаның жетілмегендігі, артық лицензиялау, ашық емес лицензиялық жүйе, жағынан реттеудің төмен тиімділігімен қатар әкімшілік кедергілер

- сондай - ақ, заңнаманың бюрократиялық және формальды нормалары бөлігінде артық орын алады;

Қазақстанда шағын және орта бизнестің дамуы қатаң рұқсат беру жүйесімен ғана емес, артық тексерулермен де тежеледі. Сондай-ақ, бақылау-қадағалау органдары жұмысының тиімділігін бағалаудың қазіргі тәжірибесі анықталған бұзушылықтар мен салынған айыппұлдардың санына тікелей байланысты және бұзушылықтардың алдын алуға бағытталмаған.

Кесте 1

Шағын кәсіпкерліктің артықшылықтары мен кемшіліктері, SWOT-талдау

Артықшылықтары	Кемшіліктері
ШК ұйымына үлкен көлемдегі өндіріс пен қызметкерлер саны талап етілмейді	Едәуір жоғары тәуекел деңгейінің нәтижесінде нарықтағы тұрақсыз жағдайға әкелуі
Маркетингтік зерттеулер нәтижесінде нақты тұтынушылар апсырмасын өндіру және орындауы	Құқықтық базасының толық жетілмеуіне шетел нарығына шығу ауырлықтары
Қосымша жұмыс орынмен қамтамасыз ету мүмкіндігі, жұмыссыздық деңгейін төмендету, халық әл-ауқатын жоғарылату	Ірі кәсіпорындармен тығыз байланыстың нәтижесіндегі нарықтағы тұрақсыз жағдайға әкелуі
Экономикадағы мемлекеттік сектордың төмен пайдалы және шығынды кәсіпорындардың сатып алу немесе жалға алу нәтижесінде босатылуы	Жалға алынған ғимарат үшін төленетін ақының жоғарлануы
Тез аралық қызмет нәтижесіне жету мүмкіндігі бар	
ШК субъектілерін жергілікті нарық сұраныс деңгейін толық білулері	
Салынған қаражаттардың жоғары айналымдылығы	
Қабылданған шешімдерді жүзеге асыру икемділігі мен оперативтілігі	
Е с к е р т у – Дереккөзі [4]	

Осылайша, шағын және орта кәсіпорындардың қызметін мемлекеттік реттеу мен бақылаудың қолданыстағы жүйесі олардың одан әрі дамуы мен өсуіне кедергі келтіреді [5]. Сондықтан Қазақстанда бизнес-ахуалды жақсарту мақсатында мемлекеттік әкімшілендіруді оңтайландыру мәселесі экономикалық өсу және шағын және орта кәсіпкерлікті одан әрі дамыту үшін өте маңызды болып отыр.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, мынадай негізгі бағыттар бойынша кәсіпкерлікті тиімді дамыту үшін заңнамалық және институционалдық сипаттағы қолайлы жағдайлар жасау жөніндегі жұмысты жалғастыру қажет.

Қазақстанда белсенді кәсіпкерлер саны жеткілікті, бірақ оларға экспорттық әлеуеті бар бәсекеге қабілетті өнім шығаруға қабілетті жаңа технологияларды игеру үшін ұзақ мерзімді кредиттер мен инвестициялар тартуға нақты көмек көрсету қажет. Бірінші кезекте, соңғы қарыз алушы үшін, оның ішінде мемлекеттік бюджеттен пайыздық ставканы төмендету жолымен ұзақ мерзімді кредиттік ресурстардың қолжетімділігін қамтамасыз ету қажет.

Әкімшілік кедергілердің санын қысқарту қажет. Бірінші кезектегі шаралар ретінде лицензиялауға жататын кәсіпкерлік қызмет түрлерінің санын азайту, қызметтер үшін лицензиялық алымдар мен төлемдердің мөлшерін азайту ұсынылады.

Әкімшілік ету жүйесін жетілдіру қажет салық салу. Шағын және орта бизнес кәсіпорындарына қойылатын міндетті қымбат тұратын аудиторлық тексерулер немесе есептілікке қойылатын талаптар сияқты белгілі бір техникалық талаптарды оңайлатудан басқа, салық ережелерін қолданудағы тұрақтылық пен реттілікке және кәсіпкерлердің осы ережелер туралы көбірек хабардар болуына ұмтылу қажет.

Кәсіпкерлердің лизинг қызметтеріне кең қол жеткізуін қамтамасыз ету (жаңа технологиялық жабдықтар, өндірістік ғимараттар және ұйымдастыру техникасы) [6].

Өз бизнесін сауатты жүргізу үшін кәсіпкерлерді даярлау және қайта даярлау орталықтарының желісін дамыту. Шағын кәсіпкерлікті қолдаудың коммерциялық емес консалтингтік орталықтарын құру қажет.

Отандық өндірісті қолдауға бағытталған нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру жөніндегі жұмысты жалғастыру қажет.

Сонымен, Қазақстанда шағын кәсіпкерлікті жүргізудің негізгі мәселелерін анықтадық. Бұл проблемаларды мемлекеттің қатысуынсыз шешу іс жүзінде мүмкін емес, сондықтан жүргізілген талдаудың қорытындысы Қазақстанда шағын және орта бизнесті дамыту перспективаларын мемлекет белсенді қолдауда екенін растайды. Мемлекеттік қолдау шеңберінде бірқатар бағдарламалар әзірленді және шағын бизнесті дамытуға ықпал ететін бірқатар инфрақұрылым институттары құрылды. Осы бағдарламалардың бағыттары шағын бизнестің қаржылық капиталдың жетіспеушілігі сияқты проблемасын жоюға, сондай-ақ қаржылық емес іс-шаралар бизнесті қалыпты ақпараттық қамтамасыз етуге, сондай-ақ кәсіпкерлердің білім деңгейін арттыруға, бизнесті жүргізу бойынша консультациялар жүргізуге мүмкіндік береді.

Осылайша, Қазақстанда шағын бизнесті дамытудың келесі перспективаларын анықтауға болады:

- бизнесті жеңілдетілген несие мөлшерлемелері бойынша қаржыландыру;
- басым салаларды инвестициялау;
- экспортқа бағдарланған өндірістерді қолдау.
- бизнес инфрақұрылымын дамыту;
- жаңа бизнес-бастамаларды қолдау.

Кәсіпкерлер тарапынан Қазақстанда бизнесті дамыту үшін олардың жобаларға белсенді қатысуы, инновациялық қызметті дамытуға ынтасы мен ұмтылуы талап етіледі.

Әдебиеттер тізімі:

Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 желтоқсандағы № 1050 қаулысы

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитеті.
<https://stat.gov.kz/>

Шендрикова О.О., Елфимова И.Ф. Исследование процессов цифровизации промышленных предприятий // Организатор производства. 2019. Т.27. № 1. С. 16-24.

Толстых Т.О., Шкарупета Е.В., Гамидуллаева Л.А. Подходы к проектированию инновационной экосистемы в условиях цифровизации социально-экономических систем // Формирование цифровой экономики и промышленности: новые вызовы. 2018. С. 117-135.

Сидоров А.И., Ахметсафина Э.С., Султанов А.А. Место малого и среднего предпринимательства в современной экономике // В сборнике: Современное общество,

образование и наука сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции: в 16 частях. – 2015. С.150-152.

Ефимова, О.В. Предпринимательское право: учебник и практикум для прикладного бакалавриата / О.В. Ефимова, 2016. – 318 с.

Экономиканың цифрлық трансформациясы: технологиялар

Б.С.Тусупбаева¹, А.М. Тұңғышбек², Р.Е.Акашева³

¹Менеджмент кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м

²«Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша 3 курс студенті

³«Қаржы» мамандығы бойынша 1 курс студенті

darinaika167@mail.ru, tungushbekov.arman@mail.ru

^{1,2} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

³Almaty management university, Алматы

Түйіндеме: "Цифрлық экономика" және "цифрлық трансформация" терминдері әлі нақты анықтамаға ие болмағанына қарамастан, кеңінен қолданысқа енді. Ашық дереккөздерге жүгініп, "цифрлық трансформация" терминінің көптеген анықтамаларын табуға болады: Forrester — цифрлық технологияларды пайдалана отырып, операциялық тиімділік пен икемділікке қол жеткізу; Gartner — құндылықтар жасауға және табыс алуға мүмкіндік беретін бизнес-модель; Deloitte — байланыстардың экспоненциалды өсуі; Altimeter Group — кез келген түйісу нүктесінде клиенттерді тарту. Уақыт өте келе, осы танымал терминнің түсіндірмелері көбірек пайда болады.

Түйінді сөздер: Трансформация, технология, цифрлық экономика, әлем, диджитализация.

Авторлар сандық түрлендірудің анықтамасын технологиялардың нақты жиынтығымен неғұрлым толық байланыстыруға тырысса, соғұрлым олар үлкен тізімге ие болады. Мысалы, Детлеф Ла Гранд сандық түрлендіруді анықтауда әлеуметтік желілер, краудфандинг, краудсорсинг, бұлт технологиясы, мобильді интернет және үлкен деректер технологиясы, жасанды интеллект (AI) және 3D принтерлер, кеңейтілген шындық, тозатын құрылғылар және бастапқы ашық өнімдер туралы айтады. Алайда, бұл тәсілмен жаңа технологиялар пайда болған кезде "цифрлық трансформация" ұғымы нақтыланатыны анық. "Цифрлық трансформация" терминінің мазмұны акт және бизнес дамыған сайын түрленіп, өзгеріп отыруы мүмкін. Осы тұжырымдаманы түсіндірудің эволюциясын байқап, қарастырып көрейік.

"Цифрлық трансформация" терминінің алғашқы мағыналарының бірі — аналогтық мәліметтерден сандыққа ауысу. Ол бүгінде цифрландыру деп аталады.

Кең мағынада цифрландыру процесі жалғасуда және әр мамандыққа әр түрлі екпін көрсетеді. Инженерлер мен әзірлеушілер цифрлық түрлендірудің басты бағыты - негізделген технологиялар деп санайды; бизнес-кеңесшілер басты назар технологияға емес, компанияның стратегиясын қайта қарастыруға бағытталуы керек деп санайды. HR мамандары жаңа ойлау қабілеті бар және цифрлық бизнесті түсінетін адамдарды таңдау міндетін көреді. Демек, сұрақтарға әртүрлі жауаптар пайда болады — құбылыстың мәні неде, ол қашан пайда болды және оны қалай өлшеуге болады деп сараптаған жөн. Менің ойымша, үш көзқарасты да ажыратуға болады.

Біріншісі, цифрлық технологиялар пайда болғаннан бері адамдар оларды бизнесті автоматтандыру үшін қолдануға тырысты. Яғни, цифрлық трансформация - бұл ондаған жылдарға созылатын процесс және әр жаңа технология оған жаңа кезеңдерді қосады.

Екінші көзқарас, цифрлық трансформацияны АКТ дамуының белгілі бір кезеңімен байланыстыру керек және бұл үшінші платформа - бұлттар, ұтқырлық, әлеуметтік технологиялар, "үлкен деректер" пайда болды. Оның негізінде аталған технологияларды қолдана отырып, жаңа бизнес-модель ұсынған цифрлық компаниялар пайда бола бастады.

Үшінші көзқарасты ұстанушылар құбылыстың бизнес аспектілеріне назар аударады және цифрлық трансформация цифрлық бизнеспен де, нақты өндіріспен де айналысатын кез- келген компания үшін маңызды дейді. Соңғылары белгілі бір технологияларға ғана емес, компания пайда болатын экономикалық жағдайларға да назар аударады және әртүрлі жағдайларда сәтті даму үшін жаңа бизнес-модельдер мен қажетті АКТ құралдарын қалай табуға болатындығы туралы ойланады.

Көптеген компаниялар өздерінің цифрлық трансформациясын бастады. IDC халықаралық консалтингтік агенттігінің зерттеуіне сәйкес, 2022 жылға қарай, COVID-19 өршуіне қарамастан, цифрлық трансформация процесі әлемдік ЖІӨ-нің 65% - ын қамтиды. Бұл "цифрлық" технологиялар мен қызметтерді дамыту саласына 2023 жылдың соңына дейін 6,8 триллион доллардан астам тікелей инвестиция тартады.

Пандемия іс жүзінде кәсіпорындарды жұмыс тиімділігі мен қызмет көрсету сапасын арттыруға мәжбүр етті. Бұл - компанияның цифрлық технологияларға көшу үдерісіндегі негізгі мақсаттар ғана емес, экономикалық құлдырау жағдайындағы бизнестің тағдырын айқындайтын маңызды факторлар.

Қазіргі жағдайда диджитализацияның рөлі едәуір артып келеді, ол әлемдік экономиканы дамытудың басты факторына айналуға. Себебі жекелеген елдердің бәсекеге қабілеттілігі цифрлық қаржылық экожүйелерді құру құралы ретінде инновациялық банктік технологияларды іске асыру деңгейіне байланысты. Бұл ретте интернетке қол жеткізу мүмкіндіктері және инфрақұрылымды дамытумен, цифрлық технологияларға тұтынушылық сұраныстың жай-күйімен, осы салада заңнамалық нормаларды қолдану ерекшелігімен, жаңа технологиялар мен цифрлық стартаптарға қосымша инвестициялар негізінде жекелеген елдерде инновацияларды дамытумен байланысты банк клиенттері қызметінің түйінді көрсеткіштері ескеріледі.

Цифрлық экономика ұғымының анықтамасы, диджитализацияның дамуын оның әртүрлі салаларда: қаржылық, өндірістік, сауда, әлеуметтік салаларда қолданылу дәрежесіне қарай талдау келтірілген. Елдік тәсіл аясында диджитализацияның ерекшеліктері егжей-тегжейлі қарастырылған, яғни ол циклдік сипатқа ие. Мәселен, бастапқыда жаңа технологиялар АҚШ-та, Германияда, Жапонияда және басқа да дамыған елдерде белсенді түрде дамыды, бірақ қазіргі уақытта бұл елдер технологиялық енгізулердің өсу қарқынын төмендетеді, ал диджитализацияның өсу қарқыны неғұрлым елеулі дамыған елдер бірінші орынға шығады.

Экономиканы цифрландырудың өсу қарқыны бойынша елдерді төрт санатқа бөлу ұсынылған. Әлемдік экономикада ұзақ мерзімді перспективада тұрақтылық пен жоғары бәсекеге қабілеттіліктің негізгі факторы банктерден және нарықтың басқа да қатысушыларынан көбінесе олардың қаржылық мінез-құлқының моделі мен стратегиялық даму жолына әсер ететін жедел және түбегейлі шешімдерді талап ететін тұрақты жаңалықтар мен инновацияларды енгізу саясаты болуға тиіс. Осылайша, елдердің цифрлық банкингке тартылу көрсеткіштері банктер қызметінің бұл түрі барған сайын қарқын алып келе жатқанын және диджитализация қазіргі уақытта әлемдік дамудың негізгі векторы болып табылатынын куәландырады.

Қазіргі жағдайда әртүрлі елдердің экономикаларын дамытудың маңызды бағыты тұтынушыларға түрлі жоғары технологиялық қызметтерді ұсыну нысандары мен

тәсілдерінің өзгеруіне байланысты цифрлық экономикаға көшу болып табылады. Айта кету керек, ғылыми әдебиеттерде әлі күнге дейін сандық экономика ұғымының нақты анықтамасы жоқ. XX ғасырдың ортасында цифрлық экономиканың пайда болуының негізгі себебі қоғам өмірінің "интернеттелуі" болды. Сондықтан, бұл ақпаратқа қол жетімділікті кеңейту процесі және белгілі бір операцияларды жүргізу мүмкіндігі ретінде сандық экономика тұжырымдамасының негізін сөздің тар мағынасында құруға болады. Сөздің кең мағынасында цифрлық экономика деп цифрлық платформалар, жаңа технологиялар, робототехника, смарт-технологиялар және тағы да басқа қолданылатын жаңа технологиялардың пайда болуы мен робототехниканың дамуына байланысты салалардың жиынтығын айтамыз. Сөздің тар мағынасында цифрлық экономика әлемдік ЖІӨ – нің шамамен 5% - ын, ал жалпы цифрлық экономика әлемдік ЖІӨ-нің 22% - ын құрайды.

Диджитализация тұжырымдамасына сәйкес, қазіргі уақытта әлемдегі ең "сандық" экономика АҚШ экономикасы болып табылады. АҚШ экономикасында ЖІӨ-нің үшінші бөлігі (33 %) цифрлық технологиялардың әсеріне ұшырайды, ал АҚШ қаржы секторының үлкен үлесі (60 %) цифрлық негізге ауыстырылды. Бұл АҚШ қаржы секторын әлемдегі ең "цифрлық" деген деңгейге көтереді. Бұған коммуникация секторы жақындап келеді, ол ұзақ мерзімді даму мақсатында қазіргі заманғы тұрақты цифрлық платформаны құру мен қолдаудың маңыздылығын айтарлықтай ұлғайтады.

Цифрлық экономиканы дамытудың екінші бағыты – бұл "таза" ІТ компаниялары ғана емес, сонымен қатар цифрлық әлемге айтарлықтай инвестициялар салатын финтех компанияларымен кең өзара әрекеттесуге бағытталған компаниялар. Атап айтқанда, Кремний алқабындағы Tesla компаниясы электромобильдер жасау арқылы автомобиль өнеркәсібіндегі революциялық шешімдерге миллиардтаған доллар жұмсаған кезде, Ford және BMW сияқты әлемдегі ең ірі автомобиль алпауыттары өз саясатын түбегейлі қайта қарады. Сонымен қатар электромобильдер өндірісінің сандық платформаларын қарқынды дамытуға назар аударды. Менің бағалауым бойынша, ең жақсы сандық платформаларды қолданатын компаниялар жоғары табысты болып табылады. Мұндай салаларға автомобиль, телекоммуникация, энергетика кіреді. Атап айтсақ, олар Қытай ЖІӨ-нің 30% құрайды.

Цифрлық технологияларды дамытудың үшінші бағыты бөлшек сауда саласында электрондық коммерцияны дамыту болып табылады. Электрондық коммерция нарығының көшбасшысы Азия - Тынық мұхиты аймағы болып табылады. Еуропалық аймақ электрондық коммерция бойынша екінші орында, Солтүстік Америка үшінші орында. Егер біз елдерді тікелей қарастыратын болсақ, онда нарық көлемі 650 миллиард доллардан асатын Қытай көшбасшы болып табылады.

Әлемдегі ең ірі интернет-дүкендердің бірі - американдық Amazon компаниясы, ол 1998 жылдан бастап бизнесті үнемі кеңейтіп келеді. Бұл компанияның құрылған алғашқы үш жылдағы капитализациясы J. P. Morgan инвестициялық банкінің нарықтық құнынан асып түсті. Қазіргі уақытта Amazon компаниясының нарықтық құны 35 миллиард долларды құрайды. Сарапшылардың пікірінше, АҚШ-та жақын арада электронды бизнес компаниялары нақты сектордағы компаниялар үшін қолжетімді болмайды. Екінші маңызды американдық интернет-дүкен - eBay, оның құны 10 миллиард долларды құрайды. Әлемдегі ең ірі Bestbuy электроника дүкенінің құны шамамен 50 миллиард долларды құрайды. Әлемдегі ең ірі Alibaba бөлшек сауда желісі өзінің материалдық-өндірістік қорына ие емес- барлық сауда тікелей интернет арқылы жүзеге асырылады.

Осылайша, әлеуметтік қызметтерді тұтынушылар интернетті киім-кешек, электр тауарлары мен азық-түлікке тапсырыс беру үшін көбірек қолданады. Оны іс жүзінде сандық тапсырыс беру платформалары физикалық дәстүрлі дүкендерді алмастырған дистрибьюторлар қамтамасыз етеді. Қатысу экономикасы да дамып келеді, ол біртіндеп әлемдік цифрлық экономиканың маңызды құрамдас бөлігіне айналады.

Цифрлық экономиканы дамытудың төртінші бағыты оның әлеуметтік салада, оның ішінде денсаулық сақтау мен білім беруде кеңінен таралуы болып табылады. Бұл ретте, егер денсаулық сақтау саласында цифрлық платформа әлі де қалыптасып келе жатқан болса, онда білім беруде әлемдік нарықтың жылдық айналымы 52,6 млрд. 2010 жылы 107 млрд. Болжам бойынша 2025 жылға қарай ол 215 млрд. Қазіргі уақытта қашықтықтан білім беру саласындағы көшбасшы АҚШ болып табылады, ол Канадамен бірге бүкіл электронды білім беру нарығының 50% - дан астамын алады.

Зерттеу нәтижелері цифрлық экономиканы дамыту бойынша көшбасшылар Сингапур, Ұлыбритания, Жаңа Зеландия, БАӘ, Эстония, Гонконг, Жапония және Израиль болып табылады. Бұл елдердегі сандық эволюцияның қарқыны даму векторын таңдау үшін басқа елдерге үлгі. Әлемнің 60 елінде тұратын онлайн пайдаланушылар арасында жүргізілген Mastercard зерттеу нәтижелері бойынша интернет-технологияларды пайдаланушылар индексі есептелді. Ол төрт негізгі көрсеткіш пен 170 бірегей индикатор негізінде анықталды: интернетке қол жеткізу және инфрақұрылымды дамыту; мемлекеттік саясат, осы саладағы заңдар мен ресурстар; елдегі инновациялар (соның ішінде технологиялар мен цифрлық стартаптарға инвестициялар).

Бұл зерттеулер Норвегия, Швеция, Швейцария, Дания, Финляндия, Сингапур, Оңтүстік Корея, Ұлыбритания, Гонконг және АҚШ-та жүргізілді. Олар ең дамыған цифрлық экономикасы бар 10 елдің қатарына кіреді.

Кесте 1

Цифрлық экономиканың өсу қарқыны мен жағдайын талдағаннан кейін барлық елдер бөлінеді:

Санаттар	Көшбасшы елдер
I санат	Сингапур, Ұлыбритания, Жаңа Зеландия, БАӘ, Эстония, Гонконг, Жапония және Израиль цифрлық дамудың жоғары қарқынын көрсетіп, инновацияларды таратуда көш бастап келеді;
II санат	Батыс Еуропаның көптеген дамыған елдері, Скандинавия елдері, сондай-ақ Австралия мен Оңтүстік Корея кіреді. Ұзақ уақыт бойы бұл елдер тұрақты өсуді көрсетті, бірақ қазіргі уақытта даму қарқынын едәуір төмендеген. Инновацияларды енгізбестен, олар цифрландыру көшбасшыларынан артта қалу тәуекеліне ұшырайды.
III санат	перспективалы елдер: бұл елдер цифрландырудың салыстырмалы түрде төмен болса да, олар тұрақты өсу қарқынын көрсетеді. Бұл инвесторларды тартады. Олар: Қытай, Кения, Ресей, Үндістан, Малайзия, Филиппин, Индонезия, Бразилия, Колумбия, Чили, Мексика;
IV санат	проблемалық елдер: оларға Оңтүстік Африка, Перу, Египет, Греция, Пәкістан жатады. Бұл елдер цифрлық дамудың төмен деңгейімен және өсудің баяу қарқынымен байланысты күрделі

	сынақтарға тап болады. Бұл елдердің басшылығы үшін "цифрлық тығырыққа тірелу" қаупін сезініп, даму серпіні жоғары елдердің мысалында елдің бәсекеге қабілеттілігін қандай саяси шараларды қабылдау арттыруы мүмкін екенін зерделеу қажет
--	--

Экономиканы цифрландыру көптеген елдердің экономикалық дамуының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және болашақта өндіріс пен адамдардың өмір сүру деңгейінің тұрақты өсуінің институционалдық негізіне айналуы мүмкін. Экономиканың барлық салаларын дамыту белгілі бір дәрежеде цифрландыруға жатады. Бұл көбінесе қаржылық қызметтер мен сауда саласында көрінеді, бірақ өндіріс саласында интернет шығындарды азайтуға және өнімділікті арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл процестің таралуы әлемнің барлық аймақтарына тән. Қазақстан әзірге барлық бағыттар бойынша жетекші елдерден біршама артта қалып отыр. Алайда, 2017 жылы Қазақстанда цифрлық экономиканы дамыту бағдарламасы қабылданды, бұл оған көптеген салаларда алдыңғы қатарға шығуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Китай станет лидером цифрового рынка в 2018 году. URL: <https://investfuture.ru/articles/id/kitaystanet-liderom-cifrovogo-rynka-v-2018-godu>.
2. World Internet Usage and Population Statistics. URL: <https://www.internetworldstats.com/stats.htm>
3. Internet World Stats. URL: internetworldstats.com.
4. Катасонов В. Оцифрованный мир денег. URL: <https://kv-journal.su/content/ocifrovannyu-mir-deneg>.
5. Катасонов В. Цифровая трансформация мировой экономики. URL: <http://russnov.ru/valentinkatasonov-cifrovaya-transformaciya-mirovoj-ekonomiki-11-02-2017/>.
6. Россия онлайн. Догнать нельзя отстать. URL: http://image-src.bcg.com/Images/BCG-RussiaOnline_tcm27-152058.pdf.
7. Топ-10 Ecommerce рынков мира. URL: http://www.akit.ru/top10_ecommarket.
8. Батаев А. В. Анализ мирового рынка дистанционного образования // Молодой учёный. 2015. № 20 (100). URL: <https://moluch.ru/archive/100/22587/>.
9. Mastercard и Школа права и дипломатии им. Флетчера представили рейтинг Digital Evolution Index 2017. URL: <https://newsroom.mastercard.com/ru/press-releases/mastercard-и-школа-права-и-дипломатии-имфлетче>.

Управления персоналом организации: современные методы

А.Б. Токсамбаева¹, Р.Р. Кандратьев², Б.Н. Абенов³

¹ст. преподаватель кафедры «Менеджмент»

^{2, 3} бакалавр 1-го года обучения по специальности «Менеджмент»

kody.martinez79@gmail.com

Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация: Персонал организации выступает в качестве сложного объекта управления. Для его эффективного управления применяются различные способы, которые представлены

в виде современных методов влияния на персонал, нацеленные на достижение целей организации. В статье рассмотрены следующие методы управления персоналом: административный (организационно-распорядительный); экономический; социально-психологический.

Ключевые слова: персонал, организация, мотивация, лидерские программы, обучение.

Современные тенденции управления персоналом базируются на значимости личности сотрудника, его мотивации, а также стремлении грамотно обозначать их согласно стратегическому развитию организации. Поэтому, на сегодняшний день становится актуальным изучение методов управления персоналом в целях обеспечения эффективного управления.

На сегодняшний день выделяют следующие методы управления персоналом:

1. Административный метод. Административный способ управления персоналом - основывается на дисциплине труда, власти, чувстве долга, влечении принимать участие в корпоративной культуре. Для сего применяются нормативно-правовые бумаги: статут, положения о подразделении, штатное расписание, должностные памятки, и процедуры по управлению персоналом, приказы. Складывается конструкция управления персоналом. Предполагается, собственно, что работники станут обязательно блюсти критерии и трудиться в согласовании с утверждёнными регламентами. В случае несоблюдения используются дисциплинарные меры, выговоры, штрафы, вещественная обязанность. В качестве мотивационного фактора применяются методы поощрения [1].

2. Экономический метод. Экономический метод руководства персоналом – это создание финансовых критериев, мотивирующих сотрудников к достижению установленных задач и целей. Более распространёнными методами считаются технико-экономическое обоснование, планирование, материальное стимулирование, кредитование, страхование, роль в прибыли, премии, материальные способы мотивации персонала. Буквально все варианты материальной стимуляции относятся к экономическому методу.

3. Социально-психологический метод. Социальнопсихологический способ управления персоналом – это методы социально-психологического влияния на персонал. Этот способ подключает в себя: анализ коллектива и внутренних трудовых отношений, общественное планирование, составление групп с учетом психических данных служащих, возведение системы общественной регуляции установление порядка получения поощрений, призов, бонусов, социальных пакетов и льгот. Объективная и прозрачная система поощрений и наказаний. В трудовом коллективе формируется подходящая атмосфера сотрудничества. Работники хотят отождествлять себя с организацией, тем самым у них повышается их уровень мотивации [2].

Возможности у руководителя совершенствовать свои навыки по руководству персоналом многообразны. Абсолютно, при наличии времени за полными знаниями можно идти в ВУЗы. В рамках высшего образования или же программ MBA возможно овладеть основные теории лидерства, выучить почти все психические нюансы управления персоналом, ознакомиться с ведущими практиками в области управления персоналом. Впрочем, в подобной ситуации не всегда возможно получить практические способности управления персоналом и далеко не всякий ВУЗ освещает новые тренды и тенденции в области управления персоналом [3].

Иная вероятность – это различные курсы, тренинги, семинары, которые освещают те или же другие нюансы управления персоналом. Как правило преподаватель дает информацию, основываясь на собственном эксперименте, вследствие этого акцент делается больше на области, которая больше знакома преподавателю либо другому педагогу: подбор персонала, изучение, оперативное управление, мотивация, корпоративная культура и

внутренние коммуникации. В рамках тренингов эти познания получаются отрывочными партиями, вследствие этого по результатам этих учебных мероприятий сложно сделать абсолютные и структурированные выводы, о понимании теории и практике управлении персоналом.

В эталоне, конечно же, изучение теории и применение знаний непосредственно на практике представляется, как наиболее разумный и верный вариант обучения, поэтому в больших компаниях в рамках процесса развития и формирования кадрового резерва создаются корпоративные университеты или многоэтапные лидерские программы, которые освещают вопросы лидерства и действенного управления персоналом.

Список литературы

1. Горленко О. А., Ерохин Д. В., Можяева Т. П. Управление персоналом. Учебник для академического бакалавриата. — М.: Юрайт. 2019. 250 с.
2. Кибанов А. Я., Ивановская Л. В. Кадровая политика и стратегия управления персоналом. Учебно-практическое пособие. — М.: Проспект. 2020. 64 с.
3. Кязимов К. Г. Управление персоналом. Профессиональное обучение и развитие. — М.: Юрайт. 2019. 202 с.

Онлайн оқытуды техникалық қамтамасыз етудің студенттердің әлеуметтенуіне әсері

Б.С. Тусупбаева¹, С.Б.Жеңісбай²

¹Менеджмент кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м

²«Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша 3 курс студенті,
darinaika167@mail.ru, zhenisbais@mail.ru

^{1,2} академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада Қазақстан Республикасында онлайн-оқытуды техникалық қамтамасыз етуге қойылатын негізгі талаптарды бөліп көрсетуі туралы айтылады. Ғылыми қауымдастық онлайн оқытудың техникалық жағына аз көңіл бөледі және осы форматтың артықшылықтары мен кемшіліктерін тізімдеуге назар аударады. Мақалада онлайн оқытуды техникалық қамтамасыз етуге екі талапты тұжырымдалады: оңтайландыруға қойылатын талаптар және функционалдылыққа қойылатын талаптар. Біріншісі көптеген операциялық жүйелер мен гаджеттер үшін онлайн оқыту платформасының қол жетімділігімен байланысты, ал студенттерге ол қамтамасыз етуі керек мүмкіндіктері бар. Қазақстан университеттері көп жағдайда онлайн оқытуға арналған платформаларды емес, оқытушылар мен студенттердің қажеттіліктері үшін қажетті функционалдылық пен оптимизацияға ие емес бейнеконференция қызметтерін пайдаланатыны анықталды. Онлайн - оқыту платформасының жоғарыда көрсетілген талаптарға сәйкес келмеуі студенттердің әлеуметтенуіне теріс әсер ететіні және олардың студенттік қоғамдастық пен жоғары мектепке бастамашылығын тоқтататыны анықталды.

Кілті сөздер: онлайн-оқыту, онлайн-білім беру, білім беруді цифрландыру, онлайн- оқыту платформалары, студенттерді әлеуметтендіру.

Онлайн-оқытуды және цифрлық білім беруді ілгерілету халықтың қалың бұқарасы үшін білімнің қолжетімділігін арттыруға байланысты маңызды әлеуметтік-экономикалық күн тәртібі болып табылады. Covid 19 әлемдік пандемиясы университеттердің басым көпшілігін

білім беру процестерін цифрландыру және оқытушылар мен студенттердің өзара іс-қимылының онлайн форматына ішінара немесе толық көшу қажеттілігіне алып келді. Онлайн-оқытудың көптеген артықшылықтары бар, олардың ішінде қолжетімділік, үнемділік, асинхрондылық және инновациялылық деп атауға болады, алайда онлайн - оқытудың жоғарыда аталған барлық оң жақтарын нашар техникалық іске асырумен деңгейлеуге болады. Онлайн оқыту мен классикалық күндізгі оқытудың басты айырмашылығы-білім беру процесінің жанама сипаты. Студенттердің оқытушымен өзара әрекеттесуі тікелей емес, ақпараттық - коммуникациялық технологиялардың көмегімен жүзеге асырылады. Басқаша айтқанда, онлайн оқыту іс жүзінде медиаға негізделген процесс болып табылады, мұнда "медиа" білім беру процесінің өнімділігіне әсер ететін техникалық делдалдардың болуын білдіреді. Қазіргі уақытта Қазақстанда онлайн оқыту Zoom, Microsoft Teams және Moodle онлайн-платформаларында жүзеге асырылады. Сонымен қатар, алғашқы екеуі, ең танымал болса да, іс жүзінде білім беру қызметін жүзеге асырудан гөрі бизнес-келіссөздер жүргізуге арналған. Осылайша, онлайн-білім беруді техникалық қамтамасыз етудің негізгі мәселелері тұтынушылардың сұранысы бойынша ең қолайлы және оңтайландырылған платформаны таңдаумен байланысты деп санаймыз және білім беру процесінің тиімділігі осы бастапқы таңдауға байланысты болады.

Осы мақаланың аясында онлайн-білім беру платформаларына қойылатын негізгі техникалық талаптарды талдаймыз және Қазақстандық онлайн-оқытуды техникалық тұрғыдан дамытудың негізгі векторларын анықтауға тырысамыз.

Кесте 1

Онлайн оқу жүйесінің тиімді және тиімсіз жақтары.

Тиімді жақтары	Тиімсіз жақтары
студенттің университетке бармай-ақ, өзіне ыңғайлы жерде отырып, берілген тапсырманы орындай беретіндігі	Бір отбасыда бірнеше оқушы болған жағдайда бір компьютер немесе смартфонды пайдалану ыңғайсыз болады, тіпті кейде қажетті техника мүлдем болмауы мүмкін, тіпті кей аймақтарда интернет байланысы әлсіз немесе мүлдем жоқ
уақыттың ұтымдылығы	Ақпараттық-коммуникациялық технология құралдарын көп қолдану- баланың физикалық және психикалық денсаулығына, жұмыс қабілетіне теріс әсер етеді
оқу ақысының арзан болатындығы	Педагог пен оқушы/студент арасында нақты бетпе-бет байланыстың жоқтығы
ақпараттық-телекоммуникациялық технологиялар мен құралдарды пайдалану	Оқушыларды ынталандыру әдістерінің аздығы
шалғайдағы шетел жоғары оқу орнын елде жүріп оқып, диплом алу мүмкіндігі	Тұрақты бақылаудың болмауы - оқу үлгерімі мен білім сапасының төмендеуіне әкеледі

Онлайн оқыту жүзеге асырылуы тиіс онлайн-платформаға қойылатын негізгі талаптарды шартты түрде екі түрге бөлуге болады:

- 1) оңтайландыруға қойылатын талаптар;
- 2) функционалға қойылатын талаптар.

Оңтайландыру тиімді сипаттамаларды, коэффициенттерді және шығындарды барынша азайтуды білдіреді. Егер біз мұны Ақпараттық технологиялар тұрғысынан қарастыратын болсақ, онда оңтайландырудың негізгі міндеті - гаджеттер мен операциялық жүйелердегі жүйенің тиімділігін жақсарту. Іс жүзінде бұл онлайн оқыту платформасы оған қосылатын көптеген құрылғыларда қол жетімді және функционалды болуы керек дегенді білдіреді. Ол

жеке компьютерлерде, смартфондарда, планшеттерде жұмыс істеуі керек, жетекші MS Windows, Linux және Mac операциялық жүйелеріне назар аударуы керек. Бұл Қазақстанда, батыс елдерінен айырмашылығы, студенттердің массаларын ақпараттық технологиялармен қамтамасыз ету көп нәрсені қалайтындығымен және "сандық бөлім" (ағылш. Digital divide), студенттерді ақпараттық технологияларға қол жеткізе алатын, оларға қол жеткізе алмайтын немесе онымен елеулі қиындықтарға тап болатын студенттерге бөледі. Инновацияларға қарсылық көрсетуге, компьютерлік сауаттылықтың төмендігіне және өзінің ақпараттық-технологиялық құзыреттерін арттыруға ұмтылысының болмауына бейім профессорлық-оқытушылық құраммен де осындай жағдай орын алады.

Функционалдылыққа қойылатын талаптарды қарастыруға көшейік. Алдымен, ресейлік онлайн-оқытудың негізгі проблемасы - жоғары мектеп студенттері мен оқытушыларының қажеттіліктері үшін арнайы жасалған онлайн-білім беру үшін отандық платформалардың болмауы. Көптеген университеттер, соның ішінде Республикалық деңгей, Zoom және Microsoft teams бизнес - коммуникациялары үшін платформаларды пайдаланады, бұл қазақстандық цифрлық ортаның толыққанды онлайн оқыту үшін дайын еместігін көрсетеді. Бейне байланыс платформалары ұсынатын функционалдылық оқытушылар мен студенттердің барлық талаптарына сәйкес келмейді, сондықтан онлайн оқыту сапасын төмендетеді деп санаймыз.

Сонымен, онлайн білім беруді жүзеге асыратын платформалардың білім беру процесі субъектілерінің талаптарына сәйкес келмеуіне байланысты онлайн оқытудың алдында тұрған негізгі мәселеге тереңірек үңіле отырып, онлайн оқыту платформаларының функционалдығына қойылатын маңызды талаптарды қалыптастыруға көшеміз.

1. Инклюзивтілікке қойылатын талаптар. Онлайн-оқыту білім беруді қолжетімді етуге арналған, демек, мүмкіндіктері шектеулі адамдарға да бағдарлануы тиіс. Дауысты субтитрлерге аудару (және керісінше), қимылдарды басқару, түс соқырлығы бар науқастарға арналған түсті түзету.

2. Асинхрондылыққа қойылатын талаптар. Онлайн оқыту студенттерге ыңғайлы болған кезде оқуға және оқытушыға ыңғайлы файл алмасуда орындалған тапсырмаларды ұсынуға мүмкіндік береді. Іскери кездесулерге арналған платформаларда студенттер жіберген файлдарды тиісті уақытта сақтауға мүмкіндік беретін функционалдылық жоқ, өйткені мұның бәрі файлдар белгілі бір күнге бекітілген нақты "кездесулерге" байланысты, бұл оқытушыға оқушы жіберген барлық үй тапсырмаларын бағалауға мүмкіндік бермейді. Осылайша, онлайн-оқыту платформасы студенттің "күнделігінің" өзіндік аналогына ие болуы керек, онда барлық материалдар мен бағалар ескеріледі. Қазіргі уақытта бұл пайдаланушыға ыңғайлы интерфейс жоқ университеттердің ресми сайттарында жүзеге асырылады, бұл осы функционалдылықпен жұмыс өнімділігін төмендетеді.

Осы себепті, жоғарыда айтылғандар онлайн-оқытудың төлем формасы деңгейінде дәл қамтамасыз етілуі керек.

3. Әлеуметтік платформаға қойылатын талаптар. Онлайн - оқытудың кемшіліктерінің бірі студенттердің әлеуметтенуіне теріс әсер етеді, себебі онлайн-форматтағы байланыстар студент мәртебесіне енуге, достар табуға, сыныптастарымен және басқа да білім алушылармен ынтымақтасуға мүмкіндік бермейді. Онлайн оқыту мұны студенттерге арналған топтар, чаттар, бөлмелер және студенттер байланыс форматындағы жобалармен бірлесіп жұмыс істей алатын "шеберханалар" түрінде әлеуметтік платформа құру арқылы өтеуі керек. Қазіргі уақытта Ресей университеттерінде қолданылатын онлайн - платформалар мұндай функционалдылыққа ие емес, өйткені олар оқытушылар тағайындайтын "кездесулерге" байланысты. Бұл білім алушыларға бір-бірімен байланысуға және ақпарат алмасуға мүмкіндік бермейді, бұл өз кезегінде олардың әлеуметтенуіне теріс әсер етеді және олардың студенттік қоғамдастық мүшелері болуына мүмкіндік бермейді.

Функционалға қойылатын талаптар тізімін белгілі бір қажеттіліктері бар жекелеген университеттердің нақты талаптары есебінен кеңейтуге болады, бірақ жоғарыда аталған функционалға қойылатын талаптар іргелі болып табылады және классикалық және сырттай білім берудің онлайн - оқыту айырмашылығын айқындайды. Ең оңтайлы шешім онлайн-оқытуға арналған жеке меншік университеттік платформаларды әзірлеу болады

Жоғарыда айтылғандардың бәрін қорытындылай келе, онлайн-оқытуды техникалық қамтамасыз ету онлайн режимінде жүзеге асырылатын барлық білім беру процесінің негізі болып табылады деп айта аламыз. Бұл онлайн - оқытудың талаптарына сәйкес келетін дұрыс платформаны таңдау оның әлеуетін іске асыруға мүмкіндік беретінін білдіреді. Онлайн оқыту жеке басын іздеу сатысында және онлайн оқыту мәселелерімен айналысатын зерттеушілердің ұсыныстарын талап етеді. Зерттеудің одан әрі перспективаларын біз даму қызметтерін тұтынушылардың онлайн - оқытуға қатынасын анықтаумен байланысты эмпирикалық зерттеулер жүргізуден көреміз. Бұл оқытудың осы түрінің негізгі мәселелерін анықтап қана қоймай, оны оңтайландыру үшін қандай бағыттарда жұмыс істеу керектігін де түсінуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Ключникова Л. В. онлайн-оқытудың артықшылықтары / / заманауи қоғам құндылықтарының жүйесі. 2015.
2. Юмагузин В. В. неліктен болашақ онлайн-тренингте? //2018..
3. Горлушкина Н. Н., Филиппов Р. К. онлайн режимінде оқытуды ұйымдастыру туралы ойлар // кәсіптік білім және еңбек нарығы. 2020. № 2 (41). С. 68-69.
4. Ковалев В.В., Дятлов А. В., Воденко К. В. онлайн білім беру сапасын бағалау (студенттік топтарда бағытталған сұхбат материалдары бойынша) // ЮРГТУ хабаршысы (ҰАТ). 2020. № 3. Б. 6-14.

Персоналды басқару және адам ресурстарының тиімділігін бағалау әдістемесі

Б.С.Тусупбаева¹, Д.А. Курманали²

¹ Менеджмент кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

² «Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша 3-ші курс студенті
darinaika167@mail.ru, kurmanalidilnaz@gmail.ru

^{1,2} академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: мақала персоналды және адам ресурстарын басқару әдістерін қолдану ерекшеліктерін қарастырады; адам ресурстары мен адами капиталды қалыптастыру моделі қарастырылады.

Кілттік сөздер: бағалау әдістерінің тиімділігі, адам ресурстары, адами капитал, оқытудың тиімділігі, кадрлық резерв, кадрлардың ауысуы.

Персоналды басқару, адам ресурстары, адами капитал соңғы уақытта жалпы түсініктерге айналды, олардың арасында мамандар жиі ерекшеленбейді, өздерін қарапайым HR деп атайды.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде басқару процесінің әртүрлі кезеңдерінде қолданылатын әдістердің тиімділігін бағалауға мүмкіндік беретін персоналды және адам

ресурстарын басқару тұжырымдамасы қалыптасады. Негізгі ұғымдарға қысқаша анықтама бере отырып, сіз келесі тұжырымдарға тоқтала аласыз:

кадрлар – жасалған еңбек шартына сәйкес ұйымда еңбек функцияларын орындайтын және осы ұйымның штатында тұрған адамдар;

персонал - ұйымның басқа бөлімі, бұл ұйымның штатында немесе құрамында емес, ұйым басшылығына тікелей немесе бөлімшелердің құрамында бағынатын және басқару объектісінің бөлігі болып табылатын еңбек функцияларын орындайтын адамдар.

Кәсіпорынның ресурсы ретінде адамдарға, жұмыс күшіне деген көзқарас біздің мамандар мен зерттеушілердің басында ұзақ уақыт бойы сақталып қалды. Адам ресурстары мен адами капиталды бағалау моделін ұсыну үшін «жұмыс күші» түсінігіне анықтама беру маңызды. Жұмыс күші – адамның еңбекке деген физикалық және интеллектуалдық қабілеттерінің жиынтығы. Нарықтық экономикада бұл тауар.

Еңбек – сыртқы нарықтағы, еңбек нарығындағы тауар. Жұмыс күші пайдаланылуы мүмкін немесе пайдаланылмауы мүмкін еңбек ресурстарына тиесілі. Жеке адам үшін оның қабілеттерін жеке капитал ретінде қарастыруға болады. Бірақ бұл еңбек шарты жасалғанға дейін маңызды. Еңбекке қарағанда адам ресурстары пайдаланылуы немесе пайдаланылмауы және адам капиталына айналуы мүмкін.

Адам ресурстары адамдардың өзі емес, олардың потенциалды жұмыс қабілеттілігі. Бұл еңбек шартына сәйкес еңбек процесінде әлі қалыптаспаған немесе пайдаланылмаған қызметкерлердің физикалық және интеллектуалдық қабілеттері. Анау, бұл еңбек шартына қосымша келісімді талап ететін біліктілікте, мансапта жоспарлы секіру мүмкіндігі.

Ұйымның еңбек шарты бойынша пайдаланатын жұмыс күшінен айырмашылығы, адам ресурстары анықтау және дамыту үшін шығындарды талап етеді. Ұйым еңбек өнімділігін арттыру немесе жаңа функцияларды орындау үшін қажет адам ресурстарын ғана пайдаланады, сонымен қатар адам ресурстарының жаңа сапаларын дамытады. Қосымша өнім адам ресурстарын тиімді пайдалану нәтижесінде алынады, яғни. оларды адами капиталға айналдыру. Бұл жағдайда адам капиталын пайдалану арқылы алынған артық өнімнің үлесін, тек еңбекті пайдалана отырып алуға болатынын анықтау қажеттілігі туындайды. Талданатын процестердің барлық әсерлері бағалауды қажет етеді.

Айта кету керек, макродеңгейде еңбек ресурстары, жұмыс күші, адами капитал ұғымдарын қарастыратын қолданыстағы теориялар мен модельдер ұйымдық деңгейде жұмыс істемейді, олардың мағынасы басқаша. Оның үстіне, «кәсіпорынның еңбек ресурстары» түсінігін пайдалану әрекеттеріне қарамастан, ол тек макродеңгейде қолданылады. Мынадай жалпы схема шығады: еңбек ресурстары (адамдар) нарыққа жұмыс күшінің ұсынысымен (жеке адами капитал) шығады. Макродеңгейде жеке адами капитал көбінесе «табиғи туа біткен қабілеттердің жиынтығы; таланттар; шығармашылық; моральдық, психологиялық және физикалық денсаулық; Қоғамдық ұдайы өндірістің белгілі бір саласындағы мақсатты қызмет үшін қажетті, өз иесіне табыс әкелетін инвестиция нәтижесінде жинақталған және жетілдірілетін білім мен кәсіби тәжірибе». Бұл әлеуметтік адами капиталмен бірдей емес, ол жеке капиталдардың қосындысы емес. Қоғам біршама интуитивті немесе корреляция деңгейінде кейбір елдерде адами капитал ұлттық байлықтың 70%-ға дейінін құрайтынын түсінеді.

Жұмыс беруші өз қажеттіліктеріне сәйкес жұмыс күшінің сапасы мен санын анықтайды. Қызметкер мен жұмыс беруші арасында еңбек шартында бекітілген еңбек қатынастары жасалады. Сатып алынған жұмыс күші ресурс бола алмайды, ол пайдалану және қосымша өнім алу үшін сатып алынды. Жұмыс беруші ұйымның тактикасы мен даму стратегиясына сәйкес қызметкерлерден қажетті адам ресурстарын анықтауға, оларды дамытуға немесе жаңаларын қалыптастыруға қаражат жұмсайды. Егер бұл ресурстар тиімді пайдаланылса, олар ұйымның адами капиталына айналады. Кадрлардың адам ресурстары ұғымында жұмбақ

ештеңе жоқ. Ол үшін ұйымның күші мен құралдарын қолдану арқылы анықтауға, дамытуға, қалыптастыруға болатын адам ресурсы. Еңбек ресурстарын дамытуға инвестиция салу басталғаннан кейін адам ресурстарын белсендіру немесе қалыптастыру басталады.

Ал қазір ресурс жасалды, бірақ жүзеге асырылған жоқ. Оқытудан, резервпен жұмыс істеуден пайда күтуге және инвестициядан қайтарымды күтуге бола ма. Болмайтыны анық. Тек нәтиже бар.

Адам ресурстарын адами капиталға айналдыру үшін қосымша күш пен инвестиция қажет. Адам ресурстары мен адами капиталды қалыптастырудың жалпы схемасы 1-суретте көрсетілген.

Сурет 1. Адами капиталды қалыптастыру схемасы

Еңбекті тиімді пайдалану арқылы қандай нәтижеге қол жеткізуге болады, ал адам ресурстарын анықтау, қалыптастыру және пайдалану және оларды адами капиталға айналдыру арқылы қандай нәтижеге жетуге болады деген сұрақ туындайды.

Осы позициялардан персоналды және адам ресурстарын басқару процесінің барлық кезеңдерін қозғайтын ұйымның кадрлық стратегиясы мен кадрлық саясаты құрылады.

Сондай-ақ, кадрлық шығындар жалақы қорынан аспауы керек деген ескертпелермен келісуге болады. Екінші жағынан, персонал шығындары жоғарыда айтылған мәлімдемеге қарамастан, бәсекелестік артықшылыққа айналуы мүмкін. Еңбек пен адами капитал арасындағы айырмашылықтарды түсіну арқылы әдістерді таңдауға және қолдануға болады.

Жұмыста жұмысшылар мен қызметкерлердің жоспарланған санын есептеу әдістері егжей-тегжейлі талданады. Іс жүзінде мәселені шешудің жүйелі тәсілі ұсынылады. Немесе алдымен қызметкерлердің жалпы санын анықтаңыз, содан кейін оны құрылым мен тиісті ережелерге сәйкес бөліңіз («жоғарыдан төмен»). Немесе әрбір кәсіптің, мамандықтың немесе жұмыс тобының қажеттілігін анықтаңыз, содан кейін осы санды («төменнен жоғары») қорытындылаңыз. Сонымен қатар жүйелі тәсіл бұл соманы еңбек бөлінісі мен кооперациялау арқылы алынған қажетті жүйелі әсерге сәйкес реттеуді талап етеді. Көбінесе авторлар бұл туралы жазбайды.

Бұл кезеңдердің барлығы бір-бірімен байланысты және бір кезеңдегі қателер екінші кезеңде жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін. Кадрларды іріктеу және іріктеу кезінде бейімделу, оқыту, адалдық және т.б. мүмкіндіктерін бағалау қажет, егер ол ұйымның кадр саясатымен қамтамасыз етіледі.

Персоналды іріктеу, қажетті жұмыс күшін сатып алу ғана емес, сонымен қатар оқыту мүмкіндіктері тұрғысынан бұл адам ресурстарын басқару элементтері. Адам ресурстарын

анықтау, дамыту және қалыптастыру үшін жұмыс күшінің сапасын бағалаумен қатар ынталандыру, персоналды бағалау, кадрлық резервті құру, кадрлық жоспарлау процестері жүзеге асырылады.

Кадрлар санын анықтаудың қолданыстағы әдістемелік тәсілдері бай емес. Ең алдымен, бұл мақсатты тәсіл. Ол ұйымның құрылымын негіздеумен бір мезгілде қолданылады. Негізгі мақсаттар, міндеттер анықталады, оларға сәйкес функциялар (қызмет түрлері) анықталады. Әрбір функцияны жүзеге асыруға кететін уақыт анықталады. Бір қызметкердің жұмыс уақытының нормалары және осы функцияны орындау шарттары негізінде қажетті сан анықталады. Жұмысты орындау шарттарын ескеру қажет, мысалы, қауіпсіздік стандарттарына сәйкес бір қызметкерге жұмысты орындау мүмкін болмаған кезде. Басқару нормаларын ескере отырып, құрылымдық бөлімшелердің және олардың басшыларының саны анықталады.

Баланс әдісі, мысалы, өрт сөндіру қызметі сияқты жабық дамушы жүйелерде (өнеркәсіптерде) сәтті қолданылды. Бұл әдісті қолданудың әдістемелік кемшілігі бар құрылымды статикалық қабылдау болып табылады. Бұрынғы жылдары борт училищесінің офицерлерінің тұтас бір түлегі зейнеткерлікке жіберілгенде осындай жағдайға тап болдық. Дәл осындай жағдай жоғары оқу орнының түлектері талап етілмейтін білім деңгейіндегі лауазымдарға тағайындалған өрт сөндіру бөлімінде де байқалды. Бірінші жағдайда мұндай олқылық мемлекеттік саясаттың өзгеруіне байланысты орын алса, екіншісінде бос орындарға өз мамандарының босатылуын күтпей-ақ, халық шаруашылығы мамандарының келуіне байланысты болды.

Нормативтік әдісті қолдану жоғарыда аталған тәсілдерге қосымша ретінде мүмкін болады. Еңбек бөлінісі мен кооперациясының жүйелі әсері жұмыс уақыты, қызмет көрсету, еңбекақы қорын жұмсау және т.б. нормаларынан байқалмайды.

Өндірістегі жұмысшылардың санын ақтаудың ең оңай жолы болып көрінетін. Дегенмен, барлық қолданыстағы тәсілдерде агрегаттық жұмысшының әсерін ескеру қиын. Қызмет көрсету стандарттары бойынша жабдыққа қызмет көрсету, оны реттеу, жөндеу және т.б. жұмыс істейтін жұмысшылар санын есептеуге болады. жұмыс істейді. Бірақ бұл есептеулер жалпы жұмысшыдағы өндірістік жұмысшылардың санына байланысты болуы керек.

Жұмысшылардың кәсіптік түрі бойынша саралануын және жұмыстың біліктілік күрделілігін есепке алу үшін өнімді дайындауға кеткен уақыт туралы бастапқы мәліметтерді тиісті түрде бөле отырып, жұмыс орындарының санын анықтау қажет.

Әкімшілік және басқару персоналының санын негіздеу одан да қиын. Жиі айтылған Розенкранц әдістемесі жалпы уақытты корреляциялау арқылы әкімшілік және басқару персоналының санын анықтауға мүмкіндік береді.

Белгілі бір мерзімге еңбек шарты бойынша мамандардың жұмысын орындау және жұмыс уақыты туралы. Өздеріңіз түсінетіндей, жалпы талап етілетін уақытты анықтау, бір жағынан, бізді мақсатты көзқарасқа, екінші жағынан, ұйымның түпкілікті нәтижелеріне әкімшілік және басқару персоналының үлесін анықтауға қайтарады. Интуитивті түрде әркім ұйым қызметінің түпкілікті нәтижелері көбінесе менеджерлерге байланысты болмаса да, дағдарыс жағдайында әкімшілік және басқарушылық персоналды қысқартуға тырысатынын түсінеді.

Персоналды бағалау – кандидаттарды іріктеу мен іріктеуден бастап қызметкерлерді жұмыстан шығаруға дейінгі тұрақты процедура. Бағалауды барынша ресімдеуге ұмтылу процедура құнын жеңілдетуге және төмендетуге, бағалаудың субъективтілігінің төмендеуіне әкеледі, бірақ сонымен бірге оның анықтамасына тән бағалаудың мәні жоғалуы мүмкін. Бағалауды көрсеткіштерді түсіндірумен ауыстыруға болады.

Персоналды өз бетімен бағалау кезінде ұйым бастапқы дәрежі бағалаудың ресми әдістерін ұсына алады (оқытылған мамандардың болмауы және дайын пакеттік құралдарды

пайдалану үшінші тарап әзірлеушілеріне толық сенімділікті білдіреді), содан кейін белгілі және біздің елімізде сынақтан өткен комиссиялық аттестаттау процедурасы. Екінші кезең сыни болуы керек.

Аутсорсинг жағдайында бұрын-соңды кәсіпорындарда жұмыс істемеген, нақты жағдай мен даму стратегиясының қыр-сырын түсіне алмайтын мамандарға толық сенім қажет. Шығу жолы, ең алдымен, қарапайым және түсінікті әдістерді жеке мәселелерді мамандардың терең зерттеуімен біріктіруде.

Әдебиеттер тізімі

1. Трошина С. Адам ресурстарын жоспарлау. Ярконсалт бизнес-консалтинг орталығы,
2. Тугускина Г. Кәсіпорындардың адами капиталына инвестициялардың тиімділігін бағалау,
3. Мансуров Р.Е. Кадрларды оқытудың тиімділігін бағалау туралы
4. Думченко О.Е., Козлов В.В. Оқыту және кадрларды дамыту тиімділігін бағалау әдістері
5. Максимов Е. Персоналды оқытудың сапасы мен тиімділігін бағалау, «Кадрлық офицер. Персоналды басқару», 2010 ж.

Цифровая трансформация эканомики: новые бизнес-модели, технологий и компетенций

Ж.М.Утегенова¹, А.А.Жакбекова², Б.А. Калиев³

¹м.э.н., ст. преподаватель кафедры менеджмента

²м.э.н., ст. преподаватель кафедры менеджмента

³Студент 1 курса по специальности «Государственное и местное управление»
kaliyev_2004@bk.ru

^{1, 2, 3} Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотаци: В статье изучены проблемы изменения предпринимательство модификаций в обстоятельствах числовой эканомики. Установлено, то что числовая макроэкономика характеризуется увеличением части познаний, инноваций, увеличением части услуг также нематерьяльных активов. Установлено, то что инновационные технологические процессы также условная сфера трансформируют трейдерскую предпринимательство-форма в абсолютно всех ее составляющих.

Ключевые слова: числовая макроэкономика, предпринимательство-форма, технологические процессы, электрическая торговая деятельность, познания, условное общество, преобразование.

Желание повысить результативность коммерциала содействует формированию новейших, наиболее свершенных, нежели имеющиеся, модификаций удовлетворения нужд лица наилучшим способом, основных ко увеличению прибыли и/или уменьшению затрат компании. Данный процедура значительно убыстриться в период «цифровой трансформации» коммерциала во взаимосвязи с воздействием 3-х ключевых условий:

1) возникновением новейших числовых технологий, позволяющих значительно увеличивать масштабы торгоа в отсутствии существенных важных инвестиций, уменьшать транзакционные расходы, увеличивать процедура сервиса также полиадельфит;

2) возросшими нуждами покупателей, стремящихся погрузиться в общество числовых технологий;

3) поступками числовых соперников, принуждающих все без исключения компании переключатся в числовые эталоны с целью этого, для того чтобы остаться в торге [1].

В призывы числовой экономики инновационные компании отвечают переходом ко новейшим предпринимательство-модификациям, в таком случае имеется переделывают собственный предпринимательство в основе смены его основного компонента. Во 2006 глаголь. Глаголь. Чесбро внедрил во общенаучный обращение, вероятно, наиболее обширное понятия об предпринимательство-модификации компании. Некто установил ее равно как «способ, что фирма применяет с целью формирования значения также извлечения прибыли». Во этом ведь атмосфере во 2008 глаголь. установили предпринимательство-форма компании также Х. Вертнер также Вести Беседу. Мустафа: «шконцептуальное представление этого, равно как фирма приобретает также реализует продукты также обслуживание также получает деньги».

К огорчению, около подобное единое представление способен приблизиться каждое схематичное представление компании, во этом количестве также в таком случае, то что совсем никак не представляет ее более значительные особенности, но по этой причине в целом никак не сформирует модификации. Точнее такого рода единый аспект подразумевает буква в нежели никак не базирующийся несогласие с применения концепции маркетинга во выгоду обобщения также распространения фактического навыка ведения коммерсантской работы. В данном случае никак не остается шансов в полезное объединение концепции также практики маркетинга, по этой причине вышеприведенные установления призывают уточнения [2].

Вероятно, более популярной на сегодняшний день предпринимательство-модификацией считается форма швейцарских предпринимательство-специалистов Саша Остервальда также Ракита Пинье (2006 глаголь.) Business Model Canvas («Бизнес-канва») [16] (Rozeia Mustafa, Werthner, 2011), во рамках каковой создатели подчеркнули 2 категории ключевых условий, создающих значимость также которые обеспечивают конкурентоспособность нынешней компании. 1-Ая «входная» категория принадлежит ко генпоставщикам также содержит: 1) средства, 2) партнеров также 3) движения. 2-Ая категория (относительно, «выходная») представляет покупателей: 1) целевые категории покупателей, 2) каналы распределения также 3) технологические процессы взаимодействия со покупателями. Форма «Бизнес- канва» содержит кроме того также 2 категории более значимых экономических характеристик работы компании 1) текстуру расходов также 2) струи прибыли, в значительном характеризующие конкурентоспособность компании [3].

В числовой экономике основным ресурсом изготовления считаются сведения во числовом варианте. В базе числовых сведений также числовых технологий гарантируется увеличение производительности работы, увеличение конкурентоспособности компаний, формирование новейших работников зон. Числовая макроэкономика характеризуется увеличением части познаний, инноваций, увеличением части области услуг, что преобладает надо областью изготовления. Присутствие в данном введении числовых технологий во фирмы находится в зависимости с присутствия около ее никак не вещественных активов, координационных познаний о Сеть Интернет-разработках, моб. взаимосвязи, электрических платежах, логистике, разработках формирования также применения робототехники.

Присутствие установлении особенности во умственные способности-карте установлено, то что инновационные технологические процессы также условная сфера трансформируют трейдерскую предпринимательство-форма в абсолютно всех ее составляющих: узкопотребительские разделы, ценностные предписания, каналы реализована, отношения со покупателями, струи доход заработка, основные средства, основные разновидности работы,

основные партнеры, состав потерь. Предоставлена оценка данным составляющим во условных обществах: покупателями считаются юзеры общественной узы, во каковой им дают площадки с целью коммуникации, продукты также обслуживание, денежную единицу общества со банковскими гарантиями, условные встречи во узы, прибыль способен гарантироваться своей маркетинговой платформой, визировочный модификацией, взаимоотношениями со потребителями во обстоятельствах использования Сеть Интернет- технологий. Установлено повышение значимости SMM (social media marketing) – инструментов во мишенях привлечения интереса ко бренду либо товару, со персонализацией единичных соучастников, входящих во сетные условные общества. Основными ресурсами когнитивно-информативных технологий, реализованных во условных обществах, считаются юзерпик (общественное графичное понимание юзера) также совместная полномочия (умение категории функционировать совместно во течении единой всемирной миссии также являться источником ко формированию группового итога) [4].

Сеть Интернет-сфере пребывают целевая публика, предоставляемые конкретные значения. Во данной сфере исполняется развитие перечня, принятие выбрать, плата также поставка продукта. Установление целенаправленной аудитории, равно как совокупы возможных также настоящих покупателей, обладающих допуск во Сеть Интернет, стремящихся приобрести конкретный продукт или предложение, дает возможность медперсоналу Сеть Интернет-торгового центра наиболее результативно реализовать, грамотно установить нишу, дать оценку объем торга, возможности новейшего продукта либо обслуживание. Подобным способом, обладаем многомерную форма коммерциала электрической торговли во числовой экономике: целевая публика – во всемирной компьютерной узы, представляемый продукт – оцифрованный продукт, метод осуществлении предпринимательство-действий – числовые технологические процессы (электрическая вывеска, Сеть Интернет-операция, электрические платежи, числовой менеджмент). Подобным способом, числовая методика делается составляющий составляющей предпринимательство-модификации.

Степень, в Сеть Интернет-технологические процессы применяются в трейдерских фирмах, находится в зависимости с сравнительной зрелости Сеть Интернет-компания, его покупателей, списка предоставляемых продуктов также услуг. В нынешних обстоятельствах совершается изобретение трейдерскими сетями полных Интернетовских торговых центров, какие повторяют также расширяют сборники оффлайновых пунктов реализации, гарантируют применение усовершенствованной коммуникации также вывод в новейшие базары. Омниканальная предпринимательство-форма отдельной торговли дает возможность гарантировать объединенный аспект ко потребителю, присутствие коем некто без помощи других подбирает более наилучший с целью себе путь совершения приобретения [5].

Присутствие данном в обстоятельствах нынешнего инноваторского формирования торговли ко ее общеотраслевой специфике необходимо причислить перевод технологий, что гарантирует использование инноваторского оснащения, роботов также технологий. Во отечественных трейдерских сетях существует навык использования гарантийных антропоморфических (гуманоидоподобных) роботов. Их использование дает возможность: сдержат интерес потребителя, повысить течение потребителей, возратить покупателя из-за вторичной покупкой. Основная задача – повышение торговель трейдерского компании. Но обеспечение торговых центров роботами- консультантами имеют все шансы предоставить возможность для себя только большие трейдерские узы, таким образом равно как цена 1-го гарантийного бота способен доходить 1-го млн, но роботизация трейдерского базы – некоторых 10-ов млн. \$ соединенных штатов америки.

В полном числовая макроэкономика предполагает новейшие способности также, бесспорно, считается положительным условием общественно-финансовой существования

сообщества, существенную значимость во капитализации фирм представляют нематериальные (числовые актив), они во нынешних обстоятельствах уходят в первенствующие воззрению [6].

В завершение необходимо отметить, то что Инновационные технологические процессы также условная сфера трансформируют трейдерскую предпринимательство-форма в абсолютно всех ее составляющих, ко каким принадлежат: узкопотребительские разделы, ценностные предписания, каналы реализована, отношения со покупателями, струи доход заработка, основные средства, основные разновидности работы, основные партнеры, состав потерь. Предпринимательство-форма электрической торговли считается отображением числовой текстуры координационных познаний трейдерских сеток.

Список литературы:

1. Сливотски , А. Миграция ценности. Что будет с вашим бизнесом послезавтра? / А. Сливотски. – М.: Изд-во Манн, Иванов и Фербер, 2006.
2. Сливотски, А. Маркетинг со скоростью мысли / А. Сливотски, Д.ЦМоррисон. – М.: Изд-во Эксмо, 2002.
3. Ревина С.Ю. Тенденции и коммерции //Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Экономика. – 2017. – Том 25. – No4. С.487-497. DOI: <http://dx.doi.org/10.22363/2313-2329-2017-25-4>
4. Панкина Т.В., Никишин А.Ф., Бойкова А.В. Привлечение и удержание покупателей в электронной торговле предпринимательство. — 2018. — Том 19. — No 3. — С. 683-696.doi: 18334/gr.19.3.38826
5. Кошев Н.С. Некоторые аспекты электронной торговли рубежом // Научный альманах. – 2016.
6. Самусев Н.С. Состояние и перспективы электронной торговли в России // Научный альманах. – 2016.

Адами капиталды дамытудың инклюзивті саясаты

Ұзақбай С.Е.¹, Утегенова Ж.М.²,

¹ «Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша 1 курс студенті

² Менеджмент кафедрасының аға оқытушысы

sakon.uzakbaeva04@mail.ru

^{1,2} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада «адами капитал» ұғымының мазмұны қарастырылып, адами капиталды дамытудың инклюзивті саясатының контурлары, ынтымақтастық негізінде оның өсу жолдары көрсетілген. Мемлекет, бизнес және азаматтық қоғам осы қызметті жүзеге асырудағы кедергілерді талдайды.

Түйінді сөздер: адами капитал, инклюзия, инклюзивті саясат, адами даму индексі.

Адами капиталды дамыту, оның өмір сүру сапасын арттыру саясатымен өзара байланысы, жаңғырту міндеттерін шешу проблемасы өзекті мәнге ие. Бұл өзара байланыстар инклюзивті даму тұжырымдамасында талданады. Инклюзия (лат. - қосу, қосу, қосу) - бұл жеке адамға, әлеуметтік топтарға, топтарға қоғамдық өмірге тең дәрежеде қатысуға, шешім қабылдауға мүмкіндік беретін белгілі бір қызметке, саясатқа қатысу, қатысу процесі. Отандық және шетелдік ғалымдар инклюзивтілік ұғымы қазір кеңінен қолданылатынын атап

өтті. Ол "екі негізгі идеяны білдіреді: 1) экономикалық өсу нәтижесінде пайда болатын мүмкіндіктер адамдарға ашық болуы керек; 2) кірістер мен негізгі қызметтерге қол жетімділіктің теңсіздік дәрежесі қолайлы шектермен шектелу". Яғни, сөз мемлекеттік саясат мақсаттарының қосылуы және оның адами капиталдың өсуін өмір сүру сапасын арттырумен өзара іс-қимыл қағидаттарына негізделген мемлекеттің басқарылу проблемаларына ұштастыру мүмкіндігі туралы болып отыр. Адами капитал - бұл адамның туа біткен және алған білімдерінің, қабілеттерінің, құзыреттіліктерінің жиынтығы, адам тәжірибесінің прогресінің өлшемі, табыс табу, әлеуметтік-саяси экономикалық және рухани даму шеңберіндегі мінез-құлық стратегиялары мен өзара әрекеттесулер кешенімен байланысты макро және микро деңгейдегі процестер.

"Адами капитал" және "адами әлеует" ұғымдары өзара байланысты және әртүрлі қатынастарда талданады. Адами әлеует - мазмұны жағынан неғұрлым кең санат. Осы өзара қатынастар жүйесіндегі адами капитал-бұл қатысу емес, табыс табу қабілетімен сипатталатын, адам интеллектісін қолданудың практикалық нәтижесін көрсететін, жеке адамның, мемлекеттік және азаматтық институттардың, бизнестің саясатына қатысудың тиімділігін өлшейтін жалпы құрылымның негізі. Адам өзінің білімін, қабілеттерін, құзыреттерін капиталдандыруды жүзеге асыра отырып, қоғамда болып жатқан процестерге ену мүмкіндігін алады, өзінің кәсіби-біліктілік және саяси мансабын зияткерлік, физикалық ресурстармен қамтамасыз ету. Инклюзивті саясаттың екіұштылық және қарама-қайшы түсіндірмелері бар; бұл тұжырымдаманың жалпыға бірдей қабылданған анықтамасы әлі тұжырымдалған жоқ. Адами капиталды дамытудың инклюзивті саясаты арқылы біз адамның өз қабілеттерін дамытуға тең қол жетімділігі мен қосылуын құру, әлеуметтік топтардың жекетілгендерінің, қабаттардың мүдделерін, қажеттіліктерін ескере отырып, қоршаған ортаға, оның ішінде сапалы жаңа көзқарас негізінде әлеуметтік ортаны қалыптастыру процесін түсінеміз. Осыған байланысты ресми мемлекеттік құжаттарда көбінесе инклюзивтілік ұғымы белгілі бір әлеуметтік салалардың даму ерекшеліктерін, маңызды бағыттарды нақтылау ретінде қолданылады. Әлемдік тәжірибе көптеген елдер үйлестірілетін адами капиталды енгізу арқылы заманауи жетістіктерге қол жеткізетіндігін көрсетеді, инклюзия бойынша үйлестіруші институттар құра отырып, реттелетін өзара іс-қимыл. Адами капиталдың теориясы мен практикасы негізінде АҚШ-тың, жетекші еуропалық, шығыс Азия елдерінің табысты даму парадигмасы қалыптасуда. Бұл ретте зерттеулердегі өлшемдер кірістердегі теңсіздіктің аумақтық, өңірлік көрсеткіштері, білімділіктің, денсаулықтың, халықтың өсуінің сапалық белгілері, бәсекеге қабілетті кәсіпқойлармен қаныққандығы, өнімді еңбек нәтижелілігі және т.б. болып табылады [1].

Қазіргі Ресейде адам капиталы негізінен жекелеген салалардың дамуы тұрғысынан зерттеледі: экономика, білім беру, денсаулық сақтау, мәдениет, зейнетақы реформалары және т.б. Шестопалдың басшылығымен жасалған зерттеу жобасы ерекше жағдай болып табылады. Қазіргі жағдайда, ғалымдар атап өткендей, адам капиталын қарқынды пайдалануға негізделген әлеуметтік, экономикалық және саяси дамудың жаңа парадигмасы туралы айтуға болады. Мұның себебі әлеуметтік-экономикалық өсудің барлық алдыңғы модельдері мен тетіктері, өмір сүру сапасын жақсарту тиімсіз жұмыс істейді, жетекші рөл атқаруды тоқтатты және адам ресурстарына, басқаруға және саясаттағы инклюзияға көбірек маңызды орын тиесілі. Мемлекет инклюзивті дамуда жетекші рөл атқарады. Оның маңыздылығы экономикалық, әлеуметтік өсу жемістерін қайта бөлуде ғана емес, сонымен бірге экономика мен қоғам арасындағы, экономикалық және әлеуметтік қатынастар институттарын құруды қамтамасыз ететіндігінде де көрінеді. Егер елдің ЖІӨ-нің (жалпы ішкі өнімнің) ұлғаюымен қатар Ади өссе, елдің прогресі нәтижелі болып саналады.

Біздің еліміздегі адами капиталдың даму жағдайы қарама-қайшы көрсеткіштермен сипатталады. 1992 жылы Ресей адам әлеуетін дамыту бойынша әлемде 32-орынды, 2013-

2014 жылдары – 66-орынды, 2016 жылы – 49-орынды иеленді, бірақ жекелеген бағыттар бойынша, мысалы, өмір сүру ұзақтығы бойынша біздің еліміз 122-орынды, ал сауаттылық бойынша әлемде 15 – орынды иеленді. Сонымен қатар, қазіргі Ресейдің адами капиталы депрессия, психикалық архаизация, құзыреттіліктің төмендігі және "біздің еліміздегі әрбір төртінші тұрғын – сәтсіз"- деген тұжырымдар жиі жасалады. Сонымен, С.Собянин ауылдық жерлерде тұратын 15 миллион ресейліктер шартты түрде артық деп санайды. 10-20 жылдан кейін миллиондаған адамдардың шығармашылық қабілеттері дамымаған болуы мүмкін және олар физикалық жұмысқа бейімделмеген деген болжамдар бар.

Осыған байланысты тиісті салалар мен халық топтарының қызметкерлерін қолдауға арналған бюджеттік ресурстарды ұлғайту, тиісті секторларда реформаларды жүзеге асыру, білім беру мүмкіндіктерін теңестіру, білім беру саласындағы мүмкіндіктердің бастапқы теңсіздігін еңсеру және т.б. туралы ұсыныстар тұжырымдалады, Стратегиялық әзірлемелер орталығы қоғамдық қызметтер мен мемлекеттік инвестицияларға арналған шығыстарды ЖІӨ-нің 34% деңгейіне дейін арттыруды ұсынады [2].

Адами капитал-эвристикалық құндылығы бар тек қана жылжымалы субстанция, және ұзақ мерзімді пайдалану пайдасы ретінде әлеуметтік-экономикалық, өндірістік факторлардың өзгеруіне, сұраныс пен тұтынуға байланысты ескіруі, төмендеуі мүмкін. Осыған байланысты, бұл жеке тұлға үшін ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік топтар, топтар, жеке экономикалық басқару құрылымдары, мемлекет және тұтастай қоғам үшін де пайдалы екенін атап өтеміз. Саяси өмірді сұраныс логикасында сипаттайтын П. Бурдиер және ұсыныстар капиталдың әртүрлі түрлері субъектілер арасында біркелкі бөлінбейтінін, ал олардың кейбіреулері тек таңдалған артықшылықты қабаттардың меншігі болып табылатындығын көрсетеді. Бәсекелестік жағдайында саяси өнімдерді өндіруде тек белсенділік танытады агенттер мен қарапайым азаматтар "тұтынушылар" жағдайына түседі, олар саяси өндіріс орнынан неғұрлым алыс болса, соғұрлым қауіпті болады. Адами капиталды жеке, ұжымдық, ұлттық деп бөлуге, сондай-ақ нәтижелілік немесе тиімділік критерийі бойынша мынадай түрлерге жіктеуге болады:

- 1) білімді, іскерлікті, дағдыны қамтитын жалпы;
- 2) Ерекше-қандай да бір нақты жағдайларда алынған қабілеттер, дағдылар;
- 3) жасампаз (оң) - оған салынған инвестициялардан толық пайдалылығын көрсететін;
- 4) Теріс немесе деструктивті – бұл адам капиталының қоғам үшін қандай да бір пайдалы

қайтарым бермейтін, халықтың өмір сүру сапасының өсуіне, жеке тұлға мен қоғамның дамуына кедергі жасайтын бөлігі. Адам капиталын бұзатын өкілдер санатына оның тасымалдаушылары – жемқорлар, ұрылар, лодырлар, жалқау адамдар, қылмыскерлер кіреді. Теріс адами капитал белгілі бір дәрежеде мемлекеттік және азаматтық институттардың, әсіресе қызметтер мен инвестицияларды ұсынуда, жалған білім беруде, жалған ғылымда, жалған мәдениетте жұмыс істеуінің теріс дәстүрлерімен күшейтіледі. Элита теріс адами капиталға үлес қоса алады, өйткені ол ұлтты, елді прогресс немесе тоқырау немесе регрессия жолымен басқарады көбінесе оның ортасында қалыптасқан принцип бойынша: "өз-бәрі, басқалары-заң".

Бірқатар заманауи көшбасшылардың арасында: "Мен бұл өмірде сәттілікке жеттім – мен істегенімді ұнаттым және ұнаттым" деген тезиске негізделген жеке басымның артықшылығына деген сенім қалыптасты. Бұл тұрғыда экономика бойынша Нобель сыйлығының лауреаты (1982) Дж. Дж. Стиглер: "мен ... ғажайыптарға қарсы тұруға мәжбүрмін. Егер маған прогресс жолында араласқаным үшін айыппұл салынбаса, мендесәттілік болады". Содан кейін ол: "егер мүмкін болса бізге реформалар ұсынатындардан кәсібилік немесе тиімділік кешілдігін талап ету үшін біз олардың үндеулерінің тартымдылығын азайтамыз, бірақ қоғамымыздың әл-ауқатын арттырамыз" [3].

Теріс капиталдың мағынасына жақын-бұл негізінен материалдық және әлеуметтік тауарларды тұтынатын адамдарға қатысты пассивті капитал деп аталады. Пассивті капитал тенденцияларын жеңу қажеттілігіне ерекше жауап-бұл IQ-ті жеке тұлғаның кәсібилігін, ұйымның, компанияның және қоғамның жетістіктеріне деген жоғары ынтасын сипаттайтын орташа көрсеткіш ретінде енгізу. Алайда кейбір мемлекеттік қызметкерлер, басқарушылар өршіл оны жеке басымдықтың көрінісі ретінде қолданыңыз және көпшілік алдында: "менің ай-кю сіздікінен жоғары, отырыңыз және тыңдаңыз", - дейді. Адами капиталды дамыту қазіргі заманның маңызды бағытына айналуға. "2020 Стратегиясында" адам капиталы Ресейдің жаһандық экономикадағы негізгі әлеуметтік-экономикалық артықшылығы ретінде анықталған. "Адами әлеует және капитал" санаты Ресей Федерациясы Президентінің 2012 жылғы мамырда жарияланған жарлықтарына және "Ресей Федерациясындағы ақпараттық қоғамды дамытудың 2017-2030 жылдарға арналған стратегиясы туралы", сондай-ақ Ресей Федерациясы Үкіметінің "цифрлық экономика" бағдарламасына енгізілді.

Адами капиталды дамытудың инклюзивтік саясаты қазіргі заманның жүйелі объектісіне, маңызды институтына айналуға. Бұл экономикалық артта қалушылықты жеңуге, еңбек өнімділігін едәуір арттыруға және азаматтардың белсенділігін арттыруға ықпал ететін жағдайлар жасауға ықпал етеді, олардың жауапкершілігі тәуелді бағдардан айырмашылығы, "клиптік ойлауды" жеңу [4].

Біздің еліміз бүгінде елдің, өңірлердің қандай адами капиталға ие екенін; ол қандай көздер, ресурстар есебінен екенін көрсететін адами капиталды дамыту көрсеткіштерінің егжей-тегжейлі жинағын жасауды қажет ететін орта және ұзақ мерзімді перспективада өсуі мүмкін; елдің, белгілі бір аймақтың қай топтары адам ақыл-ойының сәтсіз жағдайында; аймақтық, аймақаралық, салалық, салааралық, федералды және мемлекетаралық деңгейлерде адам қабілеттерін дамытудың қандай мүмкіндіктері жоғары.

Инклюзивтік саясат негізінде адам капиталының өсу процесін егжей-тегжейлі талдау және өзектендіру адамды, өңірлерді, тұтастай алғанда елді дамыту, мемлекет пен қоғамның саяси, әлеуметтік-экономикалық дамуының жаңа моделін енгізу мақсаттарына қызмет етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Бурдиер П. 1993. Саясат әлеуметтануы
2. «Адами капиталды дамыту - жаңа әлеуметтік саясат»
3. Купер К. 2000. Индивидуальные различия.
4. Стиглер Дж. 2017. Государство и граждане

Экономиканы цифрландыру: жаһандық трендтерге шолу

Б.С.Тусупбаева¹, С. М. Муратова²

¹ Менеджмент кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

² «Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы

бойынша 3-ші курс студенті

darinaika167@mail.ru, saltanat.muratova.01@bk.ru

^{1,2} академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Баяндамада әлеуметтік дамудың жаңа әлемдік тренді ретінде цифрландырумен сипатталатын әлемдік экономикалық және әлеуметтік дамудың қазіргі кезеңі қарастырылады. Қоғамның экономикалық және әлеуметтік өмірі тұрғысынан сандық ақпаратты пайдалану экономикалық тиімділіктің өсуіне және жекелеген елдер мен тұтастай әлем халқының өміріндегі сапалы өзгеріске әкеледі. Елдердің экономикалық тәуелсіздігінің

негізі болып табылатын және оның нарықта бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін өңдеуші өнеркәсіптің ерекше рөлі атап өтілуде. Осыған байланысты, Еуразиялық экономикалық одақ, Америка Құрама Штаттары, Қытай және Ресей сияқты түрлі елдердің үкіметтері цифрлық экономиканы дамыту және өндірістерді одан әрі жаңғырту жөніндегі мемлекеттік бағдарламаларды енгізу бастамасын көтерді. Цифрлық технологиялардың кеңінен таралуы жаһандық нарықтардағы бәсекелестікті күшейтеді және жетекші индустриялық елдерді тиісті өнеркәсіптік саясат жүргізуге және ғылыми зерттеулерге инвестицияларды ұлғайтуға ынталандырады.

Кілт сөздер: индустрия 4.0, сандық экономика, интернет заттары, өнеркәсіп, басқару

Экономика мен қоғамды "цифрландыру" процесі туралы айтқанда, ең алдымен терминологияға сенімділік енгізу қажет. Кең мағынада, "цифрландыру" процесі әдетте сандық технологияларды жаппай енгізу және ассимиляциялау, яғни ақпаратты құру, өңдеу, алмасу және беру технологиялары басталған әлеуметтік-экономикалық трансформацияны білдіреді.

Индустриялық дамыған елдер экономикасының үрдістері цифрландыру процесінің жаһандық сипатқа ие екенін көрсетеді. Олардың таралу ауқымы мен тереңдігіне байланысты "өтпелі" деп аталатын жаңа буын технологияларын енгізу цифрлық экономиканың дамуы туралы айтуға мүмкіндік береді. Оған сандық ақпарат пен білімді қолдануға - өнімді өндіру процесінде жетекші орын алатын әртүрлі экономикалық қызмет те кіреді. Ақпараттық желілерді әзірлеу және енгізу қызметтің негізгі саласына айналады, ал өнімділіктің өсуінің және экономика архитектурасын рационализациялаудың жетекші факторлары ретінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) әрекет етеді. Осыған байланысты мақаланың мақсаты экономиканы цифрландырудың әлемдік трендтеріне шолу жасау болып табылады.

Ірі халықаралық зерттеу ұйымдарының өкілдері болып табылатын сарапшылардың пікірлерін қорытындылай келе, ұзақ мерзімді перспективада экономикалық өсу көрсеткіштеріне айтарлықтай әсер ететін бірнеше бастапқы трендтерді бөліп көрсетуге болады: ғаламторлық есептеулер; заттардың интернеті; жасанды интеллект; робототехника; блокчейн. Нақ осы трендтер төртінші индустриялық революцияның негізі болып табылады. Бұл бағыттар тауарлар мен қызметтерді өндіру және оларды сату процесінде цифрлық интернет-технологияларды қолдануға негізделген цифрлық экономикамен байланысты.

Жаһандық экономика өзгерістерге ұшырайды және жыл сайын олар тез дамып келеді.

Технологиялық қайта құру үнемі өнеркәсіп алдында тұрған міндеттердің шекарасын итермелейді. Ресейлік экономист, экономика ғылымдарының докторы А. А. Пороховский дамыған елдердің экономикасындағы өнеркәсіптің рөлін атап өтіп, АҚШ-ты мысалға келтіреді. Сондай-ақ, өнеркәсіптік өндіріс, атап айтқанда, өңдеу өнеркәсібі елдің экономикалық егемендігінің өзегі болып табылады және оның әлемдік нарықтағы орнын анықтайды. Норвегиялық экономис Эрик С. Райнерт экономика өсуінің, ел мен оның тұрғындарының байлығының өңдеуші өнеркәсіптің, жоғары технологиялық қызметтердің Ұлттық шаруашылықтың дамуына тікелей тәуелді екендігі туралы айтады.

Индустриялық дамыған елдердің үкіметтері экономиканы жедел жаңғыртуды жүргізу үшін жинақталған технологиялық материалды пайдалануға бағытталған цифрлық экономика саласындағы мемлекеттік саясатты әзірлеу қажеттігін түсінеді.

Мәселен, Еуразиялық экономикалық одақ (ЕАЭО) өнеркәсіп саласындағы цифрлық трансформация бойынша бастама көтерді. Бұл мәселеге әр түрлі елдердің үкіметтері ғана емес, интеграциялық бірлестіктер, соның ішінде транзакциялық компаниялар да назар аударды. Кейін бүкіл әлем бойынша цифрлық стратегиялар бекітілді, атап айтқанда: ЕАЭО

"Цифрлық Еуропа 2020" бағдарламасын қабылдады, осыдан кейін ГФР "Индустрия 4.0", Америка Құрама Штаттарында "Өнеркәсіптік интернет консорциумы" жарияланды, содан кейін Қытай Халық Республикасы "Интернет +" бағдарламасын жасады. Ұсынылған жобалар мемлекеттік деңгейде бастамашылық етіліп, өнеркәсіп дамудың бағытын қолдады және ірі индустриялық компаниялар "Индустрия 4.0", "Интернет +" (Siemens, General Electric, SAP, Intel) тұжырымдамасында даму стратегияларын іске асыра бастады.

Экономиканы цифрландыру жөніндегі жұмыс аясында Еуроодақ 2010 жылы "Цифрлық Еуропа 2020" жобасын шығарды. Белгіленген көрсеткіштерге табысты қол жеткізу үшін онда 7 даму басымдығы айқындалды. Ал олардың бірі – "Еуропада цифрлық технологияларды дамыту жоспары". Алға қойылған жоспардың мақсаты Еуропаның қарапайым азаматтары үшін қол жетімді жоғары сапалы деректерді беруге негізделген ЕО-ның ортақ цифрлық нарығын құру арқылы сенімді экономика және әлеуметтік игіліктер құру деп санауға болады.

ЕО елдерінің мемлекеттік деңгейінде, біріншіден, заңнамалық базаны әзірлеу, соның нәтижесінде желіні құру жұмысын реттеу және шығындарды азайту басты назарға алынады. Екіншіден, өнеркәсіптік сектордың өзара іс-қимылының барлық деңгейлерінде желілік сервистерді енгізу жөніндегі қызмет қамтамасыз етіледі. Үшіншіден, жоғары жылдамдықты интернетті дамыту үшін қажет болған салаларда мақсатты қаржыландыруды ұсыну да маңызды. Еуропа елдерінің 2020 жылға дейінгі Төртінші өнеркәсіптік революцияға инвестициялары жылына 140 млрд. еуроны құрайды. Дүниежүзілік банктің мамандары жоғары жылдамдықты интернетті пайдалану деңгейі 10% - ға өскен жағдайда ЖІӨ-нің жыл сайынғы өсімі 0,4-тен 1,4% - ға дейін құрауы мүмкін деп мәлімдейді. Цифрлық технологияларды экономикада қолданудың маңыздылығының белгісі елдердің ЖІӨ-дегі үлесінің іс жүзінде 20% - ға өсуі болып табылады, индустриялық дамыған мемлекеттер үшін 7% мәні тән.

Германия 2011 жылы заттардың индустриялық интернеті тұжырымдамасына негізделген "Индустрия 4.0" стратегиясын қабылдады. Бұл тұжырымдаманы Германияның ғылыми және бизнес қауымдастығы құрды. Бастапқыда бағдарламаға Германияның әлемдік экономикада жетекші орнын қамтамасыз ететін жетекші өнеркәсіптік кәсіпорындар қызығушылық танытты.

Халық шаруашылығын цифрлық трансформациялау аясында мемлекет бұл бастаманы белсенді түрде қолдайды, оны жүзеге асыруға корпоративті құрылымдарды тартуға тырысады және сонымен бірге оны өнеркәсіптік сектордағы неміс тауарларының тартымдылығы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін пайдаланады. Есептеулер бойынша 2030 жылы өнеркәсіптің барынша тиімділігі мен өнімділігін алу үшін Интернетті пайдалану "интернеттелген өндіріске" көшуге мүмкіндік береді. Ал бұл үшін неміс индустриялық компанияларының қаражатын бір рет жұмыс істеуге және "Өнеркәсіптік интернет" технологияларын енгізуге тұрақты қаражат салу талап етіледі.

Цифрлық жүйенің өсіп келе жатқан тиімділігі оның өнеркәсіптік кәсіпорындардың кооперациясына ықпал ететін жоғары жылдамдықты және сенімді байланыстар құру қабілетімен анықталады. Демек, жаңа өнімдерді жасау үшін салааралық трансформацияның маңызды құралы цифрлық платформалар болып табылады. Цифрлық трансформация үшін пилоттық бастамаларды қалыптастыру шеңберінде "Цифрлық фабрика" жобасы ұсынылды. ЕАЭО елдерінің бір бөлігі бастаманы қолдады, мысалы, "Horizon 2020" Технологиялық даму бағдарламасы Volkswagen (автомобиль құрылысы, Германия) және AgustaWestland (тікұшақ жасау, Англия-Италия) негізінде жұмыс істейді. Болашақта бұл зауыттар "ақылды" және виртуалды зауыттар үшін негіз жасайды, ал 2035 жылға қарай олардың нарығының көлемі шамамен АҚШ-тың 1,5 трлн. Долларын құрайды.

Төртінші өнеркәсіптік революция АҚШ-тың өндіріс индустриясына да әсер етті. АҚШ кәсіпорындары үшін "Индустрия 4.0" дамытуға бағдар еңбек өнімділігінің өсуін және компаниялардың экономикалық тиімділігін арттыруды білдіреді. 2014 жылғы наурызда АҚШ-тың ірі корпорациялары өнеркәсіптік интернет консорциумын құрды. Бұл жағдайда біз өндірістің ұтқырлығын арттыру, сондай-ақ шығындарды азайту кезінде өндірілетін өнімнің сапасын арттыру туралы айтып отырмыз. Үкімет сонымен бірге "Индустрия 4.0" – "үлкен деректер", робот жасау, бұлтты технологиялар, кеңейтілген шындық, заттардың өнеркәсіптік интернеті және т.б. Бір жыл бұрын АҚШ ақпараттық-коммуникациялық салада "бұлтты" есептеулер нарығын іске қосты. Бұл өндіріс шығындарын төмендетіп, кәсіпорынды басқарудың тиімділігін арттырды. Сонымен қатар, нарықтағы корпорацияларыға және жеке тұлғаларға "бұлтты" қызметтерді ұсынатын көшбасшылар - IBM, Microsoft, Google, HP, AT&T компаниялары болып табылады. Таңдалған стратегияны іске асырудың негізгі оң нәтижелері ретінде кәсіпорындар пайдасының және цифрлық технологияларға инвестициялық салымдардың өсуін, сондай-ақ бағалардың төмендеуі есебінен олардың қол жетімділігінің артуын атап өткен жөн. ЕО елдері сияқты, АҚШ цифрлық технологияларды әзірлеуге және енгізуге инвестициялар көлемін арттыруда.

2015 жылы Қытай "Интернет +" атты дәстүрлі индустрияға цифрлық технологияларды интеграциялау тұжырымдамасын да қабылдады. Оны әзірлеу кезінде жетекші еуропалық елдердің ең табысты бастамалары ескерілді. Тұжырымдама цифрлық технологияларды енгізу салалары бойынша 5 бағытты қамтиды: өңдеу өнеркәсібі, мемлекеттік сектор, АӨК, қаржы және медицина. Қазіргі уақытта мемлекеттің қызметі технопарктердің, ерекше экономикалық аймақтардың және т. б. қажетті инфрақұрылымын құруға бағытталған.

Әртүрлі елдерде цифрлық технологияларды дамыту жөніндегі стратегияларды, бағдарламалар мен тұжырымдамаларды іске асыру нәтижесі осы нарықтың серпінді дамуы және ондағы бәсекелестіктің күшеюі болды. Әлемдік тәжірибені талдау экономиканың барлық салаларында цифрлық технологияларды енгізу кезінде мемлекеттік қолдаудың алмастырылмайтындығы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, дамыған елдер ғылыми зерттеулерге инвестицияларды – "серпінді" технологиялардың көздерін ұлғайтуды.

Әлемдік тәжірибеге шолу, атап айтқанда, өнеркәсіпке цифрлық технологияларды енгізу негізгі ұғымдарды бөлуге мүмкіндік берді: Индустрия 4.0, ақылды өндіріс, сандық өндіріс, өнеркәсіптегі Интернет.

Осы тұжырымдамаларға индустриялық кәсіпорындардың цифрлық трансформациясына тән бірқатар трендтер негізделеді:

- 1) өндірістік желілер жұмысының параметрлерін өлшеудің зияткерлік аспаптарын пайдалану;
- 2) көп қызметкерлерден бас тарту және роботтандырылған технологияларға көшу;
- 3) сақтау және есептеу үшін бөлінген ресурстармен меншікті қуаттарды ауыстыру;
- 4) өндірістік процестерді автоматтандыру және интеграциялау үшін бірыңғай ақпараттық жүйе құру;
- 5) аналитика үшін деректердің барлық массасын қолдану;
- 6) құжаттардың міндетті электрондық айналымын енгізу;
- 7) идеядан бастап пайдалануға дейінгі барлық кезеңдерде цифрлық технологияларды енгізу;
- 8) материалдар мен шикізатты сатып алуды, сондай-ақ оларды кейіннен тапсырыс берушіге жеткізуді жүзеге асыру үшін мамандандырылған сервистерді қолдану;

Цифрландырудағы табыстың негізгі факторлары болып мемлекеттің дұрыс ұйымдастырылған саясаты, өнеркәсіп секторы тарапынан жоғары қызығушылық және агенттердің әрқайсысының сауатты өзара іс-қимылы табылады. Цифрлық ортаға

экономиканың өтпелі кезеңін ескере отырып, Қазақстандағы өнеркәсіптік өндірісті жетілдіру - кәсіпорындарды цифрлық технологияларды пайдалану процесіне өнімді тарту, кадрлар даярлау және бизнес-процестерді жаңа ұйымдастыруға көшуге жәрдемдесу мәселелері шешілген жағдайда ғана жүзеге асырылуы мүмкін. Осыған байланысты өнеркәсіптік кәсіпорындарда цифрлық технологияларды енгізу алгоритмін әзірлеу және сынақтан өткізу қажеттілігі туындайды. Зерттеудің келесі кезеңі өңірлік экономика деңгейінде цифрлық технологияларды зерделеу болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Головенчик Г. «Цифрлық экономика» түсінігін анықтаудағы теориялық тәсілдер // Ғылым және инновациялар. 2018 ж. № 1 (191). С. 54-59.

2. Ресей Федерациясының ғылыми-техникалық дамуының жаһандық үрдістері мен перспективалары: баяндамалар. XVIII сәуірге дейін int. ғылыми. конф. экономика мен қоғамның даму проблемалары туралы / Л.М. Гохберг, А.В. Соколов, А.А. Шұлық және басқалар; Нат. арал. «Экономика жоғары мектебі» университеті. Мәскеу: ред. Экономика жоғары мектебінің үйі, 2017.39 б.

3. Ключкова Е.Н., Прохоров П.Е. Цифрлық экономиканы бағалаудың әдіснамалық аспектілері Ресей экономикасының инновациялық дамуы // Ресей экономикасының инновациялық дамуы: X интерн материалдары. ғылыми-практикалық конф. : 5 томда Т 3: Даму зерттеулерінің стратегиялық және аспаптық әдістері. М. : PRUE им. Г.В. Плеханов, 2017.332 б.

4. Экономика мен саланың цифрлық трансформациясы: мәселелері мен болашағы: монография / А.С. Алетдинова, А.В. Бабкин [және т.б.] / Under. ред. Д-р эконом. ғылымдар, проф. А.В. Бабкина. СПб. : Политехникум баспасы. Университет, 2017. 807 б.

5. Пороховский А.А. Қазіргі әлемдегі өңдеу өнеркәсібінің мәселелері мен болашағы // «Ресей» жаңа индустриялық қоғамды болжау. Болашақ: 4-ші Санкт-Петербург халықаралық экономикалық конгресінің (SPEC-2018) пленарлық баяндамаларының жинағы / барлығы бойынша. ред. С.Д. Бодрунов. SPb. : INIR, 2018. S. 81-98.

6. Рейнерт Е.С. Бай елдер қалай байыды және кедей елдер неге кедей болып қалады/пер. ағылшын тілінен Н.Автономова; ред. В. Автономова; нат. арал. Университеттің жоғары экономика мектебі. 5-ші басылым. Мәскеу: Жоғары экономика мектебінің баспасы, 2017.384 б.

7. Кузнецова С.Б. Төртінші өнеркәсіптік революция өндірістік жүйелердің инновациялық-технологиялық дамуының нәтижесінде // Қазіргі ғылыми зерттеулер мен инновациялар. 2016. № 3. [Электрондық ресурс] Қол жеткізу режимі: <http://web.snauka.ru/issues/2016/03/65792> (қолдану күні: 20.11.2019).

8. Есеп «Ресей желіде ме? «Бостон консалтинг тобы» баяндамасынан кейін қалып қоюға болмайды. В. Banke, I. Kotov et al. 2018. URL: http://image-src.bcg.com/Images/BCG-Russia-Online_tcm27152058.pdf (қолданылған күні: 20.11.2019).

Қазақстан Республикасының әлемдік экономикалық қатынастарға кіруін жетілдіру мәселелері мен жолдары

Б.С.Тусупбаева¹, Ж.Қ. Әжібек²

¹ Менеджмент кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

² «Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша 3-ші курс студенті

^{1,2}академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Қазақстанның әлемдік экономикаға кірігуінің негізгі қағидаты сыртқы экономикалық қызметті ырықтандыру, сондай-ақ ұлттық экономиканың ашықтығы болды. Бірте – бірте Қазақстан Халықаралық экономикалық қатынастар жүйесінің белсенді қатысушысына айналуға.

Кілт сөздер: халықаралық қатынастар, ҚР, мемлекет, нарық, экономика, стратегия.

Қазіргі кезеңде Қазақстан Республикасының әлемдік экономикалық қоғамдастыққа кіруі жағдайында оның сыртқы экономикалық байланыстары дамып, жаңа сапалы өзгерістерге көшуде. Сондықтан әлемдік экономикалық қатынастар мәселелері үлкен мәнге ие болады, әлемдік қатынастардың дамуы мен жұмыс істеу жағдайын зерттеу қажеттілігі артады. Соңғы онжылдықта Қазақстан Республикасында қоғамның толық ауқымды трансформациясы және ұлттық экономиканың әлемдік экономикаға интеграциясы процестері жүрді. Реформалар барысын қарау және жаһандану жағдайында Қазақстанның әлемдік шаруашылыққа интеграциялануы - орталықтандырылған жоспарлы экономиканы ашық демократиялық нарықтық жүйеге айналдыруда елеулі прогреске қол жеткізу айқын екендігін көрсетеді. Ашық экономикаға көшу кезіндегі экономикалық және әлеуметтік шығындар күтілгеннен әлдеқайда жоғары болды.

Қазақстан үшін бірінші кезектегі міндет - әлемдік экономикаға тиімді кірігу, Қазақстанның сыртқы нарықтардағы ұстанымын күшейту және өндірістің озық технологияларын енгізу есебінен энергетикалық шикізат пен оның терең өңделген өнімдерін ірі әлемдік жеткізушілер қатарына кіру, елдің энергетикалық тәуелсіздігін қамтамасыз ету болып табылады.

Жалпы, интеграция дегеніміз - қалпына келтіру, толықтыру, қандай да бір бөліктерді, элементтерді тұтас біріктіру деген сөз. Бұл сөз ғылымның, техниканың әртүрлі салаларында, сондай-ақ саясат пен қоғамдық өмірде қолданылады. Экономикалық мағынада интеграция екі немесе одан да көп мемлекеттердің ұлттық экономикаларын өзара бейімдеу мен біріктірудің экономикалық процесін білдіреді. Бұл – негізінен, бірдей әлеуметтік жүйемен және даму деңгейімен және экономикалық өмірді интернационализациялаудың сапалы жаңа кезеңі ретінде қарастырылады.

Қазақстанның әлемдік экономикаға кірігуінің негізгі қағидаты сыртқы экономикалық қызметті ырықтандыру, сондай-ақ ұлттық экономиканың ашықтығы болды. Бірте – бірте Қазақстан Халықаралық экономикалық қатынастар жүйесінің белсенді қатысушысына айналуға, сол арқылы елдің сыртқы саудасы өсімнің оң серпінін көрсетуде.

Қазіргі уақытта Қазақстан Халықаралық экономикалық қатынастар жүйесіне барынша берік интеграцияланған. Сонымен бірге, оның алдында елдің сыртқы экономикалық байланыстарының тиімділігін арттыру қажеттілігімен байланысты күрделі міндеттер тұр. Олардың арасында экспортты қосылған құны бар өнімнің үлесін ұлғайту, экономиканың өңдеуші секторына шетелдік инвестицияларды тарту, сондай-ақ елдің сыртқы берешегінің мөлшерін және заңсыз еңбек көші-қонының ауқымын азайту жағына қарай әртараптандыруға бірінші кезекте мән беріледі.

Бүгінгі таңда Қазақстанда Халықаралық экономикалық қатынастардың барлық негізгі нысандары мен бағыттары қалыптасқан: сауда, валюта, инвестициялық, ғылыми-техникалық және т.б. Іс жүзінде Халықаралық сауда Қазақстанның халықаралық экономикалық қатынастарын дамытудың іргелі негізі болып табылады.

Ел экономикасы халықаралық еңбек бөлінісіне, халықаралық инвестициялық ынтымақтастыққа және халықаралық тауар айналымына белсенді қатысуға ұмтылады. Мемлекеттің осы процестерге тиімді қатысуы үшін әлемдік нарықтардағы ағымдағы жағдайды, әлемдік экономика дамуының қазіргі тенденциялары мен негізгі бағыттарын ғана емес, сонымен қатар перспективалық талдау негізінде әлемдік экономикалық процестердегі мүмкін болатын өзгерістерді болжай білу қажет.

Ашық экономика жағдайында Қазақстанды әлемдік шаруашылыққа интеграциялаудың стратегиялық мақсаты өз экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру болуға тиіс. Өндірістің бәсекеге қабілеттілігі экспортқа ғана емес, сонымен қатар ішкі нарықтағы шетелдік жеткізушілермен сәтті бәсекелестікке де ықпал етуі керек. Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың алғышарттары ретінде бай табиғи ресурстар мен салыстырмалы түрде арзан білікті жұмыс күшін ғана емес, сонымен қатар білім беру және ғылыми-техникалық әлеуетті де қарастырған жөн.

Алайда, халықаралық интеграцияның дамуы айқын артықшылықтармен қатар белгілі бір кемшіліктерге де ие. Мысалы, шоғырланған капиталы мен филиалдары бар қуатты трансұлттық корпорациялар әр түрлі елдерде және континенттерде түпкілікті өнімді әлемдік нарыққа жеткізудің негізгі менеджерлеріне айналады. Осының салдарынан ұлттық экономиканың дәстүрлі салаларының өнімдері бәсекеге қабілеттілігін жоғалтуда және халықаралық еңбек деңгейі төмендеуде. Сондықтан сыртқы экономикалық байланыстардың кеңеюі, бір жағынан, халықаралық капитал құю арналарын ұлғайтады, ал екінші жағынан - ұлттық экономиканың осалдығын едәуір күшейтеді.

Ұлттық экономиканы интеграциялауда басты орындаушы мемлекет болуы тиіс. Бәсекеге қабілетті өнімді әлемдік нарыққа жеткізуді қамтамасыз етуде экспорт құрылымын жақсарту маңызды рөл атқарады. Қазіргі уақытта Ұлттық экономика әлемдік тауар-шикізат нарықтары конъюнктурасының ауытқуына байланысты өте осал. Халықаралық сарапшылардың болжамдары бойынша отын мен шикізатты жеткізушілердің әлемдік нарықтағы салмағы мен ықпалы төмендейтін болады, тиісінше олардың табыстары да салыстырмалы түрде азаяды. Мұндай нәтиженің басты себебі - дамыған елдерде ресурстарды үнемдейтін технологияларды енгізу болады деп болжауға болады. Алайда, қазіргі уақытта Қазақстанның басты және жалғыз салыстырмалы артықшылығы - табиғи ресурстар болып табылады.

Соңғы онжылдықта әлемдік экономикада негізінен органикалық шығу тегі жаңартылмайтын энергия ресурстарының: мұнай, көмір және газдың есебінен энергия өндіру мен тұтынудың өсу үрдісі байқалды. Осыған байланысты барлық әлемдік шикізат нарықтарында энергетикалық тауарларға баға деңгейінің өсуі байқалады.

Шикізат бағасының әлемдік конъюнктурасының дамуы Қазақстанға үлкен табыс алуға мүмкіндік береді. Алайда, жоғарыда айтылғандай, әлемдік экономиканың даму тенденциясы дамыған елдерде прогрессивті ресурстарды үнемдейтін технологияларды енгізу біртіндеп жүзеге асырылатын болады.

Бұл жағдайдан шығудың жолы мемлекет тарапынан белсенді құрылымдық саясат пен оның елдің экономикалық процестеріне әсер етуінде көрінеді. Осы мақсатта Халықаралық энергетикалық қауіпсіздікті қолдауға елдің үлесін, сондай-ақ әлемдік экономикалық және саяси кеңістікке кіру бойынша Қазақстанның мүдделерін сақтауды қамтамасыз ететін энергетикалық саясатты іске асыру жоспарлануда. Қазақстан Республикасының Үкіметі көршілес мемлекеттермен, мұнай экспорттаушы елдер ұйымының (ОПЕК) мүшелерімен, сондай-ақ энергия көздерін халықаралық нарықтарға жеткізудің тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін энергия ресурстарын сатып алушы елдермен энергетикалық саясатты үйлестіруді жоспарлы түрде жүзеге асырады.

Ұлттық экономиканың дамуындағы сапалық серпілістің негізі ретінде әлемдік экономикаға тиімді ықпалдасу жөніндегі мемлекеттік бағдарламалар да іске асырылуда.

"Қазына "Тұрақты Даму Қоры" АҚ құрылды, оған мемлекеттік даму институттарын басқару функциялары беріледі: "Қазақстанның Даму Банкі" АҚ, "Қазақстанның инвестициялық қоры" АҚ, "Ұлттық инновациялық қор" АҚ, "Экспорттық кредиттер мен инвестицияларды сақтандыру жөніндегі мемлекеттік сақтандыру корпорациясы" АҚ, "Қазинвест" АҚ, "Шағын кәсіпкерлікті дамыту қоры" АҚ, "Маркетингтік-талдамалық зерттеулер орталығы" АО. Даму институттары тобының шеңберінде "Қазына" АҚ шетелде сауда-инвестициялық өкілдіктер желісімен инвестицияларға жәрдемдесу және экспортты ілгерілету жөніндегі мамандандырылған құрылым жасады. Сондай-ақ, шикізаттық емес тауарлардың экспорты мен жоғары технологиялық жабдықтардың импортын институционалдық қолдау жүйесі қалыптастырылды.

Жақын болашақта отандық бизнестің, әсіресе экспорттаушы кәсіпорындардың мүдделерін ескере отырып, ірі халықаралық жобаларды синдикатталған қаржыландыруға Қазақстанның қатысуын қамтамасыз ету жөніндегі шаралар кешенін іске асыру жоспарланып отыр. Осыған байланысты Дүниежүзілік банк, Еуропалық Қайта Құру және даму банкі (ЕКДБ), Азия Даму Банкі (АДБ), сондай-ақ Еуразиялық даму банкі (ЕКДБ) сияқты халықаралық қаржы институттарымен жұмыс жандандырылатын болады. Қазақстанның инвестициялық мүмкіндіктерін таныстыру және шетелдік әріптестерді, атап айтқанда трансұлттық компанияларды іздеу жөніндегі жұмыстар да өз жалғасын табууда.

Қазақстан саудадан басқа капиталдың халықаралық қозғалысына белсенді қатысады. ТМД елдері арасында ол инвестициялық қызметті жүзеге асыру үшін неғұрлым қолайлы жағдайлар ұсынуда көшбасшы болып саналады. Неғұрлым ірі инвестициялар мұнай-газ секторын дамытуға тартылады. Дүниежүзілік Банктің бағалауы бойынша Қазақстан әлемнің барынша инвестициялық тартымды елдерінің қатарына кіреді.

Сондай-ақ, ел жұмыс күшінің халықаралық көші-қон процестеріне белсенді қатысады. Соңғы уақытта Қазақстан көші-қон орталығы болып қана қоймай, посткеңестік Орталық Азия елдерінен Ресейге көші – қон транзиті жөніндегі функцияларды белсенді түрде атқарып келеді. Ел ШЫҰ, ЕҚЫҰ, ТМД және т. б. сияқты халықаралық интеграциялық топтарға да қатысады.

Үкімет қазақстандық кәсіпкерлер қауымдастықтарының тиісті халықаралық қауымдастықтарға кіруіне бағытталған шараларды дәйекті іске асыруды жүзеге асыратын болады. Оларға мүшелік озық технологиялар, білім мен стандарттар трансфертін қамтамасыз етеді. Нәтижесінде қазақстандық өнімді және экспорт көлемін ілгерілету, оның ішінде АӨК өнімін ұлғайту және Қазақстанның әлемдік астық экспорттаушылар бестігіндегі ұстанымын нығайту үшін жағдайлар жасалатын болады. Көршілес, әріптес елдермен экономикалық интеграция тереңдетіледі, бұл қолданыстағы ұлттық бәсекелестік артықшылықтардың дамуына және жаңаларының құрылуына серпін береді; отандық және халықаралық кәсіпкерлердің өзара іс-қимылының тиімді жүйесі қамтамасыз етіледі.

"Қазақстан - 2030" Стратегиясы еліміздің әлемдік қоғамдастыққа кіру басымдықтарын жүйелі түрде ұсынған тәуелсіз республика дамуының алғашқы ұзақ мерзімді құжаты болды. Мазмұны бойынша бұл экономикалық жүйенің тұрақтылығын сипаттайтын пирамида десек болады. Ал оның жоғарғы жағында институционалдық реформалар, экономика, әлеуметтік сала және табиғи ресурстар тұр.

Шетелдік инвестицияларды тарту және нарықтық инфрақұрылымды қалыптастыру бағыты алынды. Тартылған инвестициялар көлемі бойынша Қазақстан ТМД-да ғана емес, өмір сүру деңгейі орташа әлем елдері арасында да жетекші орын алады. Мәселен, тек 2002 жылдан бастап 2012 жылға дейін ұлттық экономикаға 6,7 триллионнан астам қаражат тартылды. Бұл отандық банк және қаржы секторларының қалыптасуына және қарқынды дамуына ықпал етті.

"Қазақстан - 2050" Стратегиясы - еліміздің дамуының жаңа кезеңіндегі алғашқы ұзақ мерзімді стратегияның жалғасы. Қазақстандықтардың өмір сүру сапасын арттыру, мемлекеттік аппаратты кәсібилендіру, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі мен әртараптандырылуын арттыру жөніндегі міндеттер өзекті болып қала береді және жаһандық тұрақсыздық пен табиғи-ресурстық әлеуеттің сарқылуы жағдайында өз шешімі үшін жаңа тәсілдер іздеуді талап етеді.

"Қазақстан - 2050" стратегиясы ұзақ мерзімді перспективаға арналған Республика дамуының жаңа парадигмасын ұсынады. Оның өзегі - экономикалық, әлеуметтік саясатты жаңғырту, жаһандық және өңірлік қауіпсіздікті нығайту, жаңа қазақстандық патриотизмді қалыптастыру.

Стратегияда қойылған маңызды міндеттердің бірі - әлемдегі ең дамыған отыз елдің қатарына кіру. Ал бұл жаһандық дамудың заманауи трендтерін және әлемдік тауар нарықтары үшін бәсекелі күрестің үдеуін ескере отырып, қажырлы еңбекті талап етеді. Осыған байланысты жаңа экономикалық бағыттың негізгі құрамдас бөліктері ретінде мыналар белгіленген: бюджет, салық, ақша-кредит саясаты және сыртқы борышты басқаруды реформалауды көздейтін экономикалық прагматизм және макроэкономикалық саясатты жаңғырту.

Осылайша, "Қазақстан-2030", "Қазақстан-2050" стратегиясын табысты іске асыру - Қазақстан экономикасының құрылымында адами, өндірілген және табиғи капиталды тиімді пайдалануға негізделеді. Қолданыстағы стратегия Қазақстанның орнықты өсуіне, әлеуметтік даму мен қоғам құрылымының жаңа деңгейіне шығуына алып келетін сапалы өзгерістер жүргізуге ықпал етуге тиіс. ҚР басшылығы қойған мақсатқа - инновациялық қызметті ынталандыру, өңірлік және әлемдік нарықтарға ықпалдастырылған бәсекеге қабілетті өндірістерді енгізу және дамыту арқылы ел экономикасын терең әртараптандыру негізінде ғана қол жеткізуге болатыны анық.

Елдің әлемдік экономикаға тиімді кіру мақсаттарына ұлттық көлік және телекоммуникациялық инфрақұрылымды қалыптастыру міндеттері жауап беретін болады. Қорытындылай келе, кластерлік бастамалар мен халықаралық маңызы бар "серпінді" жобаларды іске асыруға, сондай-ақ жаһандану процесінде экономиканың объективті үрдістері мен қажеттіліктеріне сәйкес экономикалық жүйені жаңғыртуға әбден болады десек қателеспеспіз. Индустриялық-инновациялық дамыту жөніндегі кешенді саясатты жүргізу нәтижесінде - елді әлемдік экономикаға нарығында тиімді интеграцияға қол жеткізіледі деп айтуға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Баймұратов У.Б. Ұлттық экономикалық жүйе. - Алматы: Ғылым, 2009. -- 563 б.
2. Исингарин Н.Қ. Қазақстан және Достастық: Экономикалық интеграция мәселелері. Оқулық. - Алматы, 2000. -- 216 б.
3. Қошанов А.Қ. және т.б. Аралас экономика: Қазақстан Республикасы дамуының трансформациялық моделі. - Алматы, 1997. -- 169 б.
4. Экономикалық реформалардың жаңа кезеңі және Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының болжамы. «Қазақстанская правда», 2 ақпан 2008 ж
5. Чистяков Е.Г., Шульга В.А. ТМД-ның интеграциялық әлеуеті және оның әлемдік экономикалық байланыстарды дамытудағы рөлі. // Экономист, 2009, № 6.
6. Чистяков Е.Г., Шульга В.А. Экономикалық интеграция және ұлттық экономикалық өсу. - М.: РАЙЕН, 2010. -- 124 б.

Білімге негізделген экономика қоғам дамуының заңды кезеңі ретінде

Б.С.Тусупбаева¹, А.Д. Мұқатай²

¹Менеджмент кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

² «Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы

бойынша 3-ші курс студенті

darinaika167@mail.ru, mukatay.0100@mail.ru

^{1,2}академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада қоғам дамуының заңдылықтары қарастырылған және постиндустриалды дәуірдің дамуы классикалық экономикалық ресурстар мен басқару процестерін қайта қарастыруға әкелетіні негізделген. Қазіргі уақытта білім жеке компаниялардың да, тұтастай алғанда экономиканың да экономикалық дамуының негізгі элементтеріне айналды, бұл басқарудың қазіргі кезеңінде білімге негізделген экономиканың қалыптасуына алып келеді. Мұндағы оның жұмыс істеуін қамтамасыз етудегі негізгі рөл университетке беріледі.

Кілт сөздер: аграрлық қоғам; индустриялық қоғам; постиндустриалды қоғам; білімге негізделген экономика; білім экономикасының институционалдық құрылымы.

Өркениеттің ілгерілеуі адамзатқа жаһандық экономикалық проблемалар туғызды. Егер біз әлеуметтік жүйенің генезисіне жүгінетін болсақ, онда оның эволюциясының бірнеше сапалық айырмашылықтарын атап өтуге болады. Бірінші және ең ұзақ кезең - аграрға дейінгі және аграрлық қоғамның (индустрияға дейінгі) айқын белгілеріне ие. Бұл - әлеуметтік-экономикалық даму кезеңі, онда материалдық тауарлардың құнына ауыл шаруашылығында өндірілген ресурстардың құны үлкен үлес қосады. Қоғамды ұйымдастырудың аграрлық тәсілі еңбекті көп қажет ететін технологияларға, адамның физикалық күшін пайдалануға, ұзақ мерзімді оқытуды, табиғи ресурстарды (атап айтқанда, ауыл шаруашылығы жерлерін) пайдалануды талап етпейтін дағдыларға негізделген. Сондықтан осы жүйенің негізгі индикаторларын мыналар деп санауға болады: ауыл шаруашылығы өндірісінің басым болуы; өнеркәсіптің шамалы дамуы немесе болмауы; әлсіз әлеуметтік саралау; ауыл халқының басым болуы.

Өнеркәсіптік қоғам аграрлық қоғамның орнына келеді, бұл кезеңнің ұзақтығы екі ғасырдан сәл асады. Бұл ірі, техникалық дамыған өнеркәсіпті (экономиканың негізі және жетекші секторы ретінде) және оған сәйкес әлеуметтік және саяси құрылымдарды, яғни экономиканың басым саласы өнеркәсіп болып табылатын экономикалық дамыған қоғамды құру процесі аяқталған қоғам, сондықтан индустриялық қоғамның айрықша ерекшеліктері: барлық қоғамдық салаларда (экономикадан мәдениетке дейін) басым индустриялық технологиялық құрылымды бекіту; салалар бойынша жұмыспен қамту пропорцияларының өзгеруі: ауыл шаруашылығында жұмыспен қамтылғандар үлесінің едәуір қысқаруы (3-5% - ға дейін) және өнеркәсіпте жұмыспен қамтылғандар үлесінің өсуі (50-60% - ға дейін) және қызмет көрсету саласында (40-45% - ға дейін); қарқынды урбандалу; ортақ тіл мен мәдениет негізінде ұйымдастырылған ұлттық мемлекеттің пайда болуы; білім беру (мәдени) революциясы, яғни жалпыға бірдей сауаттылыққа көшу және білім берудің ұлттық жүйелерін қалыптастыру; саяси; демографиялық даму түрінің өзгеруі (туудың, өлімнің төмендеуі, өмір сүру ұзақтығының өсуі, халықтың қартаюы).

Индустриялық қоғам кезеңінде ұлттық экономиканың басым саласы өнеркәсіп болғандықтан, ол еңбек бөлінісінің дамуымен, тауарлардың жаппай өндірісімен,

машиналандыру және автоматтандырумен, капиталды көп қажет ететін технологиялармен, ұзақ мерзімді біліктілікті талап ететін энергия көздерін пайдаланумен, бұқаралық коммуникация құралдарының, қызмет көрсету саласының дамуымен, жоғары ұтқырлық және урбандалумен, нарықтық экономиканың бекітілуімен және кәсіпкерлер мен жалдамалы қызметкерлердің әлеуметтік топтарының пайда болуымен сипатталады.

XX ғасырдың соңында индустриялық қоғам постиндустриалды қоғамға өтеді. Бұл ауысудың негізгі себептерін бөліп көрсетуге болады: технологияны жетілдіру, өндірісті механикаландыру және автоматтандыру материалдық өндірісте тікелей жұмыс істейтін адамдардың үлесін азайтуға мүмкіндік береді; қазіргі экономика жұмысшылардың көпшілігі салыстырмалы түрде жоғары білім деңгейіне ие болатын сапаға жетті; халықтың едәуір бөлігінің әл-ауқаты соншалық, зияткерлік өсу мен шығармашылық қабілеттердің жетілуі қоғамның құндылық шкаласында маңызды орын алды; білімнің капиталдан таралуы.

Постиндустриалды қоғам ғылымды қажет ететін технологиялармен, ақпаратпен және біліммен, негізгі өндірістік ресурс ретінде, адам қызметінің шығармашылық аспектісі, үздіксіз өзін-өзі жетілдіру және өмір бойы біліктілігін арттырумен сипатталады. Әлемнің ең дамыған елдеріндегі постиндустриалды қоғамның дамуы қазіргі уақытта осы елдердің ЖІӨ-дегі өңдеу өнеркәсібінің үлесі бірқатар дамушы елдерге қарағанда едәуір төмен болуына әкелді.

Осылайша, бұл үлес АҚШ ЖІӨ-де 2017 жылы 13,4% – ды, Францияның ЖІӨ – де – 12,5% – ды, Ұлыбританияның ЖІӨ-де - 12,4% - ды, ал Қытайдың ЖІӨ-де - 32,9% - ды, Таиландтың ЖІӨ-де - 35,6% - ды, Индонезияның ЖІӨ-де-27,8% - ды құрады.

Ғылыми-техникалық революция жасай отырып – энергияның жаңа түрлерін игере отырып, бағдарламаланатын қасиеттері бар материалдарды дамыта отырып, аса жылдам көлік құра отырып, ғарышты жаулап ала отырып, постиндустриалды қоғам күрделі проблеманы түсінді. Ол қатарға: энергетикалық және табиғи ресурстармен теңдестірілген қуатты техникасы мен технологиялары бар елдердің дамуы өзінің әлеуетін сарқып алады, ал планетаның қазбалары мен экологиялық ресурстарының қорлары шексіз болғандықтан, тұрақты жаңартылатын негізде пайдалануға болатын балама ресурстарды іздестіру қажет.

Білім мен ғылыми жетістіктердің жаһандануын қажет ететін әлем құрылымының жаңа ғылыми парадигмасын іздеу білім беру процестерін жетілдіруге және оларды экономикалық дамудың негізгі ресурсы ретінде пайдалануға мүмкіндік беретін ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың пайда болуымен байланысты адамзат дамуының келесі кезеңінің пайда болуының алғышарты болып табылады. Бұл кезеңнің қалыптасуының басталуын XX ғасырдың ортасы деп санауға болады, нәтижесінде қазіргі әлеуметтік дамудың негізгі тұжырымдамалары қалыптасты: ақпараттық қоғам тұжырымдамасы, білімге негізделген экономика тұжырымдамасы және жаһандық желіні дамыту тұжырымдамасы.

XX ғасырдың ақпараттық қоғам тұжырымдамасы соңғы ширегінде қалыптасты. Постиндустриалды қоғам теориясымен қатар қазіргі қоғам ұйымының техникалық және ақпараттық жақтарына баса назар аударады. Білімге негізделген экономика тұжырымдамасы 90-жылдардың соңында қалыптасты. XX ғасыр қазіргі қоғамға неғұрлым терең және жүйелі көзқарасты көрсетеді және өндіріс сипатындағы, экономика құрылымындағы, шаруашылық жүргізуші субъектілер арасындағы өзара қатынастар тетігіндегі өзгерістерді жаңа жағдайларда талдайды [3]. Бұл тұста әл – ауқат, ең алдымен, ғылымды қажетсінетін активтерге - білімге, тәжірибеге және инновацияларға байланысты.

Американдық әлеуметтанушы Р. Кроуфорд адамзат қоғамының даму процесінде жаңа білім жаңа технологияның пайда болуына әкелетін білімге баса назар аударады, бұл өз кезегінде экономикалық өзгерістерге әкеледі. Демек, әлеуметтік-саяси өзгерістерге алып келеді, нәтижесінде жаңа парадигманың немесе әлемнің жаңа көзқарасы пайда болуына әсер етеді деп есептейді.

Бұл модельді әлемде болып жатқан маңызды экономикалық, әлеуметтік және саяси өзгерістерді түсіндіру үшін пайдалануға болады. Бұл идея, ғылыми тұжырымдамалар, әртүрлі инновациялар түріндегі білім - қазіргі экономиканың қозғаушы күшіне айналады.

Р. Кроуфордтың мәлімдемесінен білімге негізделген экономикадағы ең бастысы – жаңа білімді құру емес, оны ұқыпты пайдалану деген тұжырым жасауға болады. Осыған байланысты білім берудің әлеуметтік-экономикалық институт ретіндегі рөлі артып келеді.

XX ғасырдың 70-ші жылдарында Ф.Махлуп «қазіргі экономиканың ең маңызды саласы білім болып табылады, оның әмбебаптығы оның өндіріспен, ғылыммен, еңбек нарығымен, ақпаратпен, оны сақтау мен таратумен байланысты көрінеді» дейді. ЭЫДҰ елдерінде жоғары білімі бар қызметкерлердің үлесі 1975 жылдан бастап 2000 жылға дейін 22-ден 41% - ға дейін өсті , яғни екі есе дерлік. Бірақ бұл білікті мамандарға өсіп келе жатқан сұранысты қанағаттандыру үшін жеткіліксіз. Біздің жұмысымыздың тақырыбы аясында білімге негізделген экономикадағы заманауи қоғамдық институттарға толығырақ тоқталайық.

Қазіргі жағдайда барлық процестердің дамуында материалдық және табиғи ресурстар емес, өндірістің негізгі факторына айналатын білім мен ақпарат шешуші рөл атқарады. Бұл білім беру, жоғары білікті мамандарды даярлау арқылы жүзеге асырылады.

Кесте 1.

Білім экономикасының институционалдық құрылымы

білім беру	Жалпы білімді, жоғары кәсіптік білімді қамтитын білім беру процесі арқылы;
ғылым	ғылыми-зерттеу институттары (ҒЗИ), ғылыми-зерттеу, тәжірибелік-конструкторлық және технологиялық жұмыстар (ҒЗТКЖ), оқу-ғылыми-инновациялық кешендер (УНИК) арқылы;
заңнама	тиісті мемлекеттік органдар арқылы;
бизнес	әртүрлі меншік нысандары бар ұйымдар, фирмалар, кәсіпорындар, корпорациялар

Білімге негізделген экономиканың қалыптасуы нәтижесінде жоғары білікті еңбектің маңызы артады. Бұл білімді уақытылы өндіру және беру мәселесін көтереді, оны жалпы білім беру және кәсіптік мектептің озық дамуы арқылы шешуге болады. Бұл үдерістегі маңызды рөлдердің бірін университеттер кәсіптік білім беру жүйесінің негізгі элементі ретінде ойнайды.

Осыған байланысты университет экономиканың қоғамдық секторының кәсіпорны болып табылады, оның негізгі міндеттері зерттеу барысында шындықты іздеу, оны оқу процесінде беру және тарату, оқу кезеңінде жоғары зияткерлік мәдениеті бар тұлғаны қалыптастыру, оның шешімі оның академиялық еркіндігінің болуына негізделген.

Сондықтан білімге негізделген экономиканың негізгі мақсаты – қоғамның негізгі экономикалық мақсаттарына қол жеткізуге мүмкіндік беретін білім мен кәсіби біліктілік деңгейін арттыру арқылы адами капиталға инвестицияларды ұлғайту. Бұл дегеніміз - экономикалық өсу, экономикалық тиімділік, еңбекке қабілетті халықтың толық жұмыспен қамтылуы, бағаның тұрақты деңгейі, экономикалық еркіндік, кірістерді әділ бөлу, экономикалық қамтамасыз ету, оң сауда балансы. Ол үшін, менің ойымша, білім экономикасы қазіргі уақытта үш мәселені шешуі керек:

- 1) білімге инвестициялар "білімге негізделген қоғам" контекстінде сыни мәнге жетуі тиіс;
- 2) білімге инвестициялар барлық деңгейлерде – мемлекет, жұмыс беруші және жеке тұлға үшін қайтарым беруге тиіс;
- 3) үздіксіз білім алудың барлығына кепілдік беретін дәйекті және түсінікті стратегия әзірленуі тиіс.

Қорытындылай келе, білімге негізделген экономиканы қалыптастыру қазіргі қоғамның дамуына нақты жауап екенін атап өтеміз, оның негізгі идеясы экономикадағы білімнің маңыздылығын түсіну болып табылады.

Сондықтан, бүгінгі таңда білім - табыстың кепілі, өйткені экономиканың жеке субъектісі ретінде де, тұтастай алғанда мемлекеттің де әлеуметтік-экономикалық және ғылыми-техникалық дамуы экономикалық өсімсіз мүмкін емес. Оның негізінде бүгінде білімге негізделген жаңа технологиялар жатыр. Білімге негізделген экономиканы қалыптастыру жағдайында білім негізгі көрсеткіш болып табылады, өйткені қол жеткізілген ғылыми-техникалық нәтижелерге бейімделмеген халық пен жұмыс күшінің білім деңгейінің төмендігі экономиканың өсуін қиындатады және инновациялық процесті тежейді.

Әдебиеттер тізімі

1. Головенчик Г. «Цифрлық экономика» түсінігін анықтаудағы теориялық тәсілдер // Ғылым және инновациялар. 2018 ж. № 1 (191). С. 54-59.

2. Ресей Федерациясының ғылыми-техникалық дамуының жаһандық үрдістері мен перспективалары: баяндамалар. XVIII сәуірге дейін int. ғылыми. конф. экономика мен қоғамның даму проблемалары туралы / Л.М. Гохберг, А.В. Соколов, А.А. Шұлық және басқалар; Нат. арал. «Экономика жоғары мектебі» университеті. Мәскеу: ред. Экономика жоғары мектебінің үйі, 2017.39 б.

3. Клочкова Е.Н., Прохоров П.Е. Цифрлық экономиканы бағалаудың әдіснамалық аспектілері Ресей экономикасының инновациялық дамуы // Ресей экономикасының инновациялық дамуы: X интерн материалдары. ғылыми-практикалық конф. : 5 томда Т 3: Даму зерттеулерінің стратегиялық және аспаптық әдістері. М.: PRUE им. Г.В. Плеханов, 2017.332 б.

4. Экономика мен саланың цифрлық трансформациясы: мәселелері мен болашағы: монография / А.С. Алетдинова, А.В. Бабкин [және т.б.] / Under. ред. Д-р эконом. ғылымдар, проф. А.В. Бабкина. СПб.: Политехникум баспасы. Университет, 2017. 807 б.

5. Пороховский А.А. Қазіргі әлемдегі өңдеу өнеркәсібінің мәселелері мен болашағы // «Ресей» жаңа индустриялық қоғамды болжау. Болашақ: 4-ші Санкт-Петербург халықаралық экономикалық конгресінің (SPEC-2018) пленарлық баяндамаларының жинағы / барлығы бойынша. ред. С.Д. Бодрунов. SPb.: INIR, 2018. S. 81-98.

6. Рейнерт Е.С. Бай елдер қалай байыды және кедей елдер неге кедей болып қалады/пер.

ағылшын тілінен Н.Автономова; ред. В. Автономова; нат. арал. Университеттің жоғары экономика мектебі. 5-ші басылым. Мәскеу: Жоғары экономика мектебінің баспасы, 2017.384 б.

7. Кузнецова С.Б. Төртінші өнеркәсіптік революция өндірістік жүйелердің инновациялық-технологиялық дамуының нәтижесінде // Қазіргі ғылыми зерттеулер мен инновациялар. 2016. № 3. [Электрондық ресурс] Қол жеткізу режимі: <http://web.snauka.ru/issues/2016/03/65792> (қолдану күні: 20.11.2019).

8. Есеп «Ресей желіде ме? «Бостон консалтинг тобы» баяндамасынан кейін қалып қоюға болмайды. В. Vanke, I. Kotov et al. 2018. URL: http://image-src.bcg.com/Images/BCG-Russia-Online_tcm27152058.pdf (қолданылған күні: 20.11.2019).

**Экономиканы цифрландыру контекстінде есепті,
аудитті, талдауды және бағалауды үйлестіру**

**Гармонизация учета, аудита, анализа и оценки в
контексте цифровизации экономики**

**Harmonization of accounting, audit, analysis and
evaluation in the context of digitalization of the
economy**

Кәсіпорынның іскерлік белсенділігін арттыру

Д.М. Ақынов

Бухгалтерлік есеп және аудит кафедрасының оқытушысы
dosim.kz@mail.ru

академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақаланың мақсаты болып кәсіпорын қызметінің іскерлік белсенділігін талдау және арттыру. Әдебиет шолу барысында кәсіпорынның іскерлік белсенділік қызметіне аудиттың келуі нарықтың конъюктурасының шаруашылық қызметі өндірісінің өсуі және контрактілер, тұтыну сұранысының өсуі іскерлік белсенділіктің артқанын көруге болады. Кәсіпорынның іскерлік белсенділігін экономикалық қатынастарын субъектілерінің шаруашылық қызметін, макро және микро деңгейде тиімді аудиторлық тексерумен белсенділікті ынталандырылуға, процесс деңгейін ұлғайтуға болатының көрсетеді.

Түйінді сөздер: Іскерлік белсенділік, кәсіпорын қызметі, айналымдылық көрсеткіш, нарықтық экономика, шаруашылық, процесс деңгейі, өндіріс.

Әр бір кәсіпорынның орта кезенінің қаржылық тұрақтылығын талдау үшін оның іскерлік белсенділігін бағалауымыз керек. Іскерлік белсенділік дегеніміз – кәсіпорынның өз қаражаттарын қаншалықты тиімді пайдалана алу жағдайының бейнесі [1].

Кәсіпорын қызметінің тиімділігін сипаттайтын көрсеткіштерге: іскерлік белсенділік коэффициенттері, табыстылық (рентабельділік) коэффициенттері және еңбек өнімділігінің көрсеткіштері жатады.

Кәсіпорынның іскерлік белсенділігін талдау үшін кәсіпорынның кірістері мен шығыстары туралы есебінің және бухгалтерлік баланстың берілген мәліметтерін қолданамыз.

Іскерлік белсенділік көрсеткіштері кәсіпорынның активтері талдау кезеңінде неше рет «айналатындығын» көрсетеді.

Айналымдылық көрсеткіштері кәсіпорынның қаржылық жағдайын бағалау үшін аса маңызды. Себебі құралдар айналымының жылдамдығы, яғни олардың ақша нысанына айналу жылдамдығы кәсіпорынның төлем қабілеттілігіне тікелей әсер етеді. Оған қосымша, басқадай бірдей жағдайда қаражаттың айналым жылдамдығының өсуі кәсіпорынның өндірістік – техникалық күшінің артқанын көрсетеді [2].

Іскерлік белсенділік көрсеткіштерін талдау барысында ең үлкен айналымдылық көрсеткіші болып, капиталдың жалпы айналымдылығы саналады. Ал ең аз көрсеткіш болып айналым қаражаттарын бекіту коэффициенті саналады. Іскерлік белсенділік көрсеткіштерінің ұзақтылықтылығының ең үлкен мәндері болып кредиторлық қарыздың орташа айналымдылығының ұзақтығы саналады. Одан кейінгі орында, ағымдағы активтердің бір айналымының күнмен есептелген ұзақтық көрсеткіш түр. Ең кіші үлесті ақша қаражатының айналым уақыты құрайды [3].

Іскерлік белсенділік нарықтық экономиканың дамуының белсенді қозғаушы күші болып табылады. Тиімді нарықтық қатынастарды, әсіресе экономиканың негізгі салаларында қалыптастыру үшін іскерлік белсенділікті макро және микро деңгейлерде экономикалық өсудің факторы ретінде қарастыру керек.

Нарықтық экономика жағдайында іскерлік белсенділіктің заңдылықтары мен өзгеру тенденциялары және қалыптасу факторлары, себеп-салдары байланыстары мен әлеуметтік-экономикалық дамудағы ролі ашық қарастырылмай келеді. Қазіргі нарық шаруашылығының субъектілерінің іскерлік белсенділігі экономикалық зерттеулердің маңызды бағыты болып

табылады. Алайда Отандық және Ресейлік әдебиеттерде іскерлік белсенділік категориясы ғылыми түрде тиісті деңгейде талқыланбаған. Дегенмен бұны интегралды іскерлік белсенділік пен ұйымдар мен жекелеген шаруашылық субъектілерінің өзара іскерлік әрекеттерінің мультипликативті нәтижесі деп қарастыруға болады [4].

Ұйымның іскерлік белсенділігін экономикалық қатынастарын субъектілерінің шаруашылық қызметін, макро және микро деңгейде тиімді аудиторлық тексерумен белсенділікті ынталандырылуға, процесс деңгейін ұлғайтуға болады. Бұл бір типті, біріңғай кәсіпорындарды қызметін салыстыру. Алынған нәтижесінде іскерлік белсенділікті сапалық дейгейде бағалауға қол жеткізеді [5].

Іскерлік белсенділікті аудиторлық жұмыс жүргізу арқылы кәсіпорынның айналымдылық көрсеткіштерін арттыруға, шаруашылық қызметті дамытуға, еңбек күшін арттыруға және ресурстарды пайдалы қолдануға әсер етеді. Іскерлік белсенділік материалды, еңбек, қаржылық және басқа да ресурстардың қолданылуын тиімділігін көрсете алса, бір типті, біріңғай кәсіпорындарды салыстыру- потенциалды даму мүмкіндіктері мен басқару сапасын айқын көрсете алады. Іскерлік белсенділікті аудиторлық бағалауға қолға алса, іскерлік циклдың яғни айналымдылық көрсеткіштері сапалық сипаттамасы бірыңғай методологиялық тұрғыдан қаралуы тиіс. Бұл жағдайда қызмет ауқымы ресурстардың тартылу динамикасын көрсете отыра, іскерлік цикл белсенділігінің кезеңі көрсету мүмкіндігін алады [6].

Кәсіпорынның іскерлік белсенділік қызметіне аудиттың келуі нарықтың конъюктурасының шаруашылық қызметі өндірісінің өсуі және контрактілер, тұтыну сұранысының өсуі іскерлік белсенділіктің артқанын көрсетеді. Нәтижесінде нарық сыйымдылығы артып, тауарлар мен қызметтер көлемі өседі.

Әдебиеттер тізімі

1. Крылова Э.И., Власова В.М., Журавкова И.В. Анализ финансовых результатов, рентабельности и себестоимости продукции. –М.: Финансы и статистика, 2005.
2. Бердникова Т.Б. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности. – М.:ИНФРА-М, 2001.
3. Макарьева В.И., Андреева Л.В. Анализ финансово-хозяйственной деятельности. –М.: Финансы и статистика, 2005.
4. Айрапетян Д. Д. Особенности оценки деловой активности в организациях пищевой промышленности // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» Том 9. -№3. - 2017. - С.48
5. Егиян К.А., Погорельская Т.А. Качественные критерии оценки деловой активности предприятия // Журнал Kant. 2012. - №1(4). -С.210.
6. Тимошенко Н.В., Кирпичникова Л.П. Анализ проблем и тенденций развития розничной торговли Краснодарского края // Вестник Института дружбы народов Кавказа Теория экономики и управления народным хозяйством. 2014. -№2(30). - С.16

Жергілікті бюджеттің атқарылуының тиімділік аудитіндегі цифрландырудың рөлі

Аленова А.А.¹, Айтуган Н.М.², Курмангали А.Ж.³ Серикова М.А.⁴

¹ «Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы 1 курс магистранты

² «Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы 1 курс магистранты

³ «Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы 1 курс магистранты

⁴ Мемлекеттік аудит кафедрасының доценті, PhD
aainur071299@mail.ru, nazym.aitugan@mail.ru, Adil.Kurmangali@gmail.com,
madina2281@mail.ru

Түйіндеме: Бюджеттің атқарылуы - бюджеттік үдерістің қорытынды (аяқталу) сатысы. Мұнда бюджеттік қор қалыптасып, пайдаланылады. Негізгі міндеттер - салықтар мен салыққа жатпайтын кірістің толық және уақытылы қаржыландыру. Бюджеттің атқарылуын ұйымдастыру, оның атқарылуының өзі және бюджеттік қаражатын басқару атқарушы билік органдарына жүктелген. Бұл тақырып өте өзекті, өйткені қазіргі бюджет шығыстары мен кірістерінің тиімді бөлінуі, қаралуы арқылы мемлекеттік саясаттың тиімді жүзеге асуы жүзеге асады. Мақалада Ақтөбе облысы бойынша бюджеттің кірістер мен шығыстар бөлімінің атқарылуына талдау жасалып, талдау нәтижесі арқылы анықталған мәселерді шешу бойынша ұсыныстар көрсетілген.

Түйінді сөздер: тиімділік аудиті, жергілікті бюджеттің атқарылуы, цифрлық трансформация, кірістер мен шығыстар

Қазақстан Республикасы 1991 жылы бұрынғы Кеңес Одағынан тәуелсіздік алғаннан бері бірқатар экономикалық және әкімшілік реформаларды жүргізуде. Қазіргі уақытта Қазақстан мұнай кен орындарының, сондай-ақ экономиканы әртараптандыру мен ырықтандырудың арқасында Орталық Азиядағы ең ірі және қарқынды дамып келе жатқан экономикалық жүйемен сипатталады. Дәстүрлі түрде институционалдық орта жоғары деңгейде орталықтандырылған; елдің стратегиялық даму жоспарлары Қазақстандағы саяси, әкімшілік және құқықтық мәдениетті кезең-кезеңімен жаңғыртуды көздейді.

Әсіресе, мемлекеттік қаржыны басқару жүйесі соңғы жылдары еліміздің стратегиялық даму әлеуетін нығайтуға бағытталған ауқымды реформалардың нысанасы болды. Институционалдық архитектура, оның ішінде стратегиялық бағдарланған Ұлттық экономика министрлігі (ҰЭМ), Қаржы министрлігі (ҚМ), іске асыруға бағытталған және жоғары деңгейде әзірленген Бюджет кодексі бюджетті жоспарлау үшін кәсіби және тиімді негізді қамтамасыз етеді. Қазақстандық құрылымның көптеген аспектілері қазірдің өзінде билік органдары ұстануға міндеттеме алған ЭЫДҰ-ның бюджетті басқару жөніндегі ұсынымдарында баяндалған қағидаттарға негізінен сәйкес келеді.

Қазақстандағы бюджетті басқарудың күрделі мақсаты стратегиялық жоспарлар мен бюджеттік процестер арасында нақты байланыс орнату болып табылады. Сол мақсатта еліміз ең жоғары стратегиялық деңгейде 2050 жылға қарай Қазақстанды әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарына қосуды көздейтін 2012 жылы «Қазақстан-2050» Стратегиясы жарияланған. 2014 жылы жарияланған «Нұрлы жол» бағдарламасы ауқымды инфрақұрылымды дамытуға бағытталған; ал 2015 жылы жарияланған «100 нақты қадам» бағдарламасында «баршаға арналған заманауи мемлекетке» қол жеткізуге бағытталған түрлі ұйымдастырушылық бағыттар бойынша бірқатар шаралар белгіленген.

Осы стратегиялық және дамып келе жатқан жағдайда соңғы жылдары бюджетті жоспарлаудың нәтижеге бағдарлануы айтарлықтай жақсарды. «Елдің әлеуметтік-экономикалық даму моделінің» басымдықтары Үкіметпен келісіліп, Ұлттық экономика министрлігімен ұсынылып, әр министрліктің жылдық стратегиялық жоспарында тиісті түрде көрініс табады. Соңғы реформаларға сүйене отырып, бюджеттің орындалу үдерісінде жергілікті бюджеттің айтарлықтай орын алатындығы белгілі [1].

Жергілікті бюджеттер жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қаржылық негізі бола отырып, халықтың әлеуметтік әл-ауқатын арттыруда және экономиканы дамытуда маңызды рөл атқарады. Дегенмен, халықтың өмір сүруінің жоғары деңгейі мен сапасын, тұрақты экономикалық өсуді және әлеуметтік саланы дамытудың жоғары әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштеріне қол жеткізуді қамтамасыз ету оның бюджетін тиімді басқаруды талап етеді.

Жергілікті бюджеттердің қаржылық ресурстарының шектеулілігі және қоғамның сапалы коммуналдық қызметтерді көрсетуге сұранысының артуы жағдайында жергілікті бюджетті басқарудың тиімділігі өте маңызды. Қазіргі уақытта іс жүзінде жергілікті бюджетті басқарудың тиімділігін бағалау үшін жергілікті аймақтардың кірістерін, шығыстарын және бюджет тапшылығын қаржыландыру көздерін басқарудың жекелеген аспектілерін көрсететін әртүрлі көрсеткіштер қолданылады. Облыстық бюджеттің ерекшеліктерін қарастыру үшін бірнеше жылдық көрсеткіштері салыстырылды.

2018 жыл ішінде Ақтөбенің облыстық бюджеті 5 рет нақтыланып, 22 рет өзгертілді. 2019 жылы облыс бюджеті 8 рет нақтыланып, 27 рет нақтыланды. 2020 жылы облыс бюджеті 7 рет нақтыланып, 36 рет нақтыланды. Жүргізілген нақтылаулар мен түзетулердің нәтижесінде облыстық бюджеттің параметрлері төмендегідей болды (Кесте 1):

Кесте 1

Бюджеттің кіріс бөлігінің құрылымы, 2018 – 2020жж., млн. теңге

Аты	2018	2019	2020
Салықтық түсімдер	38307,4	40247,4	39153,6
Салықтық емес түсімдер	4129,7	5972,7	4409,8
Негізгі капиталды сатудан түсетін түсімдер	144,7	314,7	272,1
Трансферттер түсімдері	108693,6	149568,7	203898
Кірістер	151275,4	196103,5	247733,5

Ескерту – Кесте дереккөздер негізінде автормен құрастырылған [2] [3] [4]

2018 жылға арналған облыстық бюджет шығындары 136 821 586,0 мың теңге сомасында бекітілді. Енгізілген өзгерістер мен толықтыруларды ескере отырып, жыл ішінде облыстық бюджеттің нақтыланған жоспары 151 545 295,2 мың теңгені және түзетілген жоспар 151 689 849,2 мың теңгені құрады (Сурет 1).

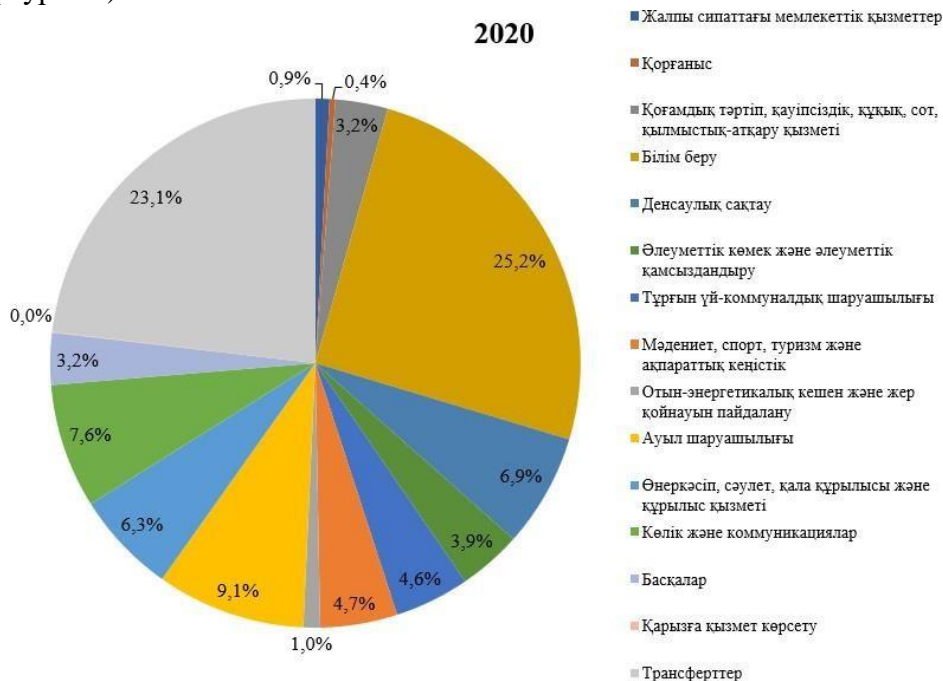

Сурет 1. Бюджеттің шығыс бөлігінің пайыздық көрсеткіші 2018ж., %
Ескерту - Ескерту – Сурет дереккөздер негізінде автормен құрастырылған [2]

2019 жылы 2018 жылмен салыстырғанда шығындар 30%-ға, 2017 жылдан 25,8%-ға өсті. Нақты шығыстар 190 232 935,5 мың теңгені құрады немесе нақтыланған жоспарға 100 %, 2018 жылмен салыстырғанда 38 551 613,6 мың теңгеге өсті. [3]

Нақтыланған бюджеттің 100 пайызы бюджеттік бағдарламаларды іске асыруға жұмсалды. 2019 жылдың қорытындысы бойынша облыс бюджетінің шығыстары игеруге қарастырылған 217 394 612,7 мың теңгенің 217 312 491,5 мың теңгесі немесе 100 пайызға игерілді.

2020 жылы Облыстық бюджеттің шығыс бөлігі өткен жылы енгізілген нақтылаулар мен түзетулерді есепке алғанда 294 683 312,9 мың теңгені құрап, 2019 жылмен салыстырғанда 17,0%-ға өсті (Сурет 2).

Сурет 2. Бюджеттің шығыс бөлігінің пайыздық көрсеткіші 2020ж., %
Ескерту – Сурет дереккөздер негізінде автормен құрастырылған [4]

Нақты шығыстар 294 619 531,9 мың теңгені құрады немесе нақтыланған жоспарға 100%, 2019 жылмен салыстырғанда 50 227 484,5 мың теңгеге өсті [4].

2018 – 2020 жылдарға арналған облыстық бюджеттің атқарылуын бағалаудың негізінде, сондай-ақ аудиторлық іс-шаралардың нәтижелеріне сүйене отырып, мынадай қорытындылар жасаған жөн:

Есепті кезеңде өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуы экономиканың оң өсу қарқынының сақталуымен сипатталды (жекелеген көрсеткіштерді қоспағанда), бұл тұтастай алғанда макроэкономикалық тұрақтылық пен орнықты даму үрдісінің сақталуына ықпал етті.

Мемлекеттік кәсіпорындардың даму жоспарларының орындалуын бақылауды және талдауды әлсіз жүзеге асыру нәтижесінде бюджеттік бағдарламалар әкімшілерінің кәсіпорындардың даму жоспарларын бекітуге және олардың орындалуына формалды көзқарасы байқалады, сонымен қатар квазимемлекеттік сектор субъектілерінің жеткіліксіз нәтижелі қызметі, қосымша ресурстар бөлу олардың жарғылық капиталына салынған бюджет қаражатының экономикалық және әлеуметтік қайтарымының тиісті деңгейін қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді.

Бақылаудың тиімді тетіктерінің болмауы, уәкілетті органдардың өзара іс-қимылының жеткіліксіздігі аумақтарды дамыту бағдарламасының жекелеген нысаналы индикаторларына

қол жеткізбеуге алып келді. Қаржылық тәртіптің деңгейін, бюджеттің жоспарлануы мен орындалуына жауапкершілікті арттыру, түпкілікті нәтижелерге қол жеткізу, жергілікті атқарушы органдардың қаржылық және рәсімдік бұзушылықтарын барынша азайту мақсатында:

- бюджетті әзірлеу және орындау кезінде салынған бюджет қаражатының экономикалық және әлеуметтік қайтарымының тиісті деңгейін қамтамасыз ету қажеттілігіне бағдарлану;

- өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуына барлық қаржылық мүмкіндіктерді тарту үшін бюджеттің шынайылығы мен сабақтастығын қамтамасыз ету;

- салық базасының өзгеруін, алдыңғы кезеңдердің түсуін, жаңа өндірістердің жұмыс істеуін ескере отырып, облыстың кіріс бөлігінің жоспарлы көрсеткіштерін қалыптастыру және нақтылау бойынша мониторинг жүргізу, құрылған шағын және орта кәсіпкерлік кәсіпорындары, жұмыс орындарын ұлғайту, сондай-ақ салықтық әкімшілендіруді күшейту;

- аумақтарды дамыту бағдарламасының нысаналы индикаторларының орындалмау қатерлерін (себептерін) жан-жақты талдау бойынша шаралар қабылдау, сапасыз орындаудың немесе нысаналы индикаторлардың орындалмауы;

- бюджет процесінің сапасын арттыру мақсатында инвестициялық жобаларды іске асыру және бюджеттік бағдарламаларды орындау кезінде қаржылық тәртіптің сақталуын қамтамасыз ету;

- облыс аудандарының дамуын қамтамасыз ету үшін бюджетаралық қатынастарды жетілдірудің бюджет саясаты тұжырымдамасын іске асыруды орындау жөнінде шаралар қабылдау;

- дебиторлық және кредиторлық берешек көлемін қысқарту бойынша тиімді шешімді қамтамасыз ету;

- кәсіпорындардың жарғылық капиталына салынған бюджет қаражатының экономикалық тиімділігін одан әрі арттыру үшін олардың даму жоспарларының уақтылы, дұрыс бекітілуіне және орындалуына бақылауды күшейту;

- коммуналдық мүлікті басқаруға және оны тиімді пайдалануға мониторинг жүргізу бойынша шаралар қабылдау;

ҚР бюджеттік және басқа да заңнамаларын бұзушылықтардың алдын алу және оларға жол бермеу мақсатында бюджеттік бағдарламалар әкімшілерінің және олардың ведомстволық бағынысты ұйымдарының жауапкершілігін арттыру, сондай-ақ Қазақстан Республикасының бюджеттік және басқа да заңнамаларын бұзушылықтарды барынша азайтуға бағытталған мемлекеттік мекемелер мен квазимемлекеттік сектор субъектілеріндегі Бухгалтерлік қызметтер қызметкерлерінің біліктілігін арттыру және қайта даярлауды ұйымдастыру бойынша шаралар қабылдау, сондай-ақ бухгалтерлік қызмет саласындағы қызметкерлердің біліктілігін арттыру және қайта даярлау мемлекеттік аудит органдарының алдыңғы аудиторлық іс-шараларының тәжірибесі анықталған бұзушылықтарды зерделеу жөніндегі жұмысты жүргізу керек.

Соңғы жылдары ірі бухгалтерлік фирмалар цифрлық деректерді талдауға ірі инвестицияларды жариялады, өйткені олар цифрландыру олардың қазіргі тәжірибелеріне оң әсер етеді деп күтеді. Цифрлық трансформация бірнеше себептерге байланысты болып жатыр. Біріншіден, қазіргі іскерлік орта деректердің үлкен көлемін генерациялайтын технологияларды қамтиды. Екіншіден, деректерді талдау әдістері деректерді жинауға, өңдеуге және талдауға мүмкіндік береді, бұл оны бұрынғыдан да қолжетімді етеді. Үшіншіден, компаниялар цифрлық трансформацияның артықшылықтарын пайдалану үшін бизнес үлгілерін өзгертуде. Аудиттің негізгі мақсаты қаржылық есептілікке сенімділікті қалыптастыру болып табылады. Қойылған мақсатқа жету үшін аудит тиімді және тиімді түрде жүргізілуі керек. Аудиттің өзектілігін сақтау үшін аудиторлық фирмалар тез өзгертін іскерлік орта мен жаңа технологияларға жауап бере алуы керек. Нәтижесінде аудиторлық

кәсіп цифрландыруға бет бұруда. Цифрлық аудит автоматтандырылған деректер аналитикасын, үлкен деректер жүйелерін біріктіруге және дәстүрлі аудиттен шығуға бағытталған. Аудитті цифрландыру, ірі аудиторлық фирмалардың жарияланған ақ құжаттарына сәйкес, аудиторларға технологиялық жетістіктер мен тез өзгеретін бизнес- ортаға ілесуге және сонымен бірге аудит сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Аудиторлық кәсіпті цифрландыруда екі негізгі категория бар: - автоматтандыру, онда жасанды интеллект, кейде машиналық оқыту мүмкіндіктері бар, қазіргі уақытта аудиторлар орындайтын қол жұмысын қабылдайды; - Үлкен деректер - бұл сыртқы және ішкі орта арасында және олардың ішінде жоғары жылдамдықпен берілетін ақпараттық активтердің айтарлықтай әртүрлілігін қамтитын жүйе. Қазіргі уақытта аудиторлар үлкен деректердің аналитикасы арқылы өңделген деректердің шешім қабылдау процестерінде дәл және сенімді екендігіне қатысты жоғары деңгейдегі белгісіздікпен бетпе-бет келіп отыр. Мұндай жағдайларда ADA (аудит деректерінің аналитикасы) үлкен деректер жүйесінде жүзеге асырылуда, өйткені ол үлкен деректер мен аудиторлар арасындағы байланысты қамтамасыз етеді, оларға ақпаратты көрнекі, кестелік және басқа интерпретациялармен қамтамасыз етеді. Аудит деректерінің аналитикасы аудитті жоспарлау немесе жүргізу үшін модельдеу мен визуализацияны пайдалана отырып, үлгілерді ашуға және талдауға, ауытқуларды анықтауға және негізінде жатқан немесе аудит тақырыбына қатысты деректерден басқа пайдалы ақпаратты алуға арналған құрал болып табылады. Цифрлық технология когнитивті және қолмен тапсырмаларды алмастырады деп күтілуде. Демек, болашақта өзекті болып қалу үшін бухгалтерлік фирмалар бизнес мүмкіндіктерін кеңейту үшін цифрландыруға және инновацияларды енгізуге мәжбүр [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Дирекция государственного управления, Бюджетное управление в Казахстане. Дорожная карта для продолжения реформирования процедур управления бюджетным процессом. - Қараша 2018 ж. – Электронды ресурс: <https://www.oecd.org/gov/budgeting/Budgeting-in-Kazakhstan-RUS.pdf>

2. Отчет ревизионной комиссий по Актыубинской области об исполнении областного бюджета Актыубинской области за 2018 год. – Электронды ресурс: <http://aktobeoblmaslihat.kz/2019/obisp/2rus.pdf>

3. Отчет ревизионной комиссий по Актыубинской области об исполнении областного бюджета Актыубинской области за 2019 год. – Электронды ресурс: <https://revkom-aktobe.gov.kz/ru/deyatelnost-komissii/godovye-otchety-ob-ispolzovanii-mestnogo-byudzheta/359-revizionnaya-komissiya-po-aktyubinskoj-oblasti-otchet-revizionnoj-komissij-po-aktyubinskoj-oblasti-ob-ispolnenii-oblastnogo-byudzheta-aktyubinskoj-oblasti-za-2019-god.html>

4. Отчет ревизионной комиссий по Актыубинской области об исполнении областного бюджета Актыубинской области за 2020 год. – Электронды ресурс: <https://revkom-aktobe.gov.kz/ru/deyatelnost-komissii/godovye-otchety-ob-ispolzovanii-mestnogo-byudzheta/811-otchet-revizionnoj-komissij-po-aktyubinskoj-oblasti-ob-ispolnenii-oblastnogo-byudzheta-aktyubinskoj-oblasti-za-2020-god.html>

5. Развитие методики аудита в условиях цифровизации с помощью аналитики аудиторских данных. – Электронды ресурс: <https://moluch.ru/archive/361/80850/>

Аудиторлық тексеру үрдісінде кәсіпорынның қызметін экономикалық талдау

А.Б. Ахметова¹, Г.С. Касымханова², М.Ш. Рамазанова³

¹Бухгалтерлік есеп және аудит кафедрасының оқытушысы, э.ғ.м.,

²Бухгалтерлік есеп және аудит кафедрасының оқытушысы, э.ғ.м.,
³Маркетинг және коммерция кафедрасының оқытушысы, э.ғ.м.,
world_model@inbox.ru, guldana_705@mail.ru, ramazanowamary@yandex.ru

^{1,2}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.
³ Дагестанский государственный университет народного хозяйства

Түйіндеме: Кәсіпорынның шаруашылық қызметін талдау талдаулардың ішінде маңызды орын алады. Қаржылық нәтижелері бойынша кәсіпорында қалыптасқан жағымды және жағымсыз құбылыстар туралы, кәсіпорын қызметінің мықты және әлсіз жақтары туралы, сонымен қатар олардың туындауына себеп болған факторлар жөнінде қорытынды жасауға болады. Бірақ та, ғылыми әдебиетпен жасалған талдау көрсеткендей, түрлі авторлар бұл терминді әр түрлі анықтайды. Берілген жұмыста негізі ретінде қаржылық талдаудың келесі анықтамасын алдық: кәсіпорынның қаржылық жағдайы қалыпты қызметі үшін қаржы ресурстармен қамтамасыз етілуімен, оларды мақсатқа сай, тиімді пайдаланумен сипатталады. Қаржылық жағдайды талдау өндіріс қаражаттарын орналастыру мен қолдану зерделеуінен, өзіндік айналым қаражаттарының қамтамасыз етілуінен, өндірістік қорлардың жағдайынан, қаржылық ресурстарды қолдану тиімділігінен тұрады. Кәсіпорынның қаржылық қызметінің қалыпты болуы өз кезегінде қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін қажетті жағдайларды туғызады. Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдаудың ақпараттық негізі қаржылық есеп беру болып табылады.

Түйінді сөздер: аудит, экономикалық талдау, мемлекеттік, жағдайы

Мақала мәтіні: Өз қызметінде қандай да кәсіпорын ең жоғары деңгейді пайдаға жетуге тырысады, алол өз кезегінде, ұйымның, кәсіпорынның қызметінің тиімділігінен тікелей тәуелді. Кәсіпорынның тиімділігі өндіріс тәсілімен және оның тиімділігімен анықталады. Өндірістің тиімділігін арттыру жолдарының бірнеше тәсілдері бар:

- ғылыми-техникалық прогресс, олкәсіпорынға жаңа технологияларды енгізу өндірістің тауар өлшеміне шығындар төмендетіледі және үнемдеу арқылы пайда және тиімділік ұлғаяды;
- жабдықты жаңғырту және ресурсты үнемдеу;
- инвестицияның ең жоғарғы деңгейдегі көлемін тарту және оларды үнемді және оңтайлы қолдану;
- өнім сапасын жоғарлату және сату көлемін ұлғайту;
- басқарушылық фактордың тиімділігі (кәсіпорынның талдамаларының және саясатының зерттеулері).

Саудада ғылыми-техникалық прогресс талдамаларын қолдану пайданы жоғарлату және шығынды төмендету аймағында елеулі табысқа әкеледі. Тауарды жасау үшін жаңа материалдар, пластикалық терезелердің мықтылығы, шу, дыбыс жібермеу мүмкіндігі және тауарды жарнамалаудың жаңа тәсілдері, осылардың барлығы халықтың сұранысын неғұрлым қанағаттандыруға көмектеседі, сәйкесінше, тауар айналымының жоғарлауына әкепсоғады.

Ресурстарды оңтайландыру аймағында қолдану кәсіпорын қызметін жоспарлау аз маңызды роль атқармайды. Тауарлы кәсіпорындар бүгінде негізгі қорға бір жыл ішінде өзіндік айналым қаражаттарын қаржыландыруын толықтыру сұрақтарын шешуге және тұрақты жаңартпаларды қолдануға мүмкіндігі жоқ. Сондықтан олардың әрқайсысы көрсетілген және басқа да экономикалық мәселелерді шешу бойынша өзіндік уақытша мүмкіндіктерін білуі қажет. Осы мақсаттардың жетістігі үшін негізгі көзі пайда болып табылатын қаржылық ресурстардың нақты мөлшерін қажет етеді.

Өнімділіктің жоғарлауының әдістерінің негізгісі болып шығармашылық ықыластың, сонымен қатар жұмыскерлерді ынталандыру және уәждемелеу жолдары табылады. Жұмыстың жаңа орнын алу, қызмет жағдайларының бірқалыптылығын өзгерту жұмыскерді ынталандырады, сонымен қатар өзін жақсы, жаңа жақтардан көрсетуге қалауын шығарады.

Сонымен қатар кәсіпорын өнімнің өзіндік құнының құрылымын қайта қарап, шығындардың артуының себептерін анықтап, оларды азайту жолдарын іздеу қажет; баға саясатын өзгертуі қажет, яғни өнім бағасына қосылатын табыстылықтың пайыздық мөлшерін арттыру.

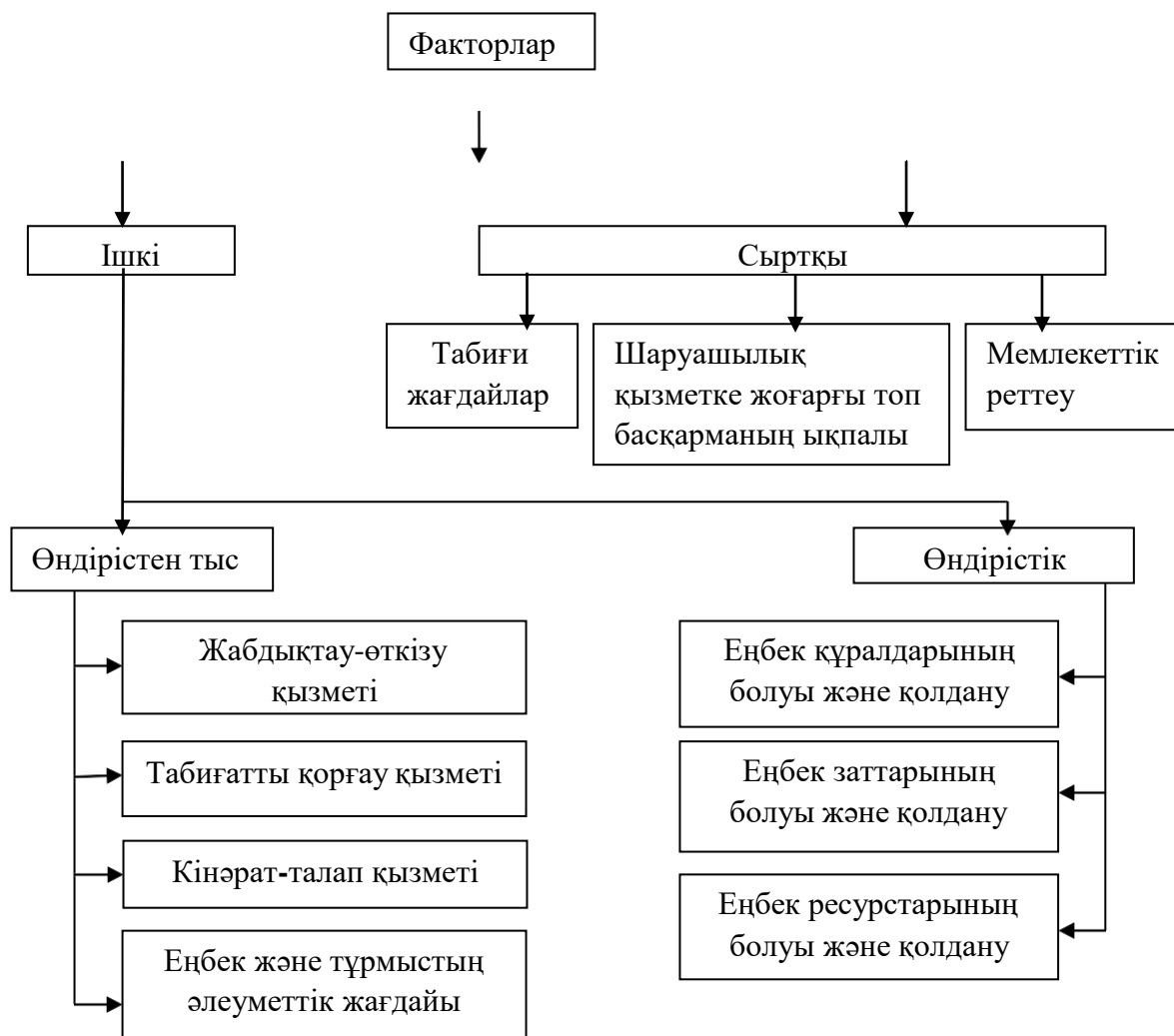
Кәсіпорын қызметінің тиімділігін арттырудың ең бір маңызды жолы—өзіндік құнды азайту болып табылады. Өнімнің өзіндік құнын төмендетудің бірден бір жолы —өндірілетін өнімнің көлемін арттыру болып саналады, себебі бұл жағдайда өнім бірлігіне келетін тұрақты шығындардың мөлшері азаяды.

Өнім өндірудің қандай көлемінде, өткізуден түскен табыс өнімнің толық өзіндік құнына тең болатын және табыс та, шығын да болмайтын өткізудің қауіпті көлеміне қалай қол жеткізеді деген сұрақ туады. Егер өнімді өткізуден алынған нақты табыс, оның толық өзіндік құнынан жоғары болса, онда кәсіпо-рын ұшрайды. Сондықтан кәсіпорын қызметінің тиімділігін арттыру мақсатын-да көптеген кәсіпорындарда “табыстылық шегі” деген атпен белгілі әдіс қол-данылады. “Табыстылық шегі”— кәсіпорынның қаржылық жағдайын оңтайландырудың негізгі бағыттары болып табылады. Сонымен қатар оны өнімнің табысты ассортиментін қалыптастыруда, баға белгілеуде және тиімді баға саясатын әзірлеуде пайдалануға болады.

Алуан түрлі мезгілдік кезеңдердің экономикалық көрсеткіштерінің өзгерісі түрлі жиынтық факторлардың әсерінен болады. Факторлар – бұл экономикалық жағдай және процесс әсерінен болатын себептері және жағдайлары қозғаушы күш сияқты қарастырылатын элемент, ақырғы есепте оның ықпалы өрлеу қарқынында, деңгейінде, нақтыкөрсеткіштердің абсолюттік мөлшерінде немесе экономикалық көрсеткіштің барлық топтарында бейнесін табады.

Жалпы 1-і, 2-і, 3-і, , n-і реттегі факторлар ажыратылады. Оның әр кейінгісі неғұрлым төменгі реттегі факторлардың ықпал етуін шоғырландырады. Неғұрлым жоғарғы реттегі басқа көрсеткіштердің мәнін анықтайтын, берілген көрсеткішті фактор сияқты қарастыруға болатын экономикалық талдауда “факторлық көрсеткіш” деген ұғым кеңінен таралған. Сондықтан талданып отырған көрсеткіштің реті неғұрлым жоғары болса, соғұрлым оның мөлшерлік мәнінің факторларының көбірек санын анықтайды. Мұндай көрсеткіштер сандарына кәсіпорын табыстылығының кірісі және деңгейі жатады. Осы көрсеткіштерді талдау кезінде оның мөлшеріне әсер ететін барлық мүмкін факторларды білу керек, сонымен қатар осы факторлардың тиімділігінің жалпылауыш көрсеткіштеріне ықпалының есеп әдістемесіне ие болу керек. Кәсіпорынға осы факторларды басқару арқылы кірісті жоғарлату және табыстылықтың талап етілетін деңгейіне жету үшін сақтық қорларды табу механизмін жасауға болады.

Кірістің соммасы бақа көрсеткіш сияқты алуан түрлі факторлардың әсерінен тұрады: бұл көлемнің, сұрыптаманың, өндірістік және өткізілген өнімнің сапасының және құрылымының жеке бұйымдарының өзіндік құнының, баға деңгейінің, өндірістік ресурстарды тиімді қолданудың өзгеруі, сонымен бірге мемлекеттіктен бағаны, тарифті, салықтық ставканы, нормативтік пайыздарды, айыппұл ықпалшараларды және тағы басқаларды реттеу сатып алушылар мен мердігерлер арасындағы есебінің жағдайы және шарттық міндеттемелерді орындау кіріске ықпал етеді. Осылайша, кірістің өсу қарқыны дәл осы кәсіпорынның жұмысынан ғана емес, сонымен қатар шаруашылық механизмді қалыптастыру және кірісті үйлестіру жетілдіруінің дәрежесінен шығарылатын өнімнің көлемі және құрылымы қоғамдық қажеттілік пен халыө сұранысының төлем қабілеттілігіне сәйкес болу керек.

Сурет 7. Кірісті қалыптастыру факторларының жіктелуі
Ескерту - мәліметтері негізінде автормен жасалған

Кәсіпорынның кірісіне және табыстылықтың деңгейіне ықпал ететін факторлар түрлі белгі бойынша жіктелуі мүмкін. Осылайша, ішкі және сыртқы факторлар ажыратылады. Ішкілерге кәсіпорын өз қызметінен тәуелді болатын факторлар жатады және берілген кәсіпорын жұмысының түрлі тараптарын сипаттайды. Сыртқыларға кәсіпорын өз қызметінен тәуелді болмайтын, бірақ кірістің өсу қарқынына және кәсіпорын табыстылығына шартты ықпал ететін факторлар жатады. Талдау барысында шыққан ішкі және сыртқы факторлар шешімі тиімділік көрсеткіштерін ішкі әрекеттен “тазалауға” мүмкіндік береді, ол кәсіпорынның өзіндік жетістігін объективті бағалау үшін маңызды болып саналады, соған байланысты жұмыскерлердің ақшалай көтермелеу мөлшері анықталады.

Кәсіпорынның кірісі нақты шаруашылық есеп үлгісінің тәуелділігі бойынша бөлінеді. Бірінші модельдің үйлестіру объектісі өткізілген жұмыс, қызмет және оның толық өзіндік құны мен ақшалай түсім арасындағы айырмашылық бойынша анықталатын кіріс болып саналады, ал екінші модельдікі өткізілген жұмыс, қызмет және материалдық шығындардың (амортизацияны қосқанда) соммасы мен ақшалай түсім арасындағы айырмашылық бойынша есептелетін жалпы пайда болып табылады.

Кәсіпорынның иелігінде қалатын кіріс қолданыстағы механизмдер үйлестіруімен уағдаласылған факторлардан тәуелді.

Кәсіпорынның иелігінде қалатын кіріс бюджетке, орталықтандырылған қор және резервтер білімділігінің министрлігіне, несиеге пайыз түрінде берілетін банкке аударылған өткізілген өнім, жұмыс, қызмет және сол оның бөлігінен алынған кірістің жалпы соммасы арасындағы айырмашылығы сияқты есептеледі. Өсу резервісі бұл болашақта өндірістің және өнімді өткізуді көлемін жоғарлатуға мүмкіндік беретін кәсіпорынның ресурстары болып табылады. Негізгі үш көздер анықталады: біріншісі – бұл еңбек ресурстарын қолданылуын жақсарту (қосымша жұмыс орындарын жасау, жоғалтқан жұмыс уақытын қысқарту және т.б.), екіншісі – негізгі қорларды қолданылуын жоғарлату және үшіншісі – шикізаттар мен материалдарды қолданылуын жоғарлату.

Сонымен қатар, осы кіріс жоспарланған кіріс және жоғалтуларының сальдосына көбеюі және төмендеуі мүмкін.

Келтірілген кірісті қолдану бағыттары экономикалық ынталандыру фонды және жалақы фондысынан пайда болатын бөлігіне әсер ететін факторлары деп қарастырылуы мүмкін. Тұрақты нормативтер шарты кезінде кәсіпорын иелігінде қалатын кірісті арттыра алады, мысалы оның мөлшері бойынша анықталған өндірістік қорларға төлемақының төмендеу есебі арқылы.

Сондықтан да қандай да кәсіпорын, ұйым немесе мекеме үшін өндірістің тиімділігінарық экономикасының маңызды категориясына жатады. Неғұрлым жалпылама түрде кәсіпорынның экономикалық тиімділігі – шаруашылық қызмет және өндірістік шығын нәтижелерінің екі шаманың арақатынасымен сипатталады. Өндірістің экономикалық тиімділігін жоғарлату мәселесінің мәні бар ресурстарды қолдану үрдісінде әр өлшем шығынына экономикалық нәтижелерді жоғарлатудан құралады.

Кәсіпорынның басымдық мәселесі болып кірісті жоғарлату және шығынды азайту стратегиясын әзірлеуін білдіретін кірісті барынша көбейту табылады.

Табыстылық деңгейін және кірісті жоғарлату стратегиясын әзірлеу үшін, оның мөлшеріне ықпал ететін барлық мүмкін факторларды білу керек, сонымен бірге осы факторлардың тиімділігінің жалпылауыш көрсеткіштеріне ықпал ететін есеп әдістемесіне ие болуы керек. Кәсіпорынға осы факторлармен басқару арқылы табыстылықтың талап етілетін деңгейіне жетуге және кірісті жоғарлатудың сақтық қорларын табу механизмін жасауға болады.

Кірістің өсуінің маңызды факторларының бірі өнімді өткізу және кәсіпорын көлемінің өсуі, ғылыми-техникалық талдамаларды енгізу, сонымен қатар өндірістік еңбекті жоғарлату, өзіндік құнды төмендету, өнім сапасын жақсарту болып табылады.

Табыстылықтың қандай да көрсеткіштерінің өсуі бірыңғай экономикалық жағдай мен үрдістен тәуелді. Бұл ең алдымен, қаржы-несие және ақшалай жүйедегі дағдарысты алдын алу негізіндегі нарықтық экономика шартындағы кәсіпорындарда басқару жүйесін жетілдіру. Бұл өзара есепті тұрақтандыру және есептесу-төлем төлеу қатынасы жүйесінің негізінде ұйыммен қолданылатын ресурстардың тиімділігін арттыру. Сонымен қатар, бұл айналымдағы құралдарды индекстеу және олардың қалыптасуының нақты көзін анықтау болып табылады.

Кіріс соммасының резервтерін ұлғайту тауарлық өнімнің әрбір түрі бойынша анықталады. Олардың негізгі көздері өткізілген өнім көлемін арттыру, өзіндік құнды төмендету, неғұрлым тиімді өткізу нарығында іске асыру және тағы басқалар болып саналады.

Егер өткізілген көлемнің өзгерісі кіріс соммасына тікелей үйлесімді әсер етсе, онда оның кәсіпорынмен өткізуіне шығын деңгейімен анықталатын кіріс мөлшері мен өнімнің өзіндік құндары деңгейлері арасындағы байланысы кезінде кіріс көтеріледі және керісінше. Кірістің өлшемін анықтайтын бұл факторлар өз кезегінде көптеген себептерден байланысты болады.

Кәсіпорынның жетілуінің бірден бір шарты болып ұсынылатын тауардың бағасының төменденуінің есебі негізінде өнімді өткізу нарығын кеңейту табылады. Бірақ тұтынатын ресурстардың бағасының төменденуінің есебі негізінде тауарлар мен қызметтерге бағаны төмендету мүмкін емес. Сондықтан кәсіпорын басшылығы өзінің күшін өнеркәсіптік өнімділігінің өзгеруінен бақылау саласына ауыстыру керек, яғни ішкі факторлардан: материал сыйымдылығы және өнімнің еңбек сыйымдылығының төмендеуі, негізгі қорлар, машина және жабдықтар қайтарымының жоғарлауы.

Кәсіпорындар мен мекемелер, мүліктер мен қаражаттар, қаржылар мен қорлар, тауардер мен өндірілген тауардерді сату, көрсетілген қызметтерді өткізу процестері болған кезде бухгалтерлік есепті, аудитті, талдауды жүргізу негізгі экономикалық мәселелердің бастысы болып табылады.

Бухгалтерлік есеп, аудит, талдау арқылы өндірілген тауар, көрсетілген қызмет, оларды сату, өткізу және айырбастау, түскен қаржыны кіріске алу, бұларды дұрыс бөліп, тиімді пайдалану, шаруашылық жұмыстарының барлығын әуел бастан ең соңына дейін жүргізуге, нақты іске асыруға болады.

Қазіргі нарықтық экономикаға түбегейлі көшу кезеңінде бухгалтерлік есепке жүктелетін міндеттер қай кездегіден болмасын күрделі, ауқымды болып отыр. Өйткені қазіргі қоғамдық дамудың жаңа кезеңінде өндіріс құрал-жабдықтарының мемлекеттік меншіктен ұжымдық және жеке меншіктерге ауысуы кең етек алуда.

Осыған орай қазіргі кезде мемлекет, субъекті және жеке тұлғалар арасындағы экономикалық және қоғамдық қарым-қатынастар саясаты жаңа сипат алып отыр.

Бұл бойынша еліміздегі халық шаруашылығының қай саласындағы субъектілер болмасын олардың өндірістік және қаржылық іс-әрекеті өз шығындарын өзі өтеу, өзін-өзі қаржыландыру принциптеріне негізделуі тиіс.

Бүгінгі таңда жүзеге асырылып жатқан реформалар мен істеліп жатқан жұмыстардың, кәсіпкерлік қызметтің мемлекет тарапында және экономика өмірінде атқаратын рөлінің ұшан-теңіз екендігі дәлелдеуді қажет етпейді.

Зандылық тұрғыдан ерікті және міндетті болып, ал жұмыс көлеміне қарай толық және бөлімі тексеру болып, ал техникалық орындалу тұрғысынан қол жұмысы түрінде және компьютерді пайдалану болып бөлінеді.

Ерікті аудит кәсіпорын тарапынан өз еркімен жүргізіледі. Бұл жағдайда аудит тексеруінің көлемін және қойылатын талапты кәсіпорын шешеді. Міндетті аудит мемлекет құрылымының арнайы анықтаған шешімі бойынша жүргізіледі. Көбінесе бұл жағдайда заң орындары кәсіпорынға аудит тексеруін жүргізуді талап етеді. Шаруашылық субъектісінің кәсіпкершілігінің көрсеткіштерін тексеруді заң орындары анықтайды. Тексеру жүргізу тәртібін, жұмыс көлемін заң орны тапсырады.

Нарықты қатынастың даму кезеңінде жалпы аудиттің атқаратын рөлі өте үлкен. Сондықтан да аудиттің әр түрінің атқаратын қызметі де, тапсырушылар талабына сәйкес олардың аудит қызметінің даму барысында алатын орны да ерекше.

Әдебиеттер тізімі

1 Қазақстан Республикасының Президентінің Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Жаңа әлемдегі Жаңа Қазақстан

2 Дүйсенбаев К.Ш., Төлегенов Э.Т., Жұмағалиева Ж.Г. Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау / Оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2001

3 Русак Н.А. Анализ финансового положения предприятия. В учебнике «Анализ хозяйственной деятельности в промышленности». Под общ. ред. В.И. Стражева – Минск: Высшая школа, 1995

- 4 Балабанов И.Т. Финансовый анализ и планирование хозяйствующего субъекта. – М.: «Финансы и статистика», 2000
- 5 Радионова В. М., Федотова М.А. Финансовая устойчивость предприятия в условиях инфляций. –М.: Издательство «Перспектива», 1995
- 6 Артеменко В.Г., Беллендир М.В. Финансовый анализ / Учебное пособие. - Издательство «ДИС», 2003
- 7 Шеремет А.Д., Сайфуллин Р.С. Методика финансового анализа. – М.: ИНФРА – М, 2006
- 8 “Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы” Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 28 ақпандағы №234 заңы – “Егемен Қазақстан”2007 жылғы 12 наурыз №63-64

Методы прогнозирования финансовых результатов в условиях цифровизации.

А.К. Кабдыбай¹, М.В. Талакова²

¹к.э.н., доцент кафедры бухгалтерского учета и аудита,

²магистрант 2-го года обучения по специальности «Бухгалтерский учет и аудит»
kabdybay@mail.ru margozap2@gmail.com

^{1,2} Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: В начале статьи приведена тенденция развития цифровизации в РК, кратко показаны некоторые статистические показатели, в т.ч. охват населения имеющих доступ к всемирной сети. А также, приведены данные, которые наглядно показывают прогресс в развитии рынка финансовых технологий.

Ключевые слова: финансовое прогнозирование, цифровизация, безналичные операции, онлайн – платформы, цифровые технологии

Первый Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев так сказал о цифровизации: «Цифровизация – это не цель, это средство достижения абсолютного преимущества Казахстана». Правительством РК разработана программа «Цифровизации отраслей экономики», она охватывает промышленность и энергетику, транспорт и логистику, сельское хозяйство, развитие электронной торговли. Предполагается цифровизация всех отраслей экономики. Цифровая экономика – это использование онлайн – возможностей и инновационных цифровых технологий как для крупных предприятий, так и для малого и среднего бизнеса. При этом должен повыситься уровень производительности труда в экономике до уровня ТОП – 30 стран мира, появятся конкурентоспособные производства в приоритетных отраслях, произойдет капитализация крупнейших компаний Казахстана, что позволит им выйти на принципиально новый уровень, вырастет объем электронной торговли, снизится доля теневой экономики.

В Казахстане финтех-рынок имеет большой потенциал. Сегодня охват населения доступом к всемирной сети составляет около 98% — это крайне высокий и благоприятный уровень технологического развития. Для сравнения: в мире этот показатель в среднем составляет около 55%.

В последние годы наблюдается значительный прогресс в развитии рынка финансовых технологий, а пандемия COVID-19 ускорила этот процесс. Сейчас Казахстан лидирует в развитии рынка финансовых технологий среди стран Средней Азии. Количество платёжных карточек в обращении за последние пять лет увеличилось на 46,7%, до 46,8 млн. Таким образом, сегодня каждый работающий казахстанец имеет в среднем 5 платёжных карт.

Кроме того, с развитием электронной торговли и онлайн-кредитования в стране существенно выросли безналичные операции. Так, за одиннадцать месяцев 2020 года объём безналичных платежей составил уже 30 трлн тг — более чем в 2,5 раза больше по сравнению с аналогичным периодом 2019 года. При этом 81,5% безналичных платежей было совершено онлайн-способом. Сегодня практически все банки Казахстана имеют системы дистанционного обслуживания, а количество пользователей онлайн-сервисов банков увеличилось за год на 51,6%, до 27 млн (годом ранее — 18 млн).

Давайте рассмотрим, какое влияние оказывает развитие IT-технологий и цифровизация на изменение методов и моделей прогнозирования финансовых результатов бизнеса.

Но на практике, чем пользовался (и к сожалению, еще пользуется) опытный аналитик, руководитель предприятия или финансовый менеджер – это набор методов и моделей в пределах своей компетенции. Причем мало кто использовал сложные математические модели, больше опирались на интуитивные методы, используя накопленный опыт и данные прошлых лет.

В настоящее время, во всех развитых странах, создана Библиотека готовых решений для моделирования собственного бизнес-проекта. И это здорово. Среди всего многообразия готовых моделей всегда можно выбрать наиболее подходящую.

Уже существуют онлайн-платформы для финансового планирования и прогнозирования. Они помогают автоматизировать планирование и держать под контролем инвестиционные показатели. Как пример, давайте рассмотрим онлайн - платформу «Систему прогнозирования спроса» в крупной торговой сети. Она позволяет повысить эффективность рекламных акций и продаж. В первую очередь хотелось бы отметить, что система полностью разработана по большим данным. Она формируется в системе Tableau, с графическим форматом вывода данных и удобным пользовательским интерфейсом. Работа с отчетностью при ее использовании стала быстрее и удобнее, а визуализация нагляднее. Повысилась точность прогнозирования спроса для регулярных и промопродаж, минимизировалось влияние человеческого фактора, сократились потери от упущенных продаж и повысилась эффективность управления товарными запасами в магазинах и распределительных центрах. Как итог, зафиксирован рост валового дохода и эффективность выполнения плана магазина, сокращение товарных запасов и списаний. Алгоритмы BigData X5 позволяют достичь высокой точности прогнозирования (более 70%). Система рассчитывает выкладку товаров, прогнозирует нагрузку на магазин, повышает точность модели на основе сотен факторов, что в конечном счете положительно влияет на весь процесс товарооборота.

А еще, каждый желающий может скачать себе на смартфон приложение для финансового планирования. Их существует значительное множество, но вот некоторые из них: Moneop, KoinKeeper и др. Они позволяют вести учет своих доходов и расходов, помогают планировать и сберегать, имеют единый доступ для всей семьи.

Цифровизация несёт прямые выгоды для потребителей финансовых услуг, связанные с повышением инклюзии, расширением доступа к услугам, снижением издержек и сокращением затрат времени на проведение транзакций. Внедрение цифровых интерфейсов позволяет расширить возможности взаимодействия поставщиков и потребителей финансовых услуг и повысить уровень конкуренции на финансовом рынке. Развитие рынка финансовых технологий позволит сократить долю теневой экономики, увеличит конкурентоспособность финансовой системы РК и позволит привлечь в сектор инвесторов. Что позволит предприятиям получать прибыль, увеличит рентабельности и его стоимость в условиях привлечения для развития собственного и заемного капитала, что и является для нас актуальной задачей для прогнозирования результатов деятельности и финансовых результатов организаций.

Новые финансовые технологии предполагают внедрение искусственного интеллекта, который мог бы обслуживать клиентов, обучать, анализировать большие объемы данных. Программа самостоятельно делает вывод об основных показателях бизнеса, которыми компания не может управлять в полной мере – объем продаж, риски или действия конкурентов. И это у нее получится гораздо качественней, чем даже у лучших аналитиков, т.к. программа использует максимальное количество показателей, статистическую информацию, учитывает опыт прошлых лет и реальную ситуацию.

В заключение хочется сказать, что цифровые технологии стали неотъемлемой составляющей развития финансового сектора и настолько прочно вошли в нашу жизнь за последние несколько лет, что большинство людей не представляют без них свое существование.

Список литературы

1. Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа: Учебник. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 526 с.
2. Ковалев В.В. Введение в финансовый менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 768 с.
3. Рабочая Тетрадь стандарта ИСО 4500:2018 – М., ТехПромИздат». - 2018.
4. Стандарт ИСО 5001/2018 – М., ТехПромИздат». - 2018.

Төртінші революциялық жағдайындағы ішкі аудит

А.Н. Ламбекова¹, Ә.Ж. Серіков², И.С. Нуржанова³

¹ Бухгалтерлік есеп және аудит кафедрасының қауым. профессор, PhD

² «Есеп және аудит» мамандығы бойынша 1 курс магистранты

³ Anadolu Üniversitesi

aygerim.lambekova@mail.ru, anuar.serikov@inbox.ru, nismakate-88-89@mail.ru

^{1,2} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

³ Anadolu Üniversitesi, Турция, Эскишехир қ.

Түйіндеме: мақалада қазіргі цифрландыру жағдайындағы ішкі аудиторлық тексеріс туралы баяндалған. Оның ішінде ішкі аудиторлық тексерістің ішінде үздіксіз аудит жүргізу туралы және үздіксіз бақылау мониторингін енгізу деңгейін бағалау берілген. ақпараттық жүйелер, деректерді талдау, үлкен көлемдегі деректер, жасанды интеллект, машиналық оқыту, блокчейн, робототехника, үздіксіз аудит сияқты технологиялардың аудитке әсері айтылды.

Түйінді сөздер: ішкі аудит, цифрландыру, үздіксіз аудит, аудитор, блокчейн, технология, индустриялық революция

Қазіргі қоғам үнемі өзгеріп отырады. Бүгінгі таңда әлемге әсер ететін негізгі бағыттардың бірі - цифрландыру. Цифрландыру толқыны ұйымдарға да әсер етті. Клиенттердің үнемі өзгеріп отыратын және жедел сұранысына жауап беру үшін олар өздерінің жұмыс әдістерін бейімдеу үшін технологияларды қолдануы керек. Бұл олардың тиімді болуына мүмкіндік береді. Ішкі аудит ұйымдағы маңызды функция болғандықтан, бұлсандық трансформация ішкі аудит процесі мен практикасына әсер ете ме, әсері қандай?

Аудиторлардың рөлі цифрландырудың әртүрлі толқындарымен қатар дамыды, бұл ақпараттық жүйелер, деректерді талдау, үлкен көлемдегі деректер, жасанды интеллект,

машиналық оқыту, блокчейн, робототехника, үздіксіз аудит сияқты технологияларды тудырды[1].

Роботты / интеллектуалды процестерді автоматтандыру жалпы, роботты процестерді автоматтандыру дегеніміз – детерминистік және құрылымдық мәліметтері бар тапсырмаларды автоматтандыру үшін басқа бағдарламалық қамтамасыз ету даналарымен жұмыс істей алатын бағдарламалық жасақтама

Машиналық оқыту және жасанды интеллект машиналарды оқыту алгоритмдері қорытынды жасай алады немесе "нақты бағдарламалаусыз" тапсырманы орындай алады. Жақында машиналарды оқыту алгоритмдері жетілдірілген есептеу мүмкіндіктерінің арқасында үнемді және тиімді бола бастады. Машиналық оқытудың күшті жағы – бұл адамдарға байқау қиын болатын факторларды (немесе заңдылықтарды) зерттеу мүмкіндігі. Аудиторлар үшін басты мәселе-бұл серпінді технологиялар "адамдарды" алмастыра ма? Технология әлі де аудиторларды толығымен алмастыра алмайды, бірақ ол нақты және тар тапсырмаларды адамдарға қарағанда тиімді орындай алады. Машиналарды оқыту алгоритмдерінің негізгі мәселесі-олардың кәсіби пайымдау қабілеті шектеулі. Аудиторлар аудиторлық тапсырмалар кезінде бірқатар кәсіби пайымдаулар жасайды. Әрбір маңызды пікір құжатталуы керек және мұндай технология аудиторларға зерттеу туралы ақпарат бере алады, тіпті егер оны растайтын дәлел ретінде тану мүмкін болмаса да. Осылайша, машиналық оқыту және жасанды интеллект аудиторлар үшін кәсіби шешім қабылдауға көмекші құрал бола алады[2].

Аудитті сандық түрлендіру деректер экожүйесіндегі өзгерістер аналитиканы одан да ақылды етеді. Әлеуметтік желідегі клиенттердің пікірлері сияқты экзогендік деректерді нақты уақытта жинауға болады. Мұндай экзогендік деректерді олар пайда болған кезде талдауға болады, бұл аудиторға уақтылы және өзекті ақпарат береді Демек, бұл аналитикалық құралдар аудиторлық тәуекелден туындаған белгісіздікті төмендетуі мүмкін.

Блокчейн, смарт-келісімшарттар және криптовалюталар блокчейн немесе таратылған кітап технологиясы, банк ісі, акциялар саудасы және сақтандыру сияқты кәсіпорындарды трансформациялайды. Блокчейннің деректердің тұтастығын қорғау, жедел ақпарат алмасу, келісімшарттар арқылы бағдарламаланатын және процестерді автоматты түрде басқару функциялары жаңа бухгалтерлік экожүйенің дамуына ықпал етеді және автоматты кепілдіктің белгілі бір деңгейін қамтамасыз етеді. Блокчейн технологиясы есепке алуға негізделген. Ол активтерді, міндеттемелерді, транзакцияларды есепке алады және сақтайды және ақша қаражаттарының қозғалысын есепке алу және шоттарды салыстыру әдістерін ұсынады. Бұл бухгалтерлік қызмет саласы үшін тән болып табылады, ол қазіргі уақытта нормативтік талаптарға сәйкестігін қамтамасыз ету үшін бухгалтерлік функцияларды орындау үшін қағаз тасымалдағыштарға сүйенеді. Бұл процесс қиын болғанымен, аудиторлар әлі де қағаз тасымалдағыштарды қажет етеді, ал бухгалтерлік жазбалар қалай жасалады, аудиторлар үшін әрқашан қызықты[3].

Ұйымдар, соның ішінде "Үлкен төрттіктің" құрамына кіретін жетекші консалтингтік компаниялар қазірдің өзінде блокчейнді өз қызметіне енгізу үшін қадамдар жасауда және блокчейннің әртүрлі салалардағы ұйымдардың бухгалтерлері үшін маңызды екендігі айқын бола бастады. Технологияның ақпараттық жүйелер үшін, атап айтқанда, соңғы пайдаланушыларға операциялар туралы ақпаратты шоғырландыру және беру мәселелерінде маңызды салдары бар. Сондай-ақ, блокчейннің әртүрлі нұсқалары арасындағы түбегейлі айырмашылықтарды түсіну және бизнес ландшафтына қолдану маңызды

Аталғандардың ішіндегі ең маңыздысы ретіндн үздіксіз аудитті жүзеге асыруды атауға болады, ішкі аудит процесінде аудит пен басқару үшін жаңа тәуекелдердің пайда болуы, сондай-ақ ішкі аудитті бақылау және басқару мақсатындағы өзгерістер. Ұйымдардың цифрлық трансформациясы ішкі аудит процесі мен практикасына әсер етеді. Бұл ішкі

аудиторлардың рөлін одан әрі дамытуды көздейді. Енді олар аз күш-жігермен сенімділіктің жоғары деңгейін ұсына алады, бұл олардың кеңесші рөлін жақсартуға мүмкіндік береді. Бұдан басқа, жақын арада консультациялық қызмет көлемі болашаққа қосымша назар аудара отырып кеңейтілетін болады. Қазіргі уақытта бұл әсер әлі де аз, бірақ алдағы жылдары оның өсуі күтілуде, бұл ішкі аудит қызметіне осы технологияларды олардың тиімділігін арттыру үшін пайдалануға мүмкіндік береді. Жалпы, бұл ұйым үшін ішкі аудиттің құнын арттырады. Бөлімнің сандық түрленуін жүзеге асыру үшін ішкі аудит қызметінің басшысы немесе бас атқарушы директор өз процесін стандарттаудан бастауы керек. Кейіннен, осы сандық түрлендіруді басқару үшін деректерді талдаудың сенімді құралын енгізу және ішкі аудиттің тәжірибелі сандық тобын құру қажет[4].

Үздіксіз аудиттің ұйымда үздіксіз аудитті және үздіксіз бақылау мониторингін енгізу деңгейін бағалау үшін төмендегі кестеден көруге болады (кесте 1).

Кесте 1

Үздіксіз аудитті және үздіксіз бақылау мониторингін енгізу деңгейін бағалау

	1 кезең	2 кезең	3 кезең	4 кезең
	Дәстүрлі аудит	Пайда болуы	Дамуы	Үздіксіз аудит
Мақсаты	* Басшылық ұсынған қаржылық есептердің дұрыстығын қамтамасыз ету.	* Тиімді бақылау	* Бақылау құралдары мен операциялық нәтижелердің сапасын тексеру.	* Деректердің сапасын арттыру * Бақылаудың сыни құрылымын құру
Тәсіл	* Дәстүрлі аралық аудиттер және жыл соңындағы аудиттер	* Кейбір негізгі бақылау процестерімен дәстүрлі тәсіл	* Қоңырауларды дәлел ретінде пайдалану * Үздіксіз бақылау мониторингі	* Ерекшеліктері бойынша аудит

1- кестенің жалғасы

	1 кезең	2 кезең	3 кезең	4 кезең
	Дәстүрлі аудит	Пайда болуы	Дамуы	Үздіксіз аудит
IT/ деректердің қол-жетімділігі	* Әрбір тексеріс жеке негіз * Деректер аудит барысында жиналады	* Цикл бойынша аудиторлық тексеруді қайталау	* Деректерді түсіру процестерін жүйелі түрде бақылау	* Деректерге толық қол жеткізу * Деректер қоймасының аудиті, өндіріс, қаржы, салыстырмалы талдау және қателіктер тарихы.
Аудитті автоматтандыру	* Автоматтандырыл-маған процестер және жеке IT аудиті	* Аудитті бас-қаруға арналған бағдарлама-лық қамтамасыз ету және жұмыс құ-жаттарын дайын-дауға арналған бағдар-ламалық жасақтама	* Автоматты бақылау модулі	* Үздіксіз бақылау және жедел әрекет ету * Аудиттің көп бөлігі автоматтандырылған
Аудит пен басқаруды бірге алып жүру	* Тәуелсіз және тәуелді	* Кейбір негізгі бақылау функцияларына ортақ қол жетімділік	* Табиғи әсері бар жалпы жүйелер мен ресурстар	* Мақсаты параллель жүйелер және жалпы инфрақұрылымдар

Аудит функциясын басқару	* Қаржы ұйымы директорлар Кеңесі үшін аудит пен матрицаға жетекшілік етеді.	* Тәуекел, аудит және сәйкестік салалары арасындағы үйлестірудің белгілі бір деңгейі ІТ аудиті дербес жұмыс істейді	* Ішкі аудит және ІТ аудиті тәуекелдерді басқаруды үйлестіреді және автоматты аудит процестерін бөліседі * Аудит қаржылық деректерді операциялық процестермен байланыстырады.	* Орталықтандырылған және тәуекелдерді басқару, талаптарды сақтау және сыртқы аудитпен ,белгілі бір деңгейде біріктірілген.
Аналитикалық әдістер	* Қаржылық коэффициенттер	* Сектор / шот деңгейі деңгейіндегі қаржылық коэффициенттер	* Тиімділіктің негізгі көрсеткіштерінің деңгейін мониторингтеу * Құрылымдық үздіксіздік теңдеулері * Транзакция деңгейінде бақылау	* Бизнесінің негізгі секторларының корпоративтік модельдері. * Алдын ала ескерту жүйесі

Үздіксіз аудит және үздіксіз мониторинг әдіснамасының пайда болуымен компанияның қаржылық деректерін үздіксіз және уақтылы талдау және ішкі бақылау күшейтіледі. Қабылдауға әсер ететін бірнеше факторлар бар, соның ішінде басшылықтың қолдауы, болжамды шығындар, нормативтік-құқықтық орта және қызметкерлердің білімі. Деректерді тексеруді және талдауды тиімді орындау үшін ішкі аудиторға ақпараттық жүйенің белгілі бір деңгейі және қолданбалы бағдарламалар арқылы немесе ІТ бөлімінің деректерді алу арқылы деректерге қол жетімділік қажет. Әдетте, ішкі аудиторлар үздіксіз бақылау технологиясы арқылы ішкі бақылауды бақылауға жауап береді және барлық ерекшеліктер туралы басшылыққа хабарлайды. Осылайша, келесі буынның ішкі аудиторлары қолданылатын технологиялар мен аудиттің қазіргі тәжірибесі туралы белгілі бір білімді қажет етеді.

Үздіксіз аудит - бұл тәуелсіз аудиторларға бір уақытта немесе қысқа мерзім ішінде шығарылған аудиторлық есептердің серияларын қолдана отырып, тексеру тақырыбы бойынша жазбаша кепілдіктер беруге мүмкіндік беретін әдіс. Үздіксіз аудитті енгізу жылдамдығы жылдар өткен сайын біртіндеп өсті; дегенмен, ұйымдарда үздіксіз аудит пен үздіксіз бақылау мониторингін енгізуге әсер ететін қозғаушы күштер мен кедергілерді талдай отырып, біз технологияны әзірлеу және қолдану кезеңі туралы жақсы түсінік аламыз.

Ішкі аудит қызметтері жауапты инновацияларға белсенді ықпал етеді деп күтілуде. Олар технологиялық жетістіктердің толық әсерін тез бағалай білуі керек, содан кейін әр жаңа инновацияға назар аударып, бұл инновацияның ұйымның тәуекелдер профилінің өзгеруіне қалай әсер ететінін толық түсінуі керек[5].

Инновациялық ұйымдарға ішкі аудиттің инновациялық функциялары қажет, әйтпесе ішкі аудиттің мәні төмендейді.

Төртінші индустриялық революцияның салдары болып табылатын цифрландырудың қазіргі заманғы үрдістері ішкі аудитті трансформациялаудың негізгі факторы ретінде әрекет етеді. Жоғарыда аталған технологиялардың синтезі "автоматтандыру спектрін" құрайды, бұл бұрын-соңды болмаған есептеу қуатына байланысты айтарлықтай артықшылықтарға және жаңа тәуекелдерге әкеледі, осылайша ішкі аудит үшін мүмкіндік пен қауіп-қатерге тең болады. Автоматтандыру спектрінің аудит процедураларына қосарланған әсеріне байланысты ішкі аудитті түрлендірудің тағы бір маңызды факторы – үшінші қорғаныс желісінің қызметтерін технологиялық сынақтарға бейімдеу дәрежесін анықтауға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Одинцова Т.А., Рура О.В. сандық экономика мен ақпараттық қоғам жағдайындағы бухгалтерлік есептің трансформациясы. Цифрлық экономика мен өнеркәсіпті қалыптастырудағы жаңа сын-кәтерлер, 2018.
2. Изварина Н.Ю. компанияның экономикалық қауіпсіздік жүйесінде ішкі аудитті жүргізудің әдістемелік аспектілері // қоғамды автоматтандыру жағдайында мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің құқықтық мәселелері. – 2018.
3. Rindasu S.-M. Blockchain in accounting: Trick or treat? Quality — Access to Success. 2019.
4. Шанасирова, Н. (2018). Вопросы организации внутреннего аудита. Международные финансы и бухгалтерский учет, 2018.
5. Лосева, А.С. Внутренний контроль как функциональная безопасность экономической на коммерческих предприятиях, 2017.

Учет и оплата труда

Е.А. Назаренко¹, М.С. Николаенко²

^{1,2} студентки специальности «Учет и налогообложение»
tereshenco1@gmail.com, bomnau_student@ukr.net

¹ Николаевский национальный аграрный университет, г. Николаев, Украина

² Национальный университет биоресурсов и природопользования, г. Киев, Украина

Аннотация: Проблема оптимизации затрат на оплату труда одна из ключевых в экономике. Правильная организация бухгалтерского учета и анализа оплаты труда на предприятии оказывает влияние на формирование конечного финансового результата (прибыли) организации.

Ключевые слова: заработная плата, рабочая сила, фонд оплаты труда, эффективность использования заработной платы, структура заработной платы, оценка уровня заработной платы.

Заработная плата – это основной источник дохода персонала и одна из основных статей расходов компании.

Заработная плата регулируется не централизованно, а через трудовые договоры; государство отказалось от централизованного регулирования заработной платы. Организация имеет право самостоятельно устанавливать тарифы, оклады, премии, надбавки и другие выплаты, при условии, что заработная плата не ниже установленного законом минимального размера оплаты труда.

Основной формой распределения по труду является заработная плата, которая представляет собой выраженную в денежных средствах долю трудящихся в той части национального дохода, которая направлена на цели личного потребления и распределения по количеству и качеству труда, затраченного каждым в общественном производстве.

Формы и системы оплаты труда являются средством определения соотношения между количеством и качеством труда, т.е. между объемом работы и ее оплатой [3]. Это делается с помощью различных показателей, которые отражают результаты работы и фактически отработанное время. Другими словами, форма вознаграждения определяет, как оценивается труд, когда он оплачивается: по конкретному результату, по отработанному времени, по индивидуальным или коллективным результатам. В зависимости от формы труда,

используемой на предприятии, структура заработной платы различается: в ней преобладает условно-постоянная часть (тариф, оклад) или переменная часть (сдельная, премии). Соответственно, влияние материальных стимулов на показатели отдельного работника или коллектива бригады, отдела или цеха будет разным.

Предприятия и организации самостоятельно определяют формы и системы оплаты труда для различных категорий работников. Оплата труда – это вознаграждение сотрудников за выполненную работу. Ее ключевой частью считается заработная плата – сумма, выплачиваемая за проделанную работу. Зачастую зарплата имеет фиксированную ставку в единицу времени. При необходимости выплаты могут начисляться по часам, дням, неделям или месяцам. С точки зрения сотрудника, зарплата – это его основной доход. С точки зрения работодателя – сумма, которую придется отнести на издержки производственного процесса и по возможности уменьшить [1].

Среди главных функций работников предприятия можно выделить следующие:

- социальная, отражающая меру труда каждого при разделении фонда потребления между сотрудниками и владельцами производственных средств.

- воспроизводительная, выражающаяся в обеспечении сотрудников и их семей необходимыми условиями для воспроизводства.

- учетная – рабочая сила распределяется по предприятиям, отраслям и регионам в соответствии с рыночной конъюнктурой.

- стимулирующая – размер выплат зависит от трудового вклада конкретного сотрудника в окончательный результат работы компании или проекта.

Под системой оплаты труда следует понимать:

- размеры тарифных ставок;

- размеры окладов (должностных окладов);

- размеры доплат и надбавок компенсационного характера.

В перечисленных системах оплаты труда можно выделить основные и системы, дополняющие основные системы оплаты. Так, к основным системам оплаты следует отнести оплату, определяемую на основании тарифных ставок и окладов. Доплаты и надбавки компенсационного характера дополняют эти основные системы оплаты труда. Формы оплаты представлены на рисунке 1.

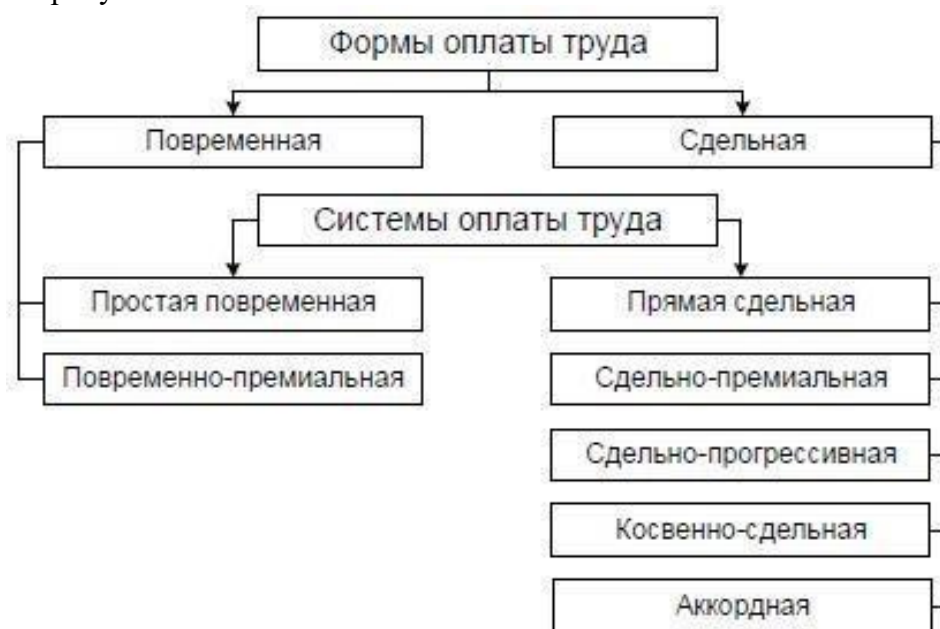

Рисунок 1. Формы оплаты труда

Примечание – источник [1].

Организация самостоятельно разрабатывает и утверждает формы и системы оплаты труда, а именно: тарифные ставки и оклады.

В основном на организациях применяется повременная и сдельная форма оплаты труда [2].

Сдельная форма оплаты труда подразумевает начисление выплат работникам за каждую единицу выполненной работы или созданной продукции. Все расценки устанавливаются заранее. При современном подходе сдельная система подразделяется на несколько подвидов:

1. Прямая сдельная. Производится исключительно на основании существующих расценок за единицу продукции или работ. При выплатах учитывается квалификация сотрудников.

2. Сдельно-премиальная. При перевыполнении плана выработки или достижении иных качественных или количественных показателей начисляются премии.

3. Сдельно-прогрессивная. Сотрудники перевыполняют установленную норму – работодатель увеличивает выплаты.

4. Косвенно-сдельная. Используется на вспомогательных производствах, а также при расчетах с наладчиками, комплектовщиками и т.д., которые не участвуют непосредственно в производственном процессе, но помогают ему.

5. Аккордная. Производится за всю выполненную работу, а не за каждую операцию по отдельности.

При подобном подходе к расчетам увеличиваются количественные показатели работников, люди становятся материально заинтересованными в росте производительности и окончательном результате.

При повременной схеме не имеет значения количество выпущенной продукции или выполненной работы. Сотрудник должен находиться на рабочем месте в течение 8-и часов и получить заработную плату за фактически отработанное время. В зависимости от периода расчета существуют почасовая, поденная, понедельная и помесечная зарплаты. Заработная плата будет равна произведению тарифной ставки за период и количество отработанных периодов. Простая повременная оплата не зависит от количественных характеристик. Фактически это оклад, начисляемый каждому сотруднику лишь за сам факт его наличия на предприятии [5].

При повременно-премиальной денежной форме оплаты труда рабочих к окладу прибавляется премия за выполненную работу, достижение каких-либо показателей или за иные критерии. Все условия получения премии оговариваются в трудовом соглашении с сотрудником и прописываются во внутренней документации.

Сегодня большинство крупных компаний предпочитают уходить от современной формы. Материальное поощрение зависит от квалификации сотрудника и анализа выполняемой работы. Такие предприятия выплачивают сотруднику фиксированные суммы именно за квалификацию, качество и объем работы, а не за время, проведенное на рабочем месте.

Системы оплаты труда сводятся к трем основным: тарифной, бестарифной и смешанной.

При тарифной системе существуют нормативы, согласно которым дифференцируется зарплата работников нескольких категорий.

К элементам этой системы относятся:

- Тарифная сетка – таблица со ставками за час или день. Сегодня принято использовать шестиразрядные сетки, которые дифференцируются в зависимости от условий труда. В таблице предусматриваются ставки для сотрудников, работающих на сдельной и повременной основе.

- Тарифная ставка – оплата за работу, выполненную в единицу времени. На западе чаще используется часовая ставка (например, в Америке минимальная ставка составляет 7,25

долларов в час). Тарифная ставка выражена исключительно в денежной форме и повышается вместе с разрядом.

- Тарифный коэффициент. Первый разряд, самый низкий, принимается за базу. Коэффициент – это отношение ставки разряда к базе. Показатель дает понять, во сколько раз оплата труда рабочих, которым присвоен конкретный разряд, превышает выплаты неквалифицированным работникам с первым разрядом.

- Тарифно-квалификационный справочник, в котором содержится список работ, квалификационные требования и характеристики, требования к персоналу и т.д.

Бестарифная и смешанная системы оплаты труда. При бестарифной системе оплаты труда зарплата не зависит от того, какой объем работы выполнил конкретный исполнитель, и какое время было затрачено. Всё зависит от того, с каким результатом отработало все предприятие или подразделение. По окончании периода работодатель выделяет определенные денежные средства на фонд заработной платы.

Бестарифная система используется при коллективной организации труда. В частности, начисления производятся на бригаду или временный коллектив. Индивидуальные выплаты производятся не по категориям или разрядам, а по индивидуальным коэффициентам, присвоенным каждому члену бригады [4].

Фактически бестарифная система представляет собой модификацию тарифной, когда каждый работник оценивается индивидуально. На большинстве предприятий использование такой схемы не имеет смысла, однако при высокой корпоративной системе и проработанной системе оценки эффективность бестарифного подхода возрастает.

Смешанная система – это сочетание тарифной и бестарифной системы. Здесь все зависит от специфики работы компании и производственной необходимости. Среди подобных схем выделяются три:

- Плавающие оклады. Работник или команда выполняют план выпуска товаров. В зависимости от результативности тарифная ставка подлежит корректировке.

- Комиссионная форма. Используется для продавцов и работников службы сбыта, рекламных агентств и подобных компаний.

- Дилерский механизм. Представитель компании за собственные деньги закупает продукцию для последующей реализации. Разница между закупочной и розничной ценой – это и есть заработная плата.

Вне зависимости от того, какая система выбрана на предприятии, она должна быть понятна всем. Сотрудники должны знать, каких показателей они должны добиться, чтобы получить причитающиеся им выплаты. Если четких критериев нет, отсутствует мотивация для достижения поставленных целей.

Целью стратегического управления является выживание в долгосрочная конкуренция. Одной из важнейших сильных сторон организации является высокий кадровый потенциал.

Одной из важнейших сильных сторон организации является высокий кадровый потенциал.

Список литературы

1. Орлова Е.В. Оплата и нормирование труда // Справочник кадровика. – 2017. – №4.
2. Ракитина М.Ю. Выплата заработной платы // налоговый курьер. – 2018. – №1. – С. 34
3. Митрофанова И. А. Управление экономикой труда на предприятии: учеб. Пособие. Волгоград: ВолГГТУ, 2018. – 35 с.
4. Митрофанова И. А., Тлисов А. Б. Потенциал модернизации налога на прибыль: экономико-управленческие аспекты: монография. Волгоград: Крутон, 2018. – 246 с.
5. Мишурова И. В., Кутелев П. В. Управление мотивацией персонала: учеб. -практ, пособие. М.: ИКЦ «МарТ», 2019. – 240 с.

Academic entrepreneurship as a mechanism of technology transfer

D.A. Sitenko¹, E.V. Murashova²

¹Doctor PhD, Professor of the Department of Accounting and Auditing

²Candidate of economic sciences, associate professor of the Department of Economics and Management

daesha@list.ru, elena.murashova898@gmail.com

¹Karaganda University named after Y.A. Buketov, Karaganda

²Pacific State University (Khabarovsk)

The article examines academic entrepreneurship as one of the mechanisms for the transfer of innovative ideas and technologies from the academic environment to production. The characteristics of such objects of the innovative infrastructure of the university as technology transfer offices and business incubators are given. The advantages of start-ups and small innovative enterprises as the main forms of academic entrepreneurship are considered.

Key words: academic entrepreneurship, innovation, small innovative enterprises.

In the context of globalization, innovation is becoming the most important source of development for countries and regions. At the new stage, innovations are based on scientific developments, the process of commercialization of which in science is usually called academic entrepreneurship.

Academic entrepreneurship is appeared in the United States in the late 1970s as a way to improve the competitiveness of American companies on the international market for transport and technical equipment.

The official consolidation of academic entrepreneurship as a new research area is associated with the adoption in 1980 of the Bay-Dole Law, which marked the beginning of the proliferation of knowledge-based companies created by academic scientists and graduates of technological universities, as well as securing the right of employees of higher educational institutions and research institutes to commercialize their own inventions.

The development of social networks, the expansion of publishing opportunities and sources of funding, the development of legislation in the field of intellectual property protection contributed to the fact that academic entrepreneurship has become widespread in Europe and the most developed countries of Asia.

Traditionally “Academic entrepreneurship” means “university spin-off” or institutional transfer of R&D (technology) to organize innovation or venture. University spin-offs are dependent upon licensing or assignment of an institution’s IP for starting their activity [1].

In well-known research universities, such as MIT, Stanford, and others, spin-offs are supported through special structural units, the so-called technology transfer offices (TTOs). The responsibilities of this unit include the creation of favorable conditions for scientists wishing to engage in research activities, namely:

- provision of the necessary infrastructure (laboratory, equipment);
- selection of personnel for the implementation of the project;
- search and attraction of investors to research projects;
- advising scientists on licensing and patenting issues;
- ensuring the protection of intellectual property;
- advising and helping scientists in creating spin-offs [2].

Funding for academic spin-off firms is also carried out from university funds, which can be replenished through the university's commercial activities or through charitable donations [3].

Another structure that can help scientists in the implementation of their own business is a business incubator. Its task is to advise and assist in its creation (rent of placement at discounted rates, assistance in organizing the promotion of spin-off products, etc.).

An equally important form of academic entrepreneurship is the formation and development of start-ups, that is, enterprises formed by graduates or university employees who have developed and received licenses for technology transfer in their free time from study or work. In the innovation process of the development of such companies, universities are indirectly involved, providing mainly educational and information services, thereby contributing to the creation of a favorable scientific, technical and entrepreneurial atmosphere. Start-ups, as a rule, have high innovation and commercial potential, therefore they are very popular with investors.

It can be noted that the largest number of science-intensive companies are represented in Finland, Canada, Great Britain, Japan and the USA. This is due to a large amount of funds allocated for scientific research and the formation of R&D in these countries.

The relevance of the study of academic entrepreneurship is due to the fact that academic entrepreneurs:

- support economic development, both at the regional and national levels;
- produce a significant amount of economic value;
- provide jobs;
- stimulate investment in university technology;
- increase the commercialization of university technologies;
- are an effective means for the commercialization of technologies in the early stages of development;
- are an effective means of attracting inventors;
- support the mission of the higher education institution;
- support additional research by university teachers;
- help to attract and retain new teachers;
- contribute to the learning of students;
- are distinguished by high performance [4].

The role of small innovative enterprises emerging at universities and academic institutions is determined by the following circumstances.

Small innovative enterprises contribute to the involvement of a university or an academic institution in the economic circulation of intellectual property, which, in turn, creates opportunities for increasing the income of both the organization itself and the authors of inventions. Thus, half of the income of large universities and research centers from the commercialization of intellectual property objects comes from the sale of licenses.

Small innovative enterprises create a positive image of the parent organization, which attracts talented youth, as well as generates the interest of potential sponsors and investors.

Small innovative enterprises provide jobs for students, university graduates and graduate students, and contribute to their professionalism.

Small innovative enterprises attract real customers for research and development work, form their market orientation, and make it possible to predict future directions of scientific research [5].

In general, the transfer of technology from a university can occur through:

- carrying out research under contracts;
- conferences, exhibitions and special media;
- joint publications;
- work of exchange researchers;
- informal contacts within professional communities;
- the flow of graduates into business;
- sale of licenses for the intellectual property of the university;

- establishment of subsidiaries by the university;
- creation of joint laboratories by the university and business.

Academic entrepreneurship, at whatever level of development it may be, contributes to an increase in the country's innovativeness and the formation of its competitive advantages.

References

- 1 Wright, M. (2007). *Academic entrepreneurship in Europe*. Edward Elgar Publishing.
- 2 Белкин В.Г. и др. Развитие академического предпринимательства в некоторых странах АТР (по материалам научных публикаций)// *Известия ДВФУ. Экономика и управление*. #2. - 2016. – С. 99–111
- 3 Benneworth, P., & Charles, D. (2005). University spin-off policies and economic development in less successful regions: learning from two decades of policy practice. *European Planning Studies*, 13(4), 537-557.
- 4 Бабак Л.Н., Хегай Е.В., Белкин В.Г. Академическое предпринимательство: анализ факторов, влияющих на принятие решения учеными о начале предпринимательской карьеры // *Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: Экономика. Социология. Менеджмент*. - 2019. - Т. 9. - № 5 (34). - С. 51-77.
- 5 Ситникова И.С., Романова М.С. Академическое и вузовское научное предпринимательство как трансфер изобретений в экономику знаний// *Патенты и лицензии. Интеллектуальные права*. - 2015. - № 11. - С. 68-75.

Анализ современного состояния системы государственного аудита и финансового контроля в Карагандинской области Республики Казахстан

Д.А. Ситенко¹, А.Б. Оспанов²

¹PhD, профессор кафедры бухгалтерского учета и аудита

²магистрант 1-го года специальности «Учет и аудит»

daesha@list.ru, aset.ospanov.1985@inbox.ru

Карагандинский университет им. академика А.Е.Букетова, Караганда

Аннотация. В данной статье рассмотрено состояние системы государственного аудита и финансового контроля в Карагандинской области Республики Казахстан, которая является важным элементом в управлении бюджетными ресурсами, активами области и субъектов квазигосударственного сектора.

Ключевые слова: государственный аудит, финансовый контроль, государственный бюджет, финансовые поступления, финансовые нарушения, аудиторские мероприятия.

Финансовый контроль, проводимый различными государственными органами в зависимости от уровня управления, является одним из основных видов финансового контроля.

В соответствии со статьей 1 Закона Республики Казахстан «О государственном аудите и финансовом контроле» от 12 ноября 2015 года № 392-V, «...финансовый контроль – это деятельность, направленная на устранение выявленных в ходе государственного аудита нарушений...» [1].

Финансовый контроль проводится субъектами государственного аудита и финансового контроля в рамках компетенции, утвержденной настоящим Законом и другими законами Республики Казахстан, а также актами Президента Казахстана и Правительства РК, через

обеспечение компенсации в бюджет, восстановления через оказание услуг и выполнения работ, поставки товаров или выявления по учету сумм нарушений, исполнения предписаний и привлечения к ответственности виновных лиц [2].

Цель государственного аудита заключается в увеличении эффективности управления и расхода бюджетных средств, а также активов государства и субъектов квазигосударственного сектора [3].

Система государственного аудита и финансового контроля в Карагандинской области Республики Казахстан представлена деятельностью Ревизионной комиссии по Карагандинской области.

Рассмотрим деятельность Ревизионной комиссии по Карагандинской области на примере проведения государственного аудита КГКП «Карагандинский государственный зоологический парк» Отдела культуры и развития языков города Караганды

Производственно-хозяйственная деятельность Карагандинского зоологического парка направлена на сохранение и воспроизводство в искусственных условиях генофонда диких животных (особенно редких исчезающих видов) отечественной и мировой фауны, имеющих большое научное и культурно-просветительное значение; широкий показ населению коллекции диких животных, знакомство с особенностями биологии и поведения животных, воспитания навыков природоохранной деятельности, зоологической культуры и биологической грамотности.

Динамика количества животных в Карагандинском зоопарке за 2019-2021 годы
(без кормовых животных)

единиц

№ пп	Отделы	2019 год		2020 год		2021 год	
		Виды	Голов	Виды	Голов	Виды	Голов
1	Приматы	4	7	5	10	6	12
2	Аквариумный зал	59	340	57	338	58	366
3	Герпеталогия (пресмыкающиеся, земноводные, беспозвоночные)	36	206	35	206	32	181
4	Копытные животные	19	71	17	68	17	62
5	Хищные животные	19	53	19	52	19	60
6	Орнитология (птицы)	60	191	49	176	46	175
7	Дрессура	7	20	7	23	6	25
	Всего	204	888	189	873	184	881

Общее количество животных, птиц, пополнивших коллекцию экспонатов за 2019-2021 годы составило 119 голов (без кормовых), в том числе: в 2019 году – 26 ед., 2020 году – 13 ед., 2021 году – 80 ед.

Отмечается недостатком тот факт, что нормами законодательных актов Республики Казахстан не регламентированы нормы питания животных. Кормовые нормы для животных разработаны на основании многолетнего опыта практической и научно-производственной деятельности с учетом кормовой базы, индивидуального подхода и многочисленных кормлений различных животных.

В 2019 году размеры субсидий превысили доходы от платных услуг в 14,6 раз, в 2020 году – 10,6 раз и в 2021 году – 111,8 раз.

Таким образом, наблюдается зависимость Предприятия от дотации государства - доходы от платных услуг составляют лишь менее 9% от общего объема поступлений.

В общей сумме полученной дотации от государства расходы на выплату заработной платы и отчисления от нее в 2019 году составили 50%; 2020 году - 54%; 2021 году – 12%. В тоже время затраты на содержание животных в 2019 году составили 50%; 2020 году - 46%; 2021 году – 88% (за счет выделения средств на текущий ремонт вольеров для животных).

Данные показатели свидетельствуют о недостаточном финансировании расходов на содержание животных.

Так, на сегодняшний день основными проблемами Зоологического парка являются:

- отсутствие здания для зимнего содержания животных, птиц, а также размещения административного и технического персонала;
- отсутствие современных ограждений вокруг Зоологического парка (существующие с 1981 года ограждения имеют частичные разрушения, которые не реконструировали в течении 40 лет);
- коллекция животных Зоологического парка устарела (выбраковке по старости подлежат 192 головы от общего количества – 881);
- отсутствие транспорта для перевозки животных из других зоопарков по Казахстану, а также для мобильной работы передвижной зоологической выставки, которая принесла бы дополнительные доходы;
- отсутствие лаборатории в ветеринарной службе Зоологического парка для проведения анализов и исследований, оборудованное современными технологиями;
- отсутствие помещения и оборудования для выведения инкубационных яиц;
- отсутствие оргтехники для полноценного просвещения юных биологов (проекторы, компьютеры, сканеры, принтеры, наглядные пособия и др.);
- отсутствие подсобного хозяйства для выращивания собственных кормов (в существующих зоопарках Казахстана - зоопарки городов Алматы и Шымкента имеются подсобные хозяйства);
- недостаток квалифицированных специалистов (ветврачи, зоотехник, методист, экскурсовод, а также рабочих киперов для ухода за животными);
- отсутствие финансирования для повышения квалификации и обмена опытом с зарубежными зоопарками.

В 2020 году рамках программы ДКЗ были отремонтированы экспозиции для медведей и волков, вольеры для лошадей, архаров, куланов, верблюдов, копытных, крупных и мелких хищных животных, водоплавающих и прочих птиц, бизонов, пум, бегемота, пристройка для зимнего содержания бегемота и прочих животных, а также сеновал, зерносклад, ветеринарный блок, гараж, проходная на общую сумму 685 221,0 тыс. тенге.

Однако в ходе аудита установлено, что Зоологическим парком работы капитального характера на сумму 685 221,0 тыс. тенге классифицированы как текущие, в результате чего они осуществлялись без проектно-сметных документаций и авторского и технического надзора.

Кроме того, по данному объекту аудита была допущена оплата стоимости невыполненных работ на сумму 45 820,8 тыс. тенге.

Государственный аудит бюджетных средств был проведен по бюджетной программе 005 «Обеспечение функционирования зоопарков и дендропарков»;

По бюджетной программе 005 «Обеспечение функционирования зоопарков и дендропарков» аудит проведен по 2-м объектам: ГУ «Отдел культуры, развития языков, физической культуры и спорта города Караганды» (далее – Отдел культуры) и КГКП «Карагандинский государственный зоологический парк» Отдела культуры и развития языков города Караганды (далее – Зоологический парк, Предприятие).

Динамика бюджетных средств и платных услуг Карагандинского зоологического парка
за 2019-2021 годы

тыс. тенге

№	Наименование	2019 год	2020 год	2021 год
1	Бюджет	147 466,0	164 671,0	873 702,0
2	Платные услуги	10 124,2	15 500,0	7 812,0
	Всего	157 590,2	180 171,0	881 514,0

– 8,6%; 2021 году – 0,9%.

Общая сумма установленных аудитом финансовых нарушений составила 3 142 855,4 тыс. тенге или 13,1% от суммы охваченных средств и 32 процедурных нарушений и недостатков.

Из общей суммы финансовых нарушений подлежит к возмещению в бюджет 329 683,0 тыс. тенге, к восстановлению 2 813 172,4 тыс. тенге.

В ходе аудита возмещено 64 395,0 тыс. тенге, восстановлено 2 812 756,9 тыс. тенге; до заседания ревизионной комиссии возмещено 4 872,9 тыс. тенге. Остаток, подлежащий к возмещению – 260 415,1 тыс. тенге, к восстановлению – 415,5 тыс. тенге.

Подводя итоги аудиторской деятельности Ревизионной комиссии по Карагандинской области за 2021 год, можно привести следующие рекомендации:

1) обеспечить повышение эффективности инструментов стимулирования приоритетных отраслей экономики посредством применения, наряду с государственными инвестициями, альтернативных источников инвестирования, механизмов государственно-частного партнерства.

2) усилить содействие развитию предпринимательства, организации новых и экспортоориентированных предприятий в целях повышения финансовой устойчивости местных бюджетов и их сокращения их зависимости от вышестоящего бюджета.

3) принять необходимые меры по сдерживанию цен и тарифов на основные продовольственные товары и социально значимые услуги.

4) переориентировать подходы уполномоченного органа в сфере областного коммунального имущества к мониторингу деятельности субъектов квазигосударственного сектора от сбора информации и констатации убыточности к выработке, совместно с соответствующими местными исполнительными органами, действенных мер по повышению эффективности их финансово-хозяйственной деятельности.

5) обеспечить конструктивное взаимодействие уполномоченного органа по планированию и исполнению бюджета с администраторами для исключения формального подхода к разработке и реализации бюджетных программ.

6) принять меры по неукоснительному соблюдению законодательства о государственных закупках посредством организации системного мониторинга и контроля заказчиком и единым организатором проводимых государственных закупок.

7) использовать результаты аудиторских мероприятий и камерального контроля органов государственного аудита и финансового контроля для детального анализа причин допущенных нарушений законодательства Республики Казахстан и принятия мер по их предупреждению [8].

Список литературы

1. Закон Республики Казахстан «О государственном аудите и финансовом контроле» от 12 ноября 2015 года № 392-V;

2. Савченко Л.А. Правовые основы финансового контроля: науч. пособие. – Киев: Юринком Интер, 2008. – 504 с.;
3. Зейнельгабдин А.Б. - Государственный аудит как инструмент управления экономикой / А.Б. Зейнельгабдин // Государственный аудит – 2016. – № 3 (32);
4. Интернет-портал Счетного комитета по контролю за исполнением Республиканского бюджета - www.gov.kz/memleket/entities/esep?lang=ru;
5. Интернет-портал комитета внутреннего государственного аудита Министерства финансов Республики Казахстан - www.gov.kz/memleket/entities/kvga?lang=ru;
6. Спектор М.Д. – Методология и методика научных исследований (учебное пособие), Астана, 2009-485с.;
7. Отчеты об исполнении областного бюджета за 2020 год / Ревизионные комиссии областей;
8. Муратбекова Ж.А. Государственный аудит как неотъемлемая часть эффективного государства / Ж.А. Муратбекова // Наука вчера, сегодня, завтра: сб. ст. по матер. XXIV Междунар. науч.-практ. конф. № 5 (21). – Новосибирск: СибАК, 2015. – С. 2;
9. Материалы проверки Счетного комитета «Контроль эффективности управления активами государства в сфере высшего образования, использования средств республиканского бюджета, выделенных на финансирование высшего и после вузовского образования» — [ЭР]. Режим доступа: www.esep.kz/.

Контроллинг: зарубежный опыт использования

¹Э. Ж. Сыздыкова, ²А. Н. Кенжебеков
¹к.э.н., доцент кафедры бухгалтерского учета и аудита,
²бакалавр экономики, магистрант первого курса,
elmira5as@mail.ru , theasan51@gmail.com

Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда

Аннотация: в статье раскрыты основы опыта использования, примеры использования и результаты использования контроллинга в странах зарубежья.

Ключевые слова: контроллинг, зарубежный опыт, система управления.

Страны с развитой рыночной экономикой накопили большой опыт эффективной работы в условиях рынка на основе системы контроллинга, широко используемой, в частности на многих ведущих фирмах Германии. В теории и практике управления немецкими предприятиями важнейшей составной частью контроллинга служит управленческий учет. Бухгалтерия подразделяется на финансовую и производственную. Схему контроллинга, функционирующую в Германии, нельзя использовать непосредственно в Российских условиях, поскольку учетно-аналитические школы Германии и России различны и, хотя имеют общие черты, основываются на собственных традициях и опыте. Существенно отличается и менталитет бухгалтеров, управленцев, предпринимателей. Необходимо подчеркнуть, что и в странах запада, в том числе в Германии, до сих пор нет четкого и общепризнанного представления о содержании системы контроллинга. В то же время спор о том, нужен контроллинг или нет, решен давно, поскольку уже в 1974 году свыше 90% крупных немецких предприятий, на которых было занято свыше 5000 работников, обладали институционально обособленным подразделением контроллинга. Сегодня же основная часть средних и множества мелких предприятий страны также ввели у себя соответствующую

службу. В то же время практический инструментарий контроллинга на разных предприятиях существенно различается. По-разному построена и организационная основа подобных служб. Контроллинг не отождествляют в Германии со словами контроль и ревизия. Хотя они и созвучны с контроллингом, но имеют с ним мало общего. Управление предприятием – задача менеджмента. Реальное же управление без контроля, особенно финансового, не возможно. В то же время смешивать понятия менеджмент и контроллинг некорректно, поскольку контроллинг управленческую функцию не реализует. Сотрудники службы контроллинга не принимают управленческих решений, что остается функцией руководства предприятия.

Имеющиеся на большинстве германских предприятий службы контроллинга в первую очередь занимаются учетом и анализом затрат, а также результатов финансовой и хозяйственной деятельности. Конкретные фактические данные для анализа предоставляются службе контроллинга бухгалтерией. Статистические материалы, данные плана и результаты сравнения фактических значений показателей с плановыми величинами контроллер получает от плановой и финансовой служб предприятия. На базе проведенных расчетов контроллер предлагает высшему руководству фирмы рекомендации по сокращению затрат, увеличению прибыли, рентабельности производства и сбыту. На основе подобных рекомендаций осуществляется выбор наилучшего управленческого решения из числа имеющихся альтернатив. Весьма распространению контроллинг применяется при прогнозировании цен на продукцию и услуги, для определения максимально допустимых границ цен и тарифов, расчета предполагаемой прибыли, налоговых платежей и формируемых резервных фондов. В рамках контроллинга осуществляется проверка эффективности разных вариантов инвестиций до и в ходе их реализации, моделируются выполнения проекта. Обобщенная и систематизированная информация, предоставляемая службой контроллинга руководству предприятия имеет огромное значение не только для оперативного, но, особенно, стратегического управления.

Практические результаты внедрения концепции контроллинга можно продемонстрировать на результатах работы акционерного общества «Континенталь», на котором данный процесс развивается уже больше 40 лет. За этот период конъюнктура рынка, организационная структура предприятия многократно трансформировалась, но развитие бизнеса шло под знаком роста. Это предприятие является одним из крупнейших в мире производителей автомобильных шин, выпуская также обширную номенклатуру изделий из синтетических каучуков. В настоящее время в концерн входит более 90 индустриальных, сбытовых и торговых предприятий в ряде стран Европы и Северной Америки, обеспечивая около 50 тысяч рабочих мест и годовой консолидированный оборот в несколько млрд. евро.

Сферы применения на этих предприятиях контроллинга разграничены по подразделениям с учетом технологической цепочки производства продукции, например, изготовление шин для легковых и грузовых автомобилей, производство разного рода изделий из синтетического каучука, линии технического обслуживания производства и т.д. Управление всей текущей деятельностью общества «Континенталь» осуществляется правлением, которое функционирует в тесной взаимосвязи с правлением дочерних обществ. В ходе процесса децентрализации управления ответственность за конечные финансовые результаты и функции оперативного управления делегированы дочерним предприятием, а внутри последних распределены между центрами прибыли. Так, процессы производства и сбыта шин для легковых и грузовых автомобилей находятся в ведении центральных служб, а предприятие по производству изделий из синтетического каучука отдельно на самостоятельные центры прибыли. В ведении центра находятся также денежные потоки, инвестиции, развитие информационных систем, стратегические цели общества и контроль за их исполнением. Перед службой контроллинга стоит задача обслуживания менеджмента,

которая заключается в решении отдельных управленческих проблем в ближайшей перспективе, а также в представлении правлению акционерного общества данных о затратах, результатах и финансовом состоянии дочерних предприятий и центров прибыли. Поскольку финансовая политика дочерних предприятий иногда может расходиться со стратегическими задачами всего общества в целом, необходима корректировка планов и контроль за их выполнением на соответствующих уровнях ответственности, затрат и прибылей. Например, в процессе управления в компании «ДаймлерБенц» (объединяет ряд крупных дочерних фирм, таких, как «Мерседес Бенц», «АЕГ», «Дойчаэро-спейс») составляются целевые планы (стратегическое планирование), планы реализуются на практике (оперативное планирование), полученные результаты сверяются с заданными целями (сравнение фактических показателей с плановыми), отклонения анализируются, принимаются соответствующие решения по устранению недостатков и корректировке планов. Таким образом сами предприятия оптимально развиваются.

Например, в процессе управления в компании «ДаймлерБенц» (объединяет ряд крупных дочерних фирм, таких, как «Мерседес Бенц», «АЕГ», «Дойчаэро-спейс») составляются целевые планы (стратегическое планирование), планы реализуются на практике (оперативное управление), полученные результаты сверяются с заданными целями (сравнение фактических показателей с плановыми), отклонения анализируются, принимаются соответствующие решения по устранению недостатков и корректировке планов. Таким образом сами предприятия оптимально развиваются. В АО «Континенталь» развитие контроллинга началось с анализа производственных и сбытовых затрат отдельных подразделений предприятия. Он проводился вначале централизованно, исключительно на оперативном уровне. Помимо центра контроллинг развивался на дочерних предприятиях, а оперативный контроллинг стал сочетаться со стратегическим. При этом четко определились области применения контроллинга. Так, контроллер не отвечает за ведение финансовой и производственной бухгалтерии, процессы финансирования, управление денежными потоками, уплату налогов и страхование. Кроме того, контроллер не занимается контрольно-ревизионной деятельностью. Иная картина наблюдается на средних предприятиях, выпускающих промышленную продукцию и оказывающих широкий спектр услуг. Например, в АО «Шеринг», ООО «Фесто», ООО «Штиль» (Штутгартский промышленный район) производственная бухгалтерия, по существу, стала составной частью службы контроллинга. В АОЗТ «Хьюлетт Паккард» вообще отказалась от центрального регулирования и создали сеть служб контроллинга в подразделениях предприятия в рамках процесса децентрализации.

В АО «Континенталь» контроллер обладает правом «вето» при принятии многих управленческих решений. В частности, согласие контроллера необходимо при определении цен на продукцию и услуги, новых инвестициях, калькулировании себестоимости продукции, принятии решений типа «производить или покупать», определении ассортимента или вступает в спор с менеджером, решение принимается вышестоящим органом менеджмента и контроллинга. Краеугольными камнями как оперативного, так и стратегического контроллинга являются системы информационного обеспечения, учета и анализа, планирования, контроля. В АО «Континенталь» внутренняя отчетность и информационное обеспечение выполняют задачу плановых и отчетных данных ответственным менеджерам. На рассмотрение должна быть представлена ясная и четкая, полная и своевременная информация, распределенная как по уровням ответственности, так и по степени сложности принятия управленческих решений. Стратегические цели задаются на предприятии по объемам и ассортименту выпуска продукции, рыночным долям, значениям показателей годового финансового плана (бюджета) и подготовке мероприятий для реализации заданных целей. Для задания стратегических целей по видам продукции и

рыночным долям заполняется стандартизированный формуляр, в котором анализируется конъюнктура рынка и приводятся сведения о конкурентах, оцениваются возможные риски, а также приводится финансовая оценка готовящихся мероприятий. Отчетная информация содержит описание фактических данных по всем показателям финансово-хозяйственной деятельности и ликвидности АО «Континенталь», результатам анализа отклонений фактических величин показателей от плановых, а также по прогнозу дальнейшего развития событий. Здесь же приводится оценка эффективности уже осуществляемых и только еще рассматриваемых мероприятий по снижению затрат и повышению рентабельности. Собственные системы внутренней отчетности разработаны, в частности, также в концерне «Фольксваген», АО «Бертельсман», АО «Порше», АОЗТ «Марквардт».

Отчетность и информация в системе стратегического контроля охватывает данные перепроверки стратегии названных предприятий в свете текущих изменений как первый шаг к составлению годового финансового плана. Тут же принимаются к сведению данные анализа независимых экспертов и аудиторов. Отчетность и информация в системе оперативного контроля на вышеперечисленных предприятиях базируется на таком огромном количестве исходной информации, что непременно требует привлечения ЭВМ и специального программного обеспечения для ее обработки. Для составления отчетности используется особый учетный и аналитический инструментарий: директ-костинг, расчет точек безубыточности, определение ценовой политики, анализ взаимосвязей между объемом производства, себестоимостью и прибылью и т.д.

Здесь следует отметить, что на основе немецкого опыта для отечественных промышленных предприятий можно предложить многоступенчатую схему формирования сумм покрытий, а в конечном итоге и прибыли предприятия. Такой подход повышает действенность внутреннего контроля за эффективностью работы центров прибыли и ответственности, так как в этом случае вклад того или иного уровня управления в формирование производственного результата становится более наглядным.

Составленная отчетность ежемесячно представляется контроллером менеджеру предприятия. В АО «Континенталь» она включает в себя статистику объемов выпуска и реализации продукции, расчет издержек производства и обращения, исчисление финансовых результатов по разным схемам учета затрат, расчет сумм покрытий (маржинального дохода), показателей рентабельности и ликвидности, статистику движения рабочей силы и запасов, расчеты движения денежных потоков, инвестиционные расчеты и др.

Полная внутренняя отчетность АО «Континенталь» обрисовывает общехозяйственный результат развития всего предприятия в целом и его дочерних фирм на основе консолидации их отчетов, анализ производственной, сбытовой и финансовой деятельности предприятия по центрам прибыли, видам изделий, способам реализации, рынка сбыта. Непременной составной частью отчетности является пояснительная записка каждого уровня контроллинга. Ответственность за четкость прохождения информационных потоков, полноту и точность представленных во внутренней отчетности сведений несет служба центрального контроллинга и контроллеры на местах. Процесс стратегического планирования АО «Континенталь» проходит следующим образом: ежегодно с марта по май происходит накопление и подготовка материалов, которые затем непосредственно переходят в составление годового финансово плана (бюджета). Этот этап начинается в июне с постановки задач, стоящих перед предприятием, продолжается в течение лета и осени детальным проработкой и обсуждением каждой отдельной статьи плана и вытекает в проводимое в ноябре слияние всех частей плана в единое целое. В декабре правление акционерного общества рассматривает и принимает финансовый план (бюджет) на следующий финансовый год. В ходе подготовки бюджета обращается внимание на подготовку и исполнение оперативных планов. В настоящее время годовое планирование на

предприятию расширяется до трехлетнего. Особое внимание при этом уделяется планированию инвестиций, введению инноваций и технологическому перевооружению производства. Ответственность за процесс стратегического и оперативного планирования несут менеджеры АО «Континенталь» и его дочерних предприятий. Им помогает контроллеры всех уровней. Если стратегическим планированием занимается плановая служба предприятия, то оперативное планирование является прерогативой службы контроллинга. Нередко к проблемам стратегического планирования привлекаются также внешние консультанты.

Интенсивность операций контроллера по надзору за исполнением планов заметке преобладает в оперативной области. Это характерно для многих предприятий, в частности, для командитного товарищества по акциям «Хейнкель», выпускающего химическую продукцию, АО «Т. Гольдшмидт» и др. По данным контроля в АО «Континенталь» ежемесячно составляется отчет о выполнении отдельных проектов и достижении заданных величин показателей хозяйственной деятельности. Оперативный контроль состоит из нескольких взаимосвязанных этапов. Сначала происходит представление фактических данных, которое в значительной степени носит децентрализованный характер и предлагает четкую организацию документооборота (по возможности разовый выпуск первичного документа, обрабатываемого затем средствами электронно-вычислительной техники), а также четкую работу производственной и финансовой бухгалтерий. Главное требование на этом этапе – минимальный временной разрыв между свершившейся операцией и моментом ее обработки на ЭВМ. Затем плановые показатели сравниваются с фактическими. Статьи годового финансового плана, например обороты суммы покрытий (маржинальный доход), прибыль (убыток), статьи затрат сравниваются с фактическими, отклонения регистрируются и анализируются. Тот же процесс имеет место при проверках хода реализации отдельных инвестиционных проектов. В продолжение начатого производится оперативный прогноз реального развития событий. По данным анализа отклонений обосновывается предположение о возможных величинах показателей финансово-хозяйственной деятельности к концу рассматриваемого периода или по окончании проекта. Прогноз готовится ежемесячно. Наконец, на последней стадии годовой и трехгодичный планы корректируются.

В зависимости от текущей рыночной ситуации определяются заново или подтверждаются приоритеты развития и перспективные направления вложения средств. Стратегический контроль, проводимый в акционерном обществе «Континенталь», также состоит из отдельных элементов. Прежде всего в выпускаемых ежеквартально стратегических ревю освещается ход исполнения отдельных проектов и достигнутые на этом пути успехи, а также причины допущенных неудач. Затем сведения стратегических ревю перерабатываются в единую прогнозно-плановую картину наиболее вероятного развития событий. При этом делаются выводы для перестановок кадров и изменений характера и объемов финансирования тех или иных направлений. Если необходимо, то по итогам финансового года проводится корректировка стратегии предприятия. При этом устраняются или заменяются отдельные элементы плана, однако основная линия развития компании, как правило, остается неизменной. Наконец, в ряде случаев даже с возможным привлечением внешних консультантов проводится стратегический аудит. Это понятие включает основополагающее переосмысление стратегии как концерна в целом, так и его дочерних фирм. Решение о проведении стратегического аудита принимается правлением акционерного общества или правлениями дочерних обществ. Ответственными лицами за проведение стратегического и оперативного контроля являются органы менеджмента и контроллинга как в центре, так и на дочерних предприятиях, в отдельных центрах прибыли. Координируют и управляют процессы контроля центральной службой контроллинга АО «Континенталь».

Даже беглое знакомство с системой контроллинга, функционирующей на предприятиях Германии, показывает, что различия между российской и немецкой бухгалтериями, аналитической, финансовой и плановой службами носят, в сущности, внешний характер. Отечественные предприниматели и бухгалтеры решают во многом одни и те же проблемы, что и их немецкие коллеги. Однако форма организации труда, производства, сбыта, культура рыночных агентов, инфраструктура рынка в Германии значительно опережают отечественные. Между тем из-за неудовлетворительной организации производства и управления, не говоря уже о бесхозяйственности, наши предприятия несут огромные убытки.

Применить на практике опыт фирм Германии в разработке и применении системы контроллинга на наших предприятиях реально, однако следует это делать постепенно. Необходимо в полной мере учитывать особенности развития хозяйствования на каждом этапе продвижения экономики России к рынку. На первом этапе у большинства отечественных предприятий первостепенное значение занимает проблема выживания, сохранения квалифицированных специалистов, обеспечения им приемлемой заработной платы. В подобной ситуации может функционировать упрощенный вариант оперативного контроллинга, ориентированный на максимальную загрузку имеющихся производственных мощностей и выпуском безубыточной по прямым затратам продукции при обеспечении ее сбыта и оплаты. На последующих этапах становится реальным использование более сложных в методологическом отношении вариантов контроллинга, основанных на выборе лучшей альтернативы загрузки мощностей, применения разнообразных систем скидок для обеспечения более эффективного сбыта продукции и др. Наиболее сложная система контроллинга характеризуется поиском и обоснованием выбора варианта производственных и финансовых инвестиций. Применить ее на деле в условиях России реально тогда, когда экономическая ситуация на предприятиях прочно стабилизирована, а рыночные инструменты хозяйствования будут использоваться в полной мере.

Список литературы

1. https://www.cfin.ru/management/controlling/what_is_controlling.shtml
2. https://studbooks.net/2183658/ekonomika/zarubezhnyy_opyt_ispolzovaniya_kontrollinga_upravlenii
3. <https://docplayer.com/67328837-Zarubezhnyy-opyt-upravlencheskogo-ucheta-i-kontrollinga.html>

Features of accounting of virtual currency (cryptocurrency) as a component of virtual assets of Ukraine

S.V. Syrtseva¹, O.I. Luhova²

¹PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of Accounting and taxation Department

²PhD (Economics), Senior Lecturer of Accounting and taxation Department
syrtseva@ukr.net, olha-luhova@ukr.net

^{1,2}Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine

Annotation: in the course of the research it was established that according to the Ukrainian legislation the virtual currency (cryptocurrencies) is an unsecured virtual asset. The accounting of such assets is not regulated by the National Accounting Standards, as in Ukraine entities cannot officially own them due to the lack of legal status. At the international level, virtual currency is

accounted for using International Financial Reporting Standards (cryptocurrencies retained as intangible assets in accordance with IAS 38 “Intangible Assets”; cryptocurrencies held for sale are recognized as inventories in accordance with IAS 2 “Inventories”). It is established that the virtual currency (cryptocurrencies) in most cases is held for the purpose of obtaining investment income from resale, the main option of accounting for cryptocurrencies should be part of inventories.

Keywords: virtual asset, virtual currency, inventories, cryptocurrencies, accounting, intangible assets

The significant development of digital technologies and the rapid pace of globalization of the economy have made significant adjustments in almost all areas, including financial. New technologies, products and related services have the potential to stimulate innovation in the financial sector, and timely, full-fledged legal regulation and proper organization of their accounting are an integral part of the digital economy.

Thus, the development of digital technologies has led to the emergence of a new concept - "digital (virtual) asset". According to the Law of Ukraine “On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime, Financing of Terrorism and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction”, a virtual asset is a digital expression of value that can be traded in digital format or transferred and can be used for payment or investment purposes [1].

Based on the definition, an object is considered a virtual asset if it meets three criteria: value, transferability, payment or investment purpose.

Because virtual assets include intangible assets that have economic value, are useful or can be used exclusively in cyberspace, their structure includes virtual currency (cryptocurrencies). They exist exclusively in electronic form as a record in a certain electronic system built on blockchain technology.

Virtual currency (cryptocurrencies) is an unsecured virtual asset because no one has any obligations to them. Their price is determined by the market, speculation on exchanges. Each owner buys them at his own risk.

Those who own virtual currency can [2]:

- trade, ie exchange cryptocurrency of one type for another, or exchange for traditional money, such as the dollar, hryvnia;
- transfer cryptocurrency between e-wallets;
- use cryptocurrency as a means of payment (however, this is possible only in a limited number of people who agree to accept such payments. In world practice, there have been cases when payments in cryptocurrency were accepted by well-known companies such as Tesla, Microsoft);
- use for investment purposes (hold for resale when its market value increases).

As for the legal basis of the process of regulating the accounting of virtual currency (cryptocurrency), they remain open today. The problem of defining cryptocurrency as an object of accounting is related to:

- first, with their identification as a new object of accounting and the development of accounting procedures;
- secondly, with the development of domestic regulations for their accounting;
- thirdly, increasing the competence of accounting staff to organize their accounting.

According to the current legislation of Ukraine, virtual currency (cryptocurrencies) do not have the status of money, electronic money or the status of foreign currency. No Ukrainian bank exchanges cryptocurrencies for money. Necessary exchange transactions take place through special intermediaries - "exchange sites", through which real money gets into the bank account of the owner or vice versa.

Therefore, today there are no grounds for classifying cryptocurrencies of different types in accounting as standard currencies or assets, as they are not regulated by any jurisdiction; it is impossible to determine the emitter or the specific organization responsible for their emissions; cryptocurrency exists only in cyberspace.

At present, the National Accounting Standards (standards) do not regulate the accounting of virtual currencies (cryptocurrencies), as in Ukraine entities cannot officially own them due to the lack of legal status.

However, the problem of cryptocurrency accounting is considered at the international level. Today there is a decision on the agenda of the Interpretations Committee of the IFRS Board «Holdings of Cryptocurrencies – June 2019» [3].

The Committee noted that a range of cryptoassets exists. For the purpose of its discussion, the Committee considered a subset of cryptoassets - cryptocurrencies - with the following characteristics:

- a cryptocurrency is a digital or virtual currency, that is recorded on a distributed ledger and uses cryptography for security;
- a cryptocurrency that is not issued by a jurisdictional authority or other party;
- a holding of a cryptocurrency that does not give rise to a contract between the holder and another party [3].

The Committee concluded that:

- the cryptocurrency meets the definition of an intangible asset in accordance with IAS 38 “Intangible Assets” [4];
- if the cryptocurrency is held for sale in the ordinary course of business, it should be recognized in accordance with IAS 2 “Inventories” [5];
- cryptocurrencies in accounting cannot belong to money and financial assets.

Depending on the rights associated with a cryptoassets, they meet the definition of an intangible asset under IAS 38 “Intangible Assets” if [4]:

- it is a resource controlled by an entity (that is, the entity has the power to obtain the economic benefits that the asset will generate and to restrict the access of others to those benefits) as a result of past events and from which future economic benefits are expected to flow to the entity;
- it is identifiable, because it can be sold, exchanged or transferred individually;
- it is not cash or a non-monetary asset;
- it has no physical form.

IAS 38 “Intangible Assets” makes it possible to determine the cost and revalued amount of virtual assets (cryptocurrencies). Cryptocurrencies should be measured at cost at initial recognition and subsequently at cost less accumulated depreciation and impairment losses. Using the revaluation model, they can be accounted for at the revalued amount if there is an active market for them; however, this may not apply to all cryptocurrencies. The same valuation model should be used for all virtual assets of the same class. If there are assets for which there is no active market, these assets should be measured at cost [4].

Currently, the IFRS Interpretations Committee tend to apply IAS 38 “Intangible Assets” for accounting treatment of cryptocurrencies, however after the classification of these digital assets as an indefinite life intangible assets, they should be tested for impairment. This means that in case of market price decrease at the end of the reporting period a company have to write off that amount as an impairment loss on the income statement. Otherwise, if the market price increases, standard does not allow marking up the value of the asset. Therefore, the current accounting practice needs to be improved. Another problem, which needs a further research, is a cryptoassets valuation in the financial accounting. Currently, there is no methodology to value digital tokens [6].

Accounting for virtual currency (cryptocurrency) should be carried out on the operations of their acquisition and use. Obtaining cryptocurrency is a mining process, which is interpreted as solving complex problems, the process as a result of obtaining the correct answer, the miner (the person who carries out the mining process) will receive a cryptocurrency as a reward. Another (most affordable) way to become the owner of a cryptocurrency is to purchase it on an exchange. Entities can use cryptocurrency in payments for goods, works, services, as well as hold for resale [7].

Because there are many different exceptions to the recognition and valuation of a virtual currency (cryptocurrency), it is necessary to disclose all available information so that it is understandable to users. IAS 1 “Presentation of Financial Statements” [8] requires an entity to disclose decisions made by its management regarding the accounting of assets, in this case virtual currency (cryptocurrency), if such were part of decisions that significantly affected the amounts specified in the financial statements. In turn, IAS 10 “Events after the Reporting Period” [9] requires an entity to disclose any material events that are not adjusted.

Thus, virtual currencies (cryptocurrencies) as components of virtual assets under the recommendations of IFRS should be accounted for as inventories (goods, products) or intangible assets. However, due to such two-way accounting of cryptocurrencies, an intangible asset cannot be an asset held for sale in the ordinary course of business (paragraph 3 “a” of IAS 38). Since cryptocurrencies are in most cases held for the purpose of obtaining investment return on resale, the main option for accounting for cryptocurrencies should be as part of inventories.

Literature

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2019). On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of proliferation of weapons of mass destruction (Order №361-IX, December 6). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

2. Onishchenko, V. (2021). Cryptocurrencies: legal status, accounting and declaration 2021 Retrieved from: <https://www.golovbukh.ua/article/9106-kriptovalyuti-pravoviy-status-oblk-deklaruvannya-2021>.

3. IFRS Interpretations Committee (2019). Holdings of Cryptocurrencies. Retrieved from: <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/supporting-implementation/agenda-decisions/holdings-of-cryptocurrencies-june-2019.pdf>.

4. IASB (2012). International Accounting Standard 38 “Intangible Assets”. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050.

5. IASB (2013). International Accounting Standard 2 “Inventories”. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_010.

6. Yatsyk, T., & Shvets, V. (2020). Cryptoassets as an emerging class of digital assets in the financial accounting. *Economic Annals-XXI*, 183(5-6), 106-115. doi: <https://doi.org/10.21003/ea.V183-10>.

7. Kostyuchenko, V., & Malinovskaya, A., & Mamonova, A. (2019). Accounting for cryptocurrencies. *Market Infrastructure*, 33, 340-346.

8. IASB (2012). International Accounting Standard 1 “Presentation of Financial Statements”. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013.

9. IASB (2012). International Accounting Standard 10 “Events after the Reporting Period”. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.

Information and technical context of organization of Prozorro electronic platforms

Y.Y. Cheban¹, T.S. PISOCHENKO²

¹ PhD (Economics), Associate Professor at the Department of Accounting and Taxation

² PhD (Economics), Assistant at the Department of Information Systems and Technologies
cheban200180@ukr.net ; pisochenko@mna.edu.ua

^{1,2} Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

Abstract: The authors considered the information support and possibilities of technological and technical functionality of electronic platforms for public procurement in Ukraine. Obstacles, common requirements and directions for improving their functioning are identified.

Keywords: electronic platform, information support, technical capabilities, public procurement

Information support of electronic procurement procedures occupies an important place in the system of contractual relations, ensuring competition at the stage of placing documentation, signing the contract, monitoring of its implementation. On the one hand, a single information system is an integral part of the information space, based on the general principles of an open information society and legislation. On the other hand, the information component in the management system of the electronic platform is one of the blocks of analysis and obtaining optimal solutions, creating conditions for effective interaction of all participants in procurement.

Electronic public procurement system in Ukraine ProZorro is an online platform where state and municipal customers announce tenders for the purchase of goods, works and services, and business representatives compete in tenders for the possibility to supply [1]. Thus, in 2016-2019, goods, works and services worth UAH 3.44 trillion were purchased through ProZorro. During this period, customers announced an average of about 2,700 competitive lots daily (completed).

To register in the ProZorro system, you need to choose any accredited electronic platform through which they work in the system itself, namely: announce the purchase, communicate through questions and requirements, conduct and participate in bidding, announce the decision on the winner, contract, etc. The personal account of the customer and the participant of purchases is located on the registered platform. All the information published through this personal account is available for free viewing by any of the users on the website prozorro.gov.ua and on other sites.

In terms of functionality, there are no differences between operating sites, except for ease of use, quality and variety of additional services, user-friendly interface and technical ability to respond quickly to changes in legislation. Participation in public procurement is paid. The site charges a fee for submitting bids depending on the expected purchase price. In addition, customers and suppliers can choose a different site or even make each subsequent purchase on a different site.

Before working in the system in real mode, the customer has the opportunity to create a test purchase and try the functionality of the site, for example, to create a purchase that can only be seen by users who are also in test mode.

According to a survey of DOZORRO analysts (the project of a public organization Transparency International Ukraine, designed to ensure equal rules of the game in the field of public procurement) more satisfied with ProZorro are those who have long and often participated in bidding and, in particular, understand the capabilities and potential of electronic platforms [2]. According to the research of DOZORRO analysts, the satisfaction with the system significantly influences the intentions to continue working in ProZorro. So, it depends on the perception of reducing the level of corruption; the validity of disqualifications; the work of the board of the Antimonopoly Committee of Ukraine; interaction with the electronic platform; convenience of search of tenders; the bidding process; opportunities to interact with the customer through the

electronic system. Thus, out of the seven factors, four are directly related to the information and technical functionality of the sites. The latter once again confirms the relevance and importance of the chosen direction of research.

According to the normative provision of the functioning of the sites, in particular, The order of functioning of the electronic procurement system and authorization of electronic platforms all sites must be authorized and have a certain level of accreditation [3]. There are four of them in the Ukrainian system. Customers will be interested in levels 1 and 3, because their presence gives the site the right to work with customers. Levels 2 and 4 entitle the site to provide services only to suppliers.

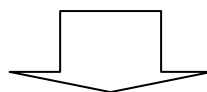
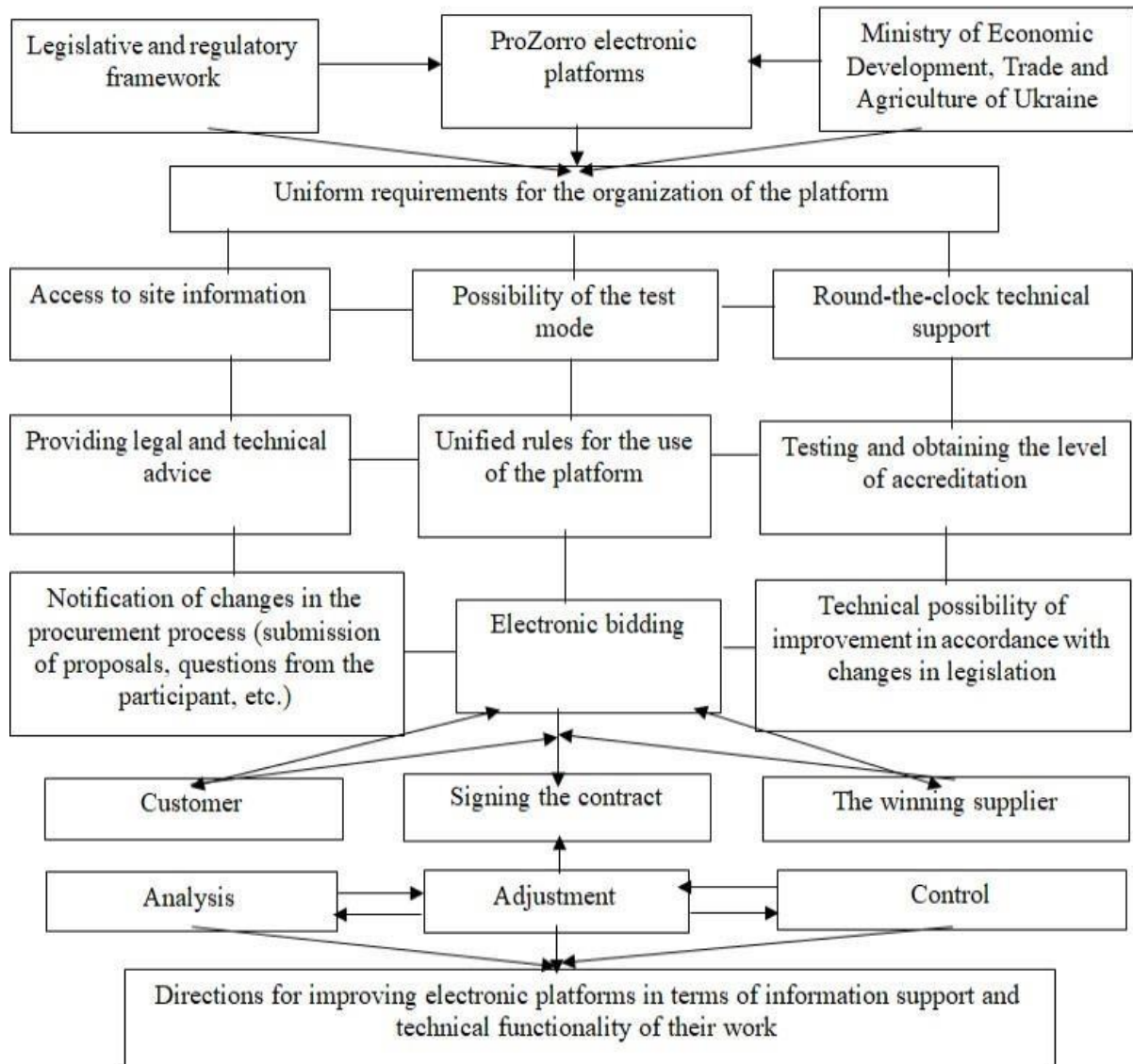
As of February 2021, there are 15 electronic platforms, only one of which has two levels of accreditation. During the existence of ProZorro, 17 electronic platforms were shut down. The main reasons are the transfer of property rights, own initiative, violation of the terms of the agreement with SE "PROZORRO" on the authorization of electronic platforms, refinement of functionality in accordance with the requirements and changes in tender legislation, as well as providing additional testing of the electronic platform. There have been cases: operation of electronic platforms, as a result of which unauthorized access to the customer's office and amendments to the procurement procedure were recorded, i.e. violation of data confidentiality and integrity; unavailability of the service, which is the inability of users of the authorized electronic platform to have access to the electronic procurement system through the authorized electronic platform, to perform any actions and procedures within one hour during working hours; technical failure due to the fault of the authorized electronic platform, namely: numerous duplications of the offer from the participant, which led to the cancellation of the purchase by the customer; incorrect identification of the user during registration, which led to the failure of procedures or significantly affected the procurement procedure; application of grounds for a refusal to participate in procurement procedures in accordance with Article 17 of the Law of Ukraine "On Public Procurement" to simplified / sub- threshold procurement, which made it impossible for bidders to submit proposals from other electronic platforms [4]; disclosure of confidential information, which includes the actions of a person aimed at transferring information to a third party without obtaining prior consent to perform such actions from the person who is the owner of such confidential information.

Therefore, we can divide the reasons for the termination of electronic platforms into the following groups: imperfect technical condition and technological functionality; non-compliance with the terms of the contract; violation of the requirements of the tender legislation; personal reasons.

While the responsibility for violation of the tender legislation is entirely on the management (owners) of the sites, the technical and technological features of the site is a requirement that is to be met to ensure the basic functions of public procurement. Thus, in order to test and improve the above, ProZorro periodically, if necessary and on demand, conducts additional testing to determine the presence or absence of the possibility of refining the system. Based on the results of such testing, a corresponding conclusion is to be drawn up and published.

Thus, for 2019-2020, taking into account significant changes in the tender legislation, additional testing was conducted on: the functionality of concluding framework agreements (stage I); functional monitoring of public procurement; publication of the terms of the tender documentation in an open electronic format (field "Terms of payment in accordance with the procurement contract"); the functionality of concluding framework agreements (stage II); functionality of transfer of objects of the customer in the electronic system of purchases; functional connection of the procurement plan with the actual procurement; finalization of the contract and amendments to the contract (fields "Contract Price" and "Contract Price without VAT"); completion: field Source of financing and reflection of the status of plans and a new type of procedure "Procurement through a centralized procurement organization"; functionality of the

Centralized Procurement Organization; functional appeal; functionality of elimination of discrepancies in the tender offer within 24 hours; price request functionality (for electronic catalogs); grounds for refusal to participate in the procurement procedure in accordance with Article 17 of the Law of Ukraine "On Public Procurement".

Automation of the process of purchasing stocks for customers; analysis of the procurement plan; import of the procurement plan; management of the inventory purchase process using automation of customer accounting; supply chain management to reduce the degree of conflict between participants in procurement, stimulate cooperation and coordination; entering the international market with IT offers for electronic platforms

Modern electronic platforms must bear the additional costs of protecting software and technology and information systems from unauthorized interference and access by third parties. Note that foreign practice distinguishes the following procurement procedures: traditional

procedures of interaction between the seller and the buyer, including the stages of identification (receipt of information), ordering and execution; e-procurement procedures using the XML-structured language standard, which allows better identification of data used in procurement procedures; E-catalogs, which is a web page that provides complete information about products supplied by manufacturers and provides support for online orders, as well as cash payments; E-auctions using information and communication technologies and websites with the placement of the cost and content of transactions; reverse auctions, when purchasing companies inform suppliers about the composition of products, quality characteristics and its cost, and suppliers compete with each other for a specified period of time.

Given the importance of complete and timely information support, as well as flexible technical functionality of electronic platforms to perform public procurement functions, we have summarized the common requirements and areas for improvement to the functioning of electronic public procurement platforms (Fig. 1).

The last two procedures are quite relevant for Ukraine. In our opinion, functioning sites have the technical capacity to implement such procedures.

Thus, information support, consulting support and technical functionality of electronic platforms are one of the main directions of effective work and improvement of tender procurement management.

References

Prozorro: BP's official website URL: <https://prozorro.gov.ua/> (appeal date: 10.11.2021).

DOZORRO: BP's official website URL: <https://dozorro.org/> date of application: 10.11.2021).

About the procedure for the functioning of the electronic procurement system and the authorization of electronic platforms : Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 24, 2016 N 166 URL: [http // zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua) (appeal date: 10.11.2021).

On public procurement: the law of Ukraine of December 25, 2015 № 922-VIII URL: [http // zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua) (access date: 10.11.2021).

Қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді дебиторлық берешекті бухгалтерлік есебі мен талдауының міндеттері

С.С. Шакеев¹, Т.С. Махмұт²

¹Бухгалтерлік есеп және аудит кафедрасының профессоры, э.ғ.к., доцент

² «Есеп және аудит» мамандығы бойынша 1 курс магистранты

Sayan.79@mail.ru, t.makhmutov99@mail.ru

^{1,2}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада, кәсіпорынның қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді дебиторлық берешекті бухгалтерлік есепке алудың міндеттері қарастырылған. Дебиторлық берешектің мөлшері кәсіпорындардың қаржылық жағдайына әсер етеді, сондықтан оны шаруашылық қызметтің барлық кезеңдерінде, келісімшартқа дейінгі процедуралардан бастап келісімшарттық операцияларды орындауға дейін басқару керек.

Кілтті сөздер: дебиторлық берешек, кредиторлық берешек, ҚЕХС, бухгалтерлік есеп, шот.

Бухгалтерлік есепте кәсіпорынның дебиторлық берешегін қалай көрсету қиын мәселе емес. Алайда, соңғы уақытта дебиторлық берешекті есепке алу және есепте көрсету тәртібі

күрделене түсті. Дебиторлық берешекті есепке алуға байланысты операцияларға салық салу күрделене түсті. Бухгалтерлік есепте дебиторлық берешек ұйымның меншігі ретінде, ал кредиторлық берешек міндеттеме ретінде көрсетіледі. Алайда, қарыздың бір және басқа түрі бір-бірімен тығыз байланысты және бір-бірінен екіншісіне ауысудың тұрақты тенденциясы бар. Сондықтан қарыздардың осы екі түрін өзара байланыста қарастыру қажет [1].

ҚЕХС-ын есептілікті дайындау кезінде стандарт ретінде қолдану ақпарат сапасының мәселесін шешуге мүмкіндік береді. Бұл нарықтың барлық қатысушыларының есептілігін түсінуді жеңілдетіп қана қоймай, ақпараттық шоғырландырылған есептілікті дайындауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты дебиторлық берешек туралы қаржылық ақпаратты қалыптастыру мәселесі үлкен маңызға ие.

Дебиторлық берешек – бұл сатуға, беруге, мүлікке, өнімге, жұмыс немесе қызмет көрсету нәтижесіне айырбастауға болатын ұйым активтерінің бір түрі. Кәсіпорынның активтері субъектінің құндық бағасы бар мүлкі, мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтары болып табылады. «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» 2007 жылғы 28 ақпандағы Қазақстан Республикасы Заңының 14-бабына сәйкес активтерді бағалау активтер танылатын және қаржылық есептілікте тіркелетін ақша сомаларын айқындау әдісін білдіреді [2].

Дебиторлық берешекті есепке қойғаннан кейін кредитор ұйым оны төлеу мерзіміне дейін заңнамалық және нормативтік актілерден туындайтын мынадай міндеттерді шешеді:

- дебиторлық берешекті есепке алу мерзімін анықтайды: талап қою мерзімі ішінде;
- дебиторлық берешектің ағымдағы құнын анықтайды (шартты, пайыздарды (кірістерді) ескере отырып, шарттық, нарықтық);
- дебиторлық берешектің құны шетел валютасында немесе шартты ақша бірліктерінде көрсетілген жағдайда оның ағымдағы құнын белгілейді;
- жөнелтілген өнімге кепілдің қажеттілігін және оны пайдалану тәртібін анықтайды.

Дебиторлық берешекті есепке алу және есепте көрсету тәртібін тікелей реттейтін стандарт жоқ. Қаржылық жағдай туралы есепте дебиторлық берешекті көрсетудің жалпы ережесі 1 «Қаржылық есептілікті ұсыну» ҚЕХС (IAS) айқындалады, ол тікелей сауда және өзге де дебиторлық берешектің қаржылық жағдайы туралы есепте ұсынуды және бас компанияның, еншілес, қауымдасқан компаниялардың және басқа да өзара байланысты тараптардың дебиторлық берешегін жеке ашуды талап етеді [3].

Дебиторлық берешек, әдетте, қаржы активтерінің анықтамасына түседі және тиісінше 32 «Қаржы құралдары: ұсыну» ҚЕХС (IAS) реттеледі, оған сәйкес дебиторлық берешекті тану күні кәсіпорын сатып алушыға активтерге меншік құқығымен байланысты тәуекелдер мен сыйақыларды беретін күн болып табылады.

Қаржылық актив бастапқыда берілген қаражаттың әділ құнына тең сатып алу құны бойынша танылады. Дебиторлық берешекті анықтау, жіктеу, есепте көрсету тәртібі бұрын 39 «Қаржы құралдары: тану және бағалау» ҚЕХС (IAS) (2018 жылғы 1 қаңтардан бастап ХҚЕС (IFRS) 9 «Қаржы құралдары» болып ауыстырылды) реттелді. Дебиторлық берешектің есебі 15 «Сатып алушылармен жасалған шарттар бойынша түсім» ҚЕХС (IFRS)-пен реттеледі, бұл түсімді есепке алу тәртібін анықтайды. Бухгалтерлік есеп – бұл бақылау және басқару мақсатында шаруашылық жүргізуші субъект туралы ақпаратты үздіксіз және өзара байланысты бақылау, өлшеу, тіркеу және беру жүйесі. Бұл ақпарат пайдаланушыларға «компанияның экономикалық қызметін басқаруда шектеулі ресурстарды пайдаланудың балама нұсқаларын таңдауда негізделген шешімдер қабылдауға» мүмкіндік береді.

Бухгалтерлік есеп деректері жеке кәсіпорындардың да, бір саланың құрамына кіретін кәсіпорындар тобының да жұмысын бақылау және бақылау үшін қолданылады. Осыған сүйене отырып, бухгалтерлік есептің негізгі міндеттерін тұжырымдауға болады.

Бухгалтерлік есептің жалпы міндеттері:

- субъектіні, сондай-ақ басқа да мүдделі тұлғаларды оның шаруашылық қызметі туралы толық және шынайы ақпаратпен қамтамасыз ету;

- Қазақстан Республикасы заңнамалық актілерінің сақталуын және шаруашылық қызметтің жүзеге асырылуын бақылау үшін мемлекеттік органдарға қажетті ақпаратпен қамтамасыз ету [4].

Дебиторлық берешекті есепке алудың тікелей міндеттеріне келесілер жатады:

- қолма-қол ақшасыз аударымдар арқылы да, қолма-қол ақшамен де қажетті есеп айырысуларды уақтылы және дұрыс жүргізу;

- ақшалай қаражат пен есеп айырысу операцияларының болуы мен қозғалысын есепке алу тіркелімдерінде толық және жедел көрсету;

- кассалық және төлем-есеп айырысу тәртібінің сақталуын бақылау;

- өтеу мерзімі бойынша, берешектің түрі бойынша, берешектің негізділік дәрежесі бойынша дебиторлық берешектің құрылымын анықтау;

- мерзімі өткен дебиторлық берешектің құрамы мен құрылымын, оның дебиторлық берешектің жалпы көлеміндегі үлесін айқындау;

- вексельдер бойынша, наразылықтар бойынша, берілген аванстар бойынша берешектің, басқа дебиторлармен есеп айырысу салдарынан туындайтын берешектің көлемі мен құрылымын анықтау;

- олардың пайда болу себептерін және оларды жоюдың мүмкін жолдарын анықтау.

Алуға арналған шоттарды бухгалтерлік есепке алудың негізгі міндеттері:

- алу шоттарын тану және нақты бағалау;

- алу шоттарының пайда болуын және жабылуын уақтылы құжаттамалық ресімдеу;

- бухгалтерлік есептің тиісті шоттарында алу шоттарын сипаты, мазмұны және басқа да белгілері бойынша көрсету;

- алу шоттарының жай-күйі мен қозғалысына жүйелі бақылау жүргізу;

- алуға шоттар бойынша төлемді уақтылы алуға жүйелі бақылауды ұйымдастыру және олар бойынша төлемдердің мерзімін өткізіп алуға жол бермеу;

- сот органдары арқылы үмітсіз дебиторлық берешекті өндіріп алуды және оны дұрыс есептен шығаруды бақылауды ұйымдастыру.

Дебиторлық берешекті есепке алудың мәні келесі себептермен түсіндіріледі:

- біріншіден, дебиторлық берешек кәсіпорынның ең жылжымалы және тез сатылатын активтерінің қатарына жатады;

- екіншіден, дебиторлық берешек жаппай және кең таралған;

- үшіншіден, дебиторлық берешектің қозғалғыштығы және ол бойынша операциялардың таралуы субъектінің экономикалық қызметінің осы бөлігін әртүрлі бұзушылықтар мен теріс пайдалану тұрғысынан ең осал етеді;

- төртіншіден, дұрыс жұмыс істеп тұрған жүйе бүкіл экономиканы бейнелейтін тіршілік күшіне, табыстар мен шығыстар айналымына әсер етеді.

Дебиторлық берешектің ұтымды ұйымдастырылған бухгалтерлік жүйесі мыналарды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді:

- қозғалыс бойынша операцияларды уақтылы және дұрыс құжаттау ақша қаражаты мен есеп айырысулар;

- бюджетпен, банктермен, қызметкерлермен дұрыс және уақтылы есеп айырысуды бақылау;

- сатып алушылармен және жеткізушілермен шарттарда белгіленген есеп айырысу нысандарының сақталуын бақылау;

- мерзімі өткен берешекті болдырмау үшін дебиторлармен есептерді уақтылы салыстыру.

Бухгалтерлік есептің негізгі міндеттеріне ұйымның экономикалық қызметінің теріс

нәтижелерін болдырмау және оның қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ететін ішкі шаруашылық резервтерін анықтау кіреді. Бұл мәселені шешуде дебиторлық және кредиторлық берешекті дұрыс және уақтылы талдау маңызды рөл атқарады.

Дебиторлық және кредиторлық берешекті талдау компанияның қаржылық жағдайының тұрақты екенін және оған қандай факторлар теріс әсер ететінін түсінуге көмектеседі. Қарызды толық талдау әлсіз жерлерді анықтауға мүмкіндік береді, оларды жою компанияға кірістілік пен тұрақтылықты арттыруға көмектеседі. Дебиторлық және кредиторлық берешекті талдау мұқият көзқарасты қажет етеді, сондықтан қаржыгерлер оны жүзеге асыру үшін стратегиялық жоспар жасайды. Бұл жоспар әмбебап болып табылады және компания мен оның контрагенттерінің қарыздарының қазіргі жағдайының қаржылық тұрақтылығына әсерін жан-жақты зерттеуге көмектеседі.

Дебиторлық және кредиторлық берешекке талдау жүргізу кезінде мынадай көрсеткіштер айқындалады:

- динамикасы;
- белгілі бір кезеңдегі борыш шамасының өзгеруі;
- борышкерлер/кредиторлар бөлінісіндегі берешек құрамы;
- қарыздардың пайда болу мерзімі.

Дебиторлық берешекті талдаудың негізгі міндеті оның өтімділігін анықтау болып табылады. Ол үшін дебиторлық берешектің көлемін (немесе деңгейін), айналымы мен сапасын бағалау қажет. Алайда, бұған кіріспес бұрын, компанияның қаржылық жағдайына алдын-ала баға берген жөн, өйткені ол кәсіпорынның дағдарыстық даму белгілерін ерте анықтауды қамтамасыз етеді [5].

Дебиторлық берешекті талдаудың тікелей міндеттеріне мыналар жатады:

- өтеу мерзімі бойынша, берешектің түрі бойынша, берешектің негізділік дәрежесі бойынша дебиторлық берешектің құрылымын анықтау;
- мерзімі өткен дебиторлық берешектің құрамы мен құрылымын, оның дебиторлық берешектің жалпы көлеміндегі үлесін анықтау;
- вексельдер бойынша берешектің көлемі мен құрылымын, шағымдар бойынша, берілген аванстар бойынша, басқа дебиторлармен есеп айырысу нәтижесінде туындайтын берешекті және т. б. анықтау;
- оның пайда болу себептерін және оны жоюдың мүмкін жолдарын анықтау.

Дебиторлық берешекті талдау келесі кезеңдер бойынша жүргізілуі керек:

- фирманың қаржылық жағдайын алдын ала бағалау;
- алдыңғы кезеңдегі дебиторлық берешек көлемін және оның динамикасын анықтау;
- дебиторлардың шоттарын төлеу мерзімін анықтау;
- дебиторлар шоттарының өлшенген «қартаюы»;
- дебиторлық берешектің нақты жағдайын бағалау.

Дебиторлық берешекті талдау үшін ақпараттың негізгі көздері бухгалтерлік баланс, кірістер мен шығындар туралы есеп, айналым ведомостары, талдау есебінің карточкалары, түгендеу деректері, бастапқы құжаттар, журнал-ордерлер және тиісті төлемдердің қозғалысы көрсетілетін синтетикалық есепке алу ведомостары болып табылады.

Осылайша, кез-келген коммерциялық ұйымның негізгі міндеті пайда табу болып табылады, сондықтан қаржылық қызметтер мен кәсіпорын басшылығы дебиторлық берешекті азайту мәселесін көтереді, оның жоғары деңгейі кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын төмендетуі мүмкін.

Әдебиеттер тізімі

1. Нурғалиева Р.Н. Аралық қаржылық есеп. 2 бөлім. Оқу-практикалық құралы – Карағанды, 2014. – 319 б.

2. «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» 2007 жылғы 28 ақпандағы № 234-III Қазақстан Республикасының Заңы (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) www.zakon.kz

3. Қаржылық есеп берудің халықаралық стандарттары, www.minfin.kz

4. Қаржылық есеп (ілгерлемелі): оқулық / С.С. Шакеев. — Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2018. — 212 бет.

5. Кеулімжаев Қ.К., Әжібаева З.Н., Құдайбергенов Н.А. Бухгалтерлік есеп принциптері: Оқу құралы. – Алматы, Экономик'С, 2013.-360б.

Шоғырландырылған қаржылық жағдай жөніндегі есептілікті қалыптастырудың ережелері

С.С. Шакеев¹, А.Т. Сейтмагзамова²

¹Бухгалтерлік есеп және аудит кафедрасының профессоры, э.ғ.к., доцент

² «Есеп және аудит» мамандығы бойынша 2 курс магистранты

Sayan.79@mail.ru, 11483578@mail.ru

^{1,2} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада, қаржылық есеп берудің халықаралық стандарттарына сәйкес шоғырландырылған қаржылық жағдай жөніндегі есептілікті құрудың басты ережелері қарастырылған. Өз қызметінде қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарын пайдалатын кәсіпорындардың нақты артықшылықтары бар. Шоғырландырылған қаржылық есептілік топтың шаруашылық қызметі жөнінде дәл және әділ ақпаратты беру үшін қажет. Әрбір басты ұйым өзінің есептілігінен бөлек шоғырландырылған есептілікті жасайды. Шоғырландырылған есептілік жасалатын компаниялар тобына басты және оның бақылауындағы барлық еншілес ұйымдар кіреді.

Түйінді сөздер: шоғырландырылған қаржылық есептілік, бақылау, гудвилл, бақыланбайтын үлес, бөлінбеген табыс

Қаржылық есептіліктің мақсаты – кәсіпорынның қаржылық нәтижелелері, жағдайы туралы мәліметтерді және кәсіпорынның кез-келген шоғырландырылған ұйымының ақша қаражаттарының ағымдары туралы шынайы ақпараттарды қолданушыларға экономикалық шешімдер қабылдау үшін ұсыну болып табылады. Сонымен қатар қаржылық есептілік басқарушылық жұмыстардың тиімділігін бағалауға және тапсырылған жұмыстарының орындалуына бұйрық берілген тұлғалардың жауапкершілігін бақылау және бағалуда маңызды орын алады.

Занды көзқарас тұрғысынан әрбір ұйым дербес және бөлек болып табылады, бірақ экономикалық көзқарас тұрғысынан бірнеше ұйымның бір бүтін тұтас ретінде беру қажеттілігі туындайды.

Сондықтан, акционерлер көзқарасын қанағаттандыру мақсатында әрбір басты ұйым шоғырландырылған есептілікті құруы тиіс. Шоғырландырылған есептілік жасалатын компаниялардың тобына басты компания және оның бақыланып барлық еншілес ұйымдары кіреді.

Шоғырландырылған қаржылық есептілік топтың шаруашылық қызметі жөнінде дәл және әділ ақпаратты беру үшін қажет. Әрбір басты ұйым өзінің есептілігінен бөлек шоғырландырылған есептілікті жасайды. Шоғырландырылған есептілік жасалатын компаниялар тобына басты және оның бақылауындағы барлық еншілес ұйымдар кіреді.

Аралық басты ұйым шоғырландырылған қаржылық есептілікті дайындаудан босатылады, егер ол еншілес болып есептелсе, егер ұйымның қарыздық және үлестік құралдары ашық нарықта айналмаса, және егер ұйым бағалы қағаздар бойынша комиссияға немесе ашық нарықта құралдардың кез келген шығарылуы мақсатында басқа реттеуші ұйымға өз қаржылық есептілігін бермесе және беру процесінде болмаса [1].

Көрсетілген ұйымның соңғы басты ұйымы шоғырландырылған қаржылық есептілік құралады. Шоғырландырылған қаржылық есептілік басты ұйымның есептілігі күніне құралады. Егер шоғырландырылған қаржылық есептілікті дайындау барысында пайдаланылатын еншілес ұйымның қаржылық есептілігі басты ұйымның есепті күнімен сәйкес келмейтін есепті күнге дайындалса, онда басты ұйымның есепті күні мен осы күн арасындағы кезеңде орын алған мәмілелер мен оқиғалардың ықпалына түзетулер жасау керек. Еншілес және басты ұйымдардың есепті күндері бір бірінен үш айдан астам кешіктірілмейтін керек.

Шоғырландырылған қаржылық есептілік топтың шаруашылық қызметі жөнінде анық және әділ ақпаратты беру үшін қажет. Топ – бұл барлық оның еншілес ұйымдарымен басты компания. Бақылау – бұл ұйымның қаржылық және операциялық саясатын оның қызметінен пайда алатындай етіп басқару өкілеттігі.

Шоғырландыру ережелері. Шоғырландырылған қаржылық есептілігі басты ұйымның есептілігі күніне құралады. Егер шоғырландырылған қаржылық есептілікті дайындау барысында пайдаланылған еншілес ұйымның қаржылық есептілігі басты ұйымның есепті күнімен сәйкес келмейтін есепті күнге дайындалса, онда осы күн мен басты ұйымның есепті күні арасындағы кезеңдер орын алған маңызды мәмілелер мен оқиғалардың ықпалына түзетулер жүргізу қажет. Еншілес және басты ұйымдардың есепті күндері үш айдан асатын кезеңнен аспауы тиіс. есепті кезеңдердің ұзақтығы мен есепті күндердің арасындағы кез келген айырмашылық кезеңнен кезеңге бірдей болуы тиіс.

Шоғырландырылған қаржылық есептілік топтың біртұтас есеп саясатынан құралуы тиіс. Егер еншілес ұйымның есеп саясаты есептің қандай да бір объектілеріне немесе операцияларға қатысты топтың есеп саясатымен сәйкес келмесе, онда шоғырландыру мақсатында осындай еншілес ұйым сәйкесінше түзетулер жасауы керек. Шоғырландырылған қаржылық есептілікті құру барысында ұйым активтердің, міндеттемелердің, капиталдың табыстар мен шығындардың ұқсас баптарын қосу жолымен қатар-қатар бойынша басты және еншілес ұйымдардың қаржылық есептіліктерін шоғырландырады [2].

Шоғырландырылған қаржылық есептілік біртұтас экономикалық ұйым ретінде топ жөнінде қаржылық ақпаратты беруі үшін келесі әрекеттер жасалады:

- басты ұйымның әрбір еншілес ұйымға салатын инвестициялардың баланстық құны және әрбір еншілес ұйымның капиталындағы басты ұйымға тиесілі бөлігі элиминацияланады (өзара шығарылады); біріктіру нәтижесінде шоғырландырылған баланста жеке қатармен бейнеленетін іскерлік бедел (жағымды іскерлік бедел жыл сайын құнсыздану пәніне тексеріледі, сатып алу барысында пайда қосымша тексеруден соң басқа пайдаға кіреді) пайда болуы мүмкін;

- есепті кезеңге шоғырландырылған еншілес ұйымдардың таза активтеріне қатысудың бақыланбайтын үлестері анықталады;

- шоғырландырылған еншілес ұйымдардың таза активтеріне қатысудың бақыланбайтын үлестері басты ұйымның акционерлері капиталынан жеке көрсетіледі.

Қатысудың бақыланбайтын үлесіне кіреді:

- бизнесті біріктіру күніне еншілес ұйымдардың таза активтеріне қатысудың бақыланбайтын үлестері (3 ҚЕХС (IFRS) «Кәсіпорындарды біріктіру»);

- сатып алған сәттен есепті күнге дейінгі еншілес ұйымның капиталындағы өзгерістеріне қатысудың бақыланбайтын үлесі.

Шоғырландыру барысында ішкі топтық дебиторлық және кредиторлық қарыздарды, топ ұйымдары арасында орын алған операциялар нәтижелері шығарылады.

Қаржылық жағдайы жөніндегі шоғырландырылған есепті құру кезіндегі негізгі әдістемелер.

Қаржылық жағдай жөніндегі шоғырландырылған есепті құру кезеңдері:

Кезең 1. Сатып алу күніне және есепті күнге еншілес ұйымның таза активтерінің әділ құнын есептеу (кесте 1).

Кесте 1

Сатып алу күніне және есепті күнге еншілес ұйымның таза активтерінің әділ құнын есептеу

	Есепті күнге	Сатып алу күніне	Өзгерістер
Акционерлік капитал	X	X	X/(X)
Капиталдандырылған табыс	X	X	X/(X)
Қайта бағалау қоры (еншілес ұйымның балансы бойынша)	X	X	X/(X)
Бөлінбеген пайда: келесі шартпен	X/(X)	X/(X)	X/(X)
+/- Еншілес ұйымнан басты компанияға сатуды бағыттау барысында өткізілмеген пайда сомасына түзету	(X)		(X)
Еншілес ұйымдардың таза активтері құнының олардың баланстық құнынан басым болуымен байланысты қайта бағалау қорлары (егер есеп шартында болса)	X/(X)	X	X/(X)
Қорытынды	Таза активтер	Таза ктивтер	X/(X)
Е с к е р т у - [3] қайнар көзі негізінде автормен құрастырылған			

Кезең 2. Іскерлік беделді (гудвилл) есептеу

1. Инвестиция

Инвестициялар құнына кіреді:

- ақша қаржыларымен төленген сомалар;
- егер инвестиция үшін төлем болашақ кезеңдерде жүргізілетін болса, онда бұл жағдайда міндеттемелердің дисконтталған сомалары;
- бизнесті біріктіру барысындағы инвестормен шығарылған үлестік құралдар құны.

Инвестициялар сомасы қорытындысы

X

2. Минус сатып алу күніне таза активтерге үлесі

(X)

Сатып алу күніне іскерлік бедел қорытындысы

X

Минус сатып алу күнінен іскерлік беделдің құнсыздануы

(егер есеп шартында болса)

(X)

Х Қаржылық жағдайы туралы шоғырландырылған есепте іскерлік бедел қорытындысы

(Қаржылық жағдайы туралы шоғырландырылған есепте «Ұзақмерзімді активтер» бөлімінде бейнеленеді)

Егер сатып алу күніне еншілес ұйымдардың қатысу үлестерінің әділ құны дәл бағалауға мүмкіндік берсе, онда басты компания сатып алу күніне еншілес ұйымдардың қатысу үлесінің осы әділ құнын пайдалана отырып, іскерлік беделдің шамасын анықтау керек. Ол үшін анықталады:

1. Жиынтық шама:

– Әділ құны бойынша бағаланған өтем,
плюс

– Еншілес ұйымдарда қатысудың кез келген бақыланбайтын үлесі сомасы
Еншілес ұйымдардың әділ құны қорытындысы Х

2. Сатып алу күніне еншілес ұйымдардың әділ құны бойынша бағаланған таза активтері (Х)

Сатып алу күніне іскерлік бедел қорытындысы Х

Сатып алу сәтінен бастап іскерлік бедел құнсыздануы топтың бөлінбеген пайдасын есептеу барысында ескеріледі, ал есепті жылға құнсыздану- топтың пайдасы мен залалдары туралы есепте ескеріледі.

Кезең 3. Қатысудың бақыланбайтын үлесі есебі (БҮ)

БҮ = есепті күнге еншілес ұйымдардың таза активтері (кезең 1) * БҮ үлесі.

Кезең 4. Топтың бөлінбеген табысы есебі (ТБП)

ТБП = басты компанияның барлық бөлінбеген пайдасы Х

Мүмкінді түзетулер:

МИНУС басты ұйым жариялаған дивидендтер; (Х)

ПЛЮС еншілес ұйымнан алынуы тиісті дивидендтер; Х

Қорытынды Есепті күнге басты ұйымның бөлінбеген пайдасы. Х

ПЛЮС/МИНУС Сатып алу күнінен кейін еншілес ұйыммен алынған пайдадағы (залал) үлесі; Х/(Х)

МИНУС Топтың өткізілмеген пайдасы

(егер ол еншілес ұйымның таза активтерін есептеуде ескерілмесе); (Х)

МИНУС Сатып алу күнінен бастап іскерлік беделдің құнсыздануы. (Х)

Қорытынды Топтың бөлінбеген пайдасы Х

Топтың бөлінбеген пайдасы қаржылық жағдай туралы шоғырландырылған есептің «Капитал» бөлімінде бейнеленеді.

Кезең 5. Қаржылық жағдай туралы шоғырландырылған есеп

Шоғырландырумен байланысты жүргізілетін түзетулерді ескере отырып, қатар бойынша басты (М) және еншілес (Д) компаниялардың активтері мен міндеттемелері құрылады.

Шоғырландыру процедурасы күрделенеді, егер басты ұйым еншілес ұйымның 100% акциясын сатып алса. Бұл жағдайда есептілікте қатысудың бақыланбайтын үлесін есептеу және бейнелеу қажеттілігі пайда болады.

Ішкі топтық дебиторлық және кредиторлық борыштар

Шоғырландырылған қаржылық есептілікті қалыптастыру барысында дебиторлық пен кредиторлық борыштардың сомасы өзара есеп айырысуға жатады. Егер есептерді салыстыра тексеру нәтижелері бойынша топ ішінде қарыз ұйымның аударған қаржылық нәтижелері, бірақ оны алушы ұйыммен ескерілмегендігі анықталса, онда ішкі топтық есептеулер бойынша дебиторлық борыш сомасын және ақшаны алушының ақша қаржылары есеп шоты бойынша қалдықтарын түзету керек [4].

Өткізілмеген пайда

Тауарларды өткізу барысында топ ішіндегі операциялар бойынша өткізімеген пайда пайда болады.

Шоғырландырылған есептілікте өткізілмеген пайда топтың қорлар құнын және шоғырландырылған өткізілмеген пайдасын азайтады. Түзетулер басты және еншілес ұйымдардың есептілігін шоғырландыру барысында тікелей жүзеге асырылады немесе шоғырландыруға дейін ішкітоптық сатушының есептілігі арқылы жүргізіледі. Бірінші жағдайда сату бағытының маңыздылығы жоқ.

Сатушы–ұйымның есептілігі арқылы түзету

Алдыңғы мысалда, біз сату бағытын ескерген жоқпыз және өткізілмеген пайданы топтың бөлінбеген пайдасында бейнеледі.

Бірақ, ішкі топтық сатулардың бағыты маңызды болып табылады. Себебі егер сатушы еншілес ұйым болып саналады, бірақ өткізілмеген пайда қатысудың басқарылмайтын үлесінің құнына ықпал етеді.

Топ ішінде негізгі қорларды беру бойынша операциялар

Топ ішінде негізгі қорларды сату барысында сатушы өз есебінде осындай операциядан алынған пайдасы немесе залалы бейнеленеді. Сатып алушы негізгі қорларды өз балансына сатып алу құны бойынша қабылдайды және одан амортизацияны бөледі. Топтың көзқарасы тұрғысынан мұндай негізгі қорлар есептілікте оларды беру жүргізілмеген сияқты түрде бейнеленеді. Ол үшін қаржылық есептілікті шоғырландыру барысында келесі түзетулер жасалуы тиіс:

- мәміле бойынша қаржылық нәтиже шығарылады;
- есептелген амортизация сомасы түзетіледі.

Берілген жағдайда түзетулер тікелей шоғырландырылған есептілікте, немесе жеке ұйымдардың есебінде бейнеленуі тиіс. Жеке ұйымдардың есебі арқылы түзетулерді бейнелеу барысында өткізілмеген пайда сатушының пайдасынан шығарылып тасталады, ал есептелген амортизация сатып алушының есебінде түзетіледі.

Дивидендтер

Қаржылық есептілікті шоғырландыру барлық түзетулерден кейін, оның ішінде топқа кіретін ұйымдардың есептілігінде бейнеленбеген, бірақ жарияланған дивидендтер бойынша жүргізіледі.

Жарияланған дивидендтер бойынша түзетулер келесі тәртіпте жүргізіледі:

1) дивидендтерді жариялаған ұйым өткізбе жасайды:

Дт Бөлінбеген пайда..... X

Кт Дивидендтер бойынша ағымдық міндеттеме..... X

Дивидендтер туралы ақпарат жиынтық табыс жөніндегі есепте жүргізілуі мүмкін.

2) Егер еншілес ұйым дивидендтер жарияласа, онда басты ұйым мұндай табыста өз үлесін мойындауы тиіс.

Дт Дивидендтер бойынша дебиторлық қарыз..... X

Кт Дивидендтер түрінде табыс X

Мұнда дивидендтер бойынша ішкі топтық дебиторлық және кредиторлық борыштың өзара есеп айырысуға жататындығын ескеру қажет. Қаржылық жағдай туралы шоғырландырылған есепте басты ұйымның жариялаған дивидендтері және еншілес ұйымның жариялаған дивидендтерге қатысудың бақыланбайтын үлесі бейнеленеді. Жыл ортасында сатып алу

Бизнесті біріктіру бойынша операциялар жыл ортасында жүзеге асырылуы тиіс. Бұл жағдайда сатып алу күніне таза активтердің құнын есептеу барысында қиындықтар туындауы мүмкін. Көбіне еншілес ұйымның пайдасы жыл бойы бірқалыпты мойындалуы тиіс деп саналады [5].

Шоғырландырылған қаржылық есептілікті құру топқа кіретін компания қызметі үшін

жағымды әсер көрсетеді, атап айтқанда, біріккен компанияның жалпылаған есептілігін құру үдерісін бірегейлендіру; есептің және есеп берудің құрудың алдыңғы қатарлы әдістерін тәжірибелік пайдалану мен дамытуды ынталандыру; компанияның қызметінің салыстырмалы талдау жасау мүмкіндігін қамтамасыз етуге; кәсіпорынның бір топ ретіндегі қызметінің қорытындысы және қаржылық жағдайы туралы нақты және шынайлы ақпаратты барлық қызығушылық көрсеткен тұлғаларға ұсыну; үкімет органдары жағынан корпоративті топтардың қызметіне бақылауды қамтамасыз ету.

Әдебиеттер тізімі

1. Қаржылық есеп берудің халықаралық стандарттары, www.minfin.kz
2. Қаржылық есеп (ілгерлемелі): оқулық / С.С. Шакеев. — Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2018. — 212 бет.
3. Палий В.Ф. Международные стандарты учета и финансовой отчетности: Учебник / - М.: НИЦ Инфра-М, 2013. - 506 с.
4. Қаржылық есеп II: оқу құралы / Б. Ж. Акимова [б.ж.]. - Алматы: Экономика, 2016. - 261 б.
5. Алиев М.К. Финансовая отчетность: анализ консолидированной отчетности: Учеб.пособие. – Астана: Изд.КазУЭФМТ, 2014. – 342 с

Бухгалтерлік есеп және аудиттегі цифрландыру

Г.А. Шакенова

Бухгалтерлік есеп және аудит кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

Guli_w.a@mail.ru

академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Теориялық және практикалық тұрғыдан бухгалтерлік есеп маңызды өзгерістерге ұшырайды, онда ақпаратты құрудың, сақтаудың және берудің инновациялық процестері қатысады. Сонымен қатар, цифрлық технологиялардың дамуы осы процестердің жылдамдығы мен сапасына тікелей әсер етеді. Осыған қарамастан, бухгалтерлік есеп әдістемесі мен құралдары әрдайым заманауи шындыққа сәйкес келмейтіндігін атап өткен жөн, осыған байланысты сандық шешімдерді енгізумен байланысты бірқатар мәселелер туындайды.

Түйінді сөздер: цифрлық технология, бухгалтерлік есеп, бухгалтерлік есепті цифрландыру, Blockchain, қаржылық есептілік, виртуалды қойма, жеке кәсіпкер.

Қазіргі уақытта біздің елімізде де, әлемде де цифрлық экономиканың дамуы барлық қызмет салаларына, оның ішінде бухгалтерлік процестерге әсерін кеңейте отырып, үлкен қарқынмен жүруде.

Цифрландыру бухгалтерлік ақпараттың сипаттамаларын да, оны қолдану мүмкіндіктерін де айтарлықтай жақсартуға әсер етеді.

Әлем цифрлық, автоматтандырылған болып келеді және басқаруды жаңартуды қажет етеді. Кәсіпорындар жаңа технологияларды енгізу, бизнесті жүргізудің жетілдірілген стратегияларын жоспарлау арқылы өздерінің инновациялық процестерін өзгертуі керек. Кейбір сарапшылар компаниялардың сандық инновацияға жаппай көшуімен нарықтар ғана өзгереді деген пікірмен келіспейді, сонымен қатар әлеуметтік-техникалық өзгерістерді күту

керек. Цифрландырудың дамуына байланысты компаниялар технологиялық өзгерістерді басқаруды және қабылдауды үйренуі керек.

Ғалымдар цифрлық экономика жағдайында бухгалтерлік есеп пен есептілік теориясын жаңғырту саласындағы өзгерістердің негізгі бағдарлары мыналар болады деп санайды:

- есепте ұйым қызметінің саласын көрсетуді кеңейту;
- есептің сапасы мен жеделдігін арттыру;
- жаңа есепке алу объектілерін анықтау және санын ұлғайту;
- жаңа есепке алу объектілерін бағалаудың инновациялық әдістерін әзірлеу;
- есепке алудың әртүрлі түрлерін біріктіру тәсілдерін қалыптастыру;
- анағұрлым жетілдірілген отандық және шетелдік ақпараттық технологияларды пайдалану;

- бухгалтерлік есепті дамытудың теориялық, әдістемелік және қолданбалы аспектілерін әзірлеу.

Зияткерлік адами капитал, клиенттік база, инновациялық өнімдер, ҒЗТКЖ нәтижелері және т.б. ретінде әрекет ететін жаңа есепке алу объектілерін бағалау мүмкіндіктерін зерттеуге ерекше назар аудару қажет. Бұлтты технологиялар, ашық технологиялық платформалар, электрондық анықтамалық-ақпараттық жүйелер, бірыңғай халықаралық форматты құру және XBRL электрондық түрдегі қаржылық есептіліктің мазмұны сияқты ІТ- технологиялардың жаңа әзірлемелері іске асырылуда. Бұл кәсіпорынның ішкі бизнес- процестері мен сыртқы ортаның жай-күйін айқындайтын деректер интеграцияланатын бухгалтерлік есептің ұлттық жүйесін құруға мүмкіндік беретіні анық [1].

Бухгалтерлік есеп саласы үш бағыт: басқарушылық, қаржылық және салықтық есеп бойынша дамитын цифрландыру процестеріне тез бейімделеді. Айта кету керек, Қазақстандағы есеп жұмыстары бүгінде айтарлықтай жеңілдетіліп, соңғы жылдары өзгерді. Салық есебін цифрландыру бөлігінде мемлекеттік кірістер комитетінің базасында СОНО, АЖ, ЭШФ АЖ және ҚҚС-Blockchain АЖ сияқты ақпараттық жүйелер құрылды.

СОНО-салық есептілігін өңдеу жүйесі. Ол салық есептілігінің барлық нысандарын толтыру және беру бойынша бір клиенттік қосымшаны ұсынады. Жүйе салық есептілігінің барлық нысандарын жүктеудің қажеті жоқ шешімді ұсынады, тек салық төлеушіге қажетті нысандарды жүктеп, оларды толтырып, өңдеуге жіберу жеткілікті.

2014 жылдың 1 шілдесінен бастап Қазақстанда ерікті негізде шот – фактураларды электронды түрде жазу мүмкіндігі пайда болды (ал 2019 жылдан бастап-міндетті түрде). "Электрондық шот-фактуралар" ақпараттық жүйесі (ЭШФ АЖ) нақты уақыт режимінде сауда операцияларына қатысушылар арасында шот-фактураларды жазып беруді және алмасуды электрондық түрде жүзеге асыруға мүмкіндік береді. ЭШФ АЖ бухгалтерлік есеп жүргізу жүйелерімен біріктірілген. Шот-фактураларды электрондық түрде жазып берудің бірқатар артықшылықтары бар: ЭШФ жазып беру мерзімін 15 күнге дейін ұлғайту; ЭШФ-ны шетел валютасында жазып беру мүмкіндігі; өз қызметкерлеріне шот-фактураларды жазып беру жөніндегі құқықтарды беру мүмкіндігі; заңды тұлғаның құрылымдық бөлімшелері жазып берген ЭШФ-ны басқару мүмкіндігі; егер барлық шот-фактуралар электрондық түрде жазып берілген жағдайда, өткізілген тауарлар, жұмыстар, көрсетілетін қызметтер бойынша тізілімді ұсынбау мүмкіндігі; егер барлық шот-фактуралар электрондық түрде жазып берілген болған жағдайда тауардың бүкіл «өмірлік» циклына қарау мүмкіндігі [2].

ҚҚС АЖ-Blockchain, содан кейін Blockchain технологиясын қолдану 2019 жылдың 1 қаңтарынан бастап қосылған құн салығын басқарудың жаңа әдістерін қолдану үшін енгізілуде. ҚҚС төлеуші ерікті негізде ҚҚС сомасы бойынша ақша қозғалысын есепке алу үшін ғана пайдаланылатын жеке банк шоты болып табылатын ҚҚС бақылау шотын ашады. Ұсынылған шешімнің негізгі қағидасы кейіннен жедел қайтару үшін нақты уақыттағы ҚҚС қаржылық ағындарын бақылау. ҚҚС бақылау шоттарын қолданатын экспорттаушылар үшін

тексеру нәтижелері бойынша ҚҚС қайтару мерзімдері 55-тен 15 жұмыс күніне дейін қысқартылатын болады. Blockchain технологиясын қолдана отырып, ҚҚС басқарудың жаңа әдісін қолдану ҚҚС әкімшілендіру процестерін оңтайландыруға және экспорттаушылар үшін ҚҚС қайтару мерзімдерін қысқартуды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді; алдын ала декларацияларды автоматты түрде қалыптастыру; салық органдары тарапынан тексерулер санын қысқарту; ҚҚС жинауды ұлғайту; ҚҚС әкімшілендірудің ашықтығын арттыру; сұр схемаларды қолданудың мүмкін еместігі.

Сондай-ақ, ЖК салықтық есепке алуды жүргізудің қарапайымдылығына ықпал етуі тиіс. Қазіргі уақытта цифрлық технологиялардың дамуымен салық есептілігін қалыптастыру мен тапсыруды қоса алғанда, ЖК салықтық есебі толық автоматтандырылуы мүмкін. Мысалы, IP, оған берілген бағдарламалық өнімнің мүмкіндіктеріне байланысты, өзінің смартфонын қолдана отырып, нарықтағы сауда нүктесінде бола алады:

- тауарлар мен ақша қаражатының қозғалысын есепке алуды жүргізу;
- тауарларды сатып алуды және өткізуді электрондық шоттарды жазып беру арқылы тіркеуге;
- сатып алынған тауарлар мен қызметтер үшін ақы төлеуге;
- сатылған тауарлар үшін қолма-қол ақшасыз есеп айырысудан түскен табысты автоматты түрде есепке алу;
- кадрлық есеп жүргізу;
- толық салық есебін жүргізу, оның ішінде салық тіркелімдерін жүргізу және салық есептілігін қалыптастыру, салық нысандарының автотолтырылуын пайдалану, өзі және өз қызметкерлері үшін салықтар мен төлемдерді есептеу, салық есептілігін тапсыру, салықтар мен төлемдерді төлеу.

Сондай-ақ, төлемдер мен аударымдарды жүзеге асыру интернет-банкинг арқылы жүргізіледі, бухгалтерлерге қызмет көрсететін банкке қағаз түрінде төлем құжаттарын ұсынудың қажеті жоқ. Бүгінде қазақстандық банктердің барлығы дерлік қашықтан қызмет көрсетеді, банктердің 70% - ы жеке тұлғаларға Интернет-және мобильді банкинг арқылы қызмет көрсетеді, банктердің 55% - ы өз қызметтерін мобильді қосымшалар негізінде көрсетеді [3].

Цифрландырудың барлық осы мүмкіндіктері, қолдануға ыңғайлы және қарапайым, қолма-қол ақшасыз төлемдерді ынталандырады, бұл экономиканың көлеңкелі секторын төмендетеді, демек, салық салынатын базаны арттырады.

Осылайша, қазіргі тенденциялар экономиканы дамытудың барлық салаларында цифрлық технологияларды қолдануды талап етеді деген қорытынды жасауға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Карпова Т.П. Направления развития бухгалтерского учета в цифровой экономике // Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета. – 2018. – No 3(111). – С. 52–57.

2. Об утверждении государственной программы «Цифровой Казахстан»: утв. Постановлением Правительства РК No 827

2017

г.:https://primeminister.kz/ru/page/view/gosudarstvennaya_programma_digital_kazahstan.

3. Бекова Р.Ж., Файзуллина С.А., Жексембина А.Е. Цифровизация казахстанской экономики и развитие бухгалтерского учета. Вестник университета «Туран». 2019;(2):153-157.

Управление денежными потоками в деятельности предприятия

Г.А. Шакирова¹, Д.И. Сыздыкова², Ю.Ю. Цой³

¹магистр экономических наук, ст. преподаватель

²PhD, ассоциированный профессор

³магистрант 1-го года обучения по образовательной программе «Учет и аудит»

gulia72.kargu@mail.ru

^{1,2,3}Карагандинский государственный университет им. академика Е.А. Букетова

На современном этапе осуществление деятельности любого предприятия возможно только при наличии денежных средств и их рационального использования. Основная цель, которая стоит перед управлением денежными потоками на предприятии, является определение оптимального размера по остаткам денежных средств, которые необходимы для выполнения неотложных финансовых обязательств и формирование инвестиционных возможностей по организации краткосрочных финансовых вложений. В статье авторами был представлен подробный анализ притока и оттока денежных средств, структуры денежных потоков по видам деятельности. Авторами представлены расчеты по коэффициентам эффективности денежных потоков и наглядно отражена динамика изменения денежных потоков за исследуемый период. В статье также представлены результаты расчетов показателей ликвидности денежных потоков за пять лет. Авторами показано, что управление денежными потоками выступает как один из важнейших финансовых рычагов, который обеспечивает ускорение оборачиваемости капитала предприятия. Результативное управление денежными потоками дает возможность сократить продолжительность производственного и финансового цикла, а также снизить потребность в капитале, который направляется на обслуживание хозяйственной деятельности предприятия.

Ключевые слова: денежный поток, предприятие, операционная деятельность, финансовая деятельность, инвестиционная деятельность, притоки, оттоки, чистый денежный поток, эффективность

В современных экономических условиях в Республике Казахстан деятельность многих фирм сопровождается попаданием в зону неопределенности и повышенного риска. Для обеспечения стабильной финансовой деятельности необходима объективная оценка финансового состояния предприятия, платежная стабильность и надежность своих партнеров, а также организация постоянного контроля за качеством расчетно-финансовых операций и платежной дисциплины.

Целью управления на предприятие денежными потоками является определение оптимального размера по остаткам денежных средств, которые необходимы для выполнения неотложных финансовых обязательств, а также инвестиционные возможности по организации краткосрочных финансовых вложений [1].

Поступление или иначе говорят приток денежных средств, характеризует положительный денежный поток, а выбытие или иначе отток денежных средств называется отрицательным денежным потоком. Разность между притоками и оттоками денежных средств по каждому виду деятельности предприятия называется чистым денежным потоком от видов деятельности [2].

Приведенные на рисунке 1 методы управления денежными потоками можно рассматривать также в целом как этапы процесса управления, каждый из которых является исходным для другого.

Необходимость и значимость анализа денежных потоков, создающего основу для разработки эффективной политики и принятия управленческих решений, обусловлена следующими причинами:

- денежные потоки обслуживают деятельность организации во всех ее направлениях;
- оптимальный размер денежных потоков обеспечивает финансовую устойчивость и платежеспособность предприятия на ближайшую перспективу;
- рациональный денежный поток способствует возможности достижения стабильности в организации производственно-коммерческого процесса предприятия;
- эффективное управление денежными потоками приводит к сокращению потребности предприятия в заемных средствах;
- оптимизация денежных потоков создает предпосылки для ускорения оборачиваемости капитала предприятия в целом;
- рациональное использование высвободившихся денежных средств в процессе оптимизации денежных потоков создает возможности для расширения масштабов производства и увеличение выручки от продаж, и соответственно получению дополнительных доходов.

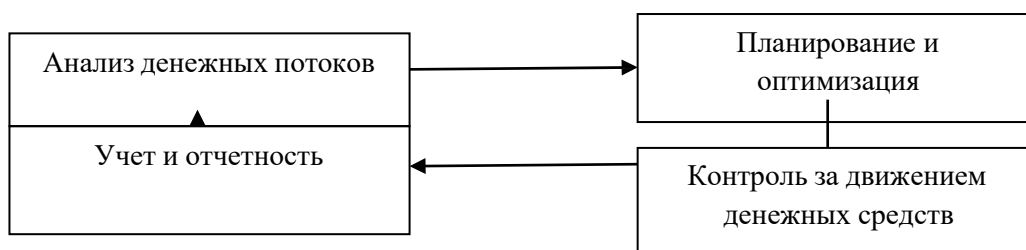

Рисунок 1. Взаимосвязь этапов и методов управления денежными потоками

Примечание - Составлено автором по [3]

Цель анализа денежных потоков Группы АО «Казахтелеком» - это получение соответствующей информации о направлениях поступления и расходования денежных средств, составе и структуре денежных средств, а также факторах влияющих на изменение денежных потоков.

Денежные средства выступают неотъемлемой частью оборотных средств Группы АО «Казахтелеком», которые становятся объектом анализа оборачиваемости и эффективности их использования.

Группа АО «Казахтелеком» не является производственным предприятием, поэтому время оборота денежных средств зависит от спроса на услуги, реализуемые данным предприятием и от того, насколько быстро производятся расчеты по предоставлению и оплаты телекоммуникационных услуг.

В настоящее время отечественные аналитики все чаще используют коэффициентный метод анализа. В ходе проведения анализа при помощи коэффициентного метода можно рассчитать различные относительные показатели, характеризующие денежные потоки, а также степень влияния данных показателей на общее финансовое состояние предприятия.

Для проведения коэффициентного анализа на примере Группы АО «Казахтелеком» предварительно сгруппируем поступление и отток денежных средств по видам деятельности и представим в таблице 1.

Таблица 1

Анализ притока и оттока денежных средств группы АО «Казахтелеком» за 2019-2020г.г.
(тыс. тенге)

Виды деятельности	Приток денежных средств		Отток денежных средств	
	2019г.	2020г.	2019г.	2020г.
Операционная деятельность	223894430	245616252	195192482	176123135
Инвестиционная деятельность	11325757	20736881	74493649	72967738
Финансовая деятельность	26238065	16414597	25657795	40363261
Итого	261458252	282767730	295343926	289454134
Примечание – составлено автором[4]				

На основании сгруппированной информации проведен анализ расчета коэффициентов участия и построим диаграмму отражающую анализ притока и оттока денежных средств.

В первую группу входят коэффициенты участия операционной, инвестиционной и финансовой деятельности в формирование положительного и отрицательного денежных потоков предприятия. То есть рассматривается динамика объема и структуры формирования положительного денежного потока в разрезе отдельных источников поступления денежных средств и отрицательного денежного потока в разрезе отдельных направлений расходования денежных средств.

Результаты расчета этих коэффициентов представлены в таблице 2.

Таблица 2

Анализ структуры денежных потоков по видам деятельности группы АО «Казахтелеком» за 2019-2020гг.

Показатели	Результат, в %		Изменение	
	2019год	2020год	Абсолютное, +/-	Темп, %
Положительный денежный поток	100,00	100,00		
КУ ⁺ _{од}	85,63	86,86	1,23	101,44
КУ ⁺ _{ид}	4,33	7,33	3,00	169,28
КУ ⁺ _{фд}	10,04	5,81	-4,23	57,87
Отрицательный денежный поток	100	100		
КУ ⁻ _{од}	66,09	60,85	-5,24	92,07
ид	25,22	25,22	0	0
КУ ⁻ _{фд}	8,69	13,93	5,24	160,30
Примечание – составлено автором [4]				

Данные таблицы 2 показывают, что в структуре притока денежных средств в анализируемом периоде основную долю составляло их поступление от операционной деятельности. В течение всего периода наблюдается постепенное увеличение их доли в общей сумме поступлений – 2019 г. – 85,63%, в 2020 г. – 86,86%. По инвестиционной деятельности, аналогично мы наблюдаем увеличение в 2019 г. – 4,33%, в 2020 г. – 7,33%, а по финансовой деятельности удельный вес поступлений постепенно снижается: в 2019 г. – с 10,04%, в 2020 г. – 5,81%.

Наибольшая доля в структуре оттока денежных средств также принадлежит операционной деятельности. В 2020 году по сравнению с 2019 г. отток денежных средств снизился по операционной деятельности с 66,09 % до 60,85%. Удельный вес оттока

денежных средств от инвестиционной деятельности в двух анализируемых периодах совпал и составил 25,22%. Доля расходов финансовых ресурсов на осуществление финансовой деятельности увеличивается в 2019 г. – 8,69%, а в 2020 году – 13,93%.

Таким образом, основной приток и отток средств наблюдается от основной деятельности предприятия. Данные таблицы 3 подтверждают вывод о том, что операционная деятельность генерирует денежные средства в объеме, достаточном не только для обеспечения потребностей основной деятельности, но и для частичного покрытия инвестиционных расходов.

Изучение эффективности использования денежных средств организации осуществляется с помощью коэффициентов.

В качестве обобщающего показателя предлагается использовать коэффициент эффективности денежного потока: отношение чистого денежного потока по текущей деятельности к отрицательному денежному потоку.

В таблице 3 представлена динамика коэффициента характеризующего эффективность денежных потоков.

Таблица 3

Динамика коэффициента эффективности денежных потоков группы АО «Казахтелеком» за 2016–2020гг.

(тыс. тенге)

Период	ЧДП	ОДП	Значение коэффициента
2016	49019636	130608738	0,37
2017	(171460682)	360380297	-0,48
2018	62468455	151124702	0,41
2019	28701948	195192482	0,15
2020	69493117	176123135	0,40
Примечание – составлено автором [9]			

Как видно из полученных расчетов, коэффициент эффективности группы АО «Казахтелеком» в 2017 году имеет отрицательное значение, отрицательный чистый денежный поток связан с выплатой дивидендов акционерам. В течение трех отчетных периодов 2016, 2018 и 2020 годах значение коэффициента эффективности денежных потоков приблизительно имеет одно значение.

Результаты проведенного анализа используются на предприятии непосредственно для выявления резервов оптимизации денежных потоков группы АО «Казахтелеком» и основные направления планирования на предстоящий отчетный период.

Третья группа показателей включает коэффициенты, характеризующие ликвидность денежных потоков.

Результаты расчета коэффициентов ликвидности приведены в таблице 4.

Таблица 4

Показатели ликвидности денежных потоков группы АО «Казахтелеком» за 2016–2020гг.

Показатели	2016	2017	2018	2019	2020
Коэффициент ликвидности денежного потока	1,16	0,92	0,96	0,88	0,98
Коэффициент абсолютной платежеспособности	1,9	2,44	0,68	0,60	1,31

Коэффициент промежуточной платежеспособности	2,27	2,94	0,88	1,01	1,78
Коэффициент текущей платежеспособности	2,47	3,23	1,05	1,29	2,01
Примечание – составлено автором [4]					

Коэффициент ликвидности денежного потока, начиная с 2017 года составляет меньше 1, т.е. положительный денежный поток не обеспечивает полное покрытие оттока денежных средств. Как видно из форм отчетности, что данная нехватка денежных средств покрывается за счет остатков денежных средств на начало соответствующего отчетного периода.

Коэффициент абсолютной платежеспособности на примере исследуемого предприятия показывает, как текущие финансовые обязательства группы АО «Казахтелеком» обеспечены теми готовыми средствами платежей, которые имеются у него в наличии за анализируемый период. Результаты анализа подтверждают то, что полученное значение коэффициента абсолютной платежеспособности полностью обеспечивало покрытие своих обязательств. Однако в 2018 и 2019 годах произошло снижение данного показателя в результате значительного увеличения краткосрочных финансовых обязательств. Увеличение финансовых обязательств произошло в разрезе прочих обязательств, а именно за счет обязательств по дивидендам к уплате на сумму 30268498 тыс. тенге согласно информации полученной из пояснительной записки к финансовой отчетности за 2018 год. В 2019 году наблюдается снижение суммы денежных средств на отчетную дату в сравнении с другими анализируемыми датами.

Коэффициент промежуточной платежеспособности отражает, в каком размере все краткосрочные финансовые обязательства могут быть покрыты за счет его высоколиквидных активов. Так же как и предыдущий коэффициент, данный показатель имеет низкое значение в 2016 и 2017 отчетные периоды. В 2016 году сумма дебиторской задолженности снизилась по отношению к предыдущему и последующему отчетному периоду. Соответственно и коэффициент промежуточной платежеспособности в 2017 году значительно вырос в сравнении с 2016 годом.

Коэффициент текущей платежеспособности за год характеризует, что у предприятия имеется достаточный размер денежного потока по текущей деятельности за период. Как видно из результатов анализа, АО «Казахтелеком» может полностью ответить по своим обязательствам по текущей деятельности за счет превышения притоков над оттоками.

Управление денежными потоками выступает один из важнейших финансовых рычагов, который обеспечивает ускорение оборачиваемости капитала предприятия. Результативное управление денежными потоками дает возможность сократить продолжительность производственного и финансового цикла, а также снизить потребность в капитале, который направляется на обслуживание хозяйственной деятельности предприятия.

Эффективное управление денежными потоками должно быть направлено на максимальное снижение риска неплатежеспособности предприятия. Даже у предприятия, которое успешно осуществляет свою хозяйственную деятельность и получает достаточную сумму прибыли, могут возникнуть финансовые затруднения как следствие несбалансированности денежных потоков от различных видов деятельности во временном интервале. Своевременный контроль за поступлением и выплатой денежных средств, который достигается в процессе управления денежными потоками позволяет избежать возникновения риска неплатежеспособности.

Список литературы:

1. Уналбаев, Е. Ж. Показатели денежных потоков и факторы, определяющие их величину (Теория и методология) // АльПари. - 2018. - №1-2. - С. 87-90.

2. Санакоев, Э.В. Денежные потоки предприятия и их оптимизация. - СП: ГИЭУ, 2011 - 124с.
3. Кузнецова, И.Д. Управление денежными потоками предприятия. - Иваново, 2008. - 193 с.
4. Сайт АО «Казахтелеком». [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<https://telecom.kz/pages/12735/172313>

Provision of budget and tax transparency as a factor of increasing the efficiency of public finance management

Shermuxamedova Shirin Amonullayevna¹, Erniyazova Shakhnoza Salamatovna²

¹ senior lector of department of “Finance”

²4-th year student

shermuhamedova@inbox.ru

^{1,2} Tashkent institute of finance, Uzbekistan

Annotation: The essence and necessity of ensuring budget transparency and openness of budget data. Legal framework for ensuring transparency of budget indicators. Analysis of measures to ensure budget transparency and openness of budget data in Uzbekistan. Public participation in the budget process - foreign experience.

Keywords: budget transparency, openness of budget data, Legal framework for ensuring transparency of budget indicators, public participation in the budget process.

Action strategy for the further development of Uzbekistan in 2017-2021 and the implementation of large-scale reforms in the fiscal sphere have radically changed the mechanisms of interaction between state authorities and citizens. An important prerequisite for new engagement is the recognition that dialogue between public authorities and citizens is a valuable tool for building trust in the authorities, which can increase the likelihood of citizen support for the authorities' efforts for the socio-economic development of the country (if citizens are aware of the measures, taken by the government on their behalf).

The Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan adopted in November 2018 defines measures and main tasks to ensure transparency of economic and financial information in the Republic. In the context of the new messages, the idea of openness of actions of public authorities at all levels, including in the field of public finance, is being actively promoted.

In these conditions, in recent years, Uzbekistan has been going through its first open budget reform. So, in accordance with the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to ensure the openness of budget data and active participation of citizens in the budget process," a provision has been in effect since 2019 that allows citizens to participate in the distribution of at least 10% of additional (over-planned) budgetary funds of regions for projects, carried out on the initiative of citizens, and from 2020 the state budget and the budgets of state trust funds are adopted as a separate law and submitted for public discussion before it is submitted to the legislative body (until 2020, the parameters of the state budget were approved by a presidential decree).

If we approach the issue of budget openness from the point of view of European countries, in the West, the idea of government accountability to citizens is deeply rooted, which proceeds from the premise that the state provides services to the population on the basis of a social contract. In this context, the ongoing large-scale budget reforms were aimed not only at reducing public spending,

increasing their efficiency, but also at transforming the budget process into a format more understandable for citizens. Ultimately, in the matter of modernizing the public financial management system, the degree of openness of the budget process is of decisive importance, since it has a direct impact on the degree of public confidence in the government.

Interest in the problem of increasing the transparency of the budget process is largely supported by the main international financial organizations, including the International Monetary Fund (IMF), the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) and the World Bank. Systemic materials, codes, guidelines in the framework of these issues, published on the initiative of these organizations, are not mandatory, but adherence to the principles provided in them is considered by the international community as adherence to best practice standards. The main international documents include:

1. IMF Code of Good Practice on Fiscal Transparency.
2. IMF Fiscal Transparency Guide.
3. Best Practice for OECD Budget Transparency.

The fundamental document on the issue of ensuring transparency in the budgetary sphere is the Code, which covers not only the general principles of openness of budgetary processes, but also contains specific recommendations for ensuring the availability of information to the public. Further guidance on applying the principles set out in the Code, as well as examples of best practice, are detailed in the dedicated Fiscal Transparency Guide.

Information on the level of transparency of public finances of different countries is contained in one of the modules of the Country Reports on Fiscal Transparency, which also includes monitoring data on other 11 financial standards recognized by the international community. In addition to fiscal transparency issues, they provide information on compliance with fiscal data standards, monetary policy transparency, etc. recommendations for strengthening its financial institutions and increasing the transparency of the budget process.

The IMF's Fiscal Transparency Guidelines provide the most comprehensive definition of transparency (openness): "Fiscal transparency means openness to the general public about the structure and functions of government, fiscal policy objectives, public sector and projections. This includes easy access to reliable, comprehensive, timely, understandable and cross-country comparable information on government activities so that voters and financial markets can accurately assess government financial health and the true costs and benefits of government activities. , including its current and future economic and social consequences ". Best Practice for Budget Transparency The OECD defines budget transparency as "complete, timely and systematic disclosure of fiscal information".

Financial (fiscal) transparency is primarily ensured by:

- public availability of information on the state and development trends of public finances;
- openness of the activities of the authorities in the development, consideration, approval and execution of budgets;
- availability and compliance with formalized requirements for budget accounting, preparation and submission of budget reporting;
- consideration and approval by legislative bodies of the main indicators of budget reporting;
- formation and submission of budgetary reporting in accordance with the general principles necessary and sufficient for international comparisons.

Also, measures to ensure financial transparency are disclosed in such items as: clear procedures for developing a budget, publication of key documents in the planning process; possibility of cross-country comparisons; openness of tax authorities to taxpayers; transparency of methods of distribution of interbudgetary transfers; publication of data on the volume and structure of the country's public debt; uniform principles of budget classification and standards for budget accounting, budget reporting and auditing.

Despite the ongoing reforms in the field of budget transparency, the level of understanding of budget issues remains low among the population as a whole, which negatively affects the perception of the efficiency and quality of the country's budget and the work of the bodies authorized for these reforms (represented by the Ministry of Finance). As a result, regardless of the state of financing of various projects and industries, the population remains dissatisfied with the state of the social sphere (healthcare, education, etc.), tax rates and other aspects. Citizens do not have enough tools for analyzing or checking the activities of the state. In addition, citizens have practically no experience of participation in the budget process, including in the implementation of project supervision, in order to prevent theft of funds using the public control system.

Taking into account new trends in relation to interaction between the authorities and citizens, the authorities also began to make attempts to involve the expert community and other interested parties in the discussion and adoption of budget documents. The very idea of openness and accessibility of budget information is being adopted by the broader masses, largely due to the fact that the powers of local authorities in the area of public finance management are gradually expanding.

Bibliography

1. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan on measures to ensure the implementation of the Law of the Republic of Uzbekistan "On the state budget of the Republic of Uzbekistan for 2021" - No. PP-4938 12/30/2020

2. NV Golovanova - "The budgetary system. Open budget" - Financial journal / Financial journal, No. 3 - 2015.

3. Bogdanova A.A. Actual problems of budget transparency / A.A. Bogdanova, O. I. Osadchiy // Modern concepts of science development: collection of articles. Art. int. scientific-practical conf. / otv. ed. A. A. Sukiasyan. - Yekaterinburg, 2017.

4. International Budget Partnership - Open Budget Review 2019 (7th edition)

5. On the execution of the state budget of the Republic of Uzbekistan
<https://www.mf.uz/ispolnenie-gosudarstvennogobyudzheta.html>

6. <https://www.lex.uz>

7. <https://privetstudent.com>

8. <https://uza.uz>

9. <https://openbudget.uz>

Актуальные вопросы организации управленческого учета в сфере телекоммуникационной отрасли Республики Узбекистан в контексте цифровизации экономики

Э.Т. Шодиев

PhD, старший преподаватель кафедры «Бухгалтерский учет»
erkin8779@gmail.com

Ташкентский государственный экономический университет,
г. Ташкент, Республика Узбекистан

Аннотация: В статье рассматриваются Актуальные вопросы организации управленческого учета в сфере телекоммуникационной отрасли в контексте цифровизации экономики. Сравниваются возможности применения бизнес моделей в целях совершенствование автоматизации управленческого учета в телекоммуникационных компаниях. Оцениваются положительные и отрицательные стороны бизнес моделей.

Ключевые слова: телекоммуникация, управленческий учет, автоматизация, бизнес модели.

В современной цифровой экономике телекоммуникационная отрасль играет важную роль в предоставлении информации, необходимой для принятия управленческих решений на государственном уровне, а также на уровне отдельных компаний. Жесткая конкуренция на мировом рынке телекоммуникационных услуг и экспоненциальный процесс роста в условиях глобальной пандемии требуют от телекоммуникационных компаний внедрения «умных периферийных устройств» и «искусственного интеллекта», передающих, обрабатывающих и управляющих информационными технологиями, разработанными за последние 10 лет на основе современных передовых технологий стандартов 5G и Wi-Fi 6.

«В 2020 году глобальный рынок телекоммуникационных услуг достигнет 1 657,7 миллиардов долларов и, как ожидается, с 2021 по 2028 год ожидается ежегодный рост на 5,4 процента».[1]

Таким образом, предоставление современных инновационных телекоммуникационных услуг с целью цифровизации всех секторов экономики требует внедрения новейших систем управления бизнес-процессами, которые, в свою очередь, требуют совершенствования управленческого учета в телекоммуникационных компаниях.

Судя по международной практике, совершенствование деятельности компаний связи и телекоммуникаций является одним из важных приоритетных направлений внедрения цифровых технологий во всех секторах экономики, а также фактором, обеспечивающим интеграцию национальной экономики в мировую экономику. Уровень информатизации общества и национальной экономики по мировым показателям может быть достигнут за счет снижения стоимости оказываемых информационно-коммуникационных услуг посредством повышения их качества и уровня использования. В условиях нынешней глобализации и пандемии с целью повышения конкурентоспособности телекоммуникационных компаний на мировом телекоммуникационном рынке необходимо обеспечить телекоммуникационные компании современными базовыми ретрансляторами, расширить международный центр коммутации пакетов, расширить передачу данных и магистральную сеть, увеличить охват мобильной сетью 3G/4G. С целью обеспечения эффективности данных реформ для принятия решений по управлению бизнес-процессами деятельности телекоммуникационных компаний, организация и совершенствование управленческого учета на основе передового зарубежного опыта в качестве базы информационного обеспечения является требованием времени. В республике Узбекистан осуществляется ряд мер по развитию инфраструктуры связи и телекоммуникаций, в том числе, по повышению качества услуг связи и телекоммуникационных услуг, снижению себестоимости услуг, повышению конкурентоспособности компаний связи и телекоммуникаций, обеспечению их финансовой устойчивости.

В сфере телекоммуникаций основной задачей определено, что “С начала 2020 года по настоящее время с целью расширения подключения широкополосных сетей в Интернете 340 тысячам абонентов широкополосного доступа к порту будет предоставлено телекоммуникационное оборудование, в целях расширения центра хранения и обработки данных должно быть установлено 40 серверных устройств и 5 комплектов устройств хранения данных, должна быть построена и введена в эксплуатацию 291 базовая станция на 106 объектах, а также осуществлена модернизация 1483 существующих объектов до стандарта 3G/4G” [2]. В этой связи целесообразно дальнейшее расширение спектра исследований, направленных на повышение уровня и качества услуг за счет принятия управленческих решений, на основе формирования полной базы данных по доходам и

расходам, связанным с оказанием услуг в компаниях связи и телекоммуникаций, а также по новым инновационным проектам.

Данное исследование в определенной степени служит реализации задач, определенных в указах Президента Республики Узбекистан №УП-4947 «О Стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан» от 7 февраля 2017 года, №УП-5953 «О Государственной программе по реализации Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах в «Год развития науки, просвещения и цифровой экономики» от 2 марта 2020 года, №УП-5589 «О дополнительных мерах по внедрению цифровой экономики, электронного правительства, а также информационных систем в государственном управлении Республики Узбекистан» от 13 декабря 2018 года, №УП-5349 «О мерах по дальнейшему совершенствованию сферы информационных технологий и коммуникаций» от 19 февраля 2018 года, постановлению Президента Республики Узбекистан №ПП-4611 «О дополнительных мерах по переходу на международные стандарты финансовой отчетности» от 24 февраля 2020 года, а также иных нормативно-правовых актах, относящихся к данной сфере. [3]

В целях дальнейшего повышения эффективности субъектов, предоставляющих услуги в сфере телекоммуникаций, важное значение имеет Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан № 55 «О программе развития сферы услуг на 2016-2020 годы» от 26 февраля 2016 года. В частности, в 2020 году планируется увеличить услуги связи и информатизации в 2,9 раза по сравнению с 2016 годом (см. таблицу 1).

Таблица 1

Целевые параметры развития сферы услуг в Республике Узбекистан в 2016 - 2020 годы, (в % относительно прошлых лет)

№	Наименование услуг	2016 г	2017 г	2018 г	2019 г	2020 г	2020 г. относительно 2016 года, в %
1.	Доля услуг в ВВП (%)	47,5	47,8	48,2	48,5	48,7	
2.	Республика Узбекистан	111,2	111,6	112,2	112,8	113,3	1,8 раза
3.	Услуги связи и информатизации	119,6	121,8	123,8	125,9	127,8	2,9 раза
Примечание- Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан №55 «О программе развития сферы услуг на 2016-2020 годы» от 26 февраля 2016 года/Lex.uz. [4].							

При реализации новых инновационных проектов, направленных на обеспечение качества услуг, предоставляемых телекоммуникационными компаниями, возникает потребность в информационной системе, консолидирующей необходимую информацию о качестве телекоммуникационных услуг. В качестве подобной информационной системы можно эффективно использовать систему управленческого учета.

Из-за вынужденных «экономических каникул», имевших место вследствие пандемии коронавируса, создание стоимости было в некоторой степени ограничено в некоторых сферах услуг, включая общественный транспорт, проживание и питание, образование, компьютерные услуги и так далее. Хотя доля сферы услуг во внутреннем валовом продукте в среднем составляла более 35 процентов, создание среднемесячной стоимости по видам услуг с ограниченной деятельностью составило 4,5-5 триллионов сумов. Реализация национальных программ по развитию и реконструкции информационных технологий в сфере

телекоммуникаций привела к увеличению беспроводной телефонной связи, росту числа абонентов мобильной связи и точек общего доступа к сети интернет.

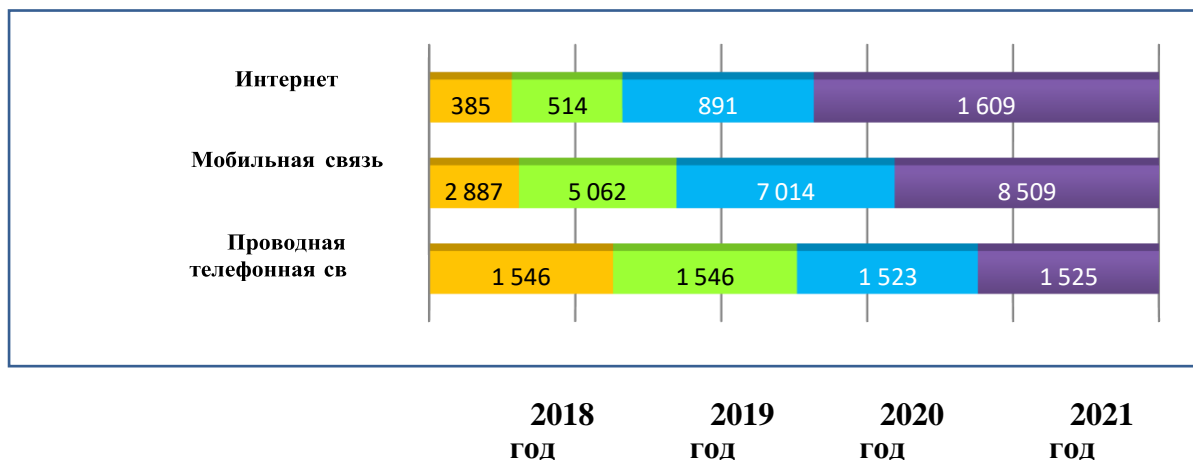

Рисунок 1.Количество абонентов АО «Узбектелеком» в 2018-2021 годах, в тысячах человек. Примечание-Составлено автором по данным АО «Узбектелеком»

Из рисунка 1 очевидно, что на сегодняшний день в нашей республике в 2021 году ожидается увеличение количества подключений к интернет услугам на 1224 по сравнению с 2018 годом, увеличение количества подключений к услугам мобильной связи на 5622 по сравнению с 2018 годом, а количество подключений к проводному телефону в 2021 году уменьшится на 21 по сравнению с 2018 годом.

Согласно исследованиям, АО «Узбектелеком» проделало большую работу для развития услуг широкополосного доступа к сети интернет в Узбекистане в 2018-2020 годах. В частности, стоимость внешнего интернет-канала для операторов и провайдеров с 2018 по 2020 год снижена с 244,9 тысячи сумов до 45 тысячи сумов, т.е. более чем в 5 раз. [5].

Вместе с этим разработаны специальные тарифы на услуги пиринговой сети UZ-IX, которая обеспечивает доступ к серверам CDN для операторов и провайдеров республики, что обеспечит возможность операторам и провайдерам предоставлять своим абонентам локализованные интернет-услуги. Стоит отметить, что установленные цены через международные пакеты коммутационного центра существенно ниже стоимости услуг международного интернет-канала, то есть в 2-3 раза ниже, этот факт позволит операторам и провайдерам республики, подключенным к пиринговой сети, предоставлять своим абонентам услуги на мировом уровне.

Исследования показали, что в условиях растущей потребности общества в интегрированном информационном обеспечении, трансформации бизнес-моделей компаний целесообразно организовать управленческий учет в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности.

На наш взгляд, интеграция управленческого учета в международные стандарты финансовой отчетности требует разработки практических рекомендаций по применению инструментов формирования и анализа методологического, организационного и управленческого учета.

Кроме того, одним из инновационных направлений в области управленческого учета в телекоммуникационных компаниях является повсеместное внедрение системы Quick Response Manufacturing (QRM), в которой фактор времени играет важную роль при оказании услуг.

На наш взгляд, фактор времени является одним из важнейших факторов внедрения методов управленческого учета в компаниях связи и телекоммуникаций. В качестве

подтверждения нашего мнения следует отметить, что нагрузка деятельности базовых ретрансляторов и других каналов передачи связи, используемых при предоставлении услуг в данной сфере в режиме реального времени 1 часа, измеряются по технологическому показателю в 1 эрланг.

Организация управленческого учета по бизнес-процессам в телекоммуникационных компаниях создает возможность уменьшения материальных, переменных расходов и расходов на заработную плату телекоммуникационных компаний сферы в соответствии с международными стандартами.

На наш взгляд, одной из основных проблем в организации управленческого учета в телекоммуникационных компаниях по бизнес-процессам является внедрение новых инновационных моделей менеджмента в области иерархических моделей управления телекоммуникационными компаниями.

С целью интегрирования бизнес-процессов телекоммуникационных компаний на международном уровне, международная некоммерческая организация TeleManagement Forum (TMF) разработала модель процесса eTOM (Enhanced Telecom Operations Map - расширенная версия телекоммуникационных компаний), которая стала стандартом для менеджмента телекоммуникационных компаний на протяжении многих лет.

Исходя из требований конкурентной среды, слияние и поглощение компаний связи и телекоммуникаций на рынке телекоммуникаций требует от компаний пересмотра своих бизнес-процессов. Если карта бизнес-процессов компаний будет одинаковой, процесс слияния и поглощения ускорится. Однако в этих процессах компаниям потребуется согласовывать не только бизнес-процессы, но и информационные системы, обеспечивающие их автоматизацию.

Не нужно забывать, что информационные системы не всегда являются совместимыми. В этом случае необходимо интегрировать бизнес-процессы в новые информационные системы. Для облегчения этой задачи используется кросс-платформенная автоматизация. Примером одной из подобных кросс-платформ может служить модель бизнес-процессов BPMN. Исходя из современных требований, в процессах бизнес-интеграции необходимо обеспечить взаимосвязь концепции веб-сервисов с интегрированной моделью бизнес-процессов BPMN.

На наш взгляд, целесообразно разделить объекты управленческого учета бизнес-процессов в компаниях связи и телекоммуникаций на следующие два вида: объекты, относящиеся к основным бизнес-процессам; объекты, относящиеся к вспомогательным бизнес-процессам.

В ряде научных работ, посвященных изучению экономических проблем, связанных с конкурентоспособностью и финансовой устойчивостью компаний связи и телекоммуникаций, экономический термин «бизнес-процесс» интерпретируется как экономические процессы, осуществляемые во взаимосвязанных подразделениях, связанных оказанием услуг связи и телекоммуникационных услуг.

Автоматизированный внутренний управленческий учет расходов бизнес-процессов, возникающих в результате реализации проектов в программе 1С по отдельному артикульному коду (ID) создает возможность внедрения системы внутреннего контроля по бизнес-процессам в сфере телекоммуникационных услуг. Кроме того, анализ доходов и расходов по проектам телекоммуникационной компании, в свою очередь, дает возможность оперативного получения точных данных в разрезе проектов для принятия соответствующего управленческого решения.

На наш взгляд, одним из важных средств обеспечения эффективности будущих инвестиционных проектов телекоммуникационных компаний является определение этапов бюджетирования центров финансовой ответственности за бизнес-процессы в телекоммуникационных компаниях и их внедрения.

Исследование вопросов совершенствования управленческого учета в компаниях телекоммуникаций позволило сформулировать следующие научные выводы:

1. В ходе исследования были выявлены существующие проблемы в формировании управленческого учета в сфере телекоммуникаций и услуг связи, и по результатам исследования было обосновано, что в телекоммуникационных компаниях управленческий учет организован в неполной мере.

2. Несмотря на положительные изменения в развитии управленческого учета в телекоммуникационных компаниях, исходя из требований современной системы менеджмента процесса развития, следует найти решение таких проблем, как факт того, что телекоммуникационные компании имеют статус монопольных компаний; в телекоммуникационных компаниях не внедрены такие методы, как кайдзен костинг и таргет костинг.

3. При организации управленческого учета в компаниях связи и телекоммуникаций следует в достаточной степени изучить бизнес-процессы, связанные с оказанием телекоммуникационных услуг.

4. Необходимо разработать и внедрить в практику такие методы управленческого учета доходов в компаниях связи и телекоммуникаций, как осуществление учета по бизнес-центрам, бизнес-центру расходов, бизнес-центру имущества, инновационным венчурным бизнес-центрам, мониторинг платежеспособности, и прогнозирование сегментов.

Список литературы

1. <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/global-telecom-services-market>.
2. <https://strategy.uz/index.php?news=1036&lang=uz2>
3. Указ Президента Республики Узбекистан №УП-5349 «О мерах по дальнейшему совершенствованию сферы информационных технологий и коммуникаций» от 19 февраля 2018 года/Lex.uz.
4. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан №55 «О программе развития сферы услуг на 2016-2020 годы» от 26 февраля 2016 года/Lex.uz.
5. <https://kun.uz/news/2020/11/18/tezliklar-oshib-narxlar-pasaymoqda>.

**Цифрлық экономика жағдайында маркетингтік
қызметті трансформациялау**

**Трансформация маркетинговой деятельности в
условиях цифровой экономики**

**Transformation of marketing activities in the digital
economy**

Логистикадағы жұмысты қолдауға бағытталған электрондық құжат айналымы жүйелері (collaboration)

Ж.З. Арынова¹, Ж. Газиева²

¹ Э. Ғ. К., маркетинг кафедрасының қауымдастырылған профессоры,

² «Логистика (салалар бойынша)» мамандығы бойынша 1-ші оқу жылының студенті
mamatai1966@mail.ru, zhanel151103@gmail.com

^{1,2} Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: мақалада логистикада электрондық құжаттаманы пайдалану мәселелері, Қазақстан экономикасын цифрландыру жағдайында олардың өзектілігі қарастырылады

Түйін сөздер: электрондық құжат айналымы жүйелері, автоматтандыратын ақпараттық жүйелер, уақытты үнемдеу

Бұл қазіргі әлемдегі нарықтық жағдайлардың өзгергіштігін түсінумен және жылдам қозғалыс үшін «тек ең қажетті», артық, өте пайдалы, бірақ ауыр балластсыз болу қажеттілігімен байланысты жұмыс процесі жүйелері саласындағы жаңа үрдіс. Мұндай жүйелер ұйымдағы иерархия ұғымын қамтымайды, жұмыс ағынын қандай-да бір рәсімдеуге мән бермейді. Олардың міндеті – аумақтық бөлінсе де, ұйымдағы адамдардың бірлескен жұмысын қамтамасыз ету және осы жұмыстың нәтижелерін сақтау. Әдетте «порталдар» тұжырымдамасында жүзеге асырылады. Олар Intranet-те құжаттарды сақтау және жариялау, ақпаратты іздеу, талқылау, кездесулерді тағайындау (нақты және виртуалды) қызметтерін ұсынады. Мұндай жүйелер тез дамып келе жатқан коммерциялық компаниялар, ірі фирмалар мен мемлекеттік құрылымдардағы жұмыс топтары арасында тапсырыс берушілерді табады.

Дамыған қосымша сервистері бар электрондық құжат айналымы жүйелері. Мысалы, клиенттермен байланысты басқару қызметі (CRM – Customer Relation Management), жобаларды басқару, биллинг, электрондық пошта және т.б. (функциялардың күрделілігі бойынша құжат айналымы жүйесі және, мысалы, CRM қызметі ұйымға байланысты әртүрлі пропорцияларға ие болуы мүмкін. Бірақ осы мақаланың контекстінде CRM функциясы қосымша болып табылады).

Іс қағаздарын жүргізу – кәсіпорынның немесе ұйымның құжат айналымын ұйымдастыру жөніндегі іс-шаралар кешені. Кеңсе жұмысы – бұл кеңсе тәжірибесінде құжаттармен жұмыс істеу ережелерінің ресми жиынтығына сілтеме жасау үшін қолданылатын термин.

Электрондық құжат (ЭҚ) – ақпаратты компьютерлік өңдеу құралдарының көмегімен жасалған, электрондық қолтаңбамен қол қоюға және машиналық тасығышта тиісті форматтағы файл түрінде сақтауға болатын құжат[1].

Логистикадағы құжат айналымы – құжаттарды жасау, түсіндіру, беру, қабылдау және мұрағаттау, сондай-ақ олардың орындалуын бақылау және рұқсатсыз қол жеткізуден қорғау жүйесі.

Логистикадағы электрондық құжат айналымы – «қағазсыз іс жүргізу» тұжырымдамасын іске асыра отырып, электрондық түрде ұсынылған құжаттармен жұмыс бойынша автоматтандырылған процестер жиынтығы.

Логистикадағы электрондық құжат айналымының түрлері:

- өндірістік құжат айналымы;
- басқарушылық құжат айналымы;
- мұрағат ісі (мұрағаттық құжат айналымы рәсімдерінің жиынтығы);
- қоймалық құжат айналымы;
- құпия іс жүргізу;

-техникалық және технологиялық құжат айналымы.

Жұмыс процесінің жеке түрлерін автоматтандыратын ақпараттық жүйелер жаппай бағытта дамып келе жатқандықтан, жұмыс процесінің көптеген жүйелері болуы мүмкін екені анық.

Уақытты үнемдеу: қызметкерлер қағаз құжаттарын іздеуге аз уақыт жұмсайды. Орталық дерекқордың арқасында файлдардың резервтік көшірмелері үнемі жасалады, соның арқасында құжат ұшақта ұмытып кетсе, кездейсоқ немесе әдейі жойылып кетсе немесе жай ғана кеңсе тәртіпсіздігінде жоғалып кетсе, қалпына келтірілмейді. Қандай да бір себептермен өз орнында болмаған файлдар мен құжаттарды іздеуге уақытты жоғалту мүлдем алынып тасталады.

Физикалық кеңістік пен техниканы неғұрлым дұрыс пайдалану: артық серверлер мен құжаттарды сақтауға арналған басқа құрылғылар алып жатқан құнды шаршы метрлер босатылуы мүмкін. Ақпараттың мәртебесі мен өзектілігіне байланысты құжаттар мен файлдар оларды сақтау мерзімі өткеннен кейін қауіпсіз жойылуы мүмкін. Деректерді басқару корпоративті стандарттарға сәйкес келуге ғана емес, сонымен қатар сақтау орнын неғұрлым қолайлы пайдалануға ықпал етеді.

Кәсіпорынның ішкі жұмысының ашықтығын арттыру: электрондық құжат айналымы жүйесі басшыларға құжаттың мәртебесін оны келісу мен бекітудің барлық кезеңдерінде бақылауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, тек сұралған файлды ғана емес, сонымен қатар оны кім жасағандығы, оған кім қол жеткізгені және оны өңдегені туралы толық есепті бірден және оңай шақыруға мүмкіндік береді.

Әрбір файлдағы жеке тарихын және ілеспе құжаттаманы жүргізу: ЭҚЖ клиенттермен және жеткізушілермен қарым-қатынасты орталықтан басқаруға мүмкіндік береді. Мысалы, ұйым мен сыртқы субъектілер арасындағы әр түрлі қатынастарға байланысты талаптарды қамтитын барлық қажетті құжаттарды шақыру үшін бір рет басу жеткілікті[2].

Қызметкерлердің физикалық орналасуына қатысты икемділік: электронды қол жетімділік пен байланыс мүмкіндіктері арқасында қызметкерлер қашықтан жұмыс істеуге мүмкіндік алады. Тіпті бір географиялық жерде болса да, қызметкерлерге файлдардың қағаз көшірмелері көрші кеңседен жіберілгенше күтудің қажеті жоқ.

Ақпарат пен құжаттардың қауіпсіздігін арттыру: жоғарыда айтылғандай, орталық мәліметтер базасы құжаттардың сақтық көшірмесін жасауға мүмкіндік береді, бұл файлдарды кездейсоқ немесе қасақана жоғалту қаупін азайтады. Сонымен қатар, егер оның орналасқан жері қандай да бір себептермен өзгерсе, қажетті құжатты іздеуге аз уақыт жұмсалады.

Басып шығаруға, пошта маркаларына, конверттерге және жіберуге шығындарды азайту: бөлімдер немесе жеткізушілер арасында жіберілетін қағаз құжаттар электронды түрде жіберілуі мүмкін.

Қызметкерлер мен менеджерлердің қанағаттанушылығын арттыру: күнделікті тапсырмаларды оңтайландыру қызметкерлерге жұмыс процесінде көбірек ләззат алуға мүмкіндік береді. Қызметкерлерді үстеме құжаттарды өңдеу сияқты жиі міндеттерден босату оларға өздерін басқа қызметке арнауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бөлім басшылары қол астындағылардың жұмысын бақылауға көбірек мүмкіндік алады. Сайып келгенде, кейбір ұйымдар үнемделген қаражат жаңа бизнес деңгейіне жетуге мүмкіндік беретінін білуі мүмкін.

Барлық деңгейлерде бүкіл ұйым қызметінің орындалуын, ашықтығын автоматтыбақылау есебінен тиімді басқаруды қамтамасыз ету.

Халықаралық нормаларға сәйкес келетін сапаны бақылау жүйесін қолдау.

Ақпарат пен білімге тиімді жинақтауды, басқаруды және қол жеткізуді қолдау. Әрбір қызметкердің қызметін формализациялау және оның қызметінің бүкіл тарихын сақтау мүмкіндігі есебінен кадрлық икемділікті қамтамасыз ету.

Кәсіпорын қызметін тұтастай хаттамалау (ішкі қызметтік тергеулер, бөлімшелер қызметін талдау, қызметтегі «ыстық нүктелерді» анықтау).

Бизнес-процестерді оңтайландыру және оларды орындау мен бақылау тетігін автоматтандыру.

Қағаз құжаттарды кәсіпорынның ішкі айналымынан шығару. Ұйымдағы құжаттар ағынын басқаруға шығындарды азайту арқылы ресурстарды үнемдеу.

Жедел электрондық мұрағаттың болуы есебінен қағаз құжаттарды сақтаудың қажеттілігін жою немесе елеулі оңайлату және арзандату.

Сақтау көлемі бойынша талаптар. Иерархиялық құрылымдық сақтауды (HSM -Hierarchal Storage Management) қолдайтын құжат айналымы жүйесін таңдау қажет. Бұл механизм ең белсенді пайдаланылатын деректерді ең жылдам, бірақ ең қымбат медиада сақтайды, ал аз пайдаланылатын ақпарат автоматты түрде баяу және арзан медиаға ауысады.

Оларды орындауды қолдауды және бақылауды автоматтандыруды талап ететін ресімделетін ресімдердің болуы (белгілі бір үлгідегі құжаттарды дайындау, ұйымның стандартты функцияларын орындау және т.б.).

Ұйымды әкімшілік басқаруды автоматтандыру қажеттілігі. Ұйымдастырушылық құрылымның күрделілік дәрежесі.

Аумақтық бөлінген бөлімшелердің болуы. Бұл фактор қашықтан қол жеткізуге, деректердің репликациясына және т. б. белгілі бір талаптарды қояды.

Үлкен көлемдегі қағаз мұрағатының болуы. Кейбір жұмыс процесі жүйелері құжаттарды жаппай енгізудің интеграцияланған ішкі жүйелерімен бірге келеді.

Ағымдағы қажеттіліктерді қанағаттандырмайтын құжат айналымы жүйесінің болуы.

Құжаттарды дамыған маршруттау, жұмыс ағынын басқару (workflow managing) қажеттілігі. Осы қажеттіліктің жалғасы ретінде, мүмкін, осы процестерді қолдаудың қолданбалы жүйелерімен бірге жұмыс істейтін еркін бизнес-процестерді қолдау қажеттілігі.

Құжаттарды сақтау мерзімі бойынша талаптар. Сақтаудың ұзақ мерзімдерімен (ондаған жылдар) микрофильмдерде параллель мұрағатты ұйымдастыру туралы байыпты ойланған жөн.

«Ашықтыққа», жүйенің кеңеюіне қойылатын талаптар. Қолданыстағы ақпараттық жүйелермен интеграциялау және қолда бар жабдықты пайдалану мүмкіндігі[3].

Құжаттардың бейнелерін сақтау қажеттілігі. Ұйымда құжаттарды сақтаудың ерекше форматтарын пайдалану. Инженерлік және конструкторлық міндеттерді, кәсіпорын қызметінің басқа да ерекшеліктерін қолдау қажеттілігі.

Ақпаратты іздеудің дамыған құралдарының қажеттілігі. Ұйымдағы құжаттарды тілдер жүйесімен толық қолдау.

Қауіпсіздік талаптары (шифрлау, қол жеткізуді ұйымдастыру және т.б.). Ұйымның ақпараттық инфрақұрылымында бар құжат айналымы жүйесіне қол жеткізу тетіктерін пайдалану мүмкіндігі.

Белгілі бір стандарттарға сәйкестік бойынша талаптар: ішкі, салалық, ГОСТ, сапаны бақылау бойынша халықаралық стандарттар, ақпаратты сақтауды ұйымдастыру деңгейі.

Электрондық құжат айналымы жүйелерінің сыныптамасы

Электрондық құжат айналымының кез-келген жүйесінде төменде көрсетілген санаттардың әрқайсысының элементтері болуы мүмкін, бірақ олардың көпшілігінде, ең алдымен, өнімді орналастырумен байланысты бағыттардың бірінде нақты бағдар бар.

Ақпаратты сақтау және іздеу құралдары дамыған электрондық құжат айналымы жүйелері (электрондық мұрағаттар). Электрондық мұрағат – бұл ақпаратты тиімді сақтауға

және іздеуге бағытталған құжат айналымы жүйесінің ерекше жағдайы. Кейбір жүйелер әсіресе толық мәтінді іздеудің дамыған құралдарымен ерекшеленеді: анық емес іздеу, семантикалық іздеу және т. б., басқалары сақтауды тиімді ұйымдастыруға байланысты: HSM, ақпаратты сақтауға арналған жабдықтардың кең спектрін қолдау және т. б.

Workflow (WF) құралдары дамыған электрондық құжат айналымы жүйелері. Бұл жүйелер негізінен белгілі бір объектілердің алдын-ала белгіленген бағыттар бойынша қозғалысын қамтамасыз етуге арналған («қатаң бағыттау» деп аталады). Әр кезеңде объект өзгеруі мүмкін, сондықтан оны жұмыс деген жалпы сөз деп атайды. Бұл типтегі жүйелер workflow жүйелері деп аталады – «жұмыс ағыны» (өкінішке орай, бұл термин үшін орыс тілінде нақты балама жоқ). Құжаттар жұмысқа байланысты болуы мүмкін, бірақ құжаттар бұл жүйелердің негізгі объектісі емес. Осындай жүйелердің көмегімен сіз белгілі бір жұмыстарды ұйымдастыра аласыз, олар үшін барлық кезеңдер алдын-ала белгілі және жазылуы мүмкін[4].

Ұйымды басқаруды қолдауға және білім жинақтауға бағытталған электрондық құжат айналымы жүйелері. Әдетте алдыңғы екеуінің элементтерін біріктіретін бұл «гибридті» жүйелер. Бұл жағдайда жүйеде негізгі тұжырымдама құжаттың өзі де, орындалуы керек тапсырма да болуы мүмкін. Ұйымды басқару үшін «қатаң» және «еркін» бағыттау қажет, мұнда құжаттың қозғалыс бағытын менеджер тағайындайды (кіріс құжатты «бойайды»), сондықтан екі технология да осындай жүйелерде болуы мүмкін. Бұл жүйелер мемлекеттік басқару құрылымдарында, дамыған иерархиямен ерекшеленетін ірі компаниялардың кеңселерінде белсенді қолданылады, құжаттар қозғалысының белгілі бір ережелері мен рәсімдері бар. Бұл ретте қызметкерлер құжаттарды бірлесіп жасайды, шешімдер дайындайды және қабылдайды, олардың орындалуын орындайды немесе бақылайды.

Ірі кәсіпорындарда мұндай жүйелерді енгізу кезінде жүйенің тиімді басқаруға, ақпараттың үлкен көлемін өңдеуге, өндірісті басқарудың автоматтандырылған жүйелерімен интеграциялауға, масштабтауға, кезең-кезеңмен енгізуге, аумақтық бөлуді есепке алуға, күрделі ұйымдастырушылық құрылымға, қол жеткізуді ұйымдастырудың рөлдік принципіне және т. б. мүмкіндік беретінін анықтау маңызды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Документология: Программа по специальности “Документоведение и документационное обеспечение управления” /Сост. Ю.Н. Столяров; МГУКИ. – М., 2020. – 25 с.
- 2 Золотова Н.Ю. Электронные книги и их использование в логистике // Сборник/ВГБИЛ. – М.: Рудомино, 2020. – С. 52-76
- 3 Класквин Ф.Ф., Тимофеева О.В. Электронные журналы: традиционные участники, новые роли // Информационные ресурсы. – 2021. - No 4. – С. 25-27
- 4 Агеев В.Н. Электронная документация: новое средство социальной коммуникации. – М.: Мир книги, 2019. – 230 с.

Цифровая трансформация Казахстана: digital-проекты в туристской отрасли

А.С.Бименде

магистрант 2-го года обучения по специальности «Туризм»

Научный руководитель: к.э.н., старший преподаватель Л.В.Ташенова

anelbimende@gmail.com

Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, г. Караганда

Аннотация: цифровая трансформация туризма Казахстана, использование новых инновационных технологий выступают ключевыми факторами диверсификации национальной экономики, ее конкурентоспособности. В динамично меняющемся мире переход экономики на цифровые технологические платформы способствует качественному развитию не только одной определенной отрасли, но и других смежных отраслей. Целью статьи является изучение актуальных digital-проектов как объектов цифровой перестройки туристской отрасли.

Ключевые слова: цифровая трансформация, digital-проекты, цифровизация, туристская отрасль.

В туристской отрасли активно внедряются цифровые технологии. Это связано, кроме прочего, и с изменениями в образе потребления, вызванными пандемией. Эксперты называют цифровизацию одной из тенденций, которая должна привести к восстановлению и дальнейшему развитию сферы туризма.

За последние два года, как отметила на совещании по цифровым проектам отрасли туризма Председатель Комитета туристской отрасли Президиума НПП РК - Юлия Якупбаева, была проделана масштабная работа по цифровизации туризма [1]: в частности, внедрены и постоянно дополняются, дорабатываются ряд digital-проектов в туристской отрасли, среди них - «Kazakhstan.travel», «E-Qonaq», «Tourisonline.kz», «Онлайн академия внутреннего туризма», служба приема жалоб «Shagym», «ТурСтат» и др.

Одной из важных задач для развития внутреннего и въездного туризма является создание условий для формирования туристской экосистемы, объединяющей всех участников рынка на онлайн-платформе для формирования лучшего клиентского опыта, интегрированной с внешними источниками данных и социальными платформами. Таким сервисом, не имеющий аналогов на казахстанском рынке, является национальный туристический портал «Kazakhstan.travel».

Участники туристской отрасли могут зарегистрироваться на сайте, предоставить информацию о своей компании, рассказать о турпродукте, который они предлагают, также оставить контактные данные: ссылки на сайт, социальные сети, номера телефонов.

Иностранному туристу, в свою очередь, видит страницы компаний с качественным, информативным, и, самое главное, мотивирующим к посещению Казахстана контентом на семи языках (казахский, русский, английский, французский, немецкий, китайский, корейский).

Также в сервис добавлен маркетплейс, где турпродукт можно забронировать. На данный момент сервис насчитывает более 13 туристических маршрутов, около 500 посетителей портала в день, 38 зарегистрированных гидов, 51 зарегистрированных туристических агентств [2].

Пандемия внесла свои корректировки в функционирование трэвел рынка в целом и в поведение самих туристов. Основным критерием, который напрямую влияет на решение о поездке, сейчас является безопасность.

«Safe Travels» - знак, позволяющий туристам определять компании по всему миру, внедрившие протоколы здравоохранения и гигиены, соответствующие Глобальным протоколам безопасных путешествий WTTC и Всемирной Организации Здравоохранения ООН. На сегодняшний день к инициативе #SafeTravels от WTTC присоединились и получили данный знак отличия более 130 стран, городов и регионов. АО «НК «Kazakh Tourism» поддержало данную инициативу и получило право от WTTC в выдаче знака #SafeTravels для туристских объектов на территории Республики Казахстан, соблюдающих требования протоколов безопасности деятельности в условиях пандемии COVID-19.

Субъекты туризма, присоединяясь к данной инициативе, получают ряд преимуществ, таких как:

- маркетинговое продвижение субъектов туризма РК на официальном интернет сайте kazakhstan.travel;

- мотивация персонала по повышению уровня предоставляемых услуг (соответствие международным протоколам WTTC)

«E-Qonaq» - информационная система для сбора и учета туристического потока и миграционного контроля.

Внедрение системы повышает качество туристических услуг и привлекательность отечественных отелей, а также улучшает контроль за соблюдением миграционного законодательства Республики Казахстан. Система создана в рамках реализации государственной программы развития туристической отрасли Министерством Культуры и Спорта при содействии Министерства Внутренних дел Республики Казахстан.

Основные задачи сервиса «E-Qonaq»:

- улучшение туристического климата.
- автоматизация уведомления о прибытии иностранного туриста;
- создание единого реестра мест размещения;
- анализ туристического потока;
- миграционный контроль;
- повышение уровня защищенности государства;
- инфраструктура для учета туристического сбора Ved-Tax;
- сервисы для повышения качества туристических услуг.

«Tourisonline.kz» – портал, в котором рассматриваются различные аспекты развития сферы туризма РК: особенности, актуальные вопросы, основные направления, формирование туристической экосистемы, перспективы. Также опубликован график инфотуров на 2021 год и отображен дайджест основных новостей в сфере туризма Казахстана и мира.

На платформе Tourisonline.kz имеется интерактивная карта маршрутов и достопримечательностей, которая охватывает маршруты по ТОП-10 дестинациям Республики Казахстан и содержит информацию по 50 маршрутам общей длиной более 7500 км., в том числе 584 санитарно-гигиенических узлов, 239 пунктов питания, 244 объектов туристского интереса, 243 авто-заправочных станций, 132 мест размещения, 57 вокзалов (аэро-, авто- и железнодорожные вокзалы) [3].

«Онлайн академия внутреннего туризма» - платформа, где собираются в одно все знания профессионалов отечественной туристской отрасли. Организатором является АО «НК «Kazakh Tourism» по заказу Комитета индустрии туризма Министерства культуры и спорта Республики Казахстан и при поддержке Национальной палаты предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен».

Цель проекта – предоставить предпринимателям в сфере туризма доступ к актуальной информации и знаниям, необходимым в ежедневной работе по развитию туризма в Казахстане, дать возможность постоянному обучению и профессиональному развитию.

В академии предоставляется возможность получить азы туристского бизнеса: от руководства как начать свою деятельность, до практических навыков по развитию действующего бизнеса.

Целевой аудиторией данного проекта являются:

- туроператоры по въездному и внутреннему туризму;
- турагенты;
- гиды, экскурсоводы, переводчики;
- отельеры;
- владельцы гостевых домов, горных хижин;

- собственники этнокомплексов;
- агрофермы;
- владельцы пасек, сыроварен и производства в сельских домах;
- представители объектов придорожного сервиса;
- работники ресторанного и кейтерингового бизнеса;
- выпускники ВУЗов, которые хотят работать в туризме и смежных профессиях;
- инстатурфирмы и тревел блогеры;
- производители уникальных товаров с интересным производством;
- этномастеры, ювелиры, ремесленники;
- музыканты и аниматоры.

Пандемия COVID-19 оказала большое влияние на мировой туризм, и Казахстан не остался в стороне. Закрытие границ привело к росту интереса ко внутреннему туризму страны и спросу на профессиональную площадку, где все желающие субъекты туристского бизнеса могут получить полезную информацию для развития бизнеса. Обучение в онлайн академии поможет каждому участнику освоить и применять полученные знания по современным и востребованным трендам, которые диктует рынок во время кризиса и пандемии.

Цифровая платформа «Shagym» позволит туристам оставлять отзывы или жалобы при некачественном оказании услуг с целью выявления и точечного устранения недостатков, а также анализа системных проблем в обобщенном виде. Сейчас рассматривается вопрос о необходимости интеграции данного проекта с другими крупными цифровыми сервисами типа TripAdvisor.

Информационная система «ТурСтат» осуществляет статистический учет туристской деятельности в республике и предоставляет аналитику туристического потока в разных разрезах. Система создана в рамках реализации Государственной программы развития туристской отрасли на 2019-2025 годы Министерством культуры и спорта Республики Казахстан. Статистика туризма охватывает все стороны этой деятельности, что позволяет получить объективную картину рынка. Индустрия туризма в Казахстане является одной из приоритетных отраслей национальной экономики. Она способна стать драйвером роста для развития регионов: стимулировать деятельность малого и среднего бизнеса, создать новые рабочие места и увеличить поступления в бюджет.

Безусловно, мы видим огромный результат проделанной работы по цифровизации туризма за последний год. И эти результаты стали неоспоримым стимулом для развития не только туристской отрасли, но всех смежных отраслей.

Список литературы

1. <https://almaty.atameken.kz/ru/news/45452-tsifrovizatsiya-menyayet-industriyu-turizma>
2. <https://kazakhstan.travel/business>
3. <https://www.tourisonline.kz/maps>

Внедрение маркетинговых коммуникаций в деятельность государственных органов Республики Казахстан

Бурлаков Л. Н.¹, Кенжетасева А.С.², Абишев Н.К.³

¹Профессор Института управления Академии государственного управления при Президенте РК, Заслуженный деятель Республики Казахстан

²Старший преподаватель Института Дипломатии, Академии государственного управления при Президенте РК, магистр лидерства, магистр права

³Магистрант 1 курса по направлению «Государственная политика» Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан
n.abishev08@gmail.com

академия государственного управления при Президенте РК, г. Нур-Султан

Аннотация: в статье рассматривается актуальность и специфика маркетинговых коммуникаций в систему государственного управления, понятие государственной рекламы как инструмента решения социально-экономических задач органами государственной власти.

Ключевые слова: маркетинг, маркетинговые коммуникации государственного управления, государственная реклама.

Политика и программы Казахстана хорошо разработаны, но они часто терпят неудачу на уровнях реализации. Отсутствие последующих действий является распространенным недостатком во многих странах и их госучреждениях. Причины включают в себя одновременное осуществление многих инициатив, озабоченность краткосрочной отдачей и неспособность отслеживать прогресс. И, прежде всего, плохая коммуникативная стратегия, что приводит к отсутствию народной поддержки политики и даже цинизму, который сводит на нет работу государственного органа [1].

Конституцией Республики Казахстан от 30 августа 1995 года закреплено, что каждый гражданин Казахстана имеет доступ к информации, также каждый имеет право свободно получать и распространять информацию любым не запрещенным законом способом [2].

Для исполнения одного из главных конституционных требований Президент Касым-Жомарт Токаев в своем первом Послании народу Казахстана объявил о переходе к концепции «слышащего государства» в части налаживания эффективной системы коммуникаций с населением и бизнесом. В рамках которого государственные органы в различных сферах деятельности – экономики, аграрного сектора, социальной работы, образовании, бизнеса – должны основным планом ставить обеспечение коммуникации о результатах реализации политики и планов [3].

Требуется расширение доступа населения к информации государственных органов. Закон «О доступе к информации» работает еще с 2015 года, через который реализуется конституционное право граждан на свободное получение и распространение информации на базе портала «Открытое правительство». В рамках данного портала работает 4 платформы – открытые данные, открытые бюджеты, открытые НПА и открытый диалог [4].

Безусловно, в изменениях и совершенствовании много позитива именно с точки зрения транспарентности государственных процессов. Ключевым решением здесь, конечно же, является повышение доверия граждан. Но это все не отменяет «кризис коммуникации» между госорганами и населением.

Применение коммерческих принципов в решении вопросов государственной политики и завоевание поддержки населения в настоящее время является общепринятой коммуникационной стратегией. Первые специалисты по социальному маркетингу, такие как Филип Котлер, отмечали, что маркетинг может быть применен к любой социальной единице, стремящейся обмениваться ценностями с другими единицами [5]. Вместе с С.Дж. Леви он расширил концепцию коммерческого маркетинга, чтобы выйти за рамки простого обмена коммерческими товарами и услугами до символов, идей и ценностей, и позволил перенести эти маркетинговые концепции в некоммерческий, социальный, политический и государственный секторы [6].

Прозрачное открытое публичное управления коммуникацией должным образом обеспечивает диалог с общественностью на всех этапах принятия решений и постоянный доступ к полной информации о деятельности органов государственной власти. Эффективное внедрение маркетинговых коммуникаций в деятельности государственных органов Республики Казахстан – честное и откровенное, ответственное, подотчетное и подконтрольное общественности, на постоянной основе, прогнозируемое и адекватное общественным реалиям, чувствительное к альтернативам развития деятельности государственных институтов, внимательное к различным позициям граждан, а, следовательно, привлекает граждан к процессам принятия решений.[7]

Управление основными средствами массовой информации (телевидение, радио, газеты, видео) было основным направлением предоставления услуг в сфере коммуникаций. Тем не менее, медиа-сцена довольно резко изменилась, когда основные СМИ конкурируют и часто проигрывают социальным сетям (блоги, YouTube, Instagram, Facebook) и онлайн-коммуникации (электронная почта, электронная коммерция). Социальные сети укоренились среди читателей, зрителей, клиентов и граждан за короткий промежуток времени. Это произвело революцию в отношениях между сообществами и внутри них, гражданами и организациями [8].

Последствия таких попыток для плюрализма СМИ могут быть катастрофическими. В эпоху цифровых технологий, когда мы имеем доступ к любым средствам информации, когда хотим и где хотим, используя способы, о которых не могли и подумать раньше, государства предпринимают шаги к тому, чтобы ограничивать и во многих случаях просто перекрывать доступ к информации. Появление новых средств передачи информации полностью изменило устои человеческого взаимодействия, обмена и получения информации. Новые информационные средства предполагают перспективу истинно демократической культуры с равным участием и диалогом. Но все же тенденция идет к тому, что возникают излишне ограничительные законы и положения, отодвигающие эту перспективу [9].

Исходя из вышеизложенного, актуальность статьи обусловлена тем, что будет рассматриваться информирование общественности как инструмент обеспечения открытости и прозрачности деятельности органов государственной власти, составляющую демократического процесса принятия управленческих решений и предпосылку реализации права граждан на участие в публичном управлении. Согласно Концепции внешней политики Республики Казахстан на 2020–2030 годы, одной из задач для Республики Казахстан является усиление акцента на информирование граждан и прозрачности осуществляемых концепций [10].

В статье планируется исследование национального законодательства, политики Республики Казахстан в области коммуникации госоргана с населением. А также исследование расширит и конкретизирует понимание информирования общественности с внедрением инструментов маркетинговых коммуникаций, направленных на достижение целей и реализацию функций государства, с учетом потребностей и интересов общества.

Государственный маркетинг представляет собой инструмент, позволяющий определить существующие потребности населения и максимально эффективно удовлетворить их, при этом рационально расходуя заложенные для тех или иных мероприятий бюджетные средства. Коммуникация между гражданином и государством предполагает, прежде всего, детальное и многостороннее исследование потребительских интересов, актуализирующихся на данном этапе общественного развития. Маркетинг, осуществляемый государственными органами, зиждется на понятии ценность (в плане позитивной оценки гражданами проводимой институтом власти политики), носит клиентоориентированный характер, что в конечном итоге способствует формированию положительного образа государства в ходе решения исходящих от населения запросов.

Посредством маркетинговых коммуникаций государство решает целый комплекс общественно значимых задач, связанных преимущественно со стабилизацией экономической системы [11]. Так, в интересах казахстанских потребителей товаров и услуг государство опирается на достижения маркетинговой науки с целью оказать поддержку национальным производителям, чтобы внутренний рынок соответствовал уровню ожиданий населения. Благодаря проведению маркетинговых мероприятий, госорганы формируют благоприятную среду, в которой происходит уверенный рост целых отраслей промышленности. К примеру, через рекламу государство формировало необходимый уровень доверия к таким национальным корпорациям, как «КазМунайГаз», «КазАтомПром», АО «Эйр Астана». Реклама как компонент маркетинговых коммуникаций закладывается в основу таких мероприятий, как выставки, позволяющие широкой общественности ознакомиться с результатами работы различных промышленных отраслей. Осуществляется и прямой государственный маркетинг, когда государство выступает в качестве заинтересованного посредника между гражданами и производителями товаров и услуг, повышая тем самым имидж определенных компаний, продвигая их в экономическом пространстве и способствуя их укреплению на рынке.

Однако маркетинг в области государственного управления не сводится только к сфере коммерческих отношений. Большой процент производимой государством рекламы является социально ориентированным. Это подразумевает то, что государственная реклама по большей части призвана вызвать общественный интерес к продуцируемым и реализуемым органами государственной власти социально значимым идеям [12]. При этом социальная реклама, согласно сформулированным на сегодняшний день стандартам, не должна пересекаться с коммерческой. Под такой неприемлемой с этической точки зрения коммерциализацией рекламы подразумевается, например, выставление общественно полезными индивидуальные интересы представителей власти, а также формирование его имиджа в глазах избирателей.

Государственная реклама дает возможность ознакомиться с реализацией тех или иных проектов в рамках направлений государственной политики, а также повысить уровень вовлеченности населения в социально-политическую жизнь страны, социальную активность граждан. Исходя из конкретных целей, поставленных органами государственной власти, государственная реклама осуществляет следующие функции:

- Формирует привлекательный образ страны среди иностранных агентов влияния.
- Воспитывает патриотическое отношение, закрепляет в общественном сознании определенную аксиологическую систему, обосновывает реформы в сфере культуры (национальная идентичность, духовность, сохранение традиций и т.д.).
- Информировывает население об утвержденном политическом курсе, сущности предпринимаемых шагов в области внутренней и внешней политики.
- Призывает граждан выполнять возложенные на них обязанности (законопослушное поведение, исполнение налоговых обязательств, выполнение гражданского долга), а также совершать одобряемые государством действия (участие во всеобщей вакцинации, в процессах миграции из города в село).
- Вовлекает граждан в мероприятия общегосударственного масштаба (перепись населения, референдумы, выборы и др.).
- Продвигает и популяризирует социальные проекты, которые реализуются в рамках государственных программ, направленных на улучшение условий жизнедеятельности населения.
- Транслирует семейные ценности как средство профилактики бытового насилия, решения таких социальных вопросов, как сиротство, детско-родительские отношения, увеличение рождаемости.

– Актуализирует вопросы, связанные с экологическими условиями существования населения, побуждает занимать активную гражданскую позицию, содействуя правительству в решении проблем окружающей среды.

– Освещает с положительной точки зрения некоторые государственные программы, реализующиеся в наиболее перспективных областях социального развития.

– Обеспечивает связь властных структур с гражданами страны, выявляет недостатки процесса коммуникации, которые необходимо решить касательно участия местных госорганов.

– Поддерживает независимые СМИ, размещая в их поле рекламные материалы по заказу органов власти.

Анализ внедрения маркетинговых коммуникаций позволяет сделать следующие выводы:

1. Маркетинг, реализуемый государственными органами, имеет некоммерческий характер, где в качестве объекта маркетинга выступает гражданин, имеющий комплекс социально-экономических потребностей, которые должны быть удовлетворены посредством конкретных действий со стороны государства. Эффективная работа с населением позволяет, в свою очередь, получить в его лице активного сторонника и соучастника проводимой политики, что в итоге создает условия, в которых устойчиво развивается и функционирует деятельность государственного аппарата, предполагающая управление всеми социально-экономическими процессами в стране.

2. В качестве наиболее апробированного и результативного средства реализации маркетинговых коммуникаций выбирается реклама, которая используется государственной системой наравне со средствами, распространенными в сфере связей с общественностью.

3. Государственная реклама, несмотря на случаи ее применения в чисто экономических целях, по сути своей является некоммерческим феноменом, сущность которого заключается в консолидации всех слоев общества на базе национальной идеологии, общих установок и взглядов на дальнейшее развитие, положительного отношения и оказания доверия институтам власти, благодаря чему предполагается достигать тех целей, которые поставлены перед органами государственного управления и всей нацией в целом.

Таким образом, в современных условиях рыночной экономики и глобализационных процессов государственный маркетинг становится той силой, которая должна обеспечить нормальное функционирование государственных систем, отвечающих за все сферы жизнедеятельности.

Список литературы

1. Назарбаева Университет // «Пособие по политической коммуникации в Казахстане»
URL: <https://doi.org/10.1007/978-981-15-0610-9>

2. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года с изменениями и дополнениями // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». – URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

3. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «ЕДИНСТВО НАРОДА И СИСТЕМНЫЕ РЕФОРМЫ – ПРОЧНАЯ ОСНОВА ПРОЦВЕТАНИЯ СТРАНЫ»
https://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-lidera-nacii-nursultana-nazarbaeva-narodu-kazahstana-strategiya-kazahstan-2050-novyi-politicheskii

4. Закон Республики Казахстан «О доступе к информации» от 16 ноября 2015 года № 401-V. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000401/z150401.htm>

5. Котлер, П. (1967). Управление маркетингом: Анализ, Планирование и Контроль. Скалы Энглвуд, Нью-Джерси: Прентис-холл.

6. Котлер, П., и Леви, С.Дж. (1969). Расширение концепции маркетинга. Журнал маркетинга, 33, 10-15.

7. С.Г. Камолов П.В. Артемова «ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ» Учебное пособие// <https://mgimo.ru/upload/iblock/edf/kamolov.pdf>

8. Шиллер Г. «манипуляторы сознанием» /перевод с англ/ <https://psyfactor.org/infmanipulat2.htm>

9. Акдениз Я. Свобода выражения мнения в Интернете: Исследование правовых норм и практик, связанных со свободой выражения мнения, свободным потоком информации и плюрализмом СМИ в Интернете в государствах-участниках ОБСЕ. – Вена: Представитель ОБСЕ по вопросам свободы СМИ, 2011. См. <http://www.osce.org/ru/fom/89063>

10. Концепция Внешней Политики РК на 2020-203 гг, 2018. – URL: https://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/o-koncepcii-vneshnei-politiki-respubliki-kazahstan-na-2020-2030-gody

11. Феоктистова О.С. О сущности маркетинга в государственном управлении // ТППИ. – 2012. - С.220-222.

12. Беляков Д. Проблемы социальной рекламы. Интернет ресурс: www.admarket.ru.

Роль цифровых продуктов в развитии туризма в Казахстане

Д.Д. Гребенюк¹, А.И. Смирнова²

¹м.э.н., преподаватель кафедры маркетинга,

²студент 1 курса образовательной программы «Туризм»

dasha120598@mail.ru, nastia.smirnova.2004@gmail.com

^{1,2}Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: в статье представлены цифровые продукты, которые оказывают существенное влияние на развитие туризма в Казахстане, среди которых выделены туристско-информационные порталы, продукты финансовых экосистем, направленных на развитие внутреннего туризма в стране.

Ключевые слова: цифровой продукт, цифровые технологии, туристско-информационные платформы, цифровой контент.

В современном мире цифровые технологии внедряются во все сферы деятельности человека. Цифровые технологии ускоряют процесс работы различных предприятий, компаний, сфер обслуживания, также играют особую роль в развитии туризма. Цифровые технологии во многом облегчают организацию деятельности субъектам туристского бизнеса, а также являются «умными ассистентами» для туристов. Благодаря данным технологиям у туроператоров открывается возможность автоматизировать и совершенствовать процесс предоставления услуг туристам (Amadeus, Galileo, Sabre и др.), отслеживать путешествие клиента, а турист в свою очередь может оценивать качество предоставляемого сервиса, использовать дополнительные ресурсы. Цифровые технологии в туризме можно разделить на такие группы как транспортные технологии, мессенджеры, умные мобильные технологии, различные туристско-информационные порталы, искусственный интеллект, дополненная и виртуальная реальность (AR-VR), “Blockchain”, BigData и другие [1].

Стоит отметить, что цифровые технологии используют для узнаваемости, повышения продаж и для создания определённых трендов, связанных с их деятельностью. Цифровые технологии стали все чаще использоваться в туризме. Интернет является основным

источником получения туристской информации. Как отмечал, директор департамента PR и маркетинга АО «Kazakh National Tourism, а именно «на сегодняшний день порядка 3,5 млрд. человек имеют доступ в интернет. В это число входят люди всех возрастных групп, с разным заработком и социальным статусом. Данный показатель растет с каждым годом. Если раньше считалось, что интернетом в основном пользуется молодежь, то в данный момент всебольше и больше взрослого и пожилого населения, особенно за рубежом, ежедневно пользуются социальными сетями и используют интернет для поиска информации» [2].

В этой связи, туристская отрасль активно развивает на протяжении последнего десятилетия свое присутствие в сети Интернет. Наиболее яркими примерами цифровых продуктов туризма в сети Интернет являются e-commerce порталы, среди которых необходимо выделить: сервисы бронирования туристских услуг (объектов размещения, транспортных услуг, развлекательных, экскурсионных, питания и др.), туристско-информационные порталы, обзорные туристские сайты (TripAdvisor), путеводители, аудиогиды, онлайн-переводчики (аудио и текстовые), приложения с возможностями дополненной реальности, онлайн-карты (Google Maps, Google Earth, Яндекс.Карты), онлайн-ресурсы туристского контента (Google Arts&Culture), сайты музеев и галерей (предоставляющие возможности виртуальных экскурсий и осмотра объектов в 3D), онлайн-платформы туроператоров для поиска туров турагентом (Kazunion, Teztour), онлайн-поиск туров от экосистемы банка.

Туристско-информационные порталы и приложения должны включать в себя качественный контент (фото, видео, текст и др.), а также удобный, интуитивно понятный интерфейс. В соответствии с данными статистического портала Statista, среди мобильных приложений, самым загружаемым стал Uber в 2020г. (95 млн. загрузок на IOS и Google Play), Google Maps (88 млн.) и Google Earth (61 млн.), заняв вторую и третью позиции в рейтинге. Загрузки Booking.com составили 50 млн. в 2020 году. Самым посещаемым туристским порталом во всем мире на июль 2021г. стал TripAdvisor.com (только за июль 2021г. – 172,5 млн. посещений), Expedia.com (94млн. посещений) и eastday (45 млн. посещений), которые заняли вторую и третью позиции [3]. Также, примерами туристских порталов являются известные во всём мире Busbud, Tripping, Holidaypirates, Prosto-poputchik, Drungli, Couchserfing и многие другие. Безусловно, пандемия повлияла на использование туристских сервисов, на количество поисковых запросов в сети Интернет о туризме, не исключая возросшую популярность виртуальных туров и экскурсий.

В Казахстане разрабатываются сайты, которые успешно функционируют на рынке туризма Казахстана. Данные онлайн-ресурсы оказывают информационную помощь туристам, впервые приехавшим в Казахстан, а также внутренним туристам.

Таблица 1

Туристские онлайн-порталы/сервисы информационной поддержки туристов в Казахстане

Наименование	Описание
Almaty 72	Данный онлайн продукт создан для гостей города, посещающих его от 72 часов и более. Представляет собой универсальный чек-лист того, что можно посетить в городе за это время.
VisitAlmaty	Ресурс был запущен в 2017 году, а также параллельно открыты аккаунты в социальных сетях. На базе платформы создан единый событийный календарь со всеми предстоящими событиями в жизни города. Открыты несколько туристских информационных центров, которые начали активное сотрудничество с международной трэвел-платформой TripAdvisor. Также сайт содержит информацию о ключевых объектах туристской инфраструктуры города и карты, по которым достаточно легко проложить маршрут к интересующим туриста местам.
VisitAqmola	Интернет-ресурс Акмолинской области; представляет собой цифровую платформу с

	широкоформатным видео, актуальным контентом и удобным интерфейсом. На сайте представлена информация о достопримечательностях, проведенных и планируемых туристских мероприятиях и многом другом. В рамках реализации концепции цифровизации региона, в городе Нур-Султан и поселке Бурабай установлены туристские информационные киоски.
Visiteast.kz	Гид по удивительным местам Восточного Казахстана, возможность ознакомиться с основными достопримечательностями региона, запланировать поездку, виртуальные туры по региону, тарифы, стоимость туров. Туристу предоставляется возможность скачать путеводители по региону, а также информация для туристов о коронавирусной инфекции.
Visit-shymkent.kz	Сервис, предоставляющий гид по городу, по объектам туристского показа; представлена информация о видах туризма, маршрутах, календаре событий, транспорте, объектах размещения, объектах продажи сувенирной продукции, билеты на праздничные мероприятия.
Visit-uralsk.kz	Платформа, представляющая информацию о регионе, туристских объектах, имеет интерактивную карту туризма, туристских маршрутах и путешествиях в период пандемии, также топ-10 объектов для посещения.
Visit-mangystau.kz	Портал дает возможность ближе ознакомиться с туристским потенциалом Актау, предоставляет новости, гид по достопримечательностям, также новости о Мангыстау.
CityPass.kz	Платформа специально разработана для предоставления путешественникам возможности приобретения CityPass онлайн для посещения ключевых достопримечательностей и экскурсий со скидкой в таких городах Казахстана, как Алматы, Нур-Султан, Бурабай (курорт Боровое).
Примечание – составлено авторами на основе источников [4-8]	

Необходимо отметить, что туристско-информационные центры Visit представлены и в других городах нашей страны, в том числе в Актобе, Таразе, Нур-Султан, Семей, Туркестане, Кызылорде и других городах. Кроме отечественных туристско-информационных порталов, информация о Казахстане представлена в следующих цифровых продуктах: indyguide.com (приключенческие туры по стране, подсказки для туристов, виртуальные экскурсии, рекомендации от других туристов, информация о профилях туристов и популярных запросах на портале и др), lonelyplanet.com (онлайн-путеводитель по странам, в том числе по Казахстану) и другие [9,10].

Развитию туризма в Казахстане уделяется особое внимание – разработан ряд программ и концепций для развития туристской отрасли. Среди них: Государственная программа развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2019-2025 годы. Так, первоочередной задачей данной программы стала модернизация системы управления и мониторинга развития туристской отрасли, поэтому было произведено обновление следующих онлайн-порталов [11].

Таблица 2

Туристские онлайн-порталы в рамках реализации программы развития внутреннего туризма в стране

Наименование	Описание
«ТУРСТАТ»	Информационная система Турстат осуществляет статистический учет туристской деятельности в республике и предоставляет аналитику туристского потока в разных разрезах.
Информационная система «e-Qonaq»	Информационная система для сбора и учета туристского потока и миграционного контроля. Система создана Министерством Культуры и Sports при содействии Министерства Внутренних дел Республики Казахстан.
Национальный туристский портал «Kazakhstan.travel»	Информационный ресурс с объектами туристского показа, в том числе сведения об услугах, гидах, рекреациях и др.
Автоматизированная	Сервис мониторинга и контроля процессов реализации проектов, в том числе

информационная система управления проектами «ViewProject»	загружены проекты цифровых многослойных карт.
Информационная система «Tourstat.kz»	Важный ресурс с «банком» статистической информации в туристской отрасли, а также с современными инструментами визуализации массивов данных.
Онлайн-платформа «Туризм онлайн»	Данная онлайн-платформа предназначена для формирования туристской экосистемы, объединяющей участников рынка с помощью единой коммуникационной платформой. Данная платформа открывает доступ к туристской информации, а также позволяет в режиме реального времени обмениваться важной информацией и коммуницировать с заинтересованными субъектами.
Примечание – составлено авторами на основе источника [12]	

Необходимо отметить, что в настоящее время в Казахстане в развитии туризма весомое значение имеют цифровые продукты, среди которых, нами были рассмотрены отечественные туристско-информационные порталы. Контент, используемый для наполнения приведенных онлайн-ресурсов, играет определяющую роль в их актуализации и популяризации среди въездных и внутренних туристов. Как известно цифровые продукты в Казахстане - это не только туристско-информационные порталы, но и цифровые продукты (приложения) отечественных банков (Kaspi Travel, Forte Travel, Halyk Travel, Travel.Sberbank.kz и др.), которые предоставляют возможность планирования путешествия по выгодным условиям, как в пределах страны, так и за рубежом. Определенно, все цифровые продукты на казахстанском рынке должны отличаться актуальностью, качеством и оригинальностью, представляемого контента и уровнем технической поддержки.

Список литературы

1. Ясенюк С.Н. Цифровые технологии в туризме: понятие, виды и тенденции развития / Ясенюк С.Н., Фахратов Э.Т. // Туризм и гостеприимство в мейнстриме цифровой экономики. – 2020. – С. 119-123.
2. Орлова Т.С. Промышленно-Туристическая интеграция в условиях цифровизации/ Орлова Т.С., Чикурова Т.Ю. // Цифровая трансформация общества, экономики, менеджмента и образования. – 2019. – С. 58-63.
3. Digitalization of the travel industry – statistics & facts /Электронный ресурс/ <https://www.statista.com/topics/7589/digitalization-of-the-travel-industry/> [Дата обращения 14.11.2021]
4. Мамраева Д.Г. Современное состояние туризма в Казахстане: ключевые тренды / Мамраева Д.Г., Ташенова Л.В. // Вектор экономики. – 2019. – №10.
5. Visit East Qazaqstan /Электронный ресурс/ <https://visiteast.kz/> [Дата обращения 14.11.2021]
6. Путеводитель «Шымкент» /Электронный ресурс/ <https://visit-shymkent.kz/> [Дата обращения 14.11.2021]
7. Visit Uralsk Kazakhstan /Электронный ресурс/ <https://visit-uralsk.kz/ru/> [Дата обращения 14.11.2021]
8. Visit Mangystau /Электронный ресурс/ https://visitmangystau.kz/ru [Дата обращения 14.11.2021]
9. Kazakhstan Tours & Travel Guides /Электронный ресурс/ <https://indyguide.com/kazakhstan> [Дата обращения 14.11.2021]

10. Lonely planet Kazakhstan /Электронный ресурс/
<https://www.lonelyplanet.com/kazakhstan> [Дата обращения 14.11.2021]
11. Государственная программа развития туристской отрасли РК на 2019-2025 годы /Электронный ресурс/ <https://primeminister.kz/ru/gosprogrammy/gosudarstvennaya-programma-razvitiya-turistskoy-otrasli-rk-na-2019-2025-gody-9113437> [Дата обращения 13.11.2021]
12. Внедрение новых цифровых инструментов на службе туристической эко-системы / Электронный ресурс/
<https://www.gov.kz/memleket/entities/tourism/press/news/details/146893?lang=ru> [Дата обращения 13.11.2021]

Digital маркетингтегі жаңашыл трендтер

А.Т.Искакова¹, Ш.Б.Джумабаева², А.Т.Кулдеева³

¹Маркетинг кафедрасының оқытушысы

²Маркетинг кафедрасының аға оқытушысы

³«Логистика» мамандығының 4 курс студенті

aigerima.iskakova@mail.ru, sholpan_dzhumabaeva11@mail.ru, kuldeeva.aiken@mail.ru

^{1,2,3} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада цифрлық маркетингтің артықшылықтары, оның дәстүрлі маркетингтан айырмашылығы туралы айтылған. Соңғы жылдардағы маркетингтік трендтер қарастырылған. Сонымен қатар, жаңашыл трендтердің мазмұны, тиімділігі және тұтынушылардың сұраныстарына қаншалықты икемді жауап беретіндіктері туралы жазылған.

Түйінді сөздер: цифрландыру, цифрлық маркетинг, автоматтандыру, маркетингтік құралдар, интернет.

2019 жылы пандемияның басталуы экономикаға, жалпы қоғамның барлық саласына айтарлықтай әсер етті. Әлем бізге өзінің тұрақсыздығын тағы бір дәлелдегендей болды. Дегенмен, цифрландырылған салалар бұл өзгерістердің арқасында біршама алға жылжыды. Қазіргі таңда цифрландыру процесстеріне мән бермеу мүмкін емес. Себебі, Industry 4.0 жағдайында барлық салаларды автоматтандыру тоқтамай жүріп жатыр. 2017 жылы цифрлық революция шешуші кезеңге өтті – жердің әрбір екінші тұрғыны Интернетке қосылды. McKinsey жаһандық институтының бағалауы бойынша, таяудағы 20 жылдың өзінде әлемдегі өндірістік операциялардың 50%-ға дейін автоматтандырылуы мүмкін.[1]

Цифрлық дәуірде компаниялар өздерінің бизнес-моделінің барлық элементтерін – клиенттерімен қарым-қатынастан бастап жеткізушілермен өзара әрекеттесуге дейінгі барлық іс-әрекеттерін түбегейлі қайта қарастыруы керек. Өйткені, бүгінгі нарықтар «цифрландыруға» ұшырауына байланысты ондағы қатынастар мен процесстер де өзгерді.

Біз әлеуметтік желілерде отырамыз, электрондық пошталарды қолданамыз, Instagram-да фотосуреттер орналастырамыз және YouTube-тегі бейнелерді көреміз; мұны әрдайым және кез келген жерде жасай аламыз. Медиа ресурстарды пайдалану құрылымы түбегейлі өзгерді, сәйкесінше маркетингте де түбегейлі өзгерістер болды. Дәстүрлі жарнама жастарды аз қызықтыратындықтан, интернет брендтердің танымалдылығын арттыру және оларға деген сенімді нығайту бойынша тұрақты жұмыста маңызды рөл атқара бастады.

Осыған байланысты маркетингтік стратегияларды қайта қарастыру шаралары жүзеге асырылуда: бірінен кейін бірі орын алатын жеке ауқымды науқандарды жоспарлаудың

орнына, бүгінде мақсатты микро топтарға бағытталған бірнеше акцияларды бір уақытта үздіксіз жүргізу тәжірибесі енгізіліп жатыр. Тұтынушылар жалпы бұқаралық коммуникацияның орнына жеке ұсыныстар мен байланыс құралдарын жекелендіруді күтеді, ал жарнамалық ұрандардың орнына оларға нақты оқиғалар қажет. Үзілістер кезінде аудиторияның қалауын елемей, теледидарға жарнамаларды шығарудың орнына, тұтынушыға оны қызықты мазмұнда жеткізу өте маңызды.

Кесте 1

Дәстүрлі және цифрлық маркетинг қызметін салыстыру

Дәстүрлі маркетинг	Цифрлық маркетинг
Бір реттік іс-шаралар	Үздіксіз қызмет
«Итермелеу» стратегиясы	Жағдайға байланысты стратегия
Стандартты ұсыныстар	Жекелеген ұсыныстар
Құнды жарнама	Жеке, құнды және тапқан жарнама
Алдын ала жоспарлау	Бейімделген тәсіл
Ұсыныстарды құрастыру	Ұсыныстарды жасау, бағалау және оңтайландыру
Тұрақты бюджет	Ауыспалы бюджет
Е с к е р т у – әдебиеттер негізінде автормен құрастырылған [1]	

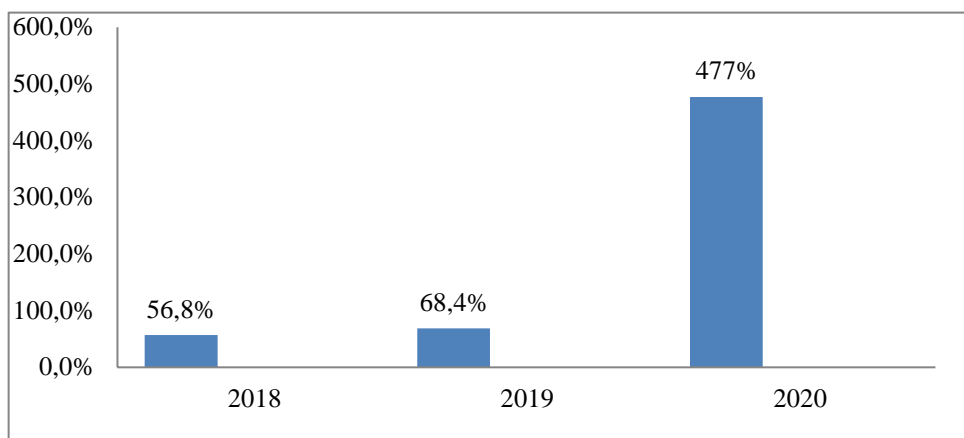
Цифрлық маркетингте дәстүрлі маркетингке қарағанда басқаша механизмдер жұмыс жасайды, сондықтан бұндай маркетинг түріне басқаша ұйымдық құрылым керек.

Зерттеулерге сәйкес, 2021 жылғы маркетингтік жоспарларда теңдік, деректермен этикалық жұмыс және үйде отыруға мәжбүр тұтынушылармен қарым-қатынас жасау маңызды орын алады деп күтілген. EMEA аймағының Google басшылары digital маркетинг тенденцияларын талқылап, 2021 жылға болжам жасаған болатын.

Сандық экожүйе сенімді болған жағдайда ғана жұмыс істей алады. Деректермен этикалық жұмыс істеу заңдарды сақтау үшін ғана емес, барлық шешімдерді пайдаланушылардың мүддесі үшін қабылдауды талап етеді. Интернетте тіркелген пайдаланушылардың саны неғұрлым көбейген сайын, олардың құпиялылығы мен деректерін қорғауды қамтамасыз ету соғұрлым маңызды болады. Тиімділікке бағытталған сәтті маркетинг үшін деректерді жинау өте маңызды. Бұл үшін интернетте cookie файлдары кеңінен қолданылады, онда жарнаманы басқаннан кейінгі іс-әрекеттер туралы ақпарат сақталады. 2021 жылы құпиялылықты бұзбайтын деректерді жинаудың инновациялық тәсілдері дамуын жалғастыруда.

COVID-19 пандемиясына байланысты тұтынушылар үйде бұрынғыдан да көп уақыт өткізді. Пайдаланушылар ақпарат, ойын-сауық және байланыс үшін интернеттегі бейнелерге көбірек жүгінеді. Болжамдарға сәйкес, 2022 жылы интернеттегі тұтынушылық трафиктің 80%-дан астамы бейнероликтердің үлесіне тиесілі болады. Үйде болу талаптары теледидардың танымал болуына әкелді, өйткені көрермендер үлкен экрандағы бейнені көргенді ұнатады. YouTube үшін теледидар экранындағы көрсетілімдер 2020 жылдың наурызайында өсім 80% құрады. Бұл брендтер үшін тұтынушылармен өзара әрекеттесудің жаңа мүмкіндіктерін ашады.

2020 жылы медиа мазмұнды тұтынуды мобильді құрылғыларда өткізген уақыт арқылы сипаттау оңай. Бірінші жартыжылдықта бүкіл әлем қолданушылары смартфондарымен 1,6 триллион сағат уақыт өткізген. Үшінші тоқсанда қосымшаларды пайдалану 2019 жылмен салыстырғанда 25%-ға өсті. Танымалдықтың өсуі азық-түлік жеткізу, оқыту, ойын-сауық, сауда жасау қосымшалары үлесіне тиесілі. ҚР-дағы бөлшек саудадағы онлайн тапсырыстардың көлемін қарастырсақ (1-сурет).

Сурет 1. Бөлшек саудадағы онлайн тапсырыстар көлемінің өсуі, %
Ескерту – ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің мәліметтері бойынша [2]

Байқап отырғанымыздай, 2019 жылмен салыстырғанда 2020 жылы көрсеткіш 6,9%-ға артқан. Бұл дегеніміз тұтынушылардың көптеген бөлігі дәстүрлі сауда форматына қарағанда онлайн тапсырыстарға ден қойғанын білдіреді. Сәйкесінше, тапсырыстардың басым көпшілігі мобильды қосымшалар арқылы жасалды деп болжауға болады.

Егер пандемиядан кейінгі қалпына келтіру кезеңіндегі болжамдар туралы айтатын болсақ, тұтынушылардың 30%-ы сатып алулар басқаша жүзеге асады деп санайды. Сондықтан бөлшек сауда дүкендері қосымшалардың даму мүмкіндіктерін пайдалануы керек.

Соңғы жылдары тұтынушылардың мінез-құлқы түбегейлі өзгерді. Икемділікті сақтау және жаңа сұраныстарды қанағаттандыру үшін компаниялар қызметтердің бір бөлігін автоматтандыруы керек. Маркетингті автоматтандыру тиімділікті арттыруға көмектеседі – бұл автотолтыру, қайта тапсырыс беру немесе қолдау чат-боттары сияқты мүмкіндіктерді қамтиды.[3] Жарнамалық бюджетті азайту кезінде маркетингтің тиімділігін сақтау үшін де процестерді автоматтандыру маңызды.

Digital маркетингтің басқа да трендтеріне тоқталатын болсақ:

- Жасанды интеллект: жасанды интеллект тұтынушылардың деректері мен мүдделерін талдауға, оларға мақсатты жарнама ұсынуға, сатылымдарды бақылауға, клиенттермен қарым-қатынасты жақсартуға және олардың мінез-құлқының моделін болжауға көмектеседі;

- Дыбыстық іздеу: бұл ауызша сұрау арқылы интернетте ақпаратты іздеуге мүмкіндік беретін технология, тұтынушылар оған үйреніп, күнделікті өмірде жиі қолдануда;

- Жергілікті (нативті) жарнама – ол сандық маркетингтің негізгі құралдарының бірі болып қала береді. Қызықты форматтардың қатарына күлкілі Instagram маскалары мен фильтрлері, брендтік жапсырмалар, TikTok-тегі жергілікті жарнамалар кіреді, олар барған сайын тиімді алаңға айналууда.

- Shoppable-content – бұл құрал бірден мазмұн мен сатылым арасында байланысты орнатады. Осындай мазмұнды трендты көбінесе киім брендтері пайдаланады, онлайн дүкендердегі сауданың артуымен байланысты бұл жаңашылдық өзекті болып қала бермек.

- Заттар интернеті (IoT) – кіріктірілген интернет технологияларын қолдана отырып, физикалық заттардың байланысын көрсететін концепция. Ол аудиториямен өзара әрекеттесуді жақсартады, клиенттердің қажеттіліктерін бақылайды және оларға оңтайлы шешімдерді бірден ұсынады.

- Омникалды маркетинг – бір-бірімен байланысты және клиентке бірыңғай тәжірибе ұсынатын бірнеше арналар арқылы аудиториямен өзара әрекеттесуді қамтиды. Әр түрлі

құрылғылар мен платформалар арасында ауысу қарапайым және тұтынушы үшін ыңғайлы болуы керек. [4]

Қорытындылай келе, маркетингтегі цифрлық құралдардың маңыздылығы зор екенін тағы бір рет атап өткен жөн. Компанияның маркетингтік қызметін цифрландыру маркетингтік функцияларды іске асыру процесінде цифрлық технологияларды енгізу және оларды уақтылы жаңарту нәтижесі болып табылады. Осының арқасында келесі артықшылықтар пайда болады: уақытты үнемдеу, шығындарды азайту, мақсатты аудиторияның сенімділік деңгейін арттыру және т. б. Дегенмен, маркетингті цифрландыру тек қана көптеген жаңашыл технологияларды енгізумен шектелмейтінін есте сақтаған жөн. Барлық цифрландыру процесстерін, заманауи трендтерді пайдалану компания оны саналы және мақсатты түрде жүзеге асырғанда ғана тиімді бола алады.

Әдебиеттер тізімі

1. Кулагин В., Сухаревски А., Мефферт Ю. Digital@Scale: Настольная книга по цифровизации бизнеса / Владимир Кулагин, Александр Сухаревски, Юрген Мефферт. М.: Интеллектуальная Литература, 2019. – 435 б.

2. ҚР ҰЭМ Статистика комитеті [Электрондық ресурс]. – сілтеме: <https://stat.gov.kz/official/industry/29/statistic/6>

3. Ведущие тренды digital-маркетинга и прогнозы на 2021 год от Google [Электрондық ресурс]. – сілтеме: <https://www.thinkwithgoogle.com/intl/ru-ru/consumer-insights/consumer-trends/digital-marketing-trends-predictions/>

4. 21 тренд диджитал-маркетинга [Электрондық ресурс]. – сілтеме: <https://vc.ru/marketing/182930-21-trend-didzhital-marketinga-vse-eto-budet-aktualno-v-2021-godu>

Анализ применения цифровых технологий предприятиями туристской индустрии Кировской области

Е. В. Конышев, к.г.н., и.о. заведующего кафедрой социально-экономической географии
konj@bk.ru

Пермский государственный национальный исследовательский университет, г. Пермь,
Россия

Аннотация: В статье рассматриваются особенности применения цифровых технологий предприятиями туристской индустрии Кировской области. Особое внимание уделено использованию цифровых технологий туроператорами и турагентами Кировской области. В целом отмечается признание высокой значимости внедрения цифровых технологий при организации работы с клиентами, ведении документооборота, производства и продвижения туристских услуг, организации учета труда, формировании финансовой отчетности. Для получения сведений о применении цифровых технологий в деятельности туристских фирм применялся метод опроса, который дополнялся анализом официальных сайтов и групп в социальных сетях. Результаты исследования позволяют наметить перспективы дальнейшего внедрения цифровых технологий в работы предприятий туристской индустрии Кировской области.

Ключевые слова: цифровые технологии, туристская индустрия, Кировская область.

Основой туристской индустрии Кировской области являются туроператорские и турагентские организации. По состоянию на декабрь 2021 года в Едином федеральном реестре туроператоров содержатся сведения о 13 туроператорах, зарегистрированных на территории Кировской области. Все туроператоры специализируются на формировании, продвижении и реализации туристских продуктов для внутренних и въездных туристов. Туристские агентства ориентированы на продажи зарубежных туров, поэтому пандемия COVID-19 и последовавшие ограничения, более всего оказали негативное влияние на этот сектор туристской индустрии. В сравнении с 2019 годом число турагентских фирм, действующих на территории Кировской области, сократилось со 157 до 131 организации (на конец 2020 года).

В условиях пандемии внедрение цифровых технологий позволяет повысить устойчивость и эффективность функционирования предприятий туристской индустрии [1; 2].

В целях определения уровня внедрения цифровых технологий в деятельность, был проведен опрос руководителей и менеджеров туристских компаний. В опросе участвовали представители 100 туристских фирм, в том числе 5 туроператоров.

Анкета включала в себя вопросы о значении применения цифровых технологий в туризме, об использовании в деятельности систем бронирования, о необходимости применения специальных программ в деятельности турфирмы. Опрос проводился с апреля по июнь 2020 года в дистанционной форме.

В целом, большинство опрошенных представителей туристской индустрии считает, что применение цифровых технологий будет способствовать росту конкурентоспособности организации (рис. 1).

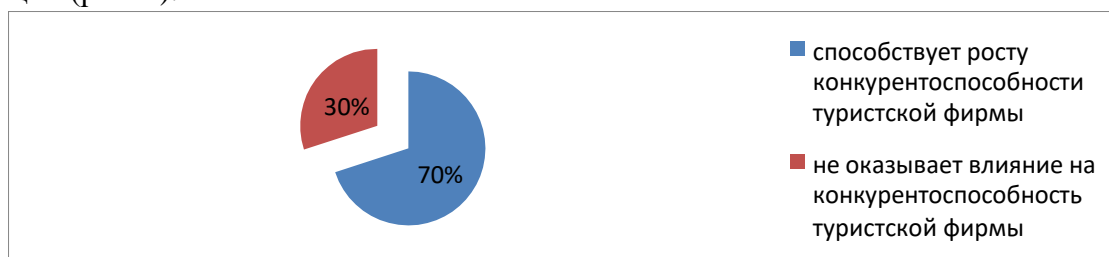

Рисунок 1. Отношение к цифровизации туристского бизнеса Кировской области, в % (составлено автором на основании данных опроса)

Однако, при более детальном анализе применения цифровых сервисов, было выявлено, что не все организации используют их в своей деятельности. Только у 30% организаций применяется GDS для бронирования туристских услуг. Среди тех, кто использует GDS, бронирование осуществляется через поисковые системы туроператоров (CORAL TRAVEL, Anex, Pegas, NTK Intourist), либо через Galileo.

У 60% организации не установлена CRM-система. Крупные туроператоры используют собственные CRM-системы, а турагенты в основном применяют готовые решения - U-ON Travel, МоиДокументы –Туризм, САМО-турагент.

Отдельный блок исследования был посвящен выявлению применения цифровых сервисов, которые автоматизируют бизнес-процессы в фирме, облегчают выполнение рутинной работы, экономят время сотрудников. Респондентам было предложено оценить значимость применения сервисов по автоматизированному сбору отзывов (Анкетолог и др.), сервисов для рассылки информации по электронной почте (MailChimp и др.), сервисов по созданию подборок туров (Qui-Quo и др.), сервисов по расчету эффективности труда сотрудников (KPI), прогнозированию курсов валют (Sberometr), хранению паролей

(LastPass), программы для получения и первичной обработки заявок (чат-боты), использование внутренних систем формирования лояльности.

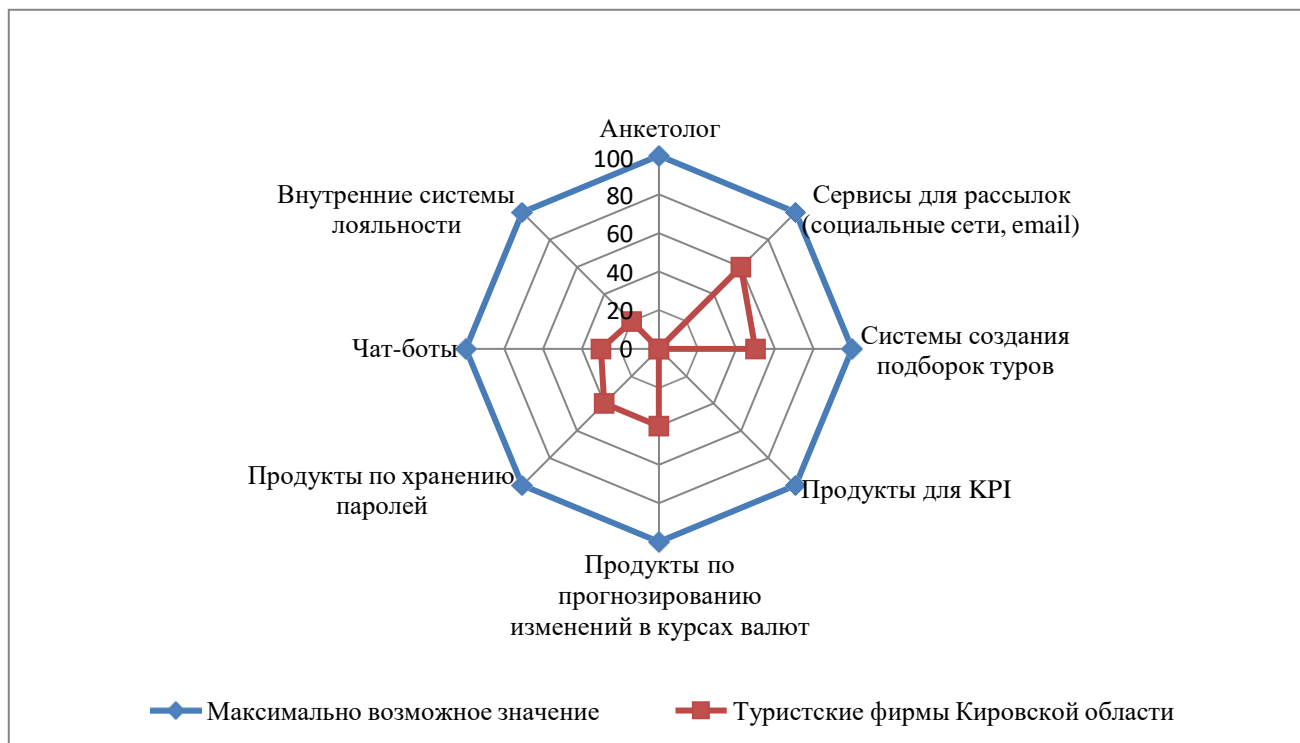

Рисунок 2. Уровень применения цифровых технологий туристскими фирмами Кировской области, в баллах (составлено автором на основании данных опроса)

Уровень цифровизации деятельности туристских фирм Кировской области остается на низком уровне. Более всего применяются сервисы для рассылок (60% организаций) и системы по подбору туров (50% организаций). Примерно 40% организаций применяют сервисы по хранению паролей и Sberometr, 30% турфирм используют чат-боты и у 20% сформированы собственные внутренние программы лояльности. Не используются в практической деятельности сервисы по расчету эффективности труда сотрудников и организации продаж (КРП) и сервисы по сбору отзывов туристов (рис. 2).

Таким образом, проведенное исследование позволяет сделать вывод о низком уровне применения цифровых технологий туристскими фирмами Кировской области. Во многом это можно объяснить не высоким уровнем конкуренции на региональном туристском рынке. Многие руководители туристских фирм в целом понимают необходимость цифровой трансформации, но не готовы в силу различных причин вкладывать дополнительные средства во внедрение цифровых сервисов. В то же время, как показывает мировой опыт, цифровизация ускоряется в период кризисов, что и продемонстрировали итоги 2020 года.

Результаты исследования доведены до респондентов в качестве рекомендаций по совершенствованию процессов цифровизации деятельности в туристском бизнесе, а предложенная в статье методика оценки уровня применения цифровых технологий в туристской индустрии будет полезна для проведения анализа и в других регионах.

Список литературы

1. Mussina, K. P. Digitalization in the tourism industry of Kazakhstan / K. P. Mussina, D. G. Mamrayeva, M. Lemanowicz // Bulletin of Karaganda University. Economy Series. – 2020. – Vol. 99. – No 3. – P. 64-72.
2. Tanina, A. Agritourism development model in digital economy / A. Tanina, E. Konyshev, K. Tsahaeva // ACM International Conference Proceeding Series, Saint - Petersburg, 22–23 октября 2020 года. – Saint - Petersburg, 2020. – P. 3444518. – DOI 10.1145/3444465.3444518.

Цифровизация экономики Казахстана

Б.Ш. Кульжамбекова¹, З.В. Дударь², Р.А. Фролов³, Д.А. Куцевалова⁴
¹м.н., преподаватель кафедры маркетинга,
²студент 1-го года обучения по специальности «Логистика»,
³студент 1-го года обучения по специальности «Туризм»,
⁴ студент 1-го года обучения по специальности «Маркетинг и SMM»,
barnokulzhambekova@gmail.com, zлата.du04@gmail.com,
rus.frolov.1992@mail.ru, dashakuc@bk.ru

^{1,2,3,4} Карагандинский университет имени Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация: в целях совершенствования своих позиций на международном рынке многие страны в условиях современного экономического развития приступили к цифровизации национальных экономик. К движению в сторону цифровизации также приступила и Казахстанская экономика. В статье рассматриваются вопросы, связанные с цифровой трансформацией в сфере оказания логистических услуг, осуществлении маркетинговой деятельности.

Ключевые слова: цифровая экономика, маркетинг, логистика, электронная коммерция, искусственный интеллект, облачные технологии, робототехника, VR, GPS- навигация, блокчейн.

Цифровая экономика — это экономика, в основе которой лежат новые методы создания, сохранения, передачи, обработки данных, а также цифровые компьютерные технологии. Столбами технологиями цифровой экономики являются крупные данные (сами данные и методы работы с ними), искусственный интеллект, технология «блокчейн», туманные вычисления, квантовые технологии, робототехника, VR и др.

Впервые понятие «цифровая экономика» ввел профессор Массачусетского технологического института Н. Негропonte в середине 90-х годов [1]. Использование данного определения носило прикладной характер, в основном как интернет-экономика и программное обеспечение. Позже приоритетным направлением становятся товары, услуги и сервисы, реализуемые посредством электронного бизнеса, электронной коммерции.

Таким образом, цифровизация — это объективный, неизбежный процесс, и остановить его невозможно. «Цифровая экономика — это экономическая деятельность, в которой ключевым фактором производства являются цифровые данные, обработка больших объемов и использование результатов их анализа по сравнению с традиционными формами управления может значительно повысить эффективность различных видов производства, технологий, оборудования, хранение, продажа, доставка товаров и услуг. Таким образом, можно говорить, что цифровая экономика — это деятельность, непосредственно связанная с развитием цифровых компьютерных технологий, которая включает в себя услуги по

предоставлению онлайн-услуг, а также электронных платежей, электронной коммерции и др. Обычно основными элементами цифровой экономики являются электронная коммерция, интернет-банкинг, электронные платежи, интернет-реклама, интернет-игры.

Предпринимательство движущая сила рыночной экономики, поскольку степень его развития определяет темпы экономического роста, структуру и качество валового внутреннего продукта страны. В условиях Четвертой промышленной революции, когда трансформация экономики неизбежна институциональные преобразования в первую очередь коснулись сферу предпринимательства. Цифровая трансформация экономики преобразует рыночные правила для ведения предпринимательской деятельности. По сравнению с крупным предпринимательством малое и среднее предпринимательство, наиболее приспособленное к происходящим институциональным изменениям.

Внедрение цифровых технологий в малое предпринимательство существенно способствует процессу его развития. Благодаря цифровым преобразованиям можно создать фундамент для успешного ведения и развития предпринимательской деятельности в целом. Можно рассмотреть два основных подхода к понятию «цифровая экономика». Согласно первому подходу, «цифровая экономика» — это экономика, осуществляемая с помощью цифровых технологий в области электронных товаров и услуг (например, дистанционное обучение, продажа медиаконтента, телемедицина и т. п.). Данное определение можно считать классическим. Согласно второму подходу, «цифровая экономика» - экономическое производство с использованием цифровых технологий. Цифровая экономика – это возможность применения инновационных цифровых технологий и онлайн-возможностей как для крупного, так и для малого и среднего предпринимательства. Согласно мнениям С. Александрова и Р. Искандера «цифровая экономика (Digital Economy) – это экономика, осуществляемая с помощью цифровых телекоммуникаций». Также они выявили некоторые преимущества и недостатки цифровой экономики, которые влияют на развитие малого предпринимательства. Основное преимущество цифровой экономики состоит в том, что информация, являясь основным ресурсом не иссякает и используется множество раз.

Цифровая трансформация экономики позволяет: актуализировать такой фактор производства как информация (цифровые данные); формировать информационное пространство, с учетом потребностей общества в качественных сведениях; развивать цифровую инфраструктуру страны; создавать новые технологические, цифровые основы для всех сфер жизнедеятельности общества.

В 21-ом веке произошли глобальные перемены, которые отличаются прорывом в развитии цифровых технологий, революцией в пространстве информации, ускорением процессов глобализации экономики. Информация приобрела статус основного ресурса в общественных и хозяйственных процессах. Участие цифровых технологий в жизни общества - одна из характерных особенностей будущего мира и главный приоритет в развитии Казахстана. Это обусловлено прогрессом в областях микроэлектроники, телекоммуникаций и IT-технологий.

Темпы цифровой трансформации сильно зависят от уровня экономики, что зарождает цифровое неравенство. Великобритания, ОАЭ, Малайзия и др. являются странами-лидерами, которые обладают крайне развитой цифровой экономикой и мощной динамикой развития по данным издательства Harvard Business Review. Так же сильную развитую цифровую экономику имеют США, Германия, Финляндия, Канада. Государство активно участвовало в формировании развитой цифровой экономики в большинстве стран. В частности, в странах ЕС, Сингапуре, ОАЭ, Китае, Новой Зеландии, Малайзии и Саудовской Аравии. Правительства стран с быстроразвивающейся цифровой экономикой вкладывают немалые усилия, чтобы повысить свой уровень цифровизации.

Таким образом, можно сделать вывод, что динамичное развитие цифровой экономики невозможно, если государство не прикладывает значительное усилие. К дополнительным плюсам цифровой экономики относятся: усиление роли электронных и цифровых денег, облегчение финансовых операций; продвижение возможностей работы в дистанционном формате; введение в действие документооборота в электронном виде; создание более открытого и свободного рынка; повышение уровня производительности; снижение себестоимости товаров и услуг; снижение уровень бюрократии.

Из расчета того, что цифровые технологии используются почти во всех сферах общественной деятельности, определить и оценить рыночный объем цифровой экономики довольно проблематично. Существующие на данный момент методы оценки ВВП и активности экономики могут быть необъективны к изменившимся условиям строения и потребления труда. Например, пользователи переводят деньги друг другу без участия посредников, интернет-сервисы предоставляют новые услуги, обширный ассортимент товаров и услуг поступает к покупателю по новым логистическим путям. Более того, определенные услуги становятся бесплатными из-за прямой или косвенной (посреднической) рекламы - так происходит с социальными сервисами и электронной почтой. Новейшие мессенджеры позволяют пользователям общаться со всеми бесплатно, что обязывает поставщиков мобильной связи и интернет-провайдеров переходить на новые бизнес-модели. Активное развитие отмечается в онлайн-телевидение, а также в других цифровых сегментах экономики, каждый из которых занимает все большую внушительную долю ВВП. Сопоставимо, показатели, текущего ВВП могут быть занижены у ряда стран.

Цифровая трансформация охватывает все большее количество сфер деятельности и отраслей экономики. Актуальным вопросом на сегодняшний день является влияние цифровизации на рынок труда. Последние годы выдвигаются прогнозы на значительные изменения в структуре занятости. Появление таких технологий как искусственный интеллект, облачные технологии, технологии распределенного реестра «блокчейн», 3D- печать, чат-боты, роботизация, электронная коммерция, электронные платежи, умные дома и города коренным образом меняют нашу жизнь, в частности сферу занятости. Появляются новые формы занятости, такие как фриланс, дистанционная занятость, гиг-занятость.

Всеобщие дискуссии о внедрении цифровизации в нашу жизнь, достаточно быстро нашли отражение в государственных программах. Так в 2017 году была принята программа цифрового развития. В ней четко определены условия для перехода экономики Казахстана на новую траекторию развития и задачи, которые должны быть реализованы до 2022 года. В Государственной программе «Цифровой Казахстан» отмечается «повсеместное внедрение цифровых технологий для повышения конкурентоспособности различных отраслей экономики» [2]. Основная цель государственной программы «Цифровой Казахстан» – прогрессивное развитие цифровой экосистемы для достижения устойчивого экономического роста, повышения конкурентоспособности экономики и нации, улучшения качества жизни населения. Характерными особенностями двадцать первого века являются процессы глобализации, интеграции и информатизации, происходящие во всех сферах общества.

Согласно данным исследования, проведенного в рамках проекта по мониторингу экономики Казахстана на сайте Ranking.kz, на начало 2021 года в Казахстане 16 млн абонентов сотовой связи имеют доступ к интернету. Данный показатель, начиная с 2016 года, растет в среднем на 7,8% в год. Всего 85 абонентов на каждые 100 жителей страны, имеют доступ к интернету. Также увеличилось число абонентов фиксированного интернета на 5,1% за год, до 2,6 млн абонентов. Таким образом, охват населения Казахстана интернетом составляет 99%.

В 2020 году инвестиции в сферу информации и связи составили 140,9 млрд тг, что на 37,2% больше показателя за 2019 год. При довольно высоком уровне интернетизации тарифы

на мобильный интернет в РК остаются сравнительно невысокими. В мировом рейтинге из 228 стран, Казахстан вошел в ТОП-10 стран с самым дешевым интернетом и занял в 2020 году почетное 6-е место в мире, обойдя почти все развитые страны. Цена 1 гигабайта интернета в стране в среднем составляет 0,46 долларов.

На сегодняшний день во всём мире электронная торговля развивается ускоренными темпами. Научный прогресс, внедрение инновационных технологий и цифровизация общества становятся главными драйверами роста сектора. В 2020 году мировой объём электронной торговли составил 4,3 трлн долл. США, что на 27,6% больше показателя 2019 года, а его доля составила 18% от общего объема розничных продаж. В Казахстане рынок e-commerce также развивается быстрыми темпами. За последние три года доля в общем объёме розничной торговли выросла в 3 раза, с 2,9% в 2018 году и достигла 9,7% благодаря ускорению процесса в период пандемии COVID-19. Из-за ограничительных мер произошел фундаментальный сдвиг в структуре всеобщего спроса на онлайн-покупки товаров и оплату различных услуг, а также рост использования цифровых инструментов коммуникации и дистанционного потребления.

Электронная торговля в Казахстане позволяет увеличить объёмы внутренней и внешней торговли, приводит к росту безналичных платежей, сокращению издержек и выводу предпринимателей из теневого оборота. Объём безналичных платежей в 2020 году вырос в 2,4 раза и составил 35,3 трлн. тенге. За два месяца текущего года было осуществлено безналичных платежей на сумму 7,8 трлн. тенге, увеличившись более чем в 2 раза по сравнению с аналогичным периодом 2020 года. При этом, доля безналичной оплаты посредством интернета и мобильного телефона составила 82% от общего объёма [3].

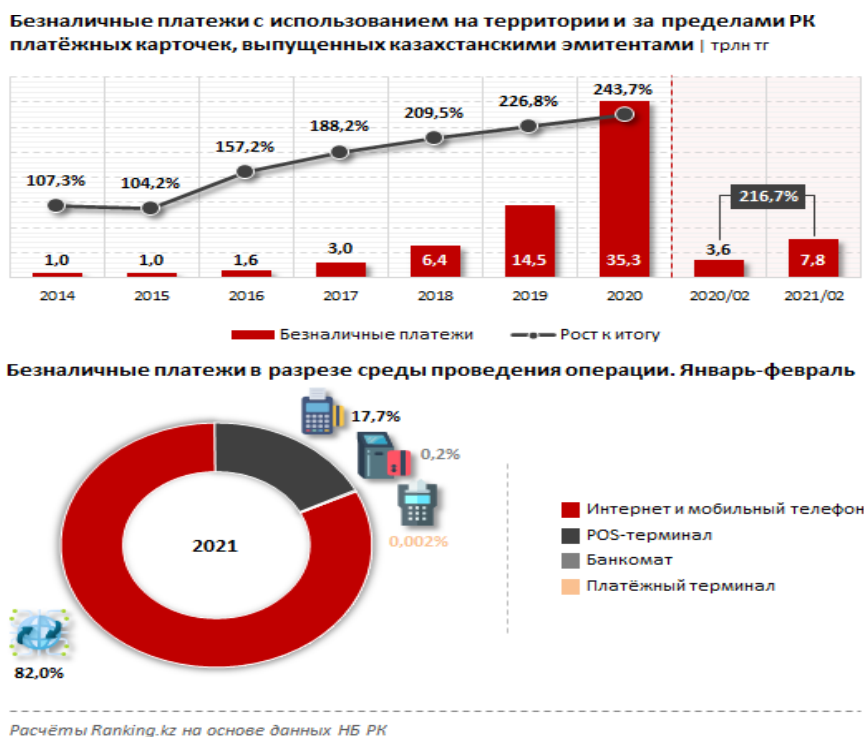

Рисунок 1. Рост объемов безналичных платежей с 2014 года в РК

Примечание – источник [4]

Развитие электронной коммерции и возрастающие требования потребителей к поставке стимулируют логистических операторов к повышению эффективности процессов и внедрению новых технологий, а также осваивать актуальные каналы и форматы доставки, анализировать большие данные, внедрять блокчейн-платформы.

В ближайшие три-пять лет в логистической отрасли ожидается огромный рост цифровизации с применением новых технологий. Все больше и больше систем управления складом доступны в режиме SaaS (software as a service - программное обеспечение как услуга, в облаке), в отличие от традиционной локальной версии (на локальных серверах компании). Эта технология требует меньших первоначальных инвестиций при развертывании WMS (warehouse management system - система управления складом), поскольку арендуется только лицензия на ежемесячной основе вместо покупки всей технической инфраструктуры.

Моделирование окружающей среды с помощью цифровых двойников позволяет проектировать склад или вносить изменения в его планировку, протестировать функционирование новой организации в цифровой среде, прежде чем изменять её работу в реальности. Приложение digital twin, уже интегрированное в несколько WMS, таких как Interlake Mecalux's easy WMS, уменьшает погрешность и обеспечивает непрерывное совершенствование процессов [5].

Технология Интернета вещей (Internet of Things), применяемая на складе, тесно связана с различными датчиками, которые собирают информацию из физического мира и загружают ее в цифровые базы данных. Примерами этого являются RFID-метки и датчики движения, встроенные в автоматизированные системы, такие как краны-штабелеры и конвейеры.

Аналогичным образом, Интернет поведения (IOB) сочетает его с аналитикой данных и поведением человека. Например, реализуя IoB, телематика может отслеживать резкое торможение водителя и резкие повороты на коммерческих транспортных средствах. Позже компании могут использовать эту информацию для мониторинга производительности водителей и повышения их эффективности [6]. Поскольку компании постепенно приглашают сотрудников вернуться на свое рабочее место, они могут использовать датчики или RFID-метки, чтобы определить, регулярно ли сотрудники моют руки или носят маски.

Искусственный интеллект (ИИ) в логистике сделал возможным массовый анализ данных в различных звеньях цепочки поставок. Интерпретация информации позволяет прогнозировать спрос, одновременно облегчая управление местоположениями и оптимизируя доставку на последнюю милю. За последние несколько лет значительно выросло число компаний, использующих автоматизацию на базе искусственного интеллекта для поддержки своих маркетинговых стратегий. Искусственный интеллект входит в число важнейших технологий, лежащих в основе интеллектуальных помощников и голосового поиска. Чат-боты также постепенно набирают обороты и появляются на все большем количестве веб-сайтов.

Гипер-Локальный маркетинг: в дополнение к росту устройств интернета вещей и высоким требованиям к индивидуальной поддержке клиентов, использование данных геолокации в маркетинге также растет. Более 84 процентов (8 из 10) маркетологов в настоящее время используют данные о местоположении в своих маркетинговых и рекламных кампаниях. Теперь, когда у каждого есть смартфон, маркетологи могут ориентироваться на потенциальных клиентов с помощью сообщений, когда они находятся в нескольких метрах от своего магазина. Сопряжение геолокации с технологиями интернета вещей означает, что есть шанс на создание сложного и целенаправленного маркетинга. Например, когда покупатель проходит мимо продуктового магазина, он может получить напоминание о том, что у него заканчивается молоко.

Согласно исследованию консалтинговой фирмы McKinsey, компании уделяют приоритетное внимание использованию новых технологий в своих маркетинговых стратегиях (49 % сделали это) и в своих продуктах и услугах (21 %). Только 2 % опрошенных заявили, что они внедрили инициативы по цифровой трансформации в своих цепочках поставок. Согласно опросу Forbes Insights, 65 % менеджеров по логистике

осознают, что им необходимо пересмотреть свою бизнес-модель, если они хотят выжить в цифровую эпоху.

Список литературы

1. Мельникова Т. Ф., Куприянова В. С., Денисюк С. Я. Конкурентоспособность предприятия: основные методы обоснования экономической сущности // Молодой ученый. — 2017. — №15. — С. 431-435.
2. Государственная программа «Цифровой Казахстан», утвержденная постановлением Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827.
3. Электронная торговля в РК за 2021 год [Электронный ресурс]// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35274634&pos=3;-82#pos=3;-82 (дата обращения 14.11.2021)
4. Безналичные платежи в РК [Электронный ресурс]// <http://ranking.kz/storage/app/media/2021/04/26/32.png> (дата обращения 14.11.2021)
5. Digitalization-of-logistics [Электронный ресурс]// <https://www.interlakemecalux.com/blog/digitalization-of-logistics> (дата обращения 15.11.2021)
6. The 7 Flourishing Technologies That Will Push Marketing Notch Above In 2021 [Электронный ресурс]// <https://www.unboundb2b.com/blog/b2b-marketing-trends-blog/flourishing-technologies-for-marketing/#> (дата обращения 15.11.2021)

Особенности и перспективы развития франчайзинга в Казахстане

А.Ж. Нурмаганбетова

к.э.н., ассистент профессора кафедры маркетинга
aiguln71@mail.ru

Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация: Франчайзинг довольно успешное направление развития малого и среднего бизнеса в Казахстане. В этом виде международного маркетинга есть много плюсов, но и отрицательные моменты так же есть. История развития бизнеса Европы и Америки показывает о высокой эффективности франчайзинга. В статье раскрываются проблемы и перспективы развития франчайзинга в Казахстане

Ключевые слова: франчайзинг, франчайзи, франшиза, роялти, паушальный платеж, мультиплицирование, отечественные франчайзеры.

Самое распространенное определение франчайзинга или франшизы можно найти в любых словарях и справочниках. Если говорить экономическим языком – это способ организации и ведения бизнеса, который основывается на том, что одна компания (франчайзи) получает разрешение от другой компании (франчайзера) право на внедрение торговой марки, фирменного стиля, бизнес-модели, дизайна какого-либо бизнеса. Франчайзер, является правообладателем и получает за свою услугу определенную плату – паушальный взнос и роялти. Паушальный взнос – эта оплата за бренд и вход в бизнес или цена самой франшизы, роялти – регулярные платежи, которые оплачивает франчайзи. Размер ставки паушального взноса и роялти, периодичность выплат, условия контроля со стороны франчайзера оговаривается во франчайзинговом договоре.

Таким образом, франшиза – это распространение самых успешных бизнесов, когда можно не только открыть свой бизнес под маркой раскрученного бренда, но и внедрять разработанные франчайзером технологии, бизнес-модель, миссию и философию товара или услуги, которые вы собираетесь продвигать на рынке. При соблюдении всех условий обе стороны выигрывают – франчайзер получает доход на имени и репутации бренда, франчайзи сокращает расходы, минимизирует риски, связанные с внедрением бизнеса, изучением рынка, экономит расходы на разработке бренда и рекламы.

Основоположником франчайзинга - А. Зингер, собственник компании Singer. Еще в середине 19 века он применил похожий франчайзинг для развития своего бизнеса – когда спрос на швейные машинки подрос, Зингер продал нескольким компаниям право производить, реализовывать и обслуживать этот товар от его имени.

Преимущества такого бизнеса были полностью оценены следующими поколениями предпринимателей, когда стали известны первые крупные франшизы от General Motors, Coca-Cola, Pepsico, McDonald's и других. Вторая половина XX века в США ознаменовалась в истории и как «франчайзинговая лихорадка». Первый франчайзер на территории бывшего СССР в 80-е годы XX века считается компания Pepsico. Более старшее поколение помнит яркие баночки с пепси и фантой, которые моментально продавались с прилавков полупустых магазинов. Сегодня франчайзинг – это передовая и известная форма ведения бизнеса, распространившаяся по всему миру. Одно время франчайзинг считали в основном бизнесом миллиардеров, а самыми известными франчайзерами были только владельцы крупных мировых брендов.

В Казахстане работают крупные известные бренды франчайзинга - McDonald's, Coca Cola, KFC, Burger KING, Pizza Hut. Операторами таких брендов являются крупные компании, которые управляют не одной торговой маркой. Но в последнее время это явление меняется. Общая численность франчайзинговых сетей, представленных в Казахстане, по данным Казахстанской ассоциации франчайзинга, уже больше, чем 350, при этом огромный сегмент рынка заняли компании малого и среднего бизнеса. Волатильность местной валюты, сложная и тяжело прогнозируемая экономическая и социальная ситуация заставляет гигантов франчайзинга быть все осторожными. Легко приспособляемый и мобильный средний бизнес в этих условиях проявляет большую активность.

В каталоге Казахстанской ассоциации франчайзинга можно увидеть более 30 франшиз, среди них растет число российских, белорусских брендов, наш рынок интересен также компаниям из стран Центральной Азии. Отмечается направление к росту местных казахстанских франчайзинговых компаний.

В каких сферах чаще всего открывается франчайзинговый бизнес? По данным аналитиков американского журнала Entrepreneur наиболее известными для франчайзинга направлениями в 2022 году будут фитнес-центры, балетные школы, танцевальные студии. Как обычно высокие места в рейтинге популярных франшиз занимают услуги красоты – парикмахерские салоны, услуги по уходу за лицом, бровями, ресницами, косметические, СПА-процедуры, массажные салоны.

Отрасль сферы питания, включая национальные кухни, закусочные, хлебопекарни, сыроварни, кофейни, образовательные и досуговые центры для детей и взрослых также очень популярны на рынке франшиз.

Активно растут франчайзинговые сети, которые ориентируются на уход за домашними питомцами – зоогостиницы, передержки, груминг, услуги выгула, услуги инструкторов и психологов, ветеринарные клиники, зоомагазины и ветеринарные аптеки, ателье и магазины с модной одеждой для животных, аксессуары для питомцев.

Авторы Entrepreneur обратили внимание, что наиболее удачным направлением франчайзинга в скором времени будет бизнес по оказанию медицинских услуг. Уже сегодня на американском рынке в этом направлении работают 32 бренда.

Это заключение еще раз подтверждает рост числа медицинских франшиз, открытых в России, Казахстане.

В последнее время на рынке медицинского франчайзинга начались структурные изменения. Растет интерес к проверенным практикам традиционной медицины, поэтому значительно расширяется этот сегмент франшиз. Клиники традиционной восточной медицины, акупунктуры, аюрведы, хиропрактики, криотерапии по мнению экспертов Entrepreneur станут наиболее популярными франшизами в 2022 году. Ситуация, связанная с пандемией в Китае и странах Юго-Восточной Азии также приведет к сокращению медицинского туризма и к повышению спроса на получение услуг традиционной восточной медицины за пределами этих стран.

На современном этапе бизнес среда для ведения франчайзинга в Казахстане довольно благоприятная, из-за присутствия в стране институтов, позволяющие развивать данную отрасль в пределах Республики. Хорошей базой для создания такого рода организации стали законы Республики Казахстан от 4 июля 1992 г. «О защите и поддержке частного предпринимательства» и постановления Президента Республики Казахстан от 5 мая 1992 г. «О государственной программе поддержки и развития предпринимательства в Республике Казахстан на 1992-1994 гг.» и от 10 июня 1994 г. «О государственной программе поддержки и развития предпринимательства в Республике Казахстан на 1994-1996 гг.» [1].

Удачный пример — создание Фонда развития предпринимательства малого и среднего бизнеса (МСБ) «Даму». Этот фонд оказывает очень ощутимую пользу начинающим франчайзерам, способствует развитию условий для их функционирования и развития. Помощь развитию франчайзинга направлено на обеспечение высокой конкурентоспособности под маркой известных брендов. Это доказывает такая статистика, что в Казахстане на 2014 год работают около 350 франчайзинговых систем и примерно 35000 точек франчайзи, а годовой товарооборот исчисляется уже больше 550 млн. долларов. Очень хорошие показатели, но с учетом окружающей бизнес средой существует ряд преград к пути и процветанию, благополучию предприятия.

В своем большинстве успех зарубежных компании основывается на том, что они имеют длительное присутствие на рынке (примерно около 10 лет и более), а зарубежный рынок, как мы знаем, имеет характер развитой рыночной экономики. При этом за такой период времени — можно уже приспособиться к рынку, изучить все его особенности, и реализовать свою собственную систему видения бизнеса. Покупка франшизы и заключение договора франчайзинга не означает, что бизнес сразу станет успешным, т.к. необходимо также выполнять все существующие стандарты и условия по договору франшизы. Но у Казахстана есть свои особенные принципы, на которых строится рынок франчайзинговых услуг.

Большинство франчайзинговых компании, после входа на казахстанский рынок — часто терпят неудачи, потому что первоначально предполагается адаптация под имеющуюся маркетинговую среду и менталитет государства. Так же, стоит отметить, что зарубежный франчайзинг — это не всегда свобода, так как есть определенные нормы и стандарты, по которым франчайзи должен осуществлять свой бизнес. К примеру, чаще всего франчайзи не имеет право выбирать собственных поставщиков, так как это делает франчайзер, и это конечно же ограничивает доступность к свободному рынку, и не разрешает покупать сырье и продукцию по более низким ценам. [3]

Например, казахстанские предприниматели открывая, франшизу, опасаются не самих инвестиции, а скорей за репутацию бренда, так при передачи франшизы франчайзи скорее приобретает зависимость, чем партнерство. В некоторых случаях происходит элементарное

недопоминание, потому что франчайзи чаще хочет принимать решение самостоятельно, поэтому прежде всего оба лица должны научиться психологически находить общий язык. Поэтому компании, которые следят за своей репутацией, расписывают объемные документы, в которых описаны все самые главные приоритеты и направления развития компании для франчайзи. Необходимо отметить, что есть большой плюс в ведении такой деятельности, в частности гарантированность и стабильность прибыли, а значит можно планировать и развивать это направление. Но есть определенные ограничения, которые сильно затрудняют деятельность, сильно влияют строгие условия выхода из бизнеса, захватывающие критерии запрета на запуск конкурирующих организаций, обусловленные так же сроком и территорией запрета. К тому же квалификация сотрудников так же является значительной частью успешного ведения бизнеса. В данный момент большинство франчайзинговых компаний сосредотачивают все силы в производственную и маркетинговую отрасли, забыв о том, что для эффективной деятельности следует уделять особое внимание и на кадровую политику.

Если сравнить то, Западные тенденции ведения успешного бизнеса основывается на мощной, многолетней, проверенной годами корпоративной практике, в результате которой они тратят огромные усилия на поддержание и развитие, считая, что каждый сотрудник — это яркий представитель. Не смотря на многолетнюю практику развития квалификации и мотивации у сотрудников, они совершенствуют и развивают данный аспект. В Казахстане же на корпоративную культуру обращают внимание лишь в последнюю очередь, отсюда и возникает активная текучесть кадров. Еще один аспект, тормозящий развитие — это отсутствие поддержки от лица франчайзера. Было бы наиболее эффективнее продавать франшизу, поддерживая связь с франчайзи, чтобы передать свой базовый опыт в сфере менеджмента и технологического процесса.

В 2016-м в Казахстане функционируют 10 отечественных франшиз, в 2017 году — 17. И это только аккредитованных, то есть тех, которые привели документы в надлежащий вид, вошли в реестр и стали членами Казахстанской ассоциации франчайзинга KazFranch (КАФ).

Существуют три основные причины, по которым предприниматели решают заняться франшизой: отсутствие времени, кадров, средств для развития в других регионах.

«Франчайзировать свой бизнес особенно интересно во время кризиса, так как собственные средства компании уходят на поддержание операционной деятельности предприятия, а на развитие средств не остается», — подсказывает вице-президент КАФ.

Но совершенно ответственно и осознанно могут прийти к этому решению только те компании, у которых успешно работающий рентабельный бизнес, уникальная технология, известная торговая марка, возможность рекламной и технологической поддержки партнера, в общем, совершенная система, готовая к копированию.

Франчайзинговая программа состоит из стратегии развития, руководства по операционной деятельности и инструкции запуска, финансово-экономическое обоснование, правил корпоративного стиля (бренд-бук), договорную базу, создание и внедрение в практику модели управления отдельными франчайзи и сетью.

В конечном итоге правообладатель получает готовый продукт, а также действующую технологию управления сетью и стартовый набор маркетинговых инструментов по продвижению франшизы.

Среди казахстанских франчайзеров известны такие активные компании, как сети кофеен-кондитерских «Кренделя», Coofee Boom, стрит-фуд Red Dragon, образовательная академия «Жас Кеменгер», «Исма», медицинская компания «Сункар», бренд детской одежды Mimioriki.

Сейчас на рынке действуют около 50 успешных отечественных франшиз в разных сферах, но самое большое их число функционирует в сфере общественного питания,

образовательных и других услуг. Работая с национальным брендом, помимо знания местного рынка, не надо решать вопросы с таможенной, нет проблем с задержками поставки логистикой. В ряд приоритетных направлений франчайзинга и государство готово инвестировать, например, в производство и в легкую промышленность.

Список литературы:

1. Панюкова, В.В. Особенности развития франчайзинга на российском рынке // Маркетинг в России и за рубежом. - 2018. - № 2. - с. 75-80.
2. Устюжанин, А.А. Особенности развития франчайзинга в России // Россия в мировой экономике /Под ред. д.э.н., профессора Касаткиной Е.А., к.э.н. Грабоева В.В.-М.: МАКС Пресс, 2020. с.276-299
3. Марков, С. Франчайзинг: проблемы развития бизнеса // Проблемы теории и практики управления. - 2019. - № 3. - с. 104-107

Влияние пандемии коронавируса на туристский рынок Казахстана

Е.С.Петренко¹, А.Ж.Садуов², Б.О.Муқанов³,

¹д.э.н., профессор кафедры теории менеджмента и бизнес-технологий ФГБОУ ВО «РЭУ им. Г.В. Плеханова»

²д.э.н., профессор кафедры Маркетинг

³к.т.н., доцент кафедры Маркетинг

mukanovbo@mail.ru., saduovaj@mail.ru, petrenko_yelena@bk.ru

¹ФГБОУ ВО «РЭУ им. Г.В. Плеханова»

^{2,3} Карагандинский университет имени Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация: В статье рассмотрено влияние пандемии коронавируса на туристский рынок Республики Казахстан. Рассмотрено влияние пандемии на виды туризма. Показаны негативные и положительные моменты, которые оказала пандемия коронавируса на отечественные курорты. Рассмотрены возможные направления развития туризма Казахстана на ближайшие годы.

Ключевые слова: рынок, туризм, пандемия, локдаун, въездной туризм, выездной туризм, маркетинг

В 2020 году на мир обрушилась мировая пандемия коронавируса [1]. Никогда мир не переживал пандемию планетарного масштаба. Пандемия привела к глобальному локдауну, закрытию всех видов транспортных перевозок, закрытию границ. В данных условиях туризм, наиболее сильно зависящий от транспортных перевозок, перенес волну сокращения туристских прибытий.

В таблице 1 показано количество посетителей по въездному туризму за 2015-2020 годы в Республике Казахстан

Таблица 1

Количество посетителей по въездному туризму за 2015-2020 годы в Республике Казахстан, человек [2]

	2016	2017	2018	2019	2020
Всего	6 509 390	7 701 196	8 789 314	8 514 989	2 034 753

в том числе:					
страны СНГ	5 935 690	7 060 630	8 177 101	7 818 399	1 865 297
Примечание – Составлено авторами по данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан					

Из таблицы 1 видно, что в 2020 году из-за пандемии и глобального локдауна в 4,18 раза сократилось количество посетителей по въездному туризму.

Таблица 2

Количество посетителей по выездному туризму, человек [2]

	2016	2017	2018	2019	2020
Количество посетителей по выездному туризму	9 755 593	10 260 813	10 646 241	10 707 270	2 865 004
в том числе:					
страны СНГ	8 958 939	9 257 951	9 549 292	9 476 722	2 447 409
страны вне СНГ	796 654	1 002 862	1 096 949	1 230 548	417 595

Примечание – Составлено авторами по данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан

Из таблицы 2 видно, что количество посетителей по выездному туризму в 2020 году сократилось в 3,73 раза.

На рисунке 1 показано соотношение и динамика въездного и выездного туризма в Республике Казахстан.

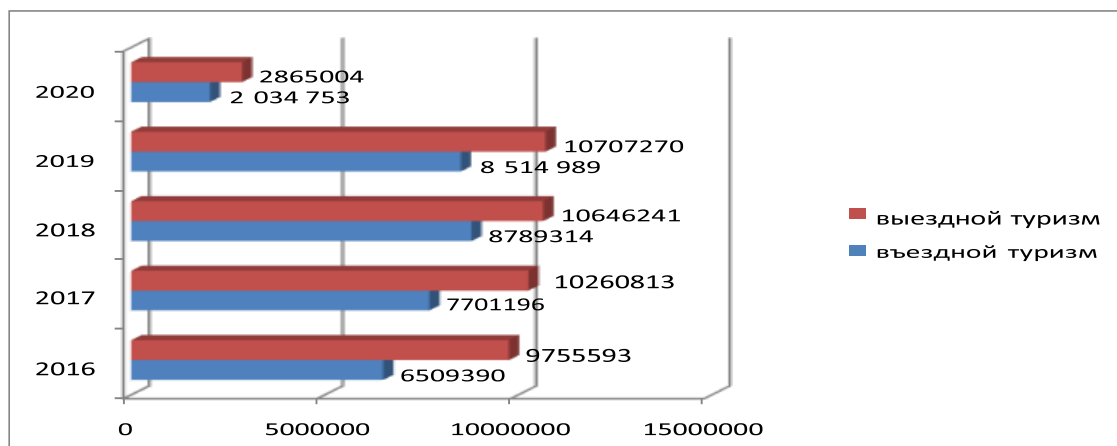

Рисунок 1. Соотношение и динамика въездного и выездного туризма в Республике Казахстан

Из рисунка 1 видно, что в Республике Казахстан въездной туризм пострадал сильнее, чем выездной.

В таблице 3 показано количество посетителей по выездному туризму по целям.

Таблица 3

Количество посетителей по выездному туризму по целям, человек [2]

	Количество посетителей по выездному туризму				
	2016	2017	2018	2019	2020
Всего	9 755 593	10 260 813	10 646 241	10 707 270	2 865 004

в том числе:					
деловая и профессиональная	1 922 536	1 962 923	1 979 431	1 999 147	1 062 133
личная	7 833 057	8 297 890	8 666 810	8 708 123	1 802 871
из них:					
туризм	124 101	167 440	181 260	205 733	124 656
частная	7 666 055	8 074 660	8 452 029	8 500 045	1 676 274
транзит	42 901	55 790	33 521	2 345	1 941
Примечание – Составлено авторами по данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан					

Из таблицы 3 видно, значительная доля по выездному туризму принадлежит деловой и частной цели. Количество туристов по цели «туризм» в 2020 году снизилось на 65 %.

В таблице 4 показано количество посетителей по въездному туризму по целям.

Таблица 4

Количество посетителей по въездному туризму по целям, человек [2]

	Количество посетителей по въездному туризму				
	2016	2017	2018	2019	2020
Всего	6 509 390	7 701 196	8 789 314	8 514 989	2 034 753
в том числе:					
деловая и профессиональная	1 096 899	1 186 542	1 223 324	1 453 440	743 187
личная	5 412 491	6 514 654	7 565 990	7 061 549	1 291 566
из них					
туризм	56 228	81 635	65 822	76 203	15 942
частная	4 814 757	5 853 816	6 865 255	6 341 598	1 134 928
транзит	541 507	579 203	634 913	643 748	140 696
Примечание – Составлено авторами по данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан					

Из таблицы 4 видно, что в 2020 году из 2 034 753 посетителей по въездному туризму только 15 942 имели целью туризм. Количество таких посетителей снизилось с 76 203 туриста в 2019 году до 15 942 туриста в 2020 году.

В связи с падением реального дохода и сокращением покупательной способности в долларовом эквиваленте, в связи с популяризацией СМИ внутреннего туризма, все большую популярность приобретает туризм в рамках страны. Рынок внутреннего туризма захватывает все новые и новые аудитории.

Казахстанских туристов характеризует: любовь к отдыху на природе, стремление получать от жизни разнообразие впечатлений, информированность, физическая активность на отдыхе. Наблюдается переход к более активным формам отдыха с элементами спорта, пока это только начинающийся тренд.

Прослеживается тенденция трансформации массового конвейерного туризма в дифференцированный туризм, рождающий спрос на узкоспециализированные сегменты, «гибкие» турпродукты, новые туристские направления.

21% казахстанцев готовы тратить больше 200 тыс. KZT на человека на отдых внутри страны. 3% на отдыхе не экономят.

Основная возрастная группа казахстанских туристов 24-39 лет. Доля женщин среди туристов в два раза больше, чем мужчин. 9% путешествуют в одиночку. 47% путешествуют с семьей. Семьи с детьми предпочитают по возможности выезжать за границу в силу слабой ориентированности отечественных курортов на семейный отдых.

Ключевым драйвером, способствующим привлечению аудитории является рост доступности внутреннего туризма по сравнению с выездным.

С связи с пандемией Covid-19, профиль туристов в следующие годы значительно поменяется – будет активный приток местного населения и значительное уменьшение въездных туристов. Это означает, что сейчас обстановка является благоприятной для изменения восприятия туристов и, соответственно, увеличения потока.

По мнению экспертов разных стран, в том числе Всемирной организации здравоохранения, пагубное воздействие коронавируса возможно еще до второй половины 2022 года. Однако, масштабной второй волны общенациональных локдаунов в 2022 году не ожидается. На это влияют факторы профилактических мер и введение вакцины. С локальными вспышками будут бороться на местном уровне.

Так как основным сегментом по проекту является внутренний туризм, то важен вопрос демографического роста. Совокупный среднегодовой темп роста (CAGR) населения в Казахстане за 2014-9 м. 2020 гг. составил около 1,4%, достигнув 18,7 млн человек в сентябре 2020 г.

С 2021-2030 гг. ожидается стабильный рост средних затрат внутренних туристов ввиду повышения общего уровня инфляции в Казахстане. Также стоит отметить, что ожидаемый рост уровня затрат на одного внутреннего посетителя будет связан с фактором отложенного спроса.

При наличии организованных высококлассных туристических услуг, ничем не уступающих зарубежным аналогам, казахстанцы могут предпочесть отечественный туризм благодаря более низкой цене на перелеты и транспортные расходы.

Предрасполагающими факторами развития туризма в Республике Казахстан являются:

- наличие природно-ресурсного потенциала. Значительный туристский потенциал.
- транспортно-транзитный потенциал. Страна имеет выход на рынки России, Ирана, Туркменистана и Азербайджана, Китая и др. стран;
- экономический потенциал. Экономический потенциал_ страны обеспечивается за счет наличия минерально-сырьевых, трудовых и туристических ресурсов;
- развитие транспортной инфраструктуры

Высокая покупательская способность населения Казахстана создает сильный локальный спрос на продукты и услуги. Малый и средний бизнес, опираясь на сильный локальный спрос может выходить на экспорт в соседние страны.

Рассмотрим меры государственной поддержки экономики Казахстана.

Правительство РК ввело программы господдержки вследствие COVID-19 в размере 13 млрд долларов США на отсрочки по выплатам займов населению, льготного кредитования и отсрочки по кредитам малому и среднему бизнесу, освобождению от уплаты налога на имущество, земельного налога и подоходного налога отдельным группам компаний, обязало денежные выплаты самозанятым и потерявшим рабочее место вследствие пандемии, финансирование весенне-полевых работ и закупа в сельско-хозяйственной отрасли.

В период пандемии государство оказывает поддержку отрасли туризма. В целях поддержки туризма в РК, НПП РК «Атамекен» и АО НК «Kazakh tourism» подписали совместную Дорожную Карту, направленную на формирование национального туристского продукта, реализацию мер государственной поддержки отрасли и антикризисных мер. Основной акцент сделан на развитие национального турпродукта и туристической инфраструктуры [3].

Подписание Дорожной карты состоялось в удаленном формате в связи с текущей ситуацией, вызванной пандемией вируса COVID-19. Дорожная карта состоит из 5 разделов, включающих 27 мероприятий, которые планируется реализовать в период 2020-2021 гг. Основной акцент сделан на развитие национального турпродукта и туристической инфраструктуры.

Согласно прогнозам SkyWay Travel, отрасль в целом восстановится не раньше, чем через

год. Однако можно утверждать, что даже при переносе спроса туристических услуг с дальнего на ближнее зарубежье в связи с ожидающимися волнами Covid-19, первая половина 2022 г. для туристической отрасли будет очень сложной. Премиум гостиничные операторы при росте себестоимости услуг в лучшем случае будут работать на уровне точки безубыточности.

Определенную положительную роль в борьбе с негативными проявлениями пандемии коронавируса может сыграть система «Ashyq». Основной плюс – безопасность. В настоящее время бизнес вынужден работать со значительными ограничениями, вызванными угрозой новых вспышек коронавируса. Мобильное приложение «Ashyq» позволяет за счет использования QR-кода и интеграции с общей базой ПЦР определить статус посетителя. Таким образом, субъектом бизнеса-участником проекта обеспечивается дополнительный контроль к уже предпринимаемым санитарным мерам.

Поскольку риски заражения гостей и персонала существенным образом уменьшаются, система «Ashyq» позволит оптимизировать алгоритмы продолжения (возобновления) деятельности бизнеса в период карантинных ограничений.

Приложение используется только совершеннолетними гражданами Республики Казахстан.

В связи с девальвацией национальной валюты, сокращением покупательской способности в долларовом эквиваленте, а также распространением вируса COVID-19 и закрытием, в связи с этим, внешних границ, в 2021 г. и в последующие несколько лет (при сохранении текущей ситуации) ожидается рост спроса среди жителей Казахстана с доходами выше среднего на гостиничные услуги высокого качества внутри страны. Пандемия коронавируса благоприятно повлияет на внутренние курорты с точки зрения усиления потока внутренних туристов, так как из-за ограничений в связи с карантином допуск на мировые курорты осложнился.

Потенциальное открытие границ, ввиду развития вакцины от коронавируса, может увеличить спрос со стороны въездных туристов, которые имеют более высокую покупательскую способность и мотивацию для трат.

Снижение покупательской способности будет негативно влиять на операционные показатели гостиниц со стороны въездных туристов, но позитивно влиять со стороны внутренних, так как внутренний туризм будет расти при отсутствии возможности путешествий за границу, за счет высокого обменного курса национальной валюты.

Наибольшим потенциалом обладает внутренний туристический поток, который, ввиду развития и популяризации внутреннего туризма будет расти из года в год. Основываясь на текущей статистической информации, ожидается, что внутренний туристический поток в Казахстане будет расти минимум на 3-4% в год. Количество посещений международных туристов остается сравнительно небольшим (в настоящее время – порядка 20 – 30 тыс. человек в год). Однако, развитие инфраструктуры позволит расти международному туристическому потоку минимум на 8% в год.

Список литературы:

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
2. <https://stat.gov.kz/>
3. <https://atameken.kz/ru/news/41225-atameken-kazakhtourismi-i-inkulturyobyedinyayut-usiliya-po-razvitiyu-vnutrennego-turizma>

Роль инновационного маркетинга в коммерциализации результатов интеллектуального труда

Л.А. Родина¹, Д.Г. Мамраева², А.Б. Токсамбаева³

¹д.э.н., профессор кафедры экономики и финансовой политики

²к.э.н., ассоциированный профессор, заведующая кафедрой маркетинга,
директор Института исследований цифровой экономики

³докторант 3-го года обучения по специальности «Экономика»

dina2307@mail.ru, computer888@bk.ru

¹ Омский государственный университет им. Ф.М. Достоевского, г. Омск

^{2,3} Карагандинский университет имени Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация. Успешная коммерциализация инноваций – ключевое условие развития эффективной инновационной системы. Большинство организаций в своей инновационной деятельности сталкиваются с проблемами в области коммерциализации процессов создания, освоения, производства и реализации инновационной продукции, которые сопряжены с вопросами маркетинга и повышения конкурентоспособности промышленной продукции. Маркетинг в коммерциализации инноваций дает возможность для предприятия создать и укрепить рыночные позиции, а также определить потребность в инновациях со стороны потребителя.

Ключевые слова: инновационный продукт, маркетинг, концепция инновационного маркетинга, технологии, функции маркетинга, высокотехнологичный бизнес, маркетинговые решения

Для осуществления процесса коммерциализации инноваций необходимо проведение эффективной маркетинговой деятельности, которая включает в себя ряд функций, направленные на выведение на рынок и распространение инновационной продукции, в том числе на формирование спроса на инновации. Маркетинговые функции в инновационной среде предприятия могут быть представлены следующими:

1. выявление потребностей рынка в инновационных продуктах;
2. формирование соответствующей продуктовой политики;
3. определение временного периода выхода на рынок, а также последовательной работы на разных сегментах рынка инноваций;
4. разработка метода эффективного распределения и продвижения продуктов-инноваций;
5. определение стратегического и оперативного планов маркетинга в коммерциализации инноваций [1].

В целях усовершенствования процессов адаптации товаров к их коммерческому использованию, необходима разработка инновационных маркетинговых решений, с последующей корректировкой существующих маркетинговых концепций. Для этого целесообразно сформулировать принципы и основные положения концепции инновационного маркетинга.

Концепция инновационного маркетинга предстает в виде процесса управления маркетингом, которая основана на принципах удовлетворения потребностей специфических сегментов рынка (потребителей высокотехнологичных продуктов, характеризующихся эффективными процессами создания, освоения и реализации инновационной продукции по сравнению с конкурентами) [2].

В качестве основных принципов инновационного маркетинга в процессе коммерциализации процессов создания и освоения новой продукции выступают:

- соблюдение основных законодательных норм в области инновационных процессов;
- высокий уровень обслуживания потребителей высокотехнологичных продуктов;
- рациональность в разработке коммерческих решений при выходе на рынок высоких технологий;
- обеспечение высокого уровня доходности, а также рентабельности инновационной продукции;
- конкурентоспособность товаров и услуг, созданных в наукоемких отраслях;
- качественное исполнение в срок договорных обязательств контрагентов на рынке инноваций.

Существует ряд специфических требований, предъявляемых к коммерциализации наукоемкой продукции и освоения рынка высокотехнологичных товаров, которые необходимо соблюдать при внедрении инновационной маркетинговой концепции как главного условия при переходе на товарообменные отношения в сфере науки и научного обслуживания [3].

На рисунке 1 представлен основной перечень требований с указанием целей, инструментов и результатов, достигаемых при коммерциализации процессов создания и освоения новой техники с использованием инновационной концепции маркетинга.

Рисунок 1. Требования к коммерциализации наукоемкого бизнеса

Исходя из данных рисунка 1, можно заметить, что процесс коммерциализации инновационного предприятия связан с применением принципов инновационного маркетинга, подразумевающих введение новых коммерческих бизнес-процессов. Таким образом, коммерческий успех продвижения на рынок новой продукции зависит от грамотно разработанной маркетинговой стратегии, а также способов ее дальнейшей реализации. Эффективное применение маркетинга способствует получению предприятием абсолютного преимущества над фирмами-конкурентами. Использование неэффективной маркетинговой

стратегии, либо не до конца продуманных способов реализации нового продукта, может привести к неудаче на этапе коммерциализации [4], поэтому важно правильно определить сегментацию и позиционирование новшества с учетом своевременного вывода нового продукта на рынок.

Список литературы

1. Каплан Р., Нортон Д. Стратегические карты. Трансформация нематериальных активов в материальные результаты. – М.: Олимп-Бизнес, 2004. – 512 с.
2. Основы инновационного менеджмента. Теория и практика: Учебник / Л.С. Барютин и др. под ред. А.К. Казанцева, Л.Э. Миндели. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2004. С. 165-186.
3. T. Ya. Tang, Sh. Katee Zhang, J. Peng. The value of marketing innovation: Market-driven versus market-driving // Journal of Business Research. – Vol. 126. – 2021. – P. 88-98.
4. Шелехова Н.В. Роль маркетинга в инновационной деятельности предприятий // Экономика и управление. – 2009. - №7(56). – С. 229-232.

Современные маркетинговые технологии как фактор повышения туристской конкурентоспособности

А.А. Сатыбалдинова

магистрант 2-го года обучения по специальности «Туризм»

Научный руководитель: к.э.н., ассоциированный профессор, заведующая кафедрой маркетинга, директор Института исследований цифровой экономики Д.Г. Мамраева
as_aigera@list.ru

Карагандинский университет имени Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация: В статье рассматриваются современные маркетинговые технологии, используемые в индустрии туризма; раскрывается роль и специфика инновационного процесса в процессе повышения конкурентоспособности туристских услуг; приведена классификация инноваций в туризме по объекту их применения; рассмотрены факторы, ускоряющие внедрение маркетинговых инноваций, в том числе на туристском рынке; обоснована необходимость развития новейших направлений интернет-маркетинга в сфере туризма, включая мобильный маркетинг и интернет-брендинг.

Ключевые слова: маркетинг, инновации, туризм, конкурентоспособность, рынок туристских услуг, современные маркетинговые технологии.

Для многих стран туризм играет важную роль в получении дохода для государства. Туризм является основной экспортной отраслью для многих стран и городов, и, будучи важной и необходимой отраслью, он считается сектором экономики, который может извлечь выгоду из различных доступных технологических ресурсов. Несмотря на сложившуюся эпидемиологическую нестабильность, вызванную пандемией, люди продолжают испытывать желание путешествовать. Туризм - это отрасль со своими особенностями, имеющая большое значение в экономике многих стран, включая Казахстан, исходя из ее высокого потенциала для получения дохода и повышения занятости, способствуя увеличению валового внутреннего продукта (ВВП) каждой страны. Использование новых маркетинговых технологий, в том числе цифрового характера, может обеспечить конкурентные

преимущества в продвижении, а также укрепить стратегии и операции индустрии туризма, а также ряда услуг на рассматриваемом рынке:

- услуги по размещению, включающие гостиницы, квартиры, резиденции;
- услуги общественного питания, включая рестораны и кафе;
- транспортные услуги, включая поезда, автобусы, такси и авиационные компании;
- услуги по поддержке туристов, такие как страховые компании и обменные пункты;
- рекреационные услуги, такие как спортивные центры, бассейны;
- услуги, связанные с достопримечательностями, такие как музеи, парки, сады, памятники и конференц-центры;
- развлекательные услуги, включая казино, кинотеатры, клубы и театры [1].

Стоит отметить, что в рамках разработки современной маркетинговой стратегии, нацеленной на повышение уровня конкурентоспособности региональной / национальной туристской индустрии, как правило, учитывается следующая важная информация:

- о туристах, туристских направлениях, удобствах, наличии мест размещения, ценах, географической информации и погоде, предложении и транспорте, информации о существующих туристских компаниях, посредниках и конкурентах;
- о ключевых тенденциях на рынке туризма, маркетинговой организации туристских направлений, тенденциях в отрасли, политике и планах развития отрасли.

Многие эксперты отмечают, что на современном этапе экономического развития, разнообразные поставщики по всей цепочке поставок теперь могут формировать прямую связь с клиентами через цифровые платформы, предоставляя посетителям, более знакомым с ними, возможность создавать персонализированные поездки, что в значительной степени способствует повышению уровня конкурентоспособности региональных туристских компаний.

В целом, если провести исторический анализ развития туризма, то он тесно связан с технологической эволюцией. Таким образом, с точки зрения перспективы, использование, к примеру, цифровых маркетинговых инструментов имеет важное значение для туристской деятельности; при этом, очень важно, чтобы поставщики туристических услуг учитывали современную туристскую «экосистему», формулируя перспективные и эффективные стратегии для сектора, поскольку, в то время как одни туристы предпочитают удобство групповых поездок, организованных в пакеты, другие надеются получить более интерактивные и персонализированные услуги [2].

Своим опытом наиболее успешные инноваторы туризма доказывают, что применение инновационных маркетинговых инструментов в туризме необходимо в условиях конкуренции, а в условиях нестабильности его следует воспринимать как условие выживания.

Очевидно, что современные маркетинговые инструменты являются неотъемлемой частью комплекса средств управления развитием предприятий туризма, который сегодня выступает одной из приоритетных отраслей и динамично развивается в большинстве стран мира.

Переход общества от информационных технологий к цифровым, а вместе с тем и использование искусственного интеллекта, открыли новые возможности в решении многих управленческих задач в этой сфере, требующих достаточной, достоверной и актуальной информации для принятия обоснованных решений. Прежде всего, это касается развития ассортимента туристских услуг, для которого чрезвычайно важно правильно оценить состояние рынка, уточнить структуру потребительских потребностей и предвидеть возможность их существующих и потенциальных изменений в стратегической перспективе.

Казахстан обладает уникальными историческими памятниками и природными ресурсами, которые интересны для развития туризма, поэтому сегодня очень важным

является постоянный поиск эффективных механизмов развития туристской отрасли, используя для этого современные маркетинговые технологии, выступающие частью информационного обеспечения управленческих решений. Стремительное развитие цифровых технологий разрушает традиционные маркетинговые методы воздействия на поведение потребителей, делая их более персонализированными и эффективными. У субъектов хозяйствования появилась возможность быстрее и точнее получать необходимую информацию, а также распространять созданный туристский продукт через: веб-сайты, социальные сети, электронную почту и контекстную, таргетированную рекламу для интернет-аудитории.

Создание новых туристских продуктов, ориентированных на европейские стандарты обслуживания, также требует использования современных средств заинтересованности потребителей в их приобретении. Современные технологии маркетинговой деятельности успешно решают эти задачи, позволяя быть в контакте с потребителями, отслеживать их приоритеты, формировать наиболее интересные предложения. Важно профессионально использовать возможности этих технологий, то есть не только побудить потенциальных потребителей к приобретению тура, но и обеспечить соответствующее информационное сопровождение по его реализации. Это позволит формировать положительный имидж компании, лояльность клиентов и, как следствие, повышение конкурентоспособности.

По мнению большинства современных исследователей, наиболее мощными поставщиками инновационных технологий в сфере туризма являются отели и гостиничные группы [3]. Все системы чрезвычайно ориентированы на клиента, хорошо интегрированы с другими программными решениями, они автоматизируют все аспекты операционной работы гостиниц, начиная с безопасной обработки платежей и заканчивая бизнес-планированием, контролем движения товаров, услуг и процессов онлайн-бронирования, удаленной регистрации и т.д.

«Opera Fidelio» и «Epitome» - самые распространенные системы в мире на сегодняшний день, но эксперты рынка считают, что процесс расширения и модернизации приведет к диверсификации таких систем, основанных на подписке. Эти технологические платформы тесно интегрированы с маркетингом, особенно с технологиями дистрибуции в электронных системах бронирования, которые позволяют в режиме онлайн управлять процессом бронирования в различных каналах продаж. Таким образом, современные отели и сети стараются представить себя не только в глобальной системе дистрибуции, которая стала мощным рекламным инструментом, но и в альтернативной системе дистрибуции, что в первую очередь необходима отелям, ориентированным на бизнес-сегмент. Глобальная распределительная система отелей также тесно интегрирована в известные системы бронирования, такие как «Booking», «Travelocity» и др. Ни один другой рекламный канал не сравнится с ними по соотношению стоимость / эффективность [4].

Информационные технологии электронного туризма включает управление взаимоотношениями с клиентами и потребительским опытом (SEO), которые ориентируют все гостиничные системы на наиболее полное удовлетворение запросов потребителей и эффективную коммуникацию с ними. Также в список современных маркетинговых технологий составляют технологии управления человеческими ресурсами, в том числе с помощью определенного программного обеспечения, для управления персоналом гостиницы с помощью мобильных устройств, а также разработка и внедрение поведенческих стандартов для персонала.

Следует также заметить, что туристские агентства сегодня предпочитают брать на себя ответственность за удовлетворение спроса, возникающего при продаже продукции бренда, занимающего лидирующее положение на рынке, в то время как производители

брендированной продукции сосредотачиваются на создании возможностей торговых посредников с помощью своих ресурсов и поддержки.

Бренды играют важную роль в обеспечении стратегического направления развития туристской отрасли, посредством использования высокотехнологичных процессов или передовых маркетинговых технологий.

В тоже время, возможность обслуживать большую клиентскую базу повышает конкурентоспособность туризма и увеличивает внимание к нему со стороны брендов, предлагающих конкурирующие или взаимодополняющие продукты.

Инновационная поддержка бренда делает фирмы-посредники компетентными в самостоятельном выборе, обслуживании и управлении клиентами от имени бренда, а также становятся активными участниками эффективного управления рынками для бренда. Поэтому для брендов становится жизненно важным ориентировать свою деятельность на требования торговых посредников для обеспечения своей конкурентоспособности на рынке. Следовательно, репутация бренда, оказывающего поддержку, побуждает различные отели стремиться к ассоциации с этим брендом, создавая тем самым конкуренцию. Одновременно репутация бренда, предоставляющего инновационную поддержку, привлекает конкурирующих реселлеров к тому, чтобы донести до бренда имеющиеся у них возможности и улучшить бизнес бренда.

Интернет и разнообразные интерактивные технологии, помимо того, что вызывают изменения в поведении людей, стимулируют изменения на рынке, в частности на рынке туризма, позволяя глобально распространять туристические услуги. Использование маркетинговых технологий делает рынок более конкурентным и более доступным для пользователя. Предполагается, что интернет и маркетинг туризма – «идеальные партнеры».

Интернет отвечает потребностям туристов 21 века, которые становятся все более требовательными и информированными. Он сокращает географические расстояния между туристскими компаниями и клиентами, что может способствовать большей гибкости, мобильности, эластичности и эффективности бизнеса. Интернет позволяет создать широкую социальную сеть (виртуальную), связывающую различных субъектов самыми разнообразными формами, поразительной скоростью и в большинстве случаев синхронным интерфейсом, давая новую концепцию социального взаимодействия

Учитывая общий контекст маркетингового продвижения использования технологий в поиске информации о дестинациях и туристских предприятиях, решающее значение для управления анализируемым сектором будут иметь инвестиции в профессионализацию человеческих ресурсов с особым акцентом на повышение технологических навыков.

Необходимо выработать общее видение между жителями города, туристами, которые его посещают, руководством дестинации и различными заинтересованными сторонами, чтобы повысить ценность для жителей и посетителей. Чтобы повысить ценность туристского опыта в дестинации, бесплатный интернет должен продвигаться в общественных и частных местах, ассоциируясь с продуктами, включающими использование технологий и цифровых медиа в контексте диверсифицированного предложения, что будет оказывать влияние на формирование конкурентных преимуществ туристской дестинации.

Список литературы

1. Шпырня О.В., Мороз В.А. Классификация стратегий информационно- аналитического управления туристскими предприятиями // Интегрированные коммуникации в спорте и туризме: образование, тенденции, международный опыт. -2018. – 3 (1). - С. 135-137.
2. Антоненц В.Г. Приоритетные маркетинговые стратегии развития туризма // Проблемы, опыт и перспективы развития туризма, сервиса и социокультурной деятельности за рубежом. - 2017. - 9. - С. 76- 80.

3. Джашеев И.К. Маркетинговые стратегии и инновации гостиничного предприятия // Молодой ученый. - 2019. - 11. - С. 708-710.

4. Печеницина В.Н. Тенденции развития комплекса маркетинговых коммуникаций туристских предприятий в Интернете // Интегрированные коммуникации в спорте и туризме: образование, тенденции, международный опыт. - 2018. - 3. - С. 138-140.

Цифровые сервисы в продвижении туризма на примере Санкт-Петербурга

А.В. Танина¹, Е.Ф. Танин²

доцент, к.э.н., доцент Высшей школы административного управления,

2 студент 4-го года обучения по направлению «Туризм»

tanina_av@spbstu.ru, eugenetanin@mail.ru

¹Санкт-Петербургский политехнический университет Петра Великого, Санкт-Петербург

² Государственный институт экономики, финансов, права и технологий, Гатчина

Аннотация: Пандемия COVID-19 потребовала от дестинаций интенсификации усилий по продвижению турпродуктов на национальном и международном уровне. Санкт-Петербург, являясь одним из популярных туристских направлений в РФ и мире в целом, прилагает значительные усилия по сохранению доходов от туризма. Одним из способов привлечения новых целевых аудиторий и снижения ярко выраженной сезонности пребывания в городе является реализация проекта «Новая туристская география». В ходе написания статьи было проведено исследование особенностей использования возможностей цифровых картографических сервисов для реализации проекта. На основе сравнительного анализа с сервисами Яндекс. Карты, Google Карты сделан вывод о необходимости повышения эффективности использования цифровых карт как канала маркетинговых коммуникаций с клиентами.

Ключевые слова: Санкт-Петербург, туризм, картографические сервисы, цифровые технологии, Новая туристская география, Яндекс. Карты, Google Карты, туристический кэшбек, World Travel Awards, COVID-19

Подавляющее большинство отраслей сферы услуг ощутило на себе влияние пандемии COVID-19 [2, 5]. Однако в кризисных условиях закрытия международных границ, ужесточения санитарных ограничений и других последствий коронавируса Санкт-Петербург как туристская дестинация смог поднять свои позиции в международных и национальных туристских рейтингах. Мегалополис снова подтвердил статус мирового туристического центра, в том числе самого титулованного направления туризма среди российских городов. В октябре 2021 г. были объявлены результаты европейского этапа премии World Travel Awards. В шести заявленных номинациях Санкт-Петербург победил в трех, в том числе таких как Ведущий город Европы культурно-исторического наследия и Ведущий город Европы для коротких поездок (сити-брейков) [3].

Одной из причин столь значимых достижений дестинации является маркетинговая кампания «Петербургское гостеприимство / Safe Travels / Новая туристская география», которая была отмечена как Ведущая маркетинговая кампания Европы. Власти Санкт-Петербурга приложили значительные усилия для продвижения города с целью формирования отложенного спроса на международном и национальном рынках. Основу кампании продвижения составило позиционирование города как гостеприимной, безопасной дестинации, подходящей для возвратных поездок [3].

Данные статистики показывают эффективность данного подхода. Несмотря на то, что общий доход от туризма в Санкт-Петербурге в 2020 г. составил только 109,7 млрд руб. или 28,98% от доходов за 2019 г., городу удалось не только сохранить внутренний турпоток, но и расширить географию регионов прибытия и среднюю продолжительность пребывания. За 2020 г. средний срок пребывания туриста в Санкт-Петербурге вырос в два раза (по сравнению с 2019 г.) и составил 7 дней. На доходы от туризма повлиял и рост среднего чека до суммы в 37,7 тыс. руб. (на 3,6% по сравнению с предыдущим периодом) [4].

Безопасность путешественников обеспечивается соблюдением требований международного движения Safe Travels, к которому Санкт-Петербург присоединился первым из российских городов. Вместе с представителями бизнес-сообщества была создана программа «Петербургское гостеприимство / Безопасные путешествия», в которой приняли участие свыше 1800 компаний.

Программа туристического кэшбека добавила популярности путешествиям в Санкт-Петербург. Город был одним из лидеров как по общему числу бронирований, так и по стоимости туров. В программе кэшбека участвовало 135 предприятий туристской индустрии, а всего туры в Санкт-Петербург предлагали свыше 500 организаций [4].

Власти Санкт-Петербурга предпринимают усилия не только по сохранению спроса в условиях пандемии, но и реализуют проект «Новая культурная и туристская география Санкт-Петербурга». Данный проект должен создать новые точки притяжения для российских и иностранных туристов, снизить зависимость посещения дестинации от сезона (особенно пика в «белые ночи»), перенаправить туристские потоки из центра в другие районы города. На сайте проекта <http://ntg.visit-petersburg.ru/> создается «Карта точек притяжения и районов «Новой туристской географии»» (рис. 1).

Рисунок 1. Карта точек притяжения и районов «Новой туристской географии»
Примечание - источник [1]

На сайте проекта посетители имеют возможность добавить объект, заполнив несложную форму (рис. 2).

Электронная почта *	<input type="text"/>
Ваш адрес эл. почты	<input type="text"/>
Ваше имя *	<input type="text"/>
Мой ответ	<input type="text"/>
Наименование места/площадки *	<input type="text"/>
Мой ответ	<input type="text"/>
Адрес места/площадки *	<input type="text"/>
Мой ответ	<input type="text"/>
Краткое описание	<input type="text"/>
Мой ответ	<input type="text"/>
<input type="button" value="Отправить"/>	<input type="button" value="Очистить форму"/>

Рисунок 2. Форма добавления объекта на карту точек притяжения и районов «Новой туристской географии»

Примечание - источник [6]

Несмотря на присутствие на карте «классических» достопримечательностей (Эрмитаж, Русский музей, Казанский собор и др.), значительную долю объектов занимают неизвестные широкой публике объекты туристского интереса, например, Музей сновидений Фрейда, Деревянная Набережная, Дом молодежи «Квадрат», Почтовый квартал, Центр Современного Искусства им. Сергея Курехина. Но общее количество объектов на карте пока не велико и не может соперничать с традиционно используемыми картами для поиска туристских достопримечательностей, например, Яндекс. Картами или Google Картами. При поиске только музеев сервис Яндекс. Карты находит на карте 386 объектов, Google Карты – около 300. Кроме того, дополнительные сервисы (рис. 3) помогают привлечь внимание туристов и облегчить тематический поиск.

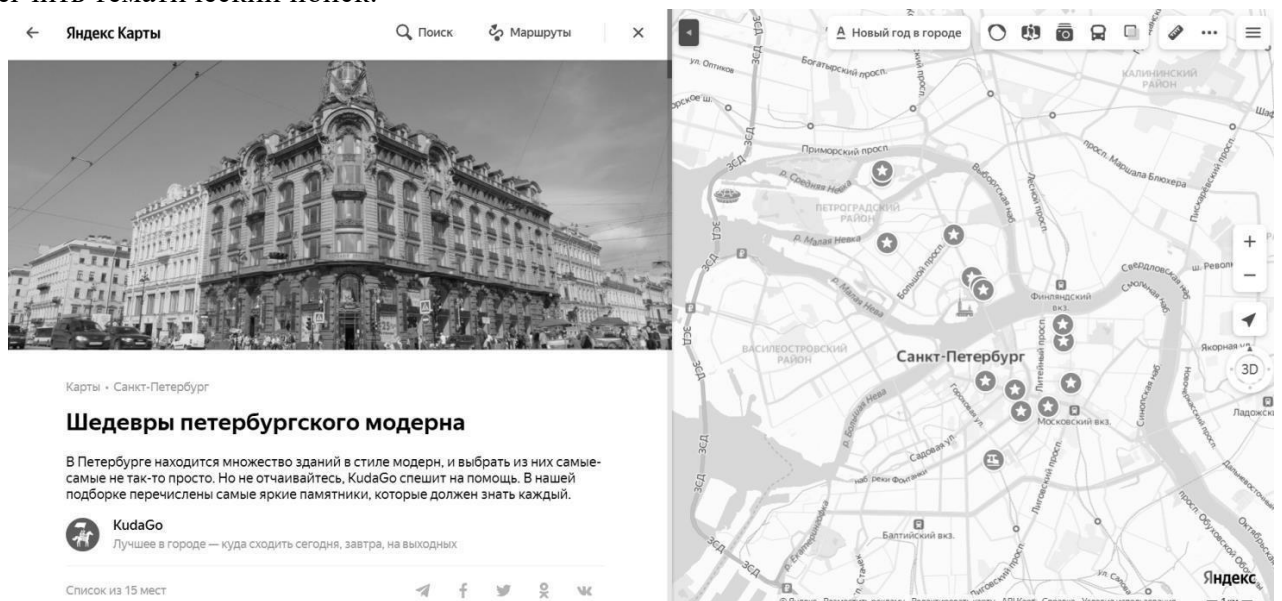

Рисунок 3. Подборка «Шедевры петербургского модерна» на сервисе Яндекс. Карты
Примечание - источник [7]

По сравнению с возможностями картографических сервисов Яндекс и Google карта, представленная на сайте «Новой туристской географии», не обладает данными функциями.

Объекты, размещенные на карте, не кликабельны, т.е. пользователь может только приблизить или отдалить тот или иной объект на карте, но не может посмотреть адрес, режим работы или получить другую полезную информацию, доступную в любом картографическом сервисе.

Глава Комитета по развитию туризма Санкт-Петербурга отмечает, что карта «новой туристской географии Санкт-Петербурга включает около 20 основных зон по самым разным направлениям туризма – от рекреационно-оздоровительного и медицинского до образовательного, промышленного, свадебного и гастрономического туризма» [4], однако текущее состояние карты не позволяет сделать вывод об эффективном использовании возможностей цифровых технологий для формирования маркетинговых коммуникаций с целевой аудиторией проекта «Новая туристская география». Представленные объекты не разделены по тематике, сегментам потребителей, районам города и другим основаниям, отсутствует информация, необходимая для туристов.

Вывод

На основании проведенного сравнительного анализа можно сделать вывод, что в рамках реализации проекта «Новая туристская география» необходимо более эффективно использовать широкие возможности современных картографических сервисов. Обладая большим количеством настроек, в том числе, пользовательских, цифровые карты могут стать недорогим и успешным каналом коммуникаций с клиентами, что особенно актуально из-за ограничений в период пандемии COVID-19.

Список литературы

1. Карта точек притяжения и районов «Новой туристской географии» // URL: <http://ntg.visit-petersburg.ru/> (дата обращения: 13.12.2021)
2. Меликова Евгения Феликсовна, Бурмистров Андрей Николаевич, Костин Константин Борисович, Семенова Анастасия Алексеевна Анализ изменений и прогноз поведения потребителей и ретейлеров под влиянием пандемии COVID-19 в России // Практический маркетинг. 2020. №12 (286). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-izmeneniy-i-prognoz-povedeniya-potrebiteley-i-reteylerov-pod-vliyaniem-pandemii-covid-19-v-rossii> (дата обращения: 13.12.2021).
3. Мягкова Е. Санкт-Петербург седьмой год подряд становится победителем World Travel Awards в Европе // URL: <https://www.atorus.ru/news/press-centre/new/57359.html> (дата обращения: 13.12.2021)
4. Санкт-Петербург обозначил главные тренды роста туризма в условиях пандемии // URL: https://www.gov.spb.ru/gov/otrasl/c_tourism/news/218897/ (дата обращения: 13.12.2021)
5. Танина А.В., Танин Е.Ф. ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ COVID-19 НА ЦИФРОВИЗАЦИЮ ОТЕЛЕЙ// В сборнике: ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА, УМНЫЕ ИННОВАЦИИ И ТЕХНОЛОГИИ. Сборник трудов Национальной (Всероссийской) научно-практической конференции с зарубежным участием. Санкт-Петербург, 2021. С. 412-414.
6. Форма добавления объекта на карту точек притяжения и районов «Новой туристской географии» // URL: http://ntg.visit-petersburg.ru/#popup:block_1 (дата обращения: 13.12.2021)
7. «Шедевры петербургского модерна» на сервисе Яндекс. Карты // URL: <https://yandex.ru/maps/discovery/shedevry-peterburgskogo-moderna/?ll=30.322086%2C59.949470&z=12> (дата обращения: 13.12.2021)

Повышения клиентоориентированности за счет искусственного интеллекта

Ж.Ж. Тебаев¹, А.Б. Байшан²

¹старший преподаватель кафедры маркетинга

²студент 4-го года обучения по специальности «Ресторанное дело и гостиничный бизнес»

krkrg001@mail.ru , asylbay09@gmail.com

^{1,2}Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: Клиентоориентированность станет движущей силой постоянных преобразований. Ожидания клиентов находятся на рекордно высоком уровне. Под влиянием меняющейся динамики и покупательского поведения как клиентов, так и рынков, специалисты по маркетингу переживают трансформацию в том, как они устанавливают связь, взаимодействуют и персонализируют со своей аудиторией. Специалисты по маркетингу больше не сосредоточены только на традиционной воронке, которая предназначена для привлечения новых клиентов и рынков с помощью одной транзакции. Теперь маркетинговые организации открывают для себя более длительный и глубокий цикл взаимодействия с клиентами с помощью искусственного интеллекта, в центре которого находится клиентский опыт и пожизненная ценность за счет укрепления и сохранения существующих отношений.

Ключевые слова: трансформация маркетинговой деятельности, цифровая экономика.

Маркетинговые инновации играют важную роль в развитии предпринимательства. Вывод на рынок инновационного продукта или товарной категории позволяет сделать бизнес более успешным. Использование современных методов исследования, привлечения клиентов обеспечит рост числа новых покупателей, повысит конкурентоспособность предприятия. Авторы подробно рассказывают и доказывают, как предиктивная аналитика помогает понять клиентов [1].

Трансформация маркетинга в цифровой экономике предполагает развитие инновационного маркетинга. Важным подходом к развитию инновационного маркетинга можно считать стремление предприятия постоянно улучшать качество товаров, услуг и методов привлечения клиентов. Важно отметить, что инновационный маркетинг - это не только изменение товаров, но и методов привлечения к ним целевой аудитории. Он формирует спрос, его основная задача - удовлетворение желаний и потребностей настоящих и будущих покупателей [2].

Маркетинговые инновации - это совокупность процессов, непосредственно связанных с внедрением или единством знаний о том или ином виде деятельности, внедрением новейших товаров и услуг. С помощью маркетинговых инноваций повышается конкурентоспособность предприятия. Переплетение маркетинга и инноваций предполагает концепцию инновационного маркетинга, целью которого является выявление плохо удовлетворенных или латентных запросов потребителей, разработка и продвижение на рынок новых продуктов, которые удовлетворяют эти запросы более полно и эффективно, чем продукты конкурентов. Важно сказать об эпохе Маркетинга 4.0: Появление технологически подкованного маркетолога [4].

Как недавно заявил основатель reddit Алексис Оганян: "Программирование - это современная грамотность". Если сделать еще один шаг вперед, то программирование - это современная карьерная валюта, даже для маркетологов. Исторически сложилось так, что самыми большими преимуществами для маркетологов были бюджет, инструменты и талант -

именно в таком порядке. Однако сейчас, когда ожидания клиентов и инновации в маркетинге стремительно растут, эта модель перевернута с ног на голову. Сегодня самым большим преимуществом в маркетинге является технический маркетинговый талант - маркетолог. Ведущие маркетинговые программы инвестируют средства в повышение уровня своих талантов, что является ключом к поддержанию лучшего клиентского опыта и маркетинговых технологий. Маркетологи-одиночки не могут анализировать океаны данных, создаваемых расширяющимся спектром точек соприкосновения с клиентами, и одновременно разрабатывать увлекательный креатив, а также не могут позволить себе постоянные ресурсы разработчиков, необходимые для внедрения передовых маркетинговых технологий. Одним словом, между корпоративными и цифровыми маркетологами существует разрыв в навыках, и он довольно велик. Например, в ходе оценки маркетинга, проведенной General Assembly, маркетологи, работающие в цифровых технологиях, превзошли корпоративных маркетологов на 73 процента. Итог? Сегодня самым большим маркетинговым преимуществом является технический маркетинговый талант – маркетолог.

Не только люди должны быть более квалифицированными, но и традиционные структуры команд также нуждаются в обновлении. Отмеченные наградами маркетинговые структуры уже объединяют команды по дизайну, данным, инжинирингу, продукту и маркетингу в различные новые структуры, в дополнение к командам по работе с клиентами и продажам. Именно эта оперативная гибкость в сочетании с междисциплинарными маркетологами может поддержать растущую экосистему специально разработанных маркетинговых инструментов, соответствующих уникальности каждой бизнес-модели и клиентской базы. По мере ускорения цифровых преобразований и роста спроса на исключительный клиентский опыт маркетологи и специалисты по CX (customer experience) сталкиваются с новыми реалиями мышления, работы и сотрудничества для поддержки своего бизнеса. Все больше и больше маркетинговых команд принимают agile-фреймворки как часть своих преобразований. Они должны определять приоритеты своей работы, понимая, какие проблемы они хотят решить и почему, а также определять, какие результаты должны быть достигнуты и измерены в течение данного спринта. Пример инновационного маркетинга Instagram: Instagram имеет инструмент с интуитивно понятными отраслями, такими как мода, дизайн и многое другое. Платформа предоставила возможность увеличить глубину подачи информации, например, показывать закулисные фотографии или изображения обратной стороны мира моды - образы фотографов, визажистов и блогеров. Платформа внедрила инновационные методы и заняла свою нишу. Функция Explore показывает персонализированные каналы пользователей. Приложение "Hyperlapse" для записи видео идеально подходит для создания роликов о рутине макияжа. Сегодня 86 процентов крупных мировых брендов активны на этой платформе. Продолжая рассматривать пример Instagram, обратите внимание на тенденцию: Вертикальное видео находится на подъеме. Вы уже знаете, что видео играет важную роль. Раньше оно было одним из аспектов вашей маркетинговой стратегии, но теперь вам нужна целая стратегия только для ваших видео! Люди смотрят бесчисленные часы видео каждый день, а YouTube является крупнейшей поисковой системой после своего собрата Google. Будь то на Facebook, Instagram или другой платформе, видео никуда не денется [3,5]. Однако людям не всегда нравится отворачивать свои мобильные устройства в сторону. Instagram - одна из самых популярных платформ социальных сетей на данный момент - запустила Reels (аналог TikTok) в ноябре в Казахстане с целью просмотра видео в вертикальном режиме. Reels позволяет размещать длинный и короткий контент, поэтому вы можете публиковать анимированные видео, демонстрационные ролики, интервью, тематические исследования, виртуальную реальность

360 градусов и многое другое. Ваша стратегия социальных сетей должна учитывать вертикальную форму видео Reels.

Голосовой поиск становится все громче: по данным Search Engine Land, объем продаж в сфере голосовой коммерции в США достиг \$1,8 млрд в 2017 году и, по прогнозам, достигнет \$40 млрд к 2022 году. Да, именно 40 миллиардов. Эта тенденция означает, что 2021 год - это год, когда нужно опережать игру далее. Эта тенденция означает, что 2021 год - это год, когда нужно быть на шаг впереди. Голосовой поиск - это гениальная технология. В конце концов, кому не нравится возможность просто сказать вслух ближайшему смарт-динамиду: "Сделай заказ на школьные принадлежности"? Голосовой поиск не только облегчает поиск информации в Интернете, не доставая устройство; люди любят его за то, что он сокращает время работы с экраном. В следующем году убедитесь, что вы оптимизированы для голосового поиска [6].

Директор по маркетинговым данным станет самой горячей новой ролью: ожидайте, что в 2022 году умные организации создадут специальную маркетинговую роль, например, директора по маркетинговым данным, для создания и управления связями между человеком и машиной или системой в своей компании. Помимо работы с поставщиками технологий и внутренними командами по интеграции данных, эта новая роль будет создавать процессы, правила и процедуры для обеспечения сбора и интеграции критически важных данных в платформу данных о клиентах (CDP) [5].

Критически важные данные собираются и интегрируются в платформу данных о клиентах (CDP). С момента зарождения прямого маркетинга и маркетинга по базам данных данные были основой для успешных маркетологов, позволяя проводить расширенную сегментацию клиентов, глубокую персонализацию и направлять соответствующие сообщения клиентам и потенциальным покупателям. Однако рост маркетинговых инструментов на основе искусственного интеллекта вывел управление данными и их интеграцию на уровень критически важной задачи для маркетинговых организаций. Более того, 61 процент руководителей компаний, опрошенных MemSQL, отметили, что машинное обучение и искусственный интеллект являются наиболее значимыми инициативами их компаний в области данных в 2021 году. Интеграция данных и архитекторы маркетинговых данных станут новыми и жизненно важными ролями в маркетинговых организациях, поскольку маркетинговые инструменты на основе искусственного интеллекта и машинного обучения анализируют данные и поведение клиентов, дают рекомендации и прогнозы и становятся умнее на основе данных и информации, поступающих к ним. В сочетании с этими новыми ролями маркетологи будут требовать решений, которые открыты и легко интегрируются с помощью API и готовых коннекторов, и которые все чаще предоставляются в виде микросервисов - функциональность, которая отделена и легко подключается маркетинговыми организациями к собственным и конкурирующим решениям [4, 6, 7, 8].

Будучи глобальной компанией, ObjectStyle Company использует цифровые каналы коммуникации и маркетинга для ведения бизнеса с клиентами, партнерами и подрядчиками по всему миру без необходимости сидеть с ними в одном физическом пространстве. Вместо личного общения поставщики ИТ-услуг в наши дни используют Zoom, Google Hangouts или другое программное обеспечение для проведения конференций. Распределенные команды также являются новой нормой. Тот факт, что вы можете найти подрядчика в любой точке мира, дает вам доступ к гораздо большему пулу талантов, а также означает, что вы можете заполнить технологический пробел для партнера, находящегося на другом конце света. ИИ и машинное обучение делают гиперперсонализацию реальностью. В некоторых отношениях распространение данных и разрозненных маркетинговых стеков сделало цель глубокой персонализации одновременно более простой для визуализации и более сложной для реализации. Хотя 94 процента компаний согласны с тем, что персонализация имеет

решающее значение для их текущего и будущего успеха, почти половина из них утверждает, что основными препятствиями для их усилий по персонализации являются препятствия на пути ИТ (47 процентов) и устаревшие технологии (46 процентов). Появляются инструменты маркетинга на основе искусственного интеллекта и машинного обучения, которые меняют характер принятия маркетологами решений и развертывания кампаний. В то время как люди по-прежнему находятся на водительском месте в отношении стратегии и креатива, машины могут анализировать, обрабатывать и предоставлять персонализированный контент в огромных масштабах. Общим препятствием на пути к более глубокой персонализации для большинства маркетологов является создание множества версий контента, а затем определение правильных комбинаций в нужное время для тысяч или миллионов клиентов. Однако все большее число систем на основе искусственного интеллекта могут обрабатывать конкретные правила и указания маркетологов. Затем эти системы могут создавать и доставлять индивидуальный контент "на лету" каждому получателю. В то время как люди все еще находятся на водительском месте в отношении стратегии и креатива, машины могут анализировать, обрабатывать и предоставлять персонализированный контент в огромных масштабах [5, 7].

Такая гиперперсонализация все чаще основывается на прогнозируемом поведении человека, а не на соответствии статически определенному сегменту. Системы на базе ИИ облегчают маркетологам процесс персонализации, поскольку они учатся в процессе каждого взаимодействия и предоставляют нужный контент в контексте предыдущих взаимодействий клиента с брендом. И, наконец, 2020 год станет годом, когда тестирование, переходящее от фактического А/В и многовариантного тестирования к более прогностическим и комбинированным моделям с правилами, которые оптимизируют контент и предложения в режиме реального времени.

Наличие полностью подключенной и открытой экосистемы MarTech и AdTech станет новейшей технологической возможностью 2021 года. Эта гибкая экосистема позволит рынкам постоянно изучать влияние своих медиа-расходов и достигнутую норму прибыли. К 2022 году рекламодатели в США программным способом реализуют около 90 миллиардов долларов США на цифровых дисплеях, что составляет более 86 процентов от общего объема рекламы, размещаемой на цифровых дисплеях. Интегрируя технологии MarTech и AdTech сегодня, маркетологи будут лучше подготовлены к тому, чтобы использовать преимущества программных рекламных расходов в будущем.

Тендеры на рекламу, основанные на искусственном интеллекте и обогащенные отраслевыми данными, будут играть важную роль в снижении стоимости приобретения в различных отраслях. Оптимизация ставок с помощью ИИ обещает повысить доходность процесса торгов не только за счет сбора огромного количества данных, но и за счет переписывания своей модели с каждой заявкой - непрерывное обучение и присвоение значений в режиме реального времени, эволюционирующее во всех кампаниях. Благодаря большому количеству данных и сигнальных точек ИИ позволяет брендам радовать клиентов персонализированными предложениями по всем каналам, где и когда это наиболее важно для них.

Клиентоориентированность будет стимулировать постоянные преобразования. Ожидания клиентов находятся на небывало высоком уровне. В связи с изменением динамики и покупательского поведения как клиентов, так и рынков, специалисты по маркетингу переживают трансформацию в том, как они связываются, взаимодействуют и персонализируют со своей аудиторией. Специалисты по маркетингу больше не сосредоточены только на традиционной воронке, которая предназначена для привлечения новых клиентов и рынков с помощью одной транзакции. Сейчас маркетинговые организации открывают для себя более длительный и глубокий цикл работы с клиентами, в центре

которого находится клиентский опыт и пожизненная ценность за счет укрепления и удержания существующих отношений. [5]

Список литературы

1. Большие данные на практике: как 45 успешных компаний использовали аналитику Больших Данных для достижения выдающихся результатов результаты. Дата публикации 2019 года. Объем 308 страниц
2. Создание сторибренда. Миллер Дональд. 2017. 255 страниц.
3. Код конверсии: Захват интернет-лидов, создание качественных назначений, закрытие большего количества продаж. 2020. Крис Смит. 167 страниц.
4. Как компании на самом деле используют BIGDATA. Анони Мус. Журнал Harvard Business Review. Сентябрь 2021
5. Большие данные, искусственный интеллект и необходимость оставаться человеком. Костон, Роб. Журнал Exchange Editorial. Дата публикации 08 сентября 2021 г.
6. BIG DATA Ускорение роста бизнеса. Макговерн, Конон. Блог Journal Exchange. Дата публикации 20 мая 2018 г.
7. Гуманизация BIGDATA: Маркетинг на встрече ДАННЫХ, социальных наук и потребительского понимания. Издатель Коган Пейдж. Дата публикации 2020 г.
8. BIG DATA на работе: Развенчание мифов, раскрытие возможностей. Дэвенпорт, Томас. Издательство Harvard Business School Press. Место издания Бостон, штат Массачусетс. Дата Публикаций 2020 г.

Модернизация цифровой экономики : бизнес модели и технологии

Ж.Ж Тебаев¹, Н.Г Загипаров²

¹старший преподаватель кафедры маркетинга,

²студент 4- го года обучения по специальности «Туризм»

tebaeva-mira@mail.ru, narimanzagiparov@gmail.com

^{1,2}Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: Цифровая экономика - это экономическая деятельность, которая является результатом миллиардов ежедневных онлайн-соединений между людьми, предприятиями, устройствами, данными и процессами. Основой цифровой экономики является гиперподключение, что означает растущую взаимосвязь людей, организаций и машин, которая является результатом Интернета, мобильных технологий и Интернета вещей (IoT). Цифровая экономика обретает форму и подрывает традиционные представления о структуре бизнеса; как фирмы взаимодействуют; и как потребители получают услуги, информацию и товары.

Ключевые слова: цифровая экономика, трансформация, бизнес-модели, экосистема.

Мир, каким мы его знаем, постоянно меняется, и одним из основных факторов является цифровая трансформация. По сути, цифровая трансформация - это не интернет-«единороги», . Речь идет об использовании новейших технологий, чтобы делать то, что вы уже делаете, но лучше.

Вы спросите, что такое единорог ? Единорог - это частная стартап-компания, стоимость которой превышает 1 миллиард долларов. Венчурный капиталист Эйлин Ли ввела этот термин в 2013 году для обозначения мифического животного, представляющего такие

прибыльные предприятия, которые в то время были крайне редкими - всего 39 компаний в листинге, в то время как сегодня их более 450 по всему миру с совокупной оценкой более США. 1,5 триллиона долларов .

Для остальных из нас цифровая трансформация означает внедрение цифровых технологий для преобразования услуг или бизнеса. Это достигается заменой ручных (нецифровых) процессов на цифровые или заменой неэффективных цифровых технологий обновленными цифровыми технологиями.

Мировая экономика также переживает цифровую трансформацию, и это происходит с головокружительной скоростью.

Профессор Вальтер Бреннер из Университета Санкт-Галлена в Швейцарии заявляет: « Активное использование данных трансформирует бизнес-модели, способствует появлению новых продуктов и услуг, созданию новых процессов, повышению полезности и возведению новой культуры управления. »

Недавно TechCrunch, новостной сайт цифровой экономики, отметил: «У Uber, крупнейшей в мире компании такси, нет транспортных средств. Facebook, самый популярный в мире владелец СМИ, не создает никакого контента. У Alibaba, самого дорогого ритейлера, нет запасов. А Airbnb, крупнейший в мире поставщик жилья, не владеет недвижимостью ... Происходит что-то интересное ».

Цифровая трансформация фундаментальных областей

1. Будущее работы

Люди в пост-covid период стали регулярно работать из разных офисов, из дома или из местной кофейни - теперь тем более, что пандемия выдвинула удаленную работу на первый план. Несмотря на то, что место нашей работы изменилось, мы все ожидаем того же уровня подключения, что и в физическом офисе. Появление этого гибкого глобального предприятия требует от организаций управления динамичной экосистемой талантов и включения цифровых бизнес-процессов следующего поколения, которые доказывают свою эффективность, даже если они распределены по разным местам и часовым поясам. Пандемия 2020 года, безусловно, ускорила этот переход в некоторых отношениях, по крайней мере, в краткосрочной перспективе, но также высветила необходимость для организаций принять более непредвзятый подход к долгосрочным цифровым возможностям персонала.

2. Background клиентов

В новой цифровой экономике все клиенты - как бизнес-бизнес, так и бизнес-потребитель – хотят так или иначе взаимодействовать с бизнесом, когда и где они хотят, и наиболее удобным для них формате . Кроме того, клиенты хотят взаимодействовать с различными брендами с помощью непрерывного , прямого, контекстного и персонализированного опыта.

Стало критически важным предоставить всем клиентам персонализированное и уникальное путешествие с момента, когда они попадают на веб-сайт компании, вплоть до совершения покупки в вашем магазине и не только.

3. Интернет вещи (IoT)

IoT - соединяет цифровой и физический миры путем сбора, измерения и анализа данных для прогнозирования и автоматизации бизнес-процессов.

Поскольку цены на датчики продолжают падать, мы находимся на пороге эпохи, когда все может быть связано - люди, предприятия, устройства и процессы - друг с другом. Слияние физического и цифрового мира переносит каждый актив в цифровую область, где доминирует программное обеспечение.

Решения IoT позволяют предприятиям анализировать данные, генерируемые датчиками на физических объектах, в мире интеллектуальных подключенных устройств. Эти данные могут трансформировать бизнес, выявляя скрытые закономерности и идеи, которые могут помочь вам принимать более обоснованные решения и действовать быстрее.

Когда организация может понять свои физические и цифровые активы в любой данный момент, она может работать с точностью, ранее невообразимой, прокладывая путь к максимально экономичному предприятию. Это не будет приятным отличием, но станет обязательным условием для любого цифрового бизнеса в ближайшие два года.

4. Цифровые сети снабжения

Ожидается, что к 2030 году средний класс в мире увеличится втрое, однако давление на основные бизнес-ресурсы возрастает, и они растут более медленными темпами, в 1,5 раза. Ответ на это несоответствие заключается в том, как предприятия безопасно обмениваются данными в режиме реального времени, чтобы обеспечить процветание коммерческих приложений следующего поколения.

Оцифровка всего создает новые интеллектуальные цифровые сети сетей, которые коренным образом меняют способы управления, оптимизации, совместного использования и развертывания коммерции.

Цифровая трансформация экономики: новые бизнес модели

1. Модель Freemium

Комбинация слов «бесплатно» и «премиум» означает тип бизнес-модели, которая предлагает пользователям основные функции продукта или услуги бесплатно и взимает дополнительную плату за дополнительные или расширенные функции. Компания, использующая модель freemium, предоставляет базовые услуги на бесплатной основе, часто в «бесплатной пробной» или ограниченной версии для пользователя, а также предлагает более продвинутые услуги или дополнительные функции за дополнительную плату.

Эта модель особенно применима для продуктов или услуг, которые имеют низкие маржинальные затраты (дополнительные затраты на каждого дополнительного клиента) или где маркетинговая и клиентская информация имеет более высокую ценность, чем эксплуатационные расходы.

Модель freemium, как правило, хорошо работает для интернет-предприятий с небольшими затратами на привлечение клиентов, но высокой жизненной ценностью. Он позволяет пользователям бесплатно использовать основные функции программного обеспечения, игры или службы, а затем взимает плату за «обновления» до базового пакета. Это популярная тактика для начинающих компаний, которые пытаются привлечь пользователей к своему программному обеспечению или услуге.

2. Модель подписки

Бизнес-модель на основе подписки - это бизнес-модель, которая взимает с клиентов регулярную плату - обычно ежемесячную или ежегодную - за доступ к продукту или услуге.

Модель дохода от подписки помогает вам извлечь выгоду из совокупной ценности отношений с клиентами. Это означает, что до тех пор, пока ваши клиенты постоянно видят ценность, которую представляет для них ваша компания, они будут продолжать платить вам за это.

В некоторых отраслях торговые площадки уже имели или обладают большим подрывным потенциалом. Используемая здесь бизнес-модель обычно представляет собой цифровую торговую площадку, которая объединяет продавца и покупателя на общей платформе. Деньги обычно генерируются за счет брокерских сборов, комиссий или фиксированных транзакционных издержек. Однако также можно использовать членские взносы на платформе или зарабатывать деньги за счет рекламы / услуг позиционирования премиум-класса.

3. Экосистема

Экосистема цифровой экономики — это партнерство различных организаций, обеспечивающее их постоянное взаимодействие в их технологических платформах, интернет-сервисах, аналитических и CRM систем.

Бизнес-экосистемы существуют, потому что они позволяют своим участникам выживать и процветать. Например, участниками экосистемы Netflix являются студии, потребители, инвесторы, сам Netflix, платформы, используемые Netflix, и конкуренты Netflix. Они участвуют в экосистеме, потому что это способствует их выживанию и благополучию.

Благодаря тенденциям усиление позиций Цифровая экономика представляет собой динамично развивающуюся форму ведения хозяйственной деятельности информационного общества. Она повсеместно проникает и занимает уверенные позиции в реальном секторе экономики. Цифровая экономика стремительно меняют привычные формы и методы ведения хозяйственной жизни по всему миру. Однако уже сейчас можно с высокой степенью уверенности утверждать, что переход к цифровой экономике потребует фундаментальных изменений в системе отношений государства и общества — наука — экономика. В тот же период пристальное внимание должно уделяться государственной политике Казахстана, которое должно быть направлено на поддержку механизмов цифровой экономики, что успешно и делается, примером является Astana Hub, а крупные проекты как Aviata, Kaspi, Nalyk являются показателями продвижения и укрепления новых бизнес моделей – цифровой экономики. Будущее Казахстана и всего мира , идет на встречу глобальных изменений в области цифровой экономики, и здесь Казахстан занимает одно из лидирующих мест.

Список литературы

1. Дон Тапскотт «Цифровая экономика», 1991.-С.15-45.
2. Коша Гада «Цифровая экономика за 5 минут».
3. Государственная программа "Цифровой Казахстан"
4. Gosudarstvennaya programma «Tsifrovoi Kazakhstan» na 2017-2020 goda /Электронный ресурс/https://zerde.gov.kz/upload/docs/Digital%20Kazakhstan_ru.pdf
5. Tapscott, Donald. 1996. The Digital Economy. McGraw-Hill.
6. Ясенюк С.Н. Цифровые технологии в туризме: понятие, виды и тенденции развития /Ясенюк С.Н, Фахратов Э.Т. // Туризм и гостеприимство в мейнстриме цифровой экономики. – 2020. – С. 119-123.

Модернизация маркетинговой деятельности в условиях современной экономики

Ж.Ж Тебаев¹, А.С Ризабеков²

¹старший преподаватель кафедры маркетинга,

²студент 4- го года обучения по специальности «Туризм»

tebaeva-mira@mail.ru, rizabekov2001@mail.ru

^{1,2}Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: Цифровая трансформация, влияющая на бизнес-операции, является одной из самых фундаментальных социальных и экономических явлений нашего времени. В статье делается попытка выяснить, как цифровая трансформация влияет на маркетинговую деятельность на малых и средних предприятиях (МСП), а также на общие изменения, вызванные цифровыми технологиями в концепции маркетинга, его инструментах и деятельности в МСП в Казахстане. Основной вопрос исследования фокусируется на направлении, в котором маркетинговая деятельность выполняемые организациями развиваются в настоящее время

Анализ и соображения основаны на логических выводах, изучение результатов эмпирических исследований, критический обзор литературы и авторский рынок наблюдения. Проведенный анализ показал, что на предприятиях, охваченных исследованием, цифровые технологии широко используются в маркетинге, хотя во многих случаях они относятся к категории традиционных инструментов. ИТ-технологии и цифровые инструменты также влияют на маркетинг, помогающий строить отношения с клиентами и создавая ценность каждой организации.

Цифровая трансформация - это культурные, организационные и операционные изменения в организации, отрасли или экосистеме посредством интеллектуальной интеграции цифровых технологий, процессов и компетенций на всех уровнях и функциях поэтапным и стратегическим способом.

Цифровая трансформация - это глубокая трансформация деловой и организационной деятельности, процессов, компетенций и моделей для полного использования изменений и возможностей сочетания цифровых технологий и их ускоряющегося воздействия на общество стратегическим и приоритетным образом с учетом нынешних и будущих изменений.

Одними из первых определений маркетинговой деятельности дали основатели Сбалансированной системы показателей (Balanced Scorecard) Д. Нортон и Р. Каплан: «Маркетинговая деятельность является процессом, в котором можно выделить четыре основных этапа:

1) определение преимуществ в плане овладения, развития и развертывания ресурсов и возможностей фирмы;

2) определение позиционных преимуществ, отражающих реализуемую стратегию фирмы в плане предоставляемой клиентами ценности, и расходов, которые несет фирма из-за действий конкурентов;

3) определение результатов деятельности на рынке, которые представляют собой реакцию клиентов и конкурентов на реализацию позиционных преимуществ фирмы;

На данный момент существуют три основных направления трансформации маркетинга в цифровой экономике:

1. Потребитель: потребитель и его картированный опыт

Отсутствие цельных и актуальных данных о потребителях, их поведении, мотивах и опыте — бич многих организаций во всем мире. Однако, управляя лотерейными продуктами, вы не сможете спланировать и реализовать эффективную рекламную кампанию без этой информации

2. Технологии: целостная экосистема работы с данными

Сегодня без данных и продвинутой бизнес-аналитики практически невозможно эффективно управлять бизнесом, маркетингом и продуктом. Без глубокой интеграции маркетинговых платформ, агентств и данных о потребителе невозможна никакая маркетинговая или организационная трансформация

3. Медиа-менеджмент: продвинутая работа с медиа

Медиа-менеджмент должен быть прозрачен — и мы говорим не только про реальную прозрачность и эффективность медиа-закупок. Мы хотели понимать, как показ баннера или ролика влияет на привлечение новых игроков, доходность существующей когорты, ARPPU и сотни других метрик. Какие каналы и инструменты действительно делают вклад в эту общую задачу, а какие — нет

Базовые активы становятся не нужны. Гораздо проще и эффективней иметь некую платформу, которая сведет вместе всех участников рынка. Uber, крупнейшая в мире компания такси, не является владельцем транспортных средств. Самый дорогостоящий

розничный продавец Alibaba не имеет товарного запаса. А крупнейшая в мире компания по временному проживанию Airbnb не является собственником недвижимости.

Новым эффектом в маркетинге становится сегодня машинное обучение в процессе наблюдения за потребителем для решения маркетинговых задач. Создание программ и машин, которые сами обучаются, позволяет предсказать поведение потребителя и подсказывает ему оптимальные решения

В современном мире, данные изменения являются показателем трансформации маркетинговой деятельности в условиях цифровой экономики.

Сейчас люди стали менее восприимчивы к различным родом рекламы, поэтому для каждого нового маркетинговой деятельности необходим грамотный подход, с учетом трендов для данного периода времени. Тик-Ток, сейчас задает тренд и это прекрасная возможность для маркетологов продвигать рекламные компании, повышать узнаваемость бренда и показывать клиентам что компания на их «волне».

Социальные сети набирают популярность. В мире по данным за 2019 год пользуются ими, согласно статистике таблицы 2, около 3,484 млрд человек, что на 1,406 млрд человек по сравнению с 2015 годом. Из 4,388 млрд человек, которые систематически пользуются Интернетом, 79 % людей зарегистрированы в социальных сетях

Особое внимание любой компании стоит уделять контенту. Контент – это весь материал, который видит аудитория: описание профиля, публикации, фотографии, видео. Здесь важно иметь читаемое название бренда или блога, логотип, визуально привлекательную, современную и продающую новостную ленту. Таргетированная (нацеленная на определенную аудиторию) реклама – важный инструмент продвижения. Целевая аудитория – категория людей, схожих по определенным признакам и заинтересованных конкретным продуктом. Пользователи социальных сетей при регистрации и в процессе пользования оставляют о себе личные данные: пол, возраст, семейное положение, интересы, место учебы, работы, проживания

Ещё один способ взаимодействия с аудиторией – выход в прямой эфир. Трансляция в реальном времени позволяет представителю бренда или личного блога общаться с пользователями, проводит семинары, рассказывать о рабочем процессе, делиться новостями

Таким образом, можно сделать вывод о том, что Интернет и социальные сети стали неотъемлемой частью жизни людей. Огромное количество времени пользователи проводят в виртуальном мире, осуществляя все необходимые действия и операции. Организациям и личным блогам необходимо присутствовать на данных площадках для успешного развития. Правильно выбранные инструменты продвижения в социальных сетях способны принести пользу, повысить активность, лояльность и количество клиентов, увеличить продажи и обеспечить конкурентоспособность на рынка

Цифровая трансформация маркетинговой деятельности связана с развитием информационно коммуникационных технологий, внедрением аналитики больших данных, интернета вещей, искусственного интеллекта, машинного обучения, роботизации. Использование цифровых технологий изменяет структуру экономики и образования, производственные отношения, повседневную жизнь человека.

Благодаря доступности высокоскоростной передачи данных, снижению стоимости вычислительных мощностей появляется реальная возможность развития новых направлений бизнеса, повышения производительности труда, снижения издержек. Фундаментальные преобразования происходят во взаимоотношениях с клиентами, конкуренции, алгоритмах работы компаний. Серьезным стимулом внедрения цифровых технологий становятся действия конкурентов, реализующих программы инновационного развития

Список литературы

1. Пятникова М. В., Маркетинг в социальных сетях
2. СТОЛОТО аналитическое исследование
3. Бердышев С. Н. Информационный маркетинг

COVID-19 пандемиясы кезіндегі қонақ үй шаруашылығының жағдайы

А.Төлеуұлы¹, А.К. Ергалиева², А.А. Масгутова³, А.Р. Тлеутай⁴

¹PhD, маркетинг кафедрасының қауымдастырылған профессоры

^{2,3,4}"Мейрамхана ісі және қонақ үй бизнесі" мамандығы бойынша 2 курс студенті,
Almas_kar@bk.ru, ka1ratovnaa@mail.ru, aiz.masgutovaa@mail.ru, aruzhan.tleutai@list.ru

^{1,2,3,4}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Мақалада әлемдік қонақжайлылық индустриясының COVID-19 пандемиясындағы жаңа шындыққа бейімделуінің негізгі бағыттары қарастырылған. Жүйелік тәсілдің әдіснамасын қолдана отырып, біз зерттеулерде CAGE Distance Framework моделін қолдандық. Мақалада қонақ үй бизнесінің сыртқы ортасының жаңа бақыланбайтын элементі-пандемия қаупі енгізілді. [1]

2020 жылдың қарашасында STR ұсынған қонақ үй индустриясының нарықтық мәліметтеріне сүйене отырып, біз пандемия дәуірінде қонақ үй нарығының құрылымына және халықаралық қонақ үй бизнесінің одан әрі өзгеруіне әсер ететін маңызды жаһандық тенденцияларды атап өттік. Біз анықталған тенденциялар аясында ішкі туризмді дамыту әр түрлі елдердің халықаралық туристік және қонақ үй саласын дағдарыстан шығарудың басым бағыты болады деген қорытындыға келдік. Бұл процесс белгілі бір уақыт кезеңін алады және белсенді жеке-мемлекеттік серіктестік кезінде әртүрлі ынталандыру шараларын қажет етеді.

Осы дағдарыстан кейін Қонақжайлылық индустриясы жергілікті қауымдастықтардағы өмірді қалпына келтіруде өте маңызды рөл атқарады. Миллиондаған адамдар жұмыссыз қалады, бұл кедейлік пен қанаудың жоғары қаупін тудырады. Әлемдік Қонақжайлылық индустриясы қалпына келе бастағанда, қонақ үй бизнесі көптеген қажетті жұмыс орындарын ұсына алады, сонымен қатар адамдардың осалдығының жоғарылауынан туындауы мүмкін жұмыс күшін жеткізу тізбегіндегі этикалық емес жалдау тәжірибесінің қаупін азайтады. Салыстырмалы түрде қысқа уақыт ішінде халықаралық қонақ үй бизнесі үкімет, жеке сектор, коммерциялық емес ұйымдар мен қоғам арасындағы серіктестікті кеңейту және жедел икемділік арқылы қол жеткізуге болатындығын көрсетті. Дағдарыстан кейін бұл сабақтарды тұрақты дамуға жаһандық көзқараста қолдануға тырысу керек.

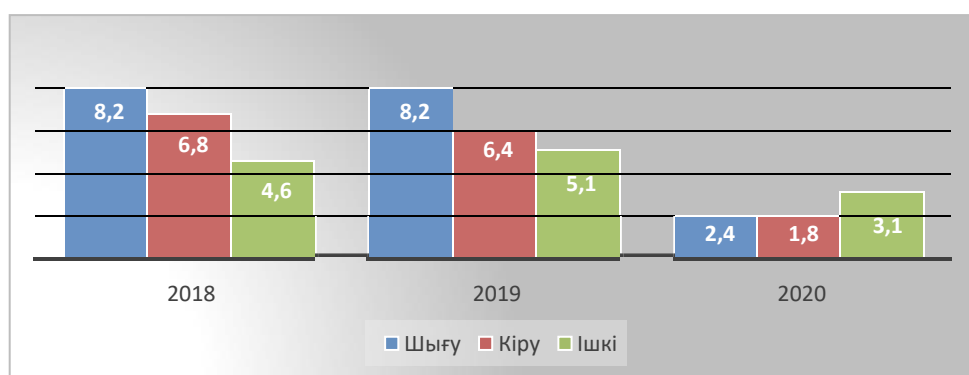
Жүйелі шолудың негізгі мақсаты-осы мақаланың тақырыбы бойынша белгілі бір зерттеу мәселелерін қарастыратын барлық тиісті жеке зерттеулердің нәтижелерін анықтау, қорытындылау және талдау. Біз covid-19 пандемиясы кезеңінде халықаралық қонақ үй бизнесінде болып жатқан процестерді зерттеу және түсіндіруден тұратын іздеу сипатындағы қолданбалы мәселелерді шештуге тырыстық. Бұл себеп - салдарлық байланыстарды анықтау және әлемдік қонақжайлылық индустриясын дамыту үшін COVID-19 пандемиясының әсерін негіздеу үшін қажет. Зерттеу нәтижелері Әлемдік қонақ үй индустриясында қонақүйлер меншігі мен менеджментіндегі өзгерістер, онлайн брондау жүйелерінің өсуі мен дамуы және балама өмір сүру нұсқаларының таралуы қонақжайлылық ландшафтын өзгертті, бұл салаға жаңа мүмкіндіктер әкелді.

Коронавирустың қай салаларда ең көп зиян келтіретінін егжей-тегжейлі біле отырып, біз бағыттардың бірі туризм және, әрине, қонақ үй бизнесі деп сенімді түрде айта аламыз. Қонақ

үй бөлмелерінің бірнеше айға қысқаруы кірістердің екі есе қысқаруына және бүкіл елдегі қонақ үйлердің 4% - ы толығымен жабылуына әкелді. Орналастыру клиенттерінің саны бір жылда 42,9% - ға қысқарды. 2019 жылы Қазақстандағы қонақ үйлер, жатақханалар, демалыс үйлері мен басқа да осындай мекемелерден 6,27 млн-ға жуық адам сұралды. 2020 жылдың соңына дейін-3,5 миллионнан аз. Осылайша, бір жыл ішінде клиенттік база шамамен 2,7 млн адамға қысқарды. Бірақ тіпті бағаның өсуі есептеулерге клиенттердің шығындарын өтеуге мүмкіндік бермеді. 2020 жылы олар 66,9 млрд теңгеге қызмет көрсетті. Бір жыл бұрын бұл көрсеткіш 120,5 млрд теңгені құрады, яғни карантин жылы қонақ үйлер мен ежи 44,5% немесе 53,7 млрд теңге табысынан айырылды. Әрине, қызметкерлер де оңай болған жоқ. Көптеген қонақ үйлер мен қонақ үйлердің қызметкерлерін 15% - ға қысқартуға тура келді. Жалпы, деректер саланың үлкен шығындарға ұшырағанын көрсетеді.

Алайда қонақ үй бизнесі біртіндеп жақсара бастады. Жаңа жағдайлар бизнесті қайта форматтауға және қонақтарға заманауи шындықтағы жаңа "чиптерді" ұсына бастады. Әрине, біріншіден, мұның санитарлық талаптары болды. Сонымен қатар, Қазақстандағы "жұлдызды" нөмірлердің үштен бірін құрайтын халықаралық брендтердің барлық қонақ үйлері өздерінің қауіпсіздік хаттамаларын қайта құрылымдады, сондай-ақ дәрігерлердің барлық талаптарын сақтады. Шығару, температураны өлшеу және қонақтарға антисептикалық қолғап ұсынумен қатар, қонақ үй заттарына ерекше назар аудара отырып, қонақ үйдің барлық бөлмелерін жиі тазарту және дезинфекциялауды қамтитын "қауіпсіздіктің 20 қадамын" қабылдады. Әр бөлмеде ауа айналымы жақсарады. Әсіресе қонақтардың қауіпсіздігі үшін қонақ үйдегі төсек-орын жақсы дезинфекциялау үшін жоғары температурада жуылды. Нөмірдің кілттері, тіпті теледидардың қашықтан басқару пульті мұқият өңделді, қауіпсіздік арттырылды.

COVID-19 пандемиясы бүкіл әлем бойынша туризмді шарпыды. Егер 2020 жылдың бірінші тоқсанында келу туризмінің жаһандық көрсеткіштері өткен жылдың деректерінен небәрі 28,6%-ға төмен болса, онда бүкіл әлемде ең қатаң карантиндік шектеулер енгізілген екінші тоқсанда толық көлемде. Шетелдік туристердің жаһандық ағыны 18,4 есеге (ал Қазақстан Республикасында осы кезеңде – 16,7 есе) қысқарды. Жалпы, 2020 жылы Дүниежүзілік туристік ұйымның статистикасы бойынша шетелдік туристердің жаһандық ағыны 3,8 есеге азайған.

Сурет 1. Туризм түрі бойынша қызмет көрсетілетін келушілер саны
Ескерту- автормен құрастырылған

Ritz Carlton компаниясының философиясы атақты "сервистің он екі өсиетіне" негізделген, ол көп жылдық білім алуға және адал қызметкерлерді дамытуға негізделген. Қонақ үй бизнесінің жаһандануы, халықаралық маркетингтің дамуы және бизнесті дамытудың әртүрлі салаларында халықаралық қонақ үй топтарының бәсекелестік

құзыреттерін арттыру (маркетингтік технологияларды диджитализациялау, дерекқорлар мен адалдық бағдарламаларын арнайы басқару және т.б.) бірігу және сатып алу мәмілелерінің көбеюіне әкелді. Ірі халықаралық қонақ үй топтары танымал жергілікті брендтерді сатып алды, тәуелсіз қонақүйлер сонымен қатар қонақүйлерге операциялық Тәуелсіздікті сақтауға мүмкіндік беретін әртүрлі қонақ үй қауымдастықтарына немесе бағдарламалық брендтерге қосылды, бірақ синергетикалық әсер арқылы бизнестің тиімділігін арттыра отырып, бизнестің әртүрлі сегменттерінде, интернет-маркетингте және жылжытуда жаһандық сатылымды дамыту бағдарламаларына қатысуға мүмкіндік берді. [2]

Егер Қонақ үй компаниясы Франчайзинг моделі бойынша немесе тікелей инвестициялау арқылы шетелде жаңа қонақүйлер ашса, онда CAGE моделіне сәйкес қонақ үй тобының қонақүйлері ашылатын әр жаңа елдің бақыланбайтын элементтері өз елінің бақыланбайтын экологиялық элементтеріне қосылады. Әрине, мұндай сыртқы элементтерге мәдени күштер, экономикалық және саяси күштер, халықаралық бәсекелестік және сату арналары, география мен инфрақұрылым, технологияның даму деңгейі және инновацияға деген көзқарас жатады.

2020 жылдың наурыз айынан бастап COVID-19 таралу қаупі және вирустың туризм мен қонақжайлылық индустриясына жаһандық әсері әртүрлі деңгейдегі бақыланбайтын бизнес элементтеріне қосылды, оны біз авторлары пандемия немесе пандемия қаупі деп атаймыз. 2020 жылы Халықаралық қонақ үй нарығында қандай жаһандық өзгерістер болғанын қарастырайық. 2020 жылдың қараша айында STR (STR, Inc. costar Group бөлімшесі болып табылады, ол бүкіл әлем бойынша қонақ үй индустриясының нарықтық деректерін, оның ішінде сұраныс пен ұсыныс және нарық үлесі туралы деректерді ұсынады) нарықта "бірінші локдаун" деп аталатын кезеңнен кейінгі кезеңдегі қонақүйлердің негізгі көрсеткіштерін бағалайтын аналитикалық есеп ұсынды, онда 2020 жылдың наурыз-мамыр айларында елдер ішінде және шетелде қозғалуға шектеулер енгізілді, көптеген қонақ үй кәсіпорындарының рейстері мен қызметі тоқтатылды. Қазіргі уақытта STR 180 елдегі 65000-ға жуық қонақүйлерден деректерді алады, олар кейіннен олардың негізгі STRR Report қызметі ретінде пайдаланылады. [3]

Әлемде covid-19 пандемиясынан кейін қонақ үй қызметін тұтынушылардың мінез-құлқы айтарлықтай өзгереді. Қонақ үй кәсіпорындарының клиенттері жеке қарым-қатынастың аз мөлшерін, бірақ ең жақсы қонақжайлылық пен гигиенаның жоғары стандарттарын күтеді. Сала қонақтар мен қызметкерлер үшін қауіпсіздік кепілдігін қамтамасыз етуге баса назар аударуы тиіс. Сандық байланыс және қонақтармен өзара әрекеттесу, олардың әр түрлі әрекеттерін бағалау, сонымен қатар қонақтарға күтім жасау шаралары, қызметкерлердің әлауқатын қамтамасыз ету бастамалары қажетті сенімділікті, сондай-ақ брендке деген адалдықты және оның құндылығын қалыптастыруға көмектеседі.

Пандемия кезінде қонақүйлердің өмір сүру деңгейі туралы нақты мәліметтер жоқ, олардың санын сақтауға дайын кеңестер жоқ. Рестораторлар мен отельдердың бастықтарының айтуынша, қазіргі уақытта нарықтың 60-70% - ы мәжбүрлі түрде немесе өз еркімен жабылды. "Иссапарлар, дәрігерлер, еріктілер үшін жұмыс істеуге қалғандар бар, бірақ бәріне тіпті олар үшін ашық болуға рұқсат етілмеді. Мысалы, Қазақстан Республикасында барлық қонақ үйлер 30 сәуірге дейін жабылды", — делінген. Бірақ өзін-өзі оқшаулау режимі кезінде қонақүйлер мен қонақүйлер жұмысын мүлдем тоқтатқан аймақтар он екіге жуық. Қалғандары арнайы санаттар үшін жұмыс істей алар еді, бірақ бәрі бірдей оны пайдалана алмады".

Риксос қонақ үйінің иесі және бас менеджері Юнис Теймурханлы айтты. "Әрине, қонақ үй бизнесінің барлық иелері сияқты, біз пандемияның басында қонақтардың тапшылығына тап болдық. Біздің Солтүстік Астанадағы өміріміз екі кезеңге бөлінді: 5 наурызға дейін және - жарияланғаннан кейін. Сонда біз бәрі маңызды екенін түсіндік", - деді Юнис Теймурханлы. "Риксос" Көптеген басқа ойыншылар сияқты, "Риксос" қонақ үйінің өкілдері қысқартылған

жұмыс аптасын енгізіп, қызметкерлерді екі үлкен топқа бөлді: біреуі үйге кетті және ең аз жұмыс істеді, екіншісі майданда қалды.

2021 жылы қонақ үй нарығындағы жағдай көбінесе бүкіл әлемде вакцинация қарқынына, инфекцияның өсу қарқынының төмендеуіне байланысты болатындығын ескеру қажет. Халықаралық туризмді қалпына келтіру күтілгеннен көп уақытты алады – туристік сарапшылардың пессимистік болжамдары бойынша қалпына келтіру 5 жылдан 10 жылға дейін созылуы мүмкін. Алыс аймақтарға сапарлармен салыстырғанда қысқа қашықтыққа (жақын елдер мен қалаларға) сапарларға артықшылық беріледі; автомобиль туризмін дамыту перспективалы, бұл автокемпингтерді, глэмпингтерді, табиғаттағы эко-қонақ үйлерді және т. б. дамытуға әкеледі. [4]

Осылайша, әр түрлі елдердің туристік және қонақ үй саласын дағдарыстан шығарудың басым бағыты ішкі туризмді дамыту болады деп қорытынды жасауға болады. Әр түрлі елдердің мемлекеттері осы мақалада біз қарастырған әлемдік қонақ үй тенденцияларын ескере отырып, ішкі туристік әлеуетті бірінші кезекте дамытуға бағытталған ынталандыру шараларын қабылдайды деп күтілуде.

Әдебиеттер тізімі

1. Ghemawat (2018). *Redefining Global Strategy, with a New Preface: Crossing Borders in a World Where Differences Still Matter*. – Harvard Business Review Press, Boston, USA.

2. Джанжугазова, е.а. цифрландыру жағдайында туризм және қонақжайлылық саласын дамытудың негізгі бағыттары//кітапта: цифрлық экономика: даму тенденциялары мен перспективалары.

3. *International Marketing*, 18th edition. – McGraw-Hill Higher Education, UK. – 720 p. Стр қонақ үй аналитикасы порталы [Электрондық ресурс]

4. CBRE консалтингтік компаниясының ресми сайты [Электрондық ресурс] // URL: <https://www.cbre.com>

**Экономиканың цифрлық трансформациясы:
жаңа бизнес-модельдер, технологиялар және
күзыреттіліктер**

**Цифровая трансформация экономики: новые бизнес-
модели, технологии и компетенции**

**Digital transformation of the economy:
new business models, technologies and competencies**

Трансформация банковской системы Республики Узбекистан в условиях цифровизации экономических процессов

Азимжонова М.

Магистрант Ташкентского Финансового Института
mikuwa7@mail.ru

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровой банкинг, трансформация банковской системы, государственные закупки, инновационная экономика.

Key words: digital economy, digital banking, transformation of the banking system, public procurement, innovative economy.

На сегодняшний день современные тенденции развития экономики в Узбекистане напрямую влияют на деятельность банковского сектора. Банки являются одним из основных финансовых институтов экономики и функционируют как финансовые агенты для субъектов экономических отношений, поэтому трансформация банков является обязательным в условиях постоянного совершенствования инновационных технологий, притока иностранного капитала и развития международных отношений в стране. Особенно важной проблемой считается трансформация государственных банков в условиях быстрого роста экономики страны.

Глава государства Ш.М.Мирзиёев также подчеркнул важность трансформации банковского сектора: «Пока каждый коммерческий банк не изменит стиль работы, мы не сможем выполнить стоящие перед нами задачи». Ведь банки являются поддерживающим инструментом предпринимательской деятельности и благополучия населения. Реформирование банковского сектора включает в себя такие аспекты, как приватизация государственных банков, развитие цифрового банкинга, расширение спектра и качества банковских услуг, а также оптимизация процесса государственных закупок в банковской сфере и другие. Для реализации данных направлений в 2020 году был принят Закон «О стратегии реформирования банковской системы Республики Узбекистан на 2020-2025 годы». Главной задачей принятия стратегии является создание необходимых правовых условий для ведения прогрессивного банковского бизнеса и усиление конкурентной среды в секторе.

В совещании Президент Шавкат Мирзиёев подчеркнул одно из главных приоритетов в процессе трансформации: «В центре нашего внимания будет находиться повсеместное внедрение цифровых технологий в деятельность банков. Мы подготовим к приватизации «Саноаткурилишбанк», «Асака банк», «Ипотека банк», «Алока банк», «Турон банк» и «Кишлок курилиш банк». Государственная доля как минимум в одном крупном банке будет полностью реализована стратегическим инвесторам. По этому поводу ведутся переговоры с ведущими европейскими банками».

В рамках реализации стратегии было принято, что следующие три банка сохранят государственную долю для следующих целей: «Агробанк» останется с государственной долей в целях обслуживания сельского хозяйства, «Национальный банк» сохранит государственную долю для обслуживания крупных государственных предприятий, и «Микрокредитбанк» - чтобы общедоступность финансовых услуг на местах не уменьшалась.

Также, нужно учитывать тот факт, что государственные банки являются стратегическими инструментами для государства, так как именно через них государство осуществляет свои стратегические задачи и финансирует деятельность данных финансовых институтов. Следовательно, учитывая вышеуказанное, важно контролировать процесс притока и оттока государственных средств через государственные банки. Например, одной из проблем деятельности государственных банков является получение различных финансовых услуг, так как для этого нужно провести государственные закупки, которые

требуют время, что может негативно повлиять на деятельность и результативность государственных банков.

С одной стороны, проведение тендеров и конкурсов дают возможность создать конкурентную среду для производителей и поставщиков, контролировать использование государственных средств и способствуют устранению коррупционных признаков путём обеспечения прозрачности. Однако, процесс проведения данных процедур требует времени, что может привести к значительным отставаниям деятельности государственных банков, и что, в свою очередь, противоречит основным принципам банковской деятельности, согласно которым банки должны функционировать и быть гибкими учитывая современные тенденции развития экономики.

Трансформация государственных банков достаточно сложный процесс, особенно учитывая нынешнюю ситуацию в экономике. Во многих развитых странах, государственные банки совмещают в себе как функции коммерческого банка, так и функции государственного банка, который преследует цели благосостояния социальных слоев населения. Однако, формирование такого рода финансового института требует изучение международного опыта и особенности национальной экономики страны.

Следующим важным аспектом развития банковской деятельности является внедрение инновационных технологий в банковский сектор, который имеет следующие преимущества:

цифровизация помогает экономить до половины операционных расходов за счет внедрения технологий, которые сократят количество офисов и рабочих мест в банках;

так как на сегодняшний день почти 90 % населения пользуются онлайн услугами, банки могут расширить клиентские базы;

цифровизация также способствует расширению спектра банковских услуг; цифровизация способствует быстрому реагированию на изменчивость параметров функционирования финансовых рынков.

В заключении хотелось бы отметить, что трансформация государственных банков – это не только изменение структуры капитала банка или внедрение новых технологий, но также это процесс должного реагирования банков на рыночные изменения, как и в стране функционирования так и на международном уровне. То есть, нужно создать настолько прочную основу для развития банков, чтобы они могли гибко и быстро реагировать на различные ситуации и при этом сохранить свою рентабельность.

Литература:

1. Послание Президента республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису, 29.12.2020;

2. Указ Президента Республики Узбекистан №УП-5992 от 13.05.2020 года «О стратегии реформирования банковской системы республики Узбекистан на 2020-2025 годы»;

3. Закон республики Узбекистан № ЗРУ-580 от 06.11.2019: О внесении изменений и дополнений в Закон Республики Узбекистан «О банках и банковской деятельности»;

4. Allen N Berger, Asli Demirgüç-Kunt, Fariborz Moshirian, Anthony Saunders, The way forward for banks during the COVID-19 crisis and beyond: Government and central bank responses, threats to the global banking industry, Journal of Banking & Finance, ISSN: 0378-4266, Vol: 133, Page: 106303, 2021;

5. www.sciencedirect.com

6. www.lex.uz

7. www.prezident.uz

8. www.scopus.com

9. www.cbu.uz

Цифровизация процессов субъектов малого бизнеса и предпринимательства

Ш.М. Бабаева¹, Н.В.Юлдашева²

¹Магистрантка 2 курса направления «Государственные финансы и международные финансы»

²PhD, и.о.доцента кафедры «Финансы» Ташкентского
финансового института

^{1,2}Ташкентский финансовый институт, Республика Узбекистан, г. Ташкент
¹sh.bobaeva@gmail.com, ²nadirak@mail.ru

В настоящее время в экономике Узбекистана ключевым источником роста эффективности производства, насыщения рынка необходимыми товарами, услугами и повышения уровня жизни населения является развитие малого и частного предпринимательства.

Малое предпринимательство обеспечивает необходимую мобильность в условиях рынка, создает глубокую специализацию и кооперацию, без которых немыслима его высокая эффективность.

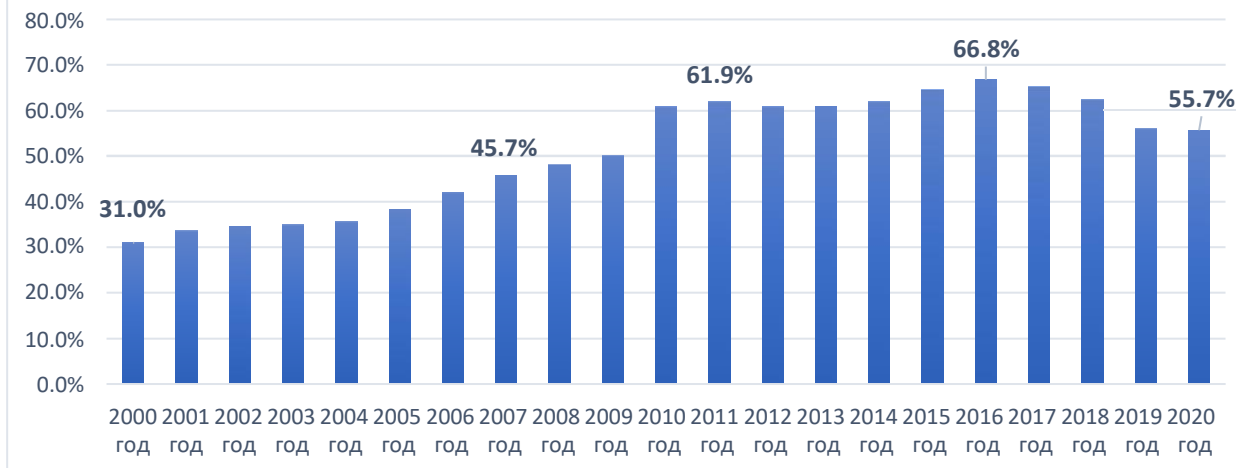
Предприятия малого бизнеса являются гибкой и динамичной формой реализации предпринимательской деятельности, позволяющей свободно выразить деловой и творческий потенциал, иметь определенные заработки для достойного образа жизни. Создание сети подобных предприятий способствует обеспечению занятости населения, увеличению на рынке товарной массы и потребительских услуг. Они порождают здоровую конкуренцию, означающую всестороннее регулирование экономики, включая свободное развитие и многообразие форм собственности, противодействие монополизму крупных фирм. Малые предприятия оживляют инвестиционную деятельность, поскольку перелив ресурсов в сферу малой экономики влечет за собой кардинальные перемены во всей структуре хозяйственного оборота.

Цели, принципы и направления помощи малому бизнесу фиксируются в государственных программах поддержки малого предпринимательства, которые, будучи подкрепленными соответствующими материальными, информационными, финансовыми, кадровыми и прочими ресурсами, являются основной формой осуществления государственной политики по отношению к малому предпринимательству. Упомянутые программы реализуются в рамках конкретных линий помощи, оказываемой различными институтами поддержки малых предприятий.

В Узбекистане численность действующих субъектов малого бизнеса по состоянию на 1 июня 2021 года возросла на 80 914 ед. и, по сравнению с соответствующим периодом 2020 года, темпы роста составили 122,3 %. В разрезе отраслей, если сравнить с прошлым годом, то наиболее высокий уровень продемонстрировала отрасль торговли – на 32 277 ед., промышленности – на 14 577 ед., далее идут сельское, лесное и рыбное хозяйство – на 11 185 ед., здравоохранение и оказание социальных услуг - всего лишь на 1 411 ед.

Учитывая вышеуказанные, в Узбекистане особое внимание уделяется развитию малого предпринимательства. Также, приняты законы, Постановления Президента, в том числе «О дополнительных мерах по совершенствованию системы поддержки предпринимательства, дальнейшему улучшению делового климата» от 21.04.2021 № ПП-5087, №ПП-9 от 12.11.2021 г. «О мерах по реализации проекта «финансовая поддержка малого и среднего бизнеса» с участием банка развития Германии» и другие.

Доля малого бизнеса и частного предпринимательства в ВВП

Согласно Постановлению Президента №ПП-9 от 12.11.2021, между Узбекистаном и Германией подписаны заемное и грантовое соглашения для финансирования проекта «Финансовая поддержка малого и среднего бизнеса» в Узбекистане со стороны Банка развития Германии (KfW).

Общая стоимость Проекта определена в размере 29,8 млн евро, из них:

кредит KfW составляет 26,8 млн евро;

грант KfW – 3 млн евро на консультационные услуги, связанные с реализацией Проекта;

Кредит выделяется по ставке 2% годовых на срок 30 лет, включая льготный период 10 лет.

Проект реализуется в Республике Каракалпакстан и во всех областях Узбекистана и предусматривает срок реализации на 4 года (2021–2024 гг.).

Малое предпринимательство способно быстро реагировать на изменение спроса. Небольшие размеры малых предприятий, их технологическая, управленческая гибкость позволяют чутко и своевременно отвечать на изменяющуюся конъюнктуру рынка путем быстрого восприятия технических новинок, перестройки номенклатуры и ассортимента продукции. Узкая специализация на определенном сегменте рынка товаров и услуг, отсутствие управленческих иерархий, возможность начать дело с относительно небольшим стартовым капиталом – все эти черты малого предпринимательства также являются его достоинствами, повышающими его устойчивость на рынке.

Литература

1. Закон Республики Узбекистан от 2.05.2012 г. № ЗРУ-328 «О гарантиях свободы предпринимательской деятельности» (новая редакция).
2. Закон Республики Узбекистан от 11.12.2003г. № 558-П «О частном предприятии».
3. Закон Республики Узбекистан от 27.04.2012г. ЗРУ-327. «О семейном предпринимательстве».
4. Закон Республики Узбекистан от 15.09.2006г. ЗРУ-50. «О микрофинансировании».
5. Постановлением Президента Республики Узбекистан от 7.03.2019 года ПП-4231 «О дополнительных мерах по широкому привлечению населения к предпринимательству и развитию семейного предпринимательства в регионах».
6. Постановление Президента Республики Узбекистан «О дополнительных мерах по совершенствованию системы поддержки предпринимательства, дальнейшему улучшению

делового климата» принятого 21 апреля 2021 года ПП-5087.

7. Зараменских, Е. П. Основы бизнес-информатики : учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / Е. П. Зараменских. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. — 407 с.

8. Круглова, Н.Ю. Основы бизнеса (предпринимательства): Учебник / Н.Ю. Круглова. - М.: КноРус, 2013. - 440 с.

Ways of effective use of financial resources of the fund for reconstruction and development of the Republic of Uzbekistan

Nizamiddin Kh. Khaydarov¹, Inomjon T. Jumaniyazov²

¹Doctor of Economical Sciences, Professor department “Finance” Tashkent Institute of Finance Tashkent, Uzbekistan

²PhD in Economical Sciences, Associate professor Department of Finance, Tashkent Institute of Finance, Tashkent, Uzbekistan.

E-mail: inomjomsience@gmail.com ORCID: -0000-0003-0622-6601

Abstract. This article examines and analyzes the criteria for maximum transparency, which is the main criterion for evaluating the effectiveness of sovereign funds. Two globally recognized methods for assessing the maximum transparency of sovereign wealth funds have been analyzed. The Santiago Principles and the Linaburg-Madwell Transparency Index, approved by 26 member countries of the International Monetary Fund and based on generally accepted rules, have been studied and analyzed in detail. Foreign experience in ensuring maximum transparency of sovereign wealth funds has been studied. A number of problems in ensuring the maximum transparency of the Fund's activities, which are the main criteria for assessing the effectiveness of the Fund for Reconstruction and Development in our country, were analyzed, scientific, and practical suggestions and recommendations were made to ensure maximum transparency of the Fund's activities.

Key words: sovereign fund, Fund for Reconstruction and Development, Transparency Index, investment, economic effectiveness, investment projects, Linaburg-Madwell Transparency Index.

Introduction

In order to create favorable conditions for attracting foreign investment to our national economy, to ensure a state and individual approach to assessing the financial and economic efficiency of investment projects, to put an end to bureaucracy, red tape and bureaucracy, to increase the responsibility of officials for expertise. many Resolutions and Decrees were adopted. In particular, the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-4947 of February 7, 2017 "On the Action Strategy for further development of the Republic of Uzbekistan", PF-5614 of January 8, 2019 "On additional measures to further develop the economy and increase economic policy", Decree No. PF-5635 of January 17, 2019 "On the State Program for the implementation of the Action Strategy for the five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021 in the" Year of Active Investment and Social Development "December 18, 2017 PQ- 3437- Resolution "On the introduction of a new procedure for the formation and financing of state development programs of the Republic of Uzbekistan." In addition, President Mirziyoev highlighted this issue in his speeches on the effective implementation of the tasks of complex socio-economic development, the timely identification and elimination of a number of shortcomings that hinder the timely implementation of reforms in the country, and determines the priority of

investment projects in order to gain a foothold in the international arena [1].

The existence of a number of problems in ensuring maximum transparency of the Fund, which is the main criterion for assessing the effectiveness of the Fund for Reconstruction and Development in our country, has a negative impact on the intensification of the Fund's investment processes, development of social infrastructure and investment efficiency.

These circumstances require a radical overhaul of the procedure for forming investment programs, its financing mechanisms, increasing the transparency and efficiency of the selection of proposed projects.

At the same time, it is important to ensure maximum transparency of the Fund for Reconstruction and Development of the Republic of Uzbekistan.

The need to ensure the transparency of sovereign wealth funds is explained by the formation of sovereign wealth funds on the one hand, and by the efficient use of fund funds on the other.

We can see from world practice that in most countries the income of sovereign wealth funds is formed on the basis of funds from the export of strategic products and gold and foreign exchange reserves. The fact that not only the current generation but also future generations have a contribution to these sources of funding shows the need for transparent governance.

Transparency of the Fund's activities is an important factor in the effective use of sovereign wealth funds, ensuring the purposefulness, targeting of funds, prevention of looting of funds.

In world practice, the criterion for ensuring maximum transparency in assessing the effectiveness of sovereign wealth funds is one of the main criteria, and two different methods of determining it are common.

The first method is the Linaburg-Madwell Transparency Index, developed by Carl Linaburg and Michael Madwell of the Institute of Sovereign Wealth Funds as an understandable indicator of the level of transparency or information transparency of sovereign wealth funds.

The Linaburg-Madwell Transparency Index includes 10 indicators and is evaluated on the principle of adding 1 point to each completed indicator. We can see these figures in Figure 1 below.

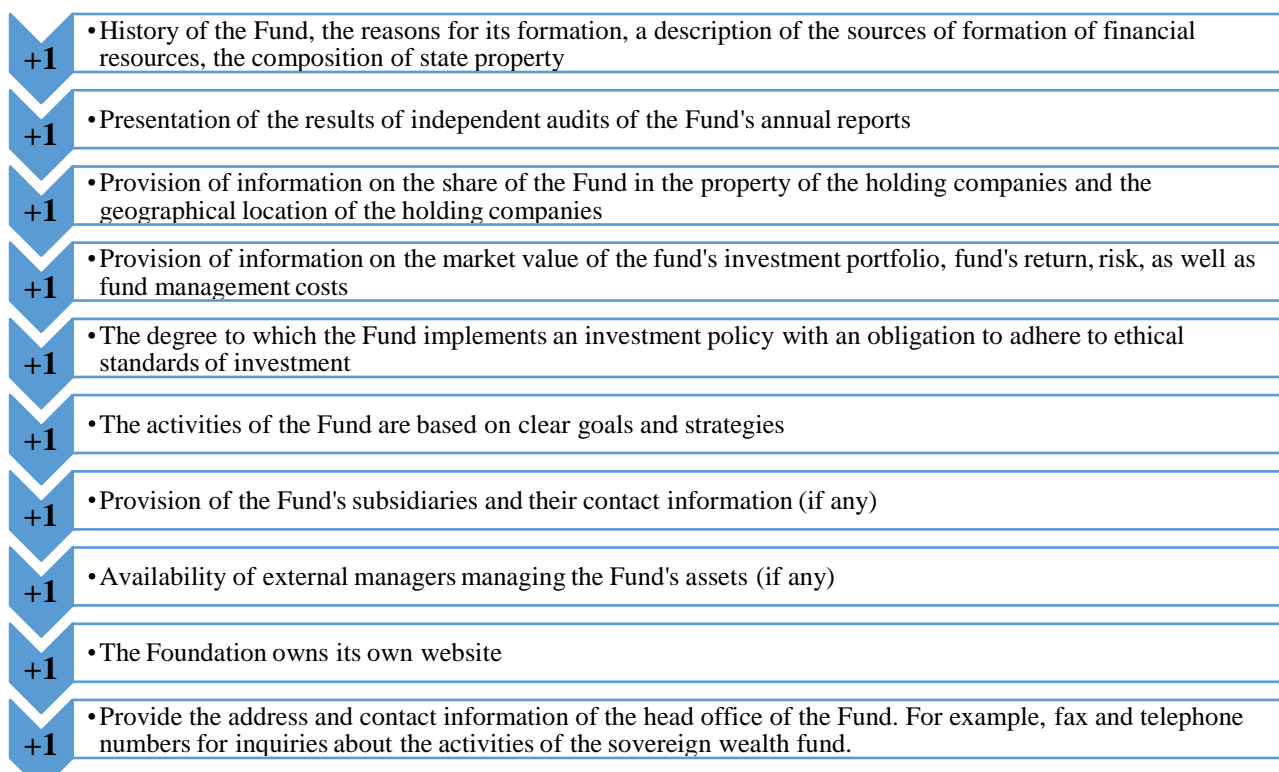

Figure 1. Indicators of transparency of sovereign wealth funds [7]

The transparency index is not defined at all because about 30 sovereign wealth funds in the world today do not publish data. In particular, there is no transparency index for the activities of sovereign wealth funds from Central Asia in Uzbekistan and Turkmenistan.

If we look at the index of transparency of sovereign wealth funds in countries where the sovereign wealth of the Fund depends on the export of raw materials, we can see that in Kazakhstan, Saudi Arabia, Qatar, Iran, Kuwait and Russia this figure is 5 points.

The second way to determine the transparency of sovereign wealth funds is the Santiago Principles, which are based on generally accepted rules approved by the 26 member countries of the International Monetary Fund. [7]

The principles of transparency are the result of the joint efforts of sovereign wealth fund managers in developed economies and emerging markets to create a comprehensive framework that provides a clearer understanding of fund activities. The Santiago Principles represent generally accepted rules and practices that adequately reflect the goals and investment activities of sovereign wealth funds.

These principles are based on the following fundamental positions:

- support for a transparent and robust organizational structure of fund management, including risk management and accountability, and appropriate operational control;
- ensuring compliance with all legal norms on the disclosure of information disclosed in the countries where investments of sovereign wealth funds are made;
- guaranteeing that sovereign wealth funds will invest only in terms of economic and financial risk, as well as in terms of profitability;
- promoting the stability of the global financial system and supporting the free flow of investment and capital.

The Santiago Principles include 24 principles. We can conditionally divide these 24 principles into three major groups:

- Compliance of the legal framework, objectives and financial resources of the funds with the macroeconomic policies of the country;
- Institutional bases of funds and principles related to the management structure;
- principles applicable to investment and risk management systems.

Many states with sovereign wealth funds are unable to implement even 50 percent of the Santiago principles. Such sovereign wealth funds come from the Middle East, Asia, the Russian Federation and other countries. At the same time, it should be noted that the Fund for Reconstruction and Development of the Republic of Uzbekistan is one of the sovereign wealth funds without maximum transparency.

In our opinion, the lack of transparency of the Fund for Reconstruction and Development of the Republic of Uzbekistan has the following disadvantages:

First, due to the fact that the Fund for Reconstruction and Development is part of the consolidated budget and is accountable to the people for its activities, the funds of the Fund are also equal to the budget. The requirements of the Principle of Transparency set forth in Article 17 of the Budget Code are equally applicable to the activities of the Fund, and despite the fact that it has been established for 13 years, this principle has not been implemented;

Secondly, the Action Strategy of the Republic of Uzbekistan pays special attention to ensuring the transparency of information on public funds, despite the fact that President Mirziyoev prioritizes the principle of openness and transparency in all areas, the slow pace of work in this area;

Third, the low level of openness and transparency in the development and implementation of state and regional programs, investment projects in this area allows the misuse and inefficient use of funds from the fund, as well as various cases of abuse;

Fourth, inefficient use of the Fund's resources, failure to take into account the effectiveness of investment projects, the presence of risks of looting and so on.

Based on the above, in order to ensure the openness and transparency of the Fund for

Reconstruction and Development of the Republic of Uzbekistan, special attention should be paid to the publication of the following information on the Fund's activities:

- The history of the Fund, the reasons for its formation, a description of the sources of funding, the composition of state property;
- Publication of quarterly and annual reports of the Fund;
- The annual reports of the Fund provide the results of independent audits;
- Participation of the Fund in the charter capital of corporate structures (business associations) and evaluation of their effectiveness;
- Provide information on the investment portfolio of the Fund and its market value, return on capital, risk, degree of diversification, as well as management costs of the Fund;
- Provide the Fund with the scope and geography of investment activities (only for one country, region or foreign countries);
- Information on projects implemented jointly with other institutions;
- The level of implementation of investment policy with the obligation of the Fund to comply with the ethical standards of investment;
- Availability of external managers to manage the Fund's assets (if any);
- Compliance of the Fund's website with the basic requirements of the official website of state and economic administration bodies, local state authorities.

The removal of restrictions on the official publication of information on the Fund's activities and the priority given to the above in ensuring transparency will ensure compliance with the above international principles.

This will allow the Republic of Uzbekistan to obtain a sovereign credit rating and fully demonstrate the economic potential and investment attractiveness of the country for international rating agencies and investors, as well as increase public confidence in the state and strengthen the confidence of domestic and foreign investors.

References

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-4947 of February 7, 2017 "On the Strategy for further development of the Republic of Uzbekistan".
2. Presidential Decree No. PP-3437 "On the introduction of a new procedure for the formation and financing of state development programs of the Republic of Uzbekistan", December 18, 2017.
3. Speech of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at a video conference on the organization of work on the basis of the new procedure for the formation and financing of state development programs of the Republic of Uzbekistan, January 17, 2018.
4. Sovereign Wealth Funds: Generally Accepted Principles and Practices (Santiago Principles) / International Working Group of Sovereign Wealth Funds. — 2008. <http://www.iwgswf.org/pubs/eng/santiagoprinciples>.
5. Суверен фондлар институтининг расмий сайти. – Sovereign Wealth Funds Institute (SWFI) <http://www.swfinstitute.org/fund-rankings>.
6. Jin ZHANG (2016) Enhancing the Transparency of Sovereign Wealth Funds: From the Middle East to China, *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 10:1, 90-120, DOI: 10.1080/19370679.2016.12023279
7. Dixon, A. (2014: winter). Enhancing the transparency dialogue in the “Santiago Principles” for sovereign wealth funds, *Seattle University Law Review*, Vol. 37, Issue 2.
8. Jumaniyazov I.T. “The progressive foreign experiments in the activity of sovereign wealth funds”. *PSYCHOLOGY AND EDUCATION* (2021) 58(1): Pages 4928-4935.
9. Jumaniyazov I.T. Impact of Development Finance Institutions on Economic Growth: Implications for Reconstruction and Development Fund of Uzbekistan. *International Journal of Management Science and Business Administration* Volume 4 Issue 2, January 2018, Pages 84-88.
10. Jumaniyazov I.T. The significance of Uzbekistan reconstruction and development fund’s

financial capital on economic growth of Uzbekistan. International Journal of Economics, Commerce and Management United Kingdom ISSN 2348 0386 Vol. VII, Issue 4, April 2019. <http://ijecm.co.uk/volume-vii-issue-4>.

11. Allie E. Bagnall and Edwin M. Truman. Progress on Sovereign Wealth Fund Transparency and Accountability: An Updated SWF Scoreboard // Peterson Institute for International Economics. – 2013.

Evaluation of the efficiency of management of sovereign funds

Inomjon T. Jumaniyazov¹, Murodjon B. Abdurasulov²

¹PhD in Economical Sciences, Associate professor Department of Finance, Tashkent Institute of Finance, Tashkent, Uzbekistan.

²Senior teacher Department of Budget accounting and treasury, Tashkent Institute of Finance, Tashkent, Uzbekistan

E-mail: inomjomscience@gmail.com ORCID: -0000-0003-0622-6601

This article discusses the criteria for evaluating the effectiveness of sovereign funds. In addition, each proposed criterion examined and analyzed a set of complex indicators that assess the degree to which each criterion is met. In particular, the economic policy chosen in the activities of sovereign wealth funds is consistent with the level of use of market revenues, fiscal stability, anti-cyclical fiscal policy, ensuring the required level of asset liquidity, ensuring maximum return at the appropriate risk level, socio-economic efficiency of investment projects. evaluation indicators based on transparency criteria.

Keywords: sovereign wealth fund, stabilization fund, development fund, unit trust, world financial market, sovereign wealth funds, welfare, investment, investment portfolio, efficiency, economic efficiency, investment projects, discount rate

Today, the most important problem is implementation of an effective policy in the field state financial reserves, in particular their use for development of the national economy and industrial modernization, and balancing the main macroeconomic indicators. The formation and use of state financial reserves is subject to ensuring the balance of the main macroeconomic indicators of the state. One of the leading regimes for the formation and use of state monetary reserves is considered to be the creation of a special fund of state monetary reserves and the definition at the legislative level of the method of its formation, placement and spending. it is also confirmed for what purpose the fund of monetary reserves was formed: dynamic balance of the federal budget, stabilization of the state economy, supplying future generations with sources of profit when natural resources are depleted, etc. The developed fund of monetary reserves is considered the subject of financial and budgetary planning and forecasting, and its structure associated with the state of the state budget.

In accordance with the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. 3751 of May 11, 2006, the implementation of projects on modernization and technical re-equipment of leading sectors of the economy, as well as achieving continuous, stable and balanced socio-economic development and effective structural and investment The Fund for Reconstruction and Development of the Republic of Uzbekistan, established to implement the policy, has been making a significant contribution to increasing investment in the economy and innovative development of the country.

In practice, the management of sovereign wealth funds is considered by financiers in the narrow sense as the management of the process of investing funds, ie the choice of investment instruments and investment objects, as well as changes in the requirements for investment assets.

It seems that the whole management is focused on the effective investment of funds, without

focusing on the purpose of the fund.

It is important to evaluate the effectiveness of sovereign wealth funds in each country.

The criterion for assessing the effectiveness of sovereign wealth funds is a set of performance indicators. Criteria and indicators for assessing the effectiveness of sovereign wealth funds are given in Table 1.

Table 1

Criteria and indicators for assessing the effectiveness of sovereign wealth funds [4]

№	Criteria	Indicators	Evaluation features
1	Correspondence of the selected economic policy to the level of use of market conjuncture revenues	Coefficient of use of market conjuncture income	The compliance of the received income with the target income is checked
2	Ensuring budget stability	NBD (Non-Raw Material Budget Deficit), PNBD (Initial Non-Raw Material Budget Deficit)	The dynamics and variability of these indicators are assessed
3	Pursuing fiscal policy against cycles	NBD (Non-Raw Material Budget Deficit), PNBD (Initial Non-Raw Material Budget Deficit)	The correlation of these indicators with the price of raw materials is estimated
4	Ensuring the required level of asset liquidity	A market spread is a time when stocks can be potentially bought	Analysis of the compliance of these indicators with the values given in the formation of the investment declaration
5	Ensuring maximum profitability at the appropriate risk level	Return on investment, investment risk, Sharp ratio, Trainor ratio, "observation error", "information ratio"	"Plan / reality" analysis is conducted
6	Socio-economic efficiency of investment projects	PP (return on investment), NPV (net income), IRR, MIRR (internal rate of return), R (return on investment), PI (profitability index), increase in the level of employment in the region, increase in wages and so on	A "plan / reality" analysis is conducted both at the design stage and during the implementation process. Based on these indicators, a decision is made on the implementation or rejection of the project
7	Maximum transparency of sovereign wealth activities	Linaburg-Madwell transparency index	Maximize performance

As part of the assessment of management effectiveness for all sovereign wealth funds, in our opinion, the criterion of the level of use of market conjuncture income should be applied to the selected economic policy. The level of use of market conjuncture revenues can be analyzed using the market conjuncture (raw material) income utilization coefficient, which is defined as the ratio of the use of market conjuncture income to expenditure purposes (transfers to the budget, extra-budgetary funds, etc.) to the received market conjuncture income. Crisis situations show that the level of use should be in line with the chosen economic policy of the state.

To assess the effectiveness of the management of sovereign wealth funds, it is necessary to use the criteria of fiscal sustainability and anti-cyclical fiscal policy in order to ensure the budget system budgets or budget balance (to cover the deficit).

From an economic point of view, the budget balance is a situation in which a portion of budget expenditures quantitatively corresponds to the total amount of revenues from all sources of financing, which ensures budget stability. The budget deficit, which is not related to raw materials, is essentially a cyclical deficit, the factor of its formation is the market situation (prices for raw materials).

The main way to ensure cyclical budget balance is the formation and use of all types of budget reserves to ensure the sustainability of the expenditure side of budgets. Sovereign funds are also included in these budget reserves.

Based on the market efficiency hypothesis and modern theory of investment formation proposed by Louis Bashele [5] and further developed by Harry Markovits [6] and William Sharp [7], a number of indicators can be distinguished to assess the effectiveness of sovereign wealth portfolio management. These indicators are actively used by experts in the management of hedge funds, mutual funds and others.

A portfolio that does not have a portfolio of other investments that are able to generate greater returns at the same risk level is considered effective [8].

In our opinion, the most important criterion for evaluating the effectiveness of sovereign wealth funds is to ensure maximum transparency. It should apply to all types of sovereign wealth funds. The increase in the number of sovereign wealth funds and the amount of funds accumulated in them draws serious attention to itself, as the fact that the funds of the funds can have a serious impact on the stock markets increases the transparency of activities.

The principle of transparency is the result of the joint efforts of sovereign wealth fund managers in developed economies and emerging markets to create a comprehensive framework that provides a clearer understanding of fund activities.

It is recommended to use the Linaburg-Madwell Transparency Index, developed by Carl Linaburg and Michael Madwell of the Institute of Sovereign Wealth Funds, as an understandable indicator of the level of transparency or information transparency of sovereign wealth funds.

Criteria for assessing the effectiveness of the management of individual sovereign wealth funds should be applied based on the specific type of sovereign wealth funds. The distribution of criteria for assessing the effectiveness of management by type of sovereign wealth funds is given in the table below.

Table 2

Criteria for assessing the effectiveness of the management of sovereign wealth funds by type of fund [13]

№	Funds criteria	Stabilization funds	Pension reserve funds	Unit trust	Development funds
1	Conformity of the level of use of conjunctural incomes to the chosen economic pol	+	+	+	+
2	Ensuring budget sustainability	+	-	-	-
3	Pursuing fiscal policy against cycles	+	-	-	-
4	Ensuring the required level of asset liquidity	+	+	+	+
5	Ensuring maximum profitability at a given risk level	-	+	+	-

6	Socio-economic efficiency of investment projects	-	-	-	+
7	Ensuring maximum transparency of sovereign wealth activities	+	+	+	+

Thus, in assessing the effectiveness of stabilization funds, it is necessary to use the criteria of fiscal sustainability, anti-cyclical fiscal policy and the necessary level of liquidity of assets of sovereign wealth funds.

The criterion for ensuring the maximum return on investment at the appropriate level of risk should be applied to savings and pension funds, the main purpose of which is to ensure the maximum possible return on investment.

The criterion of socio-economic efficiency of investment projects should be used to assess the effectiveness of development funds used to finance investment projects aimed at diversification and development of the economy.

Criteria for ensuring maximum transparency of sovereign wealth funds, compliance with the level of use of business income in the selected economic policy, as well as ensuring the required level of liquidity should be used to assess the effectiveness of all sovereign wealth funds, regardless of the type of fund.

As a result of the study of the criteria for evaluating the effectiveness of sovereign wealth funds, the following conclusions were drawn.

First, the evaluation of the performance of sovereign wealth funds shows the extent to which fund management achieves goals and achieves planned results as a result.

Second, in assessing the effectiveness of sovereign wealth funds, the level of use of conjuncture revenues in accordance with the chosen economic policy, ensuring fiscal stability, fiscal policy against cycles, ensuring the required level of liquidity of assets, ensuring maximum profitability at a given risk, socio-economic efficiency of investment projects.

transparency criteria should be used.

Third, in the structure of each of the above proposed criteria, it is necessary to use complex indicators that objectively assess the level of implementation of this or that criterion.

Fourth, when applying the criteria for evaluating the effectiveness of sovereign wealth funds, it is advisable to use certain types of funds based on their goals and objectives.

Fifth, the criteria for ensuring maximum transparency in the activities of sovereign wealth funds, compliance with the level of use of market revenues in the selected economic policy, as well as ensuring the required level of liquidity should be used to assess the performance of all sovereign wealth funds.

Sixth, in order to ensure maximum transparency of sovereign wealth funds, it is proposed to use the Linaburg-Madwell Transparency Index for all types of sovereign wealth funds.

References

1. Official site Sovereign Wealth Funds Institute (SWFI) [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.swfinstitute.org/fund-rankings>.
2. On the basis of resolutions of the President of the Republic of Uzbekistan PQ-3635, PQ- 3636, PQ-3651 and decrees PF-5326, credit lines were opened at the expense of the Fund.
3. Suxarev O. S. Teoriya effektivnosti ekonomiki. M.: «Finansi i statistika», 2009, s. 32.
4. Vasin E.A. Povishenie effektivnosti upravleniya suverennimi fondami v Rossiyskoy Federatsii: dis. kand. ek. nauk: 08.00.10/Vasin Yevgeniy Aleksandrovich. — M., 2015. — 191 s. 36-s.
5. Bachelier, L., Theory of Speculation / L. Bachelier // Translated by D. May from Annales scientifiques de L'Ecole Normale Superieure, Ser. - 1900.

<http://www.radio.goldseek.com/bachelier-thesis-theory-of-speculation-en.pdf>.

7. Markowitz, H. Portfolio Selection / H. Markowitz // Journal of Finance. - 1952. – Vol. - № 1. - P. 71—91.

8. Sharp, U.F. Investitsii / U.F. Sharp, G.Dj. Aleksander, D.V. Beyli. — M.: Infra-M, 2010. — 1028 s.

9. Stalla Review for the CFA Exams. 2007 edition. - DeVry / Becker Education Development Corp. - USA. - 2007. - P. 12—13.

10. Jumaniyazov I.T. “The progressive foreign experiments in the activity of sovereign wealth funds”. PSYCHOLOGY AND EDUCATION (2021) 58(1): Pages 4928-4935.

11. Jumaniyazov I.T. Impact of Development Finance Institutions on Economic Growth: Implications for Reconstruction and Development Fund of Uzbekistan. International Journal of Management Science and Business Administration Volume 4 Issue 2, January 2018, Pages 84-88.

12. Jumaniyazov I.T. The significance of Uzbekistan reconstruction and development fund’s financial capital on economic growth of Uzbekistan. International Journal of Economics, Commerce and Management United Kingdom ISSN 2348 0386 Vol. VII, Issue 4, April 2019. <http://ijecm.co.uk/volume-vii-issue-4>.

13. Jumaniyazov I.T. Evaluation criteria for the efficiency of sovereign funds. Global science and innovations 2019: Central Asia. International scientific conference. – Nur-Sultan (Kazakhstan), 2019 – 340 p. P. 226-229.

14. Jumaniyazov I.T. The impact of Uzbekistan Reconstruction and development fund’s expenditure on GDP growth. Science, research, development №16. Monografiya pokonferencyjna. – Barcelona, 2019. P. 50-54.

15. Truman, Edwin M. (2008). A Blueprint for SWF Best Practices. Policy Brief 08-3 (April). Washington: Peterson Institute for International Economics.

16. Allie E. Bagnall and Edwin M. Truman. Progress on Sovereign Wealth Fund Transparency and Accountability: An Updated SWF Scoreboard // Peterson Institute for International Economics. – 2013.

Развитие государственно-частного партнерства как условие роста инновационной экономики

¹Раджабов У.А., ²Касимова Ш.

¹к.э.н., доцент кафедры " Международные финансы и кредит ".

²Магистрант Ташкентского Финансового Института

²shaxnoza.kasimova89@mail.ru

Ключевые слова: партнерство, концессия, частные инвестиции, инновации, государственное имущество, частное предпринимательство, агентство.

Key words: partnership, concession, private investment, innovation, state property, private enterprise, agency.

Взаимодействие власти и бизнеса становится условием формирования эффективной экономической политики, повышения инвестиционной и инновационной активности по стране и в регионах, при использовании адекватных региональных стратегий, позволяет увеличить темпы роста ВВП, повысить эффективность бюджетного сектора экономики, снизить издержки при реализации инфраструктурных проектов. Смежными мероприятиями к этому стали принятие закона «О государственно-частном партнерстве». Как отмечает Ш.М. Мирзиёев: «Мы долго работали над проектом этого востребованного самой жизнью закона, необходимого для ускоренного развития нашей экономики. Он является эффективным

механизмом реализации конституционного права граждан на участие в делах государства и общества».¹

Развитие государственно-частного партнерства как механизма конструктивного взаимодействия власти и бизнеса в развитии ряда сфер инфраструктуры в республике уже имело место. Особая необходимость такого партнерства в аспекте трансформации экономики страны на индустриально-инновационный тип развития принадлежит науке и инновациям. Более того, такое взаимодействие государства с частным бизнесом сегодня – ключевой компонент инновационного преобразования общества.

В данной работе анализ развития государственно-частного партнерства в Узбекистане позволяет выявить потенциал как института стимулирования предпринимательской деятельности.

В настоящее время государственно-частное партнерство приобретает в узбекской экономике статус наиболее эффективного механизма финансирования и поддержки частного бизнеса и развития общественной инфраструктуры территорий и экономики в целом.

В нормативно-правовой базе Республики Узбекистан государственно-частное партнерство определяется как юридически оформленное на определенный срок сотрудничество государственного партнера и частного партнера, основанное на объединении их ресурсов для реализации проекта государственно-частного партнерства.

ГЧП может осуществляться в любой сфере, где госструктуры выступают в качестве поставщика. Соглашение о ГЧП — это договор между госорганом или госорганизацией и субъектом частного бизнеса (юридическим или физическим лицом). Частный партнер в его рамках выполняет функции государственного органа и/или приобретает право использовать в коммерческих целях объекты государственного имущества.

Основными инструментами реализации проектов ГЧП являются: концессия — одна из форм государственно-частного партнерства, при которой государство предоставляет частному партнеру имущество и земельные участки с выдачей разрешения на осуществление определенного вида хозяйственной деятельности, предусмотренной концессионным договором.

Важно отметить, что на расширение масштабов и форм взаимодействия государства и бизнеса в инновационной сфере влияет ряд факторов:

- во-первых, ГЧП предоставляет возможность вовлекать ресурсы частного сектора в процессы воспроизводства в отраслях и сферах, находящихся в собственности государства и региональных органов власти, а также использовать частную предпринимательскую инициативу для эффективности расходования бюджетных средств

- во-вторых, позволяет объединить усилия и ресурсы частного бизнеса и государства в рамках конкретных ГЧП-проектов формирует их дополнительные конкурентные преимущества.

Для обеспечения взаимодействия между государством и бизнесом в реализации инфраструктурных и социальных проектов путем использования механизмов государственно-частного партнерства, осуществление их системного мониторинга, в целях ускоренного решения общественно значимых задач на взаимовыгодных условиях, а также создания комплекса институциональных возможностей для эффективной координации и управления системой государственно-частного партнерства Постановлением Президента Республики Узбекистан от 20.10.2018 ПП-3980 создано Агентство по развитию государственно-частного партнерства при Министерстве Финансов Республики Узбекистан.

На сегодняшний день Агентством по развитию ГЧП реализуется 45 проектов:

1

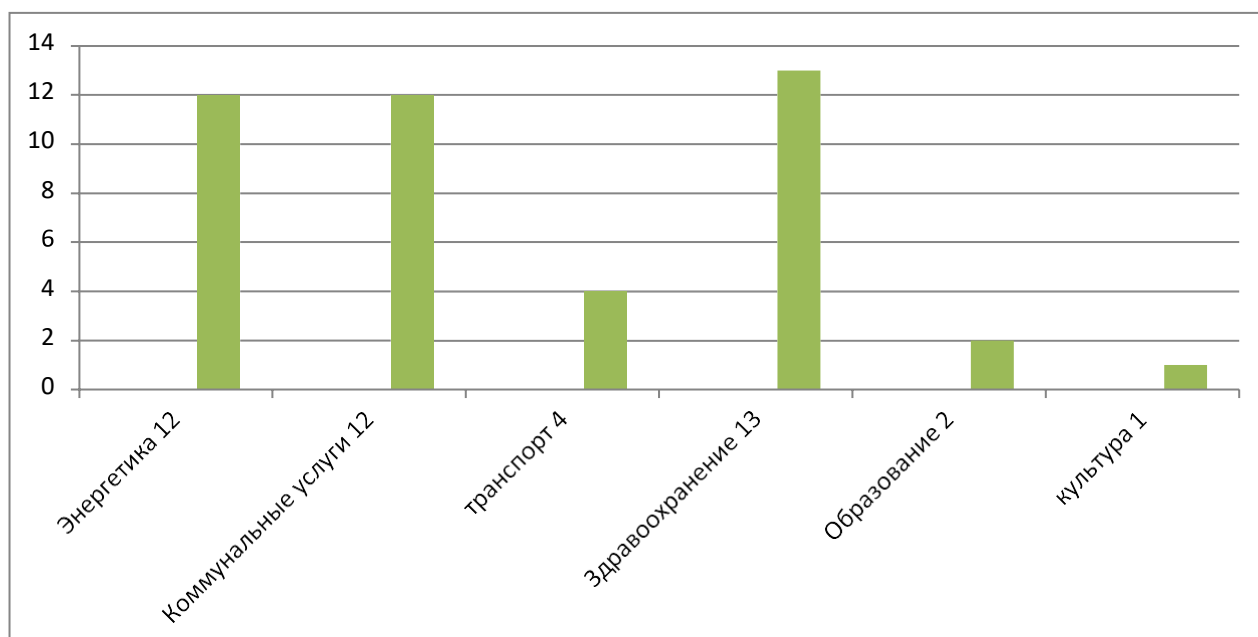

Рис.1 Проекты ГЧП на 2021 год²

Важнейшим условием успешной реализации структурных преобразований и привлечения частных инвестиций в сферу науки и техники является проведение государством эффективной инновационной и научно-технической политики в части разработки нормативно-правовой базы, поддержки фундаментальных и прикладных исследований, освоения и распространения научных исследований с учетом стратегических, экономических и социальных интересов.

Для Узбекистана концепция ГЧП является сравнительно новой, что предполагает наличия различных проблем, которые требуют решения:

- недостаточный опыт в осуществлении эффективного взаимодействия между государственным и частным бизнесом;
- государственная монополия в социальной и коммунальной сферах, городостроительстве и благоустройстве, дорожном хозяйстве, энергетике;
- слабая правовая и институциональная база;
- недостаточно квалифицированных кадров.

Опираясь на результаты оценки развития государственно-частного партнерства в Республике Узбекистан выявлены направления совершенствования данного механизма взаимодействия государства и частного предпринимательства на государственном уровне.

Успешное выполнение проектов ГЧП требует создания некоторых предварительных условий, например создание эффективной административной структуры, достаточно развитого частного сектора, на которую сильно подействовала пандемия и благоприятная инвестиционная среда. Началом решения данных проблем по моему мнению будет совершенствования нормативно-правовой базы:

- принять кардинальные меры по ускоренному внедрению системы государственно-частного партнерства;
- также нужно расширять сферы применения ГЧП, запускать проекты по новым формам ГЧП касающиеся сфер поддержания правопорядка, жилищно-коммунального хозяйства, топливной промышленности, энергетической и транспортной инфраструктуры;
- готовить профильных специалистов, внедрить необходимые знания в систему высшего образования, исследовании возможностей применения зарубежного опыта в сфере ГЧП в

² График составлен на основе данных из сайта Агентства по развитию ГЧП

экономике Узбекистана, привлекать специалистов из стран лидирующих в области ГЧП, такие как США, Великобритания, Франция и Германия;

- предоставление налоговых льгот организациям, вовлеченным в инновационную деятельность и реализующим объекты интеллектуальной собственности на внутреннем и рынке, и стимулированием потребителей наукоемкой продукции;

- крайне необходимо в ближайшее время без бюджетных затрат создать и запустить механизм эффективного управления ГЧП- проектами, осуществлять постоянную поддержку и контроль.

В Узбекистане все еще недостаточно используется ценнейший потенциал использования механизмов государственно-частного партнерства, способного стать катализатором инновационного развития экономики, а также значительно повысить уровень социально-экономического развития страны. Существенной особенностью ГЧП является то, что оно создает дополнительную мотивацию для частных инвесторов в организации конкурентоспособного высокотехнологичного производства в различных регионах страны с высоким научно-техническим и инновационным потенциалом.

Литература

1. Закон Республики Узбекистан N ЗРУ-537 «О государственно-частном партнерстве» от 10.05.2019 г.

2. ПП-3980 «О первоочередных мерах по созданию правовой и институциональной базы развития государственно-частного партнерства» от 20.10.2018

3. ПП-4913 «О дополнительных мерах по привлечению частного сектора в сферы, регулируемые государством» от 07.12.2020

4. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан N 259 «О совершенствовании порядка реализации проектов государственно-частного партнерства» от 26.04.2020 г.

5. Доклад Президента Шавката Мирзиёева на торжественном собрании, посвященном 27-й годовщине принятия Конституции Республики Узбекистан (7 декабря 2019 года)

6. <https://pppd.uz/>

7. <https://www.spot.uz/>

8. <https://review.uz/>

9. <https://journal.tsue.uz/>

Значение цифровых услуг в современной банковской практике

Х.А. Кобулов¹, А.Г. Каримова²

¹к.э.н., доцент, заведующий кафедрой «Финансы»

²магистрант специальности «Банковское дело и аудит»

Ташкентский финансовый институт, г.Ташкент, Узбекистан,

¹hqobulov@rambler.ru, ²karimovaguli8998@gmail.com

Аннотация

В тезисе доклада рассматриваются цифровые банковские услуги и их роль в экономике, классификация, цифровая трансформация банковского сектора, предоставление населению дистанционных цифровых банковских услуг и проблемы в этой сфере.

Ключевые слова: цифровой банкинг, цифровая трансформация, дистанционные услуги.

В контексте развития мирохозяйственных связей, интеграции экономик отдельных стран

и развития платежных систем, в частности, безналичных форм оплаты, наблюдается развитие цифровых банковских услуг. Внедрение электронных информационных технологий в банковской системе создало условия для реорганизации и улучшения дорогостоящих работ в этой сфере.

Цифровой банкинг означает полную цифровизацию банков и всей их деятельности, программ и функций. Это касается не только оцифровки банковских услуг и продуктов, но и интерфейса, который видят клиенты, а также автоматизации внутренних процессов. Цифровой банкинг - это автоматизация каждого шага банковских отношений, которая осуществляется онлайн, офлайн, с помощью мобильного и интернет-банкинга.

Цифровые услуги могут помочь в некоторой степени снизить затраты, и, в свою очередь, банк, предоставляющий цифровые услуги, может получить прибыль. Кроме того, изучение предпочтений клиентов через социальные сети, мессенджеры, создание цифровых банковских продуктов в интересах клиентов повышает конкурентоспособность банка. Ведь чем больше доля банка на рынке, тем выше вероятность увеличения его прибыльности.

Наши банки работали и работают над наличным денежным обращением, но сейчас эту модель адаптируют для работы с электронными деньгами. Современное общество проводит больше времени в цифровом пространстве, что указывает на необходимость полного пересмотра взаимоотношений банков с клиентами и способов их обслуживания. В настоящее время в узбекских банках существует несколько типов систем удаленного обслуживания клиентов. Это «Банк-Клиент», «Интернет-банкинг», «SMS-банкинг» и «WAP-банкинг». Предоставление клиентам цифровых банковских услуг призвано автоматизировать отношения между банком и его клиентами, обеспечивая скорость управления денежными средствами и качественный учет банковских операций.

Цифровые банковские услуги в основном связаны с открытыми в банке пластиковыми картами. Во многих развитых странах пластиковые карты являются неотъемлемой частью торговли и услуг. Сегодня все более актуальными становятся дистанционные платежи через мобильные приложения, а также возможность отслеживать доходы и расходы. Сегодня банковские карты являются ключевым элементом электронных банковских систем и все чаще заменяют обычные чеки и наличные деньги. Достаточно сказать, что в промышленно развитых странах безналичная оплата товаров и услуг составляет 90% всех денежных операций.

В частности, практика использования цифровых сервисов на рынке Узбекистана существует уже несколько лет и ее преимущества наглядно демонстрируются. Цифровой банкинг - это вид услуг с высоким уровнем безопасности. Это, прежде всего, выражается в снижении риска потери денег, устранении риска традиционных форм хищения, преимуществах при получении услуг на предприятиях торговли и обслуживания и финансовых транзакциях.

Цифровая трансформация банковского сектора в первую очередь ориентирована на удовлетворение потребностей клиентов и лучшее понимание их потребностей. Оцифровка предоставляемых продуктов и услуг приводит к формированию цифрового банкинга - метода информационного и оперативного взаимодействия с клиентами через веб-ресурсы, позволяющие удаленно управлять счетами и картами. Наряду с внедрением цифровых технологий необходимо улучшить подходы к управлению, лидерству и контролю. Среди препятствий на пути цифровой трансформации банковский сектор выделяет низкий уровень ИТ-компетенций внутри организации, устаревшую инфраструктуру информационных технологий, серверные системы и отсутствие инструментов для оптимизации трудоемких процессов.

Оцифровка банковских услуг требует больших вложений. Крупные банки имеют возможность привлекать лучших ИТ-специалистов, приобретать передовые технологии и применять их на практике, но это не всегда так для небольших региональных банковских

организаций. Кроме того, переход на цифровые бизнес-процессы в банке затрудняет доступ клиентов, не имеющих эффективного доступа к современным устройствам, к финансовым услугам. Например, первые банкоматы в мире были созданы в 1967 году, но полноценное использование этих устройств началось только в 80-х годах. Похожая ситуация произошла в США в 1981 году, когда был введен онлайн-банкинг, и эти онлайн-сервисы стали популярными только 20 лет спустя.

Сегодня многие финансовые технологии более сложны, чем программное обеспечение банкоматов, поэтому банкам необходимо подумать о создании простых интерфейсов и четких инструкций, и для банка имеет смысл разработать различные приложения, чтобы помочь клиентам освоить новые цифровые банковские услуги.

Литература

1. Указ Президента Республики Узбекистан № УП-5992 “О стратегии реформирования банковской системы Республики Узбекистан На 2020 — 2025 Годы” от 12 мая 2020 г.// Национальная база данных законодательства, 18.10.2021 г., № 06/21/6325/0972
2. Аббасов А.М., Мамедов З.Ф., Алиев С.А. Цифровизация банковского сектора: новые вызовы и перспективы. Экономика и управление. 2019;(6):81-89. [хтпс://doi.org/10.35854/1998-1627-2019-6-81-89](https://doi.org/10.35854/1998-1627-2019-6-81-89)
3. Багаутдинова, Н. Г. Новые конкурентные преимущества в условиях цифровизации [Текст] / Н. Г. Багаутдинова, Р. А. Никулин // Инновации. - 2018. - № 8. - С. 80-83.
4. Борисенко, В. С. Специфика взаимодействия банков и предприятий в условиях цифровой экономики / В. С. Борисенко // Инновационные технологии в машиностроении, образовании и экономике. – 2018. - № 1-2 (7) . – С. 420-424
5. Гобарева, Я. Л. Современные инновационные технологии в банковской сфере / Я. Л. Гобарева, О. Ю. Городецкая, И. А. Еременко // Банковские услуги. – 2018. - № 6. – С. 24-32
6. Dr.Deniza Aliyeva, Dr.Sherzod Aktamov. “The integration of innovative technologies and digital services into the banking sector of the Republic of Uzbekistan”. Management Development Institute of Singapore in Tashkent, 2019. 81 paGES.

Digital Economy: Implementation of Innovative Ideas

Куватова О.Ш.

Преподаватель кафедры “Финансы”
Ташкентский Финансовый Институт
oliyakuvatova0808@gmail.com

Keywords: digital economy, exponential growth, big data, economic agents, digital technology.

Abstract: This article analyzes some aspects of the formation and development of the digital economy, examines the differences and features of its functioning. It is noted that the development of the digital economy provides an opportunity for communication, exchange of ideas and experience.

The continuing complication of social structures and relations, which are increasingly based on modern digital technologies, causing an exponential growth in data flows, brings to the fore the question of the formation of the digital economy. The importance of the ongoing processes made it possible to raise the question of the formation of a new type of economy, where relations with regard to the production, processing, storage, transmission and use of an increasing amount of data acquire a dominant importance. The data become the basis for economic analysis, which examines the patterns of functioning of modern socio-economic systems. According to a number of experts, at

present it is not the very fact of owning a resource that is becoming important for an economic agent, but the availability of data on this resource and the ability to use it to plan its activities. The digital economy is at the heart of development in general and has an impact on industries as diverse as banking, retail, transportation, energy, education, healthcare and many others. Digital technologies such as the Internet of Things (IoT), big data (big data), the use of mobile devices and devices are transforming the ways of social interaction, economic relations, institutions. New ways of cooperation and coordination of economic agents are emerging for the joint solution of certain problems (sharing economy).[1]3

The core of the digital economy is the sector for the production of digital goods and the provision of services related to digital technologies. The statistics of the OECD countries, despite global instability, indicate a steady growth in world trade in digital economy products (on average, growth is about 4%), and the volume of services provided is growing at an outstripping pace (up to 30% per year). Enterprise spending on digital research is increasing, indicating that the digital sector is playing a key role in innovation. The digital infrastructure is developing and becoming more accessible, the quality of communication networks is improving with the introduction of 4G technologies and fiber-optic data transmission facilities, while prices, in particular, for mobile communication services are decreasing, opportunities for using mobile devices to access the Internet increase, which ultimately, allows us to predict the increasing coverage and development of digital technologies in the world.[2] 4It is important to pay attention to such aspects as the use of modern computing technology, software, and the availability of qualified specialists. It should be borne in mind that digital technologies have significant potential to accelerate innovation processes, therefore, indicators of investment in the development of a company's digital potential are an important factor in its competitiveness in modern conditions. The emerging new business models, network structures based on collective methods of production and consumption, are transforming traditional market relations and require the development of new solutions in the management of a modern firm. The further development of digital technologies is important for the entire economy as a whole. If now the share of retail trade on the Internet accounts for about 10% of all transactions, then in the future their number will only grow. The governments of many countries, predicting such changes, are increasingly striving to develop the digital economy, using its advantages to respond to key challenges of our time, such as reducing unemployment, fighting poverty, and environmental degradation. Modern national digital strategies relate to the development of the economy, the creation of innovative enterprises, the increase in employment of the population, and the formation of an effective public sector.

To measure the development of the digital economy by the OECD countries, a system of indicators has been developed that characterizes the following areas: development of the high-tech sector of the economy, its share in manufacturing products and services; investments in research and development, software development, education costs and additional retraining; development and release of information and communication equipment; creation of jobs in the field of science and high technologies; indicators of cooperation between corporations, venture capital firms, universities and research organizations; international flows of knowledge, international cooperation in the field of science and innovation; mobility of scientists, engineers, students; the dynamics of the spread of the Internet; the share of high-tech products in international trade.

List of references:

1. Дружинин А.М. Стратегия обмена знаниями в цифровой экономике 2017 г
2. Варнавский В.Г. Цифровые технологии и рост мировой экономики. 2018г

³ International Journal of Business and Management Invention. Volume 4 Issue 1. January. 2015. PP.60-66.

⁴ <https://www.researchgate.net>

3. Drucker P. (2015) Post-Capitalist Society. New York: HarperCollins
4. International Journal of Business and Management Invention. Volume 4 Issue 1. January. 2015. PP.60-66.
5. <https://www.jstor.org>
6. <https://www.researchgate.net>

The role of investments in the development of Uzbekistan economy

V. Nuritdinova
TFI docent

Each economic category plays its own role in the establishment of national economies and harmonized with the requirements of the time. Economic categories are diverse and varied, but each one is unique in the development of the national economy. Economic experience also shows this obviously.

One of the incessantly and dynamically developing categories of the national economy is the investment economic category and its role in the effective organization and development of socio-economic processes in a particular country.

In order to achieve the goal effectively, we first need to describe the investment economic category. Because a brief description can give you an idea of its significance. The investment regulations have been described in terms of specific, but differing, definitions of investment regulations, as well as scholarly presentations by domestic and foreign scholars. By combining these definitions, an economic description of investments can be made as follows: Investment is a set of values aimed at obtaining the economic effect (income, income, profit) of the financial, material and intellectual property of the investor (state, economic entities and individuals). That is, if the investment policy in each individual country is positive, it will have a tendency to increase the country's GDP. If there is a recession in the investment policy, the opposite would be the case, and GDP would have a slower pace than last year.

As the case in many developed countries, our country has developed and has begun to implement a number of regulations governing investment. The following are the main documents that have been adopted. Including:

- Law of the Republic of Uzbekistan "On Investment Activities", 1999. That law was amended in 2014 due to amendments and additions received again.

-Law of the Republic of Uzbekistan "On Foreign Investments", April 30, 1998.

-Law of the Republic of Uzbekistan "On Guarantees and Measures of Protection of Foreign Investors' Rights", April 30, 1998.

-Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated April 11, 2005 "On additional measures to stimulate the attraction of direct foreign direct investments".⁵

-A number of decisions of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan on investment and investment activities.

Unlike other CIS countries, the Law on foreign investment was among the first in the country. This normative document is also being improved to meet the requirements of the time. Under the law, thousands of foreign-owned businesses have been created in the national economy, and hundreds of working-age businesses are currently being provided with jobs. As a result, the unemployment rate in the country declined and social problems are also being eradicated opportunities are opening up. According to the current regulations foreign enterprises with foreign investments are established in the country in the territorial subdivision and structure.

World practice shows that in a developed market economy, investors with stable and

⁵ Adopted investment documents. www.lex.uz

economical potential are only able to achieve high economic returns from the invested country, region, business or project.

In addition, investors are very demanding and demanding, that is, they need different economic, political and social performance indicators until they are confident that they will be able to achieve the economic benefits (profit, income) that they will be able to meet. Therefore, attracting investors to an investment facility requires accurate economic calculations and in-depth financial analysis.

In the early years of independence we needed a lot of foreign investors. Therefore, it was important to ensure that most investments came under government guarantee. However, there is a certain limit and scope for foreign investors to always come under government guarantees. With the support of government-guaranteed investment projects in the national economy, appropriate measures have already been taken. There is a need to pay more attention to the direct involvement of foreign partners in the national economy, as well as direct investment. In our view, the existing scientific potential, a region rich in natural resources and a country with a low labor force, tend to further accelerate the current situation. For this purpose, we must implement the directions outlined by the President and develop scientific proposals and recommendations that meet the requirements of the time.

In our opinion, relying on available scientific potential and investment as well as maritime and ocean marine facilities recognizing that there is no direct exit, it is advisable to do the following:

- concession with foreign partners on road construction in mountainous areas accelerate the reduction of problems in this sector by concluding contracts;

- Investors with foreign direct investment are eligible if:

- know-how, i.e modern technology and technology;

- have international management experience;

- access to international markets (i.e transnational) companies or their affiliates.

Роль и необходимость финансового контроля и внутреннего аудита в системе государственных закупок

Паринова Д.

магистрант кафедры «Финансы»
Ташкентский финансовый институт

Аннотация. В тезисе рассмотрены особенности государственного финансового контроля и внутреннего аудита в системе государственных закупок Республики Узбекистан, приведены статистические данные по электронным государственным закупкам, а также описаны международные рекомендации для модернизации систем государственных закупок.

Ключевые слова: государственные закупки, финансовый контроль, уполномоченные государственные органы, финансовый аудит в сфере государственных закупок.

Система государственных закупок является ключевым, основополагающим компонентом в стратегическом управлении и оказании услуг в государственном секторе. С учетом объема бюджетных средств, задействованных в системе государственных закупок и при должном уровне управления ими, эффективность работы государственного сектора и уровень доверия граждан к государству должны повышаться. Тщательно продуманные системы государственных закупок приносят вклад в деятельность по реализации таких актуальных проблем, как защита окружающей среды, инновационный рост, создание новых рабочих мест, а также развитие малого и среднего предпринимательства.

Механизм финансового контроля призван обеспечить эффективное расходование

бюджетных средств при финансировании государственных и местных нужд. Поскольку конечные результаты гос.закупок в части их финансового обеспечения возможны при соблюдении законности и эффективности использования бюджетных средств соответствующих бюджетов, особое внимание необходимо уделить финансовому контролю. Целью данного тезиса является раскрытие сущности и механизма финансового контроля государственных закупок в Узбекистане.

Максимальная прозрачность системы гос.закупок и экономное расходование бюджетных средств – цель мониторинга и контроля государственных закупок. Всесторонний мониторинг помогает бороться с коррупционными схемами в этой сфере и усиливать конкуренцию среди поставщиков товаров, работ и услуг.

Совет по совершенствованию качества государственного регулирования в области государственных закупок выдвигает свои рекомендации и эффективные методы для модернизации систем государственных закупок, которые могут быть использованы на всех уровнях государственного управления, а также предприятиями государственного сектора. Вот некоторые из них:

Стороны должны обеспечить соответствующий уровень прозрачности системы государственных закупок на всех этапах цикла закупок.

Стороны должны придерживаться этических стандартов в рамках системы государственных закупок посредством использования общих норм и защитных механизмов, используемых в системе государственных закупок.

Стороны должны облегчить доступ потенциальных конкурентов к участию в государственных закупках независимо от размера предприятия.

Стороны должны совершенствовать систему государственных закупок, стимулируя использование цифровых технологий для поддержки соответствующих инноваций в сфере электронных закупок.

Стороны должны развивать кадровый потенциал в части государственных закупок.

Стороны должны стимулировать совершенствование деятельности в части государственных закупок посредством анализа эффективности системы.

Стороны должны использовать механизмы надзора и контроля для поддержки реализации принципа подотчетности в рамках всего цикла государственных закупок.

Стороны должны обеспечивать интеграцию государственных закупок в процессы управления государственными финансами, бюджетной политики и оказания услуг.

Данные рекомендации затрагивают весь цикл государственных закупок, интегрируя при этом данный механизм с такими элементами стратегического управления, как бюджетный процесс, финансовое управление и дополнительные формы оказания государственных услуг.

Вышеуказанные рекомендации способствуют эффективному распределению бюджетных средств, используя механизм государственных закупок как стратегический инструмент управления; повышают эффективность государственных расходов: экономия средств государственного бюджета в размере 1% приносит странам ОЭСР 43 млрд. евро в год; снижают риски неэффективного расходования средств и коррупции, которые зачастую присутствуют в крупных инфраструктурах, а также в проектах, предусматривающих необходимость осуществления государственных закупок.

Литература

1. Закон Республики Узбекистан от 22 апреля 2021 года № ЗРУ-684 «О государственных закупках».
2. Постановление Президента Республики Узбекистан от 23 августа 2017 года № ПП-3237 «О мерах по дальнейшему внедрению современных форм и методов осуществления

⁶ <https://goszakupka.uz/ru/article/kak-proizvoditsya-monitoring-i-kontrol-v-sfer>

государственных и корпоративных закупок товаров (работ, услуг)».

3. Постановление Президента Республики Узбекистан от 7 февраля 2011 года № ПП-1475 «Об оптимизации системы государственных закупок и расширении привлечения к ним субъектов малого бизнеса».

4. Постановление Президента Республики Узбекистан от 5 апреля 2013 года, ПП-1948 «Об оптимизации системы электронных закупок и расширении доступа к ним субъектов».

5. Указ Президента Республики Узбекистан от 07.02.2017 года № УП-4947 «О стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан».

6. О проблемах управления государственными закупками в Республике Узбекистан и направлениях совершенствования. Аналитическая записка. UNDP. Ташкент-2008.

7. С. Фишер и др. Экономика. Перевод с английского. Москва. Дело лтд. 1995г.

8. Горбунов-Посадов М.М., А.В.Ермаков, Д.А.Корягин, Т.А.Полилова. Предпосылки развертывания электронных торгов для государственных нужд. Препринт ИПМ им. М.В.Келдыша РАН, 2001, № 38.

9. Нестерович В.Н., Смирнов В.И. Конкурсные торги на закупку продукции для государственных нужд. – М.: Инфра-М, 2000.

10. Salvatore Schiavo-Campo, Daniel Tommasi. Managing Government Expenditure. ADB. 1999.

11. Thomas Dohrmann, Lenny Mendonca. Boosting Government productivity. The online journal of McKinsey & Company. November 2008.

12. E.R. Yescombe. Public-private partnerships. Principles of policy and finance. Published by Elsevier Ltd. UK.2007.

13. Impact Assessment of an Action Plan on electronic public procurement. Ramboll Management. 2004.

14. Ann Norton. Integrated Management. CIMA official learning system. Elsevier. Oxford. 2009.

Цифровизация бюджетной политики как основа стабилизации и устойчивого развития экономики страны.

Н.В. Юлдашева¹, Ф.М.Хайдарова²

¹PhD, и.о. доцента

²магистрант 2-го года обучения по специальности «Государственные финансы и международные финансы»

faridaxaydarova1995@gmail.com

Ташкентский Финансовый Институт, г.Ташкент

Аннотация:

Бюджетная политика выступает важной составляющей государственного финансового регулирования и эффективным инструментом реализации экономической политики страны по обеспечению макроэкономического равновесия в условиях институциональных преобразований. Создание и внедрение цифровых технологий, цифровых систем неизбежно влекут трансформацию, казалось бы, уже устоявшихся понятий и явлений. Происходящие метаморфозы, связанные с цифровизацией всех сфер жизни общества и государства, неизбежно проникают и в сферу бюджетной политики. Именно бюджет является одним из базовых и необходимых элементов государственного механизма, необходимого для его эффективного функционирования, что, в свою очередь, предопределяет его достаточно высокую востребованность в научной и законодательной сферах. Цифровизация стала уже объективной реальностью, позволяющей говорить и о так называемом «цифровом» бюджете.

Ключевые слова: Бюджетная политика, устойчивое развитие, бюджет, цифровой бюджет, бюджетное регулирование

«Цифровой» бюджет» - это бюджет, который формируется и исполняется с использованием различных цифровых (информационных, электронных) технологий.

Целью бюджетного регулирования является создание соответствующей общественной среды для устойчивого экономического роста и формирования действенных институциональных взаимоотношений по определению приоритетов перераспределения имеющихся финансовых ресурсов, осуществления действенного контроля за их использованием, реализация основных задач и стратегических целей общественного развития. Важным является адаптация бюджетной политики с тенденциями циклического экономического развития, что предполагает формирование современных финансовых институтов, сбалансирования фискальной нагрузки, содержание индикативных значений дефицита бюджета и государственного долга при содействии инновационной перестройке экономики. Вместе с тем, в условиях экономических преобразований важно дальнейшее развитие институциональных основ разработки и реализации бюджетной политики. Необходимым является обеспечение взаимосогласованного использования рычагов, инструментов и механизмов бюджетного регулирования с целью стимулирования экономического роста.

Бюджетная политика выступает действенным инструментом обеспечения макроэкономической стабилизации и дальнейшей активизации процессов экономического развития. Задачи бюджетного регулирования по формированию действенного распределения финансовых ресурсов, должны быть скоординированы со стратегическими целями устойчивого роста экономики страны и повышения жизненного уровня населения. Важным является обеспечение макроэкономической стабильности, установление оптимальных структурных пропорций в экономике, совершенствование социальной политики, формирования современных финансовых институтов. Исходя из цели и задач стратегии поступательного развития экономики, связанной с повышением уровня эффективности ее эндогенной составляющей, необходимо развитие институциональных основ бюджетной политики. Бюджетное регулирование определяет объемы первичного распределения валового внутреннего продукта, оказывает влияние на структуру сбережений и динамику долговых обязательств, выступает действенным средством решения основных задач общественного развития и должна стать инструментом реализации внутреннего потенциала экономического роста.

С целью обеспечения устойчивого экономического роста, целесообразным является определение основных принципов формирования бюджетной политики в системе экономического развития страны, которые заключаются в сочетании составляющих адаптивной институциональной архитектоники бюджетной системы и инструментов фискального регулирования, оптимизации структуры доходов и расходов бюджета, системы межбюджетных отношений и среднесрочного бюджетного планирования и прогнозирования, на основе установления взаимосвязи между тенденциями финансовой глобализации и приоритетами государственной финансовой политики.

Отметим, что бюджетная сфера активно и эффективно проходит всестороннюю «оцифровку», и это в целом позволяет говорить о бюджете как о «цифровом»; правовое оформление «цифрового» бюджета состоит из многоуровневого и комплексного регулирования и строится на междисциплинарном подходе, находится в стадии активного развития и происходит в границах общей цифровизации сфер деятельности государства с учетом специфики, характерной для бюджетной деятельности.

Литература

1. Бюджетный Кодекс Республики Узбекистан от 26 декабря 2013 года

2. Бароновский С.А. Правила бюджетной политики: основные типы и опыт их применения // Экономика и современный менеджмент: теория и практика. 2016.
3. Богославцева Л.В. Развитие теоретических подходов к разработке эффективной бюджетной политики // Новая наука: Современное состояние и пути развития. 2016.
4. Шмиголь Н.С. Бюджетная политика в условиях экономической рецессии: уроки зарубежного опыта // Экономика. Налоги. Право. 2016
5. Поветкина Н.А. Правовая форма интеграции информационных систем и информационных технологий в сферу публичных финансов. 2018

Отдельные вопросы совершенствования методов бюджетного регулирования в условиях цифровой трансформации экономики Республики Узбекистан

Юлдашева Н.В.

PhD, и.о.доц.кафедры «Финансы»

Ташкентский финансовый институт

nadirak@mail.ru

Ключевые слова: методы бюджетного регулирования, субвенция, дотация, бюджетная ссуда, регулирующие доходы

Аннотация: в тезисе рассмотрена действующая практика регулирования местных бюджетов республики, а также приведены пути оптимального межбюджетного регулирования в условиях цифровизации экономики

Системное понимание и исследование методов регулирования местных бюджетов в условиях цифровизации экономики требует их рассмотрения, как совокупности отношений, функционирующих одновременно на трех уровнях: как орудие государственной бюджетной политики, как средство удовлетворения интересов местных властей по решению их бюджетных проблем, как процесс сбалансирования местных бюджетов на основе разграничения расходных обязательств и доходных источников

В условиях цифровизации экономических процессов в качестве одного из мощнейших рычагов государственного регулирования экономики выступает бюджет, который с помощью алокативной функции определяет пропорции развития сфер материального и нематериального производства. Именно посредством бюджетных механизмов осуществляется регулирование местных бюджетов.

Проведённый анализ действующих методов регулирования местных бюджетов показал, что на сегодняшний день в результате неравномерного социального-экономического развития регионов наблюдается нехватка финансовых ресурсов у административно-территориальных образований, в результате чего последние прибегают к иным методам бюджетного регулирования. Анализ тенденций становления и трансформации системы бюджетного регулирования позволил выявить проблемы имеющие место в бюджетной практике Республики Узбекистан:

Во-первых, низка доля собственных доходов местных бюджетов, несовершенны нормативы отчислений по регулирующим доходам, несмотря на процессы финансовой децентрализации сокращается доля местных налогов, несовершенна система налогообложения имущественного и земельного налогов, нет чёткого разграничения расходов между звеньями бюджетной системы, во многих бюджетах высока доля межбюджетных выравнивающих трансфертов.

Из вышесказанного вытекает вывод, что одной из важных и первостепенных проблем, требующей решения является укрепления доходной базы местных бюджетов посредством

увеличения собственных доходов местных бюджетов. Так, если ранее местные бюджеты формировались за счёт 4 налогов и сборов, то с 2019 года в местные бюджеты поступают 2 налога, бюджетоносящий налог на потребление бензина, газа, дизельного топлива был закреплён за областным и городскими бюджетом, а в бюджеты районов осуществляется отчисления лишь незначительные суммы, также был унифицирован налог на развитие социальной инфраструктуры.

В связи с этим на наш взгляд, одной из целесообразных мер по укреплению собственных источников местных бюджетов является закрепление налога на доходы от сдачи имущества в аренду, а также налога на нерудные строительные материалы за местными бюджетами.

Анализ современной бюджетной практики показывает, что система распределения расходных полномочий местных бюджетов имеют ряд проблемных установок сверху, решение которых обеспечит эффективность мер бюджетного регулирования путем повышения эффективности управления ресурсами местных бюджетов.

Имеющийся механизм закрепления финансирования расходов территориальных подразделений ряда бюджетных организаций за республиканским бюджетом становится причиной снижения контроля за адресностью расходов, низким уровнем заинтересованности местных органов власти от эффективного использования этих средств. Рост значения децентрализации в целях обеспечения эффективного использования бюджетных средств вызывает необходимость пересмотра действующей системы финансирования этих расходов территориальных подразделений ряда бюджетных организаций за счёт местных бюджетов.

Литература

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 5.10.2020 , УП- 6079. «Об утверждении Стратегии «Цифровой Узбекистан-2030» и мерах по её эффективной реализации в 2020-2022 годах»
2. Закон Республики Узбекистан от 2 сентября 1993 года ЗРУ-913–ХП. «О государственной власти на местах»
3. Закон Республики Узбекистан от 9 декабря 2019 года, ЗРУ- 589 «О Государственном бюджете Республики Узбекистан на 2020 год»
4. Закон Республики Узбекистан от 25 декабря 2020 года , ЗРУ-657 «О Государственном бюджете Республики Узбекистан на 2021 год»

Цифровизация деятельности органов государственной власти –зеркало осуществляемых реформ

Юлдашева Н.В.

PhD, и.о.доц.кафедры «Финансы»

Ташкентский финансовый институт
nadirak@mail.ru

Аннотация. В тезисе раскрывается роль цифровых технологий в активизации, упрощении финансовой деятельности органов государственной власти на местах. Проведён обзор реформ, проводимых в Республике Узбекистан в частности показывается роль процессов цифровизации в обеспечении эффективности государственного и общественного управления, развития социальной сферы способствующее кардинальному улучшению жизни населения.

Ключевые слова: цифровизация, органы государственной власти на местах, Фонд поддержки развития цифровой экономики, эффективность государственного управления

Начавшиеся процессы цифровизации затронули все сферы человеческой деятельности. Отмечая важность цифровизации хотелось бы отметить, что выступая в Послании к Парламенту Президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёев предложил назвать 2020 год «Годом развития науки, просвещения и цифровой экономики». Каждый задался вопросом «Почему наравне с наукой и просвещением стоит цифровая экономика?» и получил соответствующий ответ. Во время инновационного развития, когда стремительно быстро развиваются все отрасли и сферы встаёт необходимость цифровизации всех процессов, что обеспечит высокое качество, мгновенное решение управленческих, финансовых вопросов с помощью новых продуктов научно-технического прогресса и т.д. а ускоренный переход на цифровую экономику определён в качестве приоритетной задачи на следующие 5 лет.

В современном мире цифровые технологии играют решающую роль во всех сферах. В Узбекистане также осуществляется постепенный переход к цифровизации всех процессов и тем самым укрепляет свои позиции на мировой арене. Так, в 2017 году запущена новая версия Единого портала интерактивных государственных услуг (my.gov.uz), создано Национальное агентство проектного управления при Президенте Республики Узбекистан, а в 2018-м образован Фонд поддержки развития цифровой экономики «Цифровое доверие» с целью привлечения и консолидации средств инвесторов для реализации проектов в сфере на условиях государственно-частного партнерства, в том числе связанных с внедрением технологии блокчейн. Так по итогам 2019 года в Международном индексе по развитию информационно-коммуникационных технологий наша страна поднялась на 8 позиций. С целью дальнейшего развития информационных технологий принято Постановление Президента «О мерах по широкому внедрению цифровой экономики и электронного правительства» от 28 апреля 2020 года. В документе изложены комплексные меры по исполнению поставленных задач. Разработан проект Указа главы государства «О стратегии развития искусственного интеллекта в Республике Узбекистан в 2021-2022 годах».

Важной вехой в дальнейшем развитии цифровой экономики стало принятие Указа Президента от 5 октября 2020 года «Об утверждении Стратегии «Цифровой Узбекистан-2030» и мерах по ее эффективной реализации», целью которого является переход на цифровую экономику с учетом современных реалий. Однако показатели доли цифровой экономики в ВВП в стране составляет 2,2 процента. В стратегию вошло более 220 приоритетных проектов, предусматривающих совершенствование системы электронного правительства, развитие отечественного рынка программных продуктов и информационных технологий.

Принятие Стратегии «Цифровой Узбекистан-2030» и «дорожной карты» по её реализации в 2020-2022 годах создаст в первую очередь нормативно-правовую базу для перехода на цифровую экономику. Документ включает такие приоритетные направления, как развитие цифровой инфраструктуры, электронного правительства, национального рынка цифровых технологий, образования и повышения квалификации в сфере информационных технологий. Особенностью принятой Стратегии является тот факт, что предусмотрена реализация 2 программ: цифровизация регионов (территориальный подход) и цифровизация отраслей (отраслевой). Данное предусматривает повышение с 78 до 95% уровня подключения к интернету; внедрение свыше 400 информационных технологий, электронных услуг; обучение 587 тыс. человек программированию, в том числе в рамках программы «Один миллион программистов»; внедрение свыше 280 инфосистем и программных продуктов по автоматизации процессов управления.

Так в рамках реализации задач принятой Стратегии цифровизации регионов также определены 13 образцовых районов и городов по цифровой трансформации в 2020 году, а уже в первой половине 2021-го осуществлена работа ещё в 16 районах и городах, за каждым из которых прикреплены руководители Министерства по развитию информационных

технологий и коммуникаций и подведомственных предприятий, разработаны «дорожные карты». Также в качестве механизма реализации с 1 ноября 2020 года на одного из действующих заместителей руководителей всех министерств и ведомств, органов исполнительной власти на местах возлагаются полномочия заместителя руководителя по цифровизации (Chief Digital Officer). Руководители министерств и ведомств, органов государственной власти, успешно внедряющие программу на местах, премируются в размере 30% оклада. Кроме того с 2021 при выдаче ID-карты стал формироваться личный кабинет гражданина для взаимодействия с госорганами; С 1 августа 2021 создана возможность оплаты госпошлин, сборов, штрафов и иных обязательных платежей в режиме онлайн.

Как известно, широкое применение цифровых технологий повышает качество продукции и услуг, снижает расходы и является эффективным инструментом в борьбе с коррупцией, а самое главное внедрение цифровых технологий способствует эффективности государственного и общественного управления, развитию социальной сферы, таким образом, способствуя кардинальному улучшению жизни населения.

Литература

1. Постановление Президента от 28 апреля 2020 года, ПП-4699 «О мерах по широкому внедрению цифровой экономики и электронного правительства»
2. Указ Президента Республики Узбекистан от 5.10.2020 , УП- 6079. «Об утверждении Стратегии «Цифровой Узбекистан-2030» и мерах по её эффективной реализации в 2020-2022 годах»
3. Закон Республики Узбекистан от 2 сентября 1993 года ЗРУ-913–ХП. «О государственной власти на местах»

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

Секция 1. Экономиканың цифрлық трансформациясы: жаңа бизнес-модельдер, технологиялар және құзыреттіліктер

Секция 1. Цифровая трансформация экономики: новые бизнес-модели, технологии и компетенции

Section 1. Digital transformation of the economy: new business models, technologies and competencies

М.К. Асанова Р.А.Рахимжанова А.М.Сайлау	Развитие информационных технологий	4
М.Bednarczyk, A.Szuszakiewicz- Idziaszek	Виртуальные организации в экономике, основанной на знаниях	7
Газизова М.Р.	Қазақстандағы жастар еңбек нарығындағы құрылымдық ерекшеліктері	11
Гелашвили Н.Н.	Бизнес-планирование как фактор устойчивого развития предприятия в современных условиях	14
Н.Н. Гелашвили, Д.А. Силищев	Роль интеллектуального анализа данных в страховой индустрии	18
Дубинина М.В., Бытко Д.К.	Внедрение современных информационно-инновационных технологий в аграрный бизнес	22
Ескендир Н.Н., Ақмолда М.Н., Маралов М.М., Нұралы А.Б	Қазақстан экономикасын цифрландыру процесіндегі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың экономикалық аспектілері	26
Есполова Ж.М	Инновациялық компаниялардың даму кезеңдері және олардың типологиясы.	30
С.Ф. Ерёмина, Е.А. Гордеева	Влияние Brexit на цифровизацию в Великобритании и тенденции цифровой трансформации	34
Жақсылық Ә.Ә., С. Кулмаганбетов	Қазақстандағы білім беруді цифрландыру	37
Ж.М. Жартай, А.Б. Заркенов	Цифровая трансформация бизнеса в Республике Казахстан	42
Н.Э. Жиянова	Роль цифровых технологий в повышении инвестиционной активности	47
Ж.М. Куаныш, М.К. Асанова, Р.А.Рахимжанова	Экономиканың цифрлық трансформациясы: жаңа бизнес-модельдер, технологиялар және құзыреттіліктер	51
Л.А. Корчевская	Формирование ключевых компетенций менеджера в эпоху диджитализации	54
Н.Б. Құттыбаева, Ш Құсаинова.	Қазақстанның цифрлық экономикасы жағдайында банктердегі және компаниялардағы тәуекелдерді басқару жүйелері	56

А.К. Мазина	Ауыл шаруашылығындағы энергия үнемдеудің ұйымдастырушылық-экономикалық механизмнің мәні	62
А.О. Мусабекова, Г.С. Ақыбаева	Қазақстандағы әйелдер кәсіпкерлігі дамуының әлеуметтік-экономикалық ерекшеліктері	66
С.Т. Мусина	Влияние пандемии COVID-19 на миграционные процессы в Республике Казахстан	70
М.Ә.Нұржан	Қазақстанда электронды кәсіпкерліктің даму алғышарттары	75
Г.А. Райханова, Н.Б. Құттыбаева, Қ.Т. Таттымбетова	Әлеуметтік-экономикалық жүйелердегі цифрлық трансформациясының әдістемелік негізгі аспектілері	79
Г.К. Рахимжанова, А.Ж. Жарасбаева	Цифрлық трансформация жағдайындағы тұтыну теориялары	84
А.Н. Рахимова, Д.М. Темирбаева	Место Казахстана в проекте «Экономический пояс Шелковый путь»	87
Д.А.Сабитова, Н.Б. Құттыбаева	Сандық экономика жағдайында компанияларды басқару	91
А. Сабыржан, Б.Х.Раимбеков	Цифрландырудың кәсіпорынның персоналын басқару жүйесін трансформациялауға әсері	93
Д.Б.Сеитова, Ж.М. Жартай, М.К. Канкулов	Особенности формирования благоприятной институциональной среды для развития бизнес-активности молодежи в Казахстане	96
A. Szuszkiewicz- Idziaszek, M.Bednarczyk	Развитие предприятий в киберпространстве во время пандемии Covid-19	100
С.Г. Симонов, Т.П. Притворова, А.К. Атабаева	Влияние мировых вызовов Индустрии 4.0 и Covid-2019 на занятость в отраслях Казахстана	105
Я.Собонь, А.А. Степанов, М.В. Рыбин, Р.В. Селезнева	Тренды цифровизации кооперативного сектора экономики в концепции инновационного развития	108
Н.Б. Хасенханов, Ж.М. Жартай, А. Төлеуұлы	Туризм индустриясының даму тарихы, кезеңдері мен құрылымдық-ғылыми негіздері	113
E. Chomać-Pierzecka	Интернет-бизнес в современных экономических реалиях	118
T.K. Shuren	Digital marketing strategy for future	122

**Секция 2. Қаржы секторының цифрландыру трендтері: цифрлық активтер,
электрондық ақша және криптовалюта**
**Секция 2. Тренды цифровизации финансового сектора: цифровые активы,
электронные деньги и криптовалюты**
**Section 2. Trends in the digitalization of the financial sector: digital assets, electronic
money and cryptocurrencies**

Ү.Т. Акбайев, В.М. Abdirakhmanov	Cryptocurrency and Kazakhstan	126
В.В. Варзин	О концепции и перспективах внедрения цифровой валюты Банка России	128
М.Д. Исмоилова	Цифровизация финансовой системы в условиях четвертой промышленной революции	130
А.Қ. Қарибаева	Цифрлық ипотека: цифровизация саласындағы жаңа тренд	135
Л.С. Комекбаева, Е.Т. Акбаев, Д.Е. Тусупова	Банк саласындағы цифрландыру үрдісінің қазіргі жағдайы	138
Л.С. Комекбаева, Н.А. Лисова	Цифровизация экономики: развитие системы электронных денег в Республике Казахстан	141
А.Б. Мыржықбаева	Инфраструктурные особенности и влияние цифровой валюты на архитектуру мировой финансовой системы	144
А.Б. Мыржықбаева, К.А. Грачева, Л.М. Айтбаева	Экономический потенциал криптовалюты в эпоху глобальной цифровизации	150
А.Ж. Тиштықбаева	Цифрлық экономика жағдайындағы салықтық әкімшілендіру	154
А.Ж.Тиштықбаева, С.Б. Жеңісбай, Д.А. Курманали	Криптовалюта цифрлық валютаның құралы ретінде	158
А.Ж.Тиштықбаева, А.М. Мейрман, Д.Е. Ундикерова	Міндетті медициналық сақтандыру жүйесіндегі инновациялар	161
А.Ж. Тиштықбаева, У.Н. Шакмурат, Қ.А. Сеитова	Цифрлық экономикаға арналған инфокоммуникациялық технологиялар	167
Г.Р. Топшахова, М.Е. Галымова, А.М. Айтпекова, С.К. Кулбаракова, М.Б. Дәулетов	Қазақстан Республикасында сақтандыру ісін цифрландырудың даму бағыттары	170
Г.Р. Топшахова, И.А. Мансурова	Цифрландыру табысқа салық салу жүйесін дамыту факторы ретінде	174

Секция 3. Цифрлық және инклюзивті даму экономикасындағы басқарудың жаңа парадигмасы

Секция 3. Новая парадигма управления в экономике цифрового и инклюзивного развития

Section 3. New paradigm of management in the economy of digital and inclusive development

Г.С. Акыбаева, Д.Д. Бекжан	Аймақтық деңгейде денсаулық сақтау саласын басқару жүйесі	179
А.А. Әбіл Г.С.Акыбаева	Возможности использования дизайн-мышления в проектной работе государственных органов	182
Р.А. Abramov, D.R. Batkeeva, Z.Tengebekova	The digital economy as the global trend that defines a new paradigm of development	186
Г.С. Акыбаева, Д.Д. Бекжан	Қазақстан Республикасында пандемия кезіндегі денсаулық сақтауды дамыту	190
Н.Б. Давлетбаева, А. Елдос	Еңбекақы есебін ұйымдастырудың теориялық негіздері	193
Б.Қ Джазықбаева	Әлеуметтік қызмет көрсету ұйымдарында персоналды қалыптастыру	197
С.С. Дарибеков, Е.В. Нестеренко	Особенности развития экономической безопасности предприятий малого и среднего бизнеса в постковидный период	200
З.А. Ескерова, А.А.Дәрігүл	Электрондық сауданы мемлекеттік реттеу	203
С.К. Ержанова, Б.Е. Айғожин	Қазақстанның көлік-логистикалық жүйесін дамытудағы экономикалық басқару	206
З.А. Ескерова, С.Б. Жеңісба	Қазақстандағы персоналды жалдау ерекшеліктері	210
С.К. Ержанова, Ж. Хусты, В.Д.Макридов	Теоретико - методологические аспекты управления инновационного потенциала предприятия	213
С.К Ержанова., А.О. Захарченко	Цифровые технологии в государственном управлении природоохранной деятельности Республики Казахстан	218
Ж.В.К.azykbayeva, К.В. Kalykova	Development of human capital in innovative economic systems	220
А.М. Иманбекова, Е.А. Ставбуник	Влияние цифровизации на качество государственного управления в Республике Казахстан	225
Е. Kultanova , О.Denisova	Human resource management during the COVID-19 pandemic	231
Т.Б. Казбеков, Е.С. Туkenov	Предпосылки создания специальных экономических и индустриальных зон в Республике Казахстан	233
С.Ш. Мамбетова, Т.Б. Казбеков,	Қазақстан Республикасының азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің	236

Н.С. Жүніс R. Magda, Zh.G. Shugaipova, M. Nabiyeva	ұйымдастырушылық мәселелері Actual problems of the staff of specialists in the oil and gas industry of Kazakhstan	239
Мамбетова С.Ш., Серікбол Б.С.	Білім беру менеджменті бойынша Қазақстан және шет елдер тәжірибелеріндегі инновациялық қызмет	242
Ниязбекова Ш.У., Манасбаева А.К., С.С. Дарибеков, Муканова А.С.	Шағын кәсіпкерлікті дамытудың экономикалық тетігін жетілдіру жолдары.	247
Тусупбаева Б.С., Тұңғышбек А.М., Акашева Р.Е.	Экономиканың цифрлық трансформациясы: технологиялар	252
Токсамбаева А.Б., Кандратъев Р.Р., Абенов Б.Н.	Управления персоналом организации: современные методы	256
Тусупбаева Б.С., Жеңісбай С.Б.	Онлайн оқытуды техникалық қамтамасыз етудің студенттердің әлеуметтенуіне әсері	258
Тусупбаева Б.С., Курманали Д.А.	Персоналды басқару және адам ресурстарының тиімділігін бағалау әдістемесі	261
Утегенова Ж.М., Жакбекова А.А., Калиев Б.А.	Цифровая трансформация экономики: новые бизнес-модели, технологий и компетенций	265
Ұзақбай С.Е., Утегенова Ж.М.	Адами капиталды дамытудың инклюзивті саясаты	268
Тусупбаева Б.С., Муратова С.М.	Экономиканы цифрландыру: жаһандық трендтерге шолу	271
Тусупбаева Б.С., Әжібек Ж.Қ.	Қазақстан Республикасының әлемдік экономикалық қатынастарға кіруін жетілдіру мәселелері мен жолдары	275
Тусупбаева Б.С., Мұқатай А.Д.	Білімге негізделген экономика қоғам дамуының заңды кезеңі ретінде	280

**Секция 4. Экономиканы цифрландыру контекстінде есепті, аудитті, талдауды және
бағалауды үйлестіру**

**Секция 4. Гармонизация учета, аудита, анализа и оценки в контексте
цифровизации экономики**

**Section 4. Harmonization of accounting, audit, analysis and evaluation in the context of
digitalization of the economy**

Ақынов Д.М.	Кәсіпорынның іскерлік белсенділігін арттыру.	286
Аленова А.А., Айтуган Н.М., Курмангали А.Ж., Серикова М.А.	Жергілікті бюджеттің атқарылуының тиімділік аудитіндегі цифрландырудың рөлі.	287
Ахметов А.Б., Касымханова Г.С., Рамазанова М.Ш.	Аудиторлық тексеру үрдісінде кәсіпорынның қызметін экономикалық талдау	292
Кабдыбай А.К., Талакова М.В.	Методы прогнозирования финансовых результатов в условиях цифровизации	298
Ламбекова А.Н.,	Төртінші революциялық жағдайындағы ішкі	300

Серіков Ә.Ж., Н уржанова И.С.	аудит.	
Назаренко Е.А., Николаенко М.С.	Учет и оплата труда.	304
Sitenko D.A., Murashova E.V	Academic entrepreneurship as a mechanism of technology transfer	308
Ситенко Д.А., Оспанов А.Б.	Анализ современного состояния системы государственного аудита и финансового контроля в Карагандинской области Республики Казахстан.	310
Сыздыкова Ә.Ж., Кенжебеков А.Н.	Контроллинг: зарубежный опыт использования	314
Syrtseva S.V., Luhova O.I.	Features of accounting of virtual currency (cryptocurrency) as a component of virtual assets of Ukraine	319
Cheban Y.Y., Pisochenko T.S.	Information and technical context of organization of Prozorro electronic platforms.	323
Шакеев С.С., Махмұт Т.С.	Қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді дебиторлық берешекті бухгалтерлік есебі мен талдауының міндеттері	326
Шакеев С.С., Сейтмағзамова А.Т.	Шоғырландырылған қаржылық жағдай жөніндегі есептілікті қалыптастырудың ережелері	330
Шакенова Г.А.	Бухгалтерлік есеп және аудиттегі цифрландыру	335
Шакирова Г.А., Сыздыкова Д.И., Цой Ю.Ю.	Управление денежными потоками в деятельности предприятия	338
Shermuxamedova Sh.A., Erniyazova Sh.S.	Provision of budget and tax transparency as a factor of increasing the efficiency of public finance management	343
Шодиев Э.Т.	Актуальные вопросы организации управленческого учета в сфере телекоммуникационной отрасли Республики Узбекистан в контексте цифровизации экономики	345

**Секция 5. Цифрлық экономика жағдайында маркетингтік қызметті
трансформациялау**

**Секция 5. Трансформация маркетинговой деятельности в условиях цифровой
экономики**

Section 5. Transformation of marketing activities in the digital economy

Арынова Ж.З., Газиева Ж	Логистикадағы жұмысты қолдауға бағытталған электрондық құжат айналымы жүйелері (collaboration).	352
Бименде А.С.	Цифровая трансформация Казахстана: digital-проекты в туристской отрасли	355

Бурлаков Л.Н., Кенжетаетаева А.С., Абишев Н.К.	Внедрение маркетинговых коммуникаций в деятельность государственных органов Республики Казахстан	358
Гребенюк Д.Д., Смирнова А.И.	Роль цифровых продуктов в развитии туризма в Казахстане	363
Искакова А.Т., Джумабаева Ш.Б., Кулдеева А.Т	Digital маркетингтегі жаңашыл трендтер	367
Е. В. Коньшев	Анализ применения цифровых технологий предприятиями туристской индустрии Кировской области	370
Кульжамбекова Б.Ш., Дударь З.В., Фролов Р.А., Куцевалова Д.А.	Цифровизация экономики Казахстана	373
Нурмаганбетова А.Ж.	Особенности и перспективы развития франчайзинга в Казахстане	378
Петренко Е.С., Садуов А.Ж., Муканов Б.О.	Влияние пандемии коронавируса на туристский рынок Казахстана.	382
Родина Л.А., Мамраева Д.Г., Токсамбаева А.Б.	Роль инновационного маркетинга в коммерциализации результатов интеллектуального труда	387
Сатыбалдинова А.А.	Современные маркетинговые технологии как фактор повышения туристской конкурентоспособности	389
А.В. Танина , Е.Ф. Танин	Цифровые сервисы в продвижении туризма на примере Санкт-Петербурга	393
Тебаев Ж.Ж., Байшан А.Б.	Повышения клиентоориентированности за счет искусственного интеллекта	397
Тебаев Ж.Ж., Загипаров Н.Г.	Модернизация цифровой экономики : бизнес модели и технологии	401
Тебаев Ж.Ж., Ризабеков А.С.	Модернизация маркетинговой деятельности в условиях современной экономики	404
Төлеуұлы А., Ергалиева А.К., Масгутова А.А., Тлеутай А.Р.	COVID-19 пандемиясы кезіндегі қонақ үй шаруашылығының жағдайы	407

**Секция 1. Экономиканың цифрлық трансформациясы: жаңа бизнес-модельдер,
технологиялар және құзыреттіліктер**
**Секция 1. Цифровая трансформация экономики: новые бизнес-модели, технологии
и компетенции**
**Section 1. Digital transformation of the economy: new business models, technologies and
competencies**

Азимжонова М.	Трансформация банковской системы Республики Узбекистан в условиях цифровизации экономических процессов	412
Ш.М. Бабаева, Н.В.Юлдашева	Цифровизация процессов субъектов малого бизнеса и предпринимательства	414
N.Kh. Khaydarov, I.T. Jumaniyazov	Ways of effective use of financial resources of the fund for reconstruction and development of the Republic of Uzbekistan	416
I.T. Jumaniyazov, M.B. Abdurasulov	Evaluation of the efficiency of management of sovereign funds	420
Раджабов У.А., Касимова Ш.	Развитие государственно-частного партнерства как условие роста инновационной экономики	424
Х.А. Кобулов, А.Г. Каримова	Значение цифровых услуг в современной банковской практике	427
О.Ш. Куватова	Digital Economy: Implementation of Innovative Ideas	429
V. Nuritdinova	The role of investments in the development of Uzbekistan economy	431
Д. Паринава	Роль и необходимость финансового контроля и внутреннего аудита в системе государственных закупок	432
Н.В. Юлдашева, Ф.М.Хайдарова	Цифровизация бюджетной политики как основа стабилизации и устойчивого развития экономики страны	434
Н.В. Юлдашева	Отдельные вопросы совершенствования методов бюджетного регулирования в условиях цифровой трансформации экономики Республики Узбекистан	436
Н.В. Юлдашева	Цифровизация деятельности органов государственной власти –зеркало осуществляемых реформ	437